

160633

T.C.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

18.YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN
BELÎĞ MEHMED EMÎN DÎVÂNİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-TAHLİL)

DOKTORA TEZİ

1.CİLT

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK

HAZIRLAYAN
H. Gamze DEMİREL

ELAZIĞ-2005

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

18. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN
BELİĞ MEHMED EMİN DÎVÂNİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-TAHLİL)

DOKTORA TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Prof. Dr. Sabahattin KURŞAT

Dr. Zülfi GÜLER

Üye

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Üye

Prof. Dr.

Mustafa ÖZTÜRK

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..23/02/2006 tarih ve ...2006/107.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET
DOKTORA TEZİ

BELİĞ MEHMED EMİN DÎVÂNI, (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)

H. GAMZE DEMİREL

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

2005, Sayfa 887+XIII

Divanın tenkitli metin çalışması, tespit edilen 8 nüshadan, 6 yazma nüshanın ve bunların dışında 1 matbu nüshanın temin edilmesi neticesinde yapılmış; meydana gelen metinden hareketle tahlil çalışması ortaya konulmuş ve 18. yüzyıl Divan şairlerinden olan Belîğ Mehmet Emin' in hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin tanıtılması ile son bulmuştur.

Belîğ Mehmet Emin'in şiirlerinde hayal inceliğinin, lirazmin, reel tasvirlerin yanında yer yer mahallileşmenin, Sebki Hindî'nin ve Hikemi tarzın da etkilerinin var olduğu tespit edilmiştir. Özellikle gazellerinde son derece önemli olan toplumsal gerçeklere parmak basmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl, Belîğ Mehmet Emin, Divan, Tenkitli metin, Tahlil

ABSTRACT

PHD. THESIS

BELİĞ MEHMED EMİN' S DÎVÂN (Research, Critical Text, Analysis)

H. Gamze DEMİREL

T.C.

FIRAT UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

2005, Sayfa 887+XIII

The critical text study of the divan has been carried out by providing 6 hand-writing and 1 typed manuscripts of the determined 8 copies. The analysis has been done based on the formed text and resulted by introducing Belig Mehmet Emin's life-one of the 18. th century Divan poets his literary personality and works.

In Belig Mehmet Emin' s poems, it has been discoverede that the effects of partly being localized in the style of Sebk-i Hindî and Hikemî together with the poet's dream beauty, lyricisim and real descriptions existed. Particularly in his gazelles, he points at extremely important social realities.

Key Words: 18. st. Century, Belig Mehmet Emin, Divan, Critical Text, Analysis

İÇİNDEKİLER

Konu Başlıkları

Sayfa numaraları

ÖZET

İÇİNDEKİLER.....I-IX

ÖNSÖZ.....X-XI

KISALTMALAR.....XII

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....XIII

GİRİŞ.....1-5

1. XVIII.Yüzyılın Genel Bir Değerlendirmesi

Beliğ Mehmed Emîn'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1. HAYATI.....6-9

2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....9-16

2.1. Dîvân'dan Hareketle Dünya Görüşüne Ait Bilgiler.....16-22

2.2. Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri.....23-29

2.3. Şiire ve Şâire Dair Düşünceleri.....29-38

2.3.1. Şâirler ile ilgili Düşünceleri.....29-31

2.3.2. Şiir Dili ile İlgili Düşünceleri.....32

2.3.3. Söz ile ilgili Düşünceleri.....32-33

2.3.4. Ma'nâ ile İlgili Düşünceleri.....33-34

2.3.5. Mazmun ile İlgili Düşünceleri.....34-35

2.3.6. Vezin ile İlgili Düşünceleri.....35

2.3.7. Gazel ile İlgili Düşünceleri.....36

2.3.8. Beliğ Mehmed Emîn'in Etkisinde Kaldığı Şairler.....36-38

2.4. Dîvân'da Kullanılan Deyimler.....39-54

2.5. Dîvân'da Kullanılan Edebî Sanatların Genel Bir Değerlendirmesi.....54-56

3. ESERİ VE ESERİNİN MUHTEVASI.....56-59

3.1. Dîvân

3.2. Kefeşgernâme

3.3. Berbernâme

3.4. Hayyâtnâme

3.5. Hammâmnâme

4. METNİN TAHLİLİ

I.BÖLÜM: DİN - TASAVVUF

1. DİN.....	60-101
1.1. Allah.....	60-62
1.2. Melekler.....	62-65
1.3. Kitaplar.....	65-66
1.4. Âyetler	66-67
1.5. Peygamberler.....	67-71
1.6. Dört Halife	71-73
1.7. Sahâbeler	73
1.8. Kazâ ve Kader.....	74-75
1.9. Âhiret ve İlgili Mefhumlar.....	75-77
1.9.1. Âhiret.....	75-76
1.9.2. Mahşer	76
1.9.3.Âhir Zaman.....	77
1.10. Cennet.....	77-79
1.11. Cehennem.....	79
1.12. Diğer İtikadî Mefhumlar.....	79-82
1.12.1. Ölüm, Ecel.....	79-81
1.12.2. Rûh	81
1.12.3. Peri.....	82
1.13. Çeşitli Dinler İle İlgili Mefhumlar.....	82-89
1.13.1. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman.....	82-83
1.13.1.1. Abdest, Namaz.....	83-86
1.13.1.2. Cami, Mescit.....	86
1.13.1.3. Kible, Kiblegâh.....	86-87
1.13.1.4. Minare, Mihrâb, Kürsü, Minber.....	87
1.13.1.5. İmâm.....	88
1.13.1.6. Dua, Beddua.....	88-89
1.14. Oruç.....	89
1.15. Hac.....	89-90
1.15.1. Hac, Hacı, İhrâm, Tavâf	

1.16. Kâbe ve İlgili Mefhumlar.....	90-92
1.16.1. Kâbe	
1.16.2. Hacerü'l-Esved	
1.17. Kurban.....	92
1.18. Günah, Sevâp, Tövbe.....	93-95
1.19. Nûr	96-97
1.20. Kâfir.....	97-98
1.21. Kilise, Put, Nakûs	98-100
1. 21.1. Put.....	100
1.21.2. Haç.....	100-101
1.21.3. Rühbân, Papaz, Zünnâr.....	101
2. TASAVVUF.....	101-117
2.1. Hak Âşığı	101-103
2.2. Tarîkat ve İlgili Mefhumlar.....	103-105
2.2.1. Mevlevî, Semâ	
2.2.2. Kalender, Abdal, Arif	
2.2.3. Pîr, Mürid, Şeyh, Derviş	
2.2.4. Dergâh	
2.3. Tecellî.....	105
2.4. Tecrîd, Uzlet.....	106
2.5. İhlâs.....	106
2.6. Keşf ü Kerâmet.....	106
2.7. Hayret	107
2.8. Ezel, Kıdem.....	107
2.9. Can gözü	108
2.10. Vahdet, Kesret.....	108
2.11. Fenâ, Bekâ.....	108-109
2.12. Mâsivâ.....	109
2.13. Zikir.....	109
2.14. Dünyâ	109-113
2.15. Rind, Zâhid, Sâlik, Va'iz, H'âce, Fakîh, Derviş, Arif.....	113-117
2.16. Bazı Mutasavvıflar.....	117
2.16.1. Mevlânâ	
2.16.2. Mansûr	

İKİNCİ BÖLÜM: SOSYAL HAYAT

1. ŞAHISLAR	118-131
1.1. Tarihî Şahsiyetler.....	118-126
1.1.1. Hükümdarlar, Şehzadeler ve Devlet Adamları.....	118-120
1.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları.....	120
1.1.3. Şâirler.....	121-124
1.1.4. Âlimler, Düşünürler, Sanatkârlar.....	124
1.1.5. Eserler	125
1.1.6. Harfler.....	125
1.2. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler.....	126-128
1.3. Masal Kahramanları, Efsânevî Unsurlar	128-131
2. KAVİMLER	131-132
3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	132-140
4. SOSYAL HAYAT	140-220
4.1. Padişah ve Çevresi.....	140-142
4.2. Rezm.....	142
4.2.1. Kan	142-143
4.2.2. Savaş Âleti ve Eşyası.....	143-149
4.3. Av, Avcı.....	149-150
4. 4. Bezm	150-160
4.5. Mûsikî.....	160-164
4.6. Süslenme.....	164-166
4.6.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar.....	166-173
4.6.2. Güzel Kokular	173-174
4.6.3. Diğer Süs Unsurları	174-175
4.7. Giyim-Kuşam.....	175-180
4.8. Sofra ve Yiyecekler.....	180-182
4.9. Mimarî.....	182-184
4.10. Tabâbet.....	184-187
4.11. Alış-Veriş.....	187-188
4.12. Yazı ile İlgili Hususlar.....	189-196

4.13. Sihir, Efsûn, Tılsım	196-198
4.14. Oyunlar.....	198-200
4.15. Bazı Tipler ve Meslek Erbâbı.....	200-209
4.16. Telâkki ve İnanışlar.....	209-211
4.17. Âdet ve gelenekler.....	211-212
4.18. Diğer Eşya.....	213-220

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İNSAN

İNSAN.....	221-222
1 GÜZELLİK.....	222-225
2 SEVGİLİ.....	226-236
3 SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI.....	236-290
3.1. Saç.....	236-241
3.2. Alın	241
3.3. Kaş.....	242-247
3.4. Göz	247-252
3.5. Gamze.....	252-255
3.6. Kirpik	256-259
3.7. Yüz ve Yanak.....	259-263
3.8. Ben.....	263-269
3.9. Hat.....	269-272
3.10. Ağız, dudak	272-279
3.11. Çene.....	279
3.12. Boy	280-281
3.13. Diş	282
3.14. Kulak	282-283
3.15. Burun	283
3.16. Göğüs, Gerdan	283-284
3.17. Bel	284-285
3.18. Cisim, Ten, Beden.....	285-286
3.19. Baş, El, Tırnak, Parmak, Dil, Ter, Koku, Baldır.....	286-290
4. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR.....	290-295
4.1. Bûse.....	290-291
4.2. Söz.....	291

4.3. Kûy-ı Yâr	291-292
4.4. Eşik, Kapı.....	293
4.5. Sevgilinin Ayağı Toprağı.....	293-294
4.6. Nâz.....	294-295
5. SEVEN (ÂŞIK)	295-314
5.1. Âşık	295-298
5.2. Gönül (dil, derûn)	298-314
6. ÂŞIĞA AİT VÜCUT AKSÂMI VE İLGİLİ UNSURLAR... 314-327	
6.1. Vücut	314
6.2. Can.....	314-315
6.3. Göz	315-318
6.4. Gözyaşı	318-322
6.5. Kirpik.....	322-324
6.6. Boy	324-325
6.7. Sîne.....	325-326
6.8. Ciğer.....	326-327
7. MADDÎ VE MANEVÎ HÂLLER.....328-347	
7.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle.....	328-333
7.2. Yara.....	333-337
7.3. Gam.....	337-338
7.4. Cevr.....	338-339
7.5. Ayrılık.....	340-342
7.6. Kan.....	342
7.7. Aşk.....	342-347
8. RAKÎB.....347-350	

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TABİAT

1. KOZMİK ÂLEM.....351-372	
1.1. Gökyüzü.....	
1.2. Yıldızlar.....	
1.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri.....	
1.3.1. Süreyyâ	
1.3.2. Samanyolu	
1.4. Seyyâreler	361-367

1.4.1. Güneş	
1.4.2. Zühre	
1.4.3. Utarit	
1.4.4. Ay	
1.4.5. Hilâl	
1.4.6. Dolunay.....	
1.5. Işık	367-368
1.6. Karanlık	368
1.7. Gölge.....	369
1.8. Diğer Kozmik Unsurlar.....	369-372
1.8.1. Ay ve Güneş Tutulması	
1.8.2. Mehtâp, Hâle	
1.8.3. Şihâb, Berk	
2. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ MEFHÛMLAR.....	373-379
2.1. Zaman	
2.2. Mevsimler	
2.3. Aylar	
2.4. Gün	
2.5. Akşam, Gece	
3. DÖRT UNSUR.....	379-386
3.1. SU.....	379-386
3.1.1. Deniz	
3.1.2. Dalga	
3.1.3. Akarsu	
3.1.4. Bulut	
3.1.5. Yağmur	
3.1.6. Çiğ	
3.2. TOPRAK.....	386-388
3.3. ATEŞ	388-390
3.4. HAVA.....	391-393
3.4.1. Rüzgâr	
3.4.2. Bazı Rüzgâr Çeşitleri	
3.4.2.1. Sabâ	

VIII

3.4.2.2. Nesîm

3.4.2.3. Hazan Yeli

3.4.2.4. Kasırğa

4. HAYVANLAR.....	393-411
4.1. KUŞLAR.....	393-401
4.1.1. Umumi Olarak Kuş	
4.1.2. Kuş Çeşitleri	
4.2. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR.....	402-405
4.3. SÜRÜNGENLER, BALIK VE BÖCEKLER.....	405-411
5. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLIK VE İLGİLİ UNSURLAR.....	412-415
5.1. BAĞ	
5.2. ÇEMEN	
5.3. SEBZEZÂR, BAHÂRİSTÂN, ŞÜKÛFEZÂR, MERGZÂR	
5.4. GÜLZÂR, GÜLŞEN, GÜLİSTÂN	
5.5. LÂLEZÂR	
6. BİTKİLER.....	415-429
6.1. AĞAÇLAR.....	415-419
6.1.1. Ağaç	
6.1.2. Ağaç Çeşitleri	
6.2. ÇİÇEKLER.....	419-429
6.2.1. Çiçek	
6.2.2. Çiçek Çeşitleri	
7. MEYVELER.....	429-434
7.1. Meyve	
7.2. Meyve Çeşitleri	
SONUÇ.....	435-439
DÎVÂN 'IN TENKİDLİ METNİ.....	1-421
1 Kasîdeler.....	1-62
2 Musammatlar.....	63-72
3 Tarihler.....	73-107
4 Gazeller.....	108-343
5 Kıt'alar.....	344-366

IX

6	Rübailer.....	367-373
7	Şarkılar.....	374-375
8	Müfretler.....	376-389
9	Sâkinâme.....	390-398
10	Berbernâme.....	398-401
11	Hammâmnâme.....	402-405
12	Hayyâtnâme.....	406-409
13	Kefşegernâme.....	410-412
14	Der-Menkabe-i Sâhil-hâne-i Çerâgân.....	413-421
BELİĞ MEHMED EMİN EFENDİ DÎVÂNININ KARŞILAŞTIRILAN NÜSHALARI.....		422-426
DÎVÂN METNİNİN KURULUŞUNDA İZLENEN YOL.....		427
METNİN İMLÂSİ İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER.....		428
KAYNAKLAR.....		429-438
EKLER		
1	Farsça şiirler.....	439-443
ÖZGEÇMİŞ		

ÖNSÖZ

18. yüzyıl, Osmanlı Devletinin eski gücünü kaybetmeye başladığı, ancak sosyal hayattaki bütün çalkantılara rağmen; tam anlamıyla olgunlaşmayı ve ayakta kalmayı başarabilen bir edebi yapının devam ettiği bir yüzyıldır. Bu yüzyılın başında Nedim, sonunda ise Şeyh Galip gibi iki büyük üstadın yetişmiş olması, diğer şairlerin, ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar, bu iki dehanın arasında sıkışıp kalmalarına ve bu isimlerin “ikinci sınıf şair” olarak haksız bir şekilde nitelendirilmelerine neden olmuştur. Bu Dîvân’ı tez konusu olarak seçmemde, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK’ ün, “birinci, ikinci derecede şairlik” tanımına göstermiş olduğu haklı tepkisi ve yönlendirmeleri etkili olmuştur. Geçmişten günümüze kadar yaşamış olan şairler silsilesi dikkatle incelendiğinde; bazı şairlerimizin adından sıkça bahsedilmesine rağmen, Belîğ Mehmet Emin gibi, pek çok şairimizin, hem hayatları hem de edebi kişilikleri ile ilgili sır perdelerinin henüz yeterli ölçüde aralanamadığı dikkati çekmektedir. Bu isimleri ve edebiyatımıza yaptıkları katkıları ortaya çıkararak, onları tüm yönleriyle değerlendirip edebiyat dünyamıza kazandırabilmek çalışmamızdaki yegâne hedefimiz olmuştur.

Çalışmaya başlamadan gerek internet kanalıyla, gerek “İSAM” dan şairimiz ile ilgili olan “Kütüphane Genel Kayıt Dökümleri” posta yoluyla istenerek, gerekse İstanbul Kütüphaneleri bizzat ziyaret edip bilgiler ve çeşitli veriler toplanarak; değerli hocam Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK ile birlikte bu konuya çalışılmasına karar verilmiştir. “İnceleme”, “Tenkitli Metin” ve “Tahlil” olmak üzere üç ana bölümde oluşan çalışmamızdaki hedefimiz ve metodumuz belirlendikten sonra, öncelikle Dîvân’ın; altı yazma, bir de matbu olmak üzere 7 nüshasına ulaşılarak metnin edisyon kritiği ve bu yolla sağlam ve eksiksiz metin

elde edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra “Beliğ Mehmet Emin Efendi’nin yaşadığı devre genel bir bakış, hayatı, eserleri, edebî kişiliği, şairlik yönü, dil özellikleri, kullandığı deyimler ve edebî sanatlar, dünya görüşü, toplumsal gerçeklere yaklaşımı, etkisinde kaldığı şairler” şeklindeki alt başlıklarla tez konumuz incelenmeye devam edilmiştir. Muhtevâ özellikleri de incelenerek; şairimiz ve eseriyle ilgili genel ve orijinal diyebileceğimiz tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

“Tahlil” bölümümüz ise: 1. Din-Tasavvuf; 2. Sosyal Hayat; 3. İnsan; 4. Tabiat şeklinde dört ana başlık ve bu ana başlıkların altında, ilgili pek çok alt başlıktan teşekkül etmiştir. Doktora çalışmamızın bel kemiğini oluşturan “Tahlil” bölümünde Dîvân edebiyatı tahlil tekniğinin temel ve klâsikleşmiş kaidelerine uymakla birlikte zaman zaman tahlilî çalışmamıza biraz daha modern bir bakış açısıyla yorum getirmeyi de ihmal etmedik.

Çalışmamda gözden kaçan hatalarımın olması muhtemeldir. Bunların mazur görüleceğini umut eder, çalışmayla ilgili olarak yapılacak uyarıların ve düzeltmelerin benim için çok kıymetli birer rehber olacağını söylemek isterim. Çalışmalarım esnasında beni yüreklendiren, desteğini ve engin bilgilerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK’ e; dünyaya geliş sebebim ve hayatımın anlamı olan; çalışmalarım boyunca sabır göstererek bütün kahrımı çeken anneciğime teşekkürü bir borç bilir; tezimi hazırlamaya başladığım zamanlarda hayatta olan ancak şu an aramızda bulunamayan biricik babamı da burada rahmetle anmak isterim.

KISALTMALAR

- a birinci mısra
- AE 1 Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi)(nu: 468/ 2)(Temmuz-1963)
- AE 2 Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Kütüphanesi)(nu: 56)(Temmuz-1963)
- Ank. Ankara
- b ikinci mısra
- c Cilt
- Çev.: Çeviren
- G Gazeller
- Haz. Hazırlayan
- HP Hüsrev Paşa (Sül. Ü. Ktb)(Nu: 520)(Aralık-1962)
- İst. İstanbul
- K Kasideler
- KA Köprülü Âsım(Köprülü Kütüphanesi)(Nu: 417)
- Ktp. Kütüphane
- RE Reşid Efendi(Millet Kütphanesi)(Nu: 744)(Kasım-1963)
- S Sakinameler
- s. Sayfa
- T Tarihler
- v.d. ve diğer
- Yay. Yayınevi
- YT Yahya Tevfik (Süleymaniye Kütüphanesi)(Nu: 295)

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

s:	س
h:	ح
h:	خ
z:	ز
ş:	ص
z, d:	ض
t:	ط
z:	ظ
‘:	ع
ğ:	غ
k:	ق
ñ:	ك

Farsçadaki “vāv-ı ma’düle” ile yazılan kelimelerde görülen özellik “h^v āb” biçiminde gösterilmiştir.

GİRİŞ

XVIII. YÜZYILIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Pek çok kaynakta “Değişim” ve “Geçiş” dönemi şeklinde adlandırılan ve III. Ahmet’ten II. Murat’a kadar olan süreyi kapsayan XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin gerileme dönemi olarak kabul edilmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarında devletin toplumsal, siyasî, askerî ve ekonomik yapısında hissedilen bozulmalar, yönetimde yetersiz kalan padişahların yerini valide sultanların ve yeniçerilerin doldurma girişimleri ve tüm bu olumsuz gidişat XVIII. yüzyıla gelindiğinde daha da artarak devam etmekteydi. Karlofça (1699) Antlaşması ile birlikte Osmanlı topraklarının yanı sıra Avrupa’daki itibarını, etkinliğini ve gücünü de kaybetmeye başlamıştı. Tüm bu olumsuzluklar milletin huzursuz ve mutsuz olmasına neden olmakta; vergilerin ve yenilgilerin ağırlığı onların bunalmalarına neden olmaktaydı. 1711’de Ruslara karşı kazanılan Prut Savaşı gibi bir takım ufak tefek başarılar kazanılsa da bunlar yeterince değerlendirilememiştir.

1718 yılında yapılan ve Osmanlı Devleti için çok ağır şartları içeren Pasarofça Anlaşması, savaşıardan ve geçim sıkıntısından bunalan halk tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bu anlaşma ile barış ve sükûnet devresine girilmiştir. 13 yıl süren, Patrona Halil İsyanı ile son bulan ve “Lale Devri” diye anılan bu dönem , bir edebî ve kültürel gelişme dönemi olmasının yanı sıra; aynı zamanda bir zevk ve eğlence devri olmuştur. Ancak tüm bu şaşalı hayat, vergilerin artmasına neden olmuş; toplanan vergilerin lüzumsuz şeyler için harcanması halk arasında huzursuzluklara ve kıpırdanmalara neden olmuştur. Nadir Şah’ın Osmanlı ordusunu İran’da yenmesi ve padişahın bu durum karşısında yetersiz ve kayıtsız kalması huzursuzluğu daha da arttırmıştır.

1729’daki Patrona Halil isyanı ile birlikte Sadrazam İbrahim Paşa’nın

öldürülmesi, Sultan III. Ahmet'in tahttan indirilmesi; sarayların, köşkların ve bahçelerin yağma edilip yıkılması ile birlikte, Osmanlı tarihinde neşe ve eğlence; kültür ve edebiyat devri olarak yaşanan Lale Devri sona ermiştir.

Sultan III. Ahmet' ten sonra tahta geçen Sultan I. Mahmut'un ilk günlerinde de devletin idaresi Patrona Halil ve isyancı arkadaşlarının elindeydi. Sultan Mahmut, bu durum böyle devam edemeyeceğini fark etmiş; bir oyunla Patrona Halil ile yandaşlarının hepsini öldürtmüş ve devletin idaresini eline almıştır.

Bu sırada Osmanlı Devleti hem doğuda hem de batıda yeniden savaşa girmişti. Kısa bir süre de olsa Koca Ragıp Paşa sayesinde rahat ve huzura kavuşan devlet; onun ölümünün ardından uslarla yapılan savaşlar ve Mora isyanı ile yeniden zor durumlara düşmüştür. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşması ile Ruslar devlet'in içişlerine karışma hakkını da kendilerinde bulmaya başlamışlardır. İngiltere'nin ve öteki Avrupa devletlerinin de Osmanlı siyasetine karışmaları, savaşlar, Anadolu'nun birçok bölgelerinde çıkan ayaklanmalar, yeniçeri isyanları yüzyılın sonuna kadar sürüp gitmiştir.

Bu yüzyılda İbrahim Paşa tarafından açılan (1722) Sadabad, bu tarihten itibaren devletin ileri gelenlerinin, sanatçı ve şairlerin, musikişinasların toplandıkları bir eğlence mekânı olmuştur.

Osmanlı Tarihi'nde "Lâle Devri" en çok III.Ahmed ve İbrahim Paşa ikilisinin idaresiyle özdeşleşmektedir. Çünkü III.Ahmed ve sadarete bulunan İbrahim Paşa dönemine gelindiğinde Osmanlı Devleti daha önceki yüzyıllardan farklı olarak debdebenin, ihtişamın, zevk ve eğlencelerin doruğa ulaştığı; buna karşılık siyasî ve idarî alanda bozulmaların ve aksaklıkların baş gösterdiği bir imparatorluk kisvesine bürünmüştür.

O dönemde hüküm süren Sultan III. Ahmed, paraya, zevke, eğlenceye ve sanata düşkün bir padişahı ve kurtuluşun Avrupa'yı takip etmekle mümkün olacağına inandığından inanan bazı devlet adamlarından

olan Fransa'ya elçi göndermiş ve matbaanın kurulmasına vesile olmuştur.

Sultan III. Ahmet'ten sonra tahta geçen Sultan Mahmud imparatorluğu kurtarmanın çarelerini aramaya başlamış ve devlet idaresinde bir hayli olumlu hareketlerde bulunmuştur. Topçu ocağı modern bir hale getirilmiş, Humbarahane ve mühendishane yeniden ele alınarak düzeltilmiştir. Baron de Tott'dan yararlanılarak Mühendishane-i Bahrî-i Hümâyûn kurulmuştur.

Sultan I. Abdülhamid devri sürekli savaşlarla geçmiştir. Mühendishâne-i Berri-i Hümâyûn onun zamanında açılmış, çalışmaz durumda olan İbrahim Müteferrika'nın basımevi yeniden çalışır duruma getirilmiştir.

Sultan III. Selim'in hüküm sürdüğü yüzyılın sonunda ise, orduyu düzeltme çabaları sürdürülmüş; Nizâm-ı Cedîd ordusu kurulmuş; yeni gemiler yapıp donanma güçlendirilmiş. Avrupa ile olan ilişkileri daha sağlıklı sürdürebilmek için sürekli elçilikler kurulması yoluna gidilmiştir. Fakat girişilen bu yenileme ve düzenleme çabaları yüzeyde kalmış, köklü ve yaygın hareketlere dönüşmemiştir. Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılı, başladığından daha güçsüz, perişan bir durumda bitirmiştir.

Bu yüzyılda imparatorluğun ekonomisini olumsuz etkileyen sebeplerden biri de XVI. yüzyılın başlarından itibaren dünya ticaret yollarının değişmesidir. XVII. yüzyıl başlarından itibaren dünya ticaret yollarının açık denizlere geçmesi; doğu-batı ticaret yollarında bulunan bir ülke olarak büyük bir yarar sağlayan Osmanlıları, dünya ticaretinin önemli bir kısmından mahrum bırakmıştır.

"Bu yüzyılda Osmanlı Devleti siyâsî gücünü iyiden iyiye kaybetmesine, malî, iktisâdî türlü sıkıntılar içinde zor bir devir geçirmesine rağmen, bilim ve kültür hayatıyla edebiyat, siyasî çöküntüden fazla etkilenmemiş ve büyük bir sarsıntı geçirmemiştir. Fakat diğer yüzyıllara göre üstat sayılabilecek kişiler parmakla sayılacak kadar azalmıştır (Büyük

Türk Klâsikleri, c.VI, s.195)”. Şairler eski şairlerin yolunda giderek şiirler yazma amacını gütmüş ancak bu konuda büyük başarı gösterememişlerdir. Ayrıca bu yüzyıl şair kadrosu bakımından oldukça kalabalık bir dönemdir.

XVIII. yüzyıl kaynaklara “şiir ve şair yüzyılı” olarak geçmiştir. XVIII. yüzyıl edebiyatının belli başlı özellikleri Nâbî, Nedim ve Şeyh Gâlip ile şekillenmekte ve “mahallileşme akımı” da dikkati çekmektedir. XVIII. yüzyıl başlarında Nabi'nin egemenliği devam etmekteyken; Nedim'in yetişmesiyle birlikte çoğu şair onun yolunu takip etmeye başlamıştır. Yüzyılın sonunda Şeyh Galip farklı bir şiir yeteneğiyle ortaya çıkmıştır. Nedim; “Nedîmâne” şiir tarzının, Şeyh Gâlip ise “Sebk-i Hindî” diye adlandırılan şiir tarzının en başarılı örneklerini vermişlerdir.

“Dîvân edebiyatında şairler ilk kez çevrelerini görmeye başlamışlar, artık Şiraz'ı, Bağdad'ı veya hayali bir yeri değil, yaşadıkları şehir olan İstanbul'u anlatmışlardır; kaside, gazel, tarih ve şarkılarda güzelleri, olayları, eğlenceleri, yazı, kışı, ramazanları ve bayramlarıyla yaşanan canlı bir İstanbul hayatı vardır. Mahallileşme akımı bu yüzyılın öteki edebiyat türlerinde de görülmüştür; mesnevilerde, suriyye, şehir-engiz, münşeât ve tarihlerde yerel konulara, halkın yaşayışına âdetlerine, kullandığı atasözleri ve deyimlere çokça yer verilmiştir. Nedim ve Gâlip'in hece vezniyle birer türkü söylemeleri de edebiyatında XVII. ve XVIII. yüzyılda yeni görülen önemli bir harekettir. Halk edebiyatına doğru bir yaklaşma türkü ve koşma karşılığı olarak şarkı türünün bu yüzyılda gelişmesine yol açmıştır. (Büyük Türk Klâsikleri, C.VI, s.196)”

Bu yüzyılın nesir üslubu ise şiirde kolay ve anlaşılır bir dil düşüncesine bağlı olarak daha anlaşılır ve sadedir. Ancak elbette ki XVII. yüzyılın ağıdalı ve süslü nesir dilinden birdenbire sade ve anlaşılır bir dile geçiş kolay olmamıştır. Veysî ve özellikle de Nergisî'nin birer sanat olarak addedilen süslü ve içinden çıkılması güç nesir dili XVIII. yüzyıla gelindiğinde Bursalı Belîğ'in “Güldeste-i Riyâz-ı İrfan”ında , “Salim

Tezkiresi”nde, Sâkîb Dede’nin “ Sefîne-i Nefise-i Mevleviyye” sinde, Esrâr Dede’nin “Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye”sinde, Seyyid Vehbî’nin “Sumnâme” sinde “Râşid Tarihi”nde etkisini sürdürmüştür. Ancak buna karşılık mezkûr eserlerin dışında kalan eserlerde genel olarak sade bir dil kullanılmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde şairlerin Dîvânlarındaki kelime hazinelerinde de değişiklik ortaya çıkmış Arapça ve Farsça kelimeler terk edilmeye, atasözleri ve deyimler Dîvânlara girmeye başlamıştır. Böylelikle Türk şiiri önceki yüzyıla göre daha farklı bir hüviyet kazanmış ve önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak ölçüde mahalli renkleri yansıtan bir şiir haline gelmiştir. XVIII. yüzyılda şiirinin kalıplaşmış kurallarından uzaklaşmaya ve yeni mazmunlar kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun her döneminde olduğu gibi XVIII. yüzyıldaki edebî gelişmelerde de Sultan III. Ahmed ve devlet ricalinin büyük katkılarına göz ardı etmemek gerekir. “Sultan Ahmed ve sarayındaki ekâbir, özellikle de İbrahim Paşa edebiyatın münevver ve gayretli hâmîleri idiler. Başvezir gücü yettiği her durumda edebiyatı desteklemiştir. O zamana kadar Türkçe’de hiç görülmeyen büyük Arap ve Fars Klâsiklerinden bazılarını tercüme etmek maksadıyla İstanbul’un en bilgili ve kabiliyetli üdebâsından komiteler teşkil ettirmiştir.

“Bu suretle aslında saray şiiri Türkiye’de her devirde görülmüş olmakla birlikte hiçbir zaman III. Ahmed’in hükümdarlığının sonlarında olduğu kadar, ne bu denli başarıyla işlenmiş ve ne de böyle parlak bir üstünlüğe sahip olmuştur. (Gibb,1999: 275)”

Kültürel gelişmelerin çok ileri bir seviyeye ulaştığı bu yüzyıl bir “zevk ve eğlence” dönemi olarak Osmanlı Tarihi’nde yerini almıştır. Bu yüzyılda imparatorluk, çoğu aydın, sanata ve sanatçıya; şaire ve musikiye önem veren, ama sakin yaradılışlı, zayıf ve savaştan kaçınan sultanlar tarafından yönetilmekteydi. Oysa Osmanlıdaki gerilemeye karşın batı, teknoloji ve biliminde, hızla ilerleme kaydetmekteydi.



İNCELEME

BELİĞ MEHMED EMİN'İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. HAYATI (ÖL. 1174/ 1760-61)

Asıl adı Mehmed Emin olan şairimiz Mora Yenişehir (Larissa) lidir. Hayatı ile ilgili pek az bilgiye rastladığımız Belig' in, eğitim hayatına daha küçük yaşlardayken başladığını ve Akovalızade Ahmed Hatem Efendi'nin öğrencisi olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Eğitimi devam ederken Yenişehir'den İstanbul'a gelmiş ve eğitimiyle birlikte kadılık mesleğini sürdürmeye başlamıştır. Bu sırada değerinin bilinmediğinden yakınlara artık İstanbul'da değil daha küçük yerlerde görevini devam ettirme kararı almıştır ve hayatının büyük bir bölümünü İstanbul'dan uzakta, yoksulluk içerisinde geçirmiştir. İlk olarak Zağra'ya daha sonra Klavrata (Klavna) kasabasına görevlendirilmiş ve buradaki çalışma şartlarının zorluğu neticesinde rahatsızlanmıştır. Tekrar önceki görev yeri olan Eski Zağra'ya kadı olarak tayin edilmiş ve burada ölmüştür. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber ölüm tarihi hakkında değişik görüşler vardır: *

"Gibb, yalnız Fatim'den faydalandığından, şairin ölüm yılını yanlış olarak 1172 (1158-59) göstermiş, Giese de Gibb'in söylediklerini özetlediği için bu hatayı devam ettirmiştir. Sicill-i Osmani'de (II, 25) ve Osmanlı Müellifleri'nde de (II, 104) aynı yanlış tekrarlanmıştır. Çağdaşı ve Âdab-ı Zurefâ müellifi Ramiz'in söylediği, 'Belig Mehmed'e adn-ı berî ola mesken' tarih mısraı ve yine tarih olarak kaydettiği 'Beligu'l-Emîn' terkibi şairin ölümünü 1174 (1760-61) olarak göstermektedir."

(Pala, 1992: 417)

* Ölüm tarihi ile ilgili olarak, yukarıda açık künyeleri zikredilen kaynaklardan; Mehmed Süreyya, Bursalı Mehmed Tahir, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Vasfi Mahir Kocatürk, Gibb; H.1172-M.1758 de hemfikirken; Osman Horata, İskender Pala, Fevziye Abdullah Tansel 1174/ 1760-61 tarihlerinden bahsetmektedir. Belig'in ölüm tarihine dair zikredilen tüm tartışmalara son nokta İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, c.III-IV, s.780-783 de bir tarih mısraı ile belgelenecek şekilde konulmuş ve H.1174-M.1769/6 kabul edilmiştir.

Kendisi kıymetinin anlaşılmadığından sürekli şikayet etmektedir. Ona asıl kıymeti Tanzimat dönemi şairleri vermiştir. “Ziya Paşa Harabatı’na, onun Divanı’ndan seçme birkaç beyit almakla birlikte Mukaddime’de ondan hiç bahsetmez. Sık sık müracaat ettiğimiz Naci’nin Talim-i Edebiyat’ında incelediği şairler arasında da yer almaz. Ekrem Bey de Edebiyat Dersleri ve şairlerle ilgili olarak yazdığı risalesinde ondan bahsetmez. Fatin Efendi de adet olduğu üzere, belagati dolayısıyla, ismini ebedileştirecek olan güzel şiirleri bulunması dolayısıyla şairler arasındaki yerini almıştır, gibi beylik laflar etmekten öte gidemez. Tefik Bey de Kâfile-i Şuara’sında onu Bursalı Belîğ’le karıştırır; verdiği bilgiler kat’î olmasa da biraz daha mufassaldır. Von Hammer ise meşhur eserinde onu gözden kaçırmak ve tarihine almamak gibi bir kusur işlemiştir. Celal Bey ise, bu şairin parlak ve zarif hayalleri dolayısıyla Nedim’i hatırlattığını söyler (Gibb, 1999, 349)”.

“Hayatını, umumiyetle İstanbul’dan uzakta ve maddî ıztıraplar ile geçiren bu dîvân şâirinin, devrinde şöhret kazanamadığı, kaynaklarda ondan pek az bahsedilmesinden anlaşılmaktadır. Bu yüzden hayatını ancak kısmen, hattâ bazen birbirine bağlayamadığımız muhtelif parçalar hâlinde aydınlatmak mümkündür. Dîvân’daki şiirlerinden çıkarabileceğimize göre, gençliğinde, memleketinden İstanbul’a geldi; fakat kıymeti takdir edilmediğinden, bir müddet sonra Yenişehir’e döndü. Bunun 1127 (1715) sıralarında olduğunu, bu tarihte Mora defterdar ve seraskeri Abdullah (Memîş-zâde) Paşa ’ya takdim ettiği kasidesine dayanarak, tahmin ediyoruz. Bir aralık, havasının fenalığı ve halkının fakirliği ile meşhur, Klavrata kasabasına kadı oldu. Şâir 24 seneden beri kadılık ettiğini, Klavrata ’dakî maddî sıkıntılarını, bu yerde altının çözülmez bir muamma olduğunu, hattâ bir müddet maaş bile

alamadığını yazar (Divân, s. 14 v. d., 25). Klavrata 'dan azlini müteakip, Yenişehir 'e döndüğü muhakkaktır. 1153—1168 (1740/1741—1754/1755) yılları arasında muhtelif defalar Rumeli ve Mora valiliklerinde bulunan Râtib Ahmed Paşa, Yenişehir 'i de ziyaretle buranın tanınmış âlimlerinden Akovalı-zâde Hatim Efendi 'den ders almış, onunla münazaralarda bulunmuştu {Râtib Ahmed Paşa, Divân, Üniversite kutup., nr. 1288, mukaddime). Belîg, Râtib Ahmed Paşa'ya-çok muhtemeldir ki, kendisinin de hocası olan Hatim Efendi vasıtası ile takdim ettiği kasîde ve nazirelerinde de parasızlığı yüzünden ailesinin de tevbihlerine uğradığını anlatır. Yeni-Zagra 'da da kadılık eden Belîg 'in, sonradan Eski-Zagra kadılığına tâyin olunduğu ve fakat oradan hoşlanmayarak, memleketine dönmeğe karar verdiğini, yine Divân 'ından öğreniyoruz. Basur hastalığından muztarip olduğunu ve bu sebepten yatağa bile düştüğünü kaydeden şâirin, bütün kaynaklarda Eski-Zagra 'da öldüğü, mezarının orada bulunduğu yazılıdır. (Tansel, 1979: 488)'':

Sû-i 'amelde bak bu mükâfata kim Belîg
Başur 'illetiyle cihân saña teng olur (Kıt'a. 45/ 1)

Divanda özel hayatına dair izlerin bulunduğu beyitlere de rastlamak mümkündür. Şairimiz, İstanbul'dan ayrılıp, görevine başka bir yerde devam edişini ve bu durumdan duyduğu üzüntüyü mısralarına şöyle yansıtmaktadır:

Zamâne âteş-i hasretle reşk idüp nâ-gâh
Beni ayırdı vatandaşan mişâl-i büy-ı 'abîr (K.6/ 48)

Beliğ “aç u uryan” olduğundan bahsetmekte; kendisinin bu geçici dünyadan çok fazla bir şey beklemediğinden ve bu yüzden alemde bir çivisinin bile olmadığından söz ederken; sıkıntılı dönemler geçirdiğini şöyle dile getirmektedir:

Böyle lâyıķ mı Beligüñ kıala aç u ‘uryān
Bā-huşuş ola senüñ gibi veliyü ’n-ni‘ amı (K.7/ 25)

2. EDEBİ KİŞİLİĞİ

18. yüzyıl sosyal alandaki bütün çalkantılara rağmen hala ayakta kalmayı başarabilen bir edebi yapıya sahiptir. Buna en önemli neden olarak o dönem padişahlarının edebiyata, sanata olan düşkünlükleri gösterilebilir. 18. yüzyılın edebiyat alanındaki en önemli yönü mahalli konuların edebiyata girmesi, dilde sadeleşme yoluna gidilmesi ve şairlerin çevreye yönelerek şiirlere günlük yaşantıdan örnekler sokması olarak özetlenebilir. Bu yüzyılda yalnızca Şeyh Galip ve Nedim gibi iki önemli isim yetişmiştir ama genel hatlarıyla incelendiğinde edebiyat ve sanat alanında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Bununla birlikte 18. yüzyılda yaşamış olan, ancak bir Nedim, bir Şeyh Galip kadar güçlü sima olamayan, yalnızca kendinden önceki şairlerin izlediği yolu takip eden ve çok fazla sanat gücü gösterememiş olan şairler de vardır.

18. yüzyılda yaşayan Beliğ Mehmed Emin’in de, bir divan sahibi olmasına rağmen henüz üzerinde çalışılmamış; hayatı ile onun edebiyatımıza kattığı değerler hep gizli kalmıştır. Şair, cevhere benzettiği nazmının kendisini bir ayna gibi yansıttığı onun psikolojisini anlayabilmek için şiirlerinin iyi tahlil edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Bize düşen görev, şairimizi divanından hareketle, tanımak ve edebiyat dünyamıza tanıtmaktır.

Edebiyat tarihine ışık tutması açısından son derece önemli kaynaklar olarak kabul edilen tezkirelerden Râmiz'in Âdâb-ı Zurafâ' sında şairimiz ile ilgili olarak yer alan bilgilerle konuya başlamak istiyorum: “Ol şâ'ir-i âteşîn-ta'bir ve belâgat-kesîriñ nâm-ı bihîn ve ism-i nâzenînlere Mehmed Emîndir. Yeñişehir Fenâr-ı celîlü'l-i'tibârda be-dîdâr ve 'asrımızda belâgat ve fenn-i fârisîde ziyâde mûmâreset ile şöhret-şî'âr bir şâ'ir-i nâm-dâr olup.....Mütercim-i mezbûr dâniş ü tîrfâla meşhûr fârisîde yegâne-i zamân ve miyâne-i şu'arâda müşârün bi'l-benân eş'ârında iştiyhârı kadar zevk u hâlet ve güftâr-ı belâgat-intişârında rûy-ı meh-veşân gibi melâhat u leâfeti zâhir mümtâz-ı emâsil bir şâ'ir-i bî-mu,adil olup bi't-tab fahriyeye mâ'il ve bulundukalrı mahalde tefâhurâne edâya şîfte-dil idiler. (Erdem, 1994: 41)”

Gazellerinde son derece farklı hayallere rastlanmak mümkündür. Örneğin; sevgilinin bakış okuna, kaza hançerinin takılmış olduğunu ifade ettiği aşağıdaki beyit son derece güzel ve orijinal bir hayalin mahsulüdür:

Olsun kanâregâh-ı dil-i ehl-i'aşkda
 Âşüfte tîğ-i ğamzesine hançer-i kazâ (G.2/ 2)

Şiirlerindeki tasvirler, dönemini olduğu gibi yansıtan ve orijinal özellik taşıyan birer mahalli örnek olarak gösterilebilir.

Şairimiz kendisini “Padişâh-ı milket-i suhan (söz ülkesinin padişahı)” şeklinde vasıflandırmakta; ona İlahî güç tarafından hediye edilen şairlik yeteneğinin ve bu yeteneğin ürünü olan eserlerinin diğer şairleri kışkırdığından söz etmektedir. Felek bile onun şairlik gücünün tartışılmaz ve müstesna olduğunu işaret ettiğine göre; şiirlerinin, insafı bir bakış açısı ile değerlendirilmesi durumunda, onun cihanda tek ve eşsiz bir şair olduğunun

görülebileceği üzerinde de durmakta ve söylediklerinin en saf şekilde ancak gönül dili ile tefsir edilebileceğinden bahsetmektedir.

Suħan-şināsi-i ‘ālem benümle bākīdür

Na‘ am suħanda budur ğayrı ba‘ d-ezin lādur (K.5/ 38)

Felek işāret-i engüşt-i şehr-i nevle ider

Benān-ı hāme-i mu‘ ciz-beyānumı teşhīr (K.6/ 77)

Renkli ve orijinal olan mazmunları ile meydana getirdiği şiirine söylenecek söz yoktur; beyitleri son derece sağlamdır ve gönle ferahlık verir. Onun düzgün, akıcı, temiz ve duru nazmını görenlerin hayrette kalmalarına şaşırılmamalıdır; zira bunu görünce akan sular bile durmaktadır. Onun şiirlerine gönlünü ve ruhunu katarak okuyan hüner sahibi kişiler, şevklerinden raks etmeye başlayacak; aşıklar zümresi hayranlıktan coşacak; renkli hayallerle dolu şiirlerini kim eline alıp okumaya başlasa sarhoş olacaktır:

İstemez āvāze-i muṭrıb hūrūş-ı ehl-i dil

Bir nesīm-i nerm ile itmekdedür ‘ummān rakş (G.118/ 8)

İranlı şairlerinin sözlerinin taktir gördüğünü söylerken aslında mantık oyunu yaparak kendi şiirini ve şairliğini övmekte; kendisinin o diyarda mücevher bir ayna gibi değerli olduğundan bahsedip kendisinin ve şiirlerinin Acem şairleri arasında itibar göreceğinden bahsetmektedir. Şairlik gücünün herkese benzemediğini; ruhunun derinliklerinden yükselen şiirlerinin asrın şairlerinkinden daha başarılı ve olduğunu söyler:

Suħan-gūyān-ı ‘aşruñ nazmı mazmūdārdur ammā
Belîgâ sözlerūñde hem nezāket hem selāset var (G.72/ 7)

Şiirini “eş’âr-ı pāk” ve “Belîgâne tarz” olarak tanımlarken sözlerinin ince, orijinal, duru ve akıcı olduğundan bahsetmektedir:

Belîg ħaķ bu ki nazmuñda başķa ħālet var
Saña bu tarz ile eş’âr-ı pāk mülhemdir (G.70/ 5)

Onun şiirleri, karanlığı aydınlatan ay ışığı gibidir; her bir beyti parlayan bir muma benzer ve şiirleri H.z. İsa gibi hayat bahşeder. Aşkın sırlarını keşfetmek isteyen varsa, Belîg’in nazmına itibar etmeli ve onun nazmını aziz tutmalıdır:

Esrār-ı ‘aşķa vākıf olınmak murād ise
Nazm-ı Belîgi ħıtsun ‘azîz i‘tibār ile (G.188/ 6)

Şair, ilhamını aşkından almakta ve aşk ateşi ile yanıp, aşk derdiyle inlediği esnada, ellerinden taze ve orijinal gazellerin çıktığına değinmektedir. Aşk ateşi ile yanan gönülden yükselen duyguları yansıtan bu şiirleri, bütün cihanı yakacak kadar etkileyicidir:

Yaķdı ciħānı nazm-ı dil-i āteşin Belîg
Olursa böyle ola suħan-āferin Belîg (G.131/ 1)

Belîg, kendi şiirlerinin beğenilip, şiirlerine nazireler yazıldığını, ancak kendisinin lisanına hiçbir şekilde nazirenin yakışmayacağını söyleyerek yine şairlik gücünü övmektedir. Onun şiirlerinden çalan

şairlerin, el emeği göz nuru olan şeyleri çalarak kul hakkına girdiklerinden ve bu kimselerin hiçbir zaman mutlu olamayacaklarından bahseder. Söz hırsızı, Belîğ'in şiirinden bir tek elif dahi çekecek olsa, onda, sudan nem çekmiş gibi, bin tane elem peyda olacaktır:

Suḥanda Rātıb-ı Āşaf-nazīre Şimdi Belîğ
Nazīre hiç yaşıur mı bizim lisānumuza (G.212/ 9)

Belîğ gibi bir mana ũstadını susturmaya çalışanlar olsa olsa onun dūŐmanı olabilir. Onlara verebileceđi en gũzel cevap ise yine kaleminin gũcũ ile olacaktır ve o mana ehli olduđunu ancak bũyle ispat edebilecektir. DūŐman onun hũnerini kiskanarak her ne kadar ona bile bile dūŐmanlık yapsa da bu alandaki eŐsizliđini ispata iki mısrası yetecektir:

ḤaŐmın ilzāmına bu fenn-i ma' ānīde Belîğ
Sŕzũni eyler iseñ levḥ ũ kalemle iŐbāt (G.17/ 10)

Belîğ' in yeniliklere aşık bir Şair olduğunu; bundan bŕyle yeni mazmunlu ve orijinal hayallerle kurulmuş yeni tarzda Şiirler yazmak gerektiğini; eskinin değil yeninin kıymet gŕrdũđũnũ savunmasından anlamak mũmkũndũr:

Belīga Şad temalluŐ mũltezimdũr rũh-ı 'Urfiden
Ki Rũmı reşk-i Őirāz eyledi Şab'-ı suḥandānum (K.8/ 28)

Şairimiz son derece objektif bir bakış aÇısını benimsemiş, Şiirini de bu minval ũzere oluşturmuş ve yersiz ŕvgũlerden ziyade olanı yani reeli anlatmayı yeğlemiştir:

Dest-i aḥbābda gāhice görürdüñ evvel
Şimdi dükkānce-i şarrāfda görmem diremi (K.7/ 10)

Şiirlerindeki hayal inceliği ve orijinal hayallerin varlığı, zincirleme tamlamaların çokluğu, “Sebk-i Hindî” akımının etkilerini de gösterir. Şiirlerinde lirizm de ön plandadır:

Bu gülzār-ı fenādan irtiḥāl-i ḥayl-i ezḥārı
Bilür bāng-i şikest-i reng olupdur bülbül-i cānum (K.8/ 6)

Şiirlerinde mahallileşmenin izleri de hissedilir derecededir. Arapça ve Farsça kelimeleri halk dilinde kullanıldığı şekliyle yazması (“bezm” kelimesini “bezim” diye okuması...v.b.), şairimizin mahallileşme akımının etkisinde kaldığını göstermektedir. Özellikle mahallileşmeyi güzellik tavsiflerinde son derece reel olarak işlemiştir:

Sürîni küh-ı bilür iki sāk-ı pāy-ı nigār
Çıkar o küh-ı şafādan dü-cüy-ı ra’ nādur (K.5/ 12)

Sık sık toplumsal gerçeklere parmak basmakta ve bu tarz şiirlerinde onun hikemî tarzın örneklerini verdiğini söylemek de mümkün olmaktadır.

Şiirlerinde sıkça göze çarpan mizahi yön onun keskin bir zekaya sahip olduğunu göstermektedir. Döneminde yaşamış olan şairlere karşı takındığı eleştirici tavırlar ve hicviyelerindeki kusursuzluk da dikkat çekicidir. Tasvirleri ise dönemini olduğu gibi yansıtan ve orijinal özellik taşıyan birer mahalli örnek olarak gösterilebilir. Farsça’yı çok iyi bilen ve ilmi yönden de kendisini ispatlamış olan bir isimdir. “Çok iyi Farsça

bildiğini ve bu dilde pürüzsüz şiirler yazdığını, hakkında bilgi veren kaynakların hepsi tekrar etmektedir. (Pala: 1992: 417)”

Bazen de şiirini “insana ait özellikler” le bütünleştirerek vermeye çalışmıştır. Kaşlar “dörtlük (kıt’a)” e; dudaklar “beytü’l-kaside” ye benzetilmiştir. Sevgilinin yanağının vasfı için yazdığı gazelinden “ra’na gazel” olarak bahseder. Şiirlerindeki ince hayallerle, sevgilinin dudaklarının küçüklüğü ve belinin inceliği arasında ilgi kurmaktadır:

Ebrûlarıyla kıt’ adur ol haţţ-ı püşt-i leb
Ammâ dü-la’ l-i surĥ ile beytü’l-kaşidedür (G.48/ 6)

Cihâni başuma fikr-i dehânuñ teng ider ammâ
Miyânuñ vaşfi eş’ ârumda bir ince taĥayyüldür (G.82/ 4)

“Belîğ’in şiirlerine şuh ve rind bir eda hâkimdir. Kendini övmeyi seven, şiirde selâset’e büyük önem veren ve lafız sanatlarına fazla itibar etmeyen Belîğ nazîrecilik temayülüne uymamış, yalnız Râgıp Paşa. Münif, Râşid, Nevres ve Hüseyin Lâmekânî’nin gazellerine birer nazîre yazmıştır. Bir şiirinde ismi birinde de ismi ile mahlasının bir arada verilmesi dışında (Divan. s. 85, 109) bütün şiirlerinde Belîğ mahlasını kullanmış, bu yüzden şiirleri daha sonra Nuhbetü’l-âsâr müellifi Bursalı İsmail Belîğ’in şiirleriyle karıştırılmıştır. (Pala, 1992: 417)

“Belîğ’e göre, şiirlerde selâset bulunmalıdır; fikir san’atlarından ve bilhassa cinastan nefret eder. Nazîrecilik temayülüne uymamış, yalnız, Râgıp Paşa, Münif, Râşid, Nevres ve Hüseyin Lâmekânî’ nin gazellerine birer nazire yazmıştır. Bütün şiirlerinde, Belîğ tasrih ettiği mahlasını kullanır; ancak bir şiirinde

ismi ve diğesinde de isim ve mahlası bir arada, Emîn Belîğ tarzında, geçer. (bk. Dîvân, s. 85, 109).”(Pala, 1992: 488)”

2.1. Dîvân’dan Hareketle Dünya Görüşüne Ait Bilgiler

Şairimiz divanda sık sık bu dünyanın geçici olduğundan; bu geçici dünyada insanın rahat ve huzur bulmasının mümkün olmadığından ve bu yüzden dünya malına mülküne fazla değer vermemek gerektiğinden bahseder. İnsanlığa ödünç olarak verilmiş bu geçici dünya mülkünde, akli olan geçici heveslere kapılıp da ömrünü boş yere harcamamalı; boş işlere değer vermemelidir:

Bu mülk-i ‘arıyetde kimün kâr u bârı var

Bir bâzdur ki beftere almış şikârı var (G. 77/ 1)

Hüner ehli olanlar öğrenmeye meyilli kimselere karşı cimrilik etmez; aksine istekli kimselerle bilgilerini seve seve paylaşırlar. Ancak bu dünyada asıl hüner, hazır olan bilgiye ulaşmak yerine; çalışıp çabalayarak, alın teriyle elde edebilmektir:

Qâbil-i feyz olana ehl-i hüner buhl itmez

Reng-i şeb-nem varak üzre gül-i hamrâdandır (G. 78/ 6)

Felek, hep cahil olandan yana ve onun isteğİ doğrultusunda dönmektedir. Zira bu durumu yadırgamamak gerekir. Çünkü bir dilencinin itibar ettiğİ kişi de ancak soysuz sopsuz biri olacaktır. Değeri sahibi olan birine hak ettiğİ değeri ancak değerdan anlayan başka bir değeri verebilir. Asıl önemli olan, gerçekten hüner sahibi olan insanların kadrini, kıymetini bilmek; onlara gereken değeri vermektir. Zira kişinin gerçekten hüner sahibi olduğü ancak böyle belli olur. Çünkü hüner

sahibinin kıymetini ve farklılığını anlamak yine hüner sahibi olan kişilerce mümkün olacaktır. Onların değerlendirmesini yapabilecek bilgi ve donanım da ancak hüner ehli olanlar sahiptir. Şairimiz, genellikle değerli ve bilgili insanların bir eşinin bulunmasının mümkün olmadığı üzerinde sık sık durmakta ve sevgilinin güzelliğini de yine bu sınırlar içerisinde anlatmaktadır. Nasıl ki güzellikte güneş gibi eşsiz olan sevgilinin benzeri olmazsa, kıymetli insanların da bir eşini ve benzeri bulmak oldukça güçtür. Bu yüzden onlara gereken değer verilmeli, kıymetleri bilinmelidir:

Kesb-i hüner ' âlemde degüldür hüner ancak
Ehl-i hünerüñ qadrini bilmek de hünerdür (G. 81/ 2)

O mihr-i evc-i hüsnüñ mişlini bulmaq ne mümkindür
Güneş bir dânedür ' âlemde iki âfitâb olmaz (G.91/ 4)

Dünyada ilim talep eden kişi, bu ilmi ancak kendi kabiliyeti ölçüsünde elde edebilecektir; zira deryayla birleşen her suyun, deryaya katkısı da kendi ölçüsünce olur.

Keskin sirke sonunda kendi küpüne zarar verecektir. Kötü huylu olan kimselerin, evleri sonunda viran olacak huzurları kalmayacak; en nihayetinde etrafa verdikleri zarar yine kendilerine dokunacak; onlar yaptıkları kötülüklerin sonucunda kendileri kazdıkları kuyuya yine kendileri düşeceklerdir. Şairimiz bu durumu şöyle örneklendirmektedir: İğneyi zarar vermek için batıran arı, bu tutumunun bedelini canıyla ödeyecektir. Yani iğnesinin belasını yine kendisi çekecektir. İnsan yaptığı zulmün ve kötülüğün karşılığını bir gün mutlaka bulacaktır:

‘ Āķıbet vīrān olur her tünd-ķūyuñ ģānesi

Kim belā-yı nīş-i zenbūrı yine kendü çeker (G. 75/ 6)

Allah’ın evi ve tecelligâhı olan kalbi kırmak da son derece tehlikelidir. Kişinin kırdığı kalp aynasının parçaları bir gün gelip de kendi ayağını incitebilir. İnsanları yok yere incitmek doğru değildir. Zaten böyle bir duruma Yaratan da kail olmayacaktır.

Zalim olan kişiye edilen âhlar mutlaka yerine ulaşır; yaptığı zulümlerin neticesinde âhların kendisine isabet etmesi ile vücudunda açılan yaraların elemi hissetmemelidir zalim insan. Zira insan ne ekerse onu biçecektir. Yaptığı zulümlerinin neticesinde ceza çekeceğini de unutmamalıdır. Mazlumun âhını almak son derece tehlikeli bir şeydir ve nice zalimler, aldıkları âhlarla kör olmuş, kapıları kapanmış, ocakları sönmüştür:

Mānend-i çeşm-i mürde nice zālīmūñ Belīg

Gördüñ ģapandı āh ile bāb-ı ģüşādesi (G.230/ 8)

Dünyada kötülük düşünen insanlar mutlu olamayacaktır. Birisi seni kirletmeye, karalamaya ve kötölemeye çalışıyorsa; sen yine de onu temize çıkarmaya bak diyen şairimiz hep barıştan ve uzlaştırıcılıktan yana bir tavır takınmaktadır. Şairimiz barıştan yanadır ve savaşın insana bir fayda getirmeyeceğinden bahseder. Derya gibi saf ve tertemiz olan gönlün kin ve nefretle kirlenmesine izin vermemek gerekir. Düğün ağacının süslendiği telin, kötü hadiselerden örülmüş olması (insanların kötülüğünü isteyen ve bundan mutlu olan) na sevinen; hayatını sürekli kavgayla, dövüşle, hırs, kıskançlık ve boş

işlerle geçirenler acınacak haldedirler. Zira dünya fanidir ve bu geçici dünyada asıl olan hayırlı işler yapabilmektir:

Ġaltān olunca kūçede tutmaz hācer temel
Olmaz seferde kimseye rāhat hāzardadır (G. 45/ 4)

Seni telvīşe murād eyleyeni pāke çıkar
Şāf-ı deryā-dil olup eyleme icrā-yı ğaraż (G.121/ 2)

Başkalarının ayıplarını örtmek, insanı, çıplak bir insana elbise giydirmek kadar mutlu eder:

Nice şād olmasun bir ādemūñ setr eyleseñ ‘ aybın
Ki ilbās-ı kabā vü cāmeden ‘ uryān olur maḥzūz (G.124/ 4)

Fırsat düşkünü olan insanların haysiyet ve şerefinden söz edilmez. Bu kişiler, düşmanın gidip geldiği yol üzerinde pusuya yatıp onu tuzağa düşürecek kadar nâ-mert olabilmektedirler. Gerçek anlamda soylu ve mert olan insan, intikam peşinde koşmayan ve fırsat bulduğu anda düşmanını vurmak yerine onu affeden insandır. Mürüvvet ehli olan kişi, ateş denizine düşen düşmanına onu kurtarabilmek için su yetiştiren kişidir:

Teġāfūl gösterüp şermende-i ihsān ider yoḥsa
‘ Adūdan merd olan fırsat deminde intikām almaz (G. 92/ 3)

Kadınlar yaratılışları icabı süse düşkün olurlar, ancak erkekler dünyanın süsüne kapılmamalı, mert olmalıdır. Mert olan insan yaptığı

iyilikle hiç övünmez. Bir taraftan verir bir taraftan da ettiği ihsandan utanır:

Zen gibi ziynet-i dünyāya kâpılma merd ol
İtme mir'ât-i dili bî-siper-i pây-ı garâz (G.121/ 5)

Bu fani olan dünyada her güzelin bir kusurunun olmasının normaldir. Her gülün elbetteki bir dikenini olacaktır. Ne kadar güzel olursa olsun yaratılmış olanların tümü zaafıdır ve kusursuz insan bulmak mümkün değildir:

Āzürde olma hâttı gelürse ol āfetüñ
Bâğ-ı fenâda her gülün elbette hârı var (G. 77/ 6)

Alemde gam ve neşe ikiz gibidir. Hayatta hep iyi ya da hep kötü yoktur. Bunlar birbirini takip ederler. Talihsizliklerin ve kötü günlerin ardından mutlaka mutlu günler gelecektir. Dünyanın yükünü, gamını, kederini çekmeye tek sebep dünyaya duyulan sevgidir. Bu gam dünyasında mutluluğun ardından hüznün gelmesi ve tüm bu zıt duyguların birbiri ardınca devam edişi, ne mutluluğun ne de mutsuzluğun daimî olmadığı, bu değişen duygu hâllerinin, med ve cezir hadisesinde olduğu gibi, dalgalar şeklinde birbiri ardınca geldiğini anlatmaktadır:

Şey'-i vahid gibidür bu gam u şādî-i cihân
Lezzet-i nüş ile tev'em gibidür zaḥmet-i niş (G.114/ 6)

Mişâl-i cezr ü medd-i mevce-i deryā-yı pür-âşüb
Bu dehr-i pür-gamuñ iqbâlinün der-peydür idbârı (G.221/ 3)

Her kim ki gama dayanamıyorsa yada yaşadığı her şeyden gamlanıyor, her şeye negatif bakıyorsa, o kişi şerbet bile içse onu zehir gibi addedecektir. Yani insan çevresine olumlu gözlerle bakmalı ve kötü hadiseden bile güzel bir sonuç çıkarmayı bilmelidir. Aksi takdirde hayat onun için zehir olacak, hayattan zevk alamayacak; ne yaparsanız yapın mutlu olamayacaktır. İnsan, bu imtihan dünyasında başına gelecek sıkıntılardan dolayı şikayet etmemeli; sabırlı olmalıdır. Kanaat etmek ve sabretmek kişinin olgunlaşmasında son derece önemli iki özelliştir:

Ākıbet kendüye zehr-ābe olur şerbet-i nüş

Her kimün̄ yoħsa derūnında ğam-ı tākāt-i niş (G.114/ 7).

Bī-niyāz olduĝ kibāruñ luř u ħahrından Belīĝ

Biz bu ‘ālemdede ħanā‘ at gibi devlet bulmadıĝ (G. 137/ 7)

Güzel ahlak, insana bulunduğu neseple geçecek; genetiksel bir şey değildir. Zira öyle olsaydı aynı çimenlikte hem gül hem de diken yetişmezdi. Güzel ahlaka sahip olmak insanın kendi çabasıyla kazanacağı bir şeydir:

Ĥüsn-i aħlāk eylemez aşl-ı neseble intiķāl

Böyledür cārī virür ekşer çemende ħār gül (G.150/ 5)

Makam, mevki esiri olanlar gönül erbabı olma isteğinden vazgeçmelidir. Zira bu hırs onları doğru yoldan saptırmakta; gerçek hedeften uzaklaştırmaktadır.

Testi eski de olsa nasıl ki şarabı sızdırmıyorsa; yaşlılar da sır saklamak hususunda son derece güvenilecek kimselerdir. Kişi eğer

sırrını açacaksa yaşlılara ve büyüklere açmalı, dertlerini onlarla paylaşarak, onların önerilerinden ve tecrübelerinden faydalanmalıdırlar:

Pirāne söyle rāzuñı pīrān ketüm olur

Çonsa teraşşuñ eylemez eski sebūya şı (G.174/ 3)

Bir konuyu yada kişiyi değerlendirirken, görünürden ve ön yargılardan hareket etmek yerine onun iç dünyasını tanımak esastır. Zira unutulmamalıdır ki, hava kabarcıkları denizin üstünde olmasına rağmen; cevherler denizin dibindedir.

İnsan yaşamında son derece kararlı olmalıdır. İnsan kararlı olursa hiçbir şeyin etkisinde kalmaz ve maksadı doğrultusunda çalışarak eninde sonunda hedefine ulaşır:

Mağşüduñı sa'y ile tariķinde bulınca

Deryāya irer āb-ı revān gitse yolınca (G.184/ 1)

İnsan, namusunu ve şerefini yok yere ayaklar altına almamalıdır; zirâ yere dökülen bir kabın suyu, ne kadar çalışılıp çabalansa da tekrar aynı su ile doldurulamaz:

Ab-rū dökme şaķın yoķ yire kim cem' a düşüp

Ne kadar sa'y olunursa dökilen kaç talmaz (G.97/ 5)

Dünyada gamın ve sıkıntının her zaman akli başında insanları bulduğu; meyvesi ve yaprağı olmayan ağacın taşlanmayacağı üzerinde de durulmaktadır:

Haţar görmez tüvānger naķdini işārdan şoñra

Ki taş atmaz niñāle kimse berg ü bārdan şoñra (G.176/ 1)

2.2. Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri

Şairimiz zaman zaman toplumsal konulara dikkat çekerek; döneminde yaşayanları gözlemleyerek, gördüğü ve tanık olduğu tecrübeleri ve tipleri de şiirlerinde canlandırarak vermekte; toplumda var olan uç örnekleri ve tipleri eleştirmektedir. Aşağıdaki gazelde şair, birbirine iki zıt örneği bir arada vererek, aşırı uçlarda olmanın tehlikelerine dikkat çekmekte; bir beyitte mirasyedilerin parayı çarçur ettiklerine değinirken, bir başka beyitte sonradan zengin olup da cimrilik yapanlardan bahsetmekte; her ikisinin de tutumlarının aşırı olduğu üzerinde durmaktadır:

Sildi süpürdi süfre-i mîrâş-h'âreyi

Çallâş-ı meykede ne 'aceb kâse-lîs olur (G.53/ 2)

Dîvân'da, rüşvetin bu çağda da yaygın olduğu ve bilim adamlarına yeterli değerin verilmediği de söz konusu edilmektedir. Bilim adamları ve düşünürler, devlet işlerini çalışıp didinip zorlukların üstesinden gelmeye çalışırken; toplumda itibar kazanmanın ve devlet işlerinin hâllinin artık çalışmaktan değil, rüşvetten geçtiğine gönderme yapılmaktadır:

Feylesüfânuñ şikest olmuş bütün nâhunları

Ḥall ü 'ağd-ı kâr-ı devlet hep yed-i rüşvetdedür (G.68/ 5)

Hayatta iken devlet adamlarına ve dolayısıyla saraya yakın olanların; onların beğenisini kazananların hiçbir zarara uğramayacağı, korunup kollanacakları anlatılmakta ve o dönemde de adam kayırmanın var olduğunu dile getirirken, yine aynı realist tutumuyla,

devrinde, devletin ileri gelenlerinin, şairleri ve sanatçıları koruduğundan “Âdet olmuş şu’arâya vüzerânun keremi” şeklindeki ifadeyle değinmektedir. Ancak divanda, bir başka yerde de, döneminde şairlere yeteri derecede değer verilemediğini “dünyada eğer sıkıntı çekmek istiyorsan şair ol” diyerek dile getirmektedir. Bilgisizlerin, cahillerin ve dalkavukların iltifat görürken; bilginlerin ise kötü muamelelere maruz kaldıklarından bahseder. Bir zamanlar gerçekten sanat yapan ve şair olanlara altın ve gümüş ihsan edilirken; şimdilerde sadece metih edici kaside ve gazel yazanlara câize (eski şairlere, yazdıkları methiyeler dolayısıyla verilen para ya da bahşiş) vermenin âdet olduğuna değinerek; gerçek sanatçıların artık değer görmediğinden yakınmaktadır. Ayrıca dünya malı, mülkü ve makamının değil, insana mutluluğun “sevgi” den geldiğini; şair aşağıdaki beyitte “serv-kâmet” sembolü ile ortaya koymaktadır:

Kime bir serv-ķâmet sâye-endâz olsa ‘âlemde

Ėam u ekdârdan âzâdedür başında devlet var (G.72/ 6)

Bunun yanı sıra zenginlere kıymet verildiğinden; kimsenin fakire gönlünü vermeyeceğinden; zira muhtaç olanın kendisini bile kurtarabilecek gücünün olmadığından; zayıf ve güçsüz olan fakir ve muhtaç kimselerin mücadele gücünden yoksun olduğundan; daha kaleyi, aracıyı ve anlaşmayı beklemeden; en başından teslim edeceğinden bahsetmektedir:

İstemez hiç vâsıta vaşl-ı nigâr-ı teng-dest

Kâlesin muhtâc olan dellâlden evvel virür (G.73/ 2)

Döneminde maddiyat o denli önemlidir ki, padişah bile, lutf ve keremde bulunmazsa, insanlar ona olan bağılıklarından vazgeçerler denilmektedir.

Bu dünyada kadir ölçen terazinin kefeleri bozulmuştur; o yüzden kadir ölçmek artık imkansızlaşmıştır derken; artık kıymetli insanların değerini ölçebilecek yetenekte insanların olmadığından bahsetmektedir:

Dönemin ileri gelenlerinin, cevher kadar kıymetli olan kişilerin kıymetini yeterli derecede bilinmediklerinden ve kendisinin de bu yüzden devlete ters düşüp, onlarla anlaşamadığından bahsederken; kendisinin bizzat içinde bulunduğu sıkıntıyı ve psikolojisini açık bir dille ortaya koymaktadır. Eğer böyle olmasaydı kendisi gibi bir cevherin hazineden ayrılması söz konusu bile olamazdı derken hazine ile devleti kast etmektedir:

Rehā bulmaz bütān-ı sīm-ten dest-i ekābirden

Girān-şadr olsa gevher bir dağī gencīneden çıkmaz (G.100/ 2)

Zaman zaman İstanbul'daki meşhur yangınlardan da bahsederek önemli bazı tarihî olaylara da ışık tutmaktadır:

Yağdı berğ-i kaħr ile bu demde ol āfet-nigāh

Gönlümi yap yap Sitānbul gibi kim ta' mīr ider (G.86/ 3)

Cahil yaratılışlı olan alçak kimselerin ilmi usulüne uygun yapmadığından bahsetmekte ve bunu da şöyle bir örnekle açıklamaktadır: Nasıl ki Şeddad'ın, cennete benzetmeye çalışarak yaptırdığı İrem bağının renkli süsleri, cennetteki en yüksek mertebeye eş değer sayılamayacaksa, ilmin de orijinal olmayanının değersiz

olduğu ve ilmi usulü ile yapmayan kimselerin de alçak tabiatlı, aslında ilim yaptığını zanneden, ama ilimle uzaktan yakından ilgisi olmayan; usulden, adaptan uzak, cahil kimseler olduğu üzerinde durmaktadır:

Rüsüm-1 'ilmle gitmez denâ 'et tab' -1 nâ-kesden
İrem ārāyış-i elvân ile huld-i berîn olmaz (G.89/ 7)

Bazı beyitlerinde o dönemde çarşı ve pazarlarda fiyatların denetim altında olduğu, hatta padişah izniyle ve onayıyla malların belli fiyatlarda satılabildiğine; eğer bu denetim olmasa hiçbir esnafın insafı olmayacağı ve mallarını oldukça pahalıya satacağı anlatılırken dönemin alış-veriş hayatı ile ilgili çok önemli izler bulabilmemiz mümkündür:

Narhı bâbında eger haftı-1 şerifitse şudür
Kıl kadar yokdur iden şehd-i vişâli irhâş (G.119/ 3)

Zulüm, haksızlık ve adaletsizliğin yaygın olduğu dünyada, depremlerin insanlığa ibret olması için ilahî güç tarafından meydana getirilen vakalar olduğu üzerinde durmaktadır. Yani dünyada meydana gelen hiçbir şey tesadüfi değildir; hiçbir şey boş yere olmaz. Her şeyin mutlaka bir sebebi vardır. Önemli olan bu sebepler üzerinde düşünmek; yaşanan şeylerden doğru sonuçlar çıkarabilmek ve insan gibi yaşamayı öğrenebilmektir:

Olmaz cihânda zelzele her-dem tehî yire
Bâr-1 girân-1 zulm ile lertzân olur bu arz (G.120/ 3)

Dünya meşgalesine kendisini kaptıran insanoğlunun, bırakın sünnetleri yerine getirmeye, farzları bile terk ettiğinden ve zamanın gidişatının çok kötü olduğundan bahsetmektedir:

Ebnā-yı ‘aşr meşgale-i dünyevîyyeden

İcrā-yı sünnet itmeyerek terk olındı farz (G.120/ 4)

Dîvân’da döneminde hukuka riayet edilmediğinden, paraya önem veren doktorların tek bir hastaya bile sevabına bakmadıklarından; her şeyin maddiyata bağlı olduğundan ve insanların vefasızlıklarından söz edilmektedir. İnsanlara mal ve mülkleri ile değer verilmektedir artık. Kim zenginse asrın Kârun’u da odur. Ancak gerçek sevgiler hiçbir zaman malla, mülkle ölçülemez derken, aslında geçmişten ve yaratılıştan gelen ve her insanın muhafaza etmesi gereken; ancak üzerinden zaman geçtiği için ve dünya meşgaleleri yüzünden unutulmuş olan hayatın yaratılış amacı sevginin, insan gönlünde yer eden gerçek tanımını yapmaktadır. Toplumun durumu ne kadar kötüye giderse gitsin, insanların bir takım hasletleri bir anda gönüllerinden söküp atmaları imkansızdır derken bir başka beyitte de dost bilip de zor durumda kalmasın diye borç verdiği kimselerin ikinci gün borçlarını unutacak kadar vefasız oldukları üzerinde durulmaktadır. Artık bu devirde sevgi, şefkat ve vefa bulmak imkansızdır. Zira bunlar artık efsane olmuştur. Aşıkta da, sevgilide de sadakat yoktur. Vefa güneşinin sevgisi gönüllerden kazınmıştır; yani gönüllerde yer eden güzel hasletler silinip yok olmuştur:

İtmez hukuğa kimse ri’ âyet bu gün Belîğ

Senden keser mu’ âmeleyi her kim alsa qarz (G.120/ 5)

Sevād-ı mihr ü vefā hākk olup gönüllerden
Sadākatuñ eşeri qalmamış ehıbbāda (G.199/ 7)

Yaşadığı dönemde insanlara söz geçirmenin bir hayli güç olduğundan bahseder. Herkes başına buyruktur. Kimse kimseye yaşından, tecrübelerinden dolayı itibar etmez. Para ve maddî kazançlar her şeyin önüne geçmiştir:

Güç imiş haylî bu eyyāmda söz diñletmek
Mutribuñ qavline bî-darb kulaq tıtmaz def (G.134/ 5)

Yaşadığı dönemde insanların cimri olduğundan bahseder. Zor durumda kalan insanlar, dertlerini, dileklerini arz edecekleri bir tane bile cömert insan bulamamaktadır. Kimse artık kolay kolay kerem ve ihsanda bulunmamaktadır. Öyle ki, fakire, kereminin aksi bile yansıyacak olsa, kişi bunu kerem ve ihsanda bulunuyormuş gibi algılamaya başlar. İnsanlar, çıkarları olmadığı müddetçe, birbirlerine bir çöp dahi vermezler ve menfaatleri olmadan, beklentisiz bir şey yapıyorlarsa bu da sadece Allah korkusundan kaynaklanmaktadır:

‘Asrımızda eylemiş her sadra bir nā-kes ku‘ūd
‘Arz-ı hācāt idecek ehl-i sehāvet bulmadık (G.137/ 2)

Erkek çocuğa verilen önem dikkati çeker. Belîğ Dîvânın’nda erkek “güç” timsali olarak söz konusu edilmiştir:

Ey pîr-i ‘aşq böyle neden nā-tüvānsın
Bilmem yanında bir püserüñ yok mıdur senüñ (G.142/ 2)

Her yerde olduğu gibi, İstanbul'da da zengin ve güç sahibi olanların önüne bütün imkânların serildiği, fakire ise bütün kapıların kapandığı söz konusu ediliyor. Öyle ki mânen en geniş mekân olması gereken meyhane bile fakirlerin başına dar gelmektedir:

Ne kadar olsa diremdâr olana ni'ceti bol
 Tar olur bî-kese 'işret-kede-i İslâmbül (G.147/ 1)

Dünyada öyle bir düzen vardır ki, insanın yaşantısını dengede tutabilmesi ve devam ettirebilmesi için ancak ip cambazı olması gerekir:

İnsana akrabasından daha fazla zarar veren olmadığını;
 akrabanın akrep olduğunu söyler:

Yoğdur zamānede haşerāt içre bildüğüm
 İnsāna akrabā-yı cefā-cūdan 'akrebi (G.226/ 6)

2.3. Şiire ve Şaire Dair Düşünceleri

2.3.1. Şairler ile ilgili Düşünceleri

Dünyada söz ehli (şair) olmaktan daha mutluluk verici bir şey olamaz diyor ve bu nedenle de nazmını dünyadaki hiçbir değerle değişmeyeceğini söylüyor:

Virmez metā'-ı nazmını dünyā bahāsına
 Olmaz ciḥānda ehl-i suḥān kām-bîn Belîğ (G.131/ 6)

Her şaire kendi şiiri daha güzel ve nitelikli görünür; zira şairler ve sanatçılar için eserleri, çocukları gibidir, onlara çocuklarına davrandıkları gibi şefkatli davranırlar:

Kendi şi'ri sā'irinden mu' teberdir şā' ire
Şefkati efzūn ider herkes Belīg evlādına (G.193/ 9)

Alt yapısı güçlü olan sanatçının eserlerinin, dünyanın sonuna kadar unutulmayacağından söz eder:

Yıkılmazdı Belīgā haşre dek seyl-i havādişden
Esās-ı beyt-i erbāb-ı suhan böyle metīn olsa (G.200/ 9)

Şair, ilhamın saf şarabını içip sessiz sessiz tefekkür ederken renkli manalar ve hayaller birden bire zihnine üşüşmekte şarabın verdiği keyfiyet neticesinde sözler ağzından bir çırpıda dökülüvermektedir:

Olur hāmūş iken ma'nā-yı rengīn şā' ire vāşıl
Ki evvel bestedür leb bāde-i nābuñ sebūsında (G.187/ 5)

Bir sanatçı ve şair için önemli olan çok sayıda değil, az sayıda ama nitelikli eser bırakmaktır. Şairler, dilden dile dolaşacak ve onları hayırla anmamıza vesile olacak güzel bir beyit miras bıraksalar yeterlidir:

Ne güzel söylemiş ebnā-yı zamāne şā' ir
Baña bir beyt-i zebān-zed yitişür hayr-ı halef (G.134/ 2)

Gerçek şair için en rezil durum şan, şöhrettir şairimize göre. Şöhret onu lekeler, yaralar. Sanatçının işi şöhret kazanmak değil, sanatını icra etmek olmalıdır:

Belîğ erbâb-ı nazma hâksârı ‘ayn-ı şöhretdür

Ki makta‘ şafhada pest olmayınca böyle nâm almaz (G.92/ 7)

Bir sanatçının ve şairin toplumsal görevlerinden biri, kaleminin gücüyle, yaratılmış olan tüm güzelliklerin ölümsüzleşmesini sağlamak olmalıdır. Zira ancak bu durumda yaptıkları sanat bir anlam kazanacaktır. Sanatçılar, toplumun sorumlu bireyleridir. Eserini, insanlık için ve onun faydası için yaratmak; Yaratanın ona sunduğu “yaratıcılık” vasfının verdiği güçle insanı yaratıcıya yaklaştırmak ve bu vesileyle insanın ruhsal yapısındaki bir takım eksiklikleri onarmak, yaraları sarmak sorumluluğu ve bilinci ile eserini kaleme almak zorundadır.

Şairlerin kıymetini bilmeyenlerin insan denilse de insanlıktan uzak, duygusuz bir hayvandan farksız olduğuna değinir. Sanatla ve şiirle ilgilenenleri sürekli metheder. Sanata ve şiire önem vermediği gibi bu hususlarda ileri geri görüşler öne sürenlere şairimiz; şiir cevherinin kıymetini bilmiyorsan da bari değersiz bir çömlek parçası gibi yere de çalma demektedir:

Bilmeyen kadrini ehl-i suhanuñ

Aña hayvân denür ammâ nâtiķ (G.138/ 6)

Ƙadr-i güheri bilmez isen nazm-ı Belîğî

Mânend-i hazef-pâre alup yerlere çalma (G.209/ 6)

2.3.2. Şiir Dili ile İlgili Düşünceleri

Her ne kadar Farsça şiire en uygun dil ise de yine de şiir dili olarak Türkçenin seçilmesini ve Türkçe ile şiirler yazılmasını doğru bulmakta ve şairleri buna teşvik etmektedir:

Türkî zebânı eyle bu tarz ile intiḥâb
Elyak egerçi nazma zebân-ı derriyyedür (G.69/ 4)

Şiir, ölmüş ruhları yeniden canlandırır; onlara taze hayat bahşeder:

Mürde-dil nazm-ı Belîğ ile bulur tâze ḥayât
Oḳı bir pâk ğazel üstine dîvânından (G.172/ 7)

2.3.3. Söz ile ilgili Düşünceleri

Söze verdiği değeri her seferinde dile getirmekte ve sözü şöyle tanımlamaktadır: “Söz, gökten gelen ilâhi bir emirdir ve ilahî olduğu için kalem, söze secde etmektedir”:

Kelâm eger ki yire gökden itmeseydi vürüd
Bu vecḥ ile suhana ḥâme eylemezdi sücüd (G.39/ 1)

Söz, inciye benzetilmektedir. Bu cevher hazinesinin koruyucusu ise kendisidir. Bu nedenle söz incisini şiir hâline getirdikten sonra onu cahillerin eline vermek doğru olmayacaktır. Zirâ kelimelerle oynamak, onlarla sanat yapmak ve sözleri bir inci gibi dizmek; yani şair olmak, bilgili ve eğitilmiş insanların işidir:

Dürr-i suhanı nazma getürdikse Belîgâ
Erzân anı nâ-dâna virilmez bu güherdür (G.81/ 7)

Söz ile mana ilişkisine de değinmektedir. Söz olmazsa manayı bulmak, güzelin yüzünü örtünün altında temaşa etmeye çalışmak kadar zor olurdu:

Eger lafz olmasa ma' nâyı bilmek hayli müşkildür
Temâşâ eyle rüy-ı dil-rübâyı zîr-i bürka' da (G.177/ 4)

2.3.4. Mana ile İlgili Düşünceleri

“....., mana divan şiirinde şiirin aslıdır; esasıdır.Şiirde iç yapı dendiğinde mana anlaşılır. Şiirde mana-suret, mana-lafz beraberliği şiirin bütünlüğü için gereklidir. Çünkü mana, dil içinde ortaya çıkar. Bununla birlikte, şiirde bazen, mananın lafzdan, şekilden ya da dış yapıdan daha üstün tutulduğu da görülmektedir. Mananın eski şiirde, daha çok duygulandırma, etkileme, beğendirme, hayran bırakmamacına yönelik olması manayı şiirde estetik yapının temel taşı kılar. Daha açıkçası, şiirin estetik yapısı, mana temeli üstüne oturur. (Mengi, 2000: 39)”

Şairimize göre mana gönül çeken, insanı etkileyen her söz için candır; sözün etkisi manada gizlidir ve söz içinde, sözle birlikte anlam kazanmaktadır. Yani söz ve mana birbirinden ayrı düşünülemezler. Söz, şişe ; mana ise şişenin içindeki şarap gibidir. Renkli olan manalar candır; sözler ise bu canın tenidir. Bu bedenden mazmunların ruhuna neşe verilir. Latif olan mana parlayan bir cevhere benzetilmiştir:

Kim olsa destine ser-mest olur eş'ār-ı renginüm
Bu elfāz içre ma' nā şışede sahbā midur bilmem (G.159/ 6)

Gönülden sızan manalar, kalem oluşundan kağıda dökülmektedir. Yani kalemde kağıda dökülen ve onlara anlam yükleyen esas merkez insanın kalbidir:

Ma' ānī dem-be-dem terşih idince levh-i hātırdan
Olur hāmem Beligā nāvdān beyt-i mu' allāya (G.195/ 8)

Beytin anlamı ve değeri ancak üzerinde düşünüldeğü zaman ortaya çıkar. Zira gelin bile gerdek gecesini hemen duvağınını açmaz, biraz naz eder. Güzel bir beytin manasının gizli olması ve bu mananın anlaşılabilmesi için biraz uğraş gerektiğini anlatırken, beyit nazlı bir geline benzetilmektedir:

Münkeşif fikr ü te'emmülle olur ma' ni-i beyt
Nāz ider haclede birden bire açılmaz ' arūs (G.111/ 6)

2.3.5. Mazmun ile İlgili Düşünceleri

“Mazmun, divan edebiyatının kendi dünyası içindeki bilinen hayal, inanış ve düşüncelerin beyit ya da beyitlerdeki dolaylı anlatımıdır. (Mengi, 2000: 49)”

“.....; mazmun, divan şiirinin yapısal özelliklerinin ve daha çok estetik anlayışının bir gereği olarak vardır. o, eski edebiyatımızın hem mana hem de lafz yanıyla bağlantılıdır. (Mengi, 2000: 58)”

Şair, yeni hayallerle süslediği mazmunlarının asıl kaynağının gönlü olduğunu söyler. Neşe bahşeden mazmunlarına, sözleriyle can

vermektedir. Ona göre gazelde muteber olan şey, yer yer mazmunların olmasıdır. Gazeller, yakıcı ve etkileyici mazmunlara her zaman muhtaçtır. Mazmun, cana safa getiren güzel bir koku gibidir. Kağıda dökülen sözler ise Hoten ahusunun nefesi gibi güzeldir. Mazmunlar, gönül küpünde kurulan şaraba; kelimeler ise ışık saçan kadehe benzetilmiştir:

Ġazelde mu‘teber oldur ki ola cā-be-cā maẓmūn
Yakışmaz dil-rübānuñ ‘ārızı yek-pāre hāl olsa (G.206/ 2)

Yapıldukça ġazel sūzişli bir maẓmūna muhtācuz
Cihānda herkesūñ lāzımdur āteş-gāh beytinde (G.210/ 6)

2.3.6. Vezin ile İlgili Düşünceleri

Vezin şiirin anlaşılmasını kolaylaştırır. Veznin olmadığı şiir, boğazdan güçlkle geçen bir meyve gibi boğaza takılır kalır. Bir şiirin beğeni kazanabilmesi ve ölümsüz olabilmesi için ölçüsünün ve kafiyesinin olması gerekir. Kendisinin, ölçü ve kafiye dikkat ederek şiirler kaleme aldığı, bu nedenle de namının bütün cihana yayıldığını söyler. Şairlerin vezinsiz söz söylemesi, cevher tartan birinin terazisinin kefesine, cevher yerine topraktan yapılmış, değersiz bir çömleği koyup tartması kadar anlamsızdır:

Her kim işitse hāq sözi telh olsa haẓm ider
Vezn ile olsa mīve ġülü-gir olur mı hīç (G.27/ 6)

Suħan-sence muzahraf şi‘r-i nā-mevzūnı ‘arz itmek
Hazef vaẓ‘ eylemekdür keff-i mīzān-ı ġüher-sence (G.204/ 4)

2.3.7. Gazel ile İlgili Düşünceleri

Gazelini, marifet şehrinin en üst noktasındaki eser olarak tanımlamıştır. Gazellerindeki her bir mısraının birbirinden farklı olduğundan bahseder ve her bir mısra arasındaki farkı da bir elin parmakları arasındaki eşitsizlik ve farklılık örneğiyle açıklar. Bir beyitte de İrem bağı ile renkli beyitlerinin oluşturduğu gazellerini güzellik açısından birbirine eş tutmuştur:

Birbirlerinden a' lā mışra' larum gazelde
Olur mı cümle yeksān bir elde her eşābi' (G.128/ 9)

Beyt-i renginüme baqsun gazeliyātumda
Seyre h'āhişger olan gülşen-i bāğ-ı İremi (K.7/ 35)

Gazelinin ününün yayıldığından ve kırmızı mürekkeple Beyt-i ma'mûrun üzerine yazıldığından bahseder:

Beligā bu gazel eflāka nāmuñ eyleyüp hem-ser
Midād-ı surḥ ile tahrîr olındı Beyt-i ma' mûra (G.191/ 6)

2.3.8. Belig Mehmed Emin'in Etkilendiği ve Etkilediği Şairler

Onun şiirlerinde daha çok Nedim ve Sabit'in etkileri görülmekte; Sabit'in etkileri daha belirgin olarak hissedilmektedir. Dile getirdiği eleştiri ifadeleri sebebiyle de Nedim'le aralarında benzerlik kurulmaktadır. Aşağıya aldığımız gazeli Nedim tarzını yansıtan izler taşımaktadır:

Ol al fes kākül üzre berg-i güldür sünbül üstünde
İzârında 'arak gûyâ ki şeb-nemdür gül üstünde (G.178/ 1)

Kendisinin şairlik yönünü methederken Şevket-i Buhârî'dan etkilendiğinden bahsetmektedir. Belîğ Mehmet, gazelinin dil (hem gönül hem de dil anlamında) inden su gibi akıp gitmesine şaşılmamasını; zira bu gazelinin, Sâbitâne tarzda yazılmış taze bir şiir olduğunu söylerken Sâbit' e olan beğenisini de dile getirmektedir:

Dilden Belîğ su gibi akısa 'aceb degül
Bu Şâbitâne taze gazeldir selis olur (G.53/ 7)

İstanbul topraklarında Vecdi gibi edası taze, kendi taze bir aşk şairi daha yoktur diyerek ona karşı olan beğenisini dile getirmektedir. Bu ifadelerinden hareketle şairimizin ondan da etkilendiği ihtimali fazladır.

Şair, yine kendi şiirini övdüğü bir beyitte; Münif gibi hoş şiirler söyleyen bir şairin önüne geçerek ona saygısızlık yapmamak için gönül koşucusunu dizgin çeken yaptığından; Münif gibi bir şaire zarar vermemek için gönlündeki duygularının kaleme dökülmesine engel olduğundan bahsetmekte; bu husus bizi Münîf'ten de etkilenmiş olabileceği sonucuna ulaştırmaktadır.

Bâkî'yi beğenirken diğer yandan Nabî' yi eleştirmektedir. Aşağıdaki beyitlerden de hareketle etkilendiği şairlerle ilgili bir kanaate varmak mümkün olacaktır:

Bâkî vü Nef'î vü Şâbit Nâbî
Suğana virdiler âb u tâbı (K.43/ 1)

Bunların rûhıdır eş'âr-ı Belîğ
Rûhsız kâlibun olmaz tâbî (K.43/ 2)

Koca Ragıp Efendi'nin şiirlerine getirilebilecek kusur yoktur; şair dediğın de böyle kusursuz söz söyleyen olmalıdır derken hem şairler hakkındaki genel görüşünü hem de Ragıp Efendi' nin şairlik yönünü ortaya koymaktadır.

Belîğ kendi şiirlerinin beğenilip, onlara nazireler yazıldığı ve nazire yazarlardan birinin de Râtıb-ı Âsâf olduğunu söyleyerek; kendisinden etkilenen şairlere de değinmektedir. Belîğ' den gerçek anlamda bahseden ise daha ziyade Tanzimat dönemi şairleridir. "Şinasi'nin Belîğ'i çok iyi bildiği divanından anlaşılmaktadır (s. 12). Muallim Naci de şiirlerinin güzel olduğundan söz eder (Esâmî, 87). Nâmık Kemal ise "Hammâm-nâme" ve "Terzinâme" adlı şiirleriyle "meh-tâb" redifli gazelinden övgüyle bahsetmiştir. (Tahrîb-i Hârâbat, s. 114 vd.)."(Pala, 1992: 417)

2.4. Divanda Kullanılan Deyimler

Deyimler ve atasözleri az sözle çok şey anlatan kalıplaşmış ifadelerdir ve genellikle birbirleriyle karıştırılmaktadır. “Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atalarsözünden ayıran en önemli özellik budur. (Aksoy, 1984: 39)”.

Bir sanat değeri taşıyan ve üstün bir zekânın ürünü olan deyimler ve atasözleri “...dilini türlü olanaklarından ve çeşitli söz, anlam sanatlarından yararlanılarak (Aksoy, 1984: 40)” oluşturulmuşlardır.

“Her ulusun atasözleri, kendi varlığının ve benliğinin aynasıdır. Atasözlerinde bir ulusun düşünceleri, yaşayışları, inanışları, gelenekleri görülür. Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler derin felsefeden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır. (Aksoy, 1984: 27)”

“Deyimler de ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğarlar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir âlem sığdırılmıştır. En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit mecazlar ve söz ustalıkları mini mini bir deyim yapı harçları arasında parlar. (Aksoy, 1984: 45)”

Divanımızda tespit ettiğimiz deyimlerin sayıca fazlalığı şairimizin dile olan hâkimiyetini göstermektedir:

Divanda geçen deyimler harf sırasına göre sıralanarak ilgili beyitle birlikte aşağıda listelenmiştir:

Aç gözlü:

Nezzâre ile ben  oyamam r y-ı nig ra
Aç g zlidir  yine bakar y ra  oyınca(G.208/ 5)

Ağız sulanmak:

 b-ı ş fiden alup n ş eyledükçe teşneg n
Şulanur bahru n lebi imrendig n den d 'im  (T.3/ 4)

Ağızına almak:

Almaz deh na k r-ı bel  t rraveş tenüm
Ol n z-pervere çakılıp püskül olmasam (G.154/ 4)

Ağızını açmak:

M d m ağızın açup  ayretde çalmış pişg hında
Cem l-i  fit b-ı s gara dil-d ded r min  (G.5/ 2)

Ağızını aramak:

Bed-zeb nu n arama ağızını germ- lfet olup
Künc-i sur hda eng şte ir r d rbet-i niş (G.114/ 5)

Ağızını kapatmak:

M -cer y  keş ider ş yed deh n-ı za m-ı dil
'  şık  bir b se vir ey  onca-leb ağızın kapat(G.19/ 4)

 apamaz za m-ı dil n ağızını i b l-i ci h n
Vaşl-ı seyl- b olamaz d h l-i  amy ze-i mevc (G.26/ 4)

Akan suların durması:

Bel g ' aceb mi görenler Çalursa  ayretde
Bu nazm-ı p k-i selise t rur açan şular (G.87/ 6)

Allah aşkına:

Efsürde oldu meclis-i ' işret nig ra ba 
Allah ' aşkına o b te bir piy le  a  (S. IV, 2)

Ayuc açmak:

Ümmid-i der-âgûş ile ol şüh-ı çelipâ
Açmış turur âgûşını bir haylî zamândur (G.60/ 5)

Ayağına düşmek:

Düşmiş ayâğına yine bir serv-ķāmetüñ
Bālā-nişin-i bezm-i țarab-ķāne-i çemen (G.168/ 5)

Ol büt-i ħüsnüñ düşüp bî-ķod olurdı pāyına
Meryem ‘İsā’yı der-ağüş itnese büt-ķānede (G.205/ 2)

Ayağını öpmek:

Dil-ber alınca destine mīnā-yı ‘işveger
Biñ kerre öpdî cāmuñ egildi ayâğını (G.224/ 4)

Ayak basmak:

Yāruñ hayāli bezm-i firāķa ayak basup
Ķan țoldırınca kāse-i çeşmi dem eyledüm (G.156/ 5)

Ayaktan düşmek:

Ayağdan düşdiler üftādegānuñ dest-i luțfuñla
Usāt-ı güm-rehi ey ķā’id-i rāh-ı Ķüdā al yed (G.36/ 5)

Bağrına basmak:

Yire bir dāne düşürmez bu felek ħissetden
Nukra-i encümi hep bağrına basmış pul pul(G.147/ 7)

Bahtın el vermesi:

Baht el virürse bir gün olur dilde ber virir
Dikdüm ħayāl-i nahl-i kadüñ gerd-i külfete (G.192/ 7)

Başının üzerinde yer vermek:

Bālā-yı nahl-i mevki’-i kesb-i hevā ise
Ey ĝonca başum üzre yerüñ yoķ midur senüñ (G.142/ 6)

Ķopsa bir kerre yerinden yaluñuz ‘āşık degül
Ol gül-endāma hezār ādem başında yer virür (G.67/ 4)

Başı gitmek:

Bu maqtelgehde ekşer ' aşıkın başı gider ammā
Serinde āh-ı āteşnākden bir āl fes gitmez (G.98/ 7)

Başına bela olmak:

Zer-endūzuñ belādur başına gencīne-i pūr-zer
İrür zenbüre āfet hānesi pūr-engübīn olsa (G.200/ 3)

Başını feda etmek:

Rāh-ı suḡanda başını itdi fidā qalem
Şıdḡ u ḡulūs var ise ehl-i hünerdedür (G.43/ 3)

Bel bağlamak:

Beni ayırmaḡa bel bağladı senden cānā
Ḥançerüñ anuñ iḡün böyle miyāna şoḡulur (G.80/ 2)

Bel bağlamazsa ol büt-i ḡüsne benüm gibi
Olsun ḡüsiste rişte-i zünnār-ı Berhemen (G.168/ 3)

Bir ucu yerde bir ucu gökte:

Ḳadd-i bülend ü zülf-i dırāzın ḡamındayuz
Bir ucu ḡökde āhımızuñ biri yerededür (G.43/ 4)

Boğazından lokma geçmemek:

Hıssat-i mün' am-i dünyāyı temāşā itdüm
Loḡma geçmez boḡazından dimeden ḡürbeye pist (G.20/ 7)

Boşalıp dolmak:

Bezm-i ' ālemde nice ma' nī-i rengīn buldum
Ḳadeh-i mey gibi biñ kerre boşaldum ḡoldım (G.153/ 1)

Buluttan nem kapmak:

Rüy-ı ḡoy-kerdeye yaşdandıkça destüñ nem ḡapar
ḡül yüzinden pençe-i miḡr-i felek şeb-nem ḡapar (G.59/ 1)

Can damarı:

Benüm ol ' aşık-ı sevdā-zede-i deşt-i cünün
Dest-i ḡam silsile-cünbān-ı reg-i cānumdur (G.54/ 2)

Can düşmanı:

Siyeh-tab^çân olur rüşen-dilānuñ düşmen-i cānı
Ki düzd-i tîre-rûzi dâ'imâ dil-gîr ider meh-tâb (G.9/ 7)

Can gelmesi:

Bu şeb kim bezm-i ehl-i 'aşka bir rûh-ı revân geldi
Yeñiden kıleb-i efsürdeye güyâ ki cān geldi (G.215/ 1)

Can vermek:

Taşvîr-i yârı şafha-i zerkâra şebt için
Naqqâş-ı Çîn sa'y ile cān virdi şürete (G.192/ 9)

Cana can katmak:

Büy-ı enfâsı Mesîhâ gibi cāna cān kıatar
Cān otı istersin ey dil kākül-i cānân şatar (G.64/ 1)

Canına geçmek(cana işlemek):

Sitemle ğamze-i cānâne geçdi cānumuza
Sen ey hadeng-i müje bārî girme kıānumuza (G.212/ 1)

Canını sıkmak:

Nîgeh-i tîz ile ol âfet-i cānı şıkduñ
Ġayrı ey nür-ı başar sen de gözümdeñ çıkduñ (G.143/ 1)

Canını yakmak:

Ṭonanup âl ile hengām-ı ṭonanmada BelîĠ
Cānumı yakdı benüm ol büt-i âteş-pāre (G.211/ 7)

Cihanı tutmak:

Olaldan gül-sitân-ı cūdınuñ vaşşâfı sultānum
Cihānı ṭıtdı ṭab^ç -ı pākümüñ şöhretle ğüftārı (K.4/ 33)

Çene çalmak:

Bülbül gibi ol ğonca-dehāna çeñe çalma
Bir büsesin al sîb-i zekāndan çalup alma (G.209/ 1)

Çok görmek:

Kemāle cüz^ç -i a^ç zam oldıĠı mālîk müsellemdür
Cihānda kimse çok görmez kemāl ehlinde māl olsa (G.206/ 3)

Derd olmak:

Derd olur olsa da pîrâna devâ-yı bih-büd
Bulamaz vaqt-i direv neşv ü nemâ âb ile kişt (G.21/ 5)

Diken üstünde durmak:

Dâmân-ı hayâlün gideli dest-i müjemden
Güyâ ki tûrur merdüm-i çeşmüm diken üzre (G.189/ 2)

Dikilip durmak:

Meclisde şubha dek dikilüp tûrdı toğrusı
Beñzer efendi gözi açık dîdebaña şem^ç (G.126/ 5)

Dillere destan olmak:

Yâruñ bu âb u tâbını haç zâ'il itse de
Dillerde hüsn-i maşşere dek dâstân qalur (G.44/ 6)

Diş bilemek:

Raķib-i gürg kemîngâha girdi diş bileyor
Çıķarsa mâderi qoynından ol quzu meledür (G.55/ 5)

Dünyayı aramak:

Ehl-i dil qadrin bilür erbâb-ı himmet bulmaduķ
Aradık dünyâyı bir şâhib-mürüvvet bulmadıķ (G.137/ 1)

Dünyayı dar etmek:

Cihânı başuma fikr-i dehânuñ teng ider ammâ
Miyânuñ vaşfi eş^ç ârumda bir ince taħayyüldür (G.82/ 4)

Dünyâyı terk etmek:

Metâ^ç -ı zîver-i dünyâyı terk ider pîrân
Hâzân irince hemân berg ü bârı silker şâh (G.32/ 9)

Dünyayı tutmak:

‘Uķķâb-ı zulm bälını açdı o rütbe kim
Dünyâyı tûtdı sâye-i menhûsı tül u ‘arz (G.120/ 2)

Düşüp kalkmak:

Bu şeb meclisde ardınca düşüp qalķardı dil-dâruñ
Raķib-âsâ cihânda görmedüm hiç bir hâcı yatmaz (G.107/ 4)

El uzatmak:

‘İsā-dem-i deyr-i kühenüm vaqt-i cüdāyī
Bütler uzadup destini dāmānum ider aḥz (G.42/ 2)

El üstünde gezdirmek:

‘Ālem el üzre gezdürür anı niġinveş
Her kim ki eyelük ile ciḥānda çıķarsa ād (G.37/ 6)

Ele almak:

Ayaḳdan düşdiler üftādegānuñ dest-i luṭfuñla
Usāt-ı güm-rehi ey ḳā’id-i rāh-ı Ḥüdā al yed (G.36/ 5)

Bī-ser ü pādur felek ḥāṭır nice alsun ele
Cāmı ḥıfz itmek murād itse Belīgā şel kırar (G.79/ 6)

Elden çıkarmak:

Hınā-yı dest-i mahbübān gibi ġafletle āḫir-kār
Çıķar elden tıyulmaz bezm-i ‘aşķuñ cām-ı serşarı (K.4/ 27)

Elden bir şey gelmemek:

Elden gelür mi gerdiş-i berk-i ‘inān-ı ‘ömr
Seyl-ābuñ öñine çekemez naḥl pāy-bend (G.38/ 5)

Elinden almak:

Destümden alduñ ol güḫeri virdüñ āḫere
Ey çarḫ-ı sifle baña bu rütbe-i ġadr nedir (G.83/ 6)

Esip savurmak:

Ḥāk-i derinde esse şavursa ‘aceb midür
Çıkdı nesīm kuyuñ ile aḳrabā şabā (G.3/ 6)

Etek çekmek:

Kimi būs itmek murād eyler ruḫın kimisi şem
Ol gülüñ dāmānını geh o çeker geh bu çeker (G.75/ 5)

Etek öpmek:

O vālā-menzilet kim sad-edeble būs-ı dāmānuñ
Kenār-ı lebde istiḫsān ider tab‘-ı şenā-ḫānum (K.8/ 22)

Evini yapmak:

Yine bir sifle-nihād evini yapmağa gider
Mihr ü mehden bu felek şirtına urmuş iki hışt (G.21/ 6)

Gönül almak:

Zencir-i zülfe çekdi alup gönülümüz o şüh
Olur Belig bend ile divānegāna pend (G.38/ 7)

Gönül çalmak:

Bu demlerde ‘aceb mi pişvā-yı reh-zenān olsa
O düzd-i gamze şemşir-i nighle çok gönül çalmış (G.117/ 5)

Gönül düşürmek:

Gönül düşürmege bir serv-i nāza mā‘ il iseñ
Zemine sāye düşürmez o kāmēt-i dil-cū (G.175/ 6)

Göz dikmek:

Göz diker cāhil olan cāme-i zer-dūze Belig
Besdür ehl-i dile ‘iydiyye kumāş-ı suhanuñ (G.144/ 7)

Göz göre göre:

Baňa itdüklerini itmedi Yaḥyāya Yeḥūd
İçdiler göz göre cādū gibi cismümde demi (K.7/ 8)

Göz hapsi:

‘Aşā-yı ābnūs ile müjgān almış etrāfuñ
Sevād-ı çeşmi göz ḥabsinde yārūñ kanlı merdümdür (G.62/ 3)

Göz yumup açincaya kadar:

Ḳıyāmetler kopar her göz yumup açınca çeşmimde
İki cānibde müjgānum şaf-ı peykārdur sensüz (G.106/ 6)

Göz yummak (iğmaz etmek):

Görüp iğmāz iderken sāde-rüyān-ı semen-būyı
Gözüm dört oldı gördüm nā-geḥān ol çār-ebrūyı (G.214/ 1)

Göze almak:

Dāverā dādgerā lütfuña kalmışdır işim
Yoḥsa aldum gözüme rāh-ı diyār-ı ‘ademi (K.7/ 22)

Gözden düşürmek:

Düşürmez ‘aynek-āsā gözden erbāb-ı nazar anı
 Haķāretle nigāh itmezse her kim rüy-ı eşyāya (G.195/ 3)

Gözden sakınmak:

Gözden şakınup burķa‘ nı açmaz o meķ-rū
 Dīde nigh itmezse ider aña nigh dil (G.149/ 2)

Gözetmek:

Vaż‘ u tavrın gözedüp çıkma yolından zīrā
 Toğrı yoldur kelimāta harekāt u sekenāt (G.17/ 4)

Gözü dört olmak(dikkat kesilmek):

Görüp iğmāz iderken sāde-rüyān-ı semen-būyı
 Gözüm dört oldı gördüm nā-geħān ol çār-ebrūyı (G.214/ 1)

Gözü korkmak:

Gözüm ħavf eylemişdür ğamze-i cānāneden ğayet
 Helāk eyler beni taşvīr elinde görsem ‘uryān tiğ (G.130/ 6)

Gözü kalmak:

‘Aks-i ruḡsāruñ görelden çeşm-i ‘işret-ħānede
 Gözlerüm ħaldı ħabāb-āsā benüm peymānede (G.205/ 1)

Gözünden çıkmak:

Nigh-i tīz ile ol āfet-i cānı şıķduñ
 Ğayrı ey nūr-ı başar sen de gözümnden çıķduñ (G.143/ 1)

Gözünü açmak:

Yüzin gözin açar ol meķ-liķā-yı maħbūbuñ
 Cihānda görmedüm āyīne gibi hiç bī-rū (G.175/ 3)

Gözünü dikmek:

Yāruñ alınca bāde-i la‘ li çeşīdesin
 Dikdi ħabāb būsā leb-i cāma dīdesin (G.166/ 1)

Gözünü yıldırımak:

O ħadar gözlerini āh oķı yıldırımış kim
 Göz ħapar ħavf ile şeb tā-be-seħer yıldızlar (G.61/ 5)

Haram etmek:

Dağ-ı gamuñdur ‘ aşıkā h‘ābı harām iden
Güller çemende eyledi şeb-zinde bülbülü (G.218/ 3)

Haram olmak:

Harām olsun baña rāh-ı talepde da‘vī-i merdī
Muhīt-i merkez-i rüy-ı zemīn olmazsa cevlanum (K.8/ 19)

Hatırına gelmek:

Beligā bī-niyāzum cāme-i müyīneden şimdi
Zamān-ı haṭṭı geldi hātıra dildāruñ ürperdüm (G.157/ 7)

İnceden inceye:

Çarışdı müy-ı miyān tār-ı zülfe fark idemem
Bilinmez inceden ince hayāl-i ma‘nādır (K.5/ 10)

Kabâ sabâ:

Ḥāk-i rehinde pīrehen-i gird-bāddan
Rind-i bürehne ‘ aşıkā geydir çabā şabā (G.3/ 2)

Kan dökmek:

Tiğ-i ğamzeyle dün ‘ uşşāka ne işler kesdi
Çanlar dökdi o cellād-ı felek ser kesdi (G.229/ 1)

Kan içmek:

Şarāba hırşı artar mey-perestüñ men‘ olduçça
O hūnī böyle çan içmezdi çan içmek helāl olsa (G.206/ 5)

Kana boyanmak:

Kemāl-i hūsn-i haṭ-ı la‘l-i yāra şevkindan
Boyandı hasret ile kıpkızıl çana yāķūt (G.22/ 3)

Kanına girmek:

Sitemle ğamze-i cānāne geçdi cānumuza
Sen ey hadeng-i müje bārī girme çānumuza (G.212/ 1)

Kanını içmek:

‘ İbret al bezm-i mükāfatda ey ğurre-yi mest
Çadehūñ çanını içdikleri minādandur (G.78/ 2)

Kanını kurutmak:

Çekilmez laht-ı dilden ‘ uqde-i peykân-ı dil-düzüñ
Ki târ-ı pergere hall olmayınca pineden çıkmaz (G.100/ 4)

Kara günlere kalmak:

Cihânda medh idecek haţ-ı yâr var ancak
Ne kara günlere kaldı yazık suhan-gûlar (G.87/ 5)

Kara gün:

Cihânda ey perî bir kara günlü ‘ aşık-ı zârum
Ruhuñda sebz-i haţ baht-ı siyâhumdan bitüp yitdi (G.216/ 4)

Karayı aktan ayırt edememek:

Görüp hâl-i ruhuñ imâna gelmez münkir-i hüsnüñ
O bir gâv-ı dü-pâdur karayı fark itmez akindan (G.170/ 7)

Karşı durmak:

Zahm-ı tîr-i müjeye karşı tururlar ammâ
O şeh-i hüsn kulu haţ ile eyler tahvîf (G.133/ 4)

Kaş çatmak:

Çatarsa kaşların ‘ uşşâka agyârüñ nifâkından
Kopar bir fitne iki ebruvânuñ ittifâkından (G.170/ 1)

Kenâra çekmek:

Murâdımı diyemezsem kenâr-ı meclisde
Beni kenâra çeker de o şüh-ı şengül dir (G.76/ 6)

Kesip biçmek:

Meclis-i meyde kesüp halkı biçerken cânân
Arada öyle şıkıldum ki beni ter kesdi (G.229/ 2)

Keyif çatmak:

Furşatı fevt itme ey dil böyle qalmaz rûz-gâr
Keşti-i bâde şuyın buldırdı kulları keyfi çat (G.19/ 2)

Kıl kadar:

Narhı bâbında eger haţ-ı şerîf itse şudûr
Kıl kadar yokdur iden şehd-i vişâli irhâş (G.119/ 3)

Kırıp geçirmek:

Demiri yumşak idi ol büt-i hañcer-dāruñ
Şimdicek kırdı geçürdi bizi keskin oldu (G.228/ 4)

Kıyameti koparmak:

Çapılma cāzibe-i hūsn-i ser-tırāşa Belîğ
Kıyāmeti kıparur başına o şeh-r-āşüb (G.14/ 7)

Kıyametin kopması:

Sañā teşyî‘ a cānā bend bend-i a‘ zā çıkar ammā
Kıyamet kıpsa ‘ aşkuñ sine-i bî-kîneden kıkmaz (G.100/ 6)

Kıymetini bilmek:

Kıymet bilinmez oldu nedür fā‘ide Belîğ
Bulmuş bu çār-sūda meta‘ -1 hūner kesād (G.37/ 7)

Kulak asmak:

Bülbülüñ kavline gülbünde kulak asmāsa gül
Gülsitānda bulamazdı bu kıadar turfa nikāt (G.17/ 5)

Kulak tutmak:

Kulak tut bāğbān-1 ‘ aşka ey gül dinlemeklik yap
Şigüfte dāğlarla sinemi ra‘ nā çiçeklik yap (G.12/ 1)

Kulp takmak:

Sākî şu cām-1 ser-keşi hıfz eyle kim şakın
Reşk-āverān-1 meykede bir kulp taqmasun (G.167/ 3)

Namının gökyüzüne çıkması:

Emvāc-1 tāb‘ -1 ‘ arızı süllemlük eyleyüp
Yāruñ kıkıardı nāmını tā āsmāna dek (G.141/ 2)

Naza çekmek:

Nāza çekdi dem-i fahriyye ben söyledemem
İşte ey dil hūnerüñ var ise söylet kıalemi (K.7/ 29)

Nem kapmak:

Rüy-1 hoy-kerdeye yaşdandıkça destüñ nem kıpar
Gül yüzinden pençe-i mihr-i felek şeb-nem kıpar (G.59/ 1)

Ot yolmak:

Göricek haţţ-ı ruĥun āyīnede yār dimiş
Ben bu bāġ-ı feraĥ-efzāda çok otlar yoldum (G.153/ 3)

Piyāle çakmak (Piyāle tokuşturmak):

Efsürde oldu meclis-i ‘işret nigāra baĥ
Allah ‘aşkına o büte bir piyāle çāk (S.IV/ 2)

Püsküllü bela:

Sevdā-yı nazm-ı ĥāk-i Sitānbulda cüş idüp
Oldı Belig başuma püsküllü bir belā (G.2/ 6)

Sararıp solmak:

Gelmedin daġdaġa-i āfet-i hengām-ı zübül
Çiĥre-i berg-i ĥazan gibi şarardum şoldum (G.153/ 4)

Silip süpürmek:

Sildi süpürdi süfre-i mirāş-h‘āreyi
Ķallāş-ı mey-kede ne ‘aceb kāse-lis olur (G.53/ 2)

Sizli bizli olmak:

Çıkmaz ĥayālī çıksa daĥi kendi sineden
Göñlüm ĥadeng-i ġamzeñ ile sizli bizlidür (G.84/ 2)

Suyunca gitmek:

Gitmem şuyunca bir büt-i ālüfte-meşrebün
Deyr-i kühende neş’e-perest-i mül olmasam (G.154/ 8)

Teline dokunmak:

Olma miĥnet-zede-i nāliş-i āzürde-dilān
İñler elbette toĥınma teline ŧanbūruñ(G.139/ 5)

Ter kesmek:

Meclis-i meyde kesüp ĥalkı biçerken cānān
Arada öyle şıkıldum ki beni ter kesdi (G.229/ 2)

Tuz (nemek) hakkı:

Nice müddet ĥarābāt ehlinüñ miĥmānı olmışdur
Nemek ĥaĥkın bilür zāhid şarāba ĥiç nemek ŧatmaz (G.107/ 3)

Ucuz kurtulmak:

Geldi ol dem ki diye sâlik-i iklîm-i ‘adem
Naqd-i ‘ömr ile bu dünyâda ucuz kıtuldum (G.153/ 5)

Uç vermek:

Țolaşdı zülf-i girih-gîr-i dil-bere reg-i dil
Kim oldu haylî zamândur o rişte virmedi uc (G.28/ 4)

Uyuzlanmak:

Bu şeb tabaşbuş-ı kelbiyye eyleyüp ağıyâr
Harâreti var imiş dil-bere uyuzlandı (G.219/ 4)

Üzerine titremek:

Hayâl-i serdî-i bād-ı hazândan hergâh
Hezâr-ı haste ile gönca üzre ditrer şâh (G.32/ 5)

Yağmı eritmek:

‘Aceb mi pişgâh-ı yârda mahv-ı vücüd itsem
Eritdi yağumı ol âfitâbuñ yâl ile bâlî (G.213/ 8)

Bir cilve itse pertev-i hüsni ile ‘âşıkun
Ol yâl u bâl dilde eritmez mi yâğmı (G.224/ 5)

Yakasını kurtarmak:

Girîbânın o kimse kırtarur dest-i riyâdan kim
Sirişk-i hûn ile dest-i sebûyı şüst ü şü eyler (G.66/ 5)

Yan gelmek:

Tegâfûlgüne vaz‘ından helâküm ol perî-rüyuñ
Alup şan‘atla naqd-i hâtır-ı nâşadı yan geldi (G.215/ 2)

Yar etmemek:

Mahmil-i ‘aks-i nigâr olmasa deryâda habâb
Anı yâr itmez idi kendüye cemmâze-i mevc (G.26/ 5)

Yaraya tuz basmak:

Evhâm-ı hayâlümde gubâr-ı haş-ı dil-ber
Riş-i cigerüm üstine pâşidenemektür (G.63/ 8)

Yer etmek:

Yer itmek almanı ā' dā-yı dīne avf-ı tīgūñden
 örek gibi zehirlense sezādur alka-i mārī (K.4/ 22)

Yere almak:

adr-i güheri bilmez iseñ nazm-ı Belīgī
 Mānend-i azef-pāre alup yerlere alma (G.209/ 6)

Yol iz bilen (yollu izli):

Eyler güriz bulsa da yāri raīb-i seg
 Āhū-yı det-i ' ivedür ol yollu izlidür (G.84/ 7)

Yolunda ser vermek:

Bir hūner midür zer ü ziver fedā itmek Belīg
 ' Āı-ı ādı olan yarin yolında ser virür (G.67/ 7)

Yoldan ıkmak:

Vaz' u tavrın gözedüp ıkma yolundan zīrā
 Torı yoldur kelimāta arekāt u sekenāt (G.17/ 4)

Yüz bulmak:

' Ārız-ı cānāna tebīh eyleyelden yüz bulup
 ıdı yāruñ başına ' arz eyledi didār gül (G.150/ 4)

Yüz sürmek:

Her ub mir-i āk-i der-i yāra yüz sürer
 Ol āfitāb-ı üsn yanında bedr nedir (G.83/ 3)

Yüz vermek:

Pür olsa afa-i āyineden cevher cilā ıkmaz
 a-ı rusāruña yüz virme ey meh-rū afā ıkmaz (G.101/1)

Yüz yüze:

Dil-i ' uādan men' eylemek fikriyle ol āfet
 Alup mir 'āte ' aks-i āmetiyle rü-be-rü eyler (G.66/ 4)

Yüzsüz:

Yüzün gözün aar ol me-liā-yı mabūbuñ
 Ciānda görmedüm āyine gibi hi bī-rü (G.175/ 3)

Yüzünü gözünü açmak:

Yüzün gözün açar ol meḥ-liḳā-yı maḥbūbuñ
Cihānda görmedüm āyīne gibi hīç bī-rū (G.175/ 3)

Yüzünü güldürmek:

Güldürürse rüyını her gün sipihrūñ rūzgār
Kāse kāse her seher nūş itdirir ḥūn āfitāb (G.10/ 5)

2.5. Divanda Kullanılan Edebî Sanatların Genel Bir Değerlendirilmesi

Söz sanatları denince akla ilk gelen Divân şairleri olmaktadır. Onlar, sözlerinin etkisini arttırabilmek için söz sanatlarından sıklıkla faydalanmışlar ve bunu sanatın bir gereği olarak kabul etmişlerdir; hatta bir beyit içerisinde birden fazla edebî sanatı birlikte kullanmışlardır.

“Geleneksel edebiyatın belâgat vasıtaları olan süslerin sadece güzelleştirmek amacıyla kullanılmadıklarını, bunların aynı zamanda o sanat eserinin konusunun gerektirdiği ‘konuyu ve eseri bütünleyen ayrılmaz, zorunlu ve tamamlayıcı birer olgu’ oldukları.....(Livingston, 1998: 54)” önemli bir hususiyettir.

Tezimin amacının dışında kalacağını düşünerek divanda kullanılan edebî sanatları tek tek zikretmekten ziyade, örnek olması amacıyla birkaç edebî sanatı ve onunla ilgili beyitleri burada zikrettim. Bunun dışında dikkat çekici olan bazı sanatları metnin tahlili bölümünde münferit olarak ele aldım:

Belīgā başla hengām-ı du‘ādur germ olup zīrā
Du‘ā itmekdür ihlāş ile ehl-i dānişūñ *kārı* (K.4/ 34)- Tevriye

Fürūğ-ı ‘ārızı te’sīr idüp o miḥr-i ruḥuñ
Çiçek çıkardı ḥarāretle tende yer yer şāḥ (G.32/ 3)-Tevriye

Olma miḥnet-zede-i nāliṣ-i āzürde-dilān
İñler elbette ʔoḫınma *teline* ʔanbūruñ (G.139/ 5)- Tevriye

Kelāl gelmez o fettāna ʔatı-i ‘ āşıḫdan
Yanında ḫançer-i bürrānı dā‘ imā *biledür* (G.46/ 3)- Tevriye

Kimi būs itmek murād eyler ruḫın kimisi Őem
Ol gülüñ dāmānını geh o çeker geh *bu* çeker (G.75/ 5)-*İhām-ı Tenāsüp*

Divanda pek çok kez “Telmih sanatı” ndan faydalanılmıştır.
Örnek olması için aŐaḫıda sadece bir kaç beyit verilecektir:

Ölümündür benüm aḫbāb ile meclisde bugüñ
Virseler bāde-i gülgün yirine *āb-ı ḫayāt* (G.17/ 2)- Telmih

Kemāl-i ḫüsn-i ḫaḫ-ı la‘ l-i yāra Őevḫından
Boyandı ḫasret ile kıpkızıl ḫana yāḫūt (G.22/ 3)-Hüsn-i Ta’lil

Beligā farkını būs eyleyelden Őāh-ı merdānuñ
Bükildi ḫaddi zīrā bī-edeblik itdi ol ān tiḫ(G.130/ 8)-Hüsn-i Ta’lil

Güle ‘ alāḫasını gūŐ idüp ser-â-ser Őāḫ
Çemende ḫār ile çekdi hezāra ḫançer Őāḫ (G.32/ 1)- Hüsn-i Ta’lil

Gözümde ḫaḫre-i ḫün-ābı sanmañuz *nemdür*
‘ İzārum üzre aḫar bende bilmezem *nemdür* (G.70/ 1)- Cinaz

ḫametüñ ḫam revişüñ egri felekkāruñ kec
Böyle cünbiŐ nedür āyā ki *nedendür* zūruñ (G.139/ 2)- İstifham

Dîvân'da, anlam bakımından birbirlerini tamamlayan kelimelerin aynı mısradaki kullanılarak tenasüp sanatına örnek oluşturan beyitlere rastlanırken zaman zaman zıt anlamlı kelimelerin de birarada kullanıldığı dikkati çeker:

Bî-şafâdur bîm-i hicr-i yârdan ‘ayn-ı *vişâl*

‘Āşîkuñ zevkı ümîd-i vaşl ile *fırkatdedür* (G.68/ 6)- Tezat

3. ESERİ VE ESERİNİN MUHTEVASI

3.1. Dîvân

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Belîğ' in 1886 yılında Ebuzziya Tevfik tarafından eski harflerle basılan Dîvanı, onun şairlik yeteneğini ve kişiliğini yansıtan en önemli eseridir.

Nüshalardan da hareketle elde ettiğimiz veriler divanda 11 kaside, 31 tarih, 238 gazel, 1 sakînâme, 54 kıt'a ve rûbai, yine divanın içerisinde yer alan ve diğer manzumeler bölümüne dahil edeceğimiz "Hammamnâme, Keşşgernâme, Hayyatnâme ve Berbernâme" ve "Der-menkıbe-i Sâhil-hâne-i Çerâğân" adlı bir manzumeleri bulunmaktadır. Bunlardan Berbernâme on; bunun dışındaki üç manzume de dokuz bentten meydana gelmiştir. Bu manzumelerdeki canlı ve mizahi tasvirler dikkati çekmektedir ve bunlar mahallî özellik taşımaktadır. "Ele aldığı konu ve sanat dallarının özel diline ait birçok arkaik kelimelerle yüklü olan bu manzumelerden hareketle Belîğ'in Nedim ve Sabit çizgisindeki mahallileşme akımında önemli bir yeri olduğu söylenebilir. (Pala, Diyanet Vakfı- İslam Ansiklopedisi: 417) "

Bu manzumelerin "Konu bakımından şehrengizlerden çıkarılmış olduklarını söyleyebiliriz, çünkü hepsi de pazarlardaki dalkavuklardan bahseder, üslup olarak da şehrengizlere benzer, çünkü konuları aynı şekilde şaka yollu ve mizahidir. Burada Belîğ'in uyguladığı yeni tarz, yarı şakacı yarı övücü meşhur şehrengiz üslubunun bir tek tipin hikayesi

olarak süreklileştirilmesidir. Bilindiği gibi şehrengizler şehrin güzelliklerinden ismen şaka yollu ve övücü birkaç mısra ile bahseden bir tür katalogtur. Beliğ de kullanıma hazır olan aynı tarzı takip etmiş ve şehrengizlerdeki muhtelif başlıklardan tipik örnekler seçerek her birini uzun ve ayrı bir şiir hacminde genişletmiştir.”(Gibb, 1999, 351).

Kasideleri sayıca azdır; önemli kişilerden ziyâde pek de önemli olmayan şahıslara sunulmuştur; sanat gücü açısından da orta seviyededir.

Beliğ’ in “Kasideleri sayıca azdır; mevki itibariyle orta derecede şahsiyetlere yazılmış samimî birer şikâyet mahiyetindedir. (İslam Ansiklopedisi, 1979: 488)”

Özellikle Dîvân’ındaki gazelleri ve kasideleri ayrı ayrı ele alındığında görülen şudur ki gazelleri onun edebi kişiliğini olduğu gibi yansıtmaktadır. “.....; şairin mizacında varolan fakat görülmeyen, yer yer güçlü ve veciz ifadeler olarak ortaya çıkan alaycılığın, kinayeciliğin de farkına bu gazelleriyle varırız” (Gibb, 1999, 351).

Beliğ Mehmed Emîn Divan’ın ında 238’i Türkçe; 5’ i de Farsça olmak üzere toplam 243 gazel tespit edilmiştir.

Hem bentlerle hem de beyitlerle kurulan dîvân şiiri nazım biçimlerinin her ikisine örnek oluşturacak tarzda yazan şairimiz, Arap alfabesinin her harfiyle en az bir gazel yazmıştır.

“Kefşger-nâme, Hammâm-nâme, Berber-nâme, Hayât-nâme-i dildûz adını verdiği 9-11 kıtalık bu manzumeler, müseddes terci-i bend şeklinde olup, kuvvetli bir müşahede ve keskin bir zekânın izlerini taşıyan bu canlı ve mizahî tasvirleri ile, bize mensup olduğu zümre edebiyatının en orijinal mahallî örneklerini kazandırmıştır.”(Tansel, 1979: 488)”

"Dokuz veya on bir kıtalık müseddes terciibend şeklinde olan müstakil manzumeleri ise kuvvetli bir müşahede ve keskin bir zekânın izlerini taşır. Belîğ, bu manzumelerindeki canlı ve mizahî tasvirlerle edebiyatımıza XVIII. yüzyılın Türk cemiyet hayatından akisler taşıyan en orijinal mahallî örneklerini kazandırmıştır. Ele aldığı konu ve sanat dallarının özel diline ait birçok arkaik kelimelerle yüklü olan bu manzumelerden hareketle Belîğ'in Nedim ve Sabit çizgisindeki mahallîleşme akımında önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Özel adlarla anılan bu manzumeler şunlardır: 1. "Kefşgernâme". Dokuz bendlik bir müseddes olup eski ayakkabıcılık terimleri yönünden zengin bir kaynaktır. z. "Hammâmnâme-i Dilsûz". Klasik hamamnâme geleneğine uygun özellikler taşıyan dokuz bendlik bir müseddestir. 3. "Berbernâme". Muhteva bakımından Sâbit'in aynı adlı manzumesine benzeyen bu müseddes on bir benddir. Türünün güzel bir örneği olan manzume folklor ve eski cemiyet hayatı bakımından da önemlidir. 4. "Hayyâtnâme-i Dilsûz". Konusu devrin terzi esnafından bir "mahub" çevresinde geliştirilen manzume, oldukça zengin ve canlı bir dille söylenmiş dokuz bendlik bir müseddestir. 5. "Sâkînâme". Bu manzume de Nefî'nin Sâkînâmesinde olduğu gibi terkihibend şeklinde kaleme alınmış olup her bend vâsita beyti dahil altı beyitten ibarettir. Eser nevinin başarılı örneklerinden biridir. Müstakil manzumeleri yanında şairin edebî kişiliğini gösteren diğer şiirleri ise gazelleridir. Bunlarda sık sık rastlanan Fatih, Atmeydanı ve yaşadığı diğer semtlerin güzelleriyle ilgili tasvirleri, çağdaşları hakkındaki hicviyeleri de yine ondaki müşahede ve zekâ kudretinin akisleridir." (İslam Ansiklopedisi, MEB, 1979: 488)

Kimi kaynaklar tarafından divandan ayrı müstakil bir eser gibi tanıtılan diğer dört müseddesinin her biri ayrı birer inceleme konusu oluşturacağından bu manzumeler üzerine bunlar üzerinde daha detaylı

çalışmanın ve her birini müstakil bir çalışma haline dönüştürmenin daha doğru olacağı kanaatiyle, divanda sadece bu manzumeler tenkitli metnine yer verilmiştir.

3.2. Kefşgernâme: Ayakkabıcılık mesleğinde kullanılan terimler yer almaktadır.

3.3. Berbername: Berberlik mesleği ile ilgili bir eserdir. Şairimiz bu eserin bünyesinde dönemin sosyal hayatını yansıtmaya çalışmıştır.

3.4. Hayyatnâme (-i dilsûz): “Konusu devrin terzi esnafından bir ‘mahbûb’ çevresinde geliştirilen manzume, oldukça zengin ve canlı bir dille söylenmiş” (Pala, 1992: 417)” tir.

3.5. Hammâmnâme (-i dilsûz): İçerisinde Türk hamamlarıyla ilgili bilgiler bulunur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN - TASAVVUF

1. DİN

1.1. Allah

“Din, tarihe ve ferdin kendini üyesi olarak bulduğu toplumun, gurubun tecrübe ve geleneklerine bağlıdır (Sarıkcıoğlu, 2002: 1)”. O halde tamamen geleneklerin şekillendirdiği Klâsik Türk Edebiyatı metnini, şairlerinin yada yazarlarının ismi her ne kadar değişse de, tamamen gelenekten ve İslâmî inanıştan soyutlayarak incelemek mümkün olmayacağı gibi doğru da olmayacaktır. Şairimiz de şiirlerinde, gözlemlerine ve deneyimlerine bağlı olarak İslâmî inanışlarına dair fikirlerini beyân etmiştir. Dikkati çeken en önemli husus ise teslimiyetin yanında; manevî gücü her şekilde ve her durumda, kayıtsız şartsız kabullenerek bu güce yakınlaşmak isteği doğrultusunda inancını geliştirme dürtüsüdür. Bireyin bütün çabası bu birleşmeyi sağlamaya ve o güçle yakınlaşmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaya yöneliktir.

“Allah kelimesi, Kur’ an düşünce sisteminde en yüksek odak kelimedir. Derece ve önem bakımından ondan daha üstün bir kelime yoktur. Kur’ an düşünce sistemi, esas olarak merkezinde Allah olan bir sistemdir. (Yılmaz, 2003: 201-207)”. Allah, tüm dinlerde gücü, şefkati, rahmeti temsil etmektedir. O üstündür, Yaratan’ dır; aynı zamanda korkulan ve saygı duyulandır. Belîğ, Dîvân’da her ne kadar “Allah” ile ilgili müstakil bir manzumeye rastlanmasa da; şairimiz “Allah” ve “Din” kavramlarını temel ilkelere bağlı kalarak anlatmış, O’ nun gücünden, merhametinden, ona olan saygısından ve teslimiyetinden, çeşitli hayal ve benzetme unsurları eşliğinde, bahsetmiş ve “Allah, İlah, İlâhî, Hüdâ, Hüdâvendâ, Bârî, Hak, Hû, Sânû, Rabb, Hâlık, Kirdgâr...” gibi isim ve sıfatlarının yanında “Cânân-ı cân, Zillullâh, Cenâb-ı şeyh-i vâlâ-menzilet,

Hakkâk, hattat-ı ezel” gibi ifadeleri sık sık kullanmaktan da geri durmamıştır.

Allah, canın sevgilisi ve insanın en güzel “dostu” dur. Tasavvuf ehli olanlar için Allah sevgililerin en güzelidir; O’nun mahbubu ise H.z. Muhammed’dir:

‘İsî-i nebî gerçi olup rûh-ı İlahî

Maḥbûb-ı Ḥüdâ zât-ı pür-efzâl-i Muhammed (K.1/ 10)

Bu dünyada rızık ve hayır ümit edilecek ve dayanılacak tek gerçeğin, yaratıcı ve hikmet sahibi olan Allah olduğuna dikkat çekilir. Allah, insana, her an lütfundan ve nimetlerinden sunar. Kereminin bolluğu, deniz benzetmesiyle verilmiştir:

Dostuñ hemîşe âdeme lutfi mezîd olur

Ni‘met başında müftene herkes şehîd olur (S.XI/ 2)

Aşk, Allah’ın bir lutfudur. Allah onu dilediğine verir. Şair, aşka ulaşamamanın, yani kesrete takılı kalışın ıstırabını yaşarken Allah’a yalvararak bu yoldaki gayretlerini boşa çıkarmamasını; aksi takdirde takatinin kalmayacağını ve O’nun yardımı olmadıkça da bu yolda başarılı olamayacağını söyler:

Ṭāk oldı ṭākātüm çekemem bār-ı miḥneti

Gönder ilahî bendeñe bir eḫl-i himmeti (S. V/ 5)

Allah bir şeye hüküm vermişse, o mutlak surette gerçekleşir. Dünyada her şey O’nun hükmü üzerine hareket eder. Kader bir gün mutlaka kazaya dönüşecektir. Çünkü Huda, hükmünü icra eleyecektir. Her şey yaratıcı gücün elindedir. Her şeyin gerçekleşmesi O’nun emriyle mümkündür. Ancak yine de insan tedbiri elden bırakmamalıdır; takdir ise Allah’ındır:

İtme tedbîründe noķşān gerçi taķdîründür iş
Hüsn-i tedbîr ile emründe Hudā tākdîr ider (G.86/ 7)

1.2. Melekler

“....., Allah’la arz arasında bir yerde bulunan, semavî yaratıklardır.” (Chittick, Murata, 2000: 156)” şeklinde tanımlanan melekler Divan’da daha ziyade “Melek, Kudsiyân (melekler), Firişte, Rûhâniyân (ruhtan meydana gelmiş olan melekler)” gibi isimlerle zikredilmiştir. “.....meleklerin görünür alemle bizatihî Allah, yani o âlemi yaratan arasında aracı olarak faaliyet gösteren önemli bir rol oyna.....(Chittick, Murata, 2000: 156)” maları, onlara önemli bir kutsiyet yüklemektedir.

Yaratılmış olan “Her bir âyet ya da işaretin (her bir yaratığın) arkasında bir melek durur.” (Chittick, Murata, 2000: 155)” ifadesinden de anlaşılabilir gibi, klâsik Türk şiirinde de sevgili, hem mecâzî hem de ilâhî aşka işaret eden melek görünümüyle çıkar karşımıza. Divanda “Melek” in sıklıkla sevgili için benzetme unsuru olduğu; sevgilinin, güzellik (Hubân-ı firiştevâr, şûh-ı melek-manzar) ve huy açısından, meleklerle benzetildiği dikkati çeker:

Beytü’l-ħarāma gel yine ķandîlini uyar
İtsün řavāf meclisi ħübān firiştevār (S.VI/ 2)

Her ne kadar insanların meleklerden üstün olup olmadığı hakkında belirgin bir yargıya ulaşamamışsa da “Melekler ve insan dışındaki tüm yaratıkların belli makamları ve sabit varlıkları vardır. Sadece insanlar kendi geleceklerine şekil vermek için özgürlük verilmiş olan nicelikler olarak bilinirler. (Chittick, Murata, 2000: 211)”. Yani bütün

yaratılmışların onlara hizmet etmesi ve bütün tabiatın onların istifadesine sunulmuş olması; insanların ayrıcalıklı olduklarını göstermektedir. Divanda da şairimizin, sevgilinin olağanüstü vasıflarından bahsetmesi ve onun güzelliği karşısında, meleklerin ve tüm yaratılmışların şaşkına dönüp kendinden geçerek naralar atmasından söz etmesi sevgilinin, meleklerden bile üstün olduğu inancının bir başka ifade şeklidir:

Görince hüsn-i cihân-süz-ı yârı ins ü melek
Pür oldı na' re-i Hû ile ' âlem-i Lâhût (G.22/ 2)

Divanda meleklerden “Cebrail’in, Rıdvan’ın, Münkir-Nekir’in, Hârût ile Mârût’un” ismen zikredildiği görülür.

1.2.1. Cebrail: Yüksek yerleri mekan tutan ve yırtıcı bir kuş olan şahinden bahsedilirken, “Sidre, Sidre-nişîn (yükseklerde oturan), sidretü’l-münteha (yüksek makam)” kelime ve tamlamalarıyla dört büyük melekten biri olan Cebrail’e gönderme yapılmaktadır. Cebrail’ in sık sık “bâl ü per (kol ve kanat)” kelimeleri ile birlikte zikredilmesi, bizi “Meleklerin kanadı var mıdır?” ya da “Meleklerin kanada neden ihtiyaçları vardır?” sorularıyla yüz yüze getirmektedir. “Tabîû uçmak için. Eğer elçilik görevi yapacaklarsa ve eğer Allah’ ın, elçiler gönderecek kadar ötelede olan bir mesafede bulunduğu tasavvur edilirse, onların gelip gitmek için kanatlara ihtiyaçları olacaktır. Onların kanatlara sahip olmaları olgusu bizden çok daha hızlı hareket ettikleri anlamına gelir;..... (Chittick, Murata, 2000: 162)”. Bu kadar önemli görevleri icrâ eden ve dört büyük melekten biri olması ve “H.z. Peygamber’ in Cebrail’ i yedi yüz kanatlı olarak gördüğü (Chittick, Murata, 2000: 162)” nü bildirmesinden de hareketle Cebrail’ in neden kanatla birlikte anıldığını anlamak daha da kolaylaşmakta ve bu

“Allah’ ın en önemli meleklerinden biri için anlaşır bir fonksiyon sayısı olarak görünmektedir (Chittick, Murata, 2000: 162)”:

Cezbe-i envâr-ı ‘aşkuñla bulursa bāl ü per
Cilvegâh-ı Sidredür mahsüd olur me’vâ-yı rûh (G.31/ 11)

1.2.2. Rıdvân: Cennet kapısını bekleyen Rıdvân ile gece gündüz sevgilinin bulunduğu mekanı bekleyen ve orayı kutsal kabul eden âşık arasında ilgi kurulmuştur. Bir başka beyitte ise Rıdvân’ın, günahkarların cennet kapısından içeri girmelerine izin vermeyeceğine, insanların işledikleri günahlara ve sevaplara bakacağına değinilmektedir:

Nice ecr isteyecek girmege bizden Rıdvân
Mülk-i mevrûs-ı Benî Âdem iken bâğ-ı bihişt (G.21/ 3)

1.2.3. Münkîr, Nekîr: Münkîr, Nekîr mezarda insanlara; “Rabbim kim? Kitabın Ne? Peygamber’in kim?” gibi sorular soracak olan, sorgu sual melekleridir. Bu iki meleğe, ancak iman sahibi olanlar cevap verebilecek; günahkarlar ise dilleri tutulacağından dolayı bu sorulara cevap veremeyeceklerdir:

Âlûde eylesün kefen-i cism-i ol ‘asîr
Münkîr cevâb söylemesün göricek Nekîr (S.II/ 4)

1.2.4. Mârût, Hârût: Mârût, arkadaşı Hârût ile birlikte anılmaktadır. Beyitlerde, büyücülükle uğraşan Harut ve Marut’ un insanlara büyüü öğrettikleri ve ayrıca işledikleri bu suç nedeniyle cezalarını çekmek üzere kıyamet gününe kadar saçlarından asılı kalacakları Bâbil kuyusu da zikredilmektedir. Sevgilinin gözleri ise,

büyüleyici olması ve aşıkları etkisi altına alması bakımından Harut'la ilgi kurularak verilmiştir:

Ne rütbe sihre çalışdı o dide-i Hārūt
Ki atdı kendisini çāh-ı Bābile Mārūt (G.22/ 1)

1.3. Kitaplar

Divanda, mukaddes kitaplar arasında sadece Kur'ân' dan bahsedilmiştir. "Nur (ışık) gizli olanı tezahür ettiren bir şeydir. Bu bakımdan, Kur'ân, nurdur; çünkü o, yaratıklarda saklı olan ve unutkanlık dolayısıyla insanlardan gizli kalmış olan ilahî hikmeti göz önüne serer. (Chittick, Murata, 2000: 273)". Sevgilinin, yüz güzelliğinin, Kur'ân ayetlerine benzetilmesi, mükemmel bir şekilde yaratılan insan yüzünün, aşğın ilahî olana yönelmesini sağlayan bir nur; onun gönlündeki pası silip atan, karanlıkları aydınlatan bir ışık gibi düşünülmesindedir. Allah'ın "Cemâl" sıfatının tecelli ettiği yer olan sevgilinin yüzünü seyretmekle; Kur'ân okumak, çağrışımlar yoluyla, birbirine eş değer tutulmaktadır. Zirâ, araçlar farklı olsa da, yaratılan ve insanların hizmetine sunulan her şeyin insanı götüreceği son nokta aynı olacaktır; o da "İlâhî hakikat" tir. Sevgilinin yüzünde saklı olan bu sırrı görebilmek ve anlayabilmek de ayrı bir tecrübeyi ve gönül gözünün açık olmasını gerektirir; her gözün bu nuru görmesi beklenemez; bunu görebilme yeteneğini Allah sadece aşıklık istidadı olan kimselere nasip etmiştir. İşte bu sebeple, güzellik ayetini ancak aşka düşmüş çılgın aşık tefsir edebilecektir.

Yine bir beyitte de gönül ile mushaf benzerliği kurulmuştur. İnsanın kalp güzelliği, yüzüne ve gözlerine nur olarak yansır. "Kalp derken, 'yürek' parçasını kastetmiyorum. Aksine kalp, duyuların anlayamadığı, Allahü Teâlâ'nın sırlarından biri ve ilâhî bir latîfedir.....Kalp, şu görülen varlıklardan daha yüce ve değerli bir cevher ve emr-i ilâhîdir. (Ögke, 1997: 58). "Kalp, ilâhî ışığın tahtıdır"

(Sayar, 2000; 15). Dîvân şiirinde sevgili; daha ziyade nefsânî duyguları temsil ederken, aşık; göksel olana doğru hızlı bir şekilde yükselişi temsil etmekte ve sevgiliyi bu gaflet uykusundan uyandırmaya çalışan bir görevle karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle put kadar güzel olan sevgili, kâfir yaratılışlı olarak tanımlanmaktadır. Kâfir olan birinin, mushaf kadar değerli olan insan gönlünün ve güzelliğinin kıymetini bilmesi beklenemez elbette. Çünkü kâfir olan sevgili bezm-i elestteki sözlerini unutmuştur; o gaflettedir. Sevgiliye kafirlik sıfatı verilerek onun bünyesinde tüm nefsânî duygulara gönderme yapılmaktadır. Nefis, her zaman gönle galebe çalmaya, onu yoldan saptırmaya çalışır. Zira pek çok ayette de “ ‘Nefs’ kelimesi hep insanın vicdanına, iç dünyasına, kalp ve gönül âlemine delâlet etmektedir.” (Ögke, 1997: 28). Şair, sevgilinin, bu derece kutsiyet atfedilen gönlün kıymetini bilmediğinden yakını ve mushaf (aslında burada mushaftan kasıt, onun kadar kutsal olarak tanımlanan gönüldür) in sevgilinin eline geçmesini istemez. Eğer mushaf, yani gönül, sevgilinin eline geçecek olursa, onun oyuncağı olacak; bu durum onun gerçek hedefine ulaşmasına engel olacaktır:

Gönlümün kıdrini bilmez o büt-i kâfir-kîş

Düşmesün yâ Rab eyâdi-i Firenge Muşhaf (G.134/ 3)

1.4. Âyetler

Yaratılmış olan her şey Allah’ ın ayetleri ve işaretleridir. “Tek tek her bir şey ve olay, ister doğal isterse doğaüstü bir kaynağa ait olsun, Allah’ ın yaratması ve O’ nun âyetidir; her birine hak ettiği saygıyı göstererek ve Allah’ ı anarak (zikr) yaklaşmak gerekir (Chittick, 1997: 77)”. Allah’ ın varlığını tüm yaratılmışlara bakarak idrak etmek mümkündür. “....., tüm yaratıkları Allah tarafından gönderilmiş mesajlardır. Başka

bir ifadeyle, her şey Allah'ın bir ayetidir; yani her bir şey Allah hakkında bize bir şeyler öğretir" (Chittick, Murata, 2000: 155)". Bu sebeple insanın önce kendini tanıyıp bilmesi ve kendinden hareketle ilahî olanı bütün yaratılmışlarda araması son derece önem arz etmektedir. Klâsik Türk şiirinin malzemesi daha ziyade insan ve insanın güzelliği olduğundan Divan'da sıklıkla onun üzerinde durulmakta ve güzellik, ayet olarak zikredilmektedir:

Āyet-i hüsni dil-i şeydā güzel tefsîr ider
Kışsa-i zülfe ser-ağâz eylese zencîr ider (G. 86/ 1)

İslâmî inanışa göre; bir işin hayırlara vesile olması ve yolunda gitmesi için o işe başlamadan önce "bismillah" denmesi gerektiği üzerinde de durulmaktadır:

Dir zebân-ı lüleler ' atşâna târihin Belîğ
Gel hemân bu çeşmeden nüş eyle bismillâh mâ (T.3/ 5)

1.5. Peygamberler

Peygamberler, "Allah'ın, insan araçlarla insanlara hidayet verme vasıtası" olarak yaratılmıştır. "Tüm peygamberler kendilerini Allah'ın iradesine teslim etmişlerdir" (Chittick, Murata, 2000: 55) ifadesinden de anlaşılacağı üzere "Kim Peygamber'e boyun eğerse, Allah'a boyun eğmiş olur." (Chittick, Murata, 2000: 57)". İslâmî inanışta, bütün peygamberler hak kabul edilir ve hepsine iman edilir. Divanda da peygamberlere ve onlarla ilgili hadiselerle atıflarda ve telmihlerde bulunulduğu dikkati çeker.

1.5.1. Hz. Muhammed (S.A.V): Özellikle "Hz. Muhammed, Müslümanlara göre, H.z Adem'den zamanın sonuna kadar, diğer gerçeklik kazanmış ilâhî suretlerin, peygamberler ve Allah dostlarının üstünde yer alan, gerçekleşmiş ilâhî bir surettir". (Chittick, Murata, 2000: 275)". Divanda şairimiz birinci kasidesinin tümünü H.z. Muhammed'e atfen

yazmıştır. O'na duyulan sevgiden, Allah'ın mahbûbu olduğundan, sümbül renkli kıvırcık saçlarının ebediyete kadar solmayacağından, yanağındaki beninden, nurundan, v.b. özelliklerinden bahsetmektedir. Tüm bu üstün özelliklerine rağmen, peygamberlerin de birer insan oldukları unutulmamalıdır; zira bu dünya, “şeh-i dîn (dinin şahı)” olarak bahsedilen H.z. Peygamber'e bile kalmamıştır demektir. Unutulmamalıdır ki, peygamber bile olsa “Her nefis ölümü tadacaktır”. Dünyanın ve tüm yaratılışın tek ve gerçek sahibi Allah'tır. Her şey O'ndan gelir ve yine ona dönecektir:

Bâkî mi kalur kimse bu dünyâda Belîgâ
Medfen olıcağ hâk-i Medîne Şeh-i dîne (G.201/ 7)

1.5.2. Hz. İsa (Mesih, Mesihâ): H.z. İsa, “enfâs-ı rûh-bahş, “bûy-ı enfâs-ı Mesihâ, “Mesihâ-dem” şeklindeki tamlamalarla zikredilmektedir. Kimi beyitlerde, H.z. İsa'nın hastaları iyileşmesi, nefesi ile ölüleri diriltmesi (Ruhullah, Ruh-ı İlâhî, İsa-i rûh-bahş, İsa-dem) mucizesinden söz edilir “İki insanın öpüşmesi, genellikle klasik antikiteden beri bilindiği gibi, ruhların iletişimidir; genellikle göğüste barındığı düşünülen ruh, insanın vadesi yettiğinde dudaklarına gelir ve ancak sevgilinin hayat bahşeden öpücüğüyle tekrar yenilenebilir. İşte bu, nefesiyle ölüyü canlandıran İsa'nın (Sure 3: 44 vd; 5: 10 v.d) şiir dilinde ölmek üzere olan âşığı busesiyle diriltten sevgilinin ilk örneği olmasının nedenidir. (Schimmel, 2004: 142)”. Bazı beyitlerde de sevgili için benzetme unsuru olduğu dikkati çeker. Sevgili de aşıkları diriltmesi, onlara hayatıyet katması gibi özellikleri nedeniyle H.z. İsa mazmunuyla birlikte verilmiştir.

Sevgilinin, Mesihâ'nın nefesi gibi can bahşeden dudakları cana can katmakta, aşk ehlinin hasta gönlüne ruhânî bir ilâç etkisi yapmakta ve

put kadar güzel olan sevgili, Meryem' e ve Hristiyanlara İsa'yı bile unutturmaktadır:

Büy-ı enfās-ı Mesîhâ gibi cāna cān kıatar
Cān otı istersin ey dil kākül-i cānān şatar (G.64/ 1)

Tersālara itdürdi Mesîhâyı ferāmüş
Ol büt ki şanem-ğānede bir rūḡ-ı revāndur (G.60/ 4)

Bir beyitte de, H.z. İsa'nın, üzerinde bulunan maddî hayata ait bir unsur (iğne) yüzünden gökyüzünün ancak dördüncü katına kadar yükselebildiği hususuna telmih yapılmıştır:

Nezâket riştesin ol rütbe bārik itdi tab' uñ kim
Yanında çenber-i çarḡ oldu çeşm-i sūzen-i İsâ (G.6/ 4)

1.5.3. Hz. Mûsâ: "Ağaçlar ve ağacın parçası olan dallar dinsel-büyüsel amaçlarla yaygın bir biçimde kullanıldığına göre, insan yapımı bir dal olan asa veya değneği açıklamak mümkündür. Âsâ insanın gücünü artırır ve kılavuzluk yapar. Kur' an'da yılanı dönüşüp Firavun'un sihirbazlarının sopalarını yutan asanın sahibi Musa'yla ilgili ifadeler (Sure 20: 66 vd), âsânın gücünün tipik bir örneğidir. Üstelik Musa asasıyla denizi yarmış ve kayadan su fişkırmasını sağlamıştır."(Schimmel, 2004:57). Dîvân'da da H.z. Mûsâ, âsâsı yardımıyla denizi ikiye ayırması ve tecellî hadisesi sebebiyle zikredilmektedir:

Leb-i deryâda senüñ hemçü ' aşâ-yı Mûsâ
Açılur naḡl-i ḡadüñ ' aksine dervāze-i mevc (G.26/ 7)

1.5.4. Hz. Süleyman: "Hüdhüd, nâme-resâ, Sebâ" kelimelerinden hareketle Hz. Süleyman kıssasına telmihin söz konusu olduğunu söylemek

mümkündür. Hz. Süleyman, üzerinde “İsm-i Â’zam” yazılı mührüyle insanlara, cinlere, devlere, bütün vahşi hayvanlara hatta rüzgara hükmedermiş:

Hüdhüd mişâli cânib-i ‘uşşakdan yeter
Nâme-resây-ı şâhid-i mülk-i Sebâ şabâ (G.3/ 5)

Ser-â-pâ ‘âleme ihsân u cüdun görse bî-minnet
Olurdu iktisâb-ı nâm için Hâtem mühür-dârı (K.4/ 12)

1.5.5. Hz. ‘Âdem: Kur’ân’ da “Antropolojik mitler” e rastlamak mümkündür. (Schimmel, 2004: 168)”. “Âdem ile Havva’nın yaratılışı, âdem’ in ilk günahı işleyişinin ayrıntıları ve Cennetten kovuluşu çeşitli ayrıntılarıyla tekrarlanır. Cennetten kovuluşu, insanın gerçek bir insan olmaya doğru gelişiminin zorunlu koşulu (Schimmel, 2004: 168)” dur. Dîvân’da da İslâm inanışların yansımalarına bağlı olarak Hz. Âdem de söz konusu edilmektedir. İnsanların soyunun Hz. Âdem’den geldiğine ve her ne kadar fani olsa da ya da her ne kadar Hz. Âdem’ in dünyaya gelişi bir “sürçme” ve itaatsizlik neticesinde verilmiş olan bir “ceza” şeklinde düşünülse de; dünyanın cennet gibi olduğuna ve bunun da bize H.z. Âdem’ den, yani atalarımızdan miras kaldığına işaret edilmektedir:

Çâr-deh sâle irüp ol büt-i şîrîn-hâreket
Nev‘-i ‘âdemde ‘ayân oldu bugün mâhiyyet (G.18/ 1)

1.5.6. Hz. Dâvud: Hz. Dâvud, sesinin davûdi ve etkileyici olması hasebiyle zikredilmiştir:

Belîğ gönlümüzü âhen olsa da eridür
Şadâ-yı nây-ı ciger-süz u nağme-yi Dâvud (G.39/ 9)

1.5.7. Hz. Yûsuf: Dîvân'da Hz. Yûsuf'un güzelliği de sık sık zikredilmekte ve çeşitli güzellikler için benzetme unsuru olmaktadır:

Cemâl-i Yûsuf-ı gül-pîrehenle baħr-ı nîl-asâ
 Hâyâl-i yâra mazħar düşdi eşk-i çeşm-i giryānum (K.8/ 15)

1.5.8. Hz. Hızır: Hz. Hızır, "İlâhî bilgi ile donatılan 'içselliği, maneviyatı, tasavvufun anlaşılmasının güç yolunu temsil etmektedir. O, sufi ermişlerin ya da velilerin ilk örneğidir. Mutlak İlah ile manevî olarak dolaysız bir paylaşımı yaşayabilen, manevî kanunlara uyan, ilâhî-gizli bir yön çizikle ipuçlarını gören ve görünüşe aldanmayan şeyhleri temsil etmektedir. (Vaughan-Lee, 2002: 21)". Dîvân'da ise sevgilinin, aşığa ölümsüzlük bahşeden dudaklarının kenarında çıkan uçukları, ölümsüzlük suyunun üzerinde, bir çıkıp bir kaybolan ve bu yönüyle hokkabaza benzetilen su kabarcıkları şeklinde hayal edilerek "âb-ı hayât" ve zulümâtla birlikte anılmaktadır. ".....; Yeşil adam, Kutsal Gerçeklik' in açığa vuruşunu doğrudan yansıtan önemli bir sufi figürüdür. O, Kur'an'da 'Bizim merhametimizi lütfettiğimiz kullarımızdandır' şeklinde tanımlanır." (Vaughan-Lee, 2002: 23):

‘ Aceb mi çutsa İskender gibi iklim-i Zülmâtı
 Rikâbında olur mâh-ı şeb-ârānuñ sipeh kevkeb (G.13/ 3)

1.6. Dört Halife

1.6.1. Hz. Ali (Ebû Tûrâb, Haydâr-ı Kerrâr, Mürtezâ)

"Hz. Ali, yüksek insanî ve ahlakî vasıflarıyla İslâmiyet'in örnek şahsiyetlerinden biridir. İslâm tarihi boyunca Hz. Muhammed' den sonra adından en çok bahsedilen İslâm büyüğüdür. Hz. Peygamber e olan yakınlığı, dinî ve tarihî kişiliği, faziletleri, cesareti, yiğitliği, ilmî, irfanı ve velîliği ile şark-İslam edebiyatındaki her mezhep, tarikat ve meşrepten

şairlerin sevgisi ve ilgisine mahzar olmuştur. Türk edebiyatında da ona geniş yer verilmiş, onun kahramanlığını, faziletlerini, ilmini, irfanını ve velîliğini en iyi ifade edenler Dîvân şairleri olmuştur. (Güftâ, 2002: 7)". Dîvân'da dört halifeden Hz. Ali'nin bahsi daha sık geçmekte ve Hz. Ali için "şâh-ı merdân", "şâh-ı velâyet" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bir beyitte ise "çâr-yâr" ifadesi kullanılarak dört halife (Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) ye birden gönderme yapılmakta ve dört halifenin dördüne birden duyulan sevginin eşit olduğundan bahsedilmektedir. Aşık ile H.z. Ali arasında ilgi kurulmakta bir yandan aşk acısı, aşığı olgunlaştırıp H.z. Ali vafında örnek bir insan hâline getirmekte denilirken diğer yandan da aşığın boyunun iki büklüm oluşu ile, H.z. Ali'nin ucu çatallı olan kılıcı arasındaki benzerliğe dikkat çekilmektedir:

Eylemez cisme işâbet marâz-ı rûhânî
Çâr-yârın olıcağ hubbı musâvî ahlâf (G.122/ 7)

Sâğar-keşân-ı meclisde keşf ola bî-hicâb
Sırr-ı hafî-i sâkî-i Kevser Ebû Tûrâb (S.I/ 4)

Cennetteki Kevser suyunun sâkîsi olan Hz. Ali, ilim (ilm-i ledün) sahibidir ve onun sahip olduğu bu gizli sırlar, mecliste, aşk şarabı içen aşıklara perdesiz ve engelsiz bir şekilde ifşa olacaktır. Aşıktan boyu iki kat (Zülfikâr gibi) olmuş âşık, yine de bu aşk meydanında genç bir yiğit gibidir. "Lâ-fetâ", Hz. Ali için kullanılır. Bunun tamamı "lâ-fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfekâr (Ali gibi yiğit, Zülfekâr gibi kılıç)" dır:

Mânend-i Zülfekâr dü-tâ olsa kâmetüm
‘Aşkuñ ider beni yine bir merd-i lâ-fetâ (K.2/ 74)

Şair, şiir sanatındaki gücünü, yine gücü ile ün yapmış H.Z. Ali ile benzerlik kurarak anlatmaktadır. Kalemini; H.z Ali'nin kılıcına, yaratılışındaki ve kavrayışındaki kıvraklığı, gönlünden kalemine, bir anda dökülen ve şiir haline gelen kelimeleri H.Z Ali'nin atı (Düldül) nın kıvraklığına benzetmektedir. Kalem atı, kağıt yüzeyinde hareket ettikçe, parmak uçları Düldül'ün üzerindeki Hz. Ali (Haydâr-ı Kerrâr)' ye benzer derken kalem; ata, parmaklar ise atın üzerindeki H. Z.Ali'ye benzetilmiştir:

Belîgâ esb-i hâme şafhada cevlâna geldükçe

Enâmil Haydar-ı Kerrâra beñzer Düldül üstinde (G.178/ 5)

1.7. Sahâbeler

Dîvân'da H.z.Hüseyin'den "şehid-i Kerbelâ, şehensâh-ı Kerbelâ" şeklinde bahsedilmekte; onun H.z. Muhammed soyundan geldiği ve Peygamberimiz' in ulu mertebesinin ışığını arttırdığı söylenmektedir. Adaletine, görüş gücünün yüksek oluşuna, kalp gözünün açık oluşuna, sezgisinin kuvvetli oluşuna da değinilmiştir:

Revnâk-fezâ-yı devhâ-i âl-i Muhammedî

Pertev-nümây-ı maḥfil-i vâlâ-yı etkiyâ(K.2/ 57)

Âşıkın, sevgilinin gamze kılıcı ile şehit olması neticesinde kazandığı paye ile; Kerbela' da şehit olmanın ulviyeti arasında bağlantı kurulmuş ve Kerbela şehitleri bu vesileyle zikredilmiştir. Aşığı şehit eden gamze kılıcına "âb-ı hayvân" vasfı yüklenmiş ve bu vesileyle şehitlerin ölmediği inancı dile getirilmiştir:

Hayât-ı cavidândur gamze-i cânâna yüz virmek

Olur zirâ şehîd-i Kerbelâya âb-ı hayvân tîg (G.130/ 3)

1.8. Kazā ve Kader

Dîvân'da, insanın kader karşısında rıza göstermesi gerektiği; nerede olursa olsun kaderde ne varsa onu göreceği, kaderin kazaya dönüşmesinin kaçınılmaz bir gerçek olduğu ve bunun için sadece ilahî bir emrin yeterli olacağı anlatılmaktadır. Değerli ya da değersiz olmak insanın kendisinin tayin edebileceği şeyler değildir. Bunlar yaratılışa belirlenmiştir. Günahsız yıldız bile, önceden belirlenmiş olan bu yazgı yüzünden, aşğın ah okunun hedefi olmuştur. Şairlik de yine Allah'ın ezelde takdir ettiği bir yetenektir:

Levh-i dîvân-ı kazâdan intihâb olmuş Belîğ

Reng-i mazmûn ile pürdür şafha-i ğarrâ-yı rûh (G. 31/12)

Memduhun vasıflarını yazan da, sevgilinin dudaklarını çizen de yine kaza kalemi (kilk-i kazâ) dir. Sevgilinin gamzesi de kaza okuna ve kaza hançerine benzetilir. Gamzeyle yakınlık kuran gönül, gaflettedir; zira gamzeyle yakın olmak demek kaza okuna hedef olmak demektir. Bir kere ok yaydan çıktı mı mutlaka hedefine ulaşacaktır, tıpkı kaza hükmünün verilmesi durumunda bunun önüne geçilmesinin imkansız olduğu gibi. Ama yine de aşğa öğütlenen, her şeye rağmen sinesini, kaza okuna siper etmesidir. Çünkü mert olan kişi aşkın savaş meydanına girdikten sonra ölmekten çekinmemeli, merdane bir şekilde savaşmalıdır.

Divanda geçen "kaza eli (dest-i kazâ)" ile ilahî emir, yaratıcı kudret kastedilmektedir. Yaradan bir şeye "ol" der ve o hemen olur. Yine de tedbiri elden bırakmamak gerekir. Yani tedbir ile takdir at başı unsurlar olarak zikredilmektedir:

Umūr-ı dehre ‘inan-tāb olursa tedbīrūñ
Aña şitāb iderek hem-rikāb ola taqdīr (K.6/ 88)

1.9. Âhîret ve İlgili Mefhumlar

1.9.1. Âhîret (‘Ukbâ)

Dünya fanîdir ve tüm yaratılanlar ölümlüdür. “Bu dünyanın aksine, gelecek dünya ebediyen sürecektir; çünkü o Hakk’ a yakın bir konumdadır. (Chittick, Murata, 2000: 292)”. İnsanlar öldükten sonra asıl mekanları olan ahirette işledikleri günahların ve sevapların hesabını bir bir verecektir. “Yaptıklarıyla ilgili olarak dilleri, elleri ve ayaklarının aleyhlerinde şahitlik edeceği gün, orada onları büyük bir azap beklemektedir (Chittick, Murata, 2000: 166)”. O hâlde insan bu dünyada ne ekmişse, öbür dünyada onu biçecektir. Şairimiz de kimi zaman hesap gününden ve orada çekilecek cezalardan, cennet ve cehennemden bahsederken zikretmekte kimi zaman da ilk bakışta ahiret inancını İslâmî inanışlara tamamen ters gibi görünen bir düşünce tarzıyla yorumlamakta ve “İnsanın ancak öbür dünyada rahat göreceği” nden bahsetmektedir. Geleneklerle ve İslâmî inanışlarla yoğrulmuş bir çevrede büyüyen ve oradaki havayı soluyan şairimizin kastetmek istediği aslında bu dünyada iyi amellerde bulunan ve Allah’ a kulluk görevini tam anlamıyla yerine getiren insanlar için geçerli bir durumdur. “Kim Allah’ a ve Ahiret Günü’ ne iman eder ve salih işler yaparsa, onların Rableri katında mükâfatları vardır ve onlar için hiçbir korku söz konusu olmadığı gibi, onlar mahzun da olmayacaklar (Chittick, Murata, 2000: 403)” âyeti de bu durumu açıkça göstermektedir. Bu dünyada hayırlı işler yapanlar Allah’ ın cemaline kavuşabilmeyi özlemle beklemekte ve ölüm mefhumu korkudan ziyade

düğün gecesi gibi algılanmaktadırlar. Onlar için ölüm gerçeğe ve gerçekliğe bir açılımdır; bir kendine geliş, bir uyanıştır:

Rāhat yine ʿuqbādatur insāna ki sālīk
Her yirde bulur nermī-i pister yorılınca (G.184/5)

1.9.2. Mahşer (Haşr, rûz-ı cezâ)

Dîvân'da mahşer gününe dair, "Kûs-ı rihlet (göç davulu)" ifadesine rastlanmaktadır. "Kûs"lar, önemli olayları duyurmak için kullanılan ve deve sırtında taşınan büyük davullardır:

Bu deryâ-yı fenâdan rihlet emvâc-ı müşaʿirdür
Şikest-i kubbe-i cām-ı habābuñ nāle-i kûsı (K.3/ 14)

Beliğ, Dîvânı'nda, bu dünyada kıyamete kadar sürecek olan hadiseleri anlatırken, birçok beyitte "haşre dek" ifadesi kullanılmıştır. Tekniği sağlam, hayal ve anlam yönünden güzel şiirler haşre kadar yıkılmadan, yani unutulmadan yaşayacaktır:

Yıkılmazdı Belīgā haşre dek seyl-i havādişden
Esās-ı beyt-i erbāb-ı suhan böyle metin olsa (G.200/ 9)

Mahşer günü hesabın görüldüğü, cezaların biçildiği bir gündür. Ancak âşık, aşk yaralarının sevgilinin kılıcının eseri olduğunu gizler; hattâ sevgilinin bu kılıcını sır gibi mahşer günü bile ifşâ etmez:

O rütbe ketm ider āsar-ı tiğün zahm-ı ʿāşık kim
Dehân-ı şerhadan hün-ābe tā rüz-ı cezâ çıkmaz (G.101/ 2)

1.9.3. Âhir Zaman

Dîvân'da "âhir-zamân", "fitne-i âhir-zamân" ve "fitne-i devr-i kamer" şeklindeki tamlamalarla çıkar karşımıza. Bir beyitte, devrin afeti olan sevgili, zikir halkasına girip de raks etmeye başlarsa, bu durum dünyanın sonuna işarettir denilmekte; bir başka beyitte ise sevgilinin belindeki kemerin süslemesine kadar uzanan saçlarının, dünyanın sonuna kadar âşığın gönlünde fitneler koparacağı dile getirilmektedir. Ancak her ne olursa olsun bu sevgi, âşığın gönlünde dünyanın sonuna kadar yaşamaya devam edecektir:

Fitne-i devr-i kamerden bir nişândur kim ider

Halka-i zikre girüp ol âfet-i devrân rakş (G.118/ 2)

Zülfün ki indi tâ kemer-i zer-nişâne dek

Ṭül u dirâz-ı fitnedir âhir zamâne dek (G.141/ 1)

1.10. Cennet (Cinân, Adn, Bihişt)

Divanda cennetle ilgili olarak "Kevser, Tesnîm, Selsebil, Tûbâ ağacı, Rıdvân, Beyt-i ma'mûr" gibi unsurlardan bahsedilmekte; cennet, gül bahçesine benzetilirken; bir beyitte de dünyanın cennete benzetildiği dikkati çekmektedir. Aşağıdaki beyitlerde mezarda salih kullar için cennete açılan bir pencerenin olacağı inancı ile cennetin aslında insanoğluna H.z. Adem'den miras kaldığı hususlar dile getiriliyor:

Târîk olunca çeşm-i dile gûşe-i meğāk

Gülzâr-ı 'Addne pencere aç ola tâbnāk (S.IV/ 5)

Nice ecr isteyecek girmege bizden Rıdvân

Mülk-i mevrûs-ı Benî Âdem iken bâğ-ı bihişt (G.21/ 3)

Cennette azabın olmayacağı, nimetlerin bol olacağı üzerinde durulmakta; Hz. Ali'nin cennette Kevser kadehini sunacağına işaret edilmektedir:

Sāgar-keşān-ı meclisde keşf ola bî-hicāb
Sırr-ı ḥafî-i sākî-i Kevser Ebū Tūrāb (S.I/ 4)

Cennetteki Tuba ağacı ise sevgilinin boyu ile kıyaslanmakta; ayrıca sevgilinin bulunduğu yerin cennet gibi kutsal bir mekan kabul edildiği, âşık ile cennetin kapısını bekleyen Rıdvan arasında böyle bir ilgi kurulduğu da dikkati çeker.

Şaraba yansıyan dolunayın görüntüsü, kadehin, cennetteki nur çeşmesi (Selsebil) nden ağzına kadar sütle doldurulmuş gibi düşünülmesine yol açmıştır:

Hevā-yı feyz-i mihr-i 'aşk ile şeb-gîr ider meḥ-tāb
Ki cāmın selsebîl-i nûrdan pür-şîr ider meḥ-tāb (G.9/ 1)

Şair, şiirin kaynağını, cennetteki ırmaklardan biri olan "Tesnîm" den aldığını söyleyerek şiire ulvî bir özellik katmaktadır. Çünkü şairin ilhamı, Hakk'ın su olarak sembolize edilen feyzinin bir eseridir:

Menba' -ı cedvel-i tesnîm-i cināndur eş'ār
Mışra' -ı beytde bir āb-ı revāndur ma' nā (G.1/ 2)

Zahitleri eleştirdiği bir beyitte ise, kalpten değil, sadece dilden yapılan zikrin sahiplerinin cennetin en yüksek makamına girmeye hak kazanacağından bahsetmesine öfkelenmekte; bunu söyleyen kişinin elinde bir delilinin olup olmadığını merak etmektedir:

Zāhid dimiş ki ‘Adne girer vird-ḥ’ān olan
Bilsün ‘aceb ki var mı elinde delā’ili (G.220/ 2)

1.11. Cehennem (Dûzah)

Cehennem “ateş, azap, zebaniler” ile birlikte zikredilmekte ve sürekli ürkütücü bir tablo halinde karşımıza çıkmaktadır. Divanda “cehennem”, özellikle “rint” ve “zahid” tipleri arasındaki kişilik farklılıklarına dayalı olarak verilmiştir. Zahit, sürekli cennet ümidi ve cehennem kaygısıyla yaşamakta, ibadetlerini bu düşüncelerle yapmakta; rindi cehennem azabı ile korkutmaktadır. Rint ise, bu düşüncelerden tamamen uzaktır:

Naḳḳād-ı ‘aşkuñ ‘aḳluñ irişmez hesābına
İtme ḥavāle rindi ceḥennem ‘azābına (S.VII/ 4)

1.12. Diğer İtikadî Mefhumlar

1.12.1. Ölüm (Rıhlet), Ecel

Divan’da ölümü anlatmak için “İrtihâl, vakt-i cüdâ, rûz-ı ecel, dem-i âhir, rûz-ı su’âl”; öbür dünya kastedilirken “râh-ı diyâr-ı ‘adem, ‘adem-âbâd” gibi tamlamalar; ölüm mefhumuyla ilgili olarak da “mezar, kefen (medfen), tâbût” gibi kelimeler kullanılmaktadır.

Dünya, fani bir derya olarak tahayyül edilirken; dalgaları da bu dünyanın faniliğini ve ölümlü olduğunu haber veren bir haberci olarak hayal edilmiştir. Dalgaların sahile gidiş gelişleri, dünyada birinin doğarken birinin ölmesi hadisesi ile ilgilendirilerek anlatılmıştır:

Bu deryâ-yı fenâdan rıḥlet emvâc-ı müş‘irdür
Şikest-i ḳubbe-i cām-ı ḥabābuñ nāle-i kūsi (K.3/ 14)

Zamanı gelince insanın ömrü bitecek ve Allah'ın bu dünyadaki tecellisi bir gün son bulacaktır. Yani "Her ruh ölümü tadacaktır". Hayat insana verilmiş bir sermayedir ve bir gün gelecektir bu sermaye tükenecektir. Öbür dünyada, insan bu dünyada yaptıklarıyla hesaba çekilecek; günahların hesapları bir bir verilecektir. Öbür dünyada insanı zor duruma düşürecek olan bu dünyada işlediği günahlar olacaktır:

Erreveş birgün keser naḥl-i ḥayātın bī-dirīğ
Ceẓr ü medd-i mevce-i enfās iken ʿĪsā-yı rūḥ (G.31/ 8)

Bir beyitte de hayatın geçiciliği ve bir gün mutlaka ecelin insanı yakalayacağı anlatılmaya çalışılmıştır:

Vaḳtiyle ecel ḥāke seni indirür āḥir
ʿĪsī gibi çıksaḥ da eger çarḥ-ı berīne (G.201/ 6)

Aşk için ölmek, şehit olmak kadar ulvî bir mertebe olarak kabul edilmiştir. Servi boylu sevgili için şehit olmayı göze alan âşık, tabutunun da servi ağacından yapılmasını ister. Kimin için öldüğü ve uğrunda ölünen kişinin ne kadar değerli olduğu ancak o zaman belli olacaktır:

Şehīd-i ʿaşkı olursam o şūḥ-ı serv-ḳaddüñ
Dıraḥt-ı servden olmazsa istemem tābūt (G.22/ 4)

Makam hırsının vazgeçilmez bir hırs olduğu ve makam-mevkiye düşkün insanların bu saplantıdan vazgeçmesinin ancak ölümle mümkün olacağı üzerinde de durulmuştur:

Ehl-i manşıb geçemez dāʿ iye-i manşıbdan
Çalışur tā ʿadem-ābādı idince teʿbīd (G.35/ 6)

Şair, kıymetinin anlaşılamadığını, memduhun himmetinden faydalanamadığını, komşudaki varlığı görünce etrafındakilerin sitemlerine maruz kaldığını ve bu sitemlerin onun üzerinde bıraktığı psikolojik etkileri son derece güzel bir şekilde ortaya koymuştur. Aşağıdaki mısralarda, eğer memduh onun işlerinin çözümü yoluna gitmezse ölmeyi bile göze alacağından bahsetmiştir. Burada şairimizin kendisini değersiz hissetmesi, içinde bulunduğu durumdan memnun olmaması ve ölmeyi istemesi şeklindeki ifadelerinden hareketle onun olumsuz bir ruh hâlinde olduğunu söylemek mümkündür:

Dāverā dād-gerā luṭfuña ḳalmışdur işim
Yohsa aldum gözüme rāh-ı diyār-ı ‘ademi (K.7/ 22)

1.12.2. Rûh

Dîvân’da “rûh” mefhumu daha ziyade “musavver-i ruh, rûh-ı pāk” şeklindeki tamlamalarla karşımıza çıkar. “Ruh bir şeye anlam, tutarlılık, birlik ve kavranabilirlik veren şeydir. (Chittick, Murata, 2000: 167)”. Bu nedenle cansız bedenlerin ruhla can kazandığı; bunu görebilmek için de sevgiliye bakmanın yeterli olacağı anlatılmaya çalışılmıştır. Buradaki sevgili örneği “İlâhîlikten kaynaklanan ve bu ilâhî güç tarafından ölümlü maddeye üflenen ‘hayat prensibi’ ” (Ögke, 1997: 31) nin yanı sıra insanın yaratılmışlar arasında ne denli ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu da göstermektedir:

Temāşā eylemek isterse her kim bî-beden cānı
Muşavver rûhdur seyr itsün endām-ı ‘alî-cānı (G.222/ 1)

Muşavver cismi nakş itmekde san‘at gösterir yohsa
Nice taşvîr ide ol rûh-ı pāki şafhaya Mānî (G.222/ 4)

1.12.3. Peri

Dîvân'da peri daha ziyade sevgili için benzetme unsuru olmuş; sevgili, güzellik yönünden periye benzetilmiştir:

Püskürme beñ degül o perî zaḥm-ı çeşm için
İtmiş 'izârî âteşine bir âvuç sipend (G.38/ 4)

1.13. Çeşitli Dinler İle İlgili Mefhumlar

1.13.1. Din, İman, Şeriat, Mümin, Müslüman

İslam: İslam şehirleri söz konusu ediliyor:

Mā-sivā naḫş olıcak dilde ḥarāb eyledi yār
Yıkılır kişver-i İslāmda yapılsa künişt (G. 21/ 2)

Put kadar güzel olan sevgili, îmânsızdır ve gönül kırmaktan çekinmemektedir:

Şaḫın aldanma bütân-ı sitem-endîşe Belîğ
Çok gönül Ka' besini yıkdılar îmânsızlar (G.61/ 7)

Müslümanların ibadet yeri olan camiler zikredilmekte ve camide nasıl ki puta tapanlar ibadet etmiyorsa, saf olan gönülde de dünya sevgisinden eser olmaz denilmektedir. Cami ile gönül arasında, dünya sevgisi ile de madde (put) ye tapanlar arasında ilgi kurulmuştur.

Bir beyitte de kılıcın, kâfir eline yakışmadığından bahsedilmekte; hücum anında havaya kaldırılan kılıcın şekli ile Müslümanların, Müslümanlığı kabul ettiklerini ifade etmek için kaldırdıkları parmakları arasında benzerlik kurulmaktadır:

Yakışmaz kâfirüñ destinde İslâma münâsibdür

Kef-i Haydarda barmağ kaldırup olmuş müselmân tığ (G.130/ 2)

Güzellik inkârcısı, sevgilinin yanağındaki beni görüp de hâlâ imana gelmezse buna şaşırarak gerekir. Demek ki o, iki ayaklı bir öküz gibi, karayı aktan ayırt edememektedir:

Görüp hâl-i ruhuñ imâna gelmez münkir-i hüsnüñ

O bir gâv-ı dü-pâdur karayı farq itmez ağından (G.170/ 7)

1.13.1.1. Abdest (vuzû), Namaz

“Temizlik Tanrı’ nın en çok hoşlandığı haldir. Ona yakın olmanın ön şartıdır. Bu sebeple çeşitli temizlik âyinleri gelişmiştir. (Sarıkcıoğlu, 2002: s. 102)”. Abdest de Allah’ ın huzuruna çıkarken temizlenmek adına yapılır. “Temizlik kültüründe en önemli yeri su alır. Günah, manevî kir materyali olarak düşünülür. Pek çok dilde günah ve kir aynı kelimeyle ifade edilir. Bu kir su ile dağıtılır. Manevî temizliğin yolu, maddî temizlikten geçer. İkisi birbirini tamamlar. Su kutsal ve ruh ihtiva eden bir şeydir. (Sarıkcıoğlu: 2002, 102)”. Ancak aşkın, aşk derdi neticesindeki bezginliği öylesine büyüktür ki o artık kendisini hayata bağlayan her şeyden elini eteğini çekmiştir ve dinî vecibeleri bile yerine getirmeye takati kalmamıştır. Kanlı gözlerle, gönül çölünde su arayıp durur; ancak öyle bir an gelir ki aşık abdest almak için su bile istemez olur. Zirâ çölde su bulmak sevgiliye kavuşmak kadar imkânsız bir şeydir. Âşık, gönül ikliminde su ile abdest almayı istemez; çünkü hedefe ulaşma yolunda kavuşma hep kanlı yol (mâsivâ) a çıkmaktadır. Onun üstesinden geleceği engel kanlı yol (mâsivâ, yani maddî yapı) dur:

Şahrâ-yı dilde çeşme-i hûn cüst-cû ider

Bir vâkt olur ki istemez ‘âşık vuzûya şu (G.174/ 2)

Ruhî arınma sadece su (abdest almak) ile olmaz. Kimi ritüel davranışlar da arınma yöntemi ve Allah’a yakınlaşma vasıtası olabilir. Beş vakit Allah’ın huzuruna çıkan kişinin tüm maddî unsurlardan arınması gibi. Dîvân’da namazla ilgili olarak “mihrâb, sübha (tesbih), secde, rük’û, ku’ûd, farz, imāme, secde-künân” gibi ifadelerle rastlanır.

Memduhun boyunu gören servi, aczinden onun önünde secde etmekte; sevgilinin mihrâba benzeyen kaşlarını görenler de namaza başlamaktadır. Kaşlar, şekil itibariyle mihraba benzetilmekte, kirpiklerin hareketi ise sanki kaşlara secde ediyormuş gibi hayal edilmektedir. Ayrıca sevgilinin kaşları dışında, hiçbir şekilde iki kibleye yönelerek namaz kılmanın mümkün olamayacağı da söz konusu edilmiştir. Âşıkın göz kapaklarını kırpması ile birlikte kirpiklerin aşağı yukarı hareket etmesi, sevgilinin mihraba benzeyen kaşlarına âşığın secde etmesi şeklinde yorumlanmaktadır:

Degüldür niyyeti üftâdeden ağmaz-ı ‘ayn itmek

Müje mihrâb-ı tāk-i ebrūvân-ı yâra sâciddür (G.47/ 5)

Sevgilinin bulunduğu yere, Kabe’ye verilen kutsiyet atfedilirken, âşığa, sevgilinin kapısının önünde ona ulaşamamaktan ötürü gözyaşı döken âşığa, bu gözyaşlarından yüz taneli tespih yapması önerilmektedir. Sevgiliye tapmanın farz olduğundan bahsedilirken; bunun dışındaki ibadetler nafil ibadet olarak zikredilmektedir. “Nafil” kelimesinin “boş, anlamsız” anlamı da söz konusudur:

Perestiş eylemek elbette farzdur yāre
Cihānda ğayrı ‘amel ehl-i ‘aşka nāfiledür (G.46/ 2)

Zahitleri tenkit etmekte ve zahitlerin kimi zaman içki içerken kimi zaman da yüz taneli tespih çektiğinden bahsedilmektedir. Bir başka ifadeyle, onların riyakârlığı dile getiriliyor:

Gāh peymāne vü geh sübhā-i şad-dāne çeker
Zāhidi şevk ile gördüm çeker ammā ne çeker (G.85/ 1)

Beliğ, aşağıdaki beyitte, imamenin hareketi ile bebeğin emzik (meme) emerkenki hareketi birbirine benzetilmiştir ve her iki hareket de raks gibi hayal edilmiştir. Beyitte sembolik olarak cezr ü med, yani kabz ve bast ritüeli söz konusudur:

Keḫ-rübā nāzük imāme o dühānī-beççenüñ
Deheninden ider enbūbe-i pistān gibi rakş (G.119/ 2)

Kirpikler, Kabe'ye yönelip namaza duran hacılara benzetilmiştir:

Sevād-ı merdümek-i çeşm-i Ka‘ bedür ammā
Taraf taraf müje ḥuccāc-ı secde-pirādur (K.5/ 2)

Kalemin, yazı yazarkenki hareketleri, sözün yazıya secde edişi şeklinde hayal edilmiş ve bu benzetme ile sözün kıymeti anlatılmaya çalışılmıştır:

Kelām eger ki yire gökden itmeseydi vürüd
Bu vecḫ ile suhana ḥame eylemezdi sücüd (G.39/ 1)

Put kadar güzel olan sevgilinin güzellik kilisesinde, işret meclisini çağrıştıran unsurları görüp de kâfir olmayan tek müslüman zahittir. Zira sevgilinin sahip olduğu bu özellikler, insanı dinden bile çıkarılabilir:

Müheyyâ ol bütün âlât-ı ‘işret deyr-i hüsnünde
Müselmândır görüp bu bezmi zâhid kâfir olmazsa (G.203/ 5)

Dünya meşgalesine kendisini kaptıran insanoğlunun sünnetleri yerine getirmesi şöyle dursun; farzları bile terk ettiğinden ve zamanın gidişatının ne kadar kötü olduğundan da bahsedilmektedir.

1.13.1.2. Cami, Mescit

Dîvân’da cami kelimesi “İbâdet-hâne-yi İslâmiyân” şeklinde zikredilmiş; müslümanların ibadet yeri olan camide, puta tapanların bulunmasının abes olduğundan bahsedilmiştir. Bu husus, gönlün, mâsivâdan temiz oluşunu ifade içindir; çünkü camide put olmaz:

Göñül şâf olsa sevdâ-yı cihândan pâk olur zîrâ
‘İbâdet-ḥâne-yi İslâmiyânda büt-perest olmaz (G.90/ 4)

Bir beyitte de gönül, ibadet edilen bir mabede; ah ipine dizilen kıvılcımlar da bu mabetteki mercan tespihin tanelerine benzetilmiştir:

Ḥalkâ-i rişte-i âhumla şerâr-ı cân-süz
Ma‘bed-i dilde ṭurur sübha-i mercânumdur (G.54/ 9)

1.13.1.3. Kible, Kiblegâh

Sevgilinin şekil itibariyle mihraba benzetilen kaşları dışında hiçbir şekilde iki kibleye yönelerek namaz kılmak uygun değildir denilmektedir:

Dü-tâk-ı ham-şode ebruvândan ğayrı
Revâ degildür iki kıbleye kılınsa namâz (G.94/ 4)

1.13.14. Minare, Mihrâb, Kürsü, Minber

Divan'da daha ziyade "mihrâb, mihrâb-ı ebruvân, tâk-i mihrâb, mihrâb-ı du'â, mihrâb-ı çarh" şeklindeki kullanımlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Mihrâbın İslamî açıdan önemine ve dua ile olan bağlantısına değinilmiştir:

Maḥaldür düde-i sebzinden âteş-ḥâne-i ṭab' uñ
Ola pür-vesme mirâb-ı du' ânuñ şekl-i ebrûsı (K.3/ 41)

Sevgilinin kaşları, şekil olarak, ona doğru yönelip ibadet edilecek mihraba benzetilmiştir. Eğer âşık, sevgilinin mihraba benzeyen kaşlarını hayal etmeden namaz kılacak olursa, kıbleye yönelmeden namazını kılmış sayılacağından, bu namazını tekrar kaza etmesi gerekecektir:

Mihrâb-ı ebruvânını itmezse der-ḥayâl
‘Uşşâka vâcib öyle namâzuñ i'âdesi (G.230/ 2)

Bir başka beyitte de gökkuşağı, şekil yönünden, mihrab gökyüzünde ortaya çıkan gökkuşağına güneş ve ay da mihrapta asılı kandillere benzetilmiştir:

Ma' bedi ḥayl-i nücümün künbed-i eflâkdur
Mihr ü meḥ kandîl aña ḳavs-ı kuzah mihrâb-ı çarḫ (G.34/ 4)

1.13.1.5. İmam

Mimar, sevgilinin keman gibi olan kaşlarından esinlenerek mihrabı yapmıştır; aşk imamı bu yüzden mihrap tâkine secde etmektedir:

Kemân-ı ebrûvân-ı yârdan resm eylemiş bennâ
İmâm-ı ‘aşk anınçün řāk-i mihrâba sücüd eyler (G. 57/ 6)

1.13.1.6. Duâ (ed’iye), Bedduâ (İnkisâr)

Kur’an’da “Bana dua edin, size karşılık vereyim” ayetinden de anlaşılacağı gibi tüm dinlerde dua son derece önemli bir yere sahiptir. Dua anında insan en saf gönül haliyle; en samimi duygularla ve ihlasla yaratana sığınır. “....., öyle bir tür vardır ki bunda insanlar kendilerini başkalarına değil, ama Allah’a açarlar. Bu duadır, Allah’a kişisel bir yakarıştır. (Chittick, Murata, 2000: 409)”. Yerde ve gökte var olanların tümü, şefkat ve lutfundan ötürü memduha dua etmektedir. Dua eden eller, etrafa nur saçmakta, ortalığı fanus gibi aydınlatmaktadır. Hakk’a yakın olan insanların duası Hakk’ın huzurunda mutlaka kabul edilir; çünkü ok, menziline ne kadar yakın olursa, hedefe ulaşması o kadar kolay olacaktır. Dua ediş şekli ve duanın belli zamanlarda yapılıyor olması duanın kabul edilmesi açısından son derece önemlidir. Hakk’a yakın kulların duaları kabul olur:

Du‘âsı ehl-i ħurbuñ redd olunmaz dergeh-i ħaħda
Siħâm eyler işâbet pūteye menzil yaħın olsa (G.200/ 8)

Gönül ehli olanlar ilahi aşka yönelirken, âşıklar beşerî aşka yöneldikleri için, gönül ehli olanlardan beddua almıştır:

Çırarlar Şimdi senŭñ ta' n ile āyine-i albŭñ

Mukaddem ol hat-āver ehl-i dilden inkisār almış (G.117/ 3)

Gönlüden yapılan āhların, bedduāların; dualardan daha önce kabul olacağına işaret edilirken, āh almanın ne denli kötü bir Şey olduğu hususunda da insanlar uyarılmaktadır:

EŞer akıbi gelŭr āh-ı sineden gül-bāng

Őadādan evvel alur menzilini dāne-i tŭb (G.14/ 2)

1.14. Oru

Divan'da orula ilgili olarak "Ramazan, ıyd (bayram), sā'im (orulu), rŭze eyyāmı (oru günleri)" gibi ifadeler kullanılmakta; orucun belli bir vakit (akşam)' te aıldığından bahsedilmekte; bayramda sevgilinin güzel kıyafetler giydiğine işaret edilmektedir:

Ne 'aceb beklese hengām-ı hauñ 'āŐık-ı zār

İntizār ūzre olur Őā'im olan aŐŐāma (G.198/ 2)

Ayrıca Şairimiz, Şairlik yeteneğini hŭsn-i ta'lil yoluyla güzel bir sebebe bağlamakta ve oru günlerinin gönlümdeki harareti, kalemimden böyle Şirin sözlerin ıkmasına vesile olmuştur demektedir:

Rŭze eyyāmı derŭnımda harāretle Belig

Böyle Şirin-suğanı yaptı yoğırdı hāme (G.198/ 6)

1.15. Hac

1.15.1. Hac, Hacı, İhrām, Tavāf

"Her ne kadar Allah'ın mekāndan mŭnezzeħ olduğuna inanılsa da, en azından severek ibadet edilen yerler vardır. Özellikle Hac için belirlenen Kabe, Arafat, Mina, Müzdelife bunlardandır. Bilhassa Kābe'nin

ibadet merkezi ve kible olarak belirlenmesi, oraya olan saygıyı da beraberinde getirir. (Sarıkcıoğlu; 2002: 64)”. Hac görevinin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için yapılması öncelikle gerekli olan bazı şartlar vardır. Tavâf bunlardan biridir. Kendilerinden “secdeler süsleyen” şeklinde bahsedilen hacıların Ka’be’ yi tavâf ederken yaptığı hareketi ile, göze sürme çekmeye yarayan milin hareketi arasında bağlantı kurulmaktadır. Sevgilinin mahallindeki toza temas eden asa, âşıkın gözüne sürme çeken “mil” e benziyor:

Eyler tavâf Ka’be-i kûyî bu dideme
 H’âhişle mil-i sürmeyi bir abnûs-’aşâ (K.2/ 58)

Bir beyitte Kabe’de namaz kılan hacılar, gözün etrafına dizilmiş kirpikler olarak hayal edilmiştir:

Sevâd merdümek çeşm Ka’bedür ammâ
 Taraf taraf müje huccâc-ı secde-pîrâdur (K.5/ 2)

Dîvân şiirinde de âşığın sürekli sevgilinin mahallesini tavâf ettiğinden bahsedilmektedir.

1.16. Kâbe ve İlgili Mefhumlar

1.16.1. Kâbe (Kâbe, Kâbe-i kûy, Beytü’l-Harâm, Me’men-i rıza)

“Kâbe motifi eski şiirimizde manevî ve dinî saygınlığıyla birlikte, bu büyük bütünü oluşturan cüzlerin ve teferruatın çevresinde divan şairlerinin güçleri nispetinde ortaya koydukları sanatlar, remizler ve mazmunlarla inanılmayacak bir zenginliğe kavuşmuştur. (Cunbur; 1993: 141)”. Müslümanların kutsal mekânı olan Kabe (Beytü’l-Harâm) ye insan özelliğinin verildiği bir başka beyitte Ka’be gözbebeğine, kirpikler ise buraya doğru yönelip namaza duran hacılara benzetilmiş; Aşağıdaki

beyitte de orijinal bir hayalle, âşıkın elindeki asa, abnus ağacından yapılmış olup sürmeyi göze çekmeye yarayan milin hareketi ile, tavaf edenlerin hareketleri arasında benzerlik kurulmuştur:

Ka‘bedür merdümek-i çeşmi ki etrâfında
Müje huccâca bedel secde-künân bağladı şaf (G.134/ 4)

Bir beyitte Hz. Muhammed’in canı için benzetme unsuru olan Kabe, bir başka beyitte bahçeye benzetilmiş; Hz. Hüseyin’in de, tıpkı servinin bahçedeki hâkimiyeti gibi, Kabe bahçesini koruyup gözetlediğinden bahsedilmiştir:

Beñzer Hacerü’l-esvedine Ka‘be-yi cânuñ
Ser-levha-yı rüyında siyeh hâl-i Muhammed (K.1/ 2)

Manend-i serv maqdemini üstüvâr idüp
Oldı muqim-i bağçe-i me’men-i rızâ (K.2/ 32)

Bir başka beyitte de sevgilinin bulunduğu yer ile Kabe’ye aynı kutsiyet atfedilmiştir:

Ka‘be-i kūyında ol şüh-ı cefâ-cūnuñ Belig
‘Ukde-i tār-ı sirişki sübha-i şad-dâne yap (G.11/ 5)

Şiirin kaynağını, cennetteki ırmaklardan biri olan “Tesnîm” den aldığını söyleyerek şiire ulvî bir özellik katan şairimiz, kendi şiirini övdüğü bir beyitte de şiirin kutsal olduğundan ve ününün yayılıp “Beyt-i ma’mûra” kırmızı mürekkeple yazıldığından bahsetmektedir:

Beligâ bu gâzel eflâka nâmuñ eyleyüp hem-ser
Midâd-ı surh ile tahrîr olındı Beyt-i ma‘ mûra (G.191/ 6)

1.16.2. Hacerü'l-Esved

İslâm dünyası açısından son derece kutsal sayılan; bir hadiste “Allah’ın sağ eli” olarak zikredilen ve “Kâbe’ nin güneydoğu köşesindeki bir meteorit olan- kara taş (hacerü'l-esved), müminlerin tavafa başladıkları ve hac sırasında öpmeye çalıştıkları bir taştır. (Schimmel: 2004, 20)”.

Divan’da Kâbe’ye insan özelliği verilerek onun ortasındaki siyah taş da, rengi ve şekli itibariyle, göz ve gözbebeği olarak hayal edilmiş; gönül Ka’be’ye benzetilerek gönül kırmakla, Ka’ be’ yi yıkmak birbirine eş değer suçlar olarak zikredilmiştir:

Şaķın aldanma bütân-ı sitem-endişe Belîğ
Çok gönül Ka’ besini yıkdılar imânsuzlar (G.61/ 7)

1.17. Kurban (Zebh)

“Din bilimleri açısından kurban, insanların Tanrı’ya veya Tanrı adına birilerine, sahip oldukları değerli şeylerini vermeleri, bağışlamalarıdır. Tanrı’nın hoşnutluğunu kazanmak için ona sunulan hediyedir. Daima dinin temeli ve en değerli ibadetlerden sayılmıştır. Ancak çeşitli dinlere göre, mahiyet ve şekilleri farklıdır (Sarıkcıoğlu, 2002: 111).”

Âşıklar da, sevgilinin kurban olarak seçtiği kişilerdir. Sevgiliye yakın olabilmek için âşığın canını fedâ etmesi gerekmektedir. Hattâ, âşık Belîğ, otlağa dönen vücudunda, can koyununu sevgili için kurban etmeyi bile göze almıştır:

Bu çerâgâh-ı vücūdında Belîğün ey şūğ
Kebş-i cânın saňa kurbânlığa tesmîn oldı (G.228/ 7)

1.18. Günâh (cürm), Sevâp (Ecr), Tövbe

İnsanlar dünyaya günahsız olarak gelirler; ancak dünyaya geldikleri andan itibaren günah işlemeye ve kaderlerinde ne varsa onu yaşamaya mahkûm olurlar. Günah, Allah'ın emirlerine ters düşen işlerdir ve dinî bir suçtur. Bu suçu işleyen kişiler de günahkârdır. Ancak Allah bağışlayan, günahları affedendir.

Divan'da günah kavramından bahsedilirken daha ziyade, mey içmenin, sihir ve büyü yapmanın günah ve haram olduğu hususunda fikirler beyan edilmiş ve bunlar örneklerle açıklanmıştır. Aşağıdaki beyitte, sihrin dinimizde günah olduğu ve bununla uğraşanların çok kötü bir şekilde cezalandırılacakları, Hârût ve Mârût'un akıbeti örnek verilerek anlatılmaya çalışılmıştır:

Ne rütbe sihre çalışdı o dide-i Hârût
Ki atdı kendisini çâh-ı Bâbile Mârût (G.22/ 1)

Günahkarları, Allah yoluna baş koyanların ele alıp, doğru yola sevk etmeleri gerekmektedir.

Günah işledikten sonra meydana gelen pişmanlığın insan üzerindeki etkisinden ve bu günahın etkisinin de gözyaşlarının ortadan kaldırdığından bahsedilir. Günah işleyen insanın pişman olup gözyaşı dökmesi, hem gözyaşının rengi, hem şekli hem de değeri bakımından, büyük ve tek olan inci tanesinin kıymeti ile eşdeğer tutulmaktadır. Tövbe ettikten sonra tekrar günah işlemek ise cüret ister. Zira temizlenen bir elbiseyi tekrar kirletmek akıl işi değildir:

Çirk-i günâh-ı nâdimi eyler izâle eşk
Bu mes'ele tefahhus olımsa Dürerdedür (G.43/ 6)

Libāsın pāk idüp tekrār telvîş eylemez ‘ākıl
 Degül lâyıķ günāha cür’et istiğfārdan ōñra (G.176/ 3)

Gönlün saçlara bent olmasının nedeni ise, günah işlemesine bağlanmış ve saçların, suç işleyen mahkumların ayaklarına bağlanan zincirler gibi, gönlü kendisine bent ederek cezalandırmış olabileceği hayal edilmiştir:

Zencîr-i ser-i zülfüne bend eyledün anı
 İtdi yine yanuñda ‘aceb kim ne güneñ dil (G.149/ 4)

Âşık, humar halindeyken sersemdir ve şiddetli baş ağrısı çekmektedir. Sevgili, aşığı bu ıstıraptan, kurtarabilmek için ona kadeh sunacak ve aşığı içinde bulunduğu bu hâletten kadehin içindeki şarap kurtaracaktır. “Kadeh sunmak” ifadesindeki “meczaz-ı mürsel sanatı” dikkat çekicidir. Aslında dinen günah ve haram sayılan içki, adetâ, bir hastanın taşıdığı vasıfları taşıyan humar halindeki kişiye şifa gibi geleceğinden, yapılan iş (yani sunulan içki) sevap sayılacaktır. İlk bakışta “şarap” ile “sevâp” kelimelerinin tezat oluşturduğu düşünülse de tasavvufî anlamları düşünüldüğünde bunlardan kastın ilahî aşk şarabı olduğu ve bunu dağıtan sakinin de aşığı gam ve kederlerinden kurtararak sevap işlediğinin anlatılmaya çalışıldığı görülür. Aşağıdaki beyitte “hürmet” kelimesi hem saygı hem de haram ile ilgili olması sebebiyle beyitteki diğer kelimelerle iham-ı tenasüp ve iham-ı tezat (hürmet, sevap) teşkil ediyor:

Şākî cihānda hürmet iderler şarābına
 Bu köñne pîr-i müflise mey vir şevābına (S.VII/ 1)

Sākī ḥumār kesdi emānum piyāle vir
 Āzād eyle bendeni ğamdan şevāba gir (S.II/ 1)

Cennetten içeri girebilmek için de belli başlı bir takım İslâmî vecibeleri yerine getirmek ve günah işlememiş olmak gerekir:

Nice ecr isteyecek girmege bizden Rıdvān
 Mülk-i mevrûs-ı Benî-Ādem iken bāĝ-ı biḥişt (G. 21/ 3)

İnsan, iş işten geçmeden tövbe etmeli ve gerçeği bulmalıdır ki günah yükü terazide hafif gelsin. Zira, kirlenen elbise nasıl ki sabunla temizleniyorsa, kirlenen gönül de tövbe ile günahlardan arınacaktır:

Şıķlet itmek hele ehl-i dile düşmez aşlā
 Tевbe kıl bār-ı günāhuñ gele mizāna eḥaf (G. 134/ 6)

Tevbe āsār-ı günāhı maḥv ider dilden Belîĝ
 Cāme oldıkça mülevveş pāk olur şabun ile (G.182/ 6)

İnsanlar geçmişte işledikleri günahlardan dolayı suçlanmamalıdır. Çünkü insan günah işlemekten kurtulamaz; ayrıca günah işlemiyorsa da bu dünyada işi yoktur. Temizlenmek için kirlenmek gerekir. Günah olmasa tövbe de olamaz. Âşık da sevgilinin, şefkat dergahında, eski günahları yad etmemesini ister. İnsanların hatalarının olabileceği ama bu hataları zamanla düzeltereceği, bu nedenle eski hataların sık sık gündeme getirilmesinin yanlış olduğu üzerinde durulmaktadır:

Ey şūḥ cürm-i sâbıkı yād eyleme bugün
 Dergāh-ı şefkatünde mükerrerem günāhuma (G.196/ 3)

1.19. Nûr (Nûr, Tâb-nâk, Fûrûğ, Nur, Ziya, Işık)

Sevgilinin yüzünün güzelliği “nûr” olarak ifade edilirken bir başka beyitte de sevgilinin türbesindeki nurlu kandilden ve pervane (aşık) nin bu kandilin ateşine beslediği hayranlıktan bahsedilmektedir:

Şandil-i nûr-ı türbe-i vâlâña cân atûp
Ervâh-ı şudsiyân ola pervâne dâ'imâ (K.2/ 69)

Gönle düşen ilahî aşk ateşi neticesinde, vücudunda Hak nuru tecelli eden kişiden geriye hayatta olduğuna dair bir iz kalması imkansızdır. Zira o “Ölmeden önce ölmek” mertebesine ulaşmıştır. Onun ulaştığı bu nuru görebilmek de beden gözüyle değil kalp gözüyle mümkün olacaktır.

Bir beyitte de gönülde saklı olan ilahî sırlar zahir olursa, bunlar bir fanusun mumu gibi etrafına nur ve ışık saçarak denilmektedir:

Der-şayâl eyleseler dilde anı zâhir olur
Şem' -i fânûs gibi hârice nurâniyyet (G.18/ 10)

Aşağıdaki beyitte ise tüm yaratılmışlarda var olan ilâhî nur, bu sefer de güneşe ve aya atfedilmiştir. Güneşin ve ayın nurunun bütün âlemi aydınlatacak kadar çok, bir su kadar da saf ve berrak olduğundan bahsedilmektedir:

Mihr ü mehdür sîm ile zerrîn iki mîzâb-ı çarh
' Âlemi sîr-âb ider envârdan seyl-âb-ı çarh (G.34/ 1)

Cimrinin elindeki altın (zer-i maḥbûb), içerisinde nurların bulunduğu bir taş gibidir; yani böyle kişilerin elindeki değerler, değersiz kalır değeri derinlerde gizlidir:

Dest-i baḥîlde zer-i maḥbûb gūyiyā
Nūr-ı şerârdur ki derûn-ı hacereddür (G.43/ 2)

Gözün, nur (nûr-ı basar) olduğu unutulmamalıdır. Sevgilinin yaratılış sırları, tabiatı ve mizacı, gözlerinden rahatlıkla anlaşılır. Gözler, kalbin aynasıdır:

Yârûñ ki ‘aks-i menba‘ı nūr-ı başardadır
İsterse naḫd-i merdüm-i çeşmi nazardadır (G.45/ 1. b.)

1.20. Kâfir

Dîvân’da, sevgili için; “kâfir, kâfir-kîş” gibi ifadelerin kullanıldığı dikkati çeker.

Gönül gemisi, kafir sevgiliye çatacak olsa, sevgili o ateşli yaratılışından vuku bulan sitem şimşegi ile bu gönül gemisini yakacak bir güce sahiptir. O halde gönül, sevgiliden uzak durmalıdır, aksi takdirde geriye sadece külleri kalabilir:

Berḫ-i sitemle nâra yaḫar çatsa fûlk-i dil
Âteşlidür o kâfir-i hüsn İngilizlidür (G.84/ 5)

Sevgilinin kafir olması, aşık için önemli bir sorun değildir. Zira aşk ehline düşen görev, gönül alan sevgilinin mezhebine uymaktır:

Ḥudâ ḥübân-ı kâfir-kîşden ḫıfz itsün ihvânı
Ki lâzım ehl-i ‘aşḫa iktidâ-yı mezheb-i dil-ber (G.74/ 5)

O put kadar güzel olan sevgilinin güzellik kilisesinde, işret meclisindeki unsurları çağrıştıran özellikleri görüp de kafir olmayan tek zahit ise müslümandır. Zira sevgilinin sahip olduğu bu özellikler, insanı dinden bile çıkarabilecek kadar etkileyicidir:

Mhyyā ol bütün ālāt-ı ‘işret deyr-i hüsnünde
Mselmāndur görüp bu bezmi zāhid kāfir olmazsa (G.203/ 5)

1.21. Kilise (deyr, kelīsā, künişt, deyrgeh), Naks (an)

Divanda, “deyr, kilise ve kelīsā” şeklinde zikredilmekte ve daha ziyade içerisindeki resimler, çanlar, putlar, putların sevgili ile olan münasebetleri ve H.z.İsā mazmunu ile birlikte zikredilmektedir:

Hāyālāt-ı btān ārāyiř-i bt-hāne-i dildr
Olaldan cünbiş-i cāngāh-ı ‘āřık bang-i naķsı (K.3/ 15)

řadā-yı berķ-i ķahrı cş idince ķulle-i deyrün
‘ Aceb mi nm-i rehden ‘ avdet itse bāng-i naķsı (K.3/ 29)

Hristiyanlara bile H.z. İsa’yı unutturacak kadar güzel olan sevgilinin güzellik kilisesinde, işret meclisindeki unsurları çağrıştıran özellikleri görüp de kafir olmayan tek müslüman zahittir. Zira sevgilinin sahip olduğu bu özellikler, insanı dinden bile çıkarmaktadır:

Tersālara itdürdi Mesihāyı ferāmüř
Ol bt ki şanem-hānede bir rh-ı revāndur (G.60/ 4)

Bu dünyada ruhsuz bir maddeye ve eşyaya itibar etmenin anlamsızlığı anlatılmaya çalışılırken kilise, içinde yaşadığımız dünya için

benzetme unsuru olmuş ve eğer bu alem kilisesinde elbise(madde) ye rağbet olsaydı, insanlar daima süslü olan bu resimlere ve putlara taparlardı denilmiştir:

Eger ehl-i libāsa rağbet olsa deyr-i ‘ālemde
İderlerdi perestiş dā‘ ima taşvîr-i zibāya (K.9/ 2)

Ser-rūze ‘ayş için bu goncanuñ gülzār-ı fānide
İder meşğ-i tebessüm vaz‘ı taşvîr-i kelisāya (K.9/ 7)

“Deyrgeh” ifadesi ile meyhane kastedilmekte ve “Deyr” kelimesinin şarap kelimesi ile birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir:

Deyr-i kühēnde bunca zamān mey-perest olam
Ser-ḥalka-i mecālis-i rindān-ı mest olam (S.V/ 3-4)

Âlem; puthaneye, yaratılmış olan tüm maddi unsurlar ise, putlara benzetilmiştir. Âlem, ayna gibidir ve görüntüleri olduğu gibi yansıttığından dolayı şehrin putlarının menzilgahı şeklinde hayal edilmektedir. Aynaya dikkatli bakılacak olursa, putlar hanesi olduğu daha iyi anlaşılacaktır:

Olur hem-vāre timşal-i bütān-ı şehre menzilgāh
Temāşā eyle güyā ḥāne-i eşnāmdur mir’āt (G.16/ 2)

Gönül, kiliseye benzetilerek, gönül kilisesinin çanındaki sürekli tapışın put kadar güzel olan sevgilinin hayali nakşının cilve (hareket) lenmesi neticesinde vuku bulduğu dile getirilmiştir:

Nakş-ı ḥayāli cilve-nümā oldı ol bütüñ
Nakūs-ı deyr-i dilde dem-ā-dem tapış budur (G.58/ 3)

Bir beyitte de havradan bahsedilmiştir. Eğer Yahudilerin havrası İslam şehirlerinde yapılacak olursa buna izin verilmeyeceği ve bunların yıkılacağı üzerinde duruluyor. Tıpkı âşıkın gönlünde sevgilinin dışındakilere yer olmadığı gibi:

Mā-sivā naqş olıcak dilde  ar b eyledi y r
Yıkılır kişver-i İsl mda yapılsa künişt (G. 21/ 2)

1.21.1. Put (B t, bütün, sanem, esn m)

Divanda “B t, b t(-i ra’na), b t (-i hüsn), b t (-i işveger), b t(-i  l fte-meşreb), b t(-i  teş-p re) (ateşli bir put)” şeklindeki tamlamalarla birlikte sevgili için benzetme unsuru olan put, başta güzellik açısından olmakla birlikte, çeşitli vesilelerle sevgili ile birlikte kullanılmıştır. Gönül puthanesinin s s  olan sevgili o denli güzeldir ki, Hristiyanlara İsa’yı bile unutturmakta;  şığı, dinden imandan çıkarmakta; aklını başından almaktadır. Ancak sevgili, putları kıskandıracak kadar güzeldir:

Gördi mir  at-i muşavver be izemez  y neye
Ol b ti bütger nice itmez hi ab taşvir ider (G.86/ 2)

Müslümanların ibadet ettikleri yer olan camide nasıl ki puta tapanlar bulunamazsa, saf olan gönülde de dünya sevgisinden eser olması imkansızdır. Cami ile gönül arasında, dünya sevgisi ile de madde (put) ye tapanlar arasında ilgi kurulmuştur.

1.21.2. Haç ( el p )

Haç, şekil itibariyle kucak açıp sevgiliyi bekleyen bir insan olarak hayal edilmektedir. Burada hüsni talil sanatı dikkati çeker:

Ümmîd-i derâgûş ile ol şühî çelîpâ
Açmış tûrur âgûşını bir haylî zamândur (G.60/ 5)

1.21.3. Rûhbân, Papaz, Zünnâr

Âşığa, o güzellik putuna bel bağlaması gerektiği nasihat edilmektedir. Aksi takdirde Berhemen (puta tapanların papazları) in belindeki kuşağın ipleri gibi kopabileceği anlatılmaktadır:

Bel bağlamazsa ol büt-i hüsne benüm gibi
Olsun güsiste rişte-i zünnâr-ı Berhemen (G.168/ 3)

2. TASAVVUF

2.1. Hak Âşığı (Hüdâvendâ, Erbâb-ı istikbâl, Ehl-i dâniş, Ehl-i kerem, Ehl-i dil, Ehl-i hüner, Hak aşığı, Erbâb-ı Hired, Ehl-i irfân, Ehl-i Aşk)

Hak aşığı, sabır ve kanaat, terk, tecrit ve riyazetle nefsinin öldürmüştü, yani ölmeden önce ölmüş, kesretten arınıp vahdete ermiş, gönül ehli olan kişidir. Gönül ehli olana ancak ilahi aşk şarabı sunulabilir. O ilahi aşk şarabından nasibini aldığı için gönlü bu aşk şarabının verdiği keyfiyetle şad olmuştur. Hâl ehli olana şarabın vermiş olduğu keyfiyet yeterlidir. Onlar hayattan şarabın verdiği keyfiyet dışında pek fazla bir şey de beklemezler. Zahid olana şarap ve meze lezzetli gelirken aşk erbabı olan rintlere cigar parçası ve kan daha lezzetli gelmektedir denilirken, rint tipi ile zahid tipi arasındaki belirgin fark da ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ehl-i dil olan kişinin gamını sadece şarap def edebilmektedir; ama sonunda meydana gelen baş ağrısı, şarabın verdiği keyfiyeti de alıp götürmektedir:

Nuql ü şarâb zâhide gayet lezîz ise
Erbâb-ı aşka hün ile laht-ı cigar lezîz (G.40/ 5)

Hak âşıklarının kalp gözleri açık; sezgileri güçlüdür. Onlar canların sevgilisi Allah'ı kalp gözüyle müşahade edebilmektedirler. Hüner ehli olan (aşıklar, kalp gözü açık olanlar) lar aşklarının cazibesinden ötürü bazen yükseklerde bazen den ayaklar altında seyrederek. Dünyanın bu durumu pek anlaşılmazdır. Bazen insanı mutluluktan göklere çıkarır bazen de yere çarpar. Gönül ehli olanlar ulaşmaları gereken en üst makama ulaştıklarında artık kendilerini yaratıcılarının karşısında aciz ve sefil olarak adl eder; onun kölesi olurlar. Tasavvuf ehli olan Hak aşıkları ilahi aşk şarabını içtikten sonra akla önem vermez ve birçok bilgiyi sezgileri yoluyla elde etmeye başlarlar. Bunların gözünden perdeler kalkmıştır. Onlar gönül yoluyla gizli alemleri seyretmeye imkan bulurlar.

Ehl-i aşk olan, sevgiliye tapmak dışında başka bir ibadet yapamaz, eğer bu farz ibadet dışında ibadetler ediyorsa, bunlar da ancak nâfile ibadet yerine geçer. "Nafile" sözünde tevriye vardır:

Perestiş eylemek elbette farzdır yâre
Cihânda ğayrı 'amel ehl-i 'aşka nâfiledür (G.46/ 2)

Hüner erbabı olanlar dünyada mutlu ise buna şaşılmamalıdır, zira zamanın gamı onlar için bir nasiptir. Çünkü onlar dünyanın bir imtihan yeri olduğunu bilirler ve bu dünyadaki sıkıntılar karşısında mutsuz olmaz, bilakis, Allah'ın sevdiği kullarına sıkıntı verdiğini bilir ve bu imtihanlardan başarı ile çıkmayı hedeflerler:

Ne 'aceb câhil olan şâd ise dünyâda Belîğ
Rûzgâruñ gamı erbâb-ı hüner vâyesidür (G. 50/ 5)

Ehl-i himmet, “kerem” i iğneden öğrenmelidir; iğne çıplak durduğu halde başkalarını giydirir:

Ehl-i himmet keremi öğrene sūzenden kim
Kendi ‘ uryān geçinür geydürür ‘ uryāna libās (G.110/ 6)

Kemal erbabının yeri, gam toprağıdır. Zira meyve de olgunlaşınca toprak (yer) a düşer. Toprağına düşmek ifadesi, insanlar açısından tevazuu, ölmeden önce ölmeyi hatırlatır.

Aşk erbabını rahat bıraksalar, o bu yaralı gönlü ile dünyadan para pul beklemeden yaşar gider. Gönül ehli olan Karun gibi bir hazineye sahip olsa da aşk yolunda hiç düşünmeden varlığının tümünden vazgeçebilecek kadar da alçakgönüllüdür:

Erbāb-ı ‘ aşk istemez ‘ ālemde akçe pūl
Rāḥat bıraksalar bu dil-i dağdār ile (G. 188/ 2)

2.2. Tarikat ve İlgili Mefhumlar

2.2.1. Mevlevî, Semâ

Ay ışığı, etrafındaki kırmızı renkten ve şeklinin yuvarlak oluşundan dolayı, al eteklik giyip gökyüzünde semayapıyormuş gibi hayal edilmiştir:

Geyüp bir al eteklik hāleden meydāna ‘ azm itdi
Semāda Mevlevi āyinini taşvīr ider meh-tāb (G.9/ 3)

2.2.2. Kalender, Abdal, Ârif

“Kalenderân-ı hakikat” şeklinde geçen ifade ile dünyadan elini eteğini çekip başı boş dolaşan dervişler kastedilmiştir:

Melâda âdemi beddür bürehne itmekden
 K alender n-ı h k k t yanında ke f-i  uy b (G.14/ 6)

Can yakan kalem, gazel okuyan karşısında hayranlığından abd la dönüp kabuğundan vazgeçmiştir. “Kabudundan vazgeçmek” demek kendisini her Şeyden tecrit etmek demektir:

 g z-ı güzel-h n  ile h me-i c n-s z
 Abd la dönüp bergini terk itdi Şoyındı (G.225/ 5)

Ariflerin, ayna kadar saf ve okyanuslar kadar geniş olan gönüllerinde ilah  hakikatleri barındırdıklarından bahsedilmiştir. Onlar için dünya ile ilgili Şeylerin yeri gönül değildir. Gönül, ulv  düşüncelerin, manevi hislerin barınağıdır:

Değ ld r cilveg h-ı m -siv  ba r-i dil-i  arif
 Der nından ider her c fe-yi dery -yı  Umm n redd (G. 36/ 6)

2.2.3. P r, Mürid, Şeyh, Dervif

P r, “Şeyh” demektir. Őeyhlerin, derviflerin gönül gözleri açıktır ve olacak Şeyleri önceden sezgileri yoluyla fark ederler. AŞıklara sundukları aşk Şarabı ile onların ilah  hakikatten haberdar olmalarını sağladıkları gibi onlara aşk yolunda ilerleyebilmenin sırlarını da öğretirler. Onlar aşıkların gamlı gönlünün neşe dağıtıcısıdır. Bu yüzden p rlerin sözlerini can kulağı ile dinlemek gerekir:

Rind n-ı mesti v k   adan eyleyüp h b r
 Böyle vaŐiyyet eyledi bir s l-h   rde p r (S. II/ 3)

Aşağıdaki beyitte mehtap, müride; güneş ise, şeyhe benzetilmiştir. Ay, feyzini güneşten almakta ve sabaha kadar çile halinde onun yolunu gözlemektedir:

Olur hem-vāre mazḥar kīmyā-yı feyzine şemsüñ
Ki hāl-i çillesinde subha dek şeb-gîr ider meḥ-tāb (G.9/ 6)

Vaizin, cuma meclisinden çıkmaması ve meclistikileri saçma sapan sözlerle kandırma gayreti, dervişlerin kanını kurutmakta; vaizin sıradan sözlerini dinlemek onları sinirlendirmektedir:

Bu gayretler kurıtdı kanını pîr-i ḥarābatuñ
Ki va'iz rūz-ı şenbih meclis-i āzîneden çıkmaz (G.100/ 5)

2.2.4. Dergâh

Sevgilinin bulunduğu yer “dergâh (dergeh)” olarak kabul edilmektedir:

Ġubār-ı dergehinde naḫş-ı pây-ı derdmendānı
İder maġlûb-ı naḫş-ı bûse elbet çeşm-i giryānum (K.8/ 24)

2.3. Tecellî

Allah'ın tecellisinin deniz gibi sonsuz olduğunu anlatılırken bir beyitte de H.z Mûsâ'nın, tecelli hadisesi sırasında ilâhî nurların yansıdığı Eyvan Vadisi'ndeki mukaddes ağaç (Nahl-i Tûr) tan bahsedilmektedir:

Temāşā-yı cemāl-i yāre lāyık çeşm-i 'āşıkdur
Olur baḫr-ı tecellî dîde-i nîlüfer-i Mûsâ (K.3/ 3)

Şafā-yı mevc-i nûr-ı tal' atından ehl-i vicdānuñ
Gül-i bādām-ı naḫl-i Ṭūra döndi çeşm-i hünbārı (K.4/ 11)

2.4. Tecrîd, Uzlet

Tecrit ehli olan kişinin vahdet köşesine çekilerek bedenindeki her kılını tevhit hâline getirmesi gerekir. Yani o kişi vahdet köşesinde tüm benliğiyle yaratıcıyla bir olmalıdır:

Künc-i vahdetde budur şive-i ehl-i tecrîd
Ki bedende ola her müy-ı zebân-ı tevhid (G.35/ 1)

Uzlet, efsanevî Anka dolayısıyla zikredilmiştir. Anka, kanaati temsil etmektedir:

Harâb eyler anı mânend-i seyl amed-şüd-ı merdüm
Sevâd-ı künc-i ‘uzlet olsa şimdi lâne-i ‘Ankâ (G.6/ 3)

2.5. İhlâs

Şair, memduhun bütün meziyetlerini sıraladıktan sonra bir de memduh için dua etmektedir. Bu dua, ihlas ile yapılmalıdır. Zira Allah katında ancak ihlâsla yapılan dualar kabul olur:

Belîgâ başla hengâm-ı du‘âdur germ olup zîrâ
Du‘â itmekdür ihlâş ile ehl-i dânişüñ kârı (K.4/ 34)

2.6. Keşf ü Kerâmet

Sevgili keramet sahibi biri gibi kabul edilmektedir. Zira, aşık sevgiliden ayrı iken hüznü olan gönlünün ona kavuşmasıyla birlikte neşelendiğini, bunun da ancak keramet sahibi bir kişi tarafından başarılabileceğini söylüyor. O hâlde bu keramet sahibi sevgili olmalıdır aşığa göre:

Vişâlûñle dil-i maḥzûnı mesrûr eyledüñ geldüñ
Efendüm iştibâhum kalmadı sende kerâmet var (G.72/ 4)

2.7. Hayret

Sevgilinin süslü yanağının güneşi karşısında, sadece aşık değil, bu güzelliği gören herkes; hatta aynada kendi aksini gören sevgili bile yanağındaki teri inciye benzetip, hayrete düşecek ve bu hayret denizinde kendisini kaybedecektir:

Yaluñuz ‘aşık degül mihr-i ruḥ-ı zībāsına
Dide-i hırbā gibi āyıneler ḥayrettedür (G.68/ 8)

Temāşā eyle kim āyinede ‘aks-i dil-āvizüñ
Ruḥunda dūr gibi hoy gördi baḥr-i ḥayrete ṭalmış (G.117/ 4)

2.8. Ezel, Kıdem

Memduhun kerem sahibi ve cömert oluşunun ona ezelde Allah tarafından verilmiş bir hediye oluşuna dikkat çekiliyor. O ay yüzlü sevgilinin temiz ve pak cismi de ezelde takdir edilmiş ve şekillenmiştir:

Bu çarḥ ezelde kırılmış mişāl-i çıkırık-ı tām
Nuḳūş-ı kār-ı ciḥān vech-i aḥsen üzre tamām (G.155/ 1)

‘Ayār olmuş ezelde cism-i pāki ol meḥūñ güyā
Ki beñzer semm-i nāfi tūde-i sım üzre tamgāya (G.195/ 4)

Sevgilinin dudakları, ezel hakkâkı olan Allah'ın emaneten ona verdiği ve onun adına kazılmış lâl taşlı bir yüzüğe benzetilmektedir:

Fem degül anı emānet virdi Ḥakkāk-i ezel
Bir nigīn-i la‘ldür yāruñ kazılmış adına (G.193/ 3)

2.9. Can gözü

İman gözü ifadesi ile kalp gözü kastedilmektedir. Daha ziyade âşıklarla birlikte kullanılan bir ifadedir. Âşıkların gözünden perdeler kalkmıştır. Onlar gönül yoluyla gizli alemleri seyretmeye imkan bulan müstesna kişilerdir.

Gönle düşen bu ilahî aşk ateşi neticesinde, vücudunda Hak nuru tecelli eden kişiden eser kalmaz, bu nuru tecelli etmek de idrak gözüyle değil kalp gözüyle mümkün olacaktır. Hak âşıkları kalp gözlerinin açıldığı ve ilahî sırları keşfetmeye başladıkları andan itibaren canlarının sevgilisini de müşahade etmeye başlarlar. Onların gözünden sır perdeleri kalkmıştır ve kalp gözüyle “nûr-ı yakîn”i görürler. Tasavvuf ehli olan Hak âşıklarının ilahi aşk şarabını içtikten sonra akla önem vermedikleri ve birçok şeyi sezgileri yoluyla elde ettikleri gerçeği dile getiriliyor. Kalp gözleri ile âlemin gizli sırlarını müşahade etme imkânı buluyorlar:

İtdikçe neş'e dide-i kalbe müsâ' de
Cânân-ı câmı eyleye 'âşık müşâhade (S.1/ 5)

2.10. Vahdet, Kesret

Âlem, ayna olarak hayal edilmiştir. Bu ayna aslında kesretin içinde vahdeti gizleyen bir aynadır:

İhtilâf ile hâlel bulmaz dil-i vahdet-güzîn
Kesret 'aksiyle mir'ât-ı 'âlem-i vahdetdedür (G.68/ 4)

2.11. Fenâ, Bekâ

Rintler için bekânın zıddı olan fena mertebesi, suyun üzerindeki hava kabarcığı gibi kısa ömürlü ve geçicidir. Önemli olan su üzerinde daimî olabilmek yani bekaya ulaşabilmektir:

Ḥabāb-āsā müḥeyyādur fenā rind-i sebük-rūḥa
Müyesserdür Belîğ āb üzre ṭarḥ-endāzi-i mesned (G.36/ 7)

2.12. Mâsivâ

“Mâsivâ”, Allah’tan gayrı olan her şeydir. Oysa gerçek aşık, kalbinde ilahî aşktan başkasını taşımamamalıdır. Gönlüne masivayı nakş eden ise harap olmuş demektir:

Mâ-sivâ nakş olıcak dilde ḥarāb eyledi yār
Yıkılır kişver-i İslāmda yapılsa künişt (G.21/ 2)

2.13. Zikir

Divanda geçen iki beyitte de zikrin, halka şeklinde yapıldığına işaret edilmektedir:

Fitne-i devr-i ḳamerden bir nişāndır kim ider
Ḥalka-i zikre girüp ol āfet-i devrān raḳş (G.118/ 2)

Dil-berle girüp ḥalka-i zikre dir isem Hū
Ma‘lūmdur ‘uşşāḳa zāmīrümdeki merca‘ (G.127/ 2)

2.14. Dünyâ (Cihân, dehr)

Divan şairleri, zaman zaman dünyadan ve yaşadıkları zamandan şikayet etmekte; “yokluk denizi (deryâ-yı fenâ)” şeklinde vasıflandırılan dünyanın ve bu dünyada yaşayanların geçiciliği üzerinde durmaktadır. Bu dünya Allah’ın tecelli ettiği bir aynadır. Mutlak varlığa sahip değildir. Sadece geçici olan şeylerin görüntülerini yansıtır.

Dünyanın işleri akıl sır eremeyecek kadar acayıptir. Bu güvenilmez, sebatsız, kararsız dünya bir de vefasızdır. Dünyada bulunan ve onun süs

ve bezekleri diye vasıflandırılan nimetler, insanları kendisine esir etmektedir. Dünyayı terk etmek, bu güzelliklerden elini eteğini çekip, bunlara sırtını dönmek demektir. Bu dünyadan intikam almanın en güzel yolu “ölmeden önce ölmek” yani ilâhî hakikate yaklaşmayı başarmakla mümkün olacaktır:

Dünya-yı bî-sebâta apılma vefâsı yok
Bir köhne zendür ehline anuñ cefâsı çok (S. X/ 5)

Dil-beste eyler âdemi dünyâ nümâyişı
Lâyık dinülse silsile mevc-i serâbına (G.202/ 6)

İlâhî aşk yoluna giren kimsenin dünyaya ait olan bütün şeylerden vazgeçmesi ve nefsinin bütün kötülüklerden arındırması gerekir. Aşık, dünyanın parasından pulundan, meyinden, sevgisinden vazgeçip, ilahi aşk şarabından içerek, dünyâ vesvesesinden ve kaygısından uzaklaşır ve sahip olduğu her şeyi bu aşk uğruna fedâ edebilirse; ancak o zaman gerçek bir aşık olduğunu kanıtlayabilecektir:

Alem, “zulmetgede”; yani bir karanlıklar ve belirsizlikler yeri olarak tanımlanmıştır. İnsanı alemde bu belirsizliklerden kurtarabilecek tek bir şey vardır; o da aşktır. Aşk, insanın donmuş kalbini yumuşatacak ve kalp kandilinin ya da mumunun fitilini yakacak bir kibrit alevi olarak hayal ediliyor:

Feyz-yâb olmağa zulmetkede-i alemde
Dil-i efsürdeye aşk âteşi şema kibrit (G.20/ 8)

“Kârgâh” dediği yer imtihan yeri olan bu dünyadır. Bu dünya âdeta bir iş yeri gibidir. İnsan burada neyi eker ise öbür dünyada onu biçecektir:

Cihânda her kişi hâlince kâ-m-yâb oldu
Bu kârgâhda ancak fakîr almadı kâ-m (G.155/ 5)

Dünya, para yerine bela ve meşakkat kazanılan bir pazar yerine benzetiliyor. Gönül, bu dünya pazarında, dünya kadar bela ve meşakkat kazandığı gibi eğer bu dünya pazarına bir kadir bilici gelmezse, gönül deryasındaki mana incisinin kıymeti de anlaşılamayacaktır:

Gelmezse sūḳ-ı ‘āleme bir ḳadr-dān Belīḡ
Deryā-yı dilde dürr-i ma‘ānī niḫān ḳalur (G.44/ 7)

Daḫī perḡāle-i kām almadın bāzār-ı ‘ālemde
Benümle bilmezem bu çarḫ-ı ḡaddaruñ nedir kārı (K.4/ 26)

Hüner erbabı olan dünyada mutlu ise buna şaşılmamalıdır, zira devrin gamı onlar için bir nasiptir. Çünkü onlar dünyanın bir imtihan yeri olduğunu bilirler ve bu dünyadaki sıkıntılar karşısında mutsuz olmaz, bilakis, Allah'ın sevdiği kullarına sıkıntı verdiğini bilir ve bu imtihandan başarı ile çıkmayı hedeflerler. Bu nedenle onlar hayal kırıklığına uğramaz ve mutsuz olmazlar:

Ne ‘aceb cāhil olan şād ise dünyāda Belīḡ
Rūzgāruñ ḡamı erbāb-ı hüner vāyesidür (G.50/ 5)

Şair, bu dünyada makam ve mevkiînin tehlikeli bir şey olduğuna değinmekte; gözünü hırs bürüyen insanların bu uğurda her şeyi göze alabilecekleri ve dünyanın nimetlerinin insanın başını döndürdüğü anlatılmaktadır:

İtmem ḡürīz ṯa‘n ile kūy-ı nigārdan
Devlet ciḫānda ādeme cāy-ı hatardadur (G.45/ 3)

Dünya, avcılar tarafından alıştırılmış ve avını bekleyen evcil bir doğana da benzetilir:

Bu mülk-i ‘āriyetde kimüñ kār u bārı var
Bir bāzdur ki beftere almış şikārı var (G. 77/ 1)

Bu dünya sevgili ile anlam kazanmakta; aksi takdirde âşık için bir dönme dolaptan farksız olmaktadır:

‘İmāratı bu dehrüñ gevher-i zātuñladur yoḡsa
Yanumda çarḡ-ı gerdün bir teḡi dülābdur sensüz (G.105/ 5)

İnsana bu geçici dünyada harcaması için belli bir ömür verilmiştir; önemli olan ona hediye edilen zamanı en güzel şekilde değerlendirebilmektir:

Geldi ol dem ki diye sālīk-i iḡlīm-i ‘adem
Naḡd-i ‘ömr ile bu dünyāda ucuz ḡurtuldum (G.153/ 5)

Dünya, cahiller için düğün yeri; bilgili olan ve hayatta olmanın gerçek anlamını fark edenler içinse matem yeridir:

Cihān erbāb-ı cehle sūrdur dānāya mātemdür
Olur ekser anuñçün ehl-i ḡab‘ uñ āh beytinde (G.210/ 4)

Bu dünyada öyle bir düzen var ki, insanın yaşantısını dengede tutabilmesi için ancak ip cambazı olması gerekir diyor:

Bu bāzār- ı firīb-ābāda bir mevsimde geldük kim
ḡutar ancak resen-bāz istiḡāmetle terāzūyı (G.214/ 4)

Bu gam dünyasında mutluluğun ardından hüznün gelmesi ve tüm bu zıt duyguların birbiri ardınca devam edişi, ne mutluluğun ne de

mutсуzluđun daimî olmadığı, bu değişen duygu hallerinin, tıpkı med-cezir hadisesinde olduğu gibi, dalgalar şeklinde birbiri ardınca geldiği anlatılıyor:

Mişâl-i cezir ü medd-i mevce-i deryâ-yı pür-âŝûb

Bu dehr-i pür-gamuñ iķbâlünün der-pey-der idbârı (G.221/ 3)

2.15. Rind, Zâhid, Sâlik, Va'iz, H'âce, Fakîh, Derviş, Arif

Rind: Harâbat ehli olan rind, meyhaneden çıkmayan, devamlı sarhoş olan, dünya işlerini hoş gören bir gönül adamıdır. İki dünyayı terk ederek Allah'a yönelmiştir. Yarının endişesinden uzaktır. Üzüntü de neşe de onun katında ayındır. Rind, genel mânâda bir tasavvuf ehlidir. İki dünyayı terk ederek Allah'a yönelmiştir. Aşık kendinin "rint" olduğunu söyler. Rint olanlar, dünyanın sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmasına bakıp bu durumu saf bir şarabın üzerindeki bir sönüp bir beliren hava kabarcıklarına benzetirler:

Ey rind-i lâ-y-h'âr hemîşe döküp ' arak

Mey iç ıalınca diñle beni rûhdan ramak (S.I/ 19)

"Rind" tipinin tam karŝıtı "Zahid" tir:

Zâhid: Riyakardır. Her şeyi akıl yoluyla halledebileceğini düşünür ve başkalarını da buna inandırmaya çalışır, hatta zorlar. Kendi düşüncelerinin dışında kalan bir düşünceyi kabul etmez. Aşkı yasaklar. Dini inanış ve ibadetlerinde samimi değildir. Gönünden heves eksilmez. Sürekli bir şeylere ulaşmanın çabasındadır. Cehennem azabından halâs olup cennete nâil olabilmeyi arzular. Ancak divandaki bir beyitte zahidin aklının aşka ermeyeceği; bu yüzden rindi cehennem azabına havale etmemesi gerektiği; zirâ kimin cennetlik kimin cehennemlik olduğunu kimse bilemeyeceği anlatılmaya çalışılmıştır. Aşkın değerini ölçme ve aşkı

değerlendirme hususunda akıl yetersiz kalmaktadır. Zahidler her şeyi akıl yoluyla çözebileceklerine inanırlar. Hiçbir insan aklıyla kimin samimi Allah aşığı olduğunu, kimin cehennemlik olduğunu bilemez. Aklın böyle bir gücü yoktur.

Zahidin, bıyıklarından rintlerin meclisinde rüzgarlık yaptığını görünce sakalıyla da sineklik yapması istenirken onun dinin şekli boyutuna önem verdiklerine dikkat çekiliyor.

Sevgilinin kaşları ve dudağının kenarındaki ayva tüyleri, sayı itibariyle dörde tamamlanması bakımından bir dörtlük olarak düşünülmüştür. Ancak bunları zahit olanların anlayamayacağı, burada saklı olan sırların ancak gönül ehli olanlar için bir şeyler ifade edebileceğine değiniliyor.

Beliğ Mehmet, zahitleri tenkit etmekte ve zahit (aşırı sofu) lerin kimi zaman içki içerken (peymane çekmek) kimi zaman da yüz taneli tespih çektiğinden bahsedilmektedir:

Gâh peymâne vü geh sübha-i şad-dâne çeker

Zâhidi şevk ile gördüm çeker ammâ ne çeker (G.85/ 1)

Zahit her ne kadar dünyaya önem verip günah işleyip İslâmî kaidelere uymasa da Allah'ın rahmeti deryalar kadar boldur, o kullarını affedendir:

Zahit, meclisten de şaraptan da bir şey anlamaz; meclise yanaşıp da şaraba tuz basarak meclisin ve şarabın tadını kaçıtır. Şaraba tuz basmak şarabın keyfiyetini bozar, onu sirkeye dönüştürür:

Aşk, güneş gibi nurdan bir ışıktır ve aşk için öyle bir yürek, şefkat gerekir ki o, zahidin gönlünde asla yer edinemez, tıpkı Anka'nın

kargaların yuvasında barınamayacağı gibi. Anka; aşkı, zahitler ise kargaları simgelemektedir.

Zahitlerin gönlünden heves eksilmez. Onlar sürekli bir şeylere ulaşmanın çabasıdadırlar ve cennete gitmek hevesiyle yaşarlar.

Kendini beğenmiş zahid, saf şaraba hasret olduğundan; elbisesine kadeh şeklinde yamalar dikmiştir.

Sâlik: Başlangıçta bela gibi görünen aşk yolunda yolcu, menzile bir an önce ulaşmak isteğiyle yavaş yavaş aşkın büyümesine kapılmaya ve mest olmaya başlar. Hayranlıktan ve aşk ateşinden başı dönmüş olan saliki bu sersemlik hâli engellerle dolu olan yolundan alıkoyacağından dolayı bu yolu koşarak veya yürüyerek tamamlamak mümkün olmayacaktır. Aşk yoluna giren sâlik, ilahî aşka ulaşabilmek için mecâzî aşkı bir basamak olarak kullanır ve bu yola giren herkesin geçmesi gereken bir basamak olan mecazî aşktan süratle geçer; zira akıllı insan bu dünyayı mamur etmeye çalışmaz:

Düşmez efgâr-ı ‘imârât-ı cihâna sâlik
Sefer üzre nice ta‘mîr olunur köhne ribât (G.122/ 4)

Va‘iz: Asrın vaizlerinin, saçma sapan sözlerle rindin makamına ulaşması değildir. Zirâ aşk meselesi öyle derin bir meseledir ki, vaiz bin kere kitabına baksa da bir neticeye varamaz. Çünkü aşk, tanımlara sığmaz. “Vaiz, efsaneler anlatan, yarın va’ diyle insanları kandıran, aşktan mahrum bir tip olarak karşımıza çıkar. (Kurnaz, 1996: 118)”. Vaizin, cuma meclisinden çıkmaması ve meclistikileri saçma ve boş şeylerle kandırma gayreti, dervişlerin kanını kurutmakta; ve onun sıradan sözleri onları sinirlendirmektedir:

Bu gayretler kurıtdı kanını pîr-i harâbatuñ
Ki va‘iz rûz-ı şenbih meclis-i âzîneden çıkmaz (G.100/ 5)

H'âce: Bir anlamı "safsata ile uğraşıp halkı kandıran kimse" demekken, diğer anlamı "tüccar"dır. Beyitte; maddî şeylere olan düşkünlüğü ve bunlara ulaşabilme hususunda çektiği sıkıntılar söz konusu edilmiştir:

Fikr-i emvâl ile bār-ı ğama hāmmal olduñ
Senüñ ey h'âce cezā-yı 'amelüñdür çıka git (G.20/ 4)

Fakîh: "Fakîh" de bir bakıma zahid ve sofi tipine benzer. Kadehin içindeki şarap, saf oluşu itibariyle ele alınıyor ve bu ilahi aşk şarabını içenlerin belli mertebede olan kişiler olduğu düşünülerek onların yanında fakih(fıkıh üstadı) olanların bile daha alt seviyede kaldığı anlatılıyor. Bir şeyi bilmekten ziyade onu hayatta uygulayabilmek Allah'ın bir lütfudur. Yani fıkıh ilmi almak ve bu işin ilmini bilmek ayrı şeydir; ilahi aşk şarabının etkisiyle kalp gözünün açık olması ayrı bir şeydir:

Minā içinde böyle huşuşā ki şāf ola
Men'î fakîhüñ ol meyi şayed hılāf ola (S. I/ 14)

Derviş: Sevgiliye kavuşma malının hayali bile aşığı derviş etmeye yetmiştir:

Naqd-i vakti şehüñ yolına şarf hep itdim
Māl-i hülyā-yı visāli beni derviş itdi (G.227/ 3)

Arif: Ariflerin gönülleri sonsuz büyüklükteki ve genişlikteki denizlere ve okyanuslara benzetilmiştir. Deniz, yani su, saflığın simgesidir ve bu gönüllerde de ancak hissî şeylere, manevi duygulara yer vardır. Leşlerle, pisliklerle ve kötülüklerle böyle gönüllerin işi olmaz. Ariflerin gönlünde dünya ile ilgili şeylerin yeri yoktur:

Degüldür cilvegāh-ı mā-sivā baħr-i dil-i ‘ārif
Derūnından ider her cıfeyi deryā-yı ‘Ummān red (G.36/ 6)

2.16. Bazı Mutasavvıflar

2.16.1. Mevlânâ

Elinde altın kalem bulunan biri gibi düşünölen mehtap, Mevlana’ya benzetilmiştir:

Elinde ħāme-i zerrīni Mevlānā-yı Rümīveş
Gice aşār-ı şemsi şevkle tanzir ider meħ-tāb (G.9/ 5)

Şairin kendi şiirini övdüğü aşağıdaki beyitte, “Rûmî, şiirlerimi görecek olsaydı; bu şiirlerin insanlara İsa’nın nefesi gibi hayat bahşettiğini söylerdi” demektedir:

Bu nazmı görse ‘Ārif-i Rümî Belige dir
Enfās-ı rûħ-bahş ile ‘İsā-meniş budur (G.58/ 7)

Mevlânâ’nın ilahi aşkın cezbesi ile hayran oluşuna işaret ederken “ser-gerdan (başı dönmüş)” ifadesi ile de sema törenine gönderme yapılmıştır. Ayrıca beyitte geçen “etek” ifadesi de semayı hatırlatır nitelikte kullanılmıştır:

Celālî ‘d-dīn-i Rümî gibi ser-gerdān olup āħir
Ġubār-ı gird-bād-ı cismüñi Rūma eteklik yap (G.12/ 2)

2.16.2. Mansûr (Hallâc): Mansur’un bedenine düşmanın attığı taş, gülün açtığı yaradan daha hafif gelir denilerek hadiseye telmih yapılmaktadır:

Girāndur ‘āşıkā erbāb-ı ‘aşkuñ ta‘nı münkerden
Eħāfdur seng-i a‘dā zaħm-ı gülden cism-i Manşūra (G.191/ 3)

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HAYAT

1. ŞAHISLAR

1.1. Tarihî Şahsiyetler

1.1.1. Hükümdarlar, Şehzadeler ve Devlet Adamları

1.1.1.1. Şeyhü'l-İslâm Es'ad Efendi

Aklı ve hafızası ile bütün sağduyu sahiplerinden üstün tutulan memduh ayrıca ihsan ve fazilet menba'ının hazreti olarak zikredilmektedir. Alemdeki bütün sağduyu sahipleri toplansalar da onun sözlük gibi olan hafızasına ulaşamazlar ve hatta onun yanında ünlü bilgin Tûsi dahi okumaya yeni başlayan çocuk gibi kalır. Bu arada şair kendi şairlik gücünün Tûsi'den bile üstün olduğuna dikkat çekmektedir:

Cenâb-ı menba' -ı fażl u 'aţâ Es'ad Efendi kim

Yanında tıfl-ı ebced-h'ân olur 'allâme-i Tûsî (K. 3/ 24)

1.1.1.2. Ratıp Ahmet Paşa: Memduh, yiğitliği, kılıç kullanmadaki ustalığı ve cömertliği gibi yönleriyle birlikte zikredilmekte; memduhun kılıcının korkusundan din düşmanlarının hiçbirisi ortaya çıkamamaktadır. Onun insanları teselli ettiği, onları güler yüzle karşıladığı ve dertlerini dinleyip onları mizahi tarzda cevaplarla mutlu ettiğine dikkat çekiliyor. Şairimiz; "Allah onun saf ve tertemiz olan vücudunu kederlerden korusun, gönlünü sevinçle doldursun" şeklinde dua ederek aynı zamanda memduha olan sevgisini dile getirmektedir:

Dâimâ devlet ü şîhhatle cihânda var ol

Derd ile ide devâ kendüye a' dâ a' demî (K.7/ 40)

Meger ol menba' -ı deryâçe-i cûd u keremüñ

Âb-ı lütfi gidere dilde ki gerd-i elemi (K.7/ 13)

1.1.1.3. Halil Paşa

Adaletli oluşu, devrinde çok fazla itibar görmesi, herkese sözünü geçirebilmesi gibi özelliklerinin yanında sanatçılara ve şairlere verdiği önem sebebiyle de söz konusu edilmektedir. Onun meclisinde, ondan aldıkları feyzle yetişen şairler bile büyüleyici şiirler söylemeye başlamaktadır:

‘Ale’l-ḥuşûş ki fermân-revâ-yı kişver olan
Hıdiv-i ma‘delet-ârâ Halil Paşadur (K.5/ 14)

1.1.1.4. Şeyhü'l-İslam Mustafa Efendi

Şeyhü'l-İslam Mustafa Efendi'nin övgüsü yapılırken onun gökyüzünün süsü olan dolunaya benzetildiği dikkati çeker. Ayrıca onun paha biçilemeyecek kadar değerli biri olduğu ve onun döneminde yaşayanların son derece şanslı oldukları dile getirilir:

Zihî zamâneye zâtuñ kemâl-i revnak u zîb
Zihî sipihre vücûduñ fûrûğ-ı bedr-i münîr (K.6/ 56)

1.1.1.5. Râtıb Efendi

Onun hususî meclisine gönderme var:

Belîğâ Râtıb-ı Aşaf-nazîrûñ bezm-i ḥâşında
Bu nazmı ḥâme-i zerrîn ile taḥrîr ider meh-tâb (G. 9/ 11)

1.1.1.6. Ahmed Aga (Hatemânzâde)

Şairimiz, “zât-ı mükerrerem” yani “kerem sahibi” şeklinde bahsettiği ve ailenin en seçkin kişiliklerinden biri olduğunu söylediği Ahmet Ağayı övmekte, bir daha onun gibi bir şahsiyetin dünyaya gelemeyeceğinden

bahsetmekte, onun gibi birisinin kölesi bile olabileceğini; dünyada onun gibilerin devlet ve ikbalinin daimî olması için dua ettiğini ifade etmektedir:

Ḥaṭemān-zādelerüñ eşbehi Aḥmed Ağā kim
Dehre anuñ gibi bir zāt-ı mükerrem gelmez (G.104/ 8)

1.1.1.7. Ali Bey

İhsan ve keremi açısından ele alınmıştır. Asaf, Onun yiğitlik meydanındaki kahramanlığını, ihsan ve keremini görse kıskanırdı denilmektedir:

Şîr-i meydān-ı şecā'at 'Alî Big ibn-i vezîr
Görse reşk eyler idi dāniş ü cūdın āşaf (G.134/ 8)

1.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları

Divanda Osmanlı sahası dışındaki devlet adamlarından Sultan Sencer' in, Cengiz Han' ın, Sultan Mahmut' un ve Ayaz' ın zikredildiği dikkati çeker:

Rūḥ-baḥş-ı suḥan-ı nūrıdır zinde-i tütān
Nām-ı Sencerle Melikşāh-ı Sikender-ḥaşemî (K.7/ 27)

Merḥabā ey eşer-i mevhibe-i Rabbānî
Şeref-i silsile-i düde-i Cengiz Ḥānî (G.223/ 1)

Canın ve gönlün bütün düşüncesi saçlar olmasına rağmen, onlar bile saçlardan ilgisini kesmiş ancak Sultan Mahmud, Ayaz'ın saçlarından ilgisini kesmemiş, ona olan muhabbetini ve bağlılığını her şeye rağmen devam ettirmiştir:

Kemend-i kayd-ı dil ü cān iken kesüp zülfin
Yine kesilmedi zülfi-i Ayāzdan Mahmūd (G.39/ 7)

1.1.3. Şairler

1.1.3.1. Urfî, Şevket-i Buhârî: Aşağıdaki beyitte de kendisinin şairlik yönünü methederken Şevket-i Buhârî' dan etkilendiğinden; Urfî' nin ise onun hayallerini kıskandığından bahsetmektedir:

Bu Şâ'ibâne hayâlâta reşk ider 'Urfî
Ki rûh-ı nâṭıka-i Şevket-i Buḥârîdür (K.5/ 37)

1.1.3.3. Sâ'ib (-i Tebrîzî), Şevket-i Buhârî, Muhteşem-i Kaşânî: Şairimiz; eğer divanına Sâ'ib'in fikirlerine uygun olarak düzen verecek olursa, Şevket ile Muhteşem'i bile kendisine kul edeceğinden bahsediyor. Bu beyitte "saib" kelimesinin "isabetli, uygun, muvafık" anlamlarını da hatırlatarak tevriye sanatı yapıyor:

Fıkr-i Şâ'ib ile dîvâna eger virse nizâm
Kul ider kendüye dil Şevket ile Muhteşemi (K.7/ 31)

Pesend itmez miydi nazm-ı Belîğ-i zâra inşâf it
Geleydi Rûma Şâ'ib-i mülk-i A'cemüñ 'Irakından (G.170/ 9)

1.1.3.5. Hayyâm: Sevgilinin kaşları ile dudaklarının kenarındaki ayva tüyleri, Hayyam'ın muhteşem güzellikteki rubailerini ile benzerlik kurularak verilmiştir:

Ḥaṭṭ-ı leb böyle mevzûn naḫş olaldan levḥ-i rûyında
O çâr-ebrû güzel Hayyâmı geçmişdür murabba' da (G.177/ 2)

Ebrûlarıyla ḥaṭṭ-ı leb-i yârı seyr iden
Hayyâm güftesiyle şanur kıṭ'a-i imâd (G.37/ 4)

1.1.3.6. Sâbit: Meşhur Türk şairlerindedir. Doğru dürüst konuşamayan, ancak kalemi ile düşündüklerini anlatan bir şairidir. Belîğ Mehmet, gazelinin dil (hem gönül hem de dil anlamında) inden su gibi akıp gitmesine şaşılmamasını; zira bu gazelinin, Sâbitâne tarzda yazılmış taze bir gazel olduğunu ve bunun için de düzgün ve akıcı olduğunu söyler:

Dilden Belîğ su gibi akısa ‘aceb degül
Bu Şâbitâne taze ğazeldir selis olur (G.53/ 7)

1.1.3.8. Vecdî: Şairimiz, İstanbul topraklarında onun gibi edası taze, bir aşk şairi daha yoktur diyerek Vecdî’yi övmektedir:

Belîğâ Vecdî-i pür-fenn gibi hâk-i Stâbulda
Edası taze kendi taze bir ‘aşk-ı âşinâ çıkmaz (G.101/ 7)

1.1.3.9. Hz. Hassân (Hasan bin Sabit): Şairimizin ruhunun derinliklerinden gelen ve renkli hayallerle dolu şiirini, güzel, duru ve samimi bir şair olan Hz. Hassân bile beğenmektedir. (Hz. Hassân-Hasan bin Sabit: Hz. Peygamber’i öven şair):

Belîğâ feyz-i rûhâniyyetinden nazm-ı renginüm
Okınsa rûh-ı pāk-i Hâzret-i Hâssân olur mahzûz (G.124/ 6)

1.1.3.10. Münîf: Şair, yine kendi şiirini övdüğü bir beyitte; Antakyalı Münif gibi hoş şiirler söyleyen bir şairin önüne geçmesin diye, gönül koşucusunu dizgin çeken yaptığından ve Münif gibi bir şaire zarar vermemek için gönlündeki duygularının kaleme dökülmesine engel olduğundan bahsetmektedir:

Tekāver-i dili itdüm ‘inān-keşide Belîğ
Münif-i hoş-suḡana itmeye takaddüm tek (G.145/ 5)

1.1.3.11. Bâkî, Nâbî: Belîğ, Baki’ nin şairliğine bir şey söylemezken; muasırı olan Nabi’ nin güftelerinin nağmesinin bütün dünyaya yayılmasına şaşırmakta ve bu eski makamlardan Rum ilindekilerin nasıl zevk aldıklarına bir anlam veremediğinden bahsetmekte; Nabi gibi hoş lehçeli bir şaire boyun eğmeyeceğini, kendi şairlik gücünün ondan daha iyi olduğunu söylemektedir:

Şöyle tursun hele Bākî bu şanāyi’ de Belîğ
Ser-fürü eyleyemem Nābî’ -i hūş-lehçeye ben (G. 169/ 7)

1.1.3.14. Ragıb Efendi: Ragıb Efendi’nin şiirlerine söylenebilecek kusur yoktur; şair dediğin de böyle kusursuz söz söyleyen olmalıdır derken hem şairler hakkındaki genel görüşünü hem de Ragıb Efendi’ nin şairlik yönünü ortaya koymaktadır:

Söz yok suḡan-ı Rağıb Efendiye Belîğā
‘Älemde kişi böyle olur şā’ ir olunca (G.184/ 7)

1.1.3.15. Nizâmî: Nizaminin hamsesinden bahsetmektedir. Şair beyitte “genc, penc, pence” kelimeleri ile söz sanatları yapmıştır:

Belîğā āferin kim penc beyt-i pāk ile ṭab’ uñ
Nizāmînüñ şunar bî-bāk genc-i pencine pence (G.204/ 6)

1.1.3.19. Nesîm: Belîğ, Nesim’den feyz aldığından bahsediyor:

Nesîm-i pîrehenden iktisāb-ı feyz ider her-dem
Ḥabāb-ı neyl-i hūndur ehl-i aşkın çeşm-i bî-mārı (G.221/ 2)

1.1.3.3. Firdevs-i Tûsî: Şairimiz, Firdevsî' nin daha ne kadar zaman itibar göreceğini merak etmektedir; zirâ şairimize göre Firdevsînin sözleri son derece kurudur; dolayısıyla da bu değeri hak etmemektedir:

Nice tercîh olunsun şî'r ü nazm-ı âbdârumdan
 Kırmı efsânedür hep güfte-i Firdevsî-i Tûsî (K.3/ 39)

1.1.4. Alimler, Düşünürler, Sanatkârlar

1.1.4.1. Mollâ (Monlâ) Hüsrev: Sevgilinin inci gibi olan dişleri söz konusu edilirken, Molla Hüsrev'in ünlü eseri (Dürer) ile ilgi kurulmuştur:

Qıymet-i gevher-i dendâni bilinmez yârûñ
 Yazmamış anı Dürer şâhibi Monlâ Hüsrev (G.173/ 2)

1.1.4.2. Aristo: Eski Yunan filozofu Aristo, divanda "Melikü'l-Hükemâ" lakabı ile anılmıştır:

Derûnum cilvegâh-ı hikmet-i ma' nâ olup hâlâ
 Müheyyâyım gelürse bahşer Yünânuñ Aristosı (K.3/ 37)

1.1.4.5. 'Aliyy-i Kârî: Memduh (Râtib Ahmed Paşa) un ilmi yanında meşhur ilim adamı 'Ali Kârî bile yeni yetişen acemi alimler gibi kalmaktadır:

Meşâfuñ 'arşasında 'âciz ü efgendedür Rüstem
 Yanında 'ilm ile tıfl-ı sebük-h'ândur 'Alî Kârî (K.4/ 18)

1.1.5. Eserler

1.1.5.1.Dürer: Sevgilinin dişleri kıymetli bir cevhere benzetilmekte ve böylesine bir eseri, inci gibi bir eserin sahibi olan Molla Hüsrev bile yazamamıştır denilmektedir:

Ƙıymet-i gevher-i dendānı bilinmez yāruñ
Yazmamış anı Dürer şāhibi Monlā Hüsrev (G.173/ 2)

1.1.6. Harfler

Harflerin ve imlânın, mananın değerini ortaya çıkardığından bahsedilmektedir:

1.1.6.1. Elif: “.....alfabenin ilk harfi elif’in sayısal değeri olan 1, Bir’in ve Tek Tanrı’nun şifresidir. (Schimmel, 2004: 113) ve divanda bu harf, şekil itibariyle, sevgilinin boyu için benzetme unsuru olmaktadır:

Nice hem-düş ola serv-i sehî bālā-yı cānāna
Elif şeklindedür ol Ƙadd-i ra‘ nā elf-i vāhiddür (G. 47/ 2)

1.1.6.2. Sîn: Sin harfi, dişli olması açısından testereye benzetilmektedir:

Kesret-i ‘ aşıƘa meyl ideli ol āfet-i cān
İtdi şad-pāre beni erre-i sîn-i Ƙasret (G.18,14)

1.1.6.3. Nun: Dudaklar şekil itibariyle nun harfine benzetilmiştir:

Dü la‘ lüñ şafƘada tenvîne beñzer kim ‘ ayān olmış
Derünında dehānun nündür güyā nihān olmış (G.115/ 1)

1.2. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler

1.2.1. İskender: İskender, daha ziyade ölümsüzlüğü arayışı sebebiyle zikredilmektedir. “Rivayete göre İskender, ordusu ile zulumât ülkesine âb-ı hayâtı aramaya gitmiş ama veziri olan Hızır, suyu bulup içtiği halde ona nasip olmamıştır. (Pala, 1989: 260)“:

Sikender bir kırnı sevdāya düşmiş yohsa ‘ālemde
Hakikat cüy-bār-ı âb-ı hayvân çāk-i gendümdür (G.62/ 5)

1.2.2. Dârâ: Keyâniyân sülalesinin sonuncu hükümdarı olup İskender ile yaptığı savaşta yenilmiş ve öldürülmüştür. Bu nedenle İskender ile birlikte anılır. Memduh savaş meydanındaki pozisyonu açısından Dārâ’nın saflar yaran ordusu ile kıyaslanmaktadır:

Garğ eyle seyl-i bādeye ğam kişverin tamām
Dārāya ğālip eyledi İskenderi bu cām (S. X/ 2)

1.2.3. Cem (Cemşîd): İran hükümdarlarından olan Cemşid, tacı, tahtı ve kadehi itibariyle söz konusu edilmekte ve beyitlerde daha ziyade “mutrib, kadeh (cām)” gibi ifadelerle birlikte zikredilmektedir. Sevgilinin yüzü, Cem’in bütün âlemi gösteren aynasına benzetilirken veya tutinin ayna ile konuşturulmaya çalışılması anlatılırken Cem’ den söz edilmektedir:

Olmaz cihānda mutrib-i tūṭiye ğayrı dek
Söyletmek için āyine-i cām-ı Cem gerek (S.XII/ 3)

1.2.4. Kuddûsî:

Döner bâlâ-yı şem^ç-i dilde bir fânûs-ı gül-gûna

Harîr-i târ-ı mevc-i şeh-per-i pervâz-ı Kuddûsî (K.3/ 13)

1.2.6. Hâtem: Meşhur Arap şair ve reislerindedir. Cömertliğiyle ile neredeyse bütün âleme ününü duyurmuştur. Memduh, cömert oluşuyla “Hâtem”e benzetilmiştir:

Ser-â-pâ ‘ âleme ihsân u cûdun görse bî-minnet

Olurdu iktisâb-ı nâm için Hâtem mühürdarı (K.4/ 12)

1.2.7. Rüstem (Tehemten): Şehnâme’de adından övgüyle bahsedilen; gücü, kuvveti, pehlivanlığı ve kahramanlıkları ile tanınan İran’lı Rüstem, Zâl’in oğludur. Divanda da memduhun övgüsü yapılırken adı geçmekte ve kahramanlık hususunda, Rüstem’in memduh karşısında aciz kaldığına değinilmektedir:

Meşâfuñ ‘ arşasında ‘ âciz ü efgendedür Rüstem

Yanıñda ‘ ilm ile tıfl-ı sebük-h^ñândur ‘ Alî Kârî (K.4, 18)

1.2.8. Şeddâd: “Yemen’deki Ad kavmi hükümdarlarından..... Şeddad bir çok binalar, su bendleri, Aden’de İrem adlı bahçe ile köşkü yaptırmıştır. Hud’un peygamberliğini tasdik etmediklerinden köşkü temaşaya gelirken yolda Cebrail’in haykırması neticesi kavmiyle beraber mahv olmuştur”(Onay, 2000: 422). Aşağıdaki beyitte de bu olaya telmih söz konusudur ve mazlumların ahını alan zalimlerin, yaptıkları işten hayır göremeyecekleri anlatılmaya çalışılmıştır:

Yaparsa zulm ile zālīm binā-yı Şeddādı
Anı hārāba bir āh-ı ġarīb olur bā' iş (G.25, 2)

1.2.9. Kârun: Hz. Mûsâ zamanında yaşamıştır. Önceleri çok fakirken, ilm-i kimyâyı Hz. Mûsâ sayesinde öğrenerek sonsuz servete sahip olmuş; ancak zekat vermeyip, Hz. Mûsâ peygamberi de büyücülükle suçladığından Allah'ın gazabına uğrayarak yerin dibine geçmiştir. Dîvân'da ise Kârun, insanlara mal ve mülkleri ile değer verildiği anlatılırken söz konusu edilmektedir. Şair, zamanın zenginleri için Kârun'u teşbih unsuru olarak anıyor:

‘ Asruñ kibāri māl ile Kāruñ olursa da
Şormaz Belîğ sîm ü zerüñ yok mıdur senüñ (G.142/ 8)

1.1.4.4. Mânî: Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamdır. Onun çizdiği resimlerden, şair kendi şiirlerinin övgüsünü yaparken ve sevgilinin güzelliğini vafederken bahsetmektedir. Mani, sevgilinin resmini altın ile işlenmiş bir sayfaya çizip; onun cansız resmine fırçası ile can vermiştir. Mani gibi ünlü bir ressamın kalemini örnek alıp (yani onun ustalığını, tekniğini ve sanatını örnek almak demektir), onun yolunu takip eden üstaplara da yüzlerce aferin diyor:

Taşvîr-i yârı şafha-i zerkāra şebt için
Nakkaş-ı Çîn sa'y ile cān virdi şürete (G.192/ 9)

1.3. Masal Kahramanları, Efsânevî Unsurlar

1.3.1. Leylâ ile Mecnûn

Divanda sık sık “Leylâ ile Mecnûn” hikayesine telmih yapılır. “Leylî”, gece demektir. Saçın siyahlığı ile bu kelime arasında bağlantı

kurulur. Şair, Mecnûn ile arasında benzerlik kurmakta; sevgilinin saçlarına olan düşkünlüğünden dolayı başına kara sevda denilen püsküllü bir bela açtığından ve sevgilinin saçlarının kaydının onu mecnun ettiğinden söz etmektedir. Mecnun her ne kadar aşkından delirmiş gibi görünse de aslında, o bütün dünyevi kayıtlardan kurtulmuş, ilahi bilgiye ulaşmış bir kişidir ve tıpkı zincirlerinden kurtularak özgürlüğüne kavuşmuş bir deli gibi kayıtsızca dolaşmaktadır. Şair, Mecnun'u kendisi için; Leylâ'yı da sevgilisi için benzetme unsuru olarak ele alıyor. Beyitte "Leylâ" ve "sevdâ" kelimelerinin birden fazla anlamlarına gönderme yapılmaktadır:

O fitne ger beni Mecnûn iderse Leylâdur
Başumda silsile-i kayd-ı zülfi sevdâdur (K.5/ 1)

1.3.2. Yusûf ile Züleyhâ

"Ahsenü'l-kisâs (en güzel hikaye)" olarak vasıflandırılan Yusûf ile Züleyhâ hikayesine ve Yusuf'un kanlı gömleğine telmih söz konusudur:

Fesâne olsa da elbette diñlenür suhanum
Ki ahsenü'l-kaşâş-i Yūsuf u Züleyhâdur (K.5/ 39)

1.3.3. Ferhat ile Şirin

Beyitte "küh-ken, tîşe" kelimelerinden de hareketle "Ferhat ile Şirin" hikayesine telmih söz konusudur ve Ferhat'ın Şirin'e kavuşabilmek için koca bir dağ kazma ile yardığına işaret edilmektedir:

Hayâl-i sâye-i müjgânın eyler tîşe-i ser-tîz
Mişâl-i Küh-ken dūş olsa çeşmim kâr-fermāya (K.9/ 13)

1.3.5. Şâhmarân

Yılanların şahı, efsaneye göre Yemliya adında, insan başlı bir yılanıdır. Şah-ı merân, insanların kötülüklerinden ve şerrinden kaçıp mağaraya sığınmıştır. Aşağıdaki beyitte de kötü huylar yılanı benzetilmekte; kötü huylu ve tabiatı bozuk insanın vereceği zararın akrebin ve yılanın vereceği zarardan daha büyük ve tehlikeli olacağı üzrrinde durulmaktadır:

Kec-nihâduñ idemez kimse yanından güzerân

Şâhmerân al'asıdır 'akrebe hâsiyyet-i nîş (G.114/ 2)

1.3.6. Âb-ı Hayât ve Zulûmat:

“Ölüm” ile “ölümsüzlük suyu” gibi birbirine zıt gibi görünen iki unsur aynı beyitte kullanılmış ve hem bu hadiseye telmih yapılırken hem de aşık için ilahî aşk şarabının ölümsüzlük suyundan bile daha önemli olduğuna dikkat çekilmiştir:

Ölümümdür benüm abâb ile meclisde bugüñ

Virselers bâde-i gülgün yirine âb-ı hayât (G.17/ 2)

3.12. İrem (Bağ-ı İrem): Ad kavmi zamanında Şeddad tarafından, cennete benzetilerek yapılan bahçe, İstanbul şehrinde gizliymiş gibi hayal edilmekte ve böylece İstanbul'a ne denli kıymet verildiğine de dikkatleri çekmektedir:

Bu şehir-i dil-ârâyı gören ehl-i başiret

Dünyâda dimez bâğ-ı İrem şimdi niândur (G.60/ 2)

4.1. Kaf Dağı

Aşığın makamı Kaf dağının zirvesi olduğu müddetçe, felek onu sevgilinin hayalinden ayıramayacaktır:

Ḥayāl-i yārı yanımdan felek cüdā idemez

Miṣāl-i nokṭa maḳāmım olursa zirve-i Ḳāf (G.132/ 5)

2. KAVİMLER

2.1. Yunân: “Edebiyatta ilim, akıl, isâbetli görüşe sahip olma, mantık ve hizmet sembolü olarak karşımıza çıkan (Pala: 1989: 39)” ve “Özellikle kasidelerde övülen kişiyi Aristoya benzeterek veya onu vesile ederek övünme” adetinin de etkisiyle Dîvân’da da söz konusu edildiği dikkati çeker:

Derūnum cilvegāh-ı ḥikmet-i ma’ nā olup ḥālā

Müheyyāyım gelürse bahse Yūnānuñ Aristosı (K.3/ 37)

2.2. Yahûdî (Yehûd): Beyitte Yahudilerin havrasından bahsedilirken; bu gibi yerlerin İslam ülkelerinde yapılmasına izin verilmeyeceği de söz konusu edilmektedir. Ayrıca bu kavmin, peygamberlere ettiği zulüm ve eziyetten de söz ediliyor:

Mā-sivā naḳş olıcak dilde ḥarāb eyledi yār

Yıqılır kişver-i İslāmda yapılsa künişt (G. 21/ 2)

Baña itdüklerini itmedi Yaḥyāya Yehûd

İçdiler göz göre cādū gibi cismümde demi (K.7/ 8)

2.8. İngiliz: Kâfir sevgili, öylesine ateşlidir ki, gönül gemisi ona çatacak olsa o, ateşli yaratılışı, naraları ve siteleleriyle bu gönül gemisini yakar. Gönül, gemiye benzetilmiştir ve denizde sefer ederken eğer bir şekilde sevgiliye, yani kafirlere rastlayacak olursa, kafirlerin onu yakıp yok edeceğinden bahsediliyor. Zira kafir, acımasızdır:

Berķ-i sitele nāra yaķar çatsa fülk-i dil
 Āteşlidür o kâfir-i hüsn İngilizlidür (G.84/ 5)

2.10. Arap, Zenci (zengî):

Sevgilinin yüzündeki benler ve ayva tüyleri, renk itibariyle, Arap'a benzetilmektedir:

Ĥāl-i siyeh-i gerdem-i dil-dārı ol aķda
 Bir ķara 'Arab-beççe gibi ara Bulakda (G.183/ 1).

O şūhuñ şafha-i ruhsārına ĥaķ geldi iş bitdi
 Diyār-ı Rūma cünbiş zengi geldi tār u mār itdi (G.216/ 1)

3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

2.3. İran ('Acem, Fârsî, Fars): Şair, kendisini Rum şairlerinin başı olarak kabul ediyor ve böyle giderse Acem şairlerini bile geçeceğinden bahsediyor:

Pişvāsı benüm ammā şu'arā-yı Rūmuñ
 Giçerem böyle giderse füşahā-yı 'Acemî (K.7/ 30)

Bir başka beyitte de Farsça şiir yazarları ve onları taklit etmeye çalışanları yermektedir:

Fārsī ūir yapar Rūmda ūāir meūelā

Reviūin zāĝ unudur kebki iderken taqlid (G. 35/ 5)

2.4. Rūm: Anadolu ūairlerinin, Farsça ūiir yazmalarını, gūvercini taklit etmeye alıūan karganın kendi yūriyūūünü unutması gibi son derece komik bir sonuca yol atıĝından bahsediyor. ūair, kendisini Rūm ūairlerinin ūncüsü (ūu'arā-yı Rūm) olarak zikreder. Farsça ūiir yazarları ve onları taklit etmeye alıūanları yermektedir:

Fārsī ūir yapar Rūmda ūāir meūelā

Reviūin zāĝ unudur kebki iderken taqlid (G. 35/ 5)

2.6. Firenk (Frenk, Firank, Efrenc, Avrupalı): Rakip, o put kadar gūzel olan sevgiliyi aūıkla birlikte gōrūnce sinirlenip tıpkı Avrupalılar gibi alnını buruūturmaktadır. Yani rakibin gūcū sadece bu kadar bir tepkiden ibaret olabilir. Ayrıca "kutsal kitabımızın kafir sevgilinin eline geçmesine Allah izin vermesin" derken de Frenklerden bahsedilmektedir: Kan dōkmeye meyilli olan sevgili, gamın esiri olan aūıklara o derece dūūmandır ki iūkence eĝitimi almak için Avrupa ūehrine gider:

Esirān-ı ĝama ol rūtbe dūūmendūr o hūnī kim

Gider iūkence ta'lim itmege iklim-i Efrence (G.204/ 3)

Sehhāre duĝt-ı rez nice demdūr o kāfirūn

Ruūsārı ūzre naūū-ı gūl iūler Firenk-pesend (G. 38/ 2)

2.9. Hābeū: "Afrika'nın doĝusunda ve Yemen'in karūı kıyısında bulunan Habeūistan ūlkesi ve burada yaūayan halk" (Pala, 1989: 197).

Sevgilinin yüzündeki benler, Ruma gelen yağmacı Habeş şahları şeklinde hayal edilmiştir. Benlerle Habeşliler arasında ilgi kurulmasının nedeni renkleri ve sayıları itibariyledir:

Ḥayl-i ḥāl-i siyehi rüy-ı dil-ārāda gören

Türk ü tāz itdi şanur Rūma gelüb şāh-ı Habeş (G.113/ 2)

3.1. Kerbelâ: H.z. Hüseyin, Kerbelâ olayı nedeniyle zikredilmekte; zatının saf olduğundan ve nebilerin esrarlı cevherinin tılsımlı hazinesine sahip olduğundan bahsedilmektedir:

Ṭāq-ı sipenc-i ḥātrā yazdım mahabbetüñ

Şengerf-i la‘l-sūde olup ḥāk-i Kerbelâ (K.2/ 45)

3.2. Borgos: Balkanlarda var olduğu tahmin olunan bir şehrin adıdır. Şairin burada bir müddet kaldığı sanılıyor:

Dehān-ı lūlesi āteş-feşān-ı bezm-i ‘ālemdür

Buhār-ālūd idelden dūd-ı āhım ḥāk-i Borgosı (K.3/ 34)

3.3. Kalavrete: Aşağıdaki beyitte şair Kalavrete’ de geçirdiği meslek hayatına değinmekte; dünyaya düşkün olan ve maddeye önem veren insanların çokça bulunduğu bu yerde sadece onlara çalışarak vaktini boş yere harcadığından ve orada yaşayan bu kâfirlerin esiri olduğundan bahsediyor:

Gelüp Kalavrete küffārına esir oldım

İşüm meṭālīb-i dünyā için müdārādur (K.5/ 28)

3.4. Yenişehir: Şairin doğduğu yer olan bu şehrin dolunayı bile kıskandıracak güzellikte bir şehir olduğundan bahsediyor:

Cihanda mafla^ç -i hürşid-i tab^ç um eyleyli
Tecelli ile Yeñişehri reşk-i bedr-i münir (K.6/ 76)

3.5. Çin: Çin, daha ziyade Mânî adlı ünlü ressam dolayısıyla söz konusu edilmiştir:

Görse bir şahid-i mazmün ile beytüm Mânî
Nağş iderdi utanup Çinde beytü 's-şanemi (K.7/ 32)

3.6. Sebâ: Hz. Süleyman kıssasına telmihin olduğu aşağıdaki beyitte, suları ve manzarası ile meşhur bir yer olan Seba' dan da bahsedilmektedir:

Hüdhüd-mişâli cânib-i 'uşşâkdan yeter
Nâme-resây-ı şahid-i mülk-i Sebâ şabâ (G.3/ 5)

3.7. İslâm şehirleri (kişver-i İslâm): İslam şehirlerinin tümü söz konusu ediliyor. Eğer Yahudilerin havrası İslam şehirlerinde yapılacak olursa buna izin verilmeyeceği ve bunların yıkılacağı üzerinde duruluyor:

Mâ-sivâ nağş olıcak dilde harâb eyledi yâr
Yıkılır kişver-i İslâmda yapılsa künişt (G. 21/ 2)

3.10. Bedahşân: Lal taşının burada bulunması dolayısıyla söz konusu edilmiştir. Sevgilinin kırmızı renkli dudağı, Bedahşan la'line benzetiliyor:

Rüyüñ ki senüñ mihr-i dirahşân gibi parlar
Mercân lebüñ la' l-i Bedahşân gibi parlar (G.56/ 1)

3.11. İstanbul (İslâmbûl, Stânbul, Konstantaniyye): İstanbul şehrinde “şehir-i dil-ârâ” şeklinde bahsedilmekte; şehrin güzelliği, güzelleri, yangınları, gece hayatı ve bunlarla ilgili benzetme unsurları bir arada kullanılmaktadır. Şairimiz bir çok yerde de İstanbul’ un dışında görevlendirilmesi nedeniyle şehre olan sevgisini ve özlemini dile getirmiştir:

Bilinmez şanma tarz-ı dil-pesendi şâhid-i nazmuñ
Belîğ İstânbûlun erbâb-ı tab‘ ı nükte-dân olmuş (G.115/ 11)

Divan’da ayrıca İstanbul’un semtlerinden de yer yer söz edilmektedir:

3.8.At Meydanı:

Bir donanma var Belîgâ cem‘ olup hayl-i nücûm
Gice At Meydânına meş‘ al yaçar meh-tâb-ı çarh (G.34/ 7)

3.9. Ok Meydanı:

Çekinür dil geze hûbân ile Oğ Meydânın
Korğarım kim yine bir kâşî kemâna urulur (G.80/ 6)

3.13. Edirne: Şair, renkli gazellerini, güle ve Edirne şehrinin cennet gibi olan bahçelerindeki süslere benzetmiştir:

Şad-berg gül midür ki bu rengin gâzel Belîğ
Ârâyiş-i hadîka-i şehir-i Edirnedür (G.83/ 8)

3.14. Akdenizli: Aşık, sevgilinin perdesini gözyaşları ile bembeyaz hale getirmiştir. Göz bebeklerinin siyahı sanki Akdeniz (beyaz) li gibi olmuştur:

Eşkümle oldı perdesi kirbāsveş sefid
Güyā sevād-ı merdüm-i çeşm Akdenizlidür (G.84/ 6)

3.15. Hicâz

Arap yarımadasında, Mekke ve Medine'nin bulunduğu ülkedir ve beyitte "dûr (uzak)" kelimesi ile birlikte kullanılarak bu bölgenin bize olan uzaklığına dikkat çekilmektedir. Hicaz aynı zamanda, beyitte de görüldüğü üzere, bir makamında adıdır:

Teselsül-i nağamât eyle ey muğannî-i şūh
Ki kaç^ç olur nağamât ile rāh-ı dūr-ı hicāz (G.93/ 5)

3.16. Aden

Aşağıdaki beyitte latif olan mana, parlayan bir cevhere benzetilmiştir. Nazm ipliğine çekilen sözler, Aden incisi gibi hayal edilmiştir:

Āb-ı gevher gibi tābende-i ma'ānî-i laṭif
Silk-i nazma çekilen dürr-i 'Adendür elfāz (G.125/ 2)

3.17. Hoten

Hoten, Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen addır. Bugünkü sınırları Moğolistan ve Mançurya ile Sibiryaya topraklarının bir bölümünde kalır. Özellikle ahu ve misk ile birlikte anılır. Bir beyitte de mazmun, cana safa getiren güzel bir koku gibi hayal edilmekte; kağıda dökülen sözlerin ise Hoten ahusunun nefesi gibi güzel olduğundan bahsedilmektedir:

Āhū-rev oldı reng-i nigāh-ı remīdesi
Çifte gāzāl-i deşt-i Ḥotendür dü-dīdesi (G.217/ 1)

Nefha-i bŷy-ı ŧafā-āver-i cāndur mazmŷn
Safhada nāfe-i āhŷ-yı Hŷotendir elfāz (G.125/ 3)

3.18. Fağfŷr

Fağfur memleketindeki meŧhur çinî kaselerin gönŷlleri vatan hasretiyle doludur; bir defa dokunulsa hepsinden “çın çın” ŧeklinde inleyiŧler duyulacaktır. ŧair, “Çin” kelimesinde tevriye sanatı yapıyor:

ŧoludur yād-ı vaŧan dilde ki ŧoŧınsak eger
Çin dir kāseleri memleket-i Fağfŷruñ (G.139/ 7)

3.19. İsfahān

Sŷrmesi itibariyle sŷz konusu edilmekte ve çeŧitli hayallere konu olmaktadır:

Yāruñ alınca sŷrme-i hāk-i rehin ŧabā
Ardınca uçdı dīdelerim İŧfahāna dek (G.141/ 4)

3.20. Hıtā

Saçlar, daha ziyade “çin-i mŷŧğ” ifadesi ile birlikte verilerek hem kokusu hem kıvrım kıvrım olan ŧekli ve hem de “mŷŧğ” ŷn çıkarıldığı “Hıtā” itibariyle sŷz konusu edilmektedir:

Çin-i mŷŧđi dimiŧ zŷlfŷni haml itme Hıtāya
Pir olsa getirmez bu ‘ulŷm ile ‘ateh dil (G.149/ 5)

3.21. Medīne

Bu dŷnyanın kimseye kalmadığı; Hz. Peygamber gibi yŷce bir zātın bile sonunda ruhunu teslim ettiği sŷz konusu edilirken, Hz. Peygamber’ in mezarının bulunduğu Medine ŧehri zikredilmektedir:

Bākī mi alur kimse bu dūnyāda Belīgā
Medfen olıca hāk-i Medīne eh-i dīne (G.201/ 7)

3.22. Hind, Hindū

Ayna eklinde olan kadehi her kim eline alırsa, būtūn cihanı hatta Hint ūlkelerini bile oradan seyredebilir derken Cem hadisesine de telmih sōz konusudur:

Kim alsa destine iklim-i Hindi seyr eyler
Cihāmı gōsterir insāna sāgar-ı āyīnesi (G.231/ 5)

3.23. Rum (Anadolu)

Sevgilinin yūzindeki benler, Rum (Anadolu) ūlkesini kuatan askerler gibi dūunūlmūtır. Ter damlalarının, yūzdeki benlere rastlayınca, yanından kıvrılarak gemesi, askerleri gōrūnce kaan dūmanlar gibi hayal edilmitir. Nabı'nin gūftelerinininden Rum ilindekilerin bile zevk aldıından bahsediliyor. Belīg eer Rum'un irfan ehli olanlar kadrini bilmezse o zaman pak nazmını Semerkend'in nūkteyi deerlendirmeye, tartmaya muktedir olanlarına gōnder; onlar senin iirlerine gereken deeri vereceklerdir. Ayrıca ben, renginin siyah olması hasebiyle, siyah renkli olan Hindulara da benzetilmitir. "Rum" kelimesinin mecaz anlamı "beyaz" dır. Ruma zenciler gelip orayı tar u mar ettiler demektedir: Fars airlerinin sōzlerinin gūcū hep takdir gōrmūtır diyerek Acem airlerini ūverken dier taraftan da kendisinin de o diyarda mūcevher bir ayna gibi deerli olacaından ve Acem airleri arasında itibar gōreceinden sōz etmektedir:

Suanverān-ı Acem ab'ı hep mūsellemdūr
Olur Belīg o diyāruñ mūcevher āyinesi (G.231/ 9)

Beligā kadrūñü bilmezse Rūmuñ ehl-i ‘irfānı

Bu nazm-ı pāki gönder nükte-sencān-ı Semerķanda (G.180/ 9)

Son beyitte de Şair, kendisini ancak aslen Tũrk olan Saib-i Tebrizî’nin anlayabileceğini sŕylerken “ırak” kelimesinde de iham yapıyor:

Pesend itmez miydi nazm-ı Belig-i zāra inŐāf it

Geleydi Rūma Őā‘ib mũlk-i A‘cemũñ ‘irakından (G.170/ 9)

3.24. Necef

İran’da Kũfe civarındadır. H.z.Ali’nin tũrbesi buradadır. AŞkın kŕlesi olanların ũzerinden, iki cihanda da Necef sultanının himmeti eksik olmasın denilmektedir. Sultān-ı Necef, Hz. Ali’dir:

Bende-i muhliŐ-i ‘aŐķ ol iki ‘ālemde Belig

Ūstũne hāzır ola himmet-i sultān-ı Necef (G.134/ 7)

5. SOSYAL HAYAT

5.1. Padişah ve Çevresi

Divanda padişah ve devlet adamları genellikle “Hudaygāna, Asafanende, zāt-ı muallā, vālā-menzilet, āsmān-rif‘at, deryā-nevāl” gibi ifadelerle birlikte zikredilmektedir. Memduhun cŕmertliđinden bahsederken “pũr-sehāvet”, adaletinden bahsederken “ma‘delet-bahş”, himmetinin bũyũklũğũnden bahsedilirken “hũmā-sāye” ifadelerinin kullanıldığı dikkati Şeker:

Sezā ki eyleye ũftāde bīm-i ‘adlinden

Mu‘āmelāt-ı fesād-ı meŐīme-i taķdīr(K.6/ 30)

Padişahlık payesinin Allah tarafından verilmiş bir lütuf olduğu, padişahların seçilmiş insanlar olduğu ve onların kendilerine sunulan bu güçle gittikleri bütün şehirleri aydınlattığı üzerinde durulmaktadır.

Padişah olmanın yükü ve sorumluluğu çoktur. Bu yüzden, devletin ve onun parlak tabiatının devamı için duacı olmak gerektiğinden bahsedilmekte ve padişahlara bütün alemin, yer ve gökte olanlarının tümünün dua ettiği söylenmektedir.

“Ehl-i vicdân” olarak tanımlanan padişahların şefkati ve lutfu bütün aleme yetecek kadardır. Padişahların sahip olduğu en önemli vasıflardan biri de adaletli oluşlarıdır. Onların adaletinin korkusundan kötü niyetli insanlar fitne fesat çıkarmaktan uzaklaşmaktadır. Padişah, kullarını cihan mülküne ortak eder; onları korur, gözetir.

Divanda klâsik geleneğe bağlı olarak “padişah-kul” karşılığında sıklıkla işlendiği dikkati çeker. Padişaha sonsuz itaat söz konusudur. Zirâ “Sultanlar yeryüzünde Allah’ın gölgesidir, her mazlum ona sığınır”. Memduhun şahsı uzak olsa da gölgesi bütün dünyayı kuşatacak kadar şümullüdür:

Ḥulūs-ı bendegîye lâyıķ oldur būs-ı dāmānuñ
Kenār-ı lebde istikbāl ide tab^c -ı şenākārı (K.4/ 4)

İḥāta itdi ḥavāli-i dehri sāyesi hep
Ki şahs dūr olıcaķ sāyesi hüveydādur (K.5/ 18)

Memduhun saltanatlık simgesi olan çadırlardan da bahsedilmektedir. Memduhun mevkisi o denli yüksektir ki onun makam çadırı yeryüzüne sığmamaktadır. Onun “iclâli” ne uygun makam ancak gökyüzüdür:

Hayme-i cāhını güncāyişe imkân yoğ ise
Şahn-ı iclāline gerdün kıra vālā hiyemi (K.7/ 20)

Divan'da, memduhun bulunduğu yerin eşiğini öpme âdetinin varlığına ve padişah fermanının emir telâkki edildiğine dair ifadelere de rastlamak mümkündür.

Memduh "saf-fînet (saf yaratılışlı)" şeklinde tanımlanmıştır. O öylesine sâftır ki duygularının temzilđi gölgesinde dahi ayna gibi yansımaktadır. Onun adaleti sayesinde vahşi ya da ehil bütün hayvanlar huzur içerisinde:

Zamān-ı ma' deletinde fūrūđ-ı dīde-i şīr
Olur çerāđ-ı řarabgāh-ı hāne-i nahçīr (K.6/ 29)

5.2. Rezm

"Osmanlı Devleti'nin.....-en genel, en belirgin ve en temel özelliği, belki de, otoritenin padişahın şahsında toplanmış olmasıdır. (Andrews, 2001: 113)". Padişah merkezdeki sembolizmi temsil etmekte; devletin gücü ve kudreti onun şahsında toplanmaktadır. Padişah, savaş meydanında başarının, ihtişamın, gücün ve ululuğun sembolü olarak kabul edilmekte; yiğitliği söz konusu edilirken "savaş meydanlarını süsleyen aslan" denildiği dikkati çekmektedir ".....Osmanlı anlayışının önemli bir boyutu, 'özellikle sadık kalınan' bir boyutu, hükümdar ile geniş ordusu arasındaki ilişkiydi. (Andrews, 2001: 113)".

"Bu otorite ilişkisinin, şiir geleneğinde de doğrudan doğruya yansıtıldığı görülüyor. (Andrews, 2001: 114)".

5.2.1. Kan (dem, hûn)

Savaş ile birlikte en çok zikredilen unsurlardan biri olan kan, çeşitli kavramlar için benzetme unsuru olmuştur. Aşışın gözyaşları yanında yakut ve lal taşları da renk itibariyle, kana benzetilmektedir:

Rüzgârın, yağmur bulutlarını taşıyarak güneş ışınlarını engellemesi hadisesi, güneş, ışınlarını yansıtamamanın acısıyla, üzüntüsünden kanlı göz yaşlarını içine akıtmaktadır şeklinde güzel sebebe bağlanmakta ve kan, güneşin ışınları için benzetme unsuru olmaktadır. Kan, aynı zamanda, âşıkaların döktükleri gözyaşları için de söz konusudur. Bu hayal onların derin keder ve üzüntü yaşadıklarını anlatmak için söz konusu edilir:

Dide-i 'uşşakdan cüş eyledikçe seyl-i eşk
 Âbile-âsâ anuñ pürdür habâbı hûn ile (G.182/ 4)

Zahit ile rint tipinin karşılaştırıldığı bir beyitte; zahidlere şarabın lezzetli geldiği; aşk erbabı olan rintlere ise ciger parçası ile kanın daha lezzetli geldiği anlatılmaktadır:

Nuql-i şarâb zâhida gayet lezîz ise
 Erbâb-ı 'aşka hûn ile laht-ı ciger lezîz (G.40/ 5)

Şairimiz bir beyitte de sevgililerin, kıymetini bilmediklerini anlatırken, "kanının içildiğini" söyler:

Baña itdiklerini itmedi Yahyâya Yehûd
 İçdiler göz göre cādū gibi cismümde demi (K.7/ 8)

5.2.2. Savaş Âleti ve Eşyası

Şair, savaşın insanı huzursuz; barışın ise insanları mutlu edeceğinden bahsediyor. bu düşüncesini açıklarken, yuvarlak taşın, binada köşe taşı olarak kullanılmayacağı gerçeğinden hareket ediyor:

Ğaltân olunca kûçede tutmaz hâcer temel
 Olmaz seferde kimseye râhat hâzardadır (G.45/ 4)

Beliğ, memduhun övgüsünü yaparken, savaş sahnelerinden de yararlanır. Savaş alanında kılıcı elindeyken, karşısındaki kızgın bir aslan dahi olsa sıtmaya tutulmuş gibi titrer:

Tābiş-i tîğini der-pençe dem-i heycāda
Görse teb-lerze tutar şerze-i şîr-i ücemi (K.7/ 15)

Savaş Aletleri

5.2.2.1. Kılıç (tîğ, şemşîr, sayyâf, seyf), Kılıf, Kın (der-niyâm, gılaf),
Hançer (deşne)

Memduhun kılıcının parlaklığı bütün cihanı nurlandırmakta ve kılıcının korkusundan kafirler onun olduğu yere girememektedir. Kılıcı düşman kellesini koparır ve ortalık kan denizine döner:

Dem-i meşâfda mâhî-i baħr-ı hūn mı degül
Zebān-ı hançeri kim hūn-feşān-ı a' dādur (K.5/ 21)

Tābiş-i tîğini der-pençe dem-i heycāda
Görse teb-lerze tutar şerze-i şîr-i ücemi (K.7/ 15)

Sevgilinin gözleri ile birlikte kirpikleri de, etki açısından, hançere benzetilmektedir. Sevgili, sürekli fitneler çıkaran ve aşıkların canına kıyan bir katil olduğu için keskin hançerini sürekli keskinletmekte, daha da keskin hale getirmektedir. Kaşlar, şekil itibariyle kılıca benzetirken öte yandan gamze kılıcının konduğu iki siyah kılıf gibi düşünülmüştür. Sevgilinin kaşları, gaddar olarak tanımlanmıştır. Zira, ondan başka savaş meydanına girip de iki tane kan saçıcı kılıç çeken bir mert daha yoktur.

Ayrıca aşağıdaki beyitte zıtların koşutluğu dikkati çekmektedir. Zira sevgili hem “mert” tir hem de “gaddar” dır:

Fitneler peydā idüp seyr eyle dil-ber ğamzeden
Pençe-i çeşm-i siyeh-meste niçe hıncır virir (G.67/ 5)

Keşide tiğ-i kazā ğamze-i cefā-cūlar
İki ğılāf-ı siyehdür yanuñda ebrūlar (G.87/ 1)

Dü-ebrū-yı sitem-perverle ol ğaddārdan ğayrı
Girüp meydāna bir merd iki tiğ-i hūn-feşān çekmez (G.95/ 5)

Çimenliğin sultanı olan gülün dikenleri kılıcı olarak hayal edilmektedir:

Güle ‘ alākasını gūş idüp ser-â-ser şāh
Çemende hār ile çekdi hezāra hıncır şāh (G.32/ 1)

Sevgilinin saldırıya geçmek üzere sürekli hazır tuttuğu gadir kılıcını birazda kınında saklamasını denemesini isteyen şair, bu beyitte de barıştan yana olan tutumunu dile getirmekte kavgacı ve kinci olmamak gerektiği; zira hep kötülük düşündükçe dünyadan lezzet almanın imkânsızlaşacağı üzerinde durmaktadır:

Biraz da tiğ-i ğadri der-niyām it āzmāyişden
Mücerrebdür bu kim ğaddār olan dünyāda kām almaz (G.92/ 2)

Korkak insanların eline kılıç verip onlardan başarı beklemek abes olur deniliyor. Demek ki kılıç gücün simgesidir ve ancak hak edenlerin eline verilmelidir:

Virme ümid-i kâr ile dest-i cebâna tîğ
Tasvîr elinde olsa musavver^c aşâ ^c abeş (G.23/ 11)

Şair, kaleminin gücünü H.z Ali'nin kılıcı Zülfekar'a benzetir:

Yakışmaz kâfirün destinde İslâma münâsibdür
Kef-i Haydarda barmağ kaldırub olmuş müselmân tîğ (G.130/ 2)

Sevgilinin bakış kılıcı ile açılan yaralarla dolu beden, siyah-beyaz benekli ve dalgalı olan "cevher-dâr" sıfatıyla gösterilen menevişli kılıca benzetililiyor:

Sezâdur tîz olursam zaḥm-ı şemşîr-i nigâhından
Ser-â-pâ tîğ-i cevherdâra döndi cism-i ^c uryânum (K.8/ 8)

5.2.2.2. Ok (Tîr, nâvek, peykân, hadeng, sihâm), Yay, Yay kirişi (Çille)

Ok, sevgilinin bakışları için ve aynı zamanda aşğın ahları için benzetme unsuru olmaktadır. Bu ah oku, yıldızların gözünü o kadar korkutmuştur ki, ta sabahtan akşama kadar bu korku ile gözlerini kapamışlardır denilerek yıldızların gündüz gözükmemeleri güzel bir sebebe bağlanmıştır. Beyitte hüsnitalil sanatı mevcuttur:

O kadar gözlerini âh okı yıldırılmış kim
Göz kıpar ḥavf ile şeb-i tâ-be-seher yıldızlar (G.61/ 5)

Sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda, çimenlikteki her bir gül dalı, aşğın gözüne ateş saçan ok gibi görünmektedir. Aslında burada ayrılığın aşık üzerindeki psikolojik boyutuna dikkat etmek gerekir. Ayrılık

zamanlarında mekan ne kadar güzel olursa olsun onu mutlu edememekte, dost meclisleri onu neşelendirememektedir:

Firākuñla çemende farkı yokdur bezm ile rezmüñ

Baňa her şāh-ı pür-gül tiğ-i âteş-tâbdur sensüz (G.105/ 2)

Sevgilinin bakışları oka benzetilmekte; âşıkın yaralı gönlü sürekli sevgilinin bakış oklarının hedefi olmaktadır. Sevgilinin bakışları öyle etkilidir ki sanki her bir bakışıyla kalbe bin tane ok fırlatır gibidir. Ok temrenleri ise ilaçlı fitiller olarak düşünülmektedir. Tasavvufi anlamda düşünüldüğünde iltihap kesret olarak kabul edilir. Çünkü iltihaplı yaranın kapanması çok zordur. Bu nedenle eskiden yaraya ilaçlı fitiller konulur, yara iyileşmeye yakın bu fitiller çekilirmiş:

Tabīb-i ğamze-i mesti dükân-ı cevrende

İder fetile-i zaħm-ı derün-ı nâvek-i tîr (K.6/ 20)

Aşıktan sinesini, kaza okuna siper etmesi istenmektedir; zirâ mert olan kişi aşkın savaş meydanına girdikten sonra ölmekten çekinmez, merdane bir şekilde sonuna kadar savaşır:

Mânend-i siper sîneñi tut tîr-i kaçāya

Meydāna giren ʿ aşk ile merdāne gerekdür (G.63/ 2)

Pehlivana benzetilen dolunayın etrafındaki halka, ok atarken parmağa takılan yüzüğe benzetilmektedir. ayın, dünyaya saldığı ışıkları ise oklar olarak tahayyül ediliyor:

Felekde güyiyā bir pehlevān-ı nâvek-efgendür

Şuʿ āda tîr-i perrān hālesin zih-gîr ider meħ-tāb (G.9/ 4)

5.2.2.3. Diğer Aletler

Tabanca (tapanca), silah

Büyüleyici gözler, kirpiklerle birlikte aşığı yaralayan ve hatta öldüren bir silah gibi düşünülmektedir. Gözler, göz yumup açıncaya kadar geçen kısa bir sürede kirpiklerle birlikte silah gibi hızlı ve etkili olmakta, aşıkların canına kastetmektedir:

Hezār deşne  akar  eşm-i s ahir n müjeden

Yumup açınca gözi  ullanur bu de l  sil h (G.29/ 4)

Zulm etmeyi seven e kıya ruhlu sevgili,  hın ba kumandanı olan a ıkların gönlüne bile silahını acımasızca doğrultabilmektedir:

Serd r-ı  hı tünd ider ol e kıy -perest

Bir dem tapancasın dil-i  u  a a  a masun (G.167/ 5)

B rut

Sevgilinin dudaklarının gönüldeki hayali, barut mahzenine ateş vermek kadar tehlikeli bir durumdur denilmektedir:

B -fitne degül dilde  ay l-i leb-i dil-ber

A ker ne yapar ma zen-i b r ta  oyınca (G.208/ 3)

Donanma (tonanma), ordu ( ey )

Askerlerin donanmada kırmızı kıyafetler giydiğine değinilmektedir. Savaş sırasında kırmızı elbiselere bürünen sevgili, bir ateş parçası gibi a ığın canını yakmaktadır. Çünkü kırmızı renk, savaşın ve çatışmanın sembolüdür. Kırmızı, aynı zamanda, insan ruhundaki ajitasyonun da ifadesidir.

Bir beyitte sevgilinin saçları, ayva tüyleri, beni ve kaşları onun güzellik ordusu olarak kabul edilmekte ve hepsi birden aşığa hücum ediyor gibi hayal edilmektedir:

Ṭonanup āl ile hengām-ı ṭonanmada Belîğ
Cānumı yaqđı benim ol büt-i āteş-pāre (G.211/ 7)

Aldı eṭrāfumu zül f ü ḥaṭ u ḥāl u ebrū
Ceş-i hüsni o şuhūñ üstüme ta‘ yin oldı (G.228/ 3)

Kul oğlu, Levent

“Kul oğlu (yeniçerilerin oğullarına verilen ad)” ve “levent (deniz erlerine verilen ad)” sevgili için kullanılan benzetme unsurlarındandır:

Ḳul ođlu bir levendüñ bendesi olmak vazîfemdür
Cemāl-i pākini vaş f eyledim ‘ uşşāka icmāli (G.213/ 4)

5.3. Av (dām sayd şikâr), Avcı (sayyâd)

Ayna sevgilinin aksini yansıtarak âşıkların gönlünü tuzağa düşürmekte; aşık ise sevgiliyi kendisine bağlayabilmenin ümidiyle yaşayarak bunun için gözyaşı dökmekte ve bu gözyaşları vahşi kuşa yem olmaktadır:

Ümîd-i şayd ile bu dāne dāne eşk-i niyāz
Döküldi dideden ol mürğ-i vahşiye yemdür (G.70/ 3)

Yırtıcı kuşlardan olan şahinin avlanmadaki mahareti söz konusu edilmiş; dünya ise avcılar tarafından alıştırılmış ve avını bekleyen evcil bir doğana benzetilmiştir:

Ol şāh-bāz-ı sidre-nişin şayd olur bu şeb
Olmazsa bāz-geşte hadeng-i a‘ nā ‘ abeş (G.24/ 13)

Avcı avını tuzağa düşürmek için çeşitli hileler yapmaktadır. Ancak zeki olan bir kuş avcının tuzaklarından habersiz değildir. Âşık da hiçbir zaman düşman (rakip) ının iltifatlarına kanmaz.

Ayrıca aşkın gönlü tuzağa düşürdüğünden de bahsedilmektedir. Aşık, sevgilisinin ona himmet edip kuş kadar kalan canını bu aşk tuzağından kurtarmasını istemektedir:

Degüldür mürğ-i zîrek hîle-i şayyâddan gâfil

Nevâzişgüne ‘âşık mekr-i düşmandan emîn olmaz (G.89, 8)

5. 4. Bezm (Meclis)

Mecliste bulunan unsurlar:

Sâkî, Kadeh (piyâle, câm, kedû, hum mînâ, sagar, müdâm), Şarap (sahbâ, duht-ı rez, râh)

Kişi önce aşık olmayı isteyecek, sonra bu niyetle, gönüllü olarak meclise gelecek, mecliste yanan mumun alevi, musikinin cezbesi ve şarabın verdiği keyfiyetle kendisinden geçecektir.

Aşık: Aşıklar, aşk sırrına vakıf kişiler olarak tanımlanmıştır. Onlar aşk denizdeki gevher damlaları gibi ışık saçmakta ve her an bu cevherin sırlarına vakıf olmanın keyfiyetiyle kendisinden geçmiş ve hayranlıktan şaşırmış bir sarhoş gibi hayal edilmektedirler. Aşık, harabat içinde bir mey-peresttir, aşk bâdesi ile sarhoştur. Aşık genellikle rind-meşreptir. Bir kadeh bâdeye iki dünyayı değiştir. Onu mahbub ve meyden yasaklayan zahide ise “bu yola ezelden rindane geldiğini” söyler:

Fürûğ-ı katre-yi âb-ı güher deryâ-yı pür-cüşuz

Dem-â-dem vâkıf-ı esrâr-ı ‘aşkuz mest-i medhüşuz (G.99/ 1)

Meclis, Meyhane: Bezm sevgili ile birlikte anlam kazanmakta; sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda çimenlikte kurulan meclis aşık savaşı meydanı gibi gelmektedir. Burada ayrılığın aşık üzerindeki psikolojik boyutuna dikkat etmek gerekir. Ayrılık anında bulunduğu mekan ne kadar güzel olursa olsun onu mutlu edememekte, çimenlikteki her bir gül dalı gözüne ateş saçan ok gibi görünmekte; dost meclisleri onu neşelendirememekte; boğazından geçen şarap diken gibi acı vermektedir.

Hoş sohbetlerin, fikir alışverişlerinin yapıldığı bu meclislerin kendine ait bir takım kuralları olduğu da dile getirilmektedir. Örneğin; aşkı inkâr edenler bu meclise alınmamalıdır. Çünkü ilahi aşk yoluna giren aşıklar bütün benliklerini ve varlıklarını bu aşka adamak zorundadırlar. Zirâ aşka inanmayanlardan meclisin adabına uymaları beklenemez. Meclisde adabı bilmeden bulunanlar, çatının kenarında her an düşme tehlikesiyle karşı karşıya gelen köre benzetilmektedir. Meclisin kurallarını bilmeyenlerin bu meclisde bulunmaları, körün çatıda olmasının abesliği ile bir tutulmuştur. Bu tür insanların mecliste bulunmaları, meclis ehline sıkıntı verir:

Uğratma bezme münkir-i ‘aşkı kesel gelür
Virme şarâbı kibrine anuñ hâlel gelür (S.I/ 15)

Kenâr-ı bâmda â‘mâya beñzer ol kimse
Ki bilmeye zürefâ meclisinde hadd u hudûd (G.39/ 6)

Meclisler akşam vakitleri kurulduğundan, sevgili kimi zaman muma, kandile; kimi zaman da aya benzetilerek bu meclisin aydınlaticısı olarak zikredilmektedir.

Sevgilinin şirin dudakları ve elmaya benzeyen çenesi meclisin mezesi olarak zikredilmektedir:

La‘lũñ öperken aldı ten-i zârı derleme
Elbette ey perî ‘arâk ister şekerleme (G.207/ 1)

Fürûğ-ı neş’ede birdür vücûda navh ile râh
Ki nuql-i meclis ola bûs-ı ğabğab-ı tuffâh (G.29/ 1)

Kadeh doldukça şarap testisinin boşalması; kadehin içinde kalan son damlanın yere dökülmesi gibi ifadeler meclisin sonunun geldiğine işaret etmektedir. Meclisin sonlanması âşıkları hüznlendirmektedir. Zirâ meclisin sonunda sevgili gitmiş; meclisin mumu da sönmüştür. Hasta gönüllü âşıkların meclisine gelen tabip ise âşıkların ağrıları azalsın diye hatır için âşıklara şişe ve bardak çekmekten başka bir şeye yapamamaktadır. Çünkü aşk derdinin çaresi yoktur. “Şişe veya bardak çekmek” hem içmek anlamında hem de halk hekimliğinde sıkça geçen, ağrılar için şişe ya da bardak çekme adetine de işaret etmekte ve her iki anlamını da çağrıştıracaka şekilde kullanılmaktadır:

Sâkî düşer mi meclis-i ‘işretde ğam yimek
Derdũñ var ise sînede ğam çekme şişe çek (S.XII/ 1)

İçki meclisleri âşıkların vazgeçemediği toplantı yerlerindedir. Bu meclislerde ilahi aşk şarabının dağıtıcısı sâkîdir. Sâkî-i Kevser olarak Hz. Ali (Ebû-Türâb)’ nin adı zikredilmektedir. Şarabı sunan saki olunca, sunduğu kişi sert huylu bile olsa sonuçta mest olmakta; yumuşamaktadır. Sakiden mey ile gönül eteğini yıkayıp temizlemesi istenmektedir. Çünkü gönlü temizleyecek tek su şaraptır. Saki, sarhoşluktan sonra baş ağrısı çeken âşıklara kadeh sunmakta ama bunu bir minnet kabul eden âşık, bu kadehe tevessül etmemektedir:

Sāgar-keşân-ı meclisde keşf ola bî-hicāb

Sırr-ı hâfi-i sâkî-i Kevser Ebu-Türāb (S.I/ 4)

İçki meclisleri bahar mevsiminde bahçelerde kurulurken; kışın daha ziyade mahzen ve bodrum katları gibi gizli işletilen izbe ve rutubetli iç mekanlar olan meyhânelerde düzenlenir. Bu meyhânelerin ışığı ise sâkînin sunduğu kadeh, dolayısıyla kadehin içindeki ilâhî aşk şarabıdır. Şair, meyhanelerin ıssızlığını büyük üzüntü ile dile getirir. Bu durum, gönül ehlinin de azaldığına işarettir:

Sâkî sezâ mıdur kâla meyhâne teng ü tār

Kurbānuñ oldığım kām ol cām-ı tâbdār (S. VI/ 1)

Meyhane kişileştirilmiş ve onun mirasyedilerle geçici dostluklar kuran ve onlara dalkavukluk yapan, onların kesesinden yiyip içen kalles biri olduğundan bahsedilmiştir. Nitekim sarhoş olan insan parasının hesabını bilemeyecek; etrafındaki dalkavuklarda bu durumdan faydalanacaktır.

Kadeh (piyâle, cām, kedû, hum, mînâ, sagar, müdâm, rıtl-ı girân (ağır kadeh), sebû(şarap testisi)

Şarap kadehi, tek ayaklı olmasına rağmen, nice genci yere yıkan bir pehlivana, şekil itibariyle kayığa, şekli yanında rengi itibariyle güle, laleye benzetilir. Kadehin aynaya benzetilmesi ve bütün cihanı yansıtmamasından bahsedilmesi, İskender' e ve onun kadehine yapılan bir hatırlatmadır. Şarap kadehine insan özelliğinin verildiği bir başka beyitte ise şarabın şişeden kadehe dökülürken çıkardığı ses, şişenin boğazından çıkan nağmelerin sesi gibi yorumlanmıştır:

Şadā-yı nağme-i kılķul kesilmez meclis-i meyden
Murād üzre mezaķın dā'imā icrādudur mīnā (G.5/ 4)

Kadeh içki meclisinde elden ele dolaşmaktadır. Bu dönüşte bir nihayet yoktur. Dünya döndükçe, kadeh de mecliste devredip duracaktır:

Bozılmaz meclisi olmaz ĥumārı bāde-i 'aşķuñ
Niĥāyet yok bu cāmuñ gerdiş-i devr ü teselsüldür (G.82/ 5)

İçindeki sırları herkese olduğu gibi ifşā eden, hileden, oyundan ve düzenbazlıktan anlamayan saf şarap şişesinin, gönlünü güzelliğini güneşinin güzelliğinden almış olan kadehe verdiği bahsedilmektedir. Bu aşık, kadehle buluşmak, onunla dudak dudağa gelmek isteyen ve sevgilisinin karşısında hürmette kusur etmeyen "üftāde(bî-çare) bir âşıktır:

Olup hürmetde kâ'im hiç tevāzu' dan degül ĥālī
Belīgā var ise cām-ı meye üftādedür mīnā (G.5/ 6)

Gönüldeki kötü düşünceleri uzaklaştırmak ancak şarap içmekle mümkün olacaktır:

Sürer elbette fikr-i fāsidi dilden mey-i gülgün
Ki iĥrāc itmeyince ĥāneden düzdi 'ases gitmez (G.98/ 8)

Şarap (mül, mey, bintü'l-ineb, duht-ı rez) ve şarap çeşitleri (şarâb-ı surh, bāde), mey-i gül-gün, mey-i kattal (öldürücü şarap), şarâb-ı reyhânî/ arak(rakı)...

Şarap daha ziyade ilahî bilgileri taşıması; ilahî olana ait ilâhî bilgileri ifşâ etme özelliğine sahip olması, insana verdiği keyfiyeti ve rengi (şarabın rengi ile lal arasında ilgi kurulur) gibi özellikleriyle söz konusu edilmiştir.

“Tasavvuf tarihinde ve tasavvufî şiirin gelişim aşamalarında şarap ya da bâdenin mecâzî anlamı bir yönden sabit kalırken diğer yönden bir takım değişikliklere uğramıştır: Sabit kalan, bu kavramın asıl çekirdeği, yaratıcıya olan sevgi ya da aşktır. (Pürcevâdî, 1998: 287)”.

Beyitlerde söz konusu edilen saf şaraptan kasıt yüreği delen, onu kendisinden geçiren ilâhî aşk şarabıdır. İlahî aşk şarabına başka şeyler ilâve edilmemeli, onun saflığı muhafaza edilmelidir. Aksi taktirde bu durum, ilâhî aşka dünyevî istek ve arzuların karıştırılması ile aynı anlama gelmektedir. İlahî aşk şarabından içmek herkese nasip olmaz. Bunu içen kişi Allah’ın lutfuna mazhar olmuş kişidir. Bu kişilerin kalp gözleri açıktır ve ilahî sırları keşfedebilme yeteneğine sahiptirler.

Kibirli kimselerin eline ilahî aşk şarabının verilmemesi gerekir. Çünkü Hak aşığı olan insanda gurur, kibir olmamalıdır, bunları terk etmeli, nefsinin terbiye etme yolunu seçmelidir, yani alçakgönüllü olanlar ancak bu ilahî aşk yolunda başarılı olabileceklerdir.

Her ne kadar geçici zevkleri bünyesinde barındıran şeylerden ilahi olana dair bir işaret beklemek doğru olmasa da yine de bu gönül saf şarabı içince huzur bulmakta; sevgilinin cevri kılıcı ile açtığı yaraları da ancak bade yileştirebilmektedir. Bu nedenle aşıklar meclis sonlanınca hüznlenmektedirler. Hele hele şarabın yasaklanması, mey içen insanların iyiden iyiye öfkelenmesine neden olmaktadır.

Şarap ile birlikte ele alınana bir unsur da hava kabarcığıdır. Beyitte dünyevî zevkler ile ilahi aşk şarabının üzerindeki hava kabarcıkları kıyaslanmaktadır. Çünkü dünya da hava kabarcıkları gibi geçicidir. Daimî olan ilâhî aşktır.

Sarhoş olan kişi mecliste söylemek istediklerini rahatça söyler. İçki ona cesaret verir. Ayrıca mecliste ilâhî aşk şarabı içen aşıkların sözlerini iyi dinlemek gerekmektedir. Çünkü bu sözler cevher gibi kıymetlidir. Ser-

mest olanların söyledikleri bu sözler gönül ehline aşkın sırlarına vakıf olma şansını sağlar.

Eğer gönülde dert var ise, gam çekmek yerine şişe çek (yani içki içerek gamını kederini unut) mek öğütlenmekte; “şişe çekmek” iki anlamda kullanılmaktadır. Bir anlamı “Akciğerin kan yükünü hafifletmek için bu işe özgü şişe ya da boynuzu-havasını alevle seyrelterek- sırta yapıştırmaktır.” (Tanyeri, 1999: 228). Diğer anlamından kasıt, gamı hafifletmek için şarap içmektir. Gamlı gönül ancak böyle rahatlayacak ve ferahlayacaktır.

Bu dünyada önemli olan ilâhî aşk şarabını içmeye kadir olmak ve bu aşk için canını feda etmek, ölmeden önce ölebilmektir. Ancak bunu gerçekleştirebilen insan gerçek aşık olabilir. Gönü ölmüşlere, yani ilahi aşk şarabından nasibini alamamış olanlara ve ilahi gerçeğin bilincine varamayanlara ancak acınabilir. Oysa bu şarap tıpkı ölümsüzlük suyu gibidir, içenlere canlar bahşeder.

Zahitten meclise yanaşmaması, yanaşacak olursa da bari şaraba tuz basmaması istenmektedir. Zirâ bu durum hem meclisin hem de şarabın tadını kaçıran bir şeydir. Şaraba tuz basmak şarabın keyfiyetini bozar, onu sirkeye dönüştürür. Bir diğer tatsız durum ise aşk şarabı neticesinde meydana gelen başağrılarıdır. Bunu ortadan kaldırmak da yine şarap içmekle mümkün olacaktır. Sevgiliden de bezme korku ve kaygı veren değil, tıpkı şarap gibi neşe veren biri olması isteniyor.

Meclisteki kırmızı şarapla âşığın kanlı gözyaşları arasında ilgi kurulmuştur. “Kırmızı şarap, ateş (olumlu yönleriyle) ve kırmızı gül, hepsi de İlahi Azamete işaret eder (Schimmel, 2004: 39)”. Divanda da şarap ile ateş arasındaki münasebete dikkat çekilmiştir. Şarabın bedenin ısınıp arttırması ve onu kırmızı şarap rengine dönüştürmesine de değinilmiştir:

Fürûğ-ı neş'eden mevc-i şafâ cismüñde meygündür
 Hâbâb-ı bâdeveş pîrâhenüñ fânûs-ı gülgündür (G.51/ 1)

Badenin verdiği neşeyi, dudaklarda kalan şarap tadı mayalamakta; yani dudaklarda kalan şarabın tadı bu lezzetin geçen zamanla birlikte daha da artmasını sağlamaktadır. Çene kenarındaki ben de, şarap damlasının gölgesidir:

Mestî-i bâdenüñ ol neşe-i leb mâyesidür
 Hâl-i künc-i zekanüñ kaçre-i mey sâyesidür (G.50/ 1)

Rakının yanında şekerleme, çerez olması gerektiği, meze olmadan içki sofrasının tadının olmayacağına değiniliyor. içki sofrasındaki en tatlı meze ise sevgilini dudaklarıdır. Sevgilinin saçlarından yayılan güzel kokuların insan üzerinde bıraktığı etki ile rakının etkisi bir tutulmuştur.

Sarhoş (mest, mey-h'âr, lâ-yâkıl)

Sevgilinin dudakları ve yanağındaki beni, aşığı mey içmeden de sarhoş edebilmekte ayrıca aşıklar şarabın verdiği neşe ile sarhoş olup, okur-yazar olmasalar bile, çûşa gelerek ebced(eğitimsiz) siz hocalar gibi okumaya başlamaktadırlar:

Şafâ-yı neşe-i bintü 'l-inebden olsa lâ-yâ'kıl
 Oğur ebnâ-yı 'aşra ümm-i şibyân h'âce-i ebced (G.36/ 4)

Mum (şem'): Mum, meclisin vazgeçilmezlerindedir. Mumun sönmesi meclisin sonuna işaret eder. Şarap, gönül ve sevgili, virane olan gönülleri aydınlatan bir mum olarak düşünülmüştür.

Kandiller de fitili, yağı, yanışı, alevi ve ışık kaynağı oluşu itibariyle söz konusu edilirler. Bu münasebetle “yanup yakılmak, yüreğinin yağın eritmek (yakmak), germ olmak.....” gibi deyimlere yer verilir.

Şarabın üzerindeki hava kabarcıkları gül renkli bir fanus gibi hayal edilmiştir. Bir karanlıklar ve belirsizlikler yeri olan dünyada insanı bu belirsizliklerden kurtarabilecek tek şey aşktır. Aşk, insanın donmuş ve kararmış gönlünü yumuşatacak ve gönül kandilinin ya da mumunun fitilini yakacak bir kibrit alevi olarak hayal ediliyor. İşte mum da aşkın gizli sırlarını dile getiren bir unsur olarak kabul edilir. Mumun fitili ile gönül arasında ilgi kurulmuştur. Mumda asıl yanan mum değil fitilidir:

Feyz-yâb olmağa zulmetkede-i ‘âlemde
Dil-i efsürdeye ‘aşk âteşi şem‘a kibrit (G.20/ 8)

Şem ve pervane; meclisin vazgeçilmez iki unsurudur. Pervane, muma olan sadakatli ve samimi aşkıyla sıkça zikredilir. Burada da sadık aşık için örnek olarak yine “şem ve pervane” mazmunu verilmiştir. Pervane aşkında öylesine samimidir ki bunu âlenen göstermekten çekinmez ve kendini aşkına feda eder. İkisinin de aşklarında gizlileri saklıları yoktur. Mum, pervaneyi mıknatis gibi güçlü bir çekimle kendisine doğru çekmekte, pervanede bu çekimin etkisi altına girmekten korkmamakta, aksine seve seve kendisini bu gücün kollarına teslim etmektedir:

Pāk-bāz ‘āşık u ma‘şūkhda hîç şerim olmaz
Şem‘-i bezmi âlenen sîneye pervâne çeker (G.85/ 3)

Alevîn ölümsüzlüğünün mumla mümkün olduğu ve zaman zaman da beyitte mumun dikey olan alevî felsefesinin anlatılmaya çalışıldığı

dikkati çeker. Mumun dilinde, gönlü yakan aşk sırrını buluruz. O lisân-ı hâl ile bu ilâhî hakikatten haber vermektedir:

Esrâr-ı sūziş-i dili alup zebāna şem^c
Söyler lisân-ı hâl ile hep yana yana şem^c (G.126/ 1)

Bir beyitte mum, parmağını emen küçük bir çocuğa benzetilmektedir:

Bir tıfl-ı nev-resîdedür ol parmağın emer
Olmaz muḳayyed âteş-i pervānegāna şem^c (G.126/ 2)

Mumun ateşinin yanışından ve alevinin devamlılığından rüzgar sorumludur ve bu alev gam rüzgarı ile yanmaktadır; o ateşini gam rüzgarına borçludur; bu nedenle o da gamlıdır ve tane tane gözyaşı dökmektedir:

Âteş yanar başında ğam-ı rüzgār ile
Lāyık tökerse gözyaşını dāne dāne şem^c (G.126/ 3)

Meclisin vazgeçilmezlerinden olan mum, sabaha kadar yanmaktadır ve bu hâli gözünü hiç kırpmadan sabaha kadar nöbet tutan bir bekçiye benzetilmektedir:

Meclisde şubḫa dek dikilüp tırdı toğrusı
Beñzer efendi gözi açık dādebaña şem^c (G.126/ 5)

Biz pek çok şarap küpünden şarap içtik ama meyhanecinin kadehindeki lezzeti hiçbirisinde alamadık diyor. Zira her şey işin ehli olanın elinde kıymetini kazanır. ayrıca şarabı, küpten bolca içmektense, işin ehli olanın elinden sadece bir kadeh içmek daha çok haz verir. işin niceliğine değil niteliğine bakmak gerekir.

Afyon (efyûn)/ ma'cûn(uyuşturucu maddelerden süzme afyon):
Gamla dolu gönül, afyonun neşesi ile onarılamaz; zira mey ve macun (afyon) ile keyiflenene itibar olmaz. Çünkü bu türden keyifler geçici ve gerçekten uzaktır:

Ĥâtır-ı pür-ğam yapılmaz neş'e-i efyûn ile
İ' tibâr olmaz gelen keyfe mey ü ma' cûn ile (G.182/ 1)

5.5. Musiki

Divanda musiki ile ilgili olarak kullanılan tabirler: Neyzen, mutrib (çalgıcı, şarkıcı), muganni (şarkıcı), ta'lîm-i sürûd (şarkı, türkü talim ettirme; öğretme), erganun (org, def, tanbur, ud, tabl(davul), saz, celcele (çan), nağme, nagamât, tını, raks, rakkâs, usûl (düm düm tek...gibi), makam (rehâvî, hicâz v.s. gibi), tâziyâne, meşk

Ney: Kamıştan yapılmış, bir arşın uzunluğunda nefesli çalgıya verilen addır. Üflenerek çalınır. "Nây-ı ciger-sûz" olarak tanımlanır. "Dem" kelimesi de bu münasebetle "nefes" ve "dem tutmak" manalarını hatırlatacak şekilde kullanılır. Ney çalana "neyzen" denir. Rivayete göre Peygamberimiz ilahi aşk sırrını Hz. Ali'ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüştü ve taşmıştır. Su, her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip ilahi sırrı anlatır olmuş. O günden sonra ney, bir ilham kaynağı olmuştur. (Pala, 1989: 390)". Âşığı ve insan-ı kâmilî simgeleyen ney sesi, sönmüş, ruhsuzlaşmış, donuklaşmış yüreklerde sönen ilâhî aşk ateşini canlandırmaktadır. Neyzen, neyin deliklerine basdıkaça; gönlün derinliklerinde (ki ney sesi, bezm-i elesti, vatandan ayrılığı hatırlatır. Ayrılık da insana acı verir; yaranın üstüne tuz basmak gibi bir

şeydir bu), gizli olan ve derinden derine gönlü yakan yaranın iltihabına basar gibi bir his ve acı uyandırır:

Ney-zen demindür al beni efsürdedür yürek
Söndi gönülde ateşi lâzımdur üfleme (S.XII/ 3)

Tanbur: Gönlün aşk heyecanı neticesindeki titreyişleri ile tanburun tellerinin titreyişleri arasında ilgi kurulmakta; ayrıca aşk acısıyla inleyen ve derdi dağlar kadar çok olan aşığa dokununca tanburdan çıkan sesler gibi ses (inilti) ler çıkmaktadır:

Ālāt-ı şevkūñ üstine lertzān olur gönül
Mānend-i tāziyāne-i tanbur-ı pür-nevā (K.2/ 54)

Şadāsı nay-zen-i ‘aşk olur eger mutrib
İderse kellemi meclisde kāse-i tanbūr (K.65/ 5)

Davul, def, çan (celcele): Sevgilinin endamındaki ve yürüyüşündeki güzellik âşıkların gönüllerini yerinden oynatır, akıllarını başlarından alır. Bu güzellik, kâinatın düzenini bile bozmakta; davul kıyamet kopmuşçasına çalmakta, def sinesini dövmekte, çan (celcele) lar çalmaya başlamakta ve hayranlıklarını bu tepkilerle ortaya koymaktadırlar:

Cünbiş-i kāmēt ile tabl kıyāmet kıparur
Def döger sinesini celcele başlar zāra (G.211/ 5)

Nağme: Sevgilinin nağme (konuşma) ye başlamasıyla birlikte herkes, hatta şarkı söyleyenlerin talim edicisi bile, hayranlıktan sevgilinin dudaklarını tasvir etmeye başlar. İrfan ehli kişiler bile sevgilinin güzelliği

karşısında güçsüz kalmakta; aşıkların ahlarının tınları bu alçak dünyayı bile sersemleştirmektedir:

Ser-ağāz eyledikçe nağmeye ol la[‘]l-i rūḥ-efzā
Degül ādem leb-i taṣvīre ta[‘]līm-i sūrūd eyler (G.57/ 5)

Makam: Musikide önemli olan unsurlardan biri de makamdır. Divanda “Hicaz” ve “Rehāvî” makamından bahsedildiği dikkati çeker:

Dünyâyı tıtdı güfte-i Nābī terānesi
Bilmem ne ḥazz ider bu Rehāvīden Rūm (G.152/ 6)

Teselsül-i nağamāt eyle ey muğannī-yi şūḥ
Ki kaç[‘] olur nağamāt ile rāh-ı dūr-ı ḥicāz (G.93/ 5)

Mızrap (tāziyāne): Mutrip meclisde şevke gelip nağmeleri söylemeye başlayınca mızrap da harekete geçmekte ve nağmeleri sazın tellerine dökmektedir:

Miyān-ı bezme gel ey muṭrīb-i ğazel-perdāz
Ki tāziyāne-i şevḳ ola şu[‘]le-i āvāz (G.92/ 1)

Raks: “Kutsal güçle ve onun temsilcisiyle daha yakın bir ilişki kurmaya dönük” (Schimmel, 2004: 142)” olan davranışlardan birisi de “raks” tır. “.....temelde bir nesneden ‘berekat elde etmek’ veya onun gücüne katılmaya çalışmak amacıyla dönme (tavaf) ayinleriyle bağlantılı olan (Schimmel, 2004: 143)” bu tür hareketler İslam geleneğinde son derece yaygındır ve bunların izlerini divan şiiri ürünlerinde de görmek mümkündür. Put kadar güzel sevgilinin, raks ederken bütün vücudunun

ve o nazik belinin müziğe eşlik ettiğini ve dans ederken, her hareketinin son derece güzel ve estetik olduğunu ifade edilirken; aşık, bir kapıldığı cezbe hâli neticesinde, bir de sevgilinin kılıcının, vücudunda açtığı yaraların verdiği ıztırapla âdeta raks eder gibi dönüp durmaktadır şeklinde tanımlanmaktadır. İğnenin mıknaṭısa doğru olan hareketi ile aşk cezbisine yakalanan aşığın raks edişi birbiriyle aynı anlamda kullanılmakta; her iki durumda da çevreden merkeze, gerçek kaynağa doğru bir yönelişe dikkat çekilmektedir:

Getürür cünbişe āhen dili bu cezbe-i ‘ aşk
Sūzeni rakş ile āşūfte ider mıkṅnāṭıs (G.109/ 4)

Zahm-ı fiğūñle ten-i zārumba eyler cān rakş
Zebh olındıkça ider elbette her qurbān rakş (G.118/ 1)

Mutrib: Meclisin önemli unsurlarından biri de “mutrib”dır. Mutrib, meclisde şevke gelip, nağmeleri söylemeye başlayınca, mızrap da harekete geçmekte ve nağmelerini sazının tellerine dökmekte; aşığın gönlündeki aşk ateşi de mutribin bu güzel nağmelerinin dalgalarıyla teskin olmaktadır:

Mutribā hecme-i mevc-i nağamāt-ı terden
Gice tenevvür-i dilūñ āteşi teskin oldı (G.228/ 5)

Mutrip, sevgilinin bakış ipinden ud teli; aşkın aşk yolunda feda ettiği başından ise tanbur kasesi yapmakta ve yabancı (rakip) lara bütün hünerlerini gösterirken aşığa nazını bile ölçü ile satmaktadır:

‘ Arz ider ğayrıya mutrib neye mālİK ise hep
Baña mişķalle şatar nāzı geçürmez kırāt (G.122/ 6)

Çengi (çeng denilen sazı çalan kimse; oyuncu kız), çârpâre (ağaçtan yapılmış dört parçadan ibaret köçek zili): Sevgili çengiye benzetilmiştir. Ay ile güneş, o çengi güzeli sevgilinin çarpâreyi eline aldığını görse, kıskançlıktan ortadan ikiye ayrılarak çarpâre gibi dört parça haline gelirler denilmektedir:

Ele aldıkça o çengî güzeli çâr-pâre
Reşkden mihr ile meh görse olur çâr pâre (G.211/ 1)

Çengi güzeli olan sevgili dans etmeye başlayınca, âşık bu güzellik karşısında dayanamaz ve gönlü ile gözleri bu dansın etkisiyle kendinden geçmeye başlar ve sonunda hayranlıktan (raksta ki her bir hareketin, dönüşün etkisiyle) bayılır:

Rakşa ağâz idicek şabr idemem mâ-ğaşalı
Dil anuñla bile oynar bayılır nezzâre (G.211/ 2)

5.6. Süslenme

Süslenme ile ilgili ifadeler: Şane (tarak), tûtîyâ, kuhl (sürme), vesme(rastık), mâşita/ meşşâta (gelini süsleyen kadın), kına (mühennâ, hınnâ, hınây, hınâ), kemer, nigîn (yüzük)

Aşığın elleri ve sevgilinin kirpikleri tarağa benzetilir. Tarak, zaman zaman saçlara tolaşarak pek çok aşığın gönlüne zarar vermiştir:

Kimüñ zülfine bilmem şâne olmuşdur bu şeb destüm
Ki engüştüm fitil-i ‘anber oldı bezm-i havrâya (K.9/ 18)

Târ-ı zülf-i yâr-ı nâzükden aña ey çeşm-i ter
Sâye-i müjgân ile bir âbnüsü şâne yap (G.11/ 4)

Memduhun kınalı tırnağı, tutulmuş olan ayın üzerinde hilal şeklinde bir leke varmış gibi tasvir ediliyor. Şafak vaktinde gökyüzündeki kızılık güneşin pençesi gibi düşünülerek sevgilinin elindeki kına ile bağlantı kurulmaktadır:

O şūh-i ʿ işvegerūñ nāhun-ı mühennāsı

Tamām münhasif olmuş hilāl-i ğarrādur (K.5/ 8)

Sevgilinin ayağının izinin bulunduğu toprak aşık için son derece kıymetlidir; göze sürme gibi çekildiğinde gözdeki hastalıklara iyi geldiğine inanılır. Bu nedenle saba rüzgarından sevgilinin ayağının toprağını savurarak heba etmemesi istenir:

Çeşm-i ʿ alīle lāzım olur tūtiyā için

Cānāna hāk-pāyını itme hebā şabā (G.3/ 3)

Sevgilinin, belindeki kemerin süslemesine kadar uzanan saçları, dünyanın sonuna kadar aşığın gönlünde fitneler koparmaya devam edecektir:

Zūlfūñ ki indi tā kemer-i zer-nişāne dek

Ṭūl-ı dirāz-ı fitnedir āhīr zamāne dek (G.141/ 1)

Sevgilinin güzelliğini tamamlayan unsurlardan biri de kıymetli taşlar (lal taşı gibi) dan yapılmış yüzüklerdir; zirâ Dîvân'da bir beyitte sevgilinin dudakları, renk ve şekil itibariyle, lal taşından yapılmış yüzüğe benzetilmiştir:

Fem degül anı emānet virdi Ḥakkāk-i ezel

Bir nigīn-i laʿ ldür yāruñ kazılmış adına (G.193/ 3)

Meşşâta, sevgiliyi soyup, boyunun ölçülerinde ona mavi bir su elbisesi giydirdi denilirken sevgilinin suyun içindeki hâli, sudan mavi bir elbise giymiş gibi hayal ediliyor ve sevgilinin bu görüntüsünün müsebbibi olarak da meşşâta gösteriliyor:

Olamaz hüsni ile hübâna ber-â-ber kızlar
Kalbdır anları meşâfta biraz yıldızlar (G.61/ 1)

Bir başka beyitte ise rastık (vesme) ın da hokka içerisinde muhafaza edildiğinden bahsedilmektedir:

Ebrû-yı yâre vesme henüz nâza başladı
Kimler çeker bu vesme kurursa mürekkebi (G.226/ 3)

5.6.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar

5.6.1.1. Gevher, cevher

Dîvân'da aşk, aşkın akıttığı gözyaşları, mecliste mest olanların söyledikleri sözler, kış mevsiminde gökyüzünde buzlanmış gibi duran yıldızlar, hüner ehli olanların bilgileri cevhere benzetilmektedir:

Dilde gamuñ eyler iken türktâz
Gevher-i 'aşkuñla yine genc olur (G.71/ 5)

Eylemezdüm zîver-i gencine-i hâtır Belîğ
Gevher-i deryâ-yı gufrân olmasa tahşîl-i eşk (G.140/ 7)

5.6.1.2. Elmas

Sevgilinin kirpikleri aşğın gönlüne ne kadar derin saplanırsa saplansın onun yaralı gönlünü sızlatmamakta; aksine elmasın iltihaplı

yaraları iyileştirme gücüne de gönderme yapılarak, onu iyileştirmektedir.
Elmas-tuz birlikteliği dikkat çekicidir:

Belîgâ tîr-i elmâs-ı müjeyle zaḥm açar ol şūḥ
Yine n 'işlerse işler ḥāṭır-ı mecrūhı sızlatmaz (G.107/ 7)

Yine lezzet-çeşân-ı ḥ'ân-ı ' aşka müjde-ḥân ol kim
Müheyâ rîze-i elmâs ile pürdür nemekdânım (G.110/ 5)

5.6.1.3. İnci (Lü'lü, dürer, dürr-i Aden (Aden incisi, gevher-i yektâ (eşsiz inci), dürr-i yetîm, dür-i meknûn(muhafazalı parlak inci), dürr-i semîn(kıymetli inci), Sadef

İnci ve sadef söz için benzetme unsuru olmakta ve nazım ipliğine çekilen sözler, Aden incisine benzetilmektedir. Söz incisi şairin elinde işlenip şiir haline getirildikten sonra onu cahillerin eline vermek doğru olmaz; zira o kıymetli bir cevherdir.

Mecliste söylenen ve gönlü etkileyen şiir mısraları da meclise saçılan incilere benzetilmektedir.

Gözyaşları ile inci arasında renk, şekil ve değer bakımından ilgi kurulurken sevgilinin yanağındaki ter damlaları da inciye benzetilmektedir:

Bender-i ğamda benüm gevher-fürüş-ı dürr-i eşk
İki keffe bir terâzûdur gözüm incü çeker (G.75/ 2)

Tek inci (dürr-i yetîm), en kıymetli olan incidir ve sadef bir kutuda saklanır. Bu sadef kutuda dürr-i yetîm (tek inci) in özü için gerekli olan şeyler zaten mevcuttur. Nasıl ki ana karnında kişi, âşıklık sıfatıyla donanımlı olarak dünyaya gelmişse, değerli bir incinin oluşumu için de sadef kutu, o incinin oluşumunu sağlayacak donanımı bünyesinde

barındırmaktadır. İnsanın ana rahmindeki pozisyonu ile incinin sade içindeki pozisyonu arasında ilgi kurulmuştur. Hepsisi aslında yaratılış için birer sebepten ibarettir. Gerçek sebep Yüce Yaratıcıdır ve her şey onun istediği gibi olur. Ayrıca “dürr-i yefîm” ifadesi ile Hz. Muhammed’de de telmih söz konusudur:

Ġangîn olur meşîme-i māderde sāf-dil
Dürc-i şadefde dürr-i yetîmüñ ğubarı var (G.77/ 5)

Aşağıdaki beyitte de ekâbir (dönemin ileri gelenleri) i hazineye, sevgiliyi de kıymetli bir inciye benzetmektedir:

Rehā bulmaz bütân-ı sîm-ten dest-i ekâbirden
Girân-ğadr olsa gevher bir dahî gencîneden çıkmaz (G.100/ 2)

5.6.1.4. Mıknatıs (‘ahen-rübâ)

Sevgilinin göğsü mıknatısa benzetilmektedir; bir başka beyitte ise saman çöpü için mıknatısın çekim gücünün bir anlam ifade etmediği anlatılmaktadır. Yani âşk istidâdı olmayan kişiye onu cezp edecek bir sevgilinin olup olmaması bir anlam ifade etmez denilmektedir:

Çāk olsa sîne ma‘ din-i āhen-rübâ gibi
Bir süzen itmem atlas-ı gerdündan recâ (G.2/ 4)

Bir başka feyze her dil-i şeydâ rübüdedür
Kâh-ı za‘ ife cezbe-i āhen-rübâ ‘abeş (G.24/ 7)

5.6.1.5. Fîrûze (Fîrûzî)

Nişabur'da çıkarılan açık mavi renkli ve değerli bir yüzük taşıdır. Şair, beyitte memduhu överken bir yandan da kendi şairlik gücünü övmektedir:

Şeref kesb eyleyüp firûzî-i vaşf-ı cemîlünden
Olur şümâr-ı nazmım rüzgârûñ hırz-ı bázûsı (K.3/ 28)

5.6.1.6. Bakır

Sevgilinin yolundaki toprağın değerini anlamayanların, her kim olursa olsun, ancak bakırınki kadar değerinin olabileceğine dikkat çekiliyor. Çünkü sevgilinin yolunun toprağı "kimya" dır:

Mânend-i mis 'ayarı olur dem-be-dem 'ayân
Her kim gûbâr-ı râhuñı bilmezse kîmyâ (K.2/ 78)

5.6.1.7. Altın, Gümüş (Sîm)

".....bu metal, yalnızca simgesel ve dinsel nedenlere bağlı olarak değer kazanmıştır. Ne alet, ne de silah yapımına yaramadığı halde, insanların belki de en fazla işledikleri maden, altın olmuştur.Doğanın ve insanın varlığının giderek artan biçimde kutsallığını yitimesine karşın, altının ilksel-simgesel değeri asla yok olmamıştır. (athanor-bölüm-3-mehmet saltık; www. Hermetics.org/athanor3.html)". Bu nedenle geçmişten günümüze kadar insanlar değer verdikleri şeyleri altına benzetmiştir. Dîvân'da Hz. Muhammed'in sözleri hâlis altın ve gümüş gibi kabul edilmektedir.

"Bâr" kelimesi ile de altın tacın ağırlığına işaret edilirken, bir yandan da bu tacın takıldığı insanların yükümlülüklerinin ne denli fazla olduğuna

da işaret vardır. Memduhun nalinun altın dövmele oluşu o dönemin ekonomik durumunu gösteren güzel bir örnektir.

Bir beyitte dallar, renk itibariyle, goncaların avuçlarının arasındaki altınlar olarak hayal edilmiştir.

Renk itibariyle ay; gümüşe benzetilirken, güneş altına benzetilmiştir:

Niçün levâzım-ı ‘ayş-ı dü-rûze şarf itmez

Bahâr vakti tutar müşt-i ğoncada zer şâh (G.32/ 8)

Cimri insanın elindeki altın, aşk kıvılcımının nurunun taş gönüllü birinin kalbinde vuku bulması gibidir, yani anlamsız ve değersizdir; ne kendine ne de etrafına bir yararı olmaz:

Dest-i bahîlde zer-i maḥbûb gūyiyâ

Nūr-ı şerârdur ki derûn-ı hacerdedür (G.43/ 2)

Kalp ile mihenk taşı arasında ilgi kurulmuştur. Altın ve gümüşün değeri mihenk taşında belli olur; insanın değeri ise kalbinin güzelliğinde belli olur. Altın ile gümüş yani dünya malı, insanın içindeki duyguları ortaya çıkaran mihenk taşları gibidir:

Dirhemle denânire hacerdür mihek ammâ

Ḳalbin çıkarır sîm ü zer insâna mihekdür (G.63/ 10)

Bir beyitte de evgilinin altın ve gümüşten başka şeye değer vermemesi yüzünden, aşık sevgilinin yolunda can parasını verse de, sevgili aşığa itibar etmez denilmektedir.

5.6.1.8. Civa (Sim-âb)

Âşğın, aşk derdi neticesinde meydana gelen titreyişleri; civanın ısıya göre hareket edişi ile gözlerin bir yazıyı okurkenki hareketleri

arasında ilgi kurulmuştur. Ayrıca gözyaşları da civa damlaları (renk ve şekil olarak) na benzetilmektedir:

Dil-i bî-māra te'sîr eyledi teb-lerze-i hicrûñ

Düşen her kıatre eşküm dāne-i sîm-âbdur sensüz (G.105/ 4)

5.6.1.9. Demir (ahen)

Demir, gönül için de benzetme unsuru olmuş; duygusuz ve merhametsiz rakip, demir kalpli olarak tanımlanmıştır. Yürek her ne kadar pusulanın ki gibi, demirden de olsa yine de sevgilinin bulunduğu yere ulaşamamanın endişesiyle titremektedir:

Gelürse meclise sâķi rakîb-i āhen-dil

O rütbe şun mey-i kattāli kim kesilsün tûc (G. 28/ 6)

5.6.1.10. La'l

Dudaklar, rengi ve kıymeti açısından, la'le benzetilir. Hatta sevgilinin lal renkli dudakların güzelliğini gören yakut, üzüntüsünden kana boyanmıştır. Sevgilinin dudakları ezel hakkâk (Allah) ının ona emaneten verdiği ve sevgilinin adına kazılmış lal taşlı bir yüzük gibi hayal edilmektedir:

Kemāl-i hûsn-i haķ-ı la'l-i yāra şevķından

Boyandı hâşret ile kıpkızıl kâna yâķût (G.22/ 3)

Fem degül anı emānet virdi Hakkāk-i ezel

Bir nigîn-i la'ldür yāruñ kazılmış adına (G.193/ 3)

Sevgilinin, rengi itibariyle, genellikle gümüşe benzetilen sinesine damlayan kanlı gözyaşları, gümüş yüzüğün üzerindeki lal taşına benzetilmiştir.

5.6.1.11. Yakut

“Eski dönemlerden beri yakutun hastalığı önleyebileceğine inanılmıştır-gerçekten de toz haline getirilmiş yakut, tıp geleneğinde müferrih, “ferahlaticı”, bir tür sakinleştiriciydi-maşukun dudağının ya da kırmızı şarabın yakuta benzetilmesinin sebebi budur. (Schimmel, 2004: 23)” ve Dîvân’da da daha ziyade bu iki unsur ile birlikte zikredilmektedir.

Kemāl-i hüsn-i haṭ-ı la‘l-i yāra şevkından
Boyandı ḥasret ile kıpkızıl ḳana yāḳūt (G.22/ 3)

5.6.1.12. Keh-rübâ

Âşığın saman çöpüne dönen zayıf bedeni uçmaya meyl edince halka halka dalgalar şeklinde olan zincir, kehribar gibi onu tutar, uçmasını engeller. Çünkü kehribar, saman gibi maddeleri kendisine doğru çekme özelliğine sahiptir:

Kimse le‘ime yār olamaz iltifât ile
Seng-i siyâha cāzibe-i keh-rübâ ‘abeş (G.23/ 2)

Ten-i kâhum hevâya mâ’il olduḳça tıtar anı
Mişāl-i keh-rübâ zencîr-i mevcgüne-i zerdüm (G.157/ 5)

5.6.1.13. Mercân

Mercân, el ile benzerliği yanında kırmızı rengi dolayısıyla da söz konusu edilmiştir. Kader kavramı anlatılırken mercan örneği verilerek, nasıl ki mercan kırmızı renkte yaratılmışsa ve onun bu kaderi değiştirmesi

mümkün değilse, yaratılanların tümü de bu dünyada payına düşeni yaşamak ve buna rıza göstermek zorundadır denilmektedir.

Bir başka beyitte de âh ipinin halkasına dizilen kıvılcımlar, mercan taneli bir tesbihe benzetilmiştir:

Halka-i rişte-i âhumla şerâr-ı cân-süz
Ma‘bed-i dilde turur sübha-i mercânumdur (G.54/ 9)

Sevgilinin dudağı da, renk ve değer itibariyle, mercana benzetilir:

Rüyuñ ki senüñ mihr-i dırağşân gibi parlar
Mercân lebüñ la‘l-i Bedağşân gibi parlar (G.56/ 1)

5.6.1.14. İpek

Sevgilinin ipekli kumaştan yapılmış elbisesi ve elbisenin o yürüdükçe meydana gelen alacalı bulacalı renkleri yanında ipeğin akışkan bir cins kumaş olması nedeniyle civanın hareketleri ile benzerlik kurularak verilmiştir:

Mişâl-i mevce-i sîm-âb dūş-ı dil-berde
İder ıhararet ile lerze mevc-i târ-ı ıharîr (K.6/ 50)

5.6.2. Güzel Kokular (Nâfe, anber)

“Kokunun, kokuyu sürenin karakterinin bir ifadesi olduğu düşüncesi dünyanın çeşitli yerlerinde yaygındır ve ‘kutsalın güzel kokusu’ İslami gelenekte de bilinir.(Schimmel, 2004: 125)”

“Koku alıcıları burun deliğinin en tepesinin arka kısmına yerleşmiştir. Her nefes aldığımızda, hava çıkık koku silialarının (tüylerinin) arasından geçer. Gaz molekülleri hakkında bilgi, nöronlar tarafından beyin kabuğunun hemen altında uzanan koku tomurcuklarına taşınır. Koku,

kabuğun altında uzanan değişik beyin kısımlarını dolaşmak zorunda olmayan tek duyu türüdür, çünkü koku alıcılarının uyarımı doğrudan beyin kabuğuna iletilir. (Wilcox, 2001: 59)". Tıbbî olarak bu şekilde tanımlanan koku alma duyumuzun işleyişi, Dîvân'daki bir beyitte de sevgilinin saçlarının renginin ve kokusunun âşık üzerindeki etkileri ile birlikte anber kokusu ile irtibatlandırılarak anlatılmaktadır:

Aşık parmaklarını da koku saçarak geceyi aydınlatan bir fitile benzetiyor:

Mumun yaydığı anber kokusu insan psikolojisi üzerinde son derece etkilidir. Hem mumun hem de anber kokusunun insan üzerinde sakinleştirici bir etkiye sahip olduğu dikkati çeker.

Medâr-ı hüsni yâ gird-âb-ı âbdur yâhûd

O nâfe gülçe-i sîm üzre şekl-i tamgâdur (K.5/ 11)

Kimûñ zûlfine bilmem şâne olmuşdur bu şeb destüm

Ki engüştüme fetîl-i ' anber oldı bezm-i havrâya (K.9/ 18)

5.6.3. Diğer Süs Unsurları

5.6.3.1. Sürme (tûtîyâ kuhl), Kına (hınâ, hınnâ)

Her ikisi de sevgilinin güzelliğini bütünleyen unsurlar olarak zikredilmektedir. Sevgilinin bulunduğu yerin toprağından, gözleri tedavi etme özelliğine sahip sürme olarak bahsediliyor. Bu nedenle saba rüzgarından sevgilinin ayağının toprağını savurarak heba etmemesi isteniyor.

Ellere yakılan kınaların zamanla çıkması hususu aşağıdaki beyitte şöyle anlatılmaktadır:

Hinā-yı dest-i mahbūbān gibi ğafletle āhır-kār
Çıkar elden tıyulmaz bezm-i ‘aşkuñ cām-ı serşārı (K.4/ 27)

O şūh-ı ‘işvegerüñ nāhūn-ı mūhennāsı
Tamām mūnhasif olmuş hilāl-i ğarrādur (K.5/ 8)

5.6.3.2. Sūs Eşyası

Sevgilinin hareket eden ağzı ile yelpazenin hareketi arasında benzerlik kurulmaktadır. Sevgilinin ağzından çıkan sözler, yelpazenin insanları rahatlatması gibi, âşıkın gönlündeki harareti azaltır:

İder hāmūşluk gönlümde bu ‘aşk âteşin itfā
Dem-ā-dem bād-zen olmazsa tahrik-i leb-i gūyā (G.6/ 1)

Renkleri ve şekilleri ile çeşitli duygu durumlarını anlatmaya yarayan bir simge değer olarak karşımıza çıkan mendil (destmâl) ler de Dîvân’da söz konusu edilmekte ve sevgilinin aşk pazarına boşu boşuna gitmesi yerine doğrudan âşığa gitmesi gerektiği, zirâ âşığın sevgili uğrunda can parasını mendiline koyma (sevgili uğrunda canını seve seve fedâ etme) ya çoktan razı olduğu söz konusu edilmektedir:

Bāzār-ı ‘aşka varma tehi ey nigār-ı mest
Gel gel ki naqd-i cān koyayum destmālūne (G.197/ 2)

5.7. Giyim-Kuşam

Dîvân’da giyim-kuşamla ilgili olarak geçen ifadeler:

Etek (dāmen, libās zeyl, sevb), giribân (elbise yakası), destâr (sarık, fes, arak-çîn, külâh), elbise (cāme), kaftan (hil’at), gömlek (pirehen), atlas, âbâ, kumaş (kâlâ), keşf (ayakkabı, pabuç)

Yine giyim-kuşama bağlı olarak iplik (rişte, târ), iğne(sûzen), tellemek (iğneye iplik geçirmek), hayyât(terzi), pîne, ruk'a(yama), murakka'(yamanmış, yama vurulmuş) gibi ifadelerin zikredildiği de dikkati çeker. Ayrıca her renk ve her kumaş belli bir olguyu simgelemektedir. Matemli iken siyah elbiseler giyinmek gibi.

Kumaş (kâlâ) ve elbise çeşitleri: (câme-i zer-dûz(sırma işlemeli elbise), câme-i mûyîne(kürk elbise), Harîr (ipek), ma'î kerrâke(kerrâke: yünden ya da yünlüden yapılmış hafif bir kumaş),

Târ u pûd (dokumada enlilemesine atılan atık), rûfû (dikişi belirsiz, yama, örgü), kirbâveş (bez, kumaş, keten ve pamuklu bez), kabâ, perend (ipekten dokunmuş, düz, nakışsız kumaş, atlas), şal, ıydiyye (bayramlık), pergâle (parça, pay, yama; kaba iplikten yapılan bir çeşit dokuma).

“Eski çağlardan günümüze kadar süren uzun zaman dilimi içerisinde kadınlar kendilerini güzel ve şık göstermek için kılık kıyafetlerine büyük önem verirlermiş ve imkânları oranında süslenirlermiş. Bu sebeple kadınlara özgü moda, toplumların sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili olduğu kadar onarın inanç, örf, adet, gelenek ve görenekleri ile de yakından ilişkili olmuştur. Kadınlar giyim ve süslenme konusunda ilk olarak başlarından başlamışlar ve baş güzelliğine büyük önem vermişlerdir. Bu da ister istemez, onarın her şeyden önce yüzlerinin bakımına ve başlarına giyecekleri başlıkların seçimine özen göstermelerine yol açmıştır (Bakır, 2005: 439)”.

Ayrıca bazı duygu hallerini ya da inanç sistemlerini kişilerin giyim kuşamından hareketle çözmek mümkündür. Yas anında siyah giymek, başa örtü takmak gibi. Şair, bülbül yaratılışlılığı ezelden bu yana taşıdığına işaret ederken, gönlümde saklı olan bu sevda coşmaya başlayınca bülbül gibi inlediğini ve sözlerinin de matem karanlığı rengindeki elbiseye

büründüğünü(yani hep karamsar ifadeler kullandığını/ dünyaya hep karamsar gözlerle baktığını) anlatıyor.

Kumaşın hareketleri ile sevgilinin hareketleri arasında bağ kurulmakta ve kumaş üzerindeki renk dalgalanmaları, âşıkın can ipini paramparça etmektedir:

Bu cünbiş her kadem şad-pāre eyler rişte-i cānı

Meded ārām vir dūşında naķş-ı mevc-i kālāya (K.9/ 11)

“.....insan yapımı nesnelere arasında en önemli olanı başa takılan başlık dahil olmak üzere elbisedir.Çünkü elbiseler insanın öteki benliğidir; düşmanın elbisesinin bir parçasını yakmak onu öldürmenin yerine geçer; bu, Doğu ve Batı’da bugün bile bilinen bir uygulamadır.Elbise, sahibinin bereket’ini taşır; bu nedenle elbiseler bir kralın, prensin veya velinin gücünü bir başkasına aktarmada kullanılmıştır (Schimmel, 2004: 65)”.

Memduh, şairin nazımlarını beğenecek olursa şaire bu hil’at elbisesini giydirmek de uygun düşer, yaraşır deniliyor. İdareyi devr alan hükümdarlara ilk göreve başladığında kaftan giydirilmesi hâdisesine telmih söz konusudur.

Dolunay (mehtap), sarı ya da kırmızı renkte görüldüğü için al eteklik giymiş gibi düşünülür:

Geyüp bir al eteklik hâleden meydāna ‘azm itdi

Semāda Mevlevi āyinini taşvīr ider meh-tāb (G.9/ 3)

Sevgilinin naz ve işvesi, taze bir kumaş gibi düşünülüyor. Bu kumaşın müşteri (aşık) sinin de tükenmeyecek kadar çok fazla sayıda olduğundan bahsediliyor:

Müşterîsi çok dükenmez bir kumâş-ı tâzedür

Sen hemân bâzâr-ı istiğnâda cânâ 'işve şat (G.19/ 5)

Tabiat unsurları kişileştirildiğinde de onların elbiselerinden bahsedilmekte; örneğin gökyüzü, sırtına mavi bir elbise giymiş insana benzetilmektedir. Tabiata bahar mevsiminde hâkim olan yeşil renge gönderme yapılmış ve çimenlik giydiği yeşil kaftanı ile sanki bir kavmin yeni sultanı gibi hayal edilmiştir:

Ķabâ-yı sebz ile gŷyâ emîr tâzesidür

Alur ele gül-i surhi mişâl-i ahker şâh (G.32/ 4)

Dönemin büyüklerinin huzuruna hilat ümidi ile varma, Allah sana zaten bir beden elbisesi giydirmiş, sen önce onu eskit de hele daha fazlasını bekleme deniliyor. Beden, elbiseye benzetilmiş ve bu elbisenin Allah tarafından insanlara sunulan bir lütuf olduğu söz konusu ediliyor. Ayrıca Allah'tan başkasından himmet ummanın doğru olmadığı, kanaâtkâr olup sahip olunan nimetlere şükretmek gerektiği üzerinde durulmuştur.

Sevgilinin, ayrılık zamanı yaklaştığında, aşğa meyl etmesi, ona ilgi göstermesi onun eteğinden tutmak şeklinde zikredilmiş ancak son hamlenin ayrılık zamanında yapılmış olmasının hiçbir şey ifade etmeyeceği anlatılmaya çalışılmıştır. Sevgilinin kölesi olan aşık, onun başkalarına meyl etmesine engel olacak ve sevgilinin hayalinde, yabancıların yer etmesi durumunda kahrından ve öfkesinden elbisesinin yakasını hışm ile yırtacaktır.

İğne ile İsâ mazmununa telmih yapılmakta ve bir yerde de nezaket, ipliğe benzetilmektedir. Nezaket ipliği öyle bir iplik ki, parlaklığı ile dünya çemberini İsâ'nın iğnesinin deliği kadar ufaltmaktadır.

Sevgilinin kirpikleri iğneye benzetilir. Gönülde gamzenin açtığı yara onulmaz (iyileşmesi imkansız) dır; ancak kirpik iğnesi saç ipliğiyle birlikte bu yarayı dikmiştir. Sevgilinin dala benzeyen boyu, âşıkın bakışlarının ağırlığı (ya da meyveleri) sebebiyle nazlı salınışını ortaya koyamıyor:

Nihâl-i kâmeti bār-ı nigâh-ı ‘âşıkdan
Hırâm-ı nâz idemez sâha-i çemende dilîr (K.6/ 4)

Okun göğüste bıraktığı iz ile kumaşın yaması üzerindeki dikiş izleri birbirine benzetilmiş ve kalıcılıkları arasında da ilgi kurulmuştur. İpliği çözmeden yamayı kumaştan ayırmak imkansızdır; gönle batan okun peykanının izi gönülden silinmez, gönülde derin izler bırakır derken, sevgilinin âşık üzerindeki etkisinin ne denli fazla olduğu anlatılmaktadır:

Çekilmez laht-ı dilden ‘uqde-i peykân-ı dil-dûzuñ
Ki târ-ı pergere hâll olmayınca pîneden çıkmaz (G.100/ 4)

Bakış ipinin ucuna sevgilinin gamzesini iğne yapsak da, âşıkların gönül yarasına yama yapmak mümkün olmaz; zira âşıkların gönülleri, yamayı bile kabul edemeyecek kadar yaralıdır.

Ehl-i himmet, ehl-i keremi iğneden öğrensin; iğne çıplak durduğu halde başkalarını giydirir:

Ehl-i himmet keremi öğrene süzenden kim
Kendi ‘uryân geçinür geydirür ‘uryâna libâs (G.110/ 6)

Vaizin sarığının şekil itibariyle dairevî olduğu ve künbete benzetildiği dikkati çeker.

Sevgilinin suyun içindeki hali, sudan mavi bir elbise giymiş gibi hayal edilirken; şalı da âşıkların kanıyla boyandığı için böyle kırmızıdır denilmektedir:

5.8. Sofra ve Yiyecekler

Divanda geçen ilgili ifadeler: Sofra (h^ˆân simât), yemekler (at'ime), nimetler(ni'am), azık (tûşe), lezzet tadıcı (lezzet-çeşân), tuz, tuzluk (nemekdân), biber(karabiber), bastırma(pastırma), şıra (şire), kand (şeker), şîr(süt), kebab(ciger, biryân), tennûr(fırın, tandır), tuzla-mak, şeftali (şeftâlû), ayva (eyvâ), elma (sîb), (şeker-endûde) leblebi (şekerle kaplı leblebi), helva (havlâ), şîrîn muhallebi, lu'âb(tatlı)(sakızlı tatlı-sakız tatlısı), maya (mâye), heybe (enbân)

Ay ışığının kadehe yansımış hali, kadehin sütle doluymuş gibi hayal edilmesine neden olmaktadır:

Hevâ-yı feyz-i mihr-i 'aşk ile şeb-gîr ider meḥ-tâb
Ki cāmın selsebîl-i nûrdan pür-şîr ider meḥ-tâb (G.9/ 1)

Aşk sofrasından bahsedilirken âşık bu aşk sofrasının lezzetine bakan kişi olmak istemektedir. Aşk sofrasındaki tuzluğun içindeki tuzlar, elmas parçaları olarak hayal edilmektedir.

Âşığın ciğerleri, sevgilinin şimşek gibi etkili olan ve bütün âlemi yakan hareketlerinden dolayı kebab olmuştur. Sevgiliden âşığın bu kanlı ve kebab olmuş ciğerlerinden yemek yapması istenmektedir:

Revişde ey perî-rû berk-i 'âlem-sûza beñzersin
Şitâbından kebâb oldı cigerler bir yemeklik yap (G.12/ 3)

Ayva ve elma, sevgilinin çenesi için benzetme unsurudur. Sevgilinin dudakları şekeri içinde saklayacak kadar küçük ve tatlıdır. Hatta şekerle lezzet katan da sevgilinin dudaklarıdır. Güzellik, temiz bir sofraya benzetilmiş, sevgilinin beni de bu sofradaki lezzeti artıran biber olarak düşünülmüştür:

Fürûğ-ı neş'ede birdür vücuda rûh ile rāh
Ki nuql-i meclis ola būs-ı ğabğab-ı tuffāh (G.29/ 1)

Şîrîn-dehān dil-bere dā'im mezāk olup
Bu tengnāda şîre mişāli şıķıldı ķand (G.38/ 6)

Şîrînlîk arturur beñ o h'ān-ı melāhate
Eyler efendi tu' me-i pāki biber-lezîz (G.40/ 2)

Helvanın karışımında süt ve şekerin olduğuna ve bunların helvaya lezzet kattığına değiniyor. Nasıl ki biryan kebabı ateşte çevrilerek (bu şekli ile raks ediyormuş gibi düşünülüyor) pişiriliyorsa, ruhî olgunlaşmasını gerçekleştirememiş kişiler de biryan kebabı gibi sürekli dönüp durmakta, raks etmektedir. Biryanın terbiye edicisi ve ibadeti ateşle mümkündür. İşte kâmil olabilmek için de aşk ateşi gerekir. Tat ehli olana, tatması için şirin bir muhallebi gerekmeseydi; gönül, sevgiliyi öpmek yerine(yani dudaklarının yerine), çene çukurunu tercih ederdi. Sevgilinin dudakları o denli tatlıdır ki şirin bir muhallebiye benzetilmiştir:

Tercîh iderdi būsene dil sîb-i ğabğabı
Ehl-i mezāka olmasa şîrîn muħallebi (G.226/ 1)

Ayva tüyleri, renk itibariyle, karabibere benzetilmiştir. Yüz ise güzel nimetlerin bulunduğu sofradaki tuz gibi hayal edilmiştir. Eski Türk inanışında tuz, son derece önemlidir:

Ruhsâr-ı dil-ârâda olan hâl-i siyeh-fâm
Hân-ı nemegîn-i ni' am-ı hüsne biberdür (G.81/ 4)

Söz, gönül fırınındaki, renkli ateş gibi düşünülmüştür:

Tennür-ı dilün âteş-i rengin suhanumdur
Her dâne nokta düd ile endüde şererdür (G.81/ 5)

Kış mevsiminde zemin buzla kaplanıyor; buzun altında kalan zemin bu hâliyle gören tuzlanmış pastırmaya benzetiliyor.

Sofraya oturmanın bir adabı olduğundan ve davetsiz oturmamak gerektiğinden söz edilir. Masraf eder, malzemeye kıyar da bol kullanırsan, yemeklerin gayet nefis ve lezzetli olacağına değiniyor. Demek ki yemeğin lezzetli olmasının sırrı, tuz ve malzemenin bolluğudur. “Tuz yemeği korur ve Batı geleneğinde ‘ekmekle tuz yemek’ örneğinde olduğu gibi, sadakat işareti olarak takdir edilir. (Schimmel, 2004: 127)“:

Cihânı başdı şitâ zir-i yağda kaldı zemîn
Gören şanur anı başdırmadur ki tuzlandı (G.219/ 3)

5.9. Mimari

Divanda geçen ilgili ifadeler: Mimar(bennâ), kasr, merdiven (nerdübân, süllem), yatak odası (şebistân, h'âbgâh), köprü (cizr), kemer.

Mimar, mihrabı sevgilinin keman gibi olan kaşlarından esinlenerek yapmıştır. Aşk imamı bu yüzden mihrap tâkine secde etmektedir:

Kemān-ı ebrūvān-ı yārdan resm eylemiş bennā

İmām-ı ʿaşk anınçün tāk-i mihrāba sūcūd eyler (G.57/ 6)

Göz sarayına, sevgilinin güzelliğinin aksi gidip gelebilsin diye bakış merdivenine, bakış dalgaları basamak olmuştur. Güzelliğin kendisi değil daha ziyade onun aksi, yani hayali söz konusu olduğu için, bu hayalî unsurun göz sarayına gidip gelebilmesi de ancak dalga şeklinde olan hayalî bir merdivenle, bakış merdiveniyle olabilecektir. Âşık, sevgilinin yanağının parlak dalgalarını merdiven edip onun namının gökyüzüne kadar çıkmasını sağlamıştır. Âşığın gönlünden yükselen âh kıvılcımları, gökyüzü eteğini tutuşturunca bu seferde âh dalgalarını feleğe merdiven ettiğinden bahseder:

Kemān-ı ebrūvān-ı yārdan resm eylemiş bennā

İmām-ı ʿaşk anınçün tāk-i mihrāba sūcūd eyler (G.57/ 6)

Dilden şirāra dāmen-i ʿarşı tūtinca ben

Emvāc-ı āhumı felege süllem eyledüm (G.156/ 6)

Âşık, o cihan şuhunu yatak odası kadar özel ve mahrem bir yerde saklamaktadır. Ancak yatağın altındaki halıya, onun tasvir(resim)i yansımıştır:

Şebistānında ol şūh-ı ciḥānı şakınur ʿāşık

Eger kālīçede taşvīr olursa pister altında (G.194/ 5)

Âşık kara bahtlı bir bülbüldür; çünkü gül destesi bile onun yatak odasına alev yaprağı saçmaktadır:

Ol bülbülüm ki baht-ı siyeh berg-i şu'leden
Eyler feşânde deste-i gül h'âbgâhuma (G.196/ 4)

Sevgili âşığın aşkını anlamadıkça, sevgiliye giden yollarda köprüler kurmak ve ona kavuşmak imkansızlaşır:

Ey meh bu yolda 'âşıka bir hayruñ olmadı
Cisr-i vişâli böyle mi olur kemerleme (G.207/ 5)

Sözün her tanesi bir nokta; ev ile evin sıvası ise söz ateşinden çıkan kıvılcımlar gibi de düşünölmüştür:

Tennür-ı dilüñ âteş-i rengin suhanumdur
Her dâne nokta düd ile endüde şererdür (G.81/ 5)

5.10. Tabâbet

Divanda geçen ilgili ifadeler: Eftîmûn (Eftîmon), ilâç, devâ, merhem, ağrı sızı (renc), baş ağrısı, hasta (sakîm, maraz), cerrâh, tabîb, yaraya tuz basmak(serpmek), şişe ve bardak çekmek, uçuk (teb-hâle), nîşter, nabz, Bukrât(Hipokrat), hubb-ı müsâvî/ ahlât (insan vücudunda farz olunan dört unsur veya usâre: kan, salya, safra, dalak(ahlât-ı erbaa), sevdâ

Tabip, aşıkların derdine çare bulamaz. Sadece ara sıra ağrıları azalsın diye şişe ve bardak çekmektedir. Bu yüzden gönül, gam köşesinde sevgilinin misk kokan saçlarının hayalinin sevdasıyla eftimun (Eftîmûn (Eftîmon); kimyondan daha uzun, tadı keskin bir ottur ki halk arasında "tatlıca ot" da denir. Gelin saçı dedikleri bitki de bu olup sara hastalığına iyi geldiği bilinmektedir." (Pala, 255: ??) a sarılmaktadır. Sevda, bir hastalıktır; "eftîmûn" da "sevdâ" hastalığının tedavisinde kullanılır:

Cününümde şarıldum şandılar zülf-i dil-ārāya
Ben efitimün ile buldum ilācı def' -i sevdāya (K.9/ 1)

‘ Aceb mi künc-i ğamda zülf-i müşğīnūñ hayāliyle
Göñül şarılsa efitimūna sevdā-yı merākından (G.170/ 8)

Sevgilinin gamzesi, neştere benzetiliyor. Âşığın nabzının atışlarını Hipokrat’ a değil sevgilinin gamze neşterine sormak gerekir.

Sevgili tarafından yaralanan âşığa cerrah merhamet edip yaralarının ağzını merhemle kapatsa da bunun hiçbir faydası olmayacaktır çünkü sevgilinin yaralayıcılığı daimîdir:

Anı sen nişter-i ğamze-i cānāneye şor
Cünbiş-i nabz-ı dil-i ‘ âşıkı bilmez Bukrāt (G.122/ 2)

Sevgilinin, Mesihâ’nın nefesi gibi can bahşeden dudakları, aşk ehlinin hasta gönlüne ruhânî bir ilaç etkisi yapmaktadır:

Leb-i cān-bahş ile güftāra gelse ol Mesihā-dem
‘ İlāç eyler dil-i bī-mār-ı ehl-i ‘ aşka rühānī (G.222/ 5)

Bu beyitte “baş ağrısı” hem gerçek anlamında hem de “başa gelen belâ ve sıkıntılar” şeklinde mecâzî anlamında kullanılmıştır. Eskiden, başa gelen bir belanın def’i için ziyaretlere gidilir ve orada kutsal kabul edilen yerlere taşlar yapıştırılmış. Ayrıca baş ağrısının geçmesi için başa bir şeylerin bağlanması gibi bir halk hekimliği inancı da vardır. O put kadar güzel olan sevgilinin yanağındaki anberin kokulu beni, sanki baş ağrısının geçmesi için, başa yapıştırılan lâden (lâden: bir cins çalı ve bu çalının

zamkı/ eskiden kadınların yüzlerine ben taklidi yaptıkları maddedir) e benzer denilmektedir:

‘Anberin hâl-i ‘izârı o bütüñ güyâ kim
Derd-i ser-def‘ine yapışdırılan lâdendür (G.78/ 3)

Sevgilinin dudaklarındaki uçuklarla, suyun üzerindeki hava kabarcıkları arasında benzerlik kurulmaktadır:

O la‘l-i terde yok tebhâle hergiz âfet-i tebden
Ki cünbiş eylemekle âb-ı gevherde habâb olmaz (G.91/ 2)

Ayrıca Dîvân’da zaman zaman halk hekimliğine ya da yaygın inanışlara dayalı bir takım pratik hususlar hakkında bilgi verildiği de dikkati çeker. Örneğin; insanın boğazına takılan lokmanın rahat yutulabilmesi için su içilmesi gerektiği gibi:

Sürer Belîğ bu sevdâ-yı hâmi-i dilden mey
Şudur ‘ilâcı gülü-gîr olunca mîve-i hâm (G.155/ 6)

Doktor, hasta gönüllü âşıkların derdine çare bulmak için onların gözyaşı paralarını kabul etmediği gibi sevabına muayene etmeyi de kabul etmez diyerek dönemin tıbbî yapısındaki bozukluğa da dikkat çeker. Yani doktorlar maddî şeylerin dışında hiçbir şeye değer vermedikleri gibi sevabına bir şey yapmaktan da kaçınılmaktadırlar:

Eyvây naqd-i eşke revâyiş yok ol tabîb
‘Uşşâk-ı haste-hâtıra bakmaz şevâbına (G.202/ 7)

Aşağıdaki beyitte de çiçek hastalığından söz edilmektedir:

Fürûğ-1 ‘arızı te’sir idüp o mihr-i ruhuñ
Çiçek çıkardı harâretle tende yer yer şâh (G.32/ 3)

5.11. Alış-Veriş

Dîvân’da geçen ilgili ifadeler: Müşteri, para, pazar (bâzâr), kumaş, terazi (mîzân), senc (tartan, ölçen), narh (çarşıda, pazarda satılan şeylere resmî makamlarca gösterilen fiyat), Malta çarşısı, magbûnî (magbûnî: alışverişte aldanmış kişi)

Sevgilinin nazı ve işvesi değerli bir kumaş olarak düşünülüyor. Bu nitelikteki bir kumaşın müşterisi (yani aşıkları kastediyor) nin de tükenmeyecek kadar çok fazla sayıda olduğundan bahsediliyor:

Müşterisi çok dükenmez bir kumâş-1 tâzedür
Sen hemân bâzâr-1 istiğnâda cânâ ‘işve şat (G.19/ 5)

Sevgili, kavuşma pazarında işve satan ve karşılığı ciğer olan bir satıcı olarak hayal edilmektedir. Alıcısı ise âşıklardır:

Pek varma gönül üstüne ol ‘işve-fürüşuñ
Bâzâr-1 vişâl içre metâ‘1 ciğer ekmiş (G.112/ 5)

Bu çarşı (alem)’da kadir ölçen terazinin kefeleri bozulmuştur, o yüzden kadir ölçmek artık imkansızdır. Artık kıymetli insanları ölçebilecek yetenekte tartı (insan) lar yoktur:

Olmış şikeste keffe-i mîzân kadr-senc
Bu çâr-sûda şimdi bilinmez kadir nedir (G.83/ 7)

Âşıklar, can parasını aşk pazarında sevgiliye kavuşma ümidi ile harcamaktadır:

Nuķūd-ı cān virirken müşteri bāzār-ı aşkuında

Meded şimdi metā^c -ı vaşlı yāruñ mübtezellenmiş (G.116/ 6)

Bu beyitte, o dönemin alış-veriş hayatı ile ilgili çok önemli izler bulabiliyoruz. O dönemde de çarşı ve pazarlarda fiyatların denetim altında olduğu, hatta padişah izniyle ve onayıyla malların belli fiyatlarda satılabildiğine; eğer bu denetim olmasa hiçbir esnafın insafı olmayacağı ve mallarını oldukça pahalıya satacağı anlatılıyor:

Narh bābında eger haţı-ı şerif itse şudūr

Kıl kadar yokdur iden şehd-i vişāli erhāş (G.119/ 3)

Gözyaşlarını para gibi döken âşık nasıl ki bu durumundan hoşnutsa, cömert olan kişi de insanlara yardım etmekten mutlu olmaktadır. Cömert kişiler, cömertliği ile nasıl mutlu olurlarsa, âşıklar da sevgili için döktükleri bu gözyaşlarından aynı derecede haz alırlar:

Elem çekmez saĥāvet-pişe işār-ı diremden hiç

Döküp naķd-i sirişki dīde-i giryān olur maĥzūz (G.124/ 3)

Pişmanlık pazarı bozulunca, yokluk kumaşına aldanmış bütün müşterileri ortaya çıkacaktır. Yani dünyanın sonu geldiğinde insanlar yaptıkları hatalardan pişmanlık duyacaklardır:

Maĥbūnī-i kālāy-ı fenā zāhir olur hep

Şabr eyle bu bāzār-ı nedāmet bozılınca (G.184/ 3)

5.12. Yazı ile İlgili Hususlar

Yazı ile ilgili olarak kalem ve kaleme ait hususiyetler: Kalemin ucu, kalem çeşitleri, mürekkep (surh, zekâb), hokka, kağıt (sahîfe, safha, levha, sayfa, varak, zerkâr(altın işlemeli, sırma ile işlenmiş), dîvânçe (küçük şiir mecmuasıdır), kâtip (debîr), mastar, nokta, tenvîn, nûn, keşîde(çekimli; dizilmiş, tertip edilmiş, yazılmış, eski yazıda harflerin üzerine çekilen çizgi), hattât, hat, gubârî (bir yazı çeşididir), söz (suhan, kelâm, kavî), nikât (herkesin anlayamayacağı ince manalar-sözde ve hareketlerde-ince, manalı, zarif ve şakalı sözler), okul (mekteb, debistân), hoca (h'âce), ebced, şi'r-i musavver(resimli sanat; ressam, söylemek istediğini resimle anlatmak), şemse(Güneş şeklinde yapılan işleme resim), mühür, imza, ve nâme, mektûb (mektup) gibi unsurların zikredildiği dikkati çeker.

Kalem, mânâ ülkesinin bekçisi olarak hayal edilmektedir:

‘Asâ-yı kilki itdim pāsban-ı kişver-i ma' nâ

Olur gürz-i Tehemten dürbâş-ı taht-ı Kāvûsî (K.3/ 36)

Mestanelerin hareketleri ile kalemin hareketleri arasında benzerlik kurulur:

Şafâ-yı neş'e-i vaşfuñla reşk-i bülbüldür

Şarîr-i lağziş-i mestâne-pây-ı kilki-i debîr (K.6/ 34)

Bülbül, memduhun methini yazan(senâ-h'ân) kalem gibi düşünülüyor. Yani bülbülün aşk inleyişi ile kalemin cızırtıları arasında ilgi kuruluyor:

Ṭarâvet-yâb idüp hem-vâre Haq gûlzar-ı iqbâlûñ

Senâ-h'ân ola anda bülbül-i kilki-i hoş-elhânûm (K.8/ 29)

Kalem için kullanılan tamlamalar benzetmeler ve kalem çeşitleri:

Sevgilinin hayalinin, bırakın artık gönülde, gözde bile yer edinmediğinden; zaten gönülde değil gözde yer edinen bir hayalin değerinin de adeta su üzerine kıl kalemle yazılan yazı kadar geçici olacağına değiniliyor. Önemli olan gönle hayalini nakş edebilmektir:

Nağşuñ hayâli kalmadı mir'ât-i dîdede

Âb üzre kilik-i müy ile taşvîr olur mı hîç (G.27/ 2)

Sevgilinin kaşlarının tarifi yapılırken, onlar güzellik sayfası (bembeyaz olan yüz)'na kıldan kalemle karalanmış bir besmele satırına benzetilmektedir; yani yüz güzelliği sayfa olarak kabul edilmekte; kaşlar da bu sayfadaki besmele satırı olarak hayal edilmektedir. Kaşların güzelliği ve şeklinin düzgünlüğü, kıldan kalemle yazılan bir yazı olarak tasvir edilmiştir. Kaşların renk itibariyle de siyah mürekkeple benzerliği dikkat çekicidir:

Keşîde hâme-i müyîn ile hatt-ı ebrû

Sevâd-ı âyet-i hüsn üzre satr-ı besmeledür (G.55/ 2)

Kalemin (hâme-i cādû, zebân-ı hâme, esb-i hâme, hâme-yi ma'nâ, hâme-yi germ-rev, hâme-i müyîn, yerâ'a(kamış, yontulmamış kalem), hâme-i müşgîn, hâme-i zerrîn-altın, hemdese-i kilik(geometri kalemi) gibi çeşitlerinden bahsedilmektedir.

Kaleminden çıkan büyümlü eserlerin, insanları sihir gibi etkisi altına aldığından bahsedilmektedir:

Biraz da hâme-i cādû-eserle eyleyeyüm

Bizâ' a-i dil-i sihr-âferînümi takrîr (K.6/ 80)

Kamış kalemlerin uçları ikiye ayrılır ve mürekkebe daldırılarak yazılmış, bu nedenle bu ikiye ayrılan uç, iki tane dile benzetilmiştir. Böyle iki dilden çıkan nazmı düşmanlara kötölesen de onda bir eksiklik bulamazsın deniliyor. Beyitte “iki dilli kamış”; iki şahidin de karşılığıdır:

Bu nazma var ise söz söyle haşma buldursun
Yerā' a-i dü-zebān ile müdde' āya sübüt (G.22/ 5)

Şairlik yönünü meth ederken bu nazımdaki beyitleriyle dokuz kat gökyüzünü kıyaslıyor. Bunların birbirlerine denkliğinin, geometri kalemi gibi hassas bir kalemle ölçüldüğüne değiniliyor:

Bu heft-beyt nüħ-eflāk ile ber-ā-berdür
Belīg hendese-i kilk ile olındı mesāh (G.29/ 7)

Sevgilinin kaşları ve dudağının üzerindeki ayva tüylerinin oluşturduğu çizgilerin sayı olarak toplamının dörde tamamlanması bakımından bir dörtlük olarak düşünülmüştür. Ancak bunları zahit olanların anlayamayacağı, burada saklı olan sırların ancak gönül ehli olanlar için bir çok manalar ifade edebileceğine değiniliyor:

Ebrū ile haṭṭ-ı leb bir kıṭ' adur ey zāhid
Ma' nāsı anuñ ğayet erbāb-ı dile vāzih (G.30/ 4)

Yüzün belirli bölgelerine dağılmış şekilde bulunan benler, güzellik hattına konulan süsler olarak zikredilmekte ve yüzdeki benler, hat sanatında kullanılan harflerin altına ve üstüne konulan işaretlere benzetilmektedir:

Cā-be-cā hāl iledür ruḥda olan revnaḫ-i ḫaṭ
Yaḫıṣur ḫüsn-i ḫaṭa zîr ü zeber ḫonsa nuḫaṭ (G.123/ 1)

Âşık güzeli vasf ederken matla (ilk) beytinden makta (son) beytine gelinceye kadar, kaleminin ucunu bin kere kırmıştır. Bu beyit de aşığın psikolojisini son derece güzel yansıtan bir beyittir. Aşıkın kalemi bile sevgilinin vasfını yapmakta zorlanmaktadır. Beyitte, “matla” sözü ile sevgilinin güzelliği (hüsn), makta ile de kalemin ucunun kesilmesi (makta) ifadeleri son derece başarılı ve güzeldir:

Seher vaşf itmege ol âfitâb-ı ḫüsni maṭla‘ da
Zebân-ı ḫâmeyi ḫaṭ‘ eyledüm biñ kerre maḫṭa‘ da (G.177/ 1)

Kalem atı, kağıt yüzeyinde hareket ettikçe, parmak uçları Düldül’ün üzerindeki Haydâr-ı Kerrâra benzer. Kalem; at (Düldül)a, parmaklar; atın üzerindeki Hz. Ali’ye benzetilmiştir. parmak uçları, kalem atının binicisi olmuştur ama bu zayıf beygirin üstünde daha ne kadar savaşılabılır; mücadele verebilir:

Beligâ esb-i ḫâme şafḫada cevlâna geldükçe
Enâmil ḫaydar-ı Kerrâra beñzer Düldül üstinde (G.178/ 5)

Kalemin en boş kafalı, beyinsiz olanı kamışlıkta kalarak kalem haline gelmeyendir diyor. Yani kamış ancak kalem haline gelince ruh kazanıyor ve bu cesur yüreklerin fikirlerine can veriyor, yeri geliyor yürekli bir şekilde meydan okuyor. Kalemin en boş kafalı, beyinsiz olanı kamışlık da kalarak kalem haline gelmeyendir diyor. Yani kamış ancak kalem haline gelince ruh kazanıyor ve bu cesur yüreklerin fikirlerine can veriyor, yeri geliyor yürekli bir şekilde meydan okuyor:

Benüm ol şîr-i belâgat-eşer-i pür-dil kim
Püç- mağzi-i kalem berķ-i nîstānumdur (G.54/ 11)

Tabiata ait unsurlara insan özelliğinin verildiği bir beyitte Ratıp Asaf'ın hususi meclislerindeki nazımlara benzer örnekleri mehtabın altın kalemle yazdığına değiniliyor. Güneş, üzerine memduhun vasıflarının nur mürekkebi ile yazıldığı bir sayfa olarak hayal ediliyor. Memduhun vasfını yazmaya ancak nur mürekkebi uygun düşer. Onun vasıflarının sıradan bir mürekkeple yazamazsınız. Felek kitaba benzetilmiştir. Felek hacimli bir kitap, güneş ise bu kitabın içerisindeki sadece bir sayfadır. Şair, sevgilinin yanağını vaf ederken de felek kitabında yer alan bütün unsurlardan da faydalandığını anlatmaya çalışmıştır. Sevgilinin güzelliğinin kudret kalemi ile nakş edilmiş olduğu söyleniyor:

Rüymuñ vaşında ra' nā bir ğazel yaptım bugün
Şafha-i hürşide taħrîr eyledi küttāb-ı çarħ (G.34/ 6)

Sevgilinin nokta o kadar küçük ve hatta görünmez ağzının varlığı ile yokluğuna karar bile vermek son derece güçtür ve bu nedenle insanı şüpheyeye ve dedikoduya sürüklemektedir. Rengi bakımından la'l'e benzetilen dudak, küçük oluşu sebebiyle hokkaya da benzetilmektedir:

Dehānı nokta-i şek kıyl ü kâle bādidür
Cevābı müşkil anuñ bir daķık mes'eledür (G.55/ 3)

Bir yazı çeşidi olan "hatt-ı gubârî" sevgilinin yanağındaki tüyler için benzetme unsuru olmuştur:

Baķ ħaṭṭ-ı ğubārîye ruḥsār-ı kenārında
Bu fende anı yazmaz hiç neshle ile bir şāriḥ (G.30/ 5)

Sevgilinin dudaklarını kaza kaleminin çizdiğinden bahsediyor. Yani güzelliğin de ilahî gücün isteği ile isteği kişiye lutf olarak sunulduğu, insanın bunu seçme şansının olmadığı anlatılıyor. Sevgilinin dudakları, kaza kaleminden sayfanın üzerine damlayan bir damla kırmızı mürekkebinden olarak hayal edilmiştir. Bu benzetme ise hem dudakların şekli(küçük oluşu) hem de rengi (kırmızı) dolayısıyla yapılmıştır. güneş sayfaya benzetilmiştir. Kalem, sayfa şeklindeki yüzüne ayak basarak sevgilinin sade yanağının menkıbesini yazmaya başladı. Dudaklar, sayısı (iki) ve şekil itibariyle “tenvîn” işaretine benzetilmiştir. Yine dudaklar şekil itibariyle nun harfine benzetilmiştir ve dudaklar o denli küçüktür ki gizli ve görünmez gibidir. dudaklar, hem şekli, hem rengi, hem de sayısı açılarından, sayfa (yüz) daki kırmızı mürekkeple yazılmış olan tenvin işaretine benzetiliyor. Zira dudakların, gönlündeki gizli nun gibidir güzelliğinin ilmi, ezelden bu tarafa renkli bir risale (kitap) gibidir; yüzün de bu risaleden bir sayfa gibidir.

Aşık olan şair, kendisini “aklını kaybedenlerin okulundaki baş öğretmen” olarak tanımlamaktadır. Yani o tüm aşıkları eğitebilecek kadar aşk bilgisi ile donanımlıdır. Ve bugün o cahil olan gençlerin tümüne bu işin nüktelerini, hassas noktalarını, püf noktalarını öğreten biridir. Zulüm kılıcının sineme çizdiği binlerce çizgi sıkıntı ve eziyet satırlarına yazılan rakamlar sayfasına benzedi. Yani kılıcın sinede çizdiği çizgiler satıra, kılıç mastara, sine sayfaya benzetiliyor:

Ḥāce-i şadr-ı debistān-ı cünūnam ki bugün

Nükte-āmūz-ı hıred-kūdek-i nā-dānumdur (G.54/ 10)

Aşığın kalemi söz yolunda başını feda etmektedir. Yani hüner ehli ne düşünüp neyi yazıyorsa, kalem buna rıza gösteriyor ve sözün gücüne tamamen boyun eğiyor ve söze hizmet ediyor. Önce söz vardı çünkü daha sonra yazı icat edildi. Sözün, kaleme olan üstünlüğü ve etkisi üzerinde duruluyor. bu şiirinin demir bir levhaya yazılarak kalıcı olmasının sağlanmasını, çünkü bu şiirinin değerinin küçük bir divançeye eş değer olduğunu söylüyor. yazının uzun süre kalıcı olmasını sağlar.

Hokka içinde bilginin saklı olması ile kasıt içerisindeki mürekkeptir. Mürekkebe yazıya, yazıda gönüldeki ve zihindeki bütün sırların, düşüncelerin, duyguların kağıda dökülmesine ve ebedileşmesine vesile olan unsurlardır:

Şağın nā-dāna açma hoşça-yı ser-beste-yi rāzuñ

Seni çāh-ı belādan ey dil ihvān-ı zamān çekmez (G.95/ 2)

Öğrenmeye yeni başlayan kimseler, tıpkı bir beyaz kağıt gibi saf ve temizlerdir. Onların zihinlerini gül gibi kıymetli bilgilerle ve renkli hayallerle süslemek, hüner ehli olan kişilerin işidir.

Eğer cahil ve dar görüşlü insanların eline kağıt ve kalem verilecek olursa, bu cahil kimselerin kaleminden kağıda dökülen yanlış ifadeler bela kuyusu olacak ve onları bu bela kuyusundan çıkarmaya dostların bile gücü yetmeyecektir.

Kağıt biraz buruşuk olsa, kalem onun üzerinde salına salına yürüyemez (buruşmuş bir kağıda yazı yazmak zordur); zira sevgilinin alındaki kırışıklıktan dolayı (yani kızgın ve öfkeli bakınca alında kırışıklıklar oluştu), aşığın bakışları tersine dönmüş; yani korkudan ne yapacağını şaşırmıştır:

Ser-i tār-ı nigh ber-geştedir çin-i cebinüñden

Hırām itmez kalem āhārdan levh üzre çin olsa (G.200/ 6)

Sevgilinin kendini beğenmiş gözü, bakış ipiyle mastar çekmektedir. Bu yüzden ayva tüyleri onu yanağının yüzeyine korkusuzca gelmiştir. Yani yüz sayfa olursa, gözler de bakış ipiyle bu yanağa mastar çekerse, yazıya benzetilen ayva tüyleri de bu yüzeye elbette korkusuzca girebilecektir:

Çeker tār-ı nigeḫle aña maştar dīde-i ḫod-bīn
Anuñçün safḫa-i ruḫsārına ḫaṭṭ-ı emān geldi (G.215/ 4)

Şirāze (kitap ciltlerinin iki ucunda bulunan ve yaprakları muntazam tutan, ibrişimden örülmüş ince şerit):

Belīḡiñ nazmını taḫrīr iḫün erbāb-ı isti' dād
Yapılsun nev-be-nev mecmū' alar şirāzededen geḫsün (G.165/ 6)

5.13. Sihir, Efsûn, Tılsım

Divanda konu ile ilgili olarak kullanılan ifadeler: Sihir, füsûn, sehâre(büyücü), efsûn, mekr, mekkâre, rukye vü efsûn (rukye: büyücülerin okudukları şey), kimyâ, iksir, cādû (vampir), kibrit-i ahmer v.b. dir.

Memduhun ayağının toprağındaki iksir, göz rahatsızlıklarını düzelten sürme olarak düşünülüyor:

İksir-i ḫāk-i rāhuñi keḫḫāl-i rüzgār
‘ Ayn-ı ‘alile eyledi minnetle tūtiyā (K.2/ 75)

“Kimyâ tabir olunan bir cevherdir ki bakıra tilâ olunursa (sürünürse) altın olur ve hususî madenleri altın ve gümüşe tahvîl etmek

mânâsına da kullanılmıştır. Bakır v.b. madenler bazı hileler ile altına dönüştürülür. Bakırın ayanını ayan etmesi ile şöyle bir bağlantı kurulabilir. Eski kimyaya göre zibâk(civa) madenlerin aslıdır. Civadan yedi maden çıkar: Altın, gümüş, demir, bakır, kalay, tutya ve kurşun. Yine kimyaca bunların adları şunlardır: Güneş=altın, ay=gümüş, mirrih=demir, zühre=bakır, Müşteri=kalay, Utarid=Tutya, Zühal=kurşun. Bu suretle ad vermekten maksatları kimya sırlarını gizli tutmaktır. (Onay, 2000:). Burada da "Her kim ki sevgilinin yolunun toprağını kimya olarak bilmezse onun ayanı bakır gibi ayan olur/ ortaya çıkar" diyerek kimya ilminin gizliliğine de işaret edilmiş olabilir:

Mânend-i mis 'ayarı olur dem-be-dem 'ayân

Her kim ğubâr-ı râhuñı bilmezse kîmyâ (K.2/ 78)

Şair bir beyitte de göz göre göre haksızlığa uğradığından ve kanını cadı (vampir) gibi emdiklerinden, sömürdüklerinden bahsediyor:

Baña itdiklerini itmedi Yahyâya Yehûd

İçdiler göz göre cādū gibi cismümde demi (K.7/ 8)

Kibrit-i ahmer (ki o toprağı bile altına çevirmektedir) meyin yanında çok değersiz, kıymetsiz kalmaktadır. Öyle ki bu şaraptan içen her kim olursa olsun Kaf Dağı'nın sırlarına bile vâkıf olabilmektedir:

Kibrit-i ahmer ol meye nisbet güzâf ola

Her kim içerse vâkıf-ı esrâr-ı kâf ola (S.III/ 2)

Gönle, sevgilinin hayali bile, ancak bin tane büyü yapıldıktan sonra gelebilmektedir. Yani sadece sevgilinin kendisi değil hayali bile nazlanmaktadır.

Eğer can Anka'sı zerre miktarı işaret verseydi, bin tane büyü yapıp zamanın oğlunu bend ederlerdi deniliyor. Aslında o dönemde de büyü ve sihrin var olduğu ve insanların birini kendisine bağlamak için büyüye ve sihre başvurduğu anlatılıyor:

Bend iderlerdi hezār efsūn ile ebnā-yı dehr
Zerre miqdārı nişān virse eger ‘Ankā-yı rūh (G.31/ 9)

Aşık, sevgilinin onu sihir ve büyü ile kendisine bağladığından söz etmektedir:

Sihr ü efsūn ile her yānımı bend itse o şūh
Yine mevc-i yem-i h'ūn silsile-cūnbānumdur (G.54/ 5)

Dinimizde sihrin günah olduğu ve bununla uğraşanların çok kötü bir şekilde cezalandırılacakları, Hârût ve Mârût'un bünyesinde anlatılmaya çalışılmıştır:

Biñ füsūn ile hayāli o bütüñ geldi Belig
Gözüñ aç halvet-i dil-bābını yap yap berkit (G.20/ 10)

5.14. Oyunlar

Divanda geçen ifadeler: tavla(şes ü penç)(şesbeş)(6 ile 5=zar oyununda), şes-der(tavla kutusu), dü-şes(12), şes(altı), lu'b(oyun, eğlence), satranç, at (satrançtaki taşlardan biri), ferzane (satrançta şahın veziri olan taş), piyâde-gâh (satranç taşlarından biri), mat (satranç oyunu ile ilgili ifade)

Rakip, "hacı yatmaz" adlı oyuncağa benzetiliyor:

Bu şeb meclisde ardınca düşüp kalkardı dil-dāruñ
Raķīb-āsā ciħānda görmedim hiç bir hācı yatmaz (G. 107/ 4)

5.14.1. Satranç: Dîvân'da satranç oyunundan sembolik olarak bahsediliyor. Eğer oyun ile ortaya bin tane ferzane at sürecek olursa bir "piyâde-gâh" çıkıp devrin şahını mat eder deniyor. Yani bilgili bir insan, bilgisine güvenip de ortaya bir fikir atarsa, cahil ve bilgisiz diye kabul edilen biri çıkar da onu bilgisiyle mat edebilir deniliyor ya da hile ile yapılan bir işin başka biri tarafından bozulacağı anlatılıyor. Yani o hilelin bir gün ortaya çıkacağı. Yani hile yapıp da kendini ve insanları kandırarak itibar kazananların bir gün gizli cevherlerden biri tarafından hilelerinin bozularak rezil edileceği, mat edileceği ve devrindeki ününün son bulacağı üzerinde duruluyor. Divanda zikredilen "piyade, fil" satranç taşlarındandır:

‘Arşaya bñ lu‘b ile sürse eger ferzâne at
Bir piyâdegâh olur eyler şeh-i devrânı mat (G.19/ 1)

5.14.2. Tavla:

Düşüyor naş ‘aceb şeş-der-i evrâka Belîğ
Beyt şeş oldu bu nâ-dide meşari‘de dü-şeş (G.113/ 6)

5.14.3. Gûy u çevgân: At üstünde ucu kıvrık bir sopa ve top ile oynanan "gûy u çevgân" oyunu çeşitli tasavvurlar içinde ifade edilir. Gökyüzü, dönüşü ve şekli itibariyle gûya benzetilmiştir:

Virmezse yâr-ı gerdiş-i ser-germüme sükûn
Çevgân-ı gûy-ı çarḥ ola kıdd-i hamîdesi (G.217/ 3)

Aşağıdaki beyitte de İstanbul'da "At Meydanı" denilen semtte gece vakti yapılan fener alaylarından ve eğlencelerinden söz edilmektedir:

Bir tonanma var Belîgâ cem^c olup hayl-i nücûm

Gice At Meydânına meş^c al yaqar meh-tâb-ı çarh (G. 34/ 7)

Dönemin eğlencelerinden olan illüzyon, ip canbazı ile ilgili beyitlere rastlamak da mümkündür:

Çapladı hâlini birden bire hatıñ gūyâ

Mühreyi itdi füsûn ile niñân şu^c bede-bâz (G.102/ 6)

5.15. Bazı Tipler ve Meslek Erbâbı

Divanda tipler ve meslekler hususunda son derece geniş bir yelpazenin olduğu dikkati çeker. Bu konuyla ilgili olarak geçen ifadeleri şöyle sıralamak mümkündür: Rind, Lây-h^çâr(Şarap tortusu içen ve külhanda yatan kalkan bir ehl-i hâlin ârifler arasındaki lâkâbıdır), süvâr(Ata binen, binici), sagâr-keşân, pîr-i harâbat, sâkî, senâ-kâr (öven, metheden), gedâ(köle), kase-lîs(dalkavuk), berîd(postacısı), der-yûze(dilenci), âteş-bâz (şûh-ı âteş-bâz)(ateşle oynamayı seven sevgili, hokkabaz, fişekçi sevgili), h^çâce, hâmal, gavvâs(dalgıç), dadı (lâlâ, dâye), berber(şâne-zen ser-tırâş), mirasyedi(mîrâs-hâre), dalkavuk (kâse-lîs), reis(kaptan), kış levendi, nev-kîse(sonradan görme), hâk-rûb(-ı harem)(haremin süpürgecisi), bâğbân(bahçıvan), mâşita(kadınlara tuvalet yapan kadın), gece bekçisi (şeb-zinde, dîde-bân, ases), resen-bâz (ip cambazı), rûşen-ger(cila yapan), Hakkâk(mühür v.s. kazıyan kimse), cellâd, kûhken(dağ kazıcı), şîşe-bâz(hokkabaz), pehlevân, zahid, sarrâf, tılâ-dûz (sırmacı, altın yaldızlı nakış yapan), haffâf(ayakkabı yapan ve satan), sahâf, şu'arâ(şairler), pîşvâ-yı reh-zen(yol kesen, eşkıya), Hayât (terzi), re'is, korsan, şu'bede-bâz (hokkabaz, sihirbaz), mîrân(beyler), huddâm(hizmetçiler), düzd(hırsız), der-bân(kapıcı, kapıya bakan), Pîr-i

mey-fürûş(şarap satan, şarapçı, meyhaneci), dellâl(alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kimsedir)

5.15.1. Sâkî: Meclisin önemli unsurlarından olan ve içki dağıtan sakiye şair uyarıda bulunuyor. Sakın boş da bulunup da şarap kadehini ağzına kadar doldurup testiği boşaltma diyor. Testinin boşalması ve şarabın bitmesi meclisin sona erdiğinin işaretidir. Bu da mestleri huzursuz eden ve üzen bir durumdur. Saki ile kastedilen, aşk şarabı sunan ve insana vahdet feyzini veren kâmil mürşittir. Onun dergahı ise meyhânedir:

Sâkî getir ki devr ide ol cām-ı âfitâb

Âşâr-ı feyze kâbil ola bezme mâh-tâb (S.I/ 1)

5.15.2. Postacı (berîd, haberci, ulak, tatar): Kalp gözleri açık olan ve gelecek (erbâb-ı istikbal) le ilgili müjdeli haberler veren ehl-i dil kimsele postacıya benzetilmektedir:

Berîd-i müjde-güdan güş idüp erbâb-ı istikbâl

Reh-i şevkinde püyân itdilerse esb-i rehvârı (K.4/ 3)

5.15.3. Senâ-kâr: Kaside yazan, memduhu medheden kişilerdir. Onların istikballeri memduhun dudağından çıkan sözlere bağlıdır:

Hulûs-ı bendegîye lâyıķ oldur bûs-ı dāmānuñ

Kenâr-ı lebde istikbâl ide tab^c-ı şenākârı (K.4/ 4)

5.15.4. Hace: "Hace" nin, maddî şeylere ve paraya olan düşkünlüğünden dolayı gösterdiği gayreti ve çektiği sıkıntıları gereksiz bir yükün hamallığı olarak nitelendiriyor:

Fikr-i emvāl ile bār-ı gama hāmmal olduñ

Senüñ ey h'āce cezā-yı 'amelüñdür çek 'a git (G.20/ 4)

5.15.5. Sarrâf (kuyumcu): Memduh döneminde altın dükkanı (kuyumcu) nda gümüş para (dirhem) bile göremediğinden bahsediyor. Bununla anlatmaya çalıştığı hem yaşadığı dönemde esnafların gelir düzeylerinin yavaş yavaş azaldığına hem de kendisinin o dönemin idaresinden hiçbir himmet görmediğine dairdir:

Bırakdı keşf-i tılā-düz-ı köhnesin eslâf

Alur şatar zürefâyı zamāna hep haffâf (G.132/ 1)

Dest-i aḥbābda gāhice görürdüñ evvel

Şimdi dükkānce-i şarrāfda görmem diremi (K.7/ 10)

5.15.6. Dilenci: Tabiat unsurlarına, insana ait bir takım vasıflar yüklenerek çeşitli meslek grupları ile ilgili tesbitler ve örnekler sunulmuştur. Cihanı aydınlatan güneşin dalgaları dilenciye benzetilmiş. Çünkü o bu ışınları dilenci gibi toplayıp, sonra feleğin yıldızlarına veriyor deniliyor:

İdüp der-püte mevc-i pertev-i şems-i ciḥān-tābı

Nücüm-ı çarḥa meşq-i şan' at-ı iksir ider meh-tāb (G.9/ 2)

5.15.7. Pehlivan: Mehtap, gökyüzünde ok saçan bir pehlivana benzetilmiştir:

Felekde güyiyā bir peḥlevān-ı nāvek-efgendür

Şu' āda tır-i perrān hālesin zih-gir ider meh-tāb (G.9/ 4)

Felek, aşğın sevgiliye ulaşmasına öyle bir oyunla engel olur ki, âdetâ bu sanatın ustası gibidir. O yare ulaşma hususunda âşğın bütün çabalarını berbat eder. O yüzden sen sen ol feleğe yakın olmaktan sakın. Burada felek, sevgililerin kavuşmasına engel olan ve bu işi sanat edinmiş, eski korsanlardan olan rakip gibi düşünülmüştür.

Ay ise karanlık geceleri aydınlatarak gönülleri çalan bir hırsız gibi düşünülüyor. Hırsız geceleri işe çıkar. Ay da geceleri ortaya çıkararak, karanlıktan daralmış gönüllere ışık saçar:

Siyeh-tab‘ân olur rüşen-dilânun düşmen-i cânı
Ki düzd-i tîre-rûzi dâ‘imâ dil-gîr ider meh-tâb (G.9/ 7)

Rüzgar, “şâne-zen” olarak vasıflandırılmıştır:

Şaşın men‘ itme mevc-i bād-ı küyün şâne-zenlikden
Bu şeb târ-ı nigâh-ı dîde zülfünden münakkaşdur (G.52/ 5)

Sevgilinin bakışı aşğın gönlünü yağmaladığı için hırsıza benzetilmiştir:

Düzd-i nîgeh miyâna tolaşmaz ‘abeş Belîğ
Almış haber ki naqd-i nezâket kemerdedür (G.43/ 8)

Sevgili hokkabazlığı iş edinmiştir ve ateşle oynamaktan zevk almaktadır. Çünkü bütün cihanı yakmaya azmetmiştir:

Cihânı yakmağa ‘azm eyledün ey tıfl-ı âteş-bâz
Dil-i pür-âhımı al yanuña lâ-büd fişeklik yap (G.12/ 4)

Şair denizde sürekli bir cevher bulabileceği ümidiyle suya dalan dalgıca benzetilmektedir. Dalgıç için inci ne kadar değerliyse, şair için de yeni mazmunlar o denli değerlidir:

Nazm-āverān temennī-yi mazmūn-ı terdedür

Ġavvāslar hemīşe ümīd-i güherdedür (G.43/ 1)

Mirasyediler de toplumdaki tiplere verilecek güzel bir örnektir. Mirasyedilerin sofrasını silip süpüren kalles meyhanenin dalkavuk oluşuna şaşılmalıdır demektir. Mirasyedilerin, parayı har vurup harman savurdukları, paranın kıymetini bilemedikleri, paraları eğlencelerde, meyhanelerde kısa bir sürede harcadıkları üzerinde durmuştur. Aslında bu gazelde şair, birbirine iki zıt örneği bir arada vererek, aşırı uçlarda olmanın tehlikelerine de dikkat çekmiştir. Bir beyitte mirasyedilerin parayı çarçur ettiklerine değinirken, diğer tarafta da sonradan zengin olup da cimrilik yapanları, her ikisinin de aşırı olduğu üzerinde durmuştur. beyitte toplumsal bir konuya dikkat çekmektedir. Sonradan görmeler (nev-kîse) i eleştirmektedir. Sonradan zengin olup da para biriktiren cimrilerin çok cimri olduklarına dikkat çeker:

Sildi süpirdi süfre-yi mirāş-hāreyi

Ġallāş mey-kede ne ‘aceb kāse-līs olur (G.53/ 2)

Beyitte, kavuşma kayığına çarpan kış levendi, eğer zaten gemi kullanmayı tam anlamıyla başarmış olsaydı başlı başına bu geminin reisi, kaptanı olurdu diyor. beyitte, kavuşma kayığına çarpan kış levendi, eğer gemiyi kullanmayı tam anlamıyla başarmış olsaydı başlı başına bu geminin reisi, kaptanı olurdu diyor:

Fülk-i vişāline çatan ol kıç levendiniñ
 ullansa başlı başına anı re'is olur (G. 53/ 6)

Aşık, kendisini gece gündüz yaka yırtmacı ile haremın temizliğini yapan, orayı silip süpüren matemli bir köle olarak tanımlıyor. Yakasını yırtmıştır, çünkü matemlidir. Yakasından yırttığı parçalarla da haremın temizliğini yapmaktadır:

Benüm ol bende-i mātem-zede kim řām u seçer
 Hāk-rüb-ı haremüñ çāk-i giribānumdur (G.54/ 3)

Meyhanecinin, sattığı şaraplarla insanların gamını dağıttığından bahsedilmektedir:

oğru söyle olmasa   alemde pİR-i mey-fürüş
 Var mıdır def'-i ğama dünyāda bir tedbİR ider (G. 86/ 4)

Beyler, hizmetçilerini kerem ve ihsan ipi ile kendilerine bent ederler; zira avlanan av yerine tasmamız götürölmez. Beyler avcı, hizmetçiler av, beylerin kerem ve ihsanları ise tasma ve ipe benzetilmiştir:

ResendİR medd-i ihsān u kerem huddām-ı mİRāna
 řikārİ-i devende şayd-ĝāha bİ-meres gitmez (G.98/ 9)

Oyunda el çabukluğu ile hile yapanlar, sevgiliye benzetilmiştir. Aşık, sevgilinin güzellik unsurlarından olan benini, ayva tüylerinin kapamasına değiniyor ve bu durumdan pek memnun olmuyor. Bu durumu da sanki yuvarlak bir taşı hokkabazın, el çabukluğu ve sihir ile gizlemesine benzetiyor:

Mihr rāzın ‘acabā şimdi kimüñ gönline yār
Tiz-desti ile vaz‘ itdi mişāl-i geçe-bāz (G.102/ 4)

Çapladı hālını birden bire haṭṭuñ gūyā
Mühreyi itdi füsün ile niḥān şu‘bede-bāz (G.102/ 6)

Gamze, gönül hırsızı olarak hayal edilmektedir. Gamze, bakış kılıcı ile, şu sıralar o kadar çok gönül çalmış, o kadar çok gönül hırsızlığı yapmıştır ki, bir yol kesen eşkıya ortaya çıkıp da onun bu faaliyetlerine dur dese şaşılmamalıdır:

Bu demlerde ‘aceb mi pişvā-yı reh-zenān olsa
O düzd-i gamze şemşir-i nighle çok gönül çalmış (G.117/ 5)

İnsana en uygun olan ve en çok yakışan elbiseyi ancak terzi dikebilir diyor. Yani her işin ehli tarafından yapılması gerektiğine bir gönderme söz konusudur:

Hıl‘at-i cāhı bulur kāmēt-i isti‘dāduñ
Cāmeyi hep biçer endāma münāsip ḥāyyat (G.122/ 3)

Meclisin vazgeçilmezlerinden olan mum, mecliste sabaha kadar yandı (dikilip durdu) deniliyor. Bu haliyle gözünü hiç kırpmayan bir bekçi (dīde-bān) ye benzer deniliyor:

Meclisde şubḥa dek dikilüb ṭurdı toğrusı
Beñzer efendi gözi açık dīde-baṅa şem‘ (G.126/ 5)

Sahhaf, kitaplarla öyle içli dışlıdır ki onların isimlerini artık ezbere bilmektedir. Yani kişi hangi işle meşgulse zamanla o işin ehli olur, o işte tecrübe kazanır:

Fünūna dād u sitedle olur mı hiç vākıf

Nihāyeti kütübün ismin öğrenür şahhāf (G.132/ 2)

Ey zahid yine meclise sakalınla gelmişsin, bu durum kilisenin çanına ot tıkma gibi bir şey. Yine zahidi eleştiri söz konusudur. Yani zahidin davranışları ile meclisin adabının örtüşmediğinden bahsediyor. Şarap kadehi, pehlivana benzetilmiş. Zira sen bir ayağın ile nice genci yere yıktın:

Zāhida rīş-i dırāz ile gelüp bezme yine

Ḳulḳul-ı şīşe-i deyrün çānına ot tıkdūñ (G.143/ 2)

Peḥlevānsın hele pīş-ḳabzada ey sāğar-ı mey

Bir ayāğ ile nice tāze cevānı yıqduñ (G.143/ 3)

Dikenle dolu bir gül için bahçivana minnet etmem, zira ehl-i dāniş olana gülün rengindense, şiiirlerdeki renkli hayaller daha iyidir:

Bāğbāna minnet itmeme bir gül-i pür-ḥār için

Besdür ehl-i dānişe rengini-i eş'ār gül (G.150/ 6)

Hızır, dudaklarının kenarında bir uçuk görse, bunu ölümsüzlük suyunun üzerindeki hokkabaza benzetir:

Lebünde cilveger tebhāle görse hızr-ı ferruḥ-pey

Ḥabāb-ı şīşe-bāza beñzedür āb-ı hayāt üzre (G.186/ 3)

Âşıklar, can paralarını, cellat olan gamzene diyet olarak öderler. yani gamze celladı, aşk ehli olanları şehit ettiği yetmiyormuş gibi üstüne bir de diyetini alır:

Ehl-i ‘aşkı hem şehid eyler hem alur diyetin
Naqd-i cânlar hūnbahādur gamze-i cellādına (G.193/ 2)

Nice güzellerin pas tutan gönüllerini cila yapanlar, bu mesleğin erbabı olanlar bile açamadığı için bu güzellerin gönülleri toprağın altında paslandı gitti diyor:

Açmaz mı dağî jengini rüşenger-i taqdîr
Paslandı yer altında nice āyîne-i sîne (G.201/ 4)

Meşşâta, havuz dudaklarında, sevgiliyi soyup, boyuna uygun, boyunun ölçülerinde ona mavi bir su elbisesi giydirdi. sevgilinin suyun içindeki hali, sudan mavi bir elbise giymiş gibi hayal ediliyor:

Meşşâta leb-i havzda dil-dârı şoyınca
Geydürdi aña mâ’î şu dībâsı boyınca (G.208/ 1)

Dünya, pazar yerine benzetiliyor ve bu dünyada öyle bir düzen var ki, insanın yaşantısını dengede tutabilmesi için ancak ip cambazı olması gerekir diyor:

Bu bāzâr- ı firîb-âbâda bir mevsimde geldük kim
Tutar ancak resen-bâz istikâmetle terâzûyü (G.214/ 4)

Güller, çimenlikte bülbülü gece bekçisi etmiştir. Sevgilinin boyuna benzemediği için yetiştirdiği ağaçlardan utanan bahçıvan bağda çok servi ve sanavber kesmiştir:

Dağ-ı ğamuñdur ‘ aşıkā h‘ābı ħarām iden
Güller çemende eyledi şeb-zinde bülbüli (G.218/ 3)

Beñzemez kāmēt-i dil-dāra diyü ħacletden
Bāğbān bāğda çok serv ü şanavber kesdi (G.229/ 5)

Müşteri baksın diye dükkanında aynası olan berbere, sevgilinin sinesi berber aynası olarak yeter diyor:

Nigāh-ı müşteriye var iken bir āynesi
O ser-tırāşa yeter sīne berber āynesi (G.231/ 1)

5.16. Telâkki ve İnanışlar

“Eski inanişā göre kimya, bir takım iksirlerle çeşitli maddelerden altın elde etme ilmidir. Gökyüzü, ay gümüşünün eritildiği bir pota, yıldızlarda ateş olarak düşünülür.(Kurnaz, 1996: 189)”:

İdüp der-püte mevc-i pertev-i şems-i ciĥān-tābı
Nücüm-ı çarĥa meşĥ-i şan‘at-ı iksir ider meh-tāb (G.9/ 2)

Yüzü çirkin olanın huyunun da çirkin olacağı inancı yaygındır. Yani herkesin yüzünün yaratılışına uygun olduğundan bahsediliyor:

Bed-zebānlık yaķuşur şūreti çirkin olana
Herkesüñ uygun olur zātına elbette sıfāt (G.17/ 9)

Eski şarabın verdiği keyfin yeni şarap da olmadığı gibi sonradan görmelerde de beyin zarının var olup olmadığını tartışmak abestir deniliyor:

Yokdur şarāb-ı nevde şafā-yı mey-i kühen
Nev-kiselerde da' vā-yı naqd-i sehā ' abeş (G.24/ 6)

İnsanlara zulüm eden zalimlerin işlerinin yolunda gitmeyeceği, bir gün gelip de bir garibin ahı ile harap olacağı inancı dikkati çekiyor. Ah almanın çok kötü bir şey olduğu üzerinde durularak, insanlar arasında sevgi ve şefkat duygularının güçlenmesine vesile olunmaya çalışılıyor. Zaten unutulmamalıdır ki gerçek sanatçı, topluma eserleri vasıtasıyla yön verebilen kişidir. Atalarımız ne demiştir: "Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste":

Yaparsa zulm ile zālīm binā-yı Şeddādı
Anı hārāba bir āh-ı garīb olur bā' iş (G.25/ 2)

Bazu, kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmıdır. Hırz, nefsi muhafaza için takılan muskadır. Mecazen; güç ve kuvvetin timsalidir:

Olsa tevfiq-i Hüdā ādeme hırz-ı bāzū
Has ü hāşāki ider rişte-i şirāze-i mevc (G.26/ 8)

Yaşlanmanın, dünyanın bütün güzelliklerinden el etek çekmek ve bu güzelliklerden faydalanamamak şeklinde tanımlandığı dikkati çeker. Yaşlılar bu durumu ile hazan mevsimi arasında ilgi kurulmuştur. Hazan mevsiminde de ağaçlar yaprakları dökerler. Yani hzan onlar için ölümün işaretidir, yaşlılık da insanlar için aynı sonu hatırlatır:

Metā[‘]-ı zīver-i dünyāyı terk ider pīrān
 Hāzān irince hemān berg ü bārı silker şāḥ (G.32/ 9)

“Baş ağrısı” hem gerçek anlamında hem de “başa gelen bela ve sıkıntılar” şeklinde mecâzî anlamında kullanılmıştır. Eskiden, başa gelen bir belanın def’i için ziyaretlere gidilir ve orada kutsal kabul edilen yerlere taşlar yapıştırırlarmış.burada da o adete işaret var gibi. ayrıca yine baş ağrısının geçmesi için başa bir şeylerin bağlanması gibi bir halk hekimliği inancı da vardır. Put kadar güzel olan sevgilinin yanağındaki anberin kokulu ben sanki baş ağrısının geçmesi için, başa yapıştırılan lâden (bir cins çalı ve bu çalının zamkı/ eskiden kadınların yüzlerine ben taklidi yaptıkları maddedir) e benzer:

‘Anberin ḥāl-i ‘izārı o bütüñ güyā kim
 Derd-i ser-def ine yapışdırılan lâdendür (G.78/ 3)

Şahadet parmağına yüzük takılmasının doğru olmayacağı üzerinde durulmuştur:

Cihānda rāst-kīşān-ı maḥabbet kām-bīn olmaz
 Ki engüşt-i şahādet mazḥar-ı zīb-i nigīn olmaz (G.89/ 1)

5.17. Âdet ve gelenekler

Mecliste ileri gelenlerin baş köşede oturduklarına gönderme var:

Ekābir-i şu‘ arā meclisinde sadra geçüp
 Belige besdür adamlık bu kâle-i mensüc (G.28/ 8)

Kız (duhter) ında oğlan (püser) ında toplumdaki yerlerinin ve değerlerinin ayrı ayrı olduğu; her birinin ayrı bir lezzetinin olduğuna; kız erkek diye insanları ayırmamak gerektiğine değiniyor:

Beñzer mi ĥüsn-i duhtere şirini-i şirini-i bir şeğer
Lezzet virür damāđa birer dürlü her leziz (G.40/ 4)

Kınanın daha ziyade serçe parmağa sürüldüğüne de değiniyor:

Baksa äyineye hengäm-ı taĥayyürde nigär
Tengdir ağzına engüşt-i muhannä şığmaz (G.88/ 3)

Düğünlerde süslenen ve gelin odalarına koyulan hurma ağaçlarından da bahsedilmektedir:

Ĥayf dünyäda o hengämenüñ erbäbına kim
Ziyetini ola řemätet teli naĥl-i süruñ (G.139/ 6)

Davete icabet etmenin gerekliliğine değiniliyor:

Da'vete itmez icäbet ruĥye vü efsün ile
Ehl-i 'aşğa ol perı teşĥir olur altun ile (G.182/ 2)

Gelinin düğünden önce yıkanması ve süslenmesi âdeti de dile getiriliyor:

Meřşäta leb-i ĥavzda dil-därı şoyınca
Geydürdi aña mä'i şu dıbäsı boyınca (G.208/ 1)

5.18. Diğer Eşya

Sosyal hayatta faydalanılan eşyalar arasında divanda en çok söz konusu edilen ayna olmuştur. “Her insanın içinde kendini tanıma, seyretme ve varlığı hakkında bilgi sahibi olma isteği vardır. Bu nedendir ki ayna, yüzyıllar boyunca insanoğlunun vazgeçilmez bir eşyası olmuştur (Şahinler, 2002: 13)”. Ayna, dünya ile birlikte kullanıldığında tasavvufî hususları çağrıştırmaktadır.

Ayna

Ayna, cevherden yapılmış kıymetli bir maden olarak geçmektedir ve denize (şeffaf oluşu itibariyle) benzetilmektedir. Ayna, uzun bir süre kullanılmazsa paslanır, bu nedenle sık sık cilalanması gerekir. Sevgilinin yalnızca hayali bile, kalp gözünün aynasını cilalamaya yetmektedir. Sevgilinin hayali, kalbi cilalıyor ve cilalanmış kalp de ayna gibi berrak oluyor. Tûfiye, ayna karşısında konuşma öğretildiği de dikkat çekicidir. Birinin ölüp ölmediği de ağızına ayna tutularak (nefes alıyorsa ayna buharlaşır) anlaşılırmış. miskale; maskala (miskale: maskala, kılıç, ayna v.b. parlatmaya yarayan cila aleti). Ayna hem güzellikleri hem de çirkinlikleri olduğu gibi yansıtır. Ancak ayna, gerçeklerin sadece yansımalarını gösterdiğine için hileci olarak tanımlanmıştır. Cihanda var olanlar, aynadaki görüntüler gibi geçicidir:

Çāk olur cünbiş-i ‘aksünle eger cevherden

Şafha-i āyinede olmasa şîrāze-i mevc (G.26/ 2)

O dönemde gelin odalarının aynalarla süslü olduğu gerçeği dile getirilirken sevgilinin hayalini, sadece aşığın ayna gibi saf ve berrak olan gönlü değil, gelin odasındaki her bir aynaya yansıtmaktadır denilmektedir:

Ḥayāline yalınuz bu gönül degül maḥsūs

Nigāruñ ‘aksın alur ḥaclenüñ her āyinesi (G.231/ 2)

Ayna; gönül ve dünya için benzetme unsuru olur. Alem, ayna olarak hayal edilmiştir. Bu ayna aslında kesretin içinde vahdeti gizleyen bir aynadır. Mutlak bir varlığa sahip değildir; bir görüntüden ibarettir.

Memduhun görüş gücü (ileri görüşlülüğü) nün, aynada mevcut olan pasları, kirleri (ayın üzerindeki siyah lekeler pas, kir olarak düşünülür) sileceğinden bahsediliyor. Tasavvufî açıdan düşünürsek (“Sultanlar yeryüzünde Allah’ın gölgeleridir, her mazlum onlara sığınır”) yeryüzünde var olan herşeyin, bütün yaratılmışların Allah’ın tecellisi olduğu düşünülmelidir. Bu nedenle kainatta var olan herşey bir ayna özelliği taşımaktadır. Ayna görevinde olan kainatın gerçek sırlarını keşfetmek ancak onun üzerinde biriken kirleri, pasları gidermekle mümkün olur. Ancak böylece gerçek bilgiye ulaşılır. Memduh öyle ileri görüşlü (kalp gözü açık, yaratıcıya daha yakın) dür ki, fikirlerinin ışığı ile etraftaki pasları siler atar:

Revnāk-fezā-yı devhā-i āl-i Muḥammedī

Pertev-nümāy-ı maḥfil-i vālā-yı etkiyā (K.2/ 57)

Bu beyitte memduhun yüz güzelliği açısından övülmüş ve yüzünün güzelliği, saflığı, berraklığı ve parlaklığı aynaya benzetilmiştir. Sevgilinin yüzüne bakanların hayranlık ve hayretten dolayı o aynaya tekrar bakacak güçleri, takatleri kalmaz. Ayna, parlaklığının sevgilinin yanağının güneşinden almıştır; onun için böyle parlaktır. Eğer böyle olmasaydı ayna gecenin siyahlığı ile aynı renkte olurdu deniliyor. Ayna, sevgilinin aksini yansıtarak âşıkların gönüllerini kaptırdıkları bir tuzağa, sevgilinin parlak yanağının ışık dalgaları karşısında titreyen bir gemiye benzetilmiştir:

O şuhun pertev-i emvâc rûy-ı tâb-nâkından

Mişâl-i keştî-i lerzende bî-ârâmdır mir 'ât (G.16/ 7)

Sevgilinin teni ve göğsü, beyaz oluşu ve parlaklığı nedeniyle aynaya benzetilmiştir. Sevgilinin süslü yanağının güneşine, sadece aşık değil, bukalemun gibi renk değiştiren gözler gibi aynalar bile hayrette kalır. Sevgili öylesine güzeldir ki onun her bir uzvu sanki özenle yaratılmıştır, sadece aşıkları değil, aynada aksini göreceksin olsa kendisini bile hayrete düşürecek, hayran bırakacak ve bu hayranlıkla parmağını ısırttıracak bir güzelliştir:

Görüp âyine-i tākāt-güdāz-ı tāl' at-i pākūñ

Yine söyletdi şîrîn fütî-i tab' -ı şeker-h'ârı (K.4/ 32)

Âşık her ne kadar o şuhun güzelliği ile boy ölçüşmeye kalkışıp güzelliklerinin birbirlerine eş olduğunu anlatmaya ve itibar kazanmaya çalışsa da aynadaki akislerin farklılığını görünce utancından mahv olmaktadır. Ayna ona sevgilinin güzelliği ile boy ölçüşülemeyeceğini öğretir.

İlim, ayna olarak düşünülüyor. Çünkü ilim sayesinde tozlanmış gönül, ayna gibi parlak ve lekesiz hâle geliyor ve ilahî sırlar, bilgiler ilim sayesinde ortaya çıkıyor:

Ġubār-ı cehlî hāmem maḥv idüp ser-şafha-i dilden

Şafâ-yı cevher-i âyine-i ' ilm oldı yārānum (K.8/ 27)

Ayın, güneş ile dünya arasına girmesi ve güneşin görünmesine mani olması hadisesine "güneş tutulması" denir. Güneş tutulması sırasında güneşe çıplak gözle bakmak hem göz sağlığı için zararlıdır hem de uğursuzluk sayılır. Bu nedenle genellikle bu durumda renkli çıra isiyile

karartılmış bir cam ardından bakmak gerekliliği dile getirilir. Bu beyitte de ayva tüyelerinin, tıpkı güneş tutulması hadisesi sırasında güneşin güzelliğine halal getiren ay gibi sevgilinin güzelliğini perdelediğinden bahsediliyor ve tutulmuş güneşe bakmak nasıl uğursuzluk getirirse, ayva tüylü güzele bakmak da kişinin talihinin ters gitmesine neden olur deniliyor. Tutulan güneşe nasıl ancak isli cam parçasının ardından bakılabiliyorsa, ayva tüylü güzelin güzelliğine de ancak saf gönül olan gönül aynasında bakılabilir:

Mün' akisdür dil-i şāfumda ğubār-1 haṭ-1 yār
Görinür āyinede olsa kūsūf-1 hūrşid (G.35/ 3)

Burada aynadan kasıt, ilahi tecellilerin yansıdığı tüm yaratılmışlar ve dolayısıyla alemdir. Sevgili ise, Allah'ın tecellisinin en güzel bir şekilde yansıdığı, put kadar güzel ve Cemal sıfatını bir ayna gibi açıkça yansıtan tek unsurdur âşîğa göre. Yani put kadar güzel olana sevgili aynı zamanda tecellileri yansıtan bir ayna gibidir:

Gördi mir' āt-1 muşavver beñzemez āyineye
Ol büti bütger nice itmez hiçāb taşvîr ider (G.86/ 2)

Saf yaratılışlı, kalp gözü açık olan kimselere itibar etmek ve onlardan feyz almak gerektiği üzerinde duruyor. Gerekirse bu tür kimselerin ayağını bile öper, ona bağlılığımızı gösteririz diyor. Zirâ bu tür insanları örnek almak kişinin kendi özünü bulmasına da yardımcı olur. Onlar birer ayna gibidir ve ilâhî güzellikleri tüm çıplaklığıyla yansıtırlar. Onlara bağlılık insanın aslında kendi özüne dönmesi ve bağlanması anlamına da gelir:

Sāf-tīnet olanuñ pāyını takbīl iderüz
Ki öpen āyīneyi kendi lebin eyler būs (G.111/ 2)

Mühür: Paranın üzerine vurulan damga bakımından söz konusu edilmiştir:

Sikkeveş darb olunan üstine naqş-ı mührüñ
Qal‘ı ‘āciz-i qor idi pençe-i şīr-i ücemi (K.7/ 5)

Para (nakd, sikke): Put kadar güzel olan sevgili, kafir olan Firavun’un parasını kabul etmez; ama aşık ondan sadece bir buse istese bunun karşılığında onun canını bile almaktan çekinmez. Çünkü sevgili de kafirdir, günah işlemekten çekinmez. Aşığın sevgisi uğrunda harcayabileceği tek sermayesi canı ve gönlüdür. Bu sermayelerini, birikim amacı ile bir yerde saklayamaz. Çünkü onların tek alıcısı sevgili olacaktır ve olur da bir gün sevgili bunları kabul eder diye sürekli umutla beklemektedir. Gözyaşları renk ve şekil itibariyle paraya benzetilmiştir:

Sanmañ ki o büt naqd-i firāvānum ider aqz
Bir buse için bulsa eger cānum ider aqz (G.42/ 1)

Hıfz eyleyemem sīnede naqd-i dil ü cānı
Bir gün olur elbet anı cānānum ider aqz (G.42/ 5)

Mihr-i ruḥında dāne-i hoy naqd-i dīdedür
Yā kıtredir ki ‘ayn-ı kıamerden çekīdedür (G.48/ 1)

Dürbün (dūr-bīn, dūr-nümâ): Sevgilinin yüzünü uzaktan seyretmek dalmışız diyor. Zira, biz aşıkların bakışları uzak mesafeyi dahi seçebilecek bir güce sahiptir; yani aşıkların kalp gözleri açıktır:

Dîdâr-ı yârı bu' d ile seyrâne tûrmıŷız
Târ-ı nigâh-ı dūr-nümāya tayanmıŷız (G.108/ 6)

Nigâh-ı dürr ile itmez kanâ' at râh-ı kûyında
'Aŷâ eyler elinde pîr-i 'aŷkuñ dūr-bîn olsa (G.200/ 4)

Gözlük: Gamlı aşık o denli zayıf ve hasta düşmüştür ki, kendini görebilmek için bile gözlüğe ihtiyaç duymaktadır:

Ten-i bîmârumı ğam öyle za'îf eyledi kim
Kendümi görmek için gözlüğe muhtâc oldum (G.153/ 2)

Kase: Fağfur memleketindeki kaselerin gönülleri vatan hasretiyle doludur; bir dokunsan hepsinden çin çin şeklinde inleyişler duyarsın.(Fağfur memleketi, çinî kaseleri ile meşhurdur). Kaseler insan özelliği verilmiş; onların gönüllerinin hasret dolu olduğu, bu sebeple inledikleri anlatılmıştır:

Ţoludur yâd-ı vaŷan dilde ki tûkınsak eger
Çin dir kâseleri memleket-i Fağfuruñ (G.139/ 7)

Âvîze: gönlümdeki ateş, geceyi sabaha dek aydınlatmaktadır; gözyaşı kandili ise kirpiklerimde katreden bir avize gibidir:

Ateş-i dilden fûrûzân eyleyüp ŷeb tâ-seher
Her müjemde katreden âvîzedür kândil-i eŷk (G.140/ 2)

Yelpaze (megesrân): Mecnun aşk hevesi ile bir çöl toprağı olmuştur diyor. Yelpazeden vazgeçsin de hele kendisine bir gölge bulsun. Serinletici özeliğı itibariyle söz konusu edilmiştir. Sevgili (memduh)nin kirpiklerinin hareketi ile yelpaze arasında ilgi kuruluyor:

Hevâ-yı ‘aşk ile şimdi beyâbân-gerd olan Mecnûn

Hele bir sâye bulsun kendine yelpâzeden geçsün (G.165/ 5)

Terazi (terâzû, mîzân), kefe: İnsan iş işten geçmeden tövbe etmelidir ki günah yükü terazide hafif gelsin. Şairin inci kadar güzel olan nazmının değerini ancak hayal tartısının kefesinin ölçebileceğinden bahsediyor. Göz ise sadece gözyaşı incisini tartabilen iki kefeli bir teraziye benzetilmiştir. göz terazisinde hüner ehli olanların değerlerinin gerçek manada ölçüleceğinden bahsedilmektedir. Çünkü gözler, çevreyi ve insanları görerek objektif bir şekilde değerlendirebilme gücüne sahiptirler:

İki gözün keff-i terâzû idüp

Ehl-i başar merd-i sühân-senc olur (G.71/ 6)

Bender-i gamda benüm gevher-fürüş-ı dürr-i eşk

İki keffe bir terâzûdur gözüm incü çeker (G.75/ 2)

Endâze: Denizin atlas kumaşını, dalgaların ölçemeye gücü yetmez denilirken, kıymetli insanların değerini tam anlamıyla ortaya çıkarabilecek bir ölçü bulmanın mümkün olmadığı üzerinde durulmaktadır:

Bağr-i nazmı idemem kilk ile peymûde Belîğ

Atlas-ı bahri tamâm ölçemez endâze-i mevc (G.26/ 9)

Sûzen (iğne): Aşkın, gönlü ve ufku geniş; kalp gözü açık olan, aşktaki ulviyeti fark eden kişilerin gönlünde yer edinebileceğinden bahsediyor. Bunu da iğnenin gözüne dünya sığmaz ifadesiyle de benzerlik kurarak veriyor. İğne ile gönül, aşk ile de dünya sembolize edilmiştir:

Teng olan dil olamaz kâbil-i güncâyiş-i ‘aşk
Çeşm-i bi-merdümek-i sūzene dünyā sığmaz (G.88/ 6)

Kasap çengeli (kanâre): Kirpikler, şekli ve öldürücü olması gibi özellikleri ile yırtıcı doğan kuşunun pençeleri olarak hayal edilmektedir. Tuzağına düşen (aşıklar) in, tıpkı doğan gibi güçlü pençelere sahip olmak isteyen zavallı bir kuşun sonunda kasap çengeline asılması şeklinde hayal edildiği dikkati çeker:

Hevā-yı dīde-i müjgānuñ öldürür beni kim
Olur kanâre-yi murğ-ı hevā-yı çengel-i bāz (G.94/ 5)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN

Genel Olarak İnsan ('Adem, nâtık, vücûd-ı 'adem, nev-cevân, pîr, pîrân)

“Düşünürler ve mutasavvıflar evrenin bütününi bir ağaç şeklinde tasavvur etmişler ve, ‘varoluş ağacı’ ndan söz etmişlerdir; bu ağacın en son, en değerli meyvesi insandır. (Schimmel, 2004: 40)”. Divanda, yaratıcı karşısındaki acizliğinin yanı sıra; yaratılmışların içerisinde en mükemmel oluşu ve yaratılmışların tümünün onun emrine ve hizmetine sunulduğu gibi yönleri ile hırsları, arzuları, beklentileri ve onu diğer yaratılmışlardan üstün kılan akli yönleriyle söz konusu edilmiştir. İnsan ömrünün geçici olduğu; insanın aklını kullanarak bu kısa ömrünü en güzel şekilde değerlendirmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Hayatın en verimsiz anı olarak tanımlanan yaşlılık dönemi gelmeden, akıl sahibi olan insan, hayatın yaratılış amacını kavramalı; insan ömrünün suyun üzerindeki hava kabarcığı gibi geçici olduğunu düşünerek, kendisini bile bile çıkmaza sokmak yerine bu dünyadan fazla bir şey ummadan, sadece yaratıcısına sığınmalı ve sadece ondan yardım beklemelidir:

İder mi ‘âkil olan kimse teng-nāya vülûç
Kemâl-i hâşyet ile itmeyince fikr-i hürûc (G.28/ 1)

Ne-sûd umar anuñ âdem içinde görmez mi
Hâbâbveş küre-i âsumânı kâleb-i pûç (G.28/ 5)

Olsa tevfiq-i Hüdâ âdeme hırz-ı bāzû
Has ü hâşâki ider rişte-i şîrâze-i mevc (G.26/ 8)

Şairimiz, başak taneleri kadar değerli olan; etraflarında bulunanlara feyz ve ışık saçan hüner ehli, sanatçı ruhlu insanlara değer vermeyenleri son derece ağır bir dille eleştirmekte ve onları "hayvan" a benzetmektedir:

Bilmeyen adrini ehl-i suanu
Aa ayvan denur amma natık (G.138/ 6)

1. GZELLİK (Hsn)

Genel Değerlendirme

"Gzellik Allah'ın isimlerinden birisidir. Gzellik Mutlak manada, ahenk (consonantia) iinde olan her Şeyin ve aydınlanmanın (claritas) sebebidir; ünkü, ışığa benzer bir Şekilde, kendisinin ışın kaynağından, her Şeye gzellik hisselerini gnderir; ve bu maksatla, yani onları gzelleŐtirmek iin her Şeyi kendisine cezb ederek ağıırır..... 'Gzel' e dahil olamayan hibir Şey yoktur. Nihai sebep olarak 'İlahi Gzellik kendi Zatiyla veya kendisinin Dnya'ya yansıtılmıŐ herhengi bir benzerliğı ile, her iradeyi cezbeden bir hedeftir. Her ne olursa olsun, herhangi bir Şeyin bu Dnya'daki Şekli, aslında hakikat alemindeki asıl, kusursuz, mkemmek Şeklinin taklidi olduğu, ona benzediğı iin o Şeyin en gzel tarafı, cevheri, zdr. (Livingston, 1998: 153)".

Divanda, sevgili daha ziyade gzelliğı ynnden sz konusu edilmekte ve "nev-nihl-i bg-ı ismet, bag-ı hsn, glŐen-i hsn, gln-i bg-ı hsn, hsn-i cihn-sz-ı yr, revyic-i kl-yı hsn, frg-ı hsn, levh-i hsn, Şeh (Őh)-i hsn, kfir-i hsn, ayet-i hsn, pertev-i hsn, teŐ-i hsn, mah-ı hsn, fitb-ı hsn" Şeklindeki tamlamalardan da anlaşılacağı zere, eŐitli unsurlara benzetilerek ve somutlaŐtırılarak anlatılmaktadır.

Gzellik lkesinin Őahu olarak hayal edilen sevgilinin, dillere destan olan gzelliğini anlatmaya kelimeler bile yetmemekte; onun

güzelliği, bütün aleml yaktığı gibi; hem insanları hem de melekleri şaşkına çevirmektedir:

Yāruñ bu āb u tābını ĥaṭṭ zā'ıl itse de
Dillerde ĥüsnī maĥşere dek dāstān kalur (G.44/ 6)

Görince ĥüsn-i ciĥān-süz-ı yāri ins ü melek
Pür oldı na're-i Hū ile 'ālem-i Lāĥūt (G.22/ 2)

Bir yandan güzelliğin insana sunulan bir cevher olduğu anlatılmaya çalışılırken diğer yandan da yaratılmış olan her şey gibi, güzelliğin de geçici olduğu; bu cevherin kıymetinin bilinmesi ve güzelden anlayan insanlara sunulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Sevgilinin güzelliğini temaşa etmeye ancak gerçek aşıkların gözleri layıktır; zirā bu güzelliği takdir edebilmek ve güzelden anlayabilmek ayrı bir ihtisas (fenn-i ĥüsn) gerektirmektedir:

İtse ĥadr-i güher-i ĥüsnī ĥubār-ı ĥaṭı pest
Yine mizān-ı ĥayālümde benüm kem gelmez (G.104/ 5)

Devr-i ĥüsnünde bu devlet yüz virür āyineye
Kim derünında anuñ māh olsa birün āfitāb (G.10/ 4)

Güzellikle İlgili benzetmeler

1.1. Güneş, Ay

Sevgili, güzelliği açasından, aya benzetilse de bu benzetme onun güzelliğini tanımlamakta yetersiz kalmakta; ona alemin güneşi demek daha uygun düşmektedir:

Nice dirler o şeh-i ĥüsnī görenler meh-veş
Dir idim ben buña 'ālemde iki olsa güneş (G.113/ 1)

1.2. Bağ, Bahçe, Ağaç, Servi

Güzellik, bağa ve bahçeye benzetilmekte; sevgili de bu bağdaki taze fidan olarak düşünölmektedir:

Başınca sebze-i haṭṭ bağ-ı ḥüsn-i cānānı
Bozıldı lāle-i ruḥsārı langurzelendi (G.219/ 5)

Âşık sevgilinin güzellik gül bahçesinin gül toplayıcısı olduğundan, dikenin yüz bin cefasına tahammül etmek zorunda olan bir tip olarak çıkar karşımıza:

Ne âfetdür meded ol nev-nihāl-i bāğ-ı ismet kim
Eger tāb-efgen olsa nāz ile dāmān-ı şahrāya (K.9/ 15)

Gülçin-i bāğ-ı ḥüsni olunca o nev-ḥaṭuñ
Biz şad-hezār-ı ḥār-ı cefāya ṭayanmıñız (G. 108/ 3)

Sevgili bol meyveli bir ağaca; âşık ise bu ağacın dibine düşmeye heveslenen bir meyveye benzetilmiştir. Âşığa nasihatta bulunmakta ve güzellik ağacının gölgesine ulaşmak için sakın heveslenme; zira ağacın dibine düşüp de olgunlaşamayan bir meyve gibi, burada çürür gidersin denilerek, geçici heveslere kapılmaktansa, gerçek güzelliğe ve zirveye ulaşmak için çaba sarf etmek gerektiğine değinilmiştir:

Sāye-perver güzelün vaşlına meyl itme Belig
Zir-i sāye şecerün mivesi şirin olmaz (G. 97/ 6)

“Serv-i nāz” sevgili için kullanılan bir ifadedir. Naz servisine benzeyen sevgili, güzellik malikanesinin sahibi olarak hayal edilmektedir:

Ol serv-i nāza ḥüsn-i ebed mālīkānedür
Sā'irden aldı ḥaṭṭıyla anuñ ferāğını (G.224/ 3)

1.3. Nimet

Güzellik, nimet olarak tanımlanmıştır. Gönül alan sevgilinin yüzündeki siyah ayva tüyleri, tuz sofrasındaki nimetlerin karabiberi gibi hayal edilmiştir:

Ruḥsār-ı dil-ārāda olan ḥāl-i siyeh-fām
Ḥ'ān-ı nemeg'in-i ni'am-ı ḥüsne bu biberdür (G.81/ 4)

1.4. Âyet

İnsana Allah'ın cemal sıfatını hatırlatan sevgilinin yüzü ayete benzetilmiştir. Zira divanda bir başka beyitte de "eğer bir yerde hem canı hem de cananı bir arada görmek istersen o zaman güzellik şahı olan sevgiliye dikkatlice bak" denilerek sevgilinin yüzünün ilahî hakikatten işaretler taşıdığına da dikkat çekilmektedir:

Âyet-i hüsnî dil-i şeydâ güzel tefsîr ider
Kıışsa-i zülfe ser-ağâz eylese zencîr ider (G.86/ 1)

O şāh-ı ḥüsne diğğatle nigāh olınsa mümkindir
Eger maṭlûb ise bir yirde görmek cān u cānānı (G.222/ 6)

1.5. Ordu

Sevgiliye ait güzellik unsurlarından olan ayva tüyleri, benler, kaşlar ve saçlar, sevgilinin güzellik ordusu (çeyş-i ḥüsn) olarak hayal edilmiştir:

Aldı eṭrāfumu zülf ü ḥaṭ u ḥāl u ebrū
Çeyş-i hüsnî o şuḥuñ üstime ta'yîn oldı (G. 228/ 3)

2. SEVGİLİ

2.1. Genel Değerlendirme

Divanda sevgili, güzelliğinin yanı sıra, gönülde fitneler koparan, aşığa naz, istiğna ve sitem ederek sürekli onun sabrını zorlayan, vefasız, kadir bilmez, kendini beğenmiş bir şuh olarak karşımıza çıkar. “Dilber, fettân, yâr, mahbûbân, şûh, efendi, habîb” gibi sıfatlarla birlikte anılır. Sevgili “âfet, işve-ger, dil-ârâ, âşüfte, cefâ-cû, şeh-r-aşûb, bî-pervâ, cefâ-pîşe, seng-dil” gibi olumsuz sıfatlarının yanı sıra, bütün bunlara zıt olan “cism-i safâ-bahş, saf tînet, peri-rû, melek-manzar, rûh-ı revân, şûh-ı şerm-gîn, termizâc, ter-zebân, kelâm-ı şîrîn” gibi olumlu ifadelerle birilte de anılmaktadır:

Fitneler peydâ idüp seyr eyle dilber ğamzeden

Pençe-i çeşm-i siyeh-meste niçe hañcer virir (G.67/ 5)

Olumlu özelliklerinin yanında sevgilinin bir de olumsuz diyebileceğimiz özellikleri vardır ki, bunların başında merhametsiz oluşu gelir. Bu nedenle sevgilinin hareketlerine ve sözlerine kanmamalıdır. Zira bunlardaki etkileyicilik insanı yanıltıp yolundan şaşırabilir. Sevgilinin bu merhametsiz tavırları karşısında artık aşığın gücü kuvveti kalmamakta ve sevgiliden merhamet etmesini dilemektedir.

Bir beyitte de sevgilinin zaman zaman kahır edici zaman zaman da gönül alıcı davranışlarda bulunduğu; zira zararsız kârın olmasının mümkün olamayacağı, biçimlerin koşutluğu ve örnekleme yolu ile verilmeye çalışılmıştır. Sevgiliye ulaşabilmek için onun zaman zaman değişkenlik gösteren davranışlarını kabullenmek gerekmektedir. Bazı beyitlerde sevgilinin yine birbirine zıt olan iki farklı özelliğinden bahsedildiği dikkati çeker. Bir beyitte, yeter ki sevgili bezme gelip bir cilve

etsin, bu mecliste bir tane bile canlı ruh ve beden kalmaz; yani sevgili cilvesiyle bütün aşıkların canını alabilecek güce sahiptir derken, bir başka beyitte de sevgilinin aşıklara can bahş ettiğinden bahsedilmektedir:

Ey rûh-bahş-ı mürde-dilânsın ne cânsın
Cân ile zinde cism hayâlünle zindecân (G.160/ 3)

Şuh olan sevgilinin en belirgin hususiyetlerinden biri nazlı oluşudur. O “nâz-perver”dir. Nazlı olmak ve nazı ile aşığa eziyet etmek yaratılışından gelen bir özelliktir.

Yine tegafül de sevgilinin önemli özelliklerindedir. Sevgili, aşığı görüp de görmemezlikten gelmekte, ona olan aşkını bilmekte ama bilmemezlikten gelmekte ve rakibe daha fazla yüz vermektedir. Aşık, sevgilinin rakipten yüz çevirip onu helak etmesini ve aşıklardan yana olup onların semtine dönmesini ister:

Tegâfûlgüne geçme sâkinân-ı hâk-i kûyundan
Helâk eyle rakîbi semt-i ‘uşşâka döneklük yap (G.12/ 6)

Sevgili, kibirli, kendini beğenmiş, sert mizaçlı, dikbaşlı, taş kalpli ve zulmünde ısrarcıdır. Fitneler çıkarması ile meşhurdur ve bunu çoğunlukla gözleri ile yapmaktadır. Sevgili, yüzünü aynada gördüğünden beri, kibrinden yüzünü buruşturmaktadır ve bu yüzden de yüzü kırış kırış olmuştur. Burada sevgilinin narsist bir eğilim içerisinde olduğuna dikkati çekmek gerekmektedir. Sevgili kendisini son derece beğenmekte; aynadaki görüntüsünden son derece memnun kalmakta ve güzelliğiyle sürekli böbürlenip durmakta; kendisine olan hayranlığını bir çok kereler tekrarlanmaktadır:

O mehûn nahvet ile çihresi pür-çîn oldı
Görelî kendini âyinede hod-bîn oldı (G.228/ 1)

Kimin ki ay yüzlü bir sevgilisi varsa, o, sevgilinin parlak ve ayna gibi olan yüzüne bakarak Allah'ın yarattığı hakikatleri seyretsin. Zira yaratılmış olan her şey Allah'ı yansıtmaktadır:

Bakup hakāyık-ı sun^c -1 hüdāyı seyr itsün
Kimüñ ki var ise bir mäh-peyker āynesi (G.231/ 4)

Birine güzel demek için onda güzelliğe ait unsurlar (ben, siyah ve uzun saçlar, lal dudaklar, ince bel) in tümünün bulunması gerekir. Böyle olmadığı müddetçe, gönül kolay kolay birine bağlanmaz. Gönülün, güzele bağlanması, onun güzellik unsurlarına ait izleri ne kadar taşıdığı ile ilgilidir. Sevgili, sadece aşıkları değil, aynada aksini göreceksin olsa kendisini bile hayrete düşürecek, hayran bırakacak ve bu hayranlıkla parmağını ısırtacak bir güzelliğe sahiptir. Sanki her bir uzvu özenle yaratılmış gibidir. Bütün alemleri etkileyecek kadar güzel olan sevgilinin, tavır ve davranışları da son derece kusursuz ve etkileyicidir:

Güzelde şart olan āşār-ı āndur
Gönül meyl eylemez hübāna ānsuz (G.96/ 5)

Baksa āyīneye hengām-ı taḥayyürde nigār
Tengdir ağzına engüşt-i muhannā şıgmaz (G.88/ 3)

Vaz^c u tavrın gözedüp çıkma yolından zīrā
Toğrı yoldur kelimāta harekāt u sekenāt (G.17/ 4)

Nasıl ki gül renkli şarapla dolu şişenin gölgesi gül ya da ateş renginde olmazsa, sevgilinin gölgesinde de onun güzelliğinin aysını

görebileceğini düşünmek yanlış olur. Gölge yanıltıcıdır; asıl olan o gölgenin aslının idrakine varabilmektir denilirken yine geçici şeylerin değil kalıcı şeylerin ardından gitmek ve asla ulaşmak gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Bulunmaz āb u tāb-ı dil-rübā endām-ı ‘aksinde

Mey-i gül-gün ile pür-şîşe olmaz ateşin sāye (G.195/ 6)

2.2. Sevgili ile İlgili Benzetmeler

2.2.1. Put (Büt), Kâfir

Sevgili, güzelliği açısından “put”; güzelliğine ait unsurlarla aşıkların aklını başından alması; onları yolundan saptırması ve merhametsiz oluşu gibi özellikleriyle de “kâfir” olarak nitelendirilmektedir:

Çapılır bir büt-i āhen-dile gönlüm zîrā

Şu‘ le-i pür-şererüm seng-i siyeh kânumdur (G.54/ 12)

2.2.2. Peri, Melek

Yüz ve huy güzelliği açısından periye ve meleğe benzetilen sevgili, “perî-rû” ve “melek-manzar” ifadeleriyle vasıflandırılmıştır:

Esrār-ı ‘aşkı şaklayamam dilde ey perî

Āyinehānede nice ‘aksüñ niḥān kalur (G.44/ 4)

Bu hey’et ile bilmezem ey vā‘iz-i ḥod-bîn

Ol şüh-ı melek-manzarı sevmem ne dimekdir (G.63/ 5)

2.2.3. Şah, Sultan, Efendi, Köle

Divan edebiyatında, aşık ve sevgili genellikle “efendi-köle” mazmunu çerçevesinde karşımıza çıkar. Güzellik ülkesinin şahı olan sevgili aşığın efendisi; aşık ise onun kölesidir:

Bu hüsn ü şive-i pā-der-rikāba gurrelenüp
Efendi bendeñe cevır eyleme bu dünyādur (K.5/ 13)

Sevgilinin “Padişah” olarak vasıflandırıldığı bir beyitte de onun adaletsiz olduğundan şikayet edilmekte; vefalı aşıklara kahır, vefasızlara ise lutf eden sevgiliye, aşığın nasıl davranacağını bilemediği söz konusu edilmektedir:

Ehl-i vefāya kahrı ideyor bî-vefāya lutf
Bilmem ne günē hıdmet idem pādişāhuma (G.196/ 13)

Bir başka beyitte de aşığın sinesindeki yaralar, aşk sultanı (sultân-ı aşk) olan sevgilinin otağı olarak hayal edilmektedir. Zira çadır, padişahlık sembolü olması açısından önemlidir:

Gösterdi yāre şanma kızıl tāze dāğını
Sultān-ı aşk sīneme kırmış otağını (G.224/ 1)

2.2.4. Hokkabaz, Kundakçı

Gönülleri pusuya düşürmeyi amaçlayan; bütün cihanı yakmaya azmeden ve “kundakçı” olarak vasıflandırılan sevgilinin hokkabaz (âteş-bâz) lığı iş edindiğinden ve ateşle oynamaktan zevk aldığından bahsedilmektedir:

Cihānı yakmağa ‘azm eyledüñ ey tıfl-ı āteş-bāz
Dil-i pür-āhımı al yanuña lā-büd fışeklik yap (G.12/ 4)

2.2.5. Gül, Gonca, Hurma Ağacı, Fıstık (piste-i nâz)

Gül ve gonca sevgili için benzetme unsurudur. Sevgili, gül yanaklı, gonca dudaklıdır; o bir “gül-i nev-rüste” dir ve meclise anlam katan en önemli unsurdur. Zira onun olmadığı bir meclisten aşğın zevk alması beklenemez.

Sevgilinin güle benzetildiği bir başka beyitte de “gül ile bülbül” mazmunu dikkati çekmekte ve her ne kadar sevgili aşığa ilgisizmiş gibi görünse de gülbahçesinde bülbülün feryadına yetişen yine gül olmaktadır. Bu ikisi, aşkı sembolize eden ve birbirinden ayrı düşünülmesi imkansız olan unsurlardır:

Da‘vā-yı ‘aşka düşme gel ey müdde‘i yeter
Ol gül-‘izara ‘aşık-ı şeydā hezārı var (G.77/ 3)

Sevgili, bir süs ağacı olan nazlı hurma ağacına da benzetilmiştir:

Bād-ı āhımdan olursuñ münkesir ey naḥl-i nâz
Kim niḥāl-i nev-resi gülşende ekşer yel kırar (G.79/ 4)

2.2.6. Tezerv (Sülün), Tavus Kuşu

Sevgilinin bakışlarının aşıkları kendisine bent etmesi ve onları kendisine bu bakışlarla aşık ederek güzelliği karşısında hayrete düşürmesi tezervin de av kuşu olması ve güzelliği yönüyle insanları etkilemesi hususu arasında ilgi kurulmuştur:

Yağdı rüyında per ü bāl-i tezerv-i nigeḥi
‘Adem-i tākāt ile sūziş-i nār-ı ḥayret (G.18/ 8)

Ne kadar güzel olursa olsun yaratılmış olanların zaafli olduğu ve kusursuz insan bulmanın mümkün olmadığı anlatılmaya çalışılmakta ve tavus kuşlarının o kadar güzel olmalarına rağmen ayaklarının biçimsiz ve çirkin olduğu örneği ile konuya açıklık getirilmektedir:

Ne kadar olsa güzel ‘aybsuz olmaz bir şūh
Buña şahiddür iki pāy-ı siyāh-ı tāvūs (G.111/ 5)

2.2.7. Kumaş, Satıcı

Sevgili, taze bir kumaş olarak vasıflandırılmış ve bu kumaşın müşterisi (aşıklar) nin de tükenmeyecek kadar çok olduğundan bahsedilmiştir. Bir başka beyitte de sevgili, bayramlığını, gülün koku dalgalarının kaba (kumaş) sından dokuyan biri olarak karşımıza çıkmaktadır:

Müşterisi çok dükenmez bir kumaş-ı tazedür
Sen hemān bāzār-ı istiğnāda cānâ ‘işve şat (G.19/ 5)

Sevgili, kavuşma pazarında işve satan ve ürünü ciğer olan bir satıcı olarak hayal edilmekte; ciğer ile aşıklar kastedilmektedir:

Pek varma gönül üstüne ol ‘işve-fürüşūñ
Bāzār-ı vişāl içre metā‘ı ciğer ekmiş (G.112/ 5)

2.2.8. Güneş (âfitâb-ı hüsn, mihr-i râz), Ay (mâh-peyker, mehlikâ)

Her ikisi de daha ziyade sevgilinin yüzü için benzetme unsurudur. Şair, bulutlu havalarda güneşin görünmemesini, “Hüsn-i ta’lil sanatı” na başvurarak, güneşe benzetilen sevgili, sanki birilerinin gönlünde yer etmiş

de ondan güneş doğmuyormuş gibi güzel bir sebebe bağlayarak vermektedir:

Yüzin gözin açar ol meḥ-likā-yı maḥbūbuñ
Cihānda görmedim āyine gibi hīç bī-rū (G.175/ 3)

Zerrelerin cezbeyle kapılarak raks etmelerine neden olan güneş ile aşğın yüreğindeki çarpıntının nedeni olan sevgili arasında ilgi kurulmuştur:

Getürdi cāzibe-i miḥr-i rakṣa zerrātı
Yürekde cünbişe meyl-i ḥabīb olur bā^c iş (G.25/ 6)

2.2.9. Katil, semm-i katil (öldüren zehir), eşkıya, hūnīn (kan dökmeğe meyilli), cārih (yaralayan)

Sevgili, aşıkların canına kıydığı için “katil, cārih, kan içici ve eşkıyâ-perest” olarak tanımlanmış ve aşıkları zehriyle helak eden bir tip olarak karşımıza çıkmıştır:

Kelāl gelmez o fettāna ḳatli-i ‘āşıkdan
Yanında ḥançer-i bürrānı dā^c imā biledür (G.46/ 3)

2.2.10. Ateş, Nur, Mum (Şem^c, şem^c-i fūrūzān)

Sevgili “āfet-i teb (hararetili sevgili)” dir ve ateşi ile bütün cihan (cihān-sūz) ı yakmaktadır. Sitem etmeyi seven sevgili, yüzündeki örtüyü kaldırdığından ve güzelliğini gösterdiğinden beri, memlekete zulüm şimşeginin ateşini bırakmış gibidir. Güzelliğiyle ortalığı kasıp kavurmaktadır. Aşıklar şuha olan bağlılığını ve bu aşk neticesinde çektiği sıkıntıları ne zaman anlatmaya kalksa, sevgili iyice şımarıp, dik başlılık yaparak daha da yakıcı bir ateş olmaya ve aşıkları daha da güçlü bir şekilde yakmaya başlar:

Belîğ üftâde-gân-ı hânumânsuz
Cihânı n'eyler ol şüh-ı cihân-suz (G.96/ 10)

Sevgili güle, yanağı ise bu gül bahçesinde kurulan meclisin mumuna benzetilmektedir. O, meclisi aydınlatan nur ve ışık kaynağıdır. O kaynaktan yükselen ışıklar da yıldızları meydana getirmiştir denilerek, yıldızların oluşumu güzel bir sebep (Hüsn-i Ta'lil) e bağlanmıştır:

Kimi būs itmek murād eyler ruhun kimisi şem
Ol gülün dāmânını geh o çeker geh bu çeker (G.75/ 3)

2.2.11. Çocuk (Tıfl, muğbeçe, ter-mizâc, tıfl-ı nevres, nazenîn, tıfl-ı hurde-sâl), Bebek

Sevgilinin tutarsız davranışlarına karşı sabır göstermek gerektiği; zira onun daha çocuk denecek kadar küçük yaşta ve toy olduğu üzerinde durulmuştur. Olgun bir insanın yüzünde peyda olan ayva tüyleri, onun güzelliğini kapatacağından ve bu durum da aşığa sıkıntı vereceğinden dolayı, divan edebiyatında sevgilinin yaşının küçük olması makbul bir özellik olarak kabul edilmektedir:

O şüh-ı muğ-beçenüñ hâlî üzre müy-ı siyâh
Şükûfe-zâr-ı ruhunda bahür-ı Meryemdür (G.70/ 2)

Sevgili o denli küçük ve tazedir ki kundaktaki bebeğe benzetilir. "Kundak"; hem cana sevgilinin aşığın canına kundak kurup yakmak istemesi hem de sevgilinin kundak bebeği olabilecek kadar genç olduğu şeklinde iki anlamıyla birlikte düşünülmalıdır:

Ey dil teccsüs eyle meded yandı mülk-i cān
 Bir tıfl-ı cān-güdāz aña kundağ bırakmasun (G.167/ 2)

2.2.12. Çengi

Sevgili, çengiye benzetilmiştir. O çengi güzeli gören ay ve güneş, kıskançlıktan ortadan ikiye ayrılarak dört parça haline gelmiştir ve onların bu görüntüleri, sevgilinin elindeki çarpareye benzetilmiştir:

Ele aldıkça o çengī güzeli çār-pare
 Reşkden mihr ile meh görse olur çār-pāre (G.211/ 1)

2.2.13. Hz. İsa

“İsâ-dem” şeklinde vasıflandırılan sevgili, aşıkların canına can katmakta; bu özelliği ile de ölüleri diriltiren, onlara hayatiyet kazandıran Hz. İsa ile aralarında benzerlik kurulmaktadır. Sevgili de aşıklarına buse vererek ya da güzel sözler sarfederek hayatiyet bahşetmektedir:

Benüm helākime ihyā ider o İsā-dem
 Raķibi şafha-i dīvāra itseler taşvīr (K.6/ 21)

Bu beyitte sevgiliye ait olan iki zıt unsuru bir arada görmek mümkündür. Sevgili bir taraftan aşığa yaptığı eziyetler yüzünden hissiz diye vasıflandırılırken diğer taraftan da aşık için taşıdığı anlam açısından ve ona hayat vermesi açısından “rûh-bahş” şeklinde vasıflandırılmıştır:

Ey rûh-bahş-ı mürde-dilānsın ne cānsın
 Cān ile zinde cism hayālünle zindecān (G.160/ 3)

2.2.14. Kafiye

Sevgili naz etmekte; âşık ise niyaz etmektedir. “Naz u niyâz”, âşkın en kısa tanımıdır. Bu beyitte de sevgili ile âşık birbirine yakışan iki kafiye gibi düşünülmüştür:

Eylesün yâr-ı cefâ-pîşe niyâz ehline nâz
Yakuşur birbirine kâfiyedir nâz u niyâz (G.102/ 2)

3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

3.1. Saç (Zülf, Gîsû, Kâkül, Perçem)

Genel Değerlendirme

Divanda daha ziyade kokusu, rengi, uzunluğu ve şekli itibariyle söz konusu edilen saçlar, âşık için bela tuzağıdır. Sevgilinin saçları, âşıkları zincire vurmuş; onların gönüllerini zülf zinciriyle kendisine bağlayarak bent etmiştir. Bu nedenle âşık, ne sevgiliden ne de sevgisinden vazgeçebilmektedir. Bu saçların her bir bağına yüz tane gönül ve her bir kıvrımına da âşğın canı bağlıdır; âşık sevgilinin saçlarının esiridir. Öyle ki gönül damarı, sevgilinin düğümlemiş saçlarına dolaşmıştır ve buradan çözülmesi artık imkansızdır:

Gönlüm esîr-i zülf-i bütân eyleyüp beni
Dâm-ı belâdan eylemedi sa' y idüp rehâ (K.2, 60)

Yine bir âfet-i merdüm-şikâra oldum esîr
Dem-i nigâhı ider târ-ı zülfi der-zencîr (K.6, 1)

Saçların dağınık olması ve gölgesinin yanağın üzerine düşmesi, çeşitli benzetmelere ve hayallere konu olmuş; saçların dağınık hâldeyken sevgilinin yüzünü kapatmasının âşğa ızdırıp verdiği ve gönlünde fitneler çıkardığından bahsedilmiştir. Yüz, ilahi tecellinin en iyi yansıtıldığı

yerdir. Saçların kesret oluşu ve vahdet olan yüzü kapatması neticesinde kesrette kalan ve ilahi aşka ulaşamayan aşığın ahının felek eteğini bile yakacak kadar güçlü olduğu söylenmektedir. Eğer bu uzun ve dağınık bırakılmış saçlar, belde toplanacak olursa sıkıntı ve ızdırıp vermektan uzaklaşacaktır:

Saçlar bazı beyitlerde de sevgilinin belinin inceliğini anlatabilmek için benzetme unsuru olmaktadır. Sevgilinin beli hasta olarak tanımlanan âşıklar için görünmez bir beladır:

Çarışdı müy-ı miyân târ-ı zülfe fark idemem
Bilinmez inceden ince hayâl-i ma' nâdır (K.5/ 10)

Şairler, sevgili toprak ol (ölmek) sa da, hatıralardan silininceye kadar, onun gönül alan saçlarını yazmaya söz vermişlerdir:

Perişânlık ser-a-pâ hakk olup levh-i havâtırdan
Yazar 'ahdünde cem' iyetle şâ' ir zülfi-i dildârı (K.4/ 17)

Saç İle İlgili Benzetmeler

Zencir, Halka, Kemend, Tuzak

Sevgilinin saçlarının kıvrımı; zincire, halkaya ve kemende benzetilmekte; aşığa sevgilinin saçlarının halkasına dokunmasının tehlikeli olacağı, aşık için bir bela tuzacı olan bu saçlardan uzak durması gerektiği öğütlenmektedir:

Zencir-i zülfe çekdi alup gönlümüz o şüh
Olur Belig bend ile divâne-gâna bend (G. 38/ 7)

Ayrıca zincir ile deli, deli ile de aşık arasında bağlantı kurulmakta; saçların kaydını ve derdini çekse çekse ancak divane olan aşıkların çekebileceği üzerinde durulmaktadır:

Bağ-ı ‘âlemde müyesser mi olur ‘ayşî müdâm
Lâle vü gül sînede bir tolu peymâne çeker (G.85/ 4)

Yılan, Tavus

Sevgilinin saçları, kıvrım kıvrım ve siyah olması itibariyle, yılanı benzetilmiştir. Sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda aşığın psikolojisi o denli değişmektedir ki aşık sevgilinin yanağına dökülen ve yürüyüşü ile birlikte hareketlenen siyah kıvrım kıvrım saçlarını yılanı benzetmektedir:

Zencîr-i âteşin ile şü‘bân-ı zülfüñi
Bâlâyâ çekse müçce-i reng-i perîdesi (G.217/ 4)

Firâkuñla olup endâma ‘arîz serdî-i vahşet
Tenümde cünbiş-i mü piç ü tâb-ı mârdur sensüz (G.106/ 2)

Sevgilinin güzelliğinin bağa benzetilmesi itibariyle, yanaklara dökülen saçlar da tavusa benzetilmiştir:

Gelüp tâvüs-ı zülfi ‘arızında haţtın ürkütmiş
Bu bâğuñ mürği uçmuş âşiyânda hâr u has kalmış (G.117/ 2)

Gece, Gölge, Gölgecik, Leyla, Küfür, Günah

Saçlar siyahtır ve “Leylâ (gece)” kelimesi ile bağlantılı kullanılmıştır. Sevgilinin saçlarının kayd (renginden, şeklinden, kokusundan ötürü) ı aşığı bu alemin şifa yurdunda mecnûn etmiştir:

O fitne ger beni Mecnûn iderse Leylâdur
Başımda silsile-i kayd-ı zülfi sevdâdur (K.5/ 1)

Sevgilinin yanağının, parlaklık yönünden, sabaha benzetildiği beyitte; saçları da, rengi itibariyle gece (hatta Kadir gecesi gibi kutsal bir gece) ye benzetilmiş; aşık için sevgilinin yanağı ve saçından daha güzel ve kutsal bir sabah ve gece yoktur denilmiştir:

Rûyuñ şabah 'ıyd-ı saçuñ leyletü 'l-ğadr
Ğayrı cihânda 'aşıkâ 'ıyd u çadr nedir (G. 83/ 4)

Sevgilinin saçlarının beline kadar uzanışı ve bunların bele gölgelik olduğu üzerinde de durulur. Eğer bu uzun ve dağınık bırakılmış saçlar, belde toplanacak olsa sıkıntı ve ızdırap vermekten uzaklaşacaktır. Yani saçların dağınık olması, aşığa ızdırap vermektedir. Saçlar siyahtır, uzundur ve günahkardır. "Siyah" renk küfrü ifade eder. Aşığın gönlünün sevgilinin saçlarına bent olmasının bir başka nedeni de, günah işlemesine bağlanmış ve saçların gönlü bu şekilde cezalandırdığı düşünülmüştür:

Zencîr-i ser-i zülfüne bend eyledüñ anı
İtdi yine yanuñda 'aceb kim ne güneñ dil (G.149/ 4)

Sünbül, Misk, Anber(ıye), Eftimûn, Meryem ana çiçeği, Nesim rüzgarı, dalga, Filiz

Sevgilinin saçları, renk, koku ve şekil itibariyle ele alınmakta; renk bakımından sümbüle benzetilirken; "çin-i müşg" ifadesi ile saçların hem kokusu hem de kıvrım kıvrım olan şekli söz konusu edilmektedir:

Görince vehle-i evlâda bâğbân ne disün
Şikenc-i zülf-i perişân-ı yâra sünbül dir (G.76/ 2)

Gönlü hasta olan aşık, gam köşesinde, sevgilinin misk kokan saçlarının sevdasıyla hayal görmeye ve sevgilinin saçlarını eftimuna benzetmeye başlamıştır. Aşık, aşkından dolayı bir nevî halüsünasyonlar görmektedir artık:

Beñzedirse ne ‘aceb zülfüni eftimûna
Bu hayâl-i ‘aşık-ı dil-ğasteye sevdândur (G.78/ 5)

Sevgilinin zülfü gönül ırmağını anber kokusuyla doldurmuştur:

Kef-i sirişk-i terüm reşksâz-ı ‘aberdür
Ki tıldı nükhet-i zülfiyle cüy-bâr-ı zamîr (G.6/ 16)

Saçlar, kıvrım kıvrım olması itibariyle, yeni yetişen ağaçtaki taze filizlere ve bir başka beyitte de dalgalara benzetilmiştir:

Piçide oldı nahl-i dil-i zâra zülf-i kec
Ol nev-nihâl-i kâmet-i ra‘ nâ filizlidür (G.84/ 4)

İplik, İpek

Sevgilinin saçları, parlaklığı ve aşık için taşıdığı değer bakımından ipeğe benzetilir:

Şikeste-cünbiş ile kaddi üzre lerze-fiken
Mişâl-i mevce-i seyl-âb mevc-i târ-ı harîr (K.6/ 5)

İpliğe benzetilen saçlar, kirpik iğnesiyle birlikte, gamzenin gönülde açtığı yarayı dikmektedirler:

Onılmazdı Beligâ dilde zaħm-ı ğamzesi ammâ
Hayâl-i süzen-i müjgâni zülfiyle rüfû eyler (G.66/ 6)

Âh

Gamlı âşğın, aşk derdiyle her gece sabaha kadar çektiği âhlarının dumanları, kâküle benzetilmiştir:

‘ Aceb mi olsa perişân seherde sünbülveş
Belîğ gam-zede her gice âh kâkül dir (G. 76/ 7)

3.2. Alın (Cebîn)

Dîvân’da “meh-cebîn” şeklinde kullanılan ve parlaklığı açısından aya benzetilen alın, daha ziyade, öfke ve kızgınlık duygularının yansıdığı bir uzuv olması bakımından söz konusu edilmiştir. Rakip, sevgilinin âşıkla birlikte olduğunu görünce sinirlenmekte ve alnını buruşturmaktadır. Sevgili aşğa o kadar öfkeli ve kızgın bakmaktadır ki, bu bakışlarının etkisiyle alnında oluşan kırışıklıktan dolayı aşık korkmakta; buruşuk bir kağıdın üzerinde salına salına yürümek (yazı yazmak anlamında kullanılmıştır) te zorlanan kalem gibi, ne yapacağını, nasıl hareket edeceğini bilememektedir:

Ol büti gördikçe benümle rakîb
Çîn-i cebîn eyleyüb efrenc olur (G.71/ 3)

Ser-i târ-ı nîgeh ber-geştedir çîn-i cebînüñden
Hırâm itmez kalem âhârdan levhî üzre çîn olsa (G.200/ 6)

İnsanın kaderinin alnında yazılı olduğu inancından hareketle; kaza kaleminin insanların yazgısını iki mısralık beyite benzeyen bu alna nasıl sığdırdığına şaşılmaktadır:

Yazup kilk-i kâzâ ol meh-cebînüñ beyt-i ebrûsın
Nice sığdurdı şerh-i bâb-ı hüsnî iki mışra‘ da (G.177/ 6)

3.3. Kaş (Ebrû)

Genel Değerlendirme

Kaşlar daha ziyade gözlerle ve kirpiklerle birlikte ele alınmaktadır. “Gönül çeken” şeklinde tanımlan kaşlar; yüzün direği ve güzelliği sağlayan temel unsur olarak zikredilmiştir:

Yetişmez zülfüne hûbân-‘ aşruñ tār-ı gīsūsı

Senüñ her bir müjen bir dil-ber-i fettānuñ ebrūsı (K.3/ 1)

Değildür zir-i pişānında ebrū-yı dil-āvizüñ

O çeşme sāyebāndır mürğ-i hüsnüñ iki şeh-bāli (G.213/ 7)

Ayrıca kaşlar hareketleri açısından da ele alınmış; nazlı bir şekilde hareket eden kaşların, kızgınlığı, sevinci v.b duygu hallerini de yansıttığı üzerinde durulmuştur. Zaman zaman sevgilinin kararsız tutumları yine onun yüz, kaş, göz, mimik hareketlerine de yansımakta; sevgili beden dilini inanılmaz bir şekilde kullanmaktadır. Umulmadık bir anda, sebepsiz yere tebessüm ederken hemen arkasından kaşlarını çatmaktadır. Aşık ise sevgilinin davranışlarındaki değişkenlik karşısında şaşırmakta, bu duruma bir anlam verememektedir. Sevgili nazından ötürü değil de rakibin arabozuculuğundan dolayı aşığa kaşlarını çatacak olursa, kaşların bu ittifakından bir fitne kopar; zirâ sevgilinin kaşlarını ne sebeple çatmış olabileceği aşık için son derece önemlidir:

Şemşir-i ebrūvān-ı beyānında mışra‘ı

Meclisde dilber-i ‘ aşığa çarbü’l-mesel yapar (G.49/ 4)

Kaş ile İlgili Benzetmeler

Mihrap, Tâk, Kemer, Köprü, Direk

Namazda yöneldiğimiz kible tek olmasına rağmen, şekil olarak mihraba benzetilen sevgilinin kaşları iki tanedir ve sevgilinin kaşları dışında, hiçbir şekilde iki kibleye yönelerek namaz kılmak uygun değildir. Eğer aşık, mihraba benzeyen kaşları hayal etmeden namazını kılsa, ona kıldığı namazın tekrar iadesini yapmak (kaza yapmak) vacip olur:

Mihrâb-ı ebruvânını itmezse der-ḥayâl

‘Uşşâka vâcib öyle namâzuñ i‘âdesi (G.230/ 2)

Gözün hareketi de “sevgilinin kaş takinin mihrabına secde etmektedir” şeklinde hayal edilerek gözlerin hareketi “Hüsn-i talil” sanatı ile güzel bir sebebe bağlanmaktadır:

Dü-tâk-ı ḥam-şode-yi ebrüvândan ğayrı

Revâ degildir iki kıbleye kıılınsa namâz (G.94/ 4)

Kaşlar; şekil olarak tâk (kemer) a, kıvrımı; bakış topluluğunun üzerinden geçebilmesi için kurulmuş eğri bir kemere; aşığın gözlerinden akan gözyaşlarının altından geçmesi için kurulan sağlam bir köprüye de benzetilmiştir:

Ebrüvânım iki göz cısr-i metîndür gūyâ

Dem-be-dem anda akan göz yaşı deryâçe-i şaḥ (G.123/ 4)

Kılıç, kılıf

Kaşlar, şekil itibariyle kılıca benzetilir. Kaşların beyan ettiği duygu halleri, aşığın üzerinde kılıç kadar etkili olmaktadır:

O çeşm-i haste zir-i tîğ-i ebrüsında cānānuñ
Yatur gūyā ki bismilgeḥde āhū hançer altında (G.194/ 2)

Kaşlar bir beyitte de gözlerden çıkan gamze oklarının konduğu iki siyah kılıf gibi düşünölmüştür:

Keşide tîğ-i każā gamze-yi cefā-cūlar
İki ğılāf-ı siyehdür yanında ebrūlar (G.87/ 1)

Sevgilinin kaşları, gaddar olarak tanımlanmıştır. Zira, ondan başka savaş meydanına girip de iki tane kan saçıcı kılıç çeken bir mert daha yoktur. Ayrıca bu beyitte de zıtların koşutluğu dikkati çekmektedir. Zira sevgili hem “mert” hem de “gaddar” olarak tanımlanmıştır:

Dü-ebrü-yı sitem-perverle ol ğaddārdan ğayrı
Girüb meydāna bir merd iki tîğ-i hūn-feşān çekmez (G.95/ 5)

Kılıcın, cihanı bozguna uğratacak kadar keskin olmasının nedeni, şeklini sevgilinin kaşlarından almasına bağlanarak “Hüsn-i ta’lil” sanatından faydalanılmıştır:

Cihānı böyle helāk eylemezdi şemşirüñ
Eger ki resmini ebrūdan almasa sayyāf (G.132/ 2)

Keman (Yay)

Sevgilinin kaşı, şekil olarak yaya benzetilir. Eğer kanada benzeyen uzun kirpikler engel olmasa, kaşı yay gibi olan sevgilinin bakış okları, menziline rahatlıkla ulaşacaktır:

Seyr eyle şaf-ender-şaf olub ol kâşî yānun
Her bir müjesi nāvek-i peykān gibi parlar (G.56/ 4)

Sevgilinin kaşları, hedefe doğru nişan alınıp çekilmiş kemana benzetilir:

Seyrānı gör ki tıtdı Belîğ ebrūvān-ı yār
Birden nişāna iki kemān-ı keşidesin (G.166/ 8)

Hilâl, Tuğra

Sevgilinin kaşları, şekil itibariyle, hilale ve tutulmuş aya benzetilirken, renk itibariyle de, ay yüzlü sevgilinin yüzündeki lekeler olarak hayal edilmiştir. Yine aynı beyitte, sevgilinin hilal şeklindeki kaşları, onun yüz sayfasındaki anber kokulu bir tuğra olarak zikredilmektedir:

Hilâl ebrūsı yāruñ ‘ anberin tuğrā mıdur bilmem
Hüsûf-endüde yāhud gurre-i garrā mıdur bilmem (G.159/ 1)

Kıt’a, Mısra, Murabba, Beyit, Satır, Sayfa

Memduhun övgüsü yapılırken onun kaşlarının, hatlarının ve dudaklarının beraber arz ettiği görüntü “Çār-ebrū (dört kaşlı)” tabiriyle verilmiştir. İki kaş, hat ve dudakların dördü birlikte bir kıta olarak düşünüldüğünde, kaşlar bu kıtanın en güzel beyti olarak kabul edilmiş ve yüzdeki güzellik unsurlarından ilki olduğundan dolayı da bir gazelin en güzel olan ilk iki mısrası (matla) na benzetilmiştir. Öyle ki, güzelin kaşları ve dudağının kenarındaki ayva tüyleri, murabba (dört) da Hayyâmı bile geçmiştir:

Ebrūlarıyla kıt’ adur ol hatt-ı püşt-i leb
Ammā dü-la‘l-i surh ile beytū’l-kaşidedür (G.48/ 6)

Yine bir başka beyitte de, sevgilinin kaşları, ezelde Allah tarafından gözlerinin üzerine yazılmış iki beyit gibi düşünülür:

Bakılsa rütbe-i nazm-ı Belîge iki şahiddir

Ki haţţâţ-ı ezel çeşm üzre yazmış beyt-i ebrûyı (G.214/ 6)

Sevgilinin kaşlarının tarifi yapılırken, onlar güzellik sayfasına kıldan kalemle karalanmış bir besmele satırına benzetilmektedir; yani yüz güzelliği sayfa; kaşlar da bu sayfadaki besmele satırı olarak hayal edilmektedir:

Keşide hâme-i müyîn ile haţţ-ı ebrû

Sevâd it hüsn üzre satır-ı besmeledür (G.55/ 2)

Kaşlar, duygu hallerini beyan eden bir güzellik unsurudur. Kaşların beyan ettiği bu duygu halleri aşğın üzerinde kılıç kadar etkili olmaktadır ve kılıç kadar etkili olan bu ifadelerin oluşturduğu mısralar, gönlü tamamen sevgiliye bağlı olan aşık için atasözü kadar önemli olan bir ifade şekline dönüşmektedir:

Şemşir-i ebrûvân-ı beyânında mışra‘ı

Meclisde dilber-i ‘âşıkâ darbü’l-mesel yapar (G.49/ 4)

Avize

Sevgilinin kaşları arş tâkına asılmış iki avize gibi düşünülüyor:

Kırub ‘âşıkıların cellâd-ı çeşmüñ şekl-i ebrûda

İki tiğ eylemiş âvîze tāk-ı ‘arş-ı a‘lâya (K.9/ 5)

Tas

Kaşlar, ayva tüyü hasadını biçmek için gözlere sunulmuş iki tane tas gibi hayal edilmiştir:

Kışt-zâr-ı haşını biçmege gūyâ ebrū
İki çeşmine direv-ger gibi şundı iki taş (G.110/ 3)

Çelenk

Kaşlar, “küngüre-i âşiyâne-i ser (baş yuvasının en tepesi)” şeklinde tanımlanmıştır. Baş, yüzdeki bütün unsurları barındıran bir yuvaya benzetilmiş; kaşlar, bu yuvanın en tepesine oturan aşk şahininin kanatlarının çelengi olarak zikredilmiştir:

Görindi küngüre-i âşiyâne-i serden
Çeleng-i şeh-per-i şahin-i ‘âşkdır ebrū (G.175/ 4)

3.4. Göz (Çeşm, ‘Ayn, dîde)

Genel Değerlendirme

Göz, daha ziyade kaşlar ve kirpiklerle birlikte söz konusu edilmekte ve güzelin bu unsurlarının üçlü ittifakının aşık üzerindeki etkilerine değinilmektedir. Sevgili fitneler çıkarması ile meşhurdur ve bunu gözleri ile yapmaktadır. Sevgilinin bakışlarının etkisi, okun etkisi ile bir tutulmakta ve sevgili göz ucuyla bile baksa, âşığın yüzünde iz bırakacak kadar etkili olmaktadır. Ayrıca duygular da gönülden göze yansımakta ve bu itibarla “Gözler yalan söylemez” ifadesini de doğrulamaktadır. Gözlerin sürme ile daha da güzel görüldüğü söz konusu edilmektedir.

Göz ile İlgili Benzetmeler

Ahu, Kuş kanadı, Şahin, Ceylan, Şahin, Badem, Ka'be

Sevgilinin gözleri (rengi ve iriliği bakımından) ve ürkek bakışları söz konusu edilmiş; gözler, bu yönüyle ahuya benzetilirken bir başka beyitte de sevgilinin gözleri, güzellik kuşunun kanatlarının gölgesi gibi düşünülmüştür:

Bulunmaz dāmeninde hār-ı vahşet vādī-i ‘aşkuñ
Künām-ı şîre şem‘-i şu‘le-zādur çeşm-i āhūsı (K.3/ 21)

Ayrıca göz (renk ve şekil itibarıyla) ler bademe benzetilmiştir. Sevgilinin badem gibi olan gözlerinin görüş perdesinden süzülen bakış nuru, yanak sayfasında güzellik olarak belirmiştir. Bu beyitte asıl anlatılmak istenen, kişinin kalp güzelliğinin ve iç temizliğinin gözlerine ve yüzüne yansıdığıdır. İstisnalar dışında, yüzü güzel olanın huyunun da güzel olacağı inancı yaygındır. Gözler, kalbin aynasıdır. Kalpteki duyguları yalansız bir şekilde yansıtır:

Hālūñ hayāli merdüm-i dīdemde gizlidür
Bādām-ı çeşmüm ey gül-i ra‘nā ikizlidür (G.84/ 1)

Kabe, göze; etrafındaki alan göze benzetilmiştir:

Ka‘ bedür merdümek çeşmi ki etrāfında
Müje huccāca bedel secde-künān bağladı şaf (G.134/ 4)

Sevgilinin kaş kılıcının altındaki o hasta gözler; mezbahada, kesilmek üzere, yatırılmış bir ceylana benzer:

Āhū-rev oldı reng-i nigāh-ı remīdesi
Çifte ğazāl-i deşt-i Ĥotendür dü-dīdesi (G.217/ 1)

Sevgilinin gözleri, kan içen iki şahine benzetilmiştir:

İki şāhīn-i hūn-āşāma beñzer çeşm-i fettānuñ
Müjendür hūn-ı mürġ-i tab^c ile ālūde çengali (G.213/ 6)

Kuyu, Terazi, Saray, Şişe

Gözler, gözyaşlarının kaynağı olması hasebiyle kuyuya; bir başka yerde de iki kefeli bir teraziye benzetilmiştir:

Ġālibā olmuş yine dil-teşne-i eşk-i niyāz
Ĥaylī demdür çāh-ı çeşmümde ĥayālūñ şu çeker (G.75/ 4)

Bender-i ğamda benüm gevher-fürüş-ı dürr-i eşk
İki keffe bir terāzūdur gözüm incü çeker (G.75/ 2)

Gözler, sevgilinin güzelliğinin aksettiği bir saray olarak hayal edilmiştir. Aşğın göz sarayına, sevgilinin güzelliğinin aksi gidip gelebilsin diye, bakış merdivenine, bakış dalgaları basamak olmuştur:

Didemūñ kaçırına āmed-şūd için ‘ aks-i nigār
Nerdübān-ı nigeħūñ mevce-i nigeħ pāyesidür (G.50/ 2)

Gözler şişeye benzetiliyor. Yanan bir gönülden, gözlere yansıyan kısık bakışların sıcaklığının etkisinden bahsediliyor. Işığa direk bakmak insanın gözüne zarar verir; ancak cam şişenin dibiyle ışığa bakmak göze zarar vermez. İşte gönüldeki aşk ateşi de gönülde gizli kalırsa, aşığa zarar

verir; göz şişesinden dışarıya süzüle süzüle yansır (yani gözler kalpteki hislere tercüman olur da bakışlarla bu duyguları dışa yansıtırsa) gönle vereceği zarar en aza indirgenmiş olur:

Süziş-i dilden ider germi-i nezzâre-eşer
İdegör şişe-i çeşmünde şu'ân tenkîs (G.109/ 6)

Mest, Hasta

Sevgilinin baygın ve mest olan gözleri bu haliyle “hastalıklı” olarak nitelendirilmiştir:

Helâkım ol bütüñ bîmârî-i çeşm-i siyâhından
Seherde kôrkarum zahmet virür âhum Mesîhâya (K.9/ 3)

Aşağıdaki beyitte ise kaşlarla birlikte anılan gözler, orijinal bir hayalle karşımıza çıkmakta; sevgilinin kaşları eğri bir yastığa benzetilirken; sevgilinin mest olan gözleri ise bu yastığa dayanmış olarak hayal edilmektedir:

Olmış kemâl-i naḥvet ile çeşm-i mestinüñ
Müjgân yanında bâliş-i kec tekye-dâdesi (G.230/ 4)

Büyücü, Cellât, Kılıç

Gözler, aşıkları etkilemesi yönüyle ele alınmış ve büyüleyici olması yönüyle Harut'la ilgi kurularak verilmiştir. Sevgilinin büyücü gözleri aşığı kendisine bend etmiştir; bu nedenle aşık, sevgiliden de sevgisinden de vazgeçememektedir:

Bend itdi târ-ı zülfe anı çeşm-i sâhirüñ
Reng-i perîde rûyına besdür niķâb-ı surḥ (G.33/ 4)

O rütbe çeşm-i sihr-âmûz olur ol nâzûk endâmun
Ki darb-ı pençe-i müjgâni ruhsârûñ kebûd eyler (G.57/ 3)

Sevgilinin bakışı, cellata ve keskin kılıca benzetilir. Sevgilinin bakışları o derece etkilidir ki kirpikleri, baktığı şeyi bin parçaya bölebilecek kadar keskin bir kılıç gibidir. Ayrıca sevgili, bakışının gücü ile fitneler koparıp, aşıkların arasını açarak, kan akıtmakta ve bundan zevk almaktadır:

Müjgâni müyuñ eyler her bir nazarda şad-çāk
Tiğ-i nigāh-ı cānān haqqā ki seyf-i kıti^c (G.128/ 5)

Kayık, Hava kabarcığı

Sevgilinin siyah gözleri, nur denizindeki kayıktır; kirpikleri ise kayığın iki yanında yükseğe kaldırılmış iki yandaki kürek gibidir:

Çeşm-i siyehüñ zevrakıdır kulzüm-i nûruñ
Ber-daşte müjgān iki cānibde kürekdür (G.63/ 4)

Gözler, şekil itibariyle ve bünyesinde bulundurduğu sıvı madde hasebiyle, suyun üzerindeki hava kabarcıklarına benzetilmektedir:

Düşelden sağar-ı leb-rîze ^c aks-i ğabğab-ı sākī
Ħabāb-ı bādeāsā gözlerüm kaldı mül üstinde (G.178/ 2)

Gözbebeği (merdümek)

Gözbebeği, hayalî bir kuş olan Anka yuvasına benzetilmiştir:

Ħarāb eyler anı mānend-i seyl āmed-şūd-ı merdüm
Sevād-ı künc-i ^c uzlet olsa şimdi lāne-i ^c Ankā (G.6/ 3)

Gözün her hareketinde, siyah nokta gözbebeğine yaklaşır ama ulaşamaz. Gözün hareketleri ve gözbebeğine çarpıp hedefe ulaşmadan tekrar dönmesi ile Anka' nın yuvasına ulaşılmasının imkânsızlığı arasında ilgi kurulmuştur. Gözbebeği hareket ettikçe aşığın gönlüne çarpıp geri dönen sel sularının etkisine eş değer bir etki oluşturmakta ve âşığın gönlünü harap etmektedir:

Ḥarāb eyler anı mānend-i seyl āmed-şūd-ı merdüm
Sevād-ı künc-i 'uzlet olsa şimdi lāne-i 'Ankā (G.6/ 3)

Kabe; göz bebeğine benzetilmiştir:

Ka' bedür merdümek çeşmi ki eṭrāfında
Müje huccāca bedel secde-künān bağladı şaf (G.134/ 4)

3.5. Gamze

Genel Değerlendirme

Gamzenin genellikle, kaş, kirpik ve gözlerle ortaklığı üzerinde durulmakta ve daha ziyade bu unsurlarla birlikte anılmaktadır. Gamze her ne kadar, kirpiklerin ve gözün ortak hareketi neticesinde oluşsa da gözün bütün unsurlarına hükmedendir.

Gamze, aşıkı çaresiz bırakan, etkisiz hale getiren bir bakıştır. Âşığın gönlünü hedef alır ve onun gönlünde onulmaz yaralar açar. Dışarıdan bakılınca bu yaraların görülmemesinin nedeni ise kirpik iğnesinin saç ipiyle bu yaraları dikmiş olmasındandır.

Sevgilinin gamzesi sitemlidir ve âşığın canına işlemiştir. Sevgilinin gamzesinin, sitem ve eziyetlerinin üzerine, bir de kirpik okları eklenirse âşığın durumu daha da kötü olacaktır.

Sevgilinin bakışı öyle anlamlı ve etkili bir bakıştır ki gönül gözüne doğruyu bulmakta yol gösteren ve yine o gönle cennet gül bahçesini açarak ışıklar, nurlar saçan ve gönle ilahi aşk ateşini düşüren bakıştır. Aşkın kıvılcımları bu ilk bakış neticesinde gönle düşer.

Gamze İle İlgili Benzetmeler

Tabip

Sevgilinin mest olan yan bakışlarına tabiplik sıfatı verilmiştir. Âşık sevgilinin cevri ü cefasından oldukça memnundur. Öyle ki bu bakışlar ona bir tabibin tedavisi kadar iyi gelmektedir:

Tabīb-i gamze-i mesti dükān-ı cevriinde
İder fetīle-i zaḥm-ı derūn-ı nāvek-i tīr (K.6/ 20)

Ok

Sevgilinin gamzesi ve bakışı, etki bakımından, oka benzetilir:

Ḥadeng-i gamze ile ḳasdi dā'imā diledür
Çekilmez ol ḳāşı yāyuñ cefāsı çok çiledür (G.46/ 1)

Gönül alan gamzeyle yakınlık kurma gafletinde bulunan âşığa bu gaflet uyksundan uyanması gerektiği öğütlenmektedir. Zira gamzeyle yakın olmak demek bile bile kaza okunun hedefi olmayı kabullenmek demektir. Cefa ediciliğiyle ünlenmiş olan gamze, kaza oku gibi düşünülmüştür; çünkü ok yaydan bir çıktı mı mutlaka hedefine

ulaşacaktır, tıpkı kaza hükmünün verilmesi durumunda bunun önüne geçilmesinin imkansız olduğu gibi:

Keşide tîğ-i kazâ gamze-yi cefâ-cûlar
İki gılâf-ı siyehdür yanında ebrûlar (G.87/ 1)

Ancak sevgili sîneden çıkıp gitse de hayali aşığın sînesini asla terk etmez. Zira sevgilinin gamze oku aşığın gönlüne saplanmıştır. Onun gönülden çıkarılması artık mümkün değildir:

Ey âşinâ-yı gamze-i dildâr olan gönül
Gâfil bulunma tîr-i kazâ geldi hâzır ol (G.146/ 2)

Kılıç, hançer, neşter, cellat, iğne

Sevgilinin gamzesi, kılıca, hançere, neştere, cellada ve iğneye benzetilmektedir. Fitneler çıkararak ve feleğin celladı olan gamze, canlara kastetmekte, kan dökmekte, baş kesmekte, kılıca bile korku vermektedir. Gamze celladının aşk ehli olanları şehit ettiği yetmiyormuş gibi üstüne diyet olarak bir de canlarını almaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen, sevgilinin gamze kılıcının hedefinde olmak ve bu kılıç ile ölmek, aşık için aşk yolunda şehit olmak ve ölümsüzlük payesi kazanmak kadar önemlidir:

Tîğ-i gamzeyle dün ‘uşşâka ne işler kesdi
Kanlar dökdi o cellâd-ı felek ser kesdi (G.229/ 1)

Bakışlar, aşık üzerinde iğne ile kazılmış gibi kalıcı bir iz bırakırlar. Ancak bala talip olan kişi arının iğnesinin vereceği acıyı da göze almış olmalıdır. Yani gülü seven dikenine katlanır:

Eylesün ' aşıkā gamzeñ eşer-i āfet-i niş
 Tālib-i nüş olan elbette çeker minnet-i niş (G.114/ 1)

Bir beyitte bakış ipinin ucuna, sevgilinin gamzesini iğne yapsak da aşıkların gönül yarasına yama yapmak mümkün olmaz; zira aşıkların gönüllerindeki yara, yama kabul etmeyecek kadar derindir denilirken bir başka beyitte de sevgilinin bakışları; altın bir ipe, gamzesi ise sivri uçlu bir iğneye benzetilmiştir ve bunların her ikisi, birlikte cilalı bir aynaya çiçek resmi nakş etmektedir:

Qabül itmez refüyı ' ākıbet-i zaḥm-ı dil ' āşık
 Ser-i tār-ı nigāha süzen itsek gamze-i yarı (G.221/ 4)

Olanlar ḡbta-yı fermā-mīve-i çin-i vaşl-ı cānāna
 O naḥl-i bār bendi-i zib-i āḡuş eylesün bārı (G.221/ 6)

Gaddar, Zalim, Fitne, Mest, Hırsız

Gamze, gaddar, zalim, kan dökücüdür ve fitneler çıkarandır. Etkili olan yan bakışı oluşturabilmek ve kirpiklere rahat hareket imkanı sağlamak için, adeta onların tutunabilmesini sağlayan tuğlalar gibi görev yapar:

Çeşm-i ḡn-rizüñ atar ' aşıkā ki tır-i nigāh
 Ğamzedden ḡah şunar pençe-i müjgānuna hışt (G.21/ 4)

Gamze, bakış kılıcı ile birlikte, şu sıralar o kadar çok gönül çalmış, o kadar çok gönül hırsızlığı yapmıştır ki, bir yol kesen eşkıya ortaya çıkıp da onun bu faaliyetlerine dur dese şaşılmamalıdır:

Bu demlerde ' aceb mi pişvā-yı reh-zenān olsa
 O düzd-i gamze şemşir-i nighle çok gönül çalmış (G.117/ 5)

3.6. Kirpik (tîşe, müje)

Genel Değerlendirme

Kirpikler, sevgiliye ait önemli güzellik unsurlarından biridir. Daha çok yaralayıcı ve öldürücü özelliğini çağrıştıran benzetme unsurlarıyla birlikte kullanılır. Sevgilinin güzelliği söz konusu edilirken onu asrın bütün güzelliklerinden üstün tutan saçlarının yanında, kirpikleri ve kaşları, dolayısıyla da gözleri zikredilmiştir.

Gözlere, aşğın canını alması hususunda emirler veren kirpikler, “kâr-fermâ (emir buyuran, emreden)” şeklinde vasıflandırılmaktadır. Kirpiklerin hareketi (yumulup açılmaları), mihraba benzetilen kaşlara secde ediyormuş şeklinde hayal edilmektedir. Ayrıca aşğın ağlamaktan kanlanmış gözleri ve kirpikleri yakıcı bir ateş gibi parlamaktadır.

Ok

Sevgilinin oka benzetilen kirpikleri daha ziyade gözlerle olan ortaklığı nedeniyle söz konusu edilmektedir:

Müjgānı zaḥmına nice ol ğamze işlesün

Ey dil ğılāf-ı hançer-i şemşir olur mı hiç (G.27/ 5)

Hevā-yi dīde-yi müjgānuñ öldirir beni kim

Olur ḳanāre-yi murğ-ı hevā-yı çengel-i bāz (G.94/ 5)

Kirpikler, elmas bir oka benzetilir. Elmasın iltihaplı yaraları iyileştirmesi, aşğın gönlüne saplanan bu elmas okun da onun yaralı gönlünü sızlatmayacağı sonucunu beraberinde getirecektir:

Müjem çeşmümde gūyā āteşin-mismārdur sensüz

Reh-i nezzāreye mevc-i nigāhum hārdur sensüz (G.106/ 1)

Kılıç, Balta (tîşe)

Kirpikler ile gözlerin birlikte hareket edişi ve bunların her ikisinin ortaklıkları söz konusu edilmekte; Ferhat'ın hedefe ulaşmasını zorlaştıran dağ ile yine aşğın hedefe ulaşmasına engel teşkil eden yaralayıcı kirpikler ve onlara yardım eden gözler arasında ilgi kurulmaktadır. Sadece kirpikler değil onların gölgesini bile hayal etmek aşık üzerinde aynı yaralayıcı ve öldürücü etkiye sahiptir:

Ḥayāl-i sāye-i müjgānun eyler tîşe-i ser-tîz

Mişāl-i Kūh-ken dūş olsa çeşmim kār-fermāya (K.9/ 13)

Eğri elli diye vasıflandırılan kirpikler, düşmana karşı çekilen yüz binlerce kılıç gibi düşünülmektedir:

Dil-i mecrūhuma biñ zaḥm açarken ğamze-i ser-tîz

Şanur müjgān-ı kec-dest-i nigāha sad-hezāran tiğ (G.130/ 4)

Asker, Silah, Muhafız

Kirpikler, gözler için bakışlara karşı mücadele eden askerlere benzetilmiştir:

Birbirlerinden ārācidür ayırur nigāh

İtdikçe çeşm için şaf-ı müjgān mücādele (G.190/ 2)

Kirpikler bakışlarla ortaklık yapan ve aşığı yaralayıp öldüren silah olarak düşünülüyor:

Hezār-ı deşne taḥar çeşm-i sāhirüñ müjeden

Yumup açınca gözi kullannur bu deñlü silāh (G.29/ 4)

Sevgilinin kanlı gözlerine suçlu muamalesi yapılmakta; bu yüzden kirpikler gözleri muhafız gibi göz hapsine almaktadır:

‘Aşā-yı abnūsı ile müjgān almış eṭrāfuñ

Sevād-ı çeşmi göz ḥabsinde yāruñ kanlı merdümdür (G.62/ 3)

Kuş kanadı, Pençe

Sevgilinin kirpikleri çoğu zaman oka benzetilmekte ve gözlerle olan ortaklığı da sık sık dile getirilerek, genellikle “öldürücülük” vasfı ile ön plana çıkmaktadır. Kirpikler, şekli ve öldürücü olması gibi özellikleri ile yırtıcı doğan kuşunun pençeleri olarak hayal edilmektedir. Tuzağına düşenin akibeti, tıpkı doğan gibi güçlü pençelere sahip olmak isteyen zavallı bir kuşun sonunda kasap çengeline asılmasına denk tutulmaktadır. Sevgilinin kirpikleri pençeye, aşıklar ise bu doğan kuşunun pençelerinin tuzağına düşen zavallı bir kuşa benzetilmiştir:

Hevā-yi dīde-yi müjgānuñ öldirir beni kim

Olur ḳanāre-yi murğ-ı hevā-yı çengel-i bāz (G.94/ 5)

İğne, ip, çivi, yelpaze

Gamzenin gönülde açtığı onulmaz yaraları, kirpik iğnesi, saç ipi ile birlikte dikmektedir. Ayrıca kirpiklerin ipe benzetildiği bir beyitte son derece gür olan kirpiklerden bir yelek bile örülebileceği, mübalağa sanatından da yararlanılarak anlatılmıştır:

Onılmazdı Belīgā dilde zaḥm-ı ğamzesi ammā

Ḥayāl-i süzen-i müjgānı zülfiyle rüfū eyler (G.66/ 6)

Aşağıdaki beyitte aşık, sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda kirpiklerinin birer ateşli çivi olduğundan bahsederken bir başka beyitte de bakış dalgalarını dikene benzetmektedir:

Müjem çeşmümdе güyâ âteşin-mismârdur sensüz
Reh-i nezzâreye mevc-i nigâhum hârdur sensüz (G.106/ 1)

Sevgilinin kirpiklerinin hareketi yelpazeye benzetilmektedir:

O rütbe pür-kanâ' at kem-nevâl-i h'ân-ı dehrem kim
Hayâl-i cünbiş-i müjgân olur dâ'im megesrânım (K.8/ 9)

3.7. Yüz ve Yanak

Genel Değerlendirme

Yüz genel olarak yanak, ayva tüyleri, ben ve saçlarla beraber zikredilmekte ve parlaklığı açısından sabaha benzetilmektedir.

Bir yerde de sevgilinin yüzünün ve yanağının kokusunun aşıkta güzel duygular uyandırdığından bahsediliyor. Ruhların kendilerine ait kokuları vardır, aşık da sevgilinin kokusunun alınca, onun ta bezm-i eleste aşına olduğu ruh eşi olduğunu fark eder. Ama sevgili olmadığı zaman, gülün o eşsiz kokusu ona sevgiliden ayrılığı daha çok hatırlatmakta; sevgiliden ayrılık ise aşığın omuzlarına ağır bir yük gibi binmektedir.

Saçların ve ayva tüyelerinin sevgilinin yüz güzelliğini örttüğünden ve yanağının üzerindeki ter damlalarından da sıkça bahsedilmektedir.

Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

Ay, Güneş

Sevgilinin yanağı, alemi aydınlatan ve ziyalar saçan güneşe benzetilmiştir:

Açılır güller şitâ vaktinde manend-i bahār

Rüy-ı cānān olsa birgün mihr-i ‘ālem-tāb-ı çarḥ (G.34/ 5)

Put kadar güzel olan sevgilinin yüzü dolunaya benzetilir. Sevgilinin yüzü öylesine parlak ve güzeldir ki dolunayın parlaklığına bile galebe çalmaktadır. Dolunay güzellik ve parlaklık hususunda sevgili ile boy ölçüşmekten hicap etmektedir:

Çārdeh sāle irüb ol büt-i şîrîn-ḥareket

Nev‘-i ‘ādemde ‘ayān oldı bugün māhiyet (G.18/ 1)

Girer ḥusūfa ḥacāletle tāb-ı rüyından

Eger ki olsa muḳabil anuñla bedr-i münîr (K.6/ 8)

Gül, Karanfil, Lâle, Çiçek

Sevgilinin yanağı, renk itibariyle, güle benzetilmiş; gülün üzerindeki şebnem ile sevgilinin yanağındaki ter arasında da ilgi kurulmuştur. Yanak, gül yaprağına benzetilmektedir. Sevgilinin yanağını sürekli hayal eden aşığın ona ulaşamama endişesiyle gözlerinden yanaklarına doğru akan yaşlar, gönül şişesinin inbiğinden damlayan gül suyu olarak hayal edilmektedir. Yanak; güle, gönül; şişeye, gözyaşları ise, yapraklardan damlayan çiğ taneleri ile de ilgi kurularak, gül suyuna benzetilmiştir. Gül yaprağının kokusu, sevgilinin renkli ve parlak yanağına bir tutulsa bir daha güle geri dönmek istemeyecektir denilerek sevgilinin yanağı gülden üstün tutulmaktadır:

Der-ḥayāl itdikçe gül-berg-i ruḥuñ bu çeşm-i ter

Şîşe-yi inbiğ-i dilden gül şuyı taḳtîr ider (G.86/ 5)

Sehhâre duht-ı rez nice demdir o kâfirün

Ruhsârı üzre naqs-ı gül işler Firank-pesend (G.3/ 2)

Lâle, rengi itibariyle, sevgilinin yanağı için benzetme unsuru olurken bir başka beyitte de yanak çiçek bahçesine benzetilmiştir:

Başınca sebze-i hattı bağı-ı hüsn-i cānānı

Bozıldı lâle-i ruhsârı langurzelendi (G.219/ 5)

O şüh-ı muğ-beçenün hālî üzre mûy-ı siyāh

Şükûfe-zâr-ı ruḥunda bahūr-ı Meryemdür (G.70/ 2)

Mum, Kandil, Buhurdan, Ateş

Sevgilinin yanağı, parlaklığı ve rengi yönüyle muma benzetilir:

Eyler birişte şem^ç-i ruḥuñ anı riştivār

Olmuş nigāh-ı dīde-i ahvel dü-tā^ç abeş (G.24/ 10)

Sevgilinin yanağının parıltısının gözlere yansımış şekli, gece şamdanda yanan muma benzetilmiştir:

Yāruñ^ç izārı dīdeye^ç aks eyleyüp Belig

Yağdı murādı üzre gice şam^ç dana şem^ç (G.126/ 7)

Sevgili o kadar genç ve tazedir ki, yanağında henüz yeni çıkmaya başlayan ayva tüyleri, billur bir şişenin içindeki sünbülün köklerine benzetilmiştir. Yani sevgilinin yanağı billur bir kandil şişesine, yanağındaki ayva tüyleri de kandilin içindeki fitile benzetilmektedir. Zira

ayva tüyleri ile s nbul arasında, renk ve koku itibariyle de bir ilgi olduğu unutulmamalıdır:

Bill r içinde rişe-i s nbul degül midür
Levh-i ruğunda m -pee-i n -demidesi (G.217/ 2)

Sevgilinin yüzü; gümüş buhurdan, yanağı; ateş, siyah beninin üzerindeki saçlar; anberin üzerindeki duman olarak hayal ediliyor:

Yüzün bir s m-i micmer anda rengini-i ruğ ateş
Siyeh h l üzre m y n d da beŐzer ‘ anber üstinde (G.179/ 4)

Ayna

Memduhun “p k” sıfatı ile birlikte verilen yüzü, parlaklık ve güzellik açısından aynaya benzetiliyor:

MiŐ l-i mevce-i s m- b-ı d Ő-ı dil-berde
İder  araret ile lerze mevc-i t r-ı  arir (K. 4/ 32)

Tuz

Ayva tüyleri, renk itibariyle, karabibere benzetilmiş; yüz ise güzel nimetlerin bulunduğu tuz sofrası olarak hayal edilmiştir:

RuŐs r-ı dil- r da olan h l-i siyeh-f m
H   n-ı nemeg n-i ni‘ am-ı  sne bu biberdür (G.81/ 4)

Peri

Sevgili için kullanılan bir benzetme unsurudur:

Teğāfūlgüne vaż'ından helākum ol perī-rūyuñ
Alup şan'atla naqd-i hātır-nāşadı yan geldi (G.215/ 2)

Kitap, Levha

Sevgilinin güzelliğinin ezelden bu tarafa yazılagelmiş renkli bir risale (kitap); yüzünün de bu risaleden bir sayfa olduğu anlatılmıştır:

RengİN risāledür ezeli gerçi fenn-i hüsn
Bir münteħab şaħife yüzüñ ol risāleden (G.162/ 5)

Yüz, üzerine yazı yazılan bir levhaya benzetilmiştir:

Ĥaṭ-ı leb böyle mevzūn naķş olaldan levḫ-i rūyında
O çār-ebri güzel Hayyāmı geçmiştir murabba' da (G.177/ 2)

3.8. Ben

Genel değerlendirme

“Ben” genellikle rengi itibariyle söz konusu edilmekte ve dudaklarla birlikte zikredilmektedir. Yanağın, dudağın ve kaşın kenarını süsleyen benler, sevgilinin güzelliğini bütünleyen en önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Öyle ki bunlar güzel açısından ay ve güneşle denk tutulmaktadır. Sevgilinin beninin nakşı cana düştüğünden beri, canda ve gönülde huzur kalmamıştır.

Aşık için benlerin çok sayıda olması ya da ayva tüylerinin benlerin üstünü kapatması rahatsız edici bir durumdur. Benlerin en makbulü, yüzün belirli noktalarında olanlarıdır. Eğer benler sayıca fazla ise ve yüzün

hemen tamamını kapatıyorsa bunlar makbul sayılmazlar. Aşık bu durumu, yuvarlak bir taş, hokkabazın el çabukluğu ile gizlemesine benzetir.

Sevgilinin güzellik unsurları arasında zikredilen ben, güzellik sofrasının şirinliğini, lezzetini artıran bir unsur olarak düşünülmüştür.

Siyah rengi, küçük ve yuvarlak şekli dolayısıyla “ben-dane-hap-afyon” arasında ilgi kurulmaktadır. Aşık, sevgilinin yüzündeki beni görelî afyonu terk edip hapa müptelâ olmuştur. “Habb” kelimesi hem “hububat danesi” hem de “yutulacak ilaç, hap” manasına gelir. Sevgi demek olan “hubb” kelimesi de yine aynı şekilde yazılır. Bu sebeple, “habba düşmek” sözünden “hubba düşmek”, yani aşka düşmek, sevdaya tutulmak manası da anlaşılabilir. Allah’ın varlığına ve birliğine teslim olan her kul ona niyâz eder, yalvarır. Bu dualar, onların sevgili karşısındaki acziyetine ve teslimiyetine en güzel örnektir. Ancak “ben”in siyah oluşu, siyahın da fitneye sebep oluşu, aşıkları ve afyon müptelalarını “bî-niyaz” olmaya sevk etmiştir.

Sevgilinin dudağının kenarındaki siyah beninin ortadan kalkması, aşıkların baht yıldızının düşmesi ile eş değer tutulmuştur. Güzellik inkarcısı, sevgilinin yanağındaki beni görüp de hâlâ imana gelmiyorsa; demek ki o iki ayaklı bir öküz gibi karayı aktan ayırt edememektedir. Yani sevgiliyi ve onun beninin güzelliğini görüp de hala ona aşık olmayan, dize gelip ona iman etmeyene şaşırılmaktadır.

Ben İle İlgili Benzetmeler

Başlık, Der-kenar, Hat

H.z. Muhammed’in yanağındaki ben, sayfadaki başlık gibi hayal edilirken; bir beyitte de yüzdeki benler “derkenar (sayfaya düşülen notlar) şeklinde düşünülmektedir:

Muhibb-i şadık olup muktezâ-yı hâl üzre
Yâ şarf-ı māl ide aḥbâbına yâ bezl ü cūd (G.39/ 2)

Yüzün belirli bölgelerine dağılmış şekilde bulunan benlerin adeta güzellik hattına konulan süsler olduğundan bahsediyor. Yüzdeki benler, hat sanatı eserlerinde görülen yazıların altına ve üstüne konulan işaretlere benzetiliyor:

Cā-be-cā ḥāl iledür ruḥda olan revnaḳ-i ḥaṭ
Yaḳışur ḥüsn-i ḥaṭa zîr ü zeber ḳonsa naḳṭ (G.123/ 1)

Hindû, Habeş

Sevgilinin güzelliğine güzellik kattığı söylenen “ben”, rengi itibariyle Hindulara benzetilmektedir:

Sipāh-ı ḥālden eyler gürîz ḳatre-i ḥoy
Ki ṭutdı ‘arşa-i iklîm-i Rūmı Hindūlar (G.87/ 3)

Sevgilinin yüzündeki benlerin çokluğunu görenler, bunları Ruma gelen yağmacı Habeş şahları sanmaktadır:

Ḥayl-i ḥāl-i siyehi rûy-ı dil-ārāda gören
Türk ü tāz itdi şanur Rūma gelüb şāh-ı Ḥabeş (G.113/ 2)

Asker

Sevgilinin yüzünde ki benler sayıca fazla olmaları hasebiyle ordudaki askerler gibi düşünülmüşler; yine bir başka beyitte de benler, Rum ülkesini kuşatan askerlere benzetilmişlerdir:

Sipāh-ı hālden eyler güriz kıatre-i hoy
Ki tıtdı ‘arşıa-i iklim-i Rümı Hindülar (G.87/ 3)

Dane

Dünya tarla olarak düşünölmüş ve sevgilinin benleri de bu tarladaki hasılat için benzetme unsuru olmuştur:

Bî-berg ü bār-ı mezra‘a dehrem ki dāneme
Eyler ħurüş-ı cünbiş-i dil-kār-ı āsiyā (G.2/ 3)

Bir başka beyitte de yanağının üzerine düşen saçların gölgesi arasında görünenleri ben sanma; onlar yanağının gül bahçesine dökölmüş şebboy tohumlarıdır denilirken yanak; gül bahçesine, benler; şebboy tohumlarına benzetilmiştir:

Görince sāye-i zülfinde sanma dāne-i ħāl
Dökildi gülşen-i ruhsāra tuhm-ı şebbülar (G.87/ 2)

Yıldız

Benler şekil itibariyle yıldıza benzetilir. Gönöl alan sevgilinin yıldız şeklindeki beni, sevgilinin yanağının güneşinden feyz aldığı için, güneşe daima naz etmektedir:

O şūħuñ dāne-i ħāl-i ruħundan feyz-yāb olmuş
Felekde aħterimden ħayrı yokdur bir siyeh kevkeb (G.13/ 2)

Anber

O put kadar güzel olan sevgilinin yanağındaki anberin kokulu ben, baş ağrısının geçmesi için, başa yapıştıırılan “lāden” e benzetilmektedir:

‘Anberin hāl-i ‘izārı o bütüñ güyā kim
Derd-i ser-def‘ine yapışdırılan lādendür (G.78/ 3)

Sinek (ayak izi)

Sevgilinin yanağındaki ben, şekil ve renk itibariyle sineğin ayak izleri gibi düşünülür:

Mişāl-i hāl-i nīli bir zamān farṭ-ı letāfetden
‘İzārında nuḳūş-ı pāy-ı āşār-ı meges gitmez (G.98/ 6)

Bir başka beyitte de sevgilinin dudağının kenarındaki ben, sineğin kanatlarının aksine benzetilmiş ve bu görüntü de sanki sinek gelip sevgilinin tatlı dudaklarına yapışmış gibi hayal edilmiştir:

Yapışup ḳaldı ḫalāvetden yine mānend-i hāl
Sāye-i perr-i meges künc-i leb-i cānānede (G.205/ 4)

Nokta, Süveyda

Ben, renk ve şekil açısından noktaya benzetilmektedir:

Hele diḳḳatle baḳ āyīne-i ruḫsār-ı cānāna
Ki ‘aks-i merdüm-i çeşmimdir anda noḳta-i hāli (G.213/ 3)

Bir beyitte de sevgilinin yanağındaki ben, aşkın gönlünde sevdaya neden olan süveyda noktasının, ayna gibi berrak olan yüzüne yansımamış gibi düşünölmüştür:

Cemālũñ ayinesi üzre ‘aksi aldı meger
Degül bu hâl-i siyeh noka-i süveydâdur (K.5/ 5)

Biber

Sevgilinin yanağında görünenin ben olduğunu sanma, o ezelden beri rızık verici olan Allah’ın sevgilinin güzelliğine ektiği biberdir:

Yârũñ görinen hâl-i siyeh şanma ruında
Rezzāk-ı ezel ni ‘met-i hüsne biber ekmiş (G.112/ 2)

Ter damlası

O güzellik şahının çenesindeki siyah nokta, ben değildir; sadece parmakla oyulan çene çukurunda birikmiş ve tenin rengini almış ter damlasıdır:

Degül bu hâl-i nili gabgabında ol şeh-i hüsniñ
Turunc-ı terdir engüşt-i işâretle nişân olmuş (G.115/ 3)

Kova

Put kadar güzel olan işveli sevgilinin hatları arasından görünen beni, çene çukuruna sarkıtılmış bir kovaya benzer:

Beñzer o büt-i ‘işvegerũñ hâl-i ha-âver
Bir delv-i resen-besteye çâh-ı zeân üzre (G.189/ 6)

Ot

Çene çukuru kovaya; dudakların ve çenenin kenarında, ayva tüyleri arasından görünen benler de güzellik bağında sulanmayı bekleyen otlara benzetilmiştir:

Sîr-âb-ı bâğ-ı hüsni için ol hâl-i müydâr

Bir delvdür ki câyı kenârçe zeķan (G.168/ 2)

3.9. Hat

Genel Değerlendirme

Sevgilinin yüzü güneşe benzetilmiş; yüzündeki ayva tüylerinin ise bu güzelliğe zeval getirdiği ve sevgilinin güzelliğini gölgelediği zikredilmiştir. Ayva tüylerinin, sevgilinin yüzünü gölgelemesi ile güneş tutulması hadisesi arasında ilgi kurulmuş; tutulma esnasında güneşe bakmak nasıl uğursuzluk sayılırsa, ayva tüyleri olan güzelin yüzüne bakmanın da uğursuzluk getireceğinden bahsedilmiştir.

Ayva tüyleri sevgilinin güzelliğini kapatmaktadır. Bu yüzden, nasıl ki düzenli bir şekilde cilalanarak aynanın cevherinin zarar görmesi engelleniyorsa, sevgilinin ayna gibi parlak olan yüzü de ayva tüylerinden arındırılmalıdır. Çünkü ayva tüyleri bu şekildeyken aşğın gönlünde fitneler çıkarmakta ve onun gönlünü allak bullak etmektedir. Ancak sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri onun güzelliğini gölgeliyor diye üzülp kırılmamak gerekir; zira bu geçici olan dünyada her gülün elbetteki bir dikenini olacaktır.

Bir başka beyitte ise tüm bu sıralanan olumsuz özellikler yanında ayva tüylerinin usta bir sanatçı(Allah) nın elinden çıktığından ve dünyada böylesine güzel ve kusursuz bir eseri ortaya çıkarabilecek başka bir sanatçının olamayacağından bahsedilir.

Hat ile İlgili Benzetmeler

Kıta, Mısra, Yazı

Sevgilinin kaşları ve ayva tüyelerinin birlikte bir kıta (dörtlük) oluşturdukları söz konusu edilmiş; dudakların etrafındaki ayva tüyleri ise dillerden düşmeyen iki mısra gibi düşünülmüştür:

Ebrū ile ḥaṭṭ-ı leb bir kıṭ‘ adur ey zāhid
Ma‘ nāsı anuñ ğayet erbāb-ı dile vāzıḥ (G.30/ 4)

Ebrūlarınuñ beyti olub ḥüsn ile matla‘
Ḥaṭṭ-ı leb-i cānāna zebān-zed iki mıṣra‘ (G.127/ 1)

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri için “hatt-ı gubârî” ifadesi kullanılmış ve ayva tüyleri yazıya benzetilmiştir.

Şairimizin kalemi, sevgilinin güzelliğini, sanatkârane bir üslupla ve hiç zorlanmadan vafederken, ayva tüyelerini anlatmakta son derece zorlanmış ve pek çok hatalar yapmıştır:

Vaşfını levḥe nezāketle yazarken ḥāme
Lafz-ı ḥaṭṭ ğüṣe-i ḥaṭṭında olunmuş taṣḥîf (G.133/ 3)

Tuz, Karabiber, Kimyon

Ayva tüyleri, aşığın ciğer yarasının üzerine serpilmiş tuza; nimetlerin üzerindeki karabibere ve kimyona benzetilmektedir:

Evhām-ı ḥayālümde ğubār-ı ḥaṭ-ı dil-ber
Riṣ-i cigerüm üstine pāṣide-nemekdür (G.63/ 8)

Ruḥsār-ı dil-ārāda olan ḥāl-i siyeh-fām
Ḥ‘ān-ı nemeğin-i ni‘ am-ı ḥüsne bu biberdür (G.81/ 4)

Kām-bahşî-i vişālūñle olurken dil-firîb
Bitdi āhîr sebz-i haţţuñ va‘de-i kemmūn ile (G.182/ 3)

Zenci

Ayva tüyleri, renk itibariyle, zencilere benzetilmektedir:

O Ő huñ Őaf a-i ruhs rına haţ geldi iş bitdi
Diy r-ı R ma cünbiş zengi geldi t r u m r itdi (G.216/ 1)

Mumun Dumanı

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri kafurdan yapılmış mumun dumanına benzetilmiştir:

‘ z r  üzre haţ  d d-ı Şem‘-i k f r 
Zeb n-ı p k  dehanında berk-i  onca-i n r (G.65/ 3)

Karınca, Karga

Ayva tüyleri, ekinlerin arasındaki tohum tanelerini taşıyan karıncalara benzetilmiştir:

D ne-i h li ‘ z rında  omaz haţ -ı siy h
Kışt-z ra gelicek m r eler d ne  eker (G.85/ 6)

AŞağıdaki beyitte ise kanatlarının altında pençesini, yani sevgilinin can alıcı güzellik unsurlarından olan benini saklayan bir kargaya benzetilmiştir:

Nih n itse ‘aceb mi haţ -ı m Őg n h l-i ruhs r 
O bir z ĝ-ı siyehdür pen eyi Őaĝlar per altında (G.194/ 3)

Ot

Yanak bağa, ayva tüyleri ise bu bağdaki yaban otlarına benzetilmiştir:

Gülzār-ı hüsne haṭṭ gelicek āşinā

Basmış ne çäre sebze-i bî-gāne bāğını (G.224/ 6)

Sünbül

O ay yüzlü sevgilinin, güzellik makamını ayva tüyelerinin zapt ettiğinden bahsedilen aşağıdaki beyitte ayva tüyleri, koku ve renk itibariyle, sünbüle benzetilir:

Görindi nev-ḥaṭ-ı nā-reste rūy-ı zibāda

Miṣāl-i rişe-yi sünbül derūn-ı mīnāda (G.199/ 2)

Toz

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri, onun güzelliğini örten tozlar olarak hayal edilmektedir:

Cüş idüp gerd-i ḥaṭ-ı ‘ārızı ol seng-dilūñ

Yeñiden eyledi bünyān-ı cefāyı te’sis (G.109/ 5)

3.10. Ağız, dudak (fam, leb, dehen)

Genel Değerlendirme

Ağız; küçük oluşu, hayat bahşediciliği ve kenarında çıkan uçuklar hasebiyle çeşitli hayallere konu olurken, dudaklar; gülümserken aşık üzerinde bıraktığı etki, şirin oluşu, kenarındaki ayva tüyleri ve benler ile dudaklardan dökülen sözlerin aşık için ne denli önemli olduğu gibi yönleriyle ele alınmıştır. Mesihâ'nın nefesi gibi can bahş eden dudaklar, aşk ehlinin hasta gönlüne ruhânî bir ilaç etkisi yapmaktadır. Aşığın ölü

bedeni, sevgilinin lal renkli dudaklarını öptükten sonra, artık ölümsüzlük suyunu arama işinden vazgeçmiştir. Sevgilinin dudağı aşığın canına can katmakta, ona hayat bahşetmektedir. Sevgili bu sebeple “la’l-i rûh-efzâ” olarak nitelendirilmiştir.

Sevgili öylesine güzeldir ki onun her bir uzvu sanki özenle yaratılmıştır, sadece aşıkları değil, aynada aksini göreceksin olsa kendisini bile hayrete düşürecek, hayran bırakacak ve bu hayranlıkla parmağını ısırtacak bir güzelliştir bu. Ancak sevgilinin ağız o kadar küçüktür ki kınalı olan serçe parmağı bile ağızına sığmamaktadır.

Şair, şiirini ince hayallerle süslese de sevgilinin dudaklarına sığacak incelikte söz bulamamaktadır. Sevgilinin ağız küçüktür ama o küçücük dudaklardan dökülen sözler son derece büyük ve manalıdır. Sevgili konuşmaya başladıkça aşık üzerinde güzel bir musiki nağmesinin yaptığı etkiyi yapmakta; aşığın canına da can katmakta ve sadece aşıklar değil, şarkı söyleyenlerin talim edicisi bile hayran olarak onun dudaklarını tasvir etmeye başlamaktadır.

Yemeğe tuz nasıl lezzet veriyorsa, sevgilinin dudaklarındaki tükürük de aşığa aynı derece de tat ve lezzet vermektedir. Ayrıca sevgilinin çok genç ve taze olduğuna dikkat çekilirken, henüz yeni doğmuş bir bebeğin dudaklarını öpmenin verdiği lezzet ile, süt ve şekerin helvaya kattığı lezzet arasında da ilgi kurulmuştur.

Ağız ve dudakla ilgili benzetmeler

Kadeh, şarap

Kadeh; şekli, şarap ise insana verdiği keyfiyetin yanı sıra, rengi açısından sevgilinin dudaklarına benzetilir:

Lāyık mıdır ki hāk-i mezellet-i nişest olam
Pervāz iderken evc-i ma' ārifde pest olam (S.5/ 3)

Lal, Mercan, Zümrüt

Dudaklar, taşıdıkları değer yanında rengi itibariyle la'le benzetilir. Sevgilinin lal gibi kırmızı olan dudakları, aşığa, şarabın verdiği keyfiyeti vermektedir:

Dem-ā-dem meyl-i hūn-h'ārī-i dildür meşreb-i dil-ber
Ki lā-bud hūn ile rengin olur la'1-i leb-i dil-ber (G.74/ 1)

Bir beyitte sevgilinin dudakları ezel hakkāk (Allah) ının emaneten verdiği ve sevgilinin adına kazılmış lal taşlı bir yüzüğe benzetilirken; bir başka beyitte ise renk itibariyle mercana benzetilmiştir:

Fem degül anı emānet virdi Hakkāk-i ezel
Bir nigin-i la'ldir yāruñ kazılmış adına (G.193/ 3)

Rūyuñ ki senüñ mihr-i dıraḥşān gibi parlar
Mercān lebüñ la'1-i Bedaḥşān gibi parlar (G.56/ 1)

Aşağıdaki beyitte ise dudakların zümrüte benzetildiği dikkati çeker:

Görüp şāl-i zümürrüd-i fāmı 'āşık ol beyāz fesde
Başına bir beyāz gül-ğoncası taḫmış sanur anı (G.222, 3)

Tenvin, Nun, Nokta, Mürekkep

Sevgilinin ağzı ve dudakları genellikle birlikte zikredilmekte; ağız ve dudakların kapalı ikenki hâli, şekil ve sayı itibariyle, “tenvin” işaretine; konuşmaya başlayınca ise “nun” harfine benzetilmektedir:

Dü la[‘]lüh şafhada tenvine beñzer kim ‘ayān olmuş
Derūnında dehānun nūndur güyā nihān olmuş (G.115/ 1)

Dü la[‘]li sürh ile tenvine beñzer ammā kim
Tekellüm ile dehen nūnveş olur şādır (K.5/ 4)

Sevgilinin ağzının küçüklüğü nokta ifadesiyle anlatılmaya çalışılmıştır. Sevgilinin ağzı o kadar küçüktür ki adeta görünmemektedir ve böyle olunca da varlığı ile yokluğuna karar bile verilememekte; bu durum da insanı şüpheyeye ve dedikoduya sürüklemekte; ağzın varlığı ile ilgili bir şey söylemek ve bu sorulara cevap bulmak son derece güç olmaktadır:

Dehānı nokta-i şek kıyl ü kâle bādidür
Cevābı müşkil anuñ bir daķıķ mes’eledür (G.55/ 3)

Bir beyitte de sevgilinin dudakları, kaza kaleminin ucundan damlayan kırmızı mürekkep olarak hayal edilmiştir. Bu benzetme dudakların hem şekli hem de rengi dolayısıyla yapılmıştır:

Şüret-nigār-ı kilik-i kazādan dehān-ı yār
Bir katredür ki şamladı levha-yı zekāb-ı surh (G.33/ 5)

Sevgilinin ağzı, siyah nakışlı ayva tüylerinin üstüne, kırmızı renkli mürekkeple konmuş nokta gibi hayal edilmiştir:

Şafhada surh ile tenvine müşābih dü-lebūñ
Ki derūnında anuñ nūn-ı hafidür dehenūñ (G.144/ 3)

Fanus, Kor

Şairin gözüne sevgilinin dudakları fanus şişesi gibi görüldüğünden, gönlünün derinliklerinden gelerek ağzından dökülen sözler de birer kor gibi anlaşılmıştır. Dudaklar kırmızıdır ve konuşmayı yine kırmızı renkte olan dil ile birlikte sağlar:

Lebi hayāline mānend-i şişe-i fānūs
Görildi şaḥn-ı derūnında ateşin takrİR (K.6/ 15)

Sadef, kutu

Sevgilinin ağzı, inciye benzetilen dişlerin içerisinde saklandığı sadef bir kutuya benzetilmektedir:

Bu bāzār-ı ḥarābāt ehline ‘ākıl hüner şatmaz
Açup dürc-i dehān-ı pāki yābāna güher atmaz (G.107/ 1)

Baḥr-i nazm içre mezāmīn laḫif incūdur
Aña menşe’ sadef-i pāk-i dehendür elfāz (G.125/ 7)

Yelpaze (bād-zen)

Sevgilinin dudaklarının hareketi yelpazenin hareketine benzetilmiştir. Aşk ateşi aşğın gönlünde gizliden gizliye ve sessizce yanmaktadır; sevgilinin dudaklarının yelpaze gibi hareketleri olmasa bu aşk ateşi sönecektir:

İder ḥāmūşluk gönlümde bu ‘aşk-ı āteşin itfā
Dem-ā-dem bād-zen olmazsa taḥrİK-i leb-i güyā (G.6/ 1)

Hokka

Dudak, şekli itibariyle, hokkaya benzetilmiştir. Sevgilinin nazlı oluşunun konuşmalarında bile kendisini hissettirdiği anlatılırken; nazının sebebi ağzının hokka gibi küçük oluşuna bağlanmış, hokka gibi küçük olan ağzından sözlerin zorla çıktığı, onun kelimeleri düşünerek sarf ettiği söz konusu edilmiştir:

Eriyor hoşka-i la^ç linde kelām-i şîrîn

Ne gezer yoğsa lisânında o hüs-n-i lüknet (G.18/ 13)

Gonca

Sevgilinin dudakları kapalı haliyle ve rengi dolayısıyla goncaya benzetiliyor:

Dağî bend olmadı dil halka-i târa muhkem

Çorğarım zülfine ol gonca-dehen şâne çeker (G.85/ 7)

Meyve

Sevgilinin dudakları, tazeliği ve aşığın dudaklarında bıraktığı lezzet itibariyle, az bulunan turfanda bir meyveye benzetilmiştir. Turfanda meyvenin az bulunması ve bu sebeple kıymetli oluşu ile sevgilinin dudakları arasında da bağlantı kurulmuştur:

Olsa ^çaceb mi būs-ı leb-i la^ç l-i ter lezîz

Turfanda olsa lâbüd olur her semer lezîz (G.40/ 1)

Beyit

Yine dudaklar renkleri ve sayıları itibariyle söz konusu edildiği aşağıdaki beyitte "beytü'l-kasîde" olarak tanımlanmıştır:

Ebrûlarıyla kıt' adur ol haţ-ı püşt-i leb
Ammâ dü-la'l-i surh ile beytü'l-kaşîdedür (G.48/ 6)

Zerre

Sevgilinin ağzının yok denecek kadar küçük olması "zerre" benzetmesiyle verilmiştir. Bu benzetmede yanak güneş olarak ortaya çıkar. Gelenekselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan "Güneş-zerre" münesebetini bu beyitte görmek mümkündür:

Zerre miqdârı dehânın yâ olur yâ olmaz
Olmasa mihr-i ruhuñ kimse nişânın bulmaz (G. 97/ 1)

Delik

Sevgilinin dudaklarının aksi, sevgiliyi izlemek için sinede açılmış delik gibi hayal edilmiştir:

Görüp ' aks-i dehānuñ sinede rūh-ı ğalaţ-binüm
Temāşaya seni bir rahne şandı iştiyākından (G.170/ 4)

Âb-ı Hayât, Hızır

Dudakların kenarında çıkan uçuklar, âb-ı hayat üzerindeki hava kabarcıklarına benzetilmiştir. Sevgilinin dudakları âb-ı hayat gibidir. Aşıklara ölümsüzlük vasfını kazandırır. Hızır, dudaklarının kenarında bir uçuk görse, bunu ölümsüzlük suyunun üzerindeki hokkabaza benzetir:

Lebünde cilveger tebħāle görse hızr-ı ferruh-pey
Ĥabāb-ı şîşe-bāza beñzedür âb-ı hayât üzre (G.186/ 3)

Tohum

Sevgilinin dudağı, küçük olması itibariyle bitkilerin tohumuna benzetilmiştir:

Habb-ı nebât-ı la^c li degül nisfî şıgmayup
Ağzında kaldı bir şeker-endüde leblebi (G.226/ 2)

3.11. Çene

Çene İle İlgili Benzetmeler

Elma (sîb, tuffâh), Narenc

Sevgili, ulaşılması hedeflenen bağa benzetilirken; bu bağdaki elma, sevgilinin çenesi için benzetme unsuru olmaktadır. Ayrıca sevgilinin elma çenesi, meclisin mezesi olarak kabul edilir:

Hâl şanma anı bir rütbe letâfet var kim
Taşrasından görünür dânesi sîb-i zekânuñ (G.144/ 4)

Sevgilinin çenesi "narenc" ile olan şekil benzerliği açısından da ele alınmıştır:

‘ Āşıkâ şafra-yı heves renc olur
Aña devâ-yı ğabğab nârenc olur (G.71/ 1)

Kuyu

Çene çukuru kovaya; dudakların ve çenenin kenarında, ayva tüyleri arasından görünen benler de güzellik bağında sulanmayı bekleyen otlara benzetilmiştir:

Sîr-âb-ı bâğ-ı hüşn için ol hâl-i müydâr
Bir delvdür ki câyı kenârçe zeķan (G.168/ 2)

3.12. Boy (Kad, kamet)

Genel Değerlendirme

Sevgilinin boyu uzun ve düzgün; yürüyüşü de aşıkların gönlünü çekecek ve onları kendisine bent edecek güzelliğindedir. Bu uzun boylu ve taze güzeli görenler hayranlıklarından “Yâ Hû” naraları atmaya başlarlar.

Aşık için sevgilinin gölgesi altında olmak, yani ona yakın olmak, hümanın kanatlarının gölgesi olmaktan daha önemli ve uğurludur. Zira, sevgilinin gölgesinin kudreti yanında, hümanın kanatlarının gölgesi bir testere gibi keskin ve cana kıyıcı kalmaktadır.

Sevgilinin boyu merkezdeki eksen gibi düşünülür; başı dönmüş olan aşık ise sürekli bu merkezin etrafında dönüp durmaktadır.

Sevgilinin boyu öyle uzundur ki, deniz kenarında suya aks eden gölgesi, denizi ikiye bölen H.z Musa'nın asası gibi düşünülmüştür.

Boy ile İlgili Benzetmeler

Servi, Nahl, Ağaç

Servi, sevgilinin düzgün fiziği ve boyu için benzetme unsuru olmakta; sevgilinin boyu ve nazlı yürüyüşü karşısında servinin bile ona secde ettiği hayal edilmektedir:

Şehîd-i ‘aşkı olursam o şüh-ı serv-ı kaddün

Dıraht-ı servden olmazsa istemem tâbüt (G.22/ 4)

Sevgili, çimenlikte, aşkın bakış meyvesi ile yüklü, düzgün görünümlü bir ağaca benzetilmektedir. Aşıkların bakışlarının her biri sevgilinin dallarındaki meyveler gibi düşünülmüştür. Bu nedenle sevgilinin yükü çok fazladır ve bu yük dolayısıyla yürüyememektedir. Aşıkların bakışı onu rahatsız etmektedir:

Nihāl-i kām̄eti bār-ı nigāh-ı ‘āşıkdan
Hırām-ı nāz idemez sāha-i çemende dilir (K.6/ 4)

Nahl, sevgilinin boyu için benzetme unsuru olmuştur:

Leb-i deryāda senūñ hem-cū-yı ‘aşā-yı Mūsā
Açılır naħl-i qadūñ ‘aksine dervāze-yi mevc (G.26/ 7)

Gül

Sevgilinin boyu için benzetme unsurudur. O gül endamlı sevgili yerinden (dalından) kopacak olsa, ona sadece aşık değil, onun gibi binlercesi, başının üstünde yer verir:

Çopsa bir kerre yerinden yaluñuz ‘aşık degül
Ol gül-endāma hezār ādem başında yer virir (G.67/ 4)

Elif

Elif de sevgilinin boyu için kullanılan bir benzetme unsurudur:

Nice hem-düş ola serv-i sehī bālā-yı cānāna
Elif şeklindedür ol qadd-i ra‘ nā elf-i vāhiddür (G.47/ 2)

Yay

Ah okları hedefine ulaşınca, pirin boyu, mertlik kirişindeki yay gibi iki büklüm olmuştur:

Tir-i āhı rāst işāl eyleyince menzile
Qām̄eti yāy oldı pīrūñ çille-i merdānede (G.205/ 3)

3.13. Diş (dendân)

Yaşlı insanların takma dişlerinin yemek yerken çıkardıkları seslerle, raks arasında ilgi kurulmuştur:

Ħırş-1 bî-hengâmı seyrân eyle kim itmektir
Şevk-i ni' metle dehân-1 pîrde dendân rakş (G.118/ 4)

Diş ile İgili Benzetmeler

Cevher, sin

Gülün üzerindeki çiğ taneleri, sevgilinin yanağın sıcaklığının ve güzelliğinin etkisiyle eriyen dişler olarak hayal edilmiştir:

Eriyüb sūziş-i evşâf-1 ruḥında güyâ
Dâne-i şebnem-i gül gevher-i dendânumdur (G.54/ 6)

Bir başka beyitte ise dişler, cevhere benzetilmiştir. Bu benzetmede, dişlerin inci ile olan renk benzerliği yanında taşıdığı kıymet de etkili olmuştur. Ayrıca dişlerin sin harfi ile olan benzerliğine dikkat çekilmiştir:

Dehân-1 tengine şaḳ olmadan ḥarf olsa küncide
Selâmetde o şūhuñ erre-i dendân-1 sin olmaz (G.89/ 6)

Bu bâğuñ ehl-i 'ayşî za' ferâni ḥande eyler hep
Dehânında anıñçün goncanuñ dendâni ser-keşdür (G.52/ 2)

3.14. Kulak (Gûş)

Şair, kulaklarının (anlayış kulağının), memduhun şöhreti ile dolduğundan bahseder:

Tegâfûl piş-e-bahtum gelür güş-ı dilāraya
Şadā-yı āb-şār-ı nehr-i gülşen mevc-i efgānım (K.8/ 4)

Muḥîṭ-i cūd u fazlı sâḥa-i eflāke hem-serdür
Pür oldı mevce-i āvāzesinden güş-ı iz' ānum (K.8/ 23)

3.15. Burun (bînî)

Memduhun burnu, gül (yanak) üzerindeki gonca-i zanbak gibi (bir gonca çeşididir) apaçık bellidir denilmekte; “açık, besbelli” derken de özellikle memduhun burnunun güzelliğine de dikkat çekilmektedir. (Not: H.z. Muhammed’in şakka'l-kamer-ayın parmağı ile ikiye ayırması-mucizesine de telmih yapılarak memduhun iki yanağını ortadan ayıran burnu zikrediliyor):

Miyān-ı şafḥa-i rüyında şekl-i bînî-i sîm
Gül üzre gonca-i zanbak gibi hüveydādur (K.5/ 6)

3.16. Göğüs (Sîne, sadr), Gerdan (Gerden)

Sevgilinin göğsü, renk itibariyle billur şişeye, berrak bir suya, parlak bir aynaya ve gümüşe benzetilmektedir:

Gönül ki leyle-i zülfünde kaldı dil-dāruñ
Görür o āyine-i sîneyi güşāde şabāḥ (G.29/ 2)

Ayrıca aşık, gönlünü ve canını, olur da bir gün, sevgili onları kabul eder ümidiyle sinesinde sermaye olarak sakladığından bahsetmektedir:

Hıfz eyleyemem sinede naqd-i dil ü cânı
 Bir gün olur elbet anı cânânım ider ahz (G.42/ 5)

Sinedeki meme (pistân) ler, berrak suyun üzerindeki hava kabarcıkları gibi hayal edilmektedir. Akrebin kuyruğunu hatırlatan eğri ve kıvrımlı saçların ve fındık gibi olan memelerin varken aşığa o küçük dudaklarından bir zarar gelmez denilmektedir:

Bir zarar eyleyemez ‘âşıka ol piste-lebüñ
 ‘ Akreb-i zülf-i keci fınduk-ı pistânından (G.172/ 2)

Şafâ-yı sine-i berrâkı saḥ-ı âb-ı billür
 Mişâl-i nokta dü-pistân habâbe-i mādur (K.5/ 9)

Sine, levha olarak düşünölmüştür:

Dildür zuḥûr-ı ‘aşka sebeb levḥ-i sinede
 Bî-ḥarf ma‘nî-yi şafḥaya taḥrîr olur mı hiç (G.27/ 4)

3.17. Bel (miyân, müy)

Sevgilinin beli öylesine incedir ki saç telleri ile karışmakta, birbirinden ayırt edilememekte; hasta olarak nitelendirilen aşıklar için görünmez bir bela olarak nitelendirilmektedir:

Karışdı müy-ı miyân târ-ı zülfe fark idemem
 Bilinmez inceden ince ḥayâl-i ma‘nâdır (K.5/ 10)

Bir beyitte de put kadar güzel sevgilinin, raks ederken bütün vücudunun ve o nazik belinin müziğe eşlik ettiği ve dans ederken her hareketinin son derece güzel ve estetik olduğu da ifade edilmiştir.

Sevgilinin saçlarının beline kadar uzandığı ve bunların bele gölgelik olduğu üzerinde durulmuştur:

Kemer-gāhında mūy-ı zūlfi yābir sāye-yi mūdūr

Miyān olsa miyānda hiç bu rütbe pīç ü tāb olmaz (G.91/ 5)

Aşık, kendisini sevgilinin belindeki kemere benzetir. Zira aşıklar, basiret ehli kimselerdir, onların sevgilinin arkasında ya da önünde gitmeleri beklenemez.

3.18. Cisim, Ten, Beden

Sevgilinin teni, renk itibariyle, gümüşe benzetilirken, bedeni; kimsenin feth etmeye gücünün yetmeyeceği bir kaleye; koku itibariyle güle ve bir de zindana benzetilmiştir. Sevgilinin vücudunun saf, tertemiz olduğundan bahsedilmekte; vücut ifadesi ile aslında gönül kastedilmektedir. Sevgilinin kalbinin kötülüklerden uzak olduğu, onun şefkat ve merhamet dağıttığı anlatılmaya çalışılmıştır. Sevgilinin vücudunun beyaz oluşu, nurla eş değer tutulmakta ve sevgilinin bedeninin bu hali, billurdan bir kadehe konulmuş saf su şeklinde hayal edilmektedir. O ay yüzlü sevgilinin temiz ve pak cismi, ezelde taktir edilmiş ve şekillenmiştir. Ayrıca sevgilinin dudaklarının, aşığın ölü bedenine can verdiğinden bahsedilmektedir:

Rehā bulmaz bütān-ı sīm-ten dest-i ekābirden

Girān-қadr olsa gevher bir daḡı gencīneden çıkmaz (G.100/ 2)

Muhtefidür meyde keyfiyyet gibi erbâb-ı hâl
Kimseye feth olmadı hısn-ı bedende cây-ı rûh (G.31/ 7)

Târ-ı nefesle bağılu tûrurken bedende cân
Hiç zabt olur mı böyle bu zindân-ı tende cân (G.160/ 1)

3.19. Baş (Ser), El (dest), Tırnak (nâhun), Parmak (benân, engüş), Dil (Zebân, Ter, Koku (Bûy), Baldır (Sâk, Surîn)

Divanda bir beyitte, baş ile tanbur kasesi arasında şekil benzerliği kurulurken bir başka beyitte de sevgili uğruna maddî şeyleri feda etmenin hüner olmadığı; asıl hünerin sevgilinin yolunda baş vermek olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Zira aşık, aşkı uğruna ne kadar sadık olduğunu ancak böyle ispat edebilecektir:

Şadâsı nay-zen-i ‘aşk olur eger mutrib
İderse kellemi meclisde kâse-i tanbûr (G.65/ 5)

Bir hüner midir zer ü zîver fedâ itmek Belîğ
‘Āşık-ı şâdık olan yarin yolında ser virir (G.67/ 7)

Divanda el, daha ziyade memduhun gücünü ve cömertliğini simgelerken diğer yandan güzellerin ellerindeki kınalar açısından söz konusu edilmektedir. Sevgilinin lutufları karşısında, aşıkların acziyeti anlatılmakta; sevgilinin elinin lütf ediciliğinden bahsedilmektedir. Avuç içi ise güneşin ışınları olarak hayal edilmektedir.

Mercan, ele benzetilir. Bu nedenle de “pençe” ile birlikte kullanılır. “Serpençe” ifadesi ile güçlü, kuvvetli kimseler sembolize edilmektedir:

Eylerdi pençesin şafak-âlûde âfitâb
Dest-i nigâra olmasa reng-i hınnâ ‘ abeş (G.24/ 5)

Sevgilinin elinden sunulmayan bir şarabın lezzet vereceği yerde, diken gibi boğaza batıp acı vereceğinden bahsederken, şairimiz, sevgilinin bulunmadığı bir meclisin, aşığa sıkıntı verdiğini gayet sanatkârane bir üslupla anlatmıştır:

Belîgâ nûş-ı cāmı dest-i luḫfûñ hoş-güvâr eyler
Güzâr-gâh-ı gülüya mevc-i bâde ḫârdur sensüz (G.106/ 10)

Sevgilinin kirpikleri tırnağa; kınalı tırnakları ise hilale benzetilmiştir. “O nazlı, edalı uyanık güzelin kınalı tırnağı tamam husûfe uğramış, yani hepsi tutulmuş parlak hilal gibidir” (Onay, 2000: 285)

İşaret parmağı daha ziyade hilal şeklindeki aya benzetilir. Sevgilinin ağzının küçük oluşu ifade edilirken de o küçük ağzına kınalı olan serçe parmağının bile sığmadığından bahsedilmektedir:

Çarḫ-ı dūn ḫâlib-i dünyâyı firîb ile Belîg
Çeşm-i necme koyup engüşt-i hilâli didi püşt (G.21/ 7)

Baksa âyineye hengâm-ı taḫayyürde nigâr
Tengdir ağzına engüşt-i muhannâ şıgmaz (G.88/ 3)

Sevgilinin nur goncasının yaprağı gibi düşünülen dili, “pâk” sıfatı ile tanımlanmakta ve sevgilinin tatlı dilli olduğundan söz edilmektedir:

‘ İzârı üzre ḫaḫḫı dūd-ı şem‘ -i kâfûrı
Zebân-ı pâkî dehânında berk-i gonca-i nûr (G.65/ 3)

Āb-1 dehānına ezilür lafz-1 sükkerin
Yāruñ zebān-1 pākini ḥaml itme lüknete (G.192/ 8)

Sevgilinin dudaklarının kenarındaki terlerin hayali, dünya gül bahçesini, aşıkların gözünde mezara çevirmekte; sevgilinin hayalinin yanında dünya bile kıymetsiz kalmaktadır.

Sevgilinin yanağından akan ter damlalarının yüzdeki benlere rastlayınca yönlerini değiştirip benlerin yanından kıvrılarak geçmeleri, askerleri görünce kaçan düşmana benzetilmelerine neden olmuştur. Daha ziyade inciye benzetilen ter damlaları bir beyitte tam tersi bir benzetme unsuru olarak ele alınmakta; sevgilinin yanağının ışıklar saçtığını görüp de onu muhafaza içerisindeki parlak bir inci sanmamak gerektiği; onların kulaktaki küpe gibi duran ter damlaları olduğu söz konusu edilmektedir:

Sipāh-1 ḥālden eyler güriz kıatre-i ḥoy
Ki ḫutdı ‘arşa-i iklīm-i Rūmı Hindūlar (G.87/ 3)

Temāşā eyle kim āyīnede ‘aks-i dil-āvizūñ
Ruḥunda dūr gibi hoy gördi baḫr-i ḫayrete ḫalmıṣ (G.117/ 4)

Pertev-fiken-i ‘ārızı sanma dūr-i meknūn
Ḥoy-ḫatresidūr kim ola āvīze kıulaḫda (G.183/ 2)

Her ruhun kendine ait bir kokusu vardır. Sevgilinin saçları da anber kokuları saçmaktadır. “Çin-i müşğ” ifadesi ile de saçların hem kokusu hem de kıvrım kıvrım olan şekli söz konusu edilmiştir:

Kef-i sirişk-i terüm reṣksāz-1 ‘aberdūr
Ki ḫoldı nūḫḫet-i zūlfiyle cūy-bār-1 zāmīr (K.6/ 16)

Memduh (ki o, gönül açan nesim rüzgarı gibidir) ile arkadaş olmak demek, pas tutmuş olan gönül kutularını ıtr gibi güzel kokularla doldurmakla eş değer tutulmakta ve memduh ile yakınlık kurmak bu derece önemli adledilmektedir:

Nesim-i dil-güşā hem-dest olaldan bŷy-ı ħulkuñla
Pŷr itmiş ‘ıtr ile her bir řŷkŷfe dŷrc-i jengārı (K.4/ 19)

Bir beyitte de, gonca ağızlı sevgilinin aşığa “kavuşma kokusu” göndermiş olmasına aşğın kanmaması gerektiği, bunun bir hile olabileceği; zira gülün nasıl aldatıcı bir çiçek olduğu üzerinde durulmuş; sevgili; güle, ağız da, renk ve şekil itibariyle, goncaya benzetmiştir. Sevgiliye kavuşmanın ne denli zor olduğu, eğer sevgili buna dair bir işaret (koku gibi) vermişse, bunun da gerçek değil sadece bir oyundan ibaret olduğu unutulmamalıdır:

‘Arz eyler ise bŷy-ı viřālŷñ saña dekdŷr
Bilmez misin ol gonca-dehānı ne çiçekdŷr (G.63/ 1)

Bakışlar, sevgilinin gül renkli yanağında gezerken; onun yanağının yaydığı gül kokusunun dalgalarıyla birbirine karıştı denilerek; sevgilinin, aşığı baştan çıkararak, aklını ve gönlünü karıştıran yanağının kokusu söz konusu edilmiştir:

Gŷl-berg-i ‘ārızında gezerken nezāreler
Piçide oldı tār-ı nigeħ mevc-i nŷkhete (G.192/ 10)

Sevgilinin bacakları, rengi dolayısıyla billura benzetilmekte ve Safā Dağı (kalçalar)’ndan çıkan iki güzel ırmak olarak hayal edilmektedir:

Sürini küh-1 billür iki sâkî pâ-y-1 nigâr
 Çıkar o küh-1 şafâdan dü-cüy-1 ra' nâdır (K.5/ 12)

Beyitte sevgilinin göbeği ayvaya benzetilmekte ve ayva göbeğin makbul olduğundan bahsedilmektedir:

Eyvâ göbekli sîb-zekandır egerçi yâr
 'İndimde sîbden benüm eyvâ olur lezîz (G.41/ 5)

Sevgilinin, şarabın etkisiyle kırmızı renge dönüşen ve gömleğinin arasından bir görünüp bir kaybolan cismi de, şarabın üzerindeki hava kabarcıklarının oluşturduğu gül renkli bir fanusa benzetilmiştir.

4. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

4.1. Bûse

Sevgilinin öpücüğünün nakşı ile Kabe'nin örtüsünün nakşı bir tutulmaktadır. Ayrıca aşık sevgilinin gonca dudaklarından öpme arzusundadır. Bu da aşık için doğal bir istektir; zira ey peri, rakı bile şekerleme ve meze olmadan içilmez. Sevgilinin dudaklarından öpmenin bahsi bile biz aşıkların dudaklarına lezzet vermektedir. Ancak sevgili aşığa buse için izin verse de onun asıl hedefi aşığın canını almaktır.

Aşıklardan kimi sevgilinin yanağını öpmek isterken kimisi de o yanaktan mum yapmak ister; bu yüzden o gül gibi olan sevgilinin eteğini bir o bir bu çeker. Yani aşıklar, maksatlarına ulaşabilme isteğiyle sevgiliyi rahat bırakmaz; eteğinden çekiştirip dururlar.

Sevgili o kadar genç, taze ve hamdır ki onun buse vermemesi yadırganmamalıdır. Bunun için gamlanmanın bir anlamı yoktur. Zira her

meyve zamanla olgunlaşır. Beklemek ve sabretmek gerekir. Sevgilinin yanağından vakitli vakitsiz öpücük almak arzusu yersizdir; zira her daim meyvenin var olduğu yer sadece cennettir:

Dilber odur ki Ka'be-i kûyında bî-riyâ
Mağlûb-ı naķş-ı bûse ola âşâr-ı naķş-ı pâ (G.2/ 1)

Ĥâmdur bûse dirîĝ itse o nev-rûste niĥâl
Şabr idüb ĝam yime her mîve zamâniyle olur (G.80/ 3)

Memduhun övgüsü yapılırken onun yüceliĝi “ayak öpme” ile birlikte anılıyor. Dinen yüce olarak kabul edilen kimselerin ayaklarını öpmenin vacip olduğundan bahsediliyor. Kutsal kabul edilen nesnelere öpülmesi onlara verilen deĝerin sembolik ifadesidir. Özellikle “Allah’ ın gölgesi” olduğuna inanılan padişahların eteklerinin, ayaklarının öpülmesi de buna verilebilecek güzel bir örnektir:

O vâlâ-menzilet kim şad-edeble pişgâhında
Dil üzre tâ-be-leb vâcibdür istikbâl-i pâ-bûsı (K.3/ 27)

4.2. Söz

Sevgilinin sözlerinin kimi zaman acı kimi zaman da tatlı olduğundan bahsedilmiştir:

Suĥanda ma' nî-i rengîn laĥîf edâ ister
Ĥakîm ider mey-i gülgünü âb ile memzûc (G.28/ 7)

4.3. Kûy-ı Yâr (semt)

Genel Deĝerlendirme

Sevgilinin bulunduğu yerde aşık sürekli nöbet tutmaktadır. Ancak bu nöbetin de bir ilmi vardır. Aşığın bu fenni bilmesi gerekir. Aksi takdirde mehtap onun bu sırrını bütün aleme ifşa eder:

Eger var ise cüz‘i fenn-i şeb-revlikde noķşanuñ
Seni kūyında yārın ‘āleme teşhīr ider meh-tāb (G.9/ 10)

Aşık için sevgilinin bulunduğu yerin toprağı son derece kıymetlidir ve sevgilinin bulunduğu yere Kabe’ye verilen kutsiyet verilmektedir:

Ka‘be-i kūyında ol şūh-ı cefā-cūnuñ Belīg
‘Ukde-i tār-ı sirişki sūbha-i şadd-dāne yap (G.11/ 5)

Teğāfūl-gūne geçme sākinān hāk-i kūyuñdan
Helāk eyle rakībi semt-i ‘uşşāka dōneklik yap (G.12/ 6)

Aşık, ayıplansa bile sevgilinin bulunduğu yerden ayrılmaz; çünkü o aşkı uğruna her şeyi göze almıştır. Aşık, kendisini bu aşka ulaştığı için şanslı görmekte ve tıpkı devlet kapısında yüksek bir mertebe kazanmış gibi mutlu olmaktadır. Durum böyle olunca da böylesine yüce bir makamdan vazgeçmek elbette ki zor olacaktır:

İtmem gūrīz-i ta‘n ile kūy-ı niğārdan
Devlet cihānda ādeme cāy-ı hatardadır (G.45/ 3)

Sevgilinin bulunduğu yerde aşıkla rakip arasında sürekli bir mücadele söz konusudur.

Onun bulunduğu yere ulaşamama endişesi ile, pusulanın gönlü demirden bile olsa titremektedir:

Endiŕe-i kũyuñla dili kıble-nũmãnun
 Āheñ ise ditrer yine elbette yũrekdũr (G.63/ 9)

Sevgilinin bulunduğu yere ulaŕabilme isteğiyle, bedeninin toprağı kasırğa gibi dũnerek, mekansızlığa kadar gitti. İnsanın dũnüşũ, ۆlũm hadisesiyle birlikte, yine Allah'a olacaktır. İnsan topraktan yaratılmıŕtır ve tekrar toprağa dũnecektir. Aslında bu beyit beŕeri aŕktan, ilahĩ aŕka geçiŕi anlatırken bir de "ۆlmeden ۆnce ۆlme" nin gerekliliği ۆzerinde durmaktadır.

4.4. Eŕik, Kapı

Gam, ateŕe benzetilmiŕtir ve bu ateŕ ile yanıp kũl olan aŕıđı rũzgar tekrar sevgilinin bulunduğu yere doğru atmıŕtır:

Kũnc-i vatanda āteŕ-i ğamla yağup beni
 Atmazdı rũzigār bu semte kũl olmasam (G.154/ 2)

Yoğdur ađyāra bedel ğam çekici āhen-dil
 Ser-i kũyında gice ŕubħa dek ekser kesdi (G.229/ 4)

4.5. Sevgilinin Ayağı Toprağı

Aŕık, sevgilinin dergahındaki dertlilerin ayak izleri ile kendi gۆzyaŕlarını karŕılaŕtır ve gۆzyaŕlarının bu izleri mağlup ettiğini sۆyler. Ayrıca bu gۆzyaŕları, topraktaki ۆpũcũk izlerini de mağlup etmiŕtir. (Memduhun toprağının ۆpũlmesi ona olan bağlılığı gۆsterir).

"Bereket kuvvetinden yararlanmanın daha etkin bir yolu ise ۆpmektir. Bũyũklerin veya ۆnemli insanların veya sũfi ۆnderlerin ayaklarını ya da dizlerini ۆpmek veya onlara dokunmak, bir velinin

türbesinin eşğini öpmek kadar yaygın bir uygulamadır. (Schimmel, 204: 142)”.
 Sevgilinin yolunun toprağından rüzgar vesilesiyle kalkan ve kutsal sayılan bu tozlarla, çıplak olan aşık rinde bir kaba giydirilebilir. Sevgilinin o narin vücudunun hareketi, aşıklar üzerinde kasırğa etkisi yapmaktadır

Sevgilinin ayağıının toprağı, sürme niyetine kullanılmaktadır.

Gönül, tanımadığı kimselere sevgilinin yolunun toprağını övmez. Çünkü bu durum kör birine bir yazının izahını anlatmaya çalışmak kadar ve oan, sevgilinin bulunduğu yerin toprağının gözlerine şifa vereceğini söylemek kadar abes kaçır. Çünkü onun görmediğı ve yaşamadığı bir duyguyu anlamasını beklemek doğru olmaz.

Toprak biraz ıslak, yumuşak ve nemli olmayınca nasıl ki ayak izinin çıkması mümkün olmazsa, gönülde de eğer biraz olsun merhamet, sevgi ve aşk olmasa, kalp taşlaşır ve taş kalpte de değil sevgilinin, onun hayalinin bile kalması mümkün olmaz:

Nıgehüñ ābda sebze-i müjgānumdur

Ĥāk-i naqş-ı kademüñ kuĥl-i şafā-ĥānumdur (G.54/ 1)

4.6.Naz

Sevgili, aşığa hep “naz” etmekte, aşık ise niyaz etmektedir. Naz, iş yerinde itina ile işlenmiş kumaş bir döşemeye benzetilmiş ve sevgili, “nazın ata binicisi” olarak tanımlanmıştır:

Gelmiş bu kārğāha o kālā-fürüş-ı nāz

‘Uşşak-zāra ġam gibi bir yādigāri var (G.77/ 4)

Esb ü kabā 'aşıyye-i resm-i mülük ise
Ol şehsüvâr-ı nâz şafâ bahş ider kıula (G.185/ 5)

5. SEVEN (ÂŞIK)

5.1. Âşık

Genel Değerlendirme

Âşık, "ten-i pür-za'afır ve sevgili aşığın kendisine karşı olan zaafının farkındadır. Sevgili aşığın bu zaaflarını bir tek söz ile ortaya dökerek aşığı herkesin kınayabileceği bir halete sokar. Öyle ki âşık bu sözün etkisiyle bir muammaya döner ve bu muammayı kendisi bile çözemez.

Aşk hastalığına düşen ve ayrılık derdiyle ızdırıp çeken, ah ve feryat eden aşığın vücudu yaralar içindedir. Âşık, sevgilinin kılıcının vücudunda açtığı yaraların ızdırabıyla dönüp durmakta, adeta raks etmektedir.

Âşıklar rahat ve huzurlarından vazgeçmiş kimselerdir. Aşk ateşinde yanmayı ve kül olmayı gönüllü olarak tercih etmişlerdir. Bu nedenle sevgilisi uğrunda inlemekten, feryat etmekten bıkip usanmamaktadırlar. Zira âşık için yardan ayrılmanın korkusu ile yara kavuşmanın neşesi aynıdır; ayrılıktan da ve kavuşmayı ümit etmekten de son derece zevk almaktadır.

Âşık, sevgilinin bulunduğu yeri kutsal kabul eder ve burayı, Rıdvan'ın cennetin kapısını beklediği gibi, gece gündüz hiç şikayet etmeden bekler. Zirâ şikayet etse de bu yersiz bir şikayet olacaktır; çünkü bu görevi kendisi isteyerek kabul etmiştir.

Âşık, menzil-i maksadına ulaşabilmek için bu aşk yoluna korkusuzca girmeli ve bu uğurda canını merdâne bir şekilde vermelidir.

Sevgili için altınlar, süsler, değerli şeyler feda etmek hüner değildir, asıl hüner olan sevgilinin yoluna baş verebilmektir. Ancak böyle sadık bir aşık olduğunu ispat edebilir insan.

Aşık, aşk derdinden dolayı o kadar zayıflamıştır ki adetâ bedeni görülmeyecek hale gelmiş ve hazan mevsimindeki yapraklar gibi sararıp solmuştur. Çektiği aşk derdi neticesinde ne namı ne de izi kalmıştır.

Aşığa aşka inanmayanların kınamasındansa aşk erbabının kınaması daha ağır gelmektedir. Zîra insana düşmanın attığı taştan ziyade dostun attığı gül daha çok acı verir.

Aşık ile ilgili benzetmeler:

Aşık ve sevgili daha ziyade “köle-padişâh” mazmunu içerisinde ele alınmaktadır. Aşık, bende olarak sadakatin yegane temsilcisidir. Bu uğurda bir çok ezalar ve cefalar çeker. Kölelik, aşıklık alametlerindedir ve aşığın vasıflarındandır. Aşık, kendisini gece gündüz yaka yırtmacı ile haremın temizliğini yapan, orayı silip süpüren matemli bir köle olarak tanımlar. Köle genellikle şaha hizmet eder, ona boyun eğer, bağlılığını her fırsatta gösterir. Aşık yaşlandıkça bu gençlik aşkının heyecanından uzaklaşsa da, efendisine olan kulluğundan kurtulması mümkün değildir. Köle her zaman kendisini efendisine borçlu hisseder ve ona bağlılığını her fırsatta dile getirir:

Meyl eyler ise ğayra kıomaz bendeĝi ĝayet

Ĥıřm ile ĥayâlũnde ĝirĩbãnım ider aĥz (G.42/ 4)

Benũm ol bende-i mãtem-zede kim řãm u seçer

Ĥãk-rũb-ı haremũñ çãk-i ĝirĩbãnumdur (G.54/ 3)

Aşık, kendisini sevgilinin belindeki kemere, bülbüle ve de hırsıza benzetir:

Miyân-ı yâra mânend-i kemer-bend olmuşım zîrâ
Vasaṭ-kârân-ı ehl-i bîniş aşlâ piş ü pes gitmez (G.98/ 4)

Bâd-ı ḥazân füsürde idelden o gül-ruḥı
Bülbül gibi lisânı Belîğ ebkem eyledüm (G.156/ 8)

Sevgili, sürekli av (aşık) ını tuzağa düşürmek için hileler yapmaktadır. Ancak zeki olan bir kuş avcının tuzaklarından habersiz değildir. Aşık da hiçbir zaman düşman (rakip) ının iltifatlarına kanmamalıdır. Aşık ile aklını kullanarak avcının tuzağına düşmemek için tedbirler alan kuş arasında ilgi kurulmuştur:

Degildür mürğ-i zîrek ḥile-i şayyâddan ğafil
Nevâziş-güne ‘ aşık meger düşmandan emîn olmaz (G.89/ 8)

Aşk ateşine düşenlerin mekanı külhanlar olmalıdır, aşıklar da bu külhanın toprağına düşen bir kor parçasıdır. Aşığın aşk ateşi ile dağlanmış ve yıldızlar gibi parlak olan tenindeki yaralarına, ayrılık ateşi de eklenince, aşık, gezegenler gibi deli divane bir şekilde dönüp durmaktadır:

Teb-i hicrûñle dilde ıztırâbım var ki cünbişden
Nücüm-âsâ tenümde dağlar seyyâredür sensüz (G.106/ 8)

Aşıklar, aşk sırrına vakıf kişiler olarak tanımlanmıştır. Onlar aşk denizdeki gevher damlaları gibi ışık saçmaktadır ve her an bu cevherin sırlarına vakıf olmanın keyfiyetiyle kendisinden geçmektedir:

Fürûğ-ı katre-yi âb-ı gevher deryâ-yı pür-cüşuz

Dem-â-dem vâkıf-ı esrâr-ı ‘aşkuz mest-i medhüşuz (G.99/ 1)

Aşıkların gönlü öylesine saf ve lekesizdir ki bu şekliyle bir aynaya benzetilir. Aşıkların bu gönül aynasında sevgilinin güzelliğinin aksi tüm berraklığıyla yansımaktadır. Ancak sevgili öylesine zalimdir ki, kendi aslının değil aksinin bile aşğın gönlünde yansımaya izin vermez ve buna engel olabilmek için eline aynayı alıp kendi aksiyile kendisi yüz yüze gelmeyi tercih eder:

Nice ‘aşıklarun şakât getürsün rişte-i cânı

Ki ‘aksün cevher mir’âti âteş-dide mü eyler (G.66/ 3)

5.2. Gönül (dil, derün)

Genel Değerlendirme

Aşkın gönlü sevgilinin bakış oklarına hedef olması dolayısıyla ve sevgilinin aşğa karşı takındığı katı tutumlarından ötürü yaralıdır. Sevgili rakibe olan meylinden dolayı aşğın gönlünü sürekli kırmakta; yüz parçaya ayırmaktadır. Uzun süredir bu cahillerin elinde kurcalanıp duran yaralı gönle artık ilaç bile tesir etmemektedir:

Tabīb-i gamze-i mesti dükân-ı cevrinde

İder fetile-i zaḥm-ı derün-ı nâvek-i tîr (K.6/ 20)

‘Abes degül dil-i mecrûḥa tünd-hüyî-i yâr

Zarardır itse zaḥmdâra merḥamet cerrâḥ (G.29/ 5)

Olup azürde-dil şad-güne âlâm-ı havâdişden

Tîrâz-ı tāk-ı nisyân eyledüm dîvân-ı eş’ârı (K.4/ 30)

Bilmem olur mı yārasına kārger-i ilāc
Nā-dān elinde ḥaylī zamān ḫurcalandı dil (G.151/ 6)

Gönül erbab (aşık) ı olan yani gönlün dilinden anlayan er kişi sürekli ağlamak gerekliliğinden bahseder. Demek ki felek dolabını döndüren bu gözyaşları selidir ki gönül erbabı sürekli ağlamak istemektedir. Gözyaşları kalbî duyguların en saf hâlde dışa yansımasıdır:

İster erbāb-ı dilūñ hem-vāre giryān olduğın
Ġalibā seyl-āb-ı eşk ile döner dūlāb-ı çarḫ (G.34/ 2)

Gönlünde ilahî aşktan başkasını taşıyan kişinin gönlü harap olmuş demektir. Aşkın gönlü aşk acısından dolayı sızlamaktadır. Aşığın gönlü çektiği sıkıntılardan dolayı virane olmuştur. Gönül, çektiği aşk acısı neticesinde son derece yara almıştır. Gözlerinden aşk acısı ve aşığın yaralı ciğerinden dolayı kanlı göz yaşları akmaktadır. Bu durum daha ne kadar zaman böyle devam edecek; kan saçan göz pınarları ne zaman teskin olacaktır. Belli ki aşığın gönlünde deryaların bile söndüremeyeceği kadar büyük bir hararet vardır. Aşık bir kere yürekten âh edecek olursa sevgilinin gönlündeki hayalinin yanacağından korkmaktadır. Gönlün hararetini teksi etmek ancak aşığın sevgiliye visâli ile mümkün olacaktır:

Nice teskīn ola seyl-āb-ı çeşm-i ḥūn-feşānumla
Benüm gönülümde deryālar söyündürmez ḥarāret var (G.72/ 2)

Gönül sadece sevgiliye kavuşmayı hayal ederek hiç tamir olur mu; bu tıpkı susayan birinin rüyasında su içip de suya doymaması gibi gerçek dışı bir durum olur:

Gönlüm hayâl-i vaşl ile ile ta' mir olur mı hiç
Rüyâda âb-horde olan sîr olur mı hiç (G.27/ 1)

Zerrelerin cezbeye kapılarak raks etmelerine neden güneştir; aşğın yüreğindeki çarpıntının nedeni ise sevgiliye olan aşkıdır:

Getürdi câzibe-i mihr rakşa zerrâtı
Yürekde cünbişe meyl-i habîb olur bâ' iş (G.25/ 6)

Gönülde saklı olan ilahî sırların üzerini örten toz cisimcikleri, senin ölümünden sonra, aşktan başı dönmüş bir kasırğa şeklinde dönmeye başlasın. Yani bu ana kadar gönlünde uyanmayan ilahî sırların üstünü öyle bir toz kaplamış ki senin ölümün sırasındaki son nefesinle birlikte çıkan hava ile birlikte bu tozlar bir kasırğa halinde aşktan başı dönen bir sarhoş gibi döne döne essin ve yok olup çıkıp gitsin deniliyor. Gönül, aşk derdinden dolayı üzerinde hasıl olan gam tozları açısından ele alınmıştır. Sevgili ne kadar eziyet etse de aşık, kin tutamamakta ve onu sevmeye devam etmektedir. Aşğın gönlü kinden uzak olduğu için bu aşk sırrına ulaşabilmiştir. Onun gönlü saftır, kalp gözü açıktır. Gönül saf olan kişi, zaten anne karnında bu aşkla tanışmıştır ve o günden bugüne gamlıdır:

Başıldı gerd-i külfet sâha-i hatırda eşkümlle
Ġubâr-ı ser-keşi her yerde teskîn eyleyen reşdür (G.52/ 4)

Saña teşyî' a cânâ bend bend-i a' zâ çıkar ammâ
Kıyamet kıpsa ' aşkuñ sîne-i bî-kîneden çıkmaz (G.100/ 6)

Kalp ile mihenk taşı arasında ilgi kurulmuştur. Altın ve gümüşün değeri mihenk taşında belli olurken; insanın değeri ise kalbinin güzelliğinde belli olmaktadır. İnsanın değerini ortaya çıkaran kalbinde beslediği duygularıdır. Gönül, senin bulunduğun yerde keskin kılıcını yad edince nasıl inlemesin; zira hatırladıkça yarası tekrar sızlamaktadır; canı acımaktadır:

Dirhemle denānīre ḥacerdür miḥek ammā
 albin ııarur sīm ü zer insāna mihekdür (G.63/ 10)

Aşıkın sevgiliden ayrı olması sebebiyle hüzünlünen gönlü, ona kavuşunca neşelenmektedir:

Vişālūñle dil-i maḥzūñı mesrūr eyledüñ geldüñ
 Efendim iştibāhum almadı sende kerāmet var (G.72/ 4)

Gönül, sual edene aşk sırrını dilden evvel açıklamakta; sırları hemen ifşa etmektedir:

Yāre sırrın dil zebān-ı alden evvel virür
 Sā'ile nātık cevābı lālden evvel virür (G.73/ 1)

Sevgili sından ıkıp gitse de hayali asla sīneyi terk etmez deniliyor. Zira gönül, sevgilinin gamze okuyla o kadar samimi olmuştur ki adeta sizli bizlilerdir. Çünkü gamze bir ok gibi gönle saplanmıştır. Onun gönülden ıkarılması mümkün değildir:

ımaz ḥayālī ısa daḥi kendi sīneden
 Gönlüm ḥadeng-i amzeñ ile sizli bizlidür (G.84/ 2)

Gönül, aşka düşkünlüğünden dolayı “çılgın” olarak tanımlanıyor ve kapıldığı güzellik ayetini en iyi onun tefsir edeceği, açıklayıp anlatabileceği söyleniyor:

Āyet-i hüsni dil-i şeydā güzel tefsir ider

Ķışsa-i zülfe ser-āgāz eylese zencir ider (G.86/ 1)

Aşkın, gönlü geniş ve ufku geniş; kalp gözü açık olan, aşktaki ulviyeti fark eden kişilerin gönlünde yer edinebileceğinden bahsediyor. Zirâ iğnenin gözüne dünyanın sığması mümkün değildir:

Teng olan dil olamaz kâbil-i güncāyiş-i ‘aşk

Çeşm-i bî-merdüme-k-i süzene dünyā şıgmaz (G.88/ 6)

Toprak biraz ıslak, yumuşak ve nemli olmayınca nasıl ki toprağa ayak izinin çıkması mümkün olmazsa, gönülde de eğer biraz olsun merhamet, sevgi ve aşk olmasa, kalp taşlaşır ve taş kalpte de değil sevgilinin, onun hayalinin bile kalması mümkün olmaz:

Eşer kalmaz dil-i saht üzre teşrif-i hayâlerinden

Biraz hâk-i zemîn nerm olmayınca nağş-ı pā çıkmaz (G.101/ 3)

Aşığın gönlü aşk acısından dolayı uykuya hasrettir. Gönülün uyumaması, sürekli sevgiliyi düşünmesi aşıklık alametlerindedir. Gönüldeki gamı, sırmalı elbiseler giyerek azaltmak mümkün müdür hiç; zira acı bir şarabın tadını kıymetli taşlarla bezenmiş bir kadeh değiştiremez:

Ķışsa-i zülf-i siyeh-kârı dırâz itme Belîğ

Dil-i bî-dâruna uyku getirir tül-ı kışaş (G.119/ 7)

Aşık gönlün saçlardan ve gamzeden uzak olmasını öğütüyor. Sen sen ol sevgilinin saçlarının halkasına dokunma; zira gönlü parça parça olmamış bir tane tarak bile yoktur; senin de gönlün tarak gibi paramparça olur. bu yüzden sakın sevgilinin saçlarının aşkına düşme, uzak dur denilmektedir. Saçlar, şekil itibariyle, kemende benzetilmiştir. Sevgilinin saçlarının kemendine bağlanmış olan divane gönülden başkası değildir. Bu aşk vadisinde zincirinden kurtulmuş olan yoktur. Gönle, gamzeden uzak olması da öğütleniyor. Gamzeyle yakınlık kuran gönüle, sen hala gaflettesin, bu gaflet uyksundan uyan, zira gamzeyle yakın olmak demek kaza okunun geldiğine işarettir, sen bundan sonra vuku bulacak olaylara hazır ol:

Ey āşinā-yı gamze-i dildār olan gönül
Ġāfil bulunma tır-i kaçā geldi hāzır ol (G146/ 2)

Gönül, bu kısa süren dünya pazarında, dünya kadar bela ve meşakkat kazanmıştır:

Az müddetinde kūçe-i bāzār-ı ‘ālemüñ
Dünyā kadar belā vü meşakḳat kazandı dil (G.151/ 5)

Aşk erbabını rahat bıraksalar, o bu yaralı gönlü ile dünyadan para pul beklemeden yaşar gider:

Mey rengin-i maẓmün itdi ḥarf-i kāsedārın pür
Belig aḥbābı ser-mest eyledi beyt-i muşanna‘ da (G.177/ 8)

Temiz bir yüreğe ve temiz bir niyete sahip olanların bu iyi niyet neticesinde bütün cihana sahip olabileceğine değiniyor. İskender’in gerçek aynası aslında işte bu temiz kalptir:

Cihana mālîk olur alb-i sāfa mālîk olan
Budır baılsa haıkat Sikender āynesi (G.231/ 3)

Tıpkı arabın küpte sıcaktan kaynaması gibi gönül de bu ak (sevdā) ın belirmesi ile birlikte kaynamaya, comaya ve kabına sımamaya balar.

Ak ın gönlü hep yaralı ve kanlıdır. Kanlı gönül, güzellik ülkesinin padiahının himayesinden ıkmamak, onun dostluunu kaybetmemek, ona olan balılıını ifade etmek iin keskin tırnakları ile memduhun eteine sıkı sıkıya tutunmutur.

Gönül İle İlgili Benzetmeler

Memduha yakın olmayanların kalplerinin kirli, paslı bir kutuya benzetilmitir:

Nesim-i dil-g ā hem-dest olaldan b y-ı h lkula
P r itmi itr ile her bir  k fe dürc-i jengāri (K.4/ 19)

Gamın neticesinde gönül tıpkı bir fırın gibi hararetlenmekte ve bu hararet gönlü ( nk  aıklar cevri   cefā neticesinde sürekli inlemektedirler, gönülden yükselen ahlara da bu hararetin ve inlemelerin neticesidir.) kebaba evirmektedir. (Gönül, k eye sıkıtırılarak boazlanmış bir kuun kebab edilmesi ile irtibatlandırılıyor):

Ten rasā der num germ idüp tāb-ı teb-i amla
Kebāb itdi miāl-i m rg-i bismil bu dil-i zāri (K.4/ 24)

Aaıdaki beyitte gönle gönderme yapılarak “nokta-i s veydā” dan bahsedilmitir. Bu siyah nokta ile memduhun beni arasında ilgi kurulmu,

memduhun yanağındaki "ben"; aşığın gönlündeki siyah noktanın onun ayna gibi parlak yüzüne yansması şeklinde ifade edilmiştir:

Cemâlün ayinesi üzre 'aksi kaldı meger
Degül bu hâl-i siyeh nokta-i süveydâdur (K.5/ 5)

Aşık gönlünü ırmağa benzetmektedir. Bu ırmağın kaynağını sevgili için akıttığı gözyaşlarından alır:

Kef-i sirişk-i terüm reşksâz-ı 'anberdür
Ki topladı nükhet-i zülfiyle cüybâr-ı zamîr (K.6/ 16)

Gönül, ata da benzetilmektedir:

Cem' idüp müddet-i 'ömrümde birâz dünyâlık
Şaklayup cân evine şaymaz idüm derd ü gamı (K.7/ 23)

Aynaya benzetilen gönülden sevgilinin ruhunu olduğu gibi yansıtması isteniyor. Gönül ancak ayna gibi saf olduğu müddetçe karşısındaki kişiyi dolayısıyla sevgiliyi tüm saflığıyla ve yalansız yansıtacaktır ve aralarındaki ünsiyet ancak aynileştikleri müddetçe mümkün olacaktır. Günahsız yere kırılan gönlün her bir parçası bin tane neştere bedeldir deniliyor. Yani kalp kırmanın sakıncaları üzerinde duruluyor. Gönül ile ayna arasında saflık ve parlaklık açılarından ilgi kurulmuş, aynaya benzeyen gönül, insanın haletini ve içinden geçirdiklerini olduğu gibi, güzel çirkin, iyi kötü demeden yansıttığından söz edilmiştir. Bu yüzden, gönlün kendisi aynaya bakacak olsa kendi kendisini de hem güzel hem de çirkin ayrımı yapmaksızın olduğu gibi

yansıtacaktır. Sevgilinin yalnızca hayali bile, kalp gözünün aynasını cilalamaya yetmektedir:

Kimsenüñ hiç gönül āyinesini kırma şaķın

Yoħsa biñ neşter olur ĥakķuña her bir mir'āt (G.17/ 3)

Aşğın gönlünün aħlarla doldurulmuş bir fişek gibi her an patlamaya hazırdır:

Cihānı yakmağā 'azm eyledüñ ey tıfl-ı āteş-bāz

Dil-i pür-āhımı al yanuña lā-büd fişeklik yap (G.12/ 4)

Gönülde gizli olan hayaller zahir olsa, onlar bir fanusun mumu gibi dışarıya nur (ışık) verirler:

Der-ĥayāl eyleseler dilde anı zāhir olur

Şem' -i fānūs gibi hārice nurāniyyet (G.18/ 10)

Hokka gönülde saklı olan sırlar için benzetme unsuru olmuştur ve insanın cahillere gönlünü ve sırrını açmamas önerilmektedir. Bu cahil kimselerin yanlış ifadeleri kişiyi bela kuyusuna itecektir olacak ve onları bu bela kuyusundan çıkarmaya dostların bile gücü yetmeyecektir:

Şaķın nā-dāna açma ĥoķķa-i ser-beste-i rāzuñ

Seni çāh-ı belādan ey dil ihvān-ı zamān çekmez (G.95/ 2)

Kalp, içinde maden eritilen tavaya yani pota(pûte-i kalp) ya benzetiliyor. Can para olarak düşünülüyor ve aşk ateşinin, can parasını, kalp potasında erittiğinden bahsediliyor:

Mihākk-i tecrube ĥāzırlamış ol sım-beden

Pûte-i kalbde cān naķdini sūzişle erit (G.20/ 2)

Bir karanlıklar ve belirsizlikler yeri olan dünyada insanı bu belirsizliklerden kurtarabilecek tek şey aşktır. Aşk, insanın donmuş ve kararmış gönlünü yumuşatacak ve gönül kandilinin ya da mumunun fitilini yakacak bir kibrit alevi olarak hayal ediliyor:

Feyz-yâb olmağa zulmetkede-i 'âlemde
Dil-i efsürdeye 'aşk âteşi şem' a kibrit (G.20/ 8)

Gönül, bölmeleri ve çok sayıda odaları olan bir hamam (halvet-i dil-bâb) gibi düşünülüyor ve sevgilinin hayalinin buradaki halvethaneye dinlenmek üzere geldiğine ve aşğın çok dikkatli olup gözünü açmasını; halvetin kapılarını kapatarak sağlamlaştırmasını ve böylece sevgilinin hayalinin buradan çıkmasına engel olmasını istiyor:

Biñ füsün ile hayâli o bütüñ geldi Belîğ
Gözüñ aç halvet-i dil-bâbını yap yap berkit (G.20/ 10)

Gönül damarı (reg-i dil), ipe benzetilmiş ve öyle ki bu gönül damarı, sevgilinin düğümlemiş olan saçlarına dolaşmış ve öyle bir hal almış ki uç vermiyor ki çözülsün:

Țolaşdı zülf-i girih-gîr-i dil-bere reg-i dil
Kim oldı hayli zamândur o rişte virmedi uc (G.28/ 4)

Gül renkli gül şarabının hava kabarcığının kırmızı olması nasıl doğal karşılanıyorsa; hoş olan gönüllerden de saf ve temiz yüreklilerin peyda olması en doğal olandır. Yani insanın saf ve temiz yürekli oluşu biraz da nesliyle ilgilidir. Çünkü bu gibi huylar fitratta mevcut olan

genetik şifrelerin, öğrenmelerle ortaya çıkmasına bağlıdır; bu yeteneklerin ortaya çıkarıldığı ve işlendiği yerler ise aile ortamıdır:

RengİN dilānuñ ekşer olur oğlı sāde-dil
Hāşıl ider mi bāde-i gülgün ḥabāb-ı surḥ (G.33/ 3)

Aşğın sevgisi uğrunda harcayabileceği tek sermayesi canı ve gönlüdür. Bu sermayelerini birikim amacı ile bir yerde saklayamaz. Çünkü onların tek alıcısı sevgili olacaktır ve olur da bir gün sevgili bunları kabul eder diye sürekli umutla beklemektedir:

Hıfz eyleyemem sinede naqd-i dil ü cāmı
Bir gün olur elbet anı cānānum ider aḥz (G.42/ 5)

Gönül, ateşe tapanların ibadet ettikleri mabede benzetilmiştir:

Çalursa böyle āteşgāh-ı dilde sūziş-i ḥasret
Niğāh-ı çeşm-i ‘āşık ḫāk-ı ‘arşa kār-ı dūd eyler (G.57/ 8)

Gönül Ka’be’ye benzetilmiştir. Put kadar güzel olan sevgililerin sana sitem ettiklerine bakıp da sakın aldanma, o imansızlar çok gönül Kabesini yıktılar. Gönül kırmak, Ka’be’yi yıkmakla eş değer tutulur:

Şakın aldanma bütān-ı sitem-endişe Belîğ
Çok gönül Ka’besini yıkdılar imānsızlar (G.61/ 7)

Canıma senin beninin nakşı düştüğünden beri (yani canım güzelliğine vurulduğundan, aşkına düştüğünden beri); ayva tüylerin, gamdan, gönül çölünde karınca gibi sürekli seni arayıp sormaktadır. Ayva

tüyleri, rengi ve sıklığı sebebiyle karıncaya benzetilmiştir. Aşığın gönül çölü (sahrâ-yı dil) nde sürekli sevgiliyi araması, Mecnun'u hatırlatmaktadır bize:

Düşelden şafha-i cân üzre naķş-ı dâne-i ħalûñ
Ėam-ı mür-ı ħaţuñ şahrâ-yı dilde cüst-cü eyler (G.66/ 2)

Gönül, içinde aşk cevherinin bulunduğu bir hazineye benzetilmiştir:

Dilde Ėamuñ eyler iken türktâz
Gevher-i ‘aşķuñla yine genc olur (G.71/ 5)

Korkarım ki aşk ateşinin harareti yanışından dolayı şimdi gönül haremi(harîm-i dil) (yani gönlün en gizli bölümü)nde sevgilinin hayali incinmiş olsun. Aşık, sevgilinin hayalini bile incitmekten korkmaktadır. Gönül, bünyesinde bütün mahremiyeti barındırdığı için hareme benzetilmektedir.Gönül kutsaldır, Allah'ın evi, Kabe olarak kabul edilir. Aşķ da bu mahrem yerdeki en kutsal duygulardan biridir:

Ėayâl-i dil-berî âzürde eyler ķorķarım şimdi
Ėarîm-i dilde zirâ suziş-i nâr-ı mağabbet var (G.72/ 3)

O kafir sevgili, öylesine ateşlidir ki, gönül gemisi (fûlk-i dil)(ona çatacak olsa, o sitem şimşegi ile naralar atarak, ateşli yaratılışı, naraları ve sitemleriyle bu gönül gemisini yakar. Zira, o kafir sevgili İngilizdir:

Berķ-i sitemle nâra yaķar çatsa fûlk-i dil
Âteşlidür o kâfir-i ħüsn İngilizlidür (G.84/ 5)

Yanak, gül yaprağına benzetilmektedir ve aşık sevgilinin yanağını sürekli hayal etmekte; bu sırada ona ulaşamama endişesiyle gözlerinden yanaklarına doğru akan yaşlar, gönül şişesinin inbiğinden damlayan gül suyu olarak hayal edilmektedir. Yanak; güle, gönül; şişeye, gözyaşları ise yapraklardan damlayan çiğ taneleri ile de ilgi kurularak gül suyuna benzetilmiştir. Gaflet meyi ile sarhoş olan kalp şişesini kırar; böyle bir işret meclisinde kırılmayan kadeh yoktur. Kalp, şişeye benzetilmiştir:

Der-ḥayāl itdikçe gül-berg-i ruḥuñ bu çeşm-i ter
Şiše-i inbīk-i dilden gül şuyı taḫtīr ider (G.86/ 5)

Ṭoḫınma ḥalḳa-i zūlf-i nigāra kendi ḳayduñ gör
Derūnı pāre pāre olmadık bir şāne yoḳdur yoḳ (G.136/ 5)

Nasıl ki bir ev, daha doğru bir ifadeyle mekan, içinde yaşayanlarla birlikte bir anlam ve canlılık kazanıyorsa, eve benzetilen gönül de, sevgilinin hayali ile canlılık kazanmaktadır. Ev, içinde yaşayanlar olduğu müddetçe harap olmaz; gönül de sevgilinin hayalinin barındığı bir hane olduğu müddetçe zarara uğramaz. Sevgilinin hayali, gönül evinin koruyucusu olur:

Ḥayālūñ tā ki mevcūd ola dilde inḳılāb olmaz
İçinde ḥānenūñ bir şāhib oldukça ḥarāb olmaz (G.91/ 1)

Casus, gönül ülkesinde acaba yabancı birinin hayali var mıdır yok mudur diye, gönle önce fitneler koparan hayalini gönderir. Sevgilinin hayali bile fitneler koparmaya yetecek bir güce ve etkiye sahiptir:

Kişver-i dilde ‘aceb var mı ki biğāne diyü
Gönderür evvel o pür-fitne ḥayālūñ cāsūs (G.111/ 4)

Aşığın gönlündeki gam ateşi cehennem ateşinin dalgalarına benzetilmiştir:

Benem o gam-zede kim farḡ-ı tāb-ı sīnemden
Olur sirişte ḡarāretle mevc-i nār-ı sa‘ir (K.6/ 51)

Okun göğüste bıraktığı iz ile kumaşın yaması üzerindeki dikiş izleri birbirine benzetilmiş ve kalıcılıkları arasında da ilgi kurulmuştur. İpliği çözmeden yamayı kumaştan ayırmak imkansızdır; gönle batan okun peykanının izi gönülden silinmez, gönülde derin izler bırakır derken, sevgilinin aşık üzerindeki etkisinin ne denli fazla olduğu anlatılmaktadır:

Çekilmez laḡt-ı dilden ‘uḡde-i peykān-ı dil-dūzuñ
Ki tār-ı pergere ḡall olmayınca pīneden çıkmaz (G.100/ 4)

Felek, kıskançlığından gönlümdeki renk (gönüldeki renklerden kasıt: sevgilinin aşığın gönlündeki türlü türlü hayali ve ona ulaşma isteğidir) leri mahv etse de gönlümde sonsuza kadar senin hayalinin elleri kınalı olarak kalmaya devam edecektir:

Felek maḡv itsede rengīnī-i dildārı reşkinden
Derūnımda ebed dest-i ḡayālinden ḡınā çıkmaz (G.101/ 4)

Gönül; kaseye ve kadehe de benzetilir:

Mey rengīn-i maẓmūn itdi ḡarf-i kāsedārın pūr
Belīḡ aḡbābı ser-mest eyledi beyt-i muşanna‘ da (G.177/ 8)

Gönlümdeki ateş, geceyi sabaha dek aydınlatmaktadır; gözyaşı kandili ise kirpiklerimde katreden bir avize gibidir:

Ḥāne-i merdüm ḥarāb eylerse her dem seyl-i eşk
Ḥāldür ruḥsār-ı ‘acze ḳatre ḳatre nīl-i eşk (G.140/ 1)

Gönül, aşk ateşiyle meclisteki mum gibi yandı. Mum ile gönül arasında ilgi kurulmuş:

Mānend-i şem‘ -i bezm dil-ārāda yandı dil
Süz u güdāz-ı āteş-i ‘aşḳa ḫayandı dil (G.151/ 1)

Gönül eteğe benzetilmiştir. Gönül eteği, gamın pis suyuna bulaşmıştır. Saki mey getir, çünkü gönül eteğini yıkayıp temizleyecek tek su odur denilmektedir. Gamla dolu gönül, afyonun neşesi ile onarılamaz; zira mey ve macun (afyon) ile keyiflenene itibar olmaz; çünkü bu türden keyifler geçici ve gerçekten uzaktır:

Ḥātır-ı pür-ğam yapılmaz neş‘ e-i efyün ile
İ‘ tibār olmaz gelen keyfe mey ü ma‘ cün ile (G.182/ 1)

Gönül, gemi (fülk-i dil) ye benzetilmiştir. Gönül gemisi ayrılığın engin sularının ortasında kalmaz; elbette rüzgar onu bir kenara çekecektir:

Ḳalmaz miyān-ı lücce-i fūrḳatde fülk-i dil
Elbette bir kenāra çıkar rüzigār ile (G.188/ 3)

Neyzen, neyin deliklerine basdıkça; gönlün derinlerinde(ki ney sesi, bezm-i elesti, vatandan ayrılığı hatırlatır. Ayrılık da insana acı verir;

yanarın üstüne tuz basmak gibi bir şeydir bu) gizli olan ve derinden derine gönlü yakan yanarın iltihabına tuz basar gibi bir his ve acı uyandırır:

O rütbe pür-derünü iltihāb-ı sūz-ı dilden kim
Ser-engüştin yaķar basdıkça ney-zen peyker-i nāya (G.195/ 5)

Ayna, sevgilinin ay yüzünü aks ettirecek olursa; gönülden bütün yabancı akisleri çıkarırdı denilmektedir. Gönül, vatan olarak düşünölmüş; orada kalması gereken tek kişi sevgilidir, diğerleri buradan kovulur:

Eylerdi ‘aks-i ğayrı gönülden vaţan-cüdā
Mir‘āt eger ki ‘aks-pezir olsa māhuma (G.196/ 10)

Aşık sevgiliye kalp aynamı kırıp da, neşter atılan yer (ameliyathane) e döndürme; şayet böyle yaparsan olurda bir gün yolun bu semte uğrarsa bu parçalar ayağını incitir demektedir. Yani insan yaptığı zulmün ve kötülüğün karşılığını bir gün mutlaka bulacaktır. Kalp kırmak son derece tehlikelidir. Kalp, Allah’ın evi ve tecelligâhıdır:

Kırıp mir‘at-i kalbim şahn-ı neşter-zāra döndürme
Bu semte uğrayup ‘aksün ider şāyed kadem rence (G.204/ 5)

Gönül, haneye; yarin hayali de bu haneye gelen misafire benzetilmiştir:

Ħayāl-i yār gelür ħānemüz tehī ey dil
Ciger kebābını ‘arz eyle miĥmānumuza (G.212/ 7)

Bakış ipinin ucuna sevgilinin gamzesini iğne yapsak da, aşıkların gönül yarasına yama yapmak mümkün olmaz; zira aşıkların gönüllerindeki yara, yama bile kabul edemeyecek kadar derindir:

Qabül itmez refüyü ‘âkıbet-i zaḥm-ı dil ‘âşık
Ser-i târ-ı nigâha sūzen itsek gamze-i yârı (G.221/ 4)

6. ÂŞIĞA AİT VÜCUT AKSÂMI VE İLGİLİ UNSURLAR

6.1. Vücut (Cism)

“Cism-i lâ-gâr(zayıflamış vücut)” aşıklık âlametlerindendir:

Zâl-i sipihre mihr ile meh a‘yün olmasa
Görmezdi cism-i lâ-garımı itmege cefâ (K.2/ 11)

“Çerâgâh (hayvan otlatılan yer; otlak)” aşığın vücudu için kullanılan bir benzetme unsurudur. Ey şuh, Belîğ’in senin için otlağa dönen bu vücudunda, can koyunu sana kurbanlığa değer görüldü:

Bu çerâgâh vücūdında Belîğüñ ey şüh
Kebş-i cānın saña kurbānlığa tesmīn oldı (G.228/ 7)

6.2. Can

Sevgilinin hedefi, aşığın tek sermayesi olan canı ve gönüldür. Put kadar güzel olan sevgili kâfir Firavun’ un parasını bile kabul etmezken, bir bûsesine karşılık canını istemektedir. Zira sevgili kâfirdir ve günah işlemekten çekinmemektedir:

Hıfz eyleyemem sīnede naqd-i dil ü cānı
Bir gün olur elbet anı cānānım ider aḥz (G.42/ 5)

Sanmañ ki o büt naqd-i Firāvānım ider aḥz
 Bir buse için bulsa eger cānım ider aḥz (G.42/ 1)

Sevgilinin altın ve gümüşten başka şeye değer vermemesi yüzünden, aşık sevgilinin yolunda can parasını verse de, sevgili aşığa itibar etmez. Aşıklar, can paralarını, sevgilinin cellat olan gamzesine diyet olarak öderler. Yani gamze celladı, aşk ehli olanları şehit ettiği yetmiyormuş gibi üstüne bir de diyetini alır:

Ehl-i ‘aşkı hem şehid eyler hem alur diyetin
 Naqd-i cānlar hūnbaḥādur gamze-i cellādına (G.193/ 2)

Aşığın canına sevgilinin beninin nakşı düştüğünden beri (yani aşığın canı ve gönlü sevgilinin güzelliğine vurulduğundan, onun aşkına düştüğünden beri); sevgilinin ayva tüylerinin altına gizlenen benini göremediği için, gönül çölünde, karınca gibi sürekli sevgiliyi arayıp durmaktadır:

Düşelden şafḥa-i cān üzre naqş-ı dāne-i ḥalūñ
 Ğam-ı mūr-ı ḥaṭṭuñ şahrā-yı dilde cüst-cū eyler (G.66/ 2)

6.3. Göz (Dide)

Genel Değerlendirme

Gözler, genellikle kirpiklerle ve kaşlarla beraber zikredilmekte; ayrıca gözlerin aşığa zulüm etme hususunda birbiriyle ortak hareket ettiklerine de dikkat çekilmektedir. Gözler ve bakışlar, aşık üzerinde son derece etkilidir. Aşık, sevgilinin yanağına dikkatle baktıkça görüş kabiliyeti artmaktadır.

Sevgilinin bakışının etkisi, akrebin zehirinin etkisi ile bir tutulur.

Aşık kimi zaman sevgilinin gözleriyle anlaşmaktadır. Zira gözler, tüm gerçekleri yalansız bir şekilde anlatmaktadır.

Sevgilinin gözlerinin aşığa verdiği tüm bu sıkıntılara rağmen, aşık doya doya ağlayamaz bile. Eğer ağlarsa sevgilinin hayalinin de gözyaşı ile birlikte gözden akıp gideceğinden korkar.

Gözler aşk sırrını saklayamamaktadır, bu sır ancak gönül gözünde saklanabilir. Çünkü gönül gözünün cilalı ve açık olması, bir takım ilahî bilgilere ve sezgilere yakın olunması demektir. Ancak kalp gözü dışında normal gözün bu sırrı saklaması beklenmemelidir.

Bakışın gözden çıktıktan sonra tekrar göze dönmesi mümkün değildir. Çünkü o bir kere yuvasından çıkmış ve aşığın gönlüne yerleşmiştir. Bu ilk bakış, aşkı doğuran bakıştır.

Göz ile İlgili Benzetmeler

Kılıç

Bakış kılıca benzetilmiştir:

Sezâdur tîz olursam zaḥm-ı şemşîr-i nigâhından

Ser-â-pâ tîg-i cevherdâra döndi cism-i ‘uryânum (K.8/ 8)

Nakışçı

Gözler, sevgilinin hayalinin nakşı için, gözyaşı ipinden sırma tel yaparlar. Gözler; nakışçıya, gözyaşları ise; ipliğe benzetilmiştir:

Nakş-ı ḥayâl-i dil-bere âvîze itmege

Târ-ı sirişki dîde çeküp sırma tel yapar (G.49/ 3)

Saray

Göz sarayına, sevgilinin güzelliğinin aksi gidip gelebilsin diye, bakış merdivenine, bakış dalgaları basamak olmuştur. Gözün hareketi, yani bakış, dalgalara benzetilmiştir:

Didemüñ kaşına āmed-şüd için ‘ aks-i nigār
Nerdübān-ı nigeñüñ mevc-i nigeñ pāyesidür (G.50/ 2)

Karınca

Aşık öyle nasipsizdir ki, karınca kadar küçük olan gözlerinden peyda olan bakışları, samanlıktaki harmalara ateş düşüren bir şimşek etkisi yapmaktadır:

Bī-nevāyum o kadar kim nigeñ-i dīde-i mūr
Berk-i āteş-fiken-i hırmen-i sāmānumdur (G.54/ 15)

Gözbebeği

Sevgilinin daha değil kendisini aksini bile avucunun içine alınca, mutluluktan aşığın gözbebeklerine gözyaşları dalgalar halinde hücum eder:

Alınca ‘ aks-i dil-beri āğūşa eyledi
Emvāc-ı eşk-i merdümek-i dīdeye hücüm (G.152/ 3)

Sevgilinin hayalini aşığın gözünden alınca, gözyaşı çocuğu o biçare bebekten ayrılmak istemez ve tıpkı emziği ağzından alınmış bir bebek gibi sürekli ağlar durur:

Alınca nağş-ı yarı merdümekden
Bu tıfl-ı eşküm ayrılmaz bebekten (G.164/ 1)

Senin hayalinin eteği kirpiklerimin elinden gittiğinden beri gözbebeklerim sanki diken üstünde durur gibidir:

Dāmān-ı hayālün gideli dest-i müjemden

Güyā ki tırur merdüm-i çeşmüm diken üzre (G.189/ 2)

6.4. Gözyaşı (Giryân, sirişk, eşk)

Genel Değerlendirme

Gözyaşları, gönüldeki hislere tercüman olur. Gönüldeki duygular coşunca, bunlar gözyaşı olarak dökülürler. Gözyaşları, duyguların sessiz ve en masumane dilidir. Gözyaşları, masumiyet, merhamet ve duygusallık demektir.

Aşık, aşk acısıyla dağlanan ciğerinden kanlı gözyaşları akıtmaktadır:

Hün-āb-ı dīde meclise besdür şarāb-ı surh

Laht-ı cigerdür ‘āşıkā hünin kebāb-ı surh (G.33/ 1)

Aşıkın gözyaşları anber kokusu saçmakta ve herkesi kendisine gıpta ettirmektedir. Aşık sevgiliyi kendisine bent edebilmenin ümidiyle yaşar ve bunun için gözyaşı döker:

Kef-i sirişk-i terüm reşksāz-ı ‘anberdür

Ki taldı nükhet-i zülfiyle cūybār-ı zamir (K.6/ 16)

Yağmurun çok yağması neticesinde oluşan sel suyu ile, sevgiliyi yad ettikçe gözlerden boşalan yaşlar arasında ilgi kuruluyor.

Aşğın gönlünde deryaların bile söndüremeyeceği kadar büyük bir hararet vardır. Bu nedenle aşkın gözö pınarları sürekli kanlı gözyaşları akıtmaktadır ve bir türlü teskin olamamaktadır.

Gözyaşları merhamet deryasının cevheri olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple aşık onu gönül hazinesinin süsü yapmıştır.

Günah işledikten sonra meydana gelen pişmanlığın insan üzerindeki etkisinden bahsediliyor ve bu günahın etkisini gözyaşlarının ortadan kaldırdığından bahsediyor:

Çirk-i günāh-ı nādimi eyler izāle eşk

Bu mes'ele tefahhus olunsa Dütereddür (G.43/ 6)

Gözyaşı İle İlgili Benzetmeler

Sevgilinin Kabe kadar kutsal olan kapısının önünde, ona duyduğu aşk ve ulaşamama acısından dolayı döktüğu gözyaşlarından yüz taneli tesbih yapması isteniyor:

Ka'be-i küyında ol şūğ-ı cefā-cūnuñ Belig

‘Ukde-i tār-ı sirişki sübha-i şad-dāne yap (G.11/ 5)

Aşık, sel haline gelmiş olan gözyaşlarıyla suya doymuştur ve köy kent dolaşarak sevgiliyi aramaktadır:

Ol serv-i nāzı eşk-i revān cüst-cü idüp

Mānend-i āb-ı cü tolaşur nice küy u kend (G.38/ 3)

Gönülde aşk derdinden dolayı hasıl olan gam tozlarını ancak gözyaşlarının bastırabildiğinden bahsediliyor.

Başıldı gerd-i külfet sāha-i ḥaṭırda eşkümlle

Ġubār-ı ser-keşi her yerde teskīn eyleyen reşdür (G.52/ 4)

Aşığın aşk acısından dolayı her vakit akan gözyaşlarına kan bulaştığından beri, gözlerindeki kirpikler yakıcı ateş gibi parlamaktadır:

Ālūde-i ḥūn eyleyeli eşk-i dem-ā-dem

Çeşmümde müjem āteş-i sūzān gibi parlar (G.56/ 5)

Aşıkların gözleri, sevgili karşısındaki acizyetlerinin ifadesi olan ve gönüldeki duyguları en saf haliyle yansıtan gözyaşlarını sevgiliye arz etmemelidir; zira o peri yüzlü sevgili çok alıngandır ve buluttan bile nem kapmaktadır.

Av ümidi ile gözlerden dökülen yalvarma gözyaşlarının taneleri, vahşi olan kuşa yem olur:

Ümīd-i şayd ile bu dāne dāne eşk-i niyāz

Döküldi dīdeden ol mürğ-i vahşiye yemdür (G.70/ 3)

Gözyaşları ile inci arasında renk, şekil ve değer bakımından da ilgi kuruluyor. Göz ise sadece gözyaşı incisini tartabilen iki kefeli bir teraziye benzetilmiştir:

Bender-i ğamda benüm gevher-fürüş-ı dürr-i eşk

İki keffe bir terāzūdur gözüm incü çeker (G.75/ 2)

Galiba gönül yine yalvarma gözyaşlarını akıtmaya niyetlenmiş bu yüzden sevgilinin gönüldeki hayali uzun zamandır göz kuyumdan su çekip durmakta; hazırlık yapmaktadır:

‘Aceb mi dest-res olmazsa ehl-i ‘irfāna
 Tanīn-i āhum ile çarḥ-ı sifle sersemdür (G.70/ 4)

Yanak, gül yaprağına benzetilmektedir ve aşık, sevgilinin yanağını sürekli hayal etmekte; bu sırada ona ulaşamama endişesiyle gözlerinden yanaklarına doğru akan yaşlar, gönül şişesinin inbiğinden damlayan gül suyu olarak hayal edilmektedir. Yanak; güle, gönül; şişeye, gözyaşları ise yapraklardan damlayan çiğ taneleri ile de ilgi kurularak gül suyuna benzetilmiştir:

Der-ḥayāl itdikçe gül-berg-i ruḥuñ bu çeşm-i ter
 Şiše-i inbīk-i dilden gül şuyı taḫtīr ider (G.86/ 5)

Gözyaşlarını civa damlaları (renk ve şekil olarak) na ve gümüş paraya benzetilmektedir:

Dil-i bīmāra te’sīr eyledi teb-lerze-i hicrūñ
 Düşen her ḳatre eşḳüm dāne-i sīm-ābdur sensüz (G.105/ 4)

Elem çekmez saḫāvet-pīşe iṣār-ı diremden hīç
 Döküp naḳd-i sirişki dīde-i giryān olur maḫzūz (G.124/ 3)

Aşığın gönlündeki ateş, geceyi sabaha dek aydınlatmaktadır;
 gözyaşı kandili ise kirpiklerimde katreden bir avize gibidir:

Āteş-i dilden fūrūzān eyleyüb şeb tā-seher
 Her müjemde ḳatreden āvīzedür ḳandīl-i eşḳ (G.140/ 2)

Sine rengi itibariyle genellikle gümüşe benzetilir ve kanlı gözyaşları da bu gümüşün üzerindeki lal taşına benzetilir:

Hün-ı sirişk-i derd ile sinemde eyleyüp
Güyâ nigîn-i la'1 idi çıkdı düvâleden (G.162/ 3)

Gözyaşları, çiğ tanelerine benzetilmiştir. Aşığın gözyaşları, sevgiliye kadar ulaşmadan, daha kirpiğindeyken kurumaktadır. Elbette bitkilerin üzerindeki çiğ taneleri de güneş doğunca buhar olup uçacaktır:

İlişmez kirpigümde yâre karşı dâne-i eşküm
Güneş toğdıkdâ şeb-nem kıatresi tırmaz nebât üzre (G.186/ 4)

6.5. Kirpik

Genel Değerlendirme

Nasıl ki çimenleri büyüten yağmur suları ise kirpikleri besleyen de gözyaşlarıdır.

Diken

Güneş gibi parlayan yüzde, kirpikler dikene benzetilmiştir:

Tâbiş-i mihre taħammül mi ider ol gül-beden
Rüyına güyâ dikendür sāye-i müjgân batar (G.64/ 2)

Zehir

Sevgilinin göz ve kirpiklerinin birlikte hareketi aşık üzerindeki akrebin zehrinin etkisi gibi bir etki yapmaktadır:

Eyler vücuduma düm-i 'akreb gibi eşer
Şefkât-nigâh-ı cünbiş-i müjgân-ı 'akrabâ (G.2/ 5)

Sebze

Bakışlar kirpikleri besleyen suya; kirpiklerde sebzeye benzetiliyor. Göz, genellikle su veya bunu çağrıştıran kelimelerle birlikte kullanılır. Çünkü göz, nurdur:

Nigeñüñ āb-ı dih sebze-i müjgānumdur

Hāk-i naqş-ı kademüñ kuñl-i şafa-ñānumdur (G.54/ 1)

Kürek

Gözler; kayığa (çünkü göz genellikle sıvı unsurlarla birlikte anılır, göz bebekleri daima ıslaktır; ayrıca göz nurdur), kirpikler de kayığın iki yanındaki küreklere benzetilmiştir:

Çeşm-i siyehüñ zevraqıdır kılzüm-i nūruñ

Ber-dāşte müjgān iki cānibde kürekdür (G.63/ 4)

Ok

Gözlerin her iki tarafını da çevreleyen kirpikler oka benzetilmektedir. Aşık, güzellik şahı olan sevgilinin kirpik oklarının açtığı yaraya aldırılmaz sonuna kadar direnir:

Qıyāmetler qopar her göz yumup açınca çeşmimde

İki cānibde müjgānum şaf-ı peykārdur sensüz (G.106/ 6)

Neşter

Sevgilinin kirpik askerlerini hayal ettikçe; zevkinden ve arzusundan gönül damarı yüz bin tane neşter altında kalmış gibi olmasına rağmen, hala hareket etmekte, heyecanlanmaktadır. Kirpikler, askerlere ve neştere benzetilmiştir:

Şaf-ı müjgân-ı yârı der-ḥayâl itdikçe şevkından
Reg-i dil cünbiş eyler kılsa yüz biñ neşter altında (G.194/ 4)

Pençe

Kirpikler, şekil itibariyle pençeye benzetilmiştir:

İki şâhîn-i ḥün-âşâma beñzer çeşm-i fettânuñ
Müjendür ḥün-ı mürğ-i ṭab^ç ile âlûde çengali (G.213/ 6)

6.6. Boy (Kad, kamet, endâm)

Boyun iki büklüm oluşu aşıklık alametlerindedir. Aşığın çektiği acılar neticesinde boyu iki büklüm olmuştur ve boyun bu hâli ile kemân arasında benzerlik kurulmaktadır. O saf inci (sevgili) aşığın elinden toprağa düştüğünden beri, aşık onu bulabilmek ümidi ile belini büküp aramaktadır. Aşık eğilmiş boyuyla rakibe fark bile atabilmektedir. O bu vaziyetde, rakibe kıyasla, sevgilinin ayağına daha yakındır ve sevgilinin ayağına öpmeye muktedir olmaktadır:

Mânend-i Zülfeḳâr dü-tâ olsa ḳametüm
‘Aşḳuñ ider beni yine bir merd-i lâ-fetâ (K.2/ 46)

Ḥam olmışken niḥâl-i ḳâmet-i ‘aşıḳ kemân-âsâ
Ḥayâl-i menzil-i maḳsûd ile hamyâzedden geçsün (G.165/ 4)

Kemân itdiyse ḳaddüm pîrlîk dñnyâda ğam çekmem
İdem aġyâra sebḳat belki yârũñ pây-būsında (G.187/ 3)

Bir beyitte de sevgilinin boyunun uzun oluşundan bahsedilmektedir. Sevgilinin boyu öyle uzundur ki neredeyse gökyüzüne kadar ulaşmıştır ve gölgesi yere bile düşmemektedir:

‘Uşşâk-ı sitem-dîde niçe dâma düşürsün
Ol serv-i şehî sâye düşürmez çemen üzre (G.189/ 5)

6.7. Sîne

Aşkın vuku bulduğu bir levha olarak düşünülen sine, sevgilinin zulüm kılıcı ile parçalara ayrılmıştır:

Sinemde şerhalar çekilüp tîğ-i gâdr ile
Oldı şahâyif-i raqam-ı mastar-ı ‘anâ (K.2/ 9)

Aşğın sevgisi uğrunda harcayabileceği tek sermayesi canı ve gönlüdür. Bu sermayelerini birikim amacı ile sîne de saklayamaz. Çünkü onların tek alıcısı sevgili olacaktır ve olur da bir gün sevgili bunları kabul eder diye sürekli umutla beklemektedir. Sinede saklayamam diyor, çünkü sine insanın kalbidir ve en derûnî bilgiler burada yer alır. Aşık aşkını gönlünde saklarsa, sevgilinin bundan haberdar olması imkansızlaşacaktır:

Hıfz eyleyemem sîne de naqd-i dil ü cānı
Bir gün olur elbet anı cānānum ider aḥz (G.42/ 5)

Sinide aşk acısı neticesinde açılan yaralardan da bahsedilmektedir. Yaralar; kızıl altına, sine ise (billur gibi şeffaf ve beyaz oluşu itibariyle), bu altınları sakladığı muşambaya benzetilmiştir:

Degüldür sînesinde bend olan dâğ âşık-ı zâruñ
Saña birkaç kızıl altunı var şaqlar muşamma^c da (G.177/ 5)

Gönlü masiva tozlarından temizleyince, sine haremi(harîm-i sîne)
ne, sevgilinin cefası misafir olarak gelir:

Ğubâr-ı mâ-sivâdan pāk idince sâhasın ey dil
Harîm-i sîneye yârin cefâsı mîhman geldi (G.215/ 5)

Sine, sandık (sandûk-ı sîne) a benzetilmiş:

Şandûk-ı sînem içre yatur tab^c umuñ Belîğ
Mazmûn-ı nev-ğayâl ile pürdür cerîdesi (G.217/ 11)

Müşteri baksın diye dükkanında aynası olan berbere, sevgilinin
sinesi berber aynası olarak yeter diyor:

Nigâh-ı müşteriye var iken bir âynesi
O ser-tırâşa yeter sîne berber âynesi (G.231/ 1)

6.8. Ciğer

Aşğın ciğeri hep kanlıdır, bu nedenle sürekli kanlı gözyaşı akıtır.
Yani bir nevi maddeden sıyrılma şeklidir bu. Ciğerden kanlı gözyaşlarının
akması gönüldeki ıztıraba, ahlara dolayısıyla feryada, yanıp yakılmaya,
şikayete işaret eder:

Fermân olursa dergeh-i ^c adlûnde eyleyem
Hûn-ı cigerle rihte-i reng-i iştikâ (K.2/ 52)

Zahid olanlara şarap ve mezenin lezzetli geldiğini oysa aşk erbabı olan rintlere ciger parçası ile kanın daha lezzetli geldiğini anlatırken, rint tipi ile zahid tipi arasındaki belirgin farkı da ortaya koymaya çalışmıştır. “Aşğın cigeri yaralıdır ve devamlı kan akmaktadır. Buna sebep, sevgilinin gamze oku, kılıcı v.b.dir.Aşık, devamlı ciger kanı içir. Bu, onun çok acı çektiğinin delilidir.aşık, ana rahmine düşeli beri gıdası sevgilinin aşkı ile ciger kanı olmuştur. Ciger, ayrılık yarasında karar ettiğinden vuslat istemez. (Kurnaz, 1996: 380)”.

Sevgilinin hatları, ciğer yarasının üzerine serpilmiş tuz olarak hayal edilmiştir. Ciğer yarası, aşk yarası demektir. Yaraya, tuz basmak ise geleneksel bir tutumdur ve deyimse anlamı ile birlikte düşünölmelidir:

Evhām-ı hayālümde ğubār-ı haṭ-ı dil-ber
Riṣ-ı cigerüm üstine pāşidenemektür (G.63/ 8)

Sevgili, kavuşma pazarında işve satan ve ürünü ciğer olan bir satıcı olarak hayal edilmektedir. Ciger ise aşıkları temsil etmektedir:

Pek varma gönöl üstine ol ‘ işve-fürüşüñ
Bāzār-ı vişāl içre metā‘ı ciger ekmiş (G.112/ 5)

Gönöl, haneye; yarin hayali de bu haneye gelen misafire benzetilmiştir ve aşık sevgiliye ikram olarak ciğerini sunmaktadır:

Hayāl-i yār gelür hānemüz tehī ey dil
Ciger kebābını ‘ arz eyle miḥmānumuza (G.212/ 7)

7. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER

7.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Gam zehirli hançere benzetiliyor. Ahlar da bu hançerin açtığı yaraların neticesinde vuku buluyor. Üstelik bu yaralara tıpta bile çare bulunamıyor. Aşğın âhının gücü anlatılıyor. Ahının ateşi öyle kuvvetli ve etkili ki her şeyi kurutuyor:

Şad âh zaḥm-ı hançer-i mesmûm-ı mihnete
Kim yok derûn-ı dürc-i eṭibbâda bir devâ (K.2/ 20)

Gönül aşk derdiyle öyle bir dolu ki, onun her hareketi (kalp atışlarını düşün) gönülden bu aşk acısıyla yükselen seslerin çıkmasına sebep oluyor:

Çekdüm derûna kafile-i ḥayl-i mihnetüñ
Oldı o cünde cünbiş-i dil nâle-i derâ (K.2/ 44)

Feleğin iyi insanların kadrini bilmediğinden yakınanların ettiği ah okları, terazi kefesini kırmıştır denliyor:

Ne bilsün merdüm-i sencide kaḍrin çarḥ-ı dün-perver
Şikest olmuş hadeng-i âh ile keff-i terâzûsı (K.3/ 22)

Sevgilinin sözlerinin güzelliği ve etkisi karşısında duvardaki resim bile canlanarak âh çeker:

Eger kelâm-ı revân-baḥş-ı la' lüñ eylese gûş
Bir âh idüp yıkılır ḥâke şafḥadan taşvîr (K.6/ 2)

Aşğın ahı o denli etkilidir ki gönül üzerinde tıpkı milin yaptığı (yani kızgın demirin) derin etkileri yapar. Aşğın ahının etkisi, deliciliği bakımından mile benzetilmiştir:

Anuñ Rıdvān mişāl-i sürme mīl-i āh-ı ‘āşıkla
Ġubār-ı pāyini eyler keşide çeşm-i havrāya (K.9/ 16)

Ah, postacıya benzetilmiştir. Gönlün ifadesi olan ve şairin duygularını dile getirdiği tomar halindeki şiirlerini bu ah postacısının memduhun huzuruna imzaya göndermesini istiyor. Şair belki de ünü memduha ulaşamadığı için ah etmektedir. Eğer ahları şiirlerini ulaştırırsa, onların imzadan geçmesi, yani beğeni ve onay alması mümkün olacaktır:

Müheyyādur yeter k̄azī-i k̄udsi-i ħatm için ey dil
Berīd-i āh ile tūmar-ı şı‘ri gönder imzāya (K.9/ 26)

Güneşin gece batması, “hüsn-i ta’lil sanatı” ndan faydalanılarak aşıkların ahlalarının dumanlarının güneşi kapattığı şeklinde hayal edilmiştir:

Gerçi şeb anı karar dur dūd-ı āh-ı ‘āşıkān
Dāmen-i çarĥa sürer her şubĥ şābūn āfitāb (G.10/ 6)

Aşğın gönlünün ahlarla dolu olduğuna değiniliyor. Sevgili de madem bütün cihanı yakmaya karar vermiş ve ateşle oynamayı seven bir hokkabazdır; o halde dünyayı yakması için aşğın ahlarla dolu gönlünden fişek yapması yeterli olacaktır:

Ciĥanı yakmağa ‘azm eyledüñ ey tıfl-ı āteş-bāz
Dil-i pür-āhımı al yanuña lā-būd fişeklik yap (G.12/ 4)

Aşıkların ahlalarının gönülden geldiği hadisesi anlatılıyor. Aşk için çekilen acılar neticesinde meydana gelen inleyişlerin yeri gönüldür:

Çapılma cāzibe-i hüsn-i ser-tırāşa Belîğ

Çıyāmeti kıparur başına o şeh̄r-āşüb (G.14/ 7)

Garip ve çaresiz bir insanın āhını almanın ne denli kötü sonuçlara yol açabileceği anlatılmıştır:

Yaparsa zulm ile zālīm binā-yı Şeddādı

Anı h̄arāba bir āh-ı ğarīb olur bā' iş (G.25/ 2)

Aşığın ahlarından dolayı dudaklarında sayısız uçuk çıktığından bahsediyor:

Nümāyāndur lebümde āhdan tebhāleler bī-‘ad

İder peydā h̄abāb-ı mevci oldıkça şabā müştēd (G.36/ 1)

Yıldız, aşığın ah okunun hedefi olmuştur. Aşık, sevgilinin kusursuz güzelliği karşısındaki acziyeti ve ona ulaşamama korkusu neticesinde sürekli ahlar çekmekte; bu ahlar da gökyüzündeki yıldızlara kadar ulaşmaktadır:

Dilde h̄ayāl-i h̄āl-i ruḥ-ı kıamet-i bülēnd

Her gece āh ile ataram yıldıza kemēnd (G.38/ 1)

Aşığın gamının sebebi, sevgilinin güzellik unsurları arasında zikredilen boyu ve saçlarıdır. Aşık bunlara olan hayranlığı dolayısıyla gamlanmakta ve ah çekmektedir. Ancak bu ahlar öyle güçlüdür ki, yerden göğe kadar yükselmektedir. Aşk ehlinin gönlü sevgilinin her bir saçına bağlıdır ve sürekli inlemektedir. Ahları ve iniltileri sabaha kadar devam etmektedir:

Dil nālesāzdur ser-i zül̄f-i nigārda

Erbāb-ı ‘aşkuñ āh u enīni seherdedür (G.43/ 7)

Aşık burada ahlarının gece daha da arttığından bahsediyor ve geceyi kişileştiriyor:

Kesme Belîğ dâmen-i şebde figâni kim

Te'sîr-i âh-ı sūziş-i 'âşık seherdedür (G.45, 6)

Ah ipinin halkalarının can yakan kıvılcımı, gönül mabedinde mercandan yapılmış tesbih tanesi gibi durur:

Ḥalka-i rişte-i âhumla şerâr-ı cân-süz

Ma' bed-i dilde turur sūbha-i mercānumdur (G.54/ 9)

Ah, oka benzetilmiştir. Bu ah oku, yıldızların gözünü o kadar korkutmuştur ki, yıldızlar, ta sabahtan akşama kadar bu korku ile gözlerini kapamışlardır. Yıldızların gece gözükmeleri güzel bir sebebe bağlanmıştır:

O kadar gözlerini âh okı yıldırılmış kim

Göz kıpar ḥavf ile şeb tâ-be-seher yıldızlar (G.61/ 5)

Aşık sürekli felekten, sevgilinin cevri ü cefasından şikayet eder ve gönlündeki bu aşk acısı, feleğin ve sevgilinin vefasızlığı neticesinde ah çeker ve bu ateşli ahlar gökyüzüne kadar yükselir.

İrfan ehli olan kişinin güçsüz olmasına şaşılmamalıdır; zira ahımın tınıları, bu alçak dünyayı bile sersemleştirmiştir. Ahların ne denli etkili olduğu anlatılıyor:

'Aceb mi dest-res olmazsa ehl-i 'irfâna

Ṭanîn-i âhum ile çarḥ-ı sifle sersemdür (G.70/ 4)

Âhların dumanları, kâküle benzetilir:

‘ Aceb mi olsa perîşân seherde sünbülveş
Belîğ-i ğam-zede her gice âh kākül dir (G.76/ 7)

Ah, rüzgara benzetilmiştir. Ey nazlı hurma ağacı gibi olan sevgili, eğer benim ah rüzgarlarımdan dolayı kırılabilirsin; unutma ki gül bahçesinde yeni yetişen dalları da genellikle yel(rüzgar) kırar:

Bād-ı âhumdan olursuñ münkesir ey naḥl-i nāz
Kim niḥāl-i nev-resi gülşende ekşer yel kırar (G.79/ 4)

Ahımın kıvılcımı, bu mecaz yolda beni hakikate ulaştıracak tek gerçek kılavuzdur diyor:

Meger ki bedraḫa-yı şu‘ le-tāb-ı âhumla
Beni ḥaḫîḫate vāşıl ide bu rāh-ı mecāz (G. 93/ 2)

Aşık, şimşek gibi sürekli ateş saçıcı olup ah sesleri ile feleği sersem etmiştir:

Mānend-i berḫ dem-be-dem āteş-feşān olup
Gül-bāng-i āh ile felegi sersem eyledüm (G.156/ 4)

Gönülden yükselen ahımın kıvılcımları gökyüzü eteğini tutunca, ah dalgalarımı feleğe merdiven ettim. Eyvay, o aziz ömür ah vah ile geçti. Bu kısa ömür de gönül ehlinin suçu nedir ki sevinçli, mutlu olmasın:

Ey vāy geçdi ‘ömr-i ‘azîz āh u vāh ile
Cürmi nedür ki ehl-i dilüñ ḥurrem olmasun (G.161/ 7)

Eğer bir kere yürekten âh etsem korkarım ki gönüldeki hayalin yanar. Aşık için kullanılan bir benzetme unsusudur. Zalim olan kişiye edilen ahlar mutlaka yerine ulaşır; yaptığı zulümlerin neticesinde ahların kendisine isabet etmesi ile vücudunda çılan yaraların elemi hissetmemelidir zalim insan. Zira insan ne ekerse onu biçecektir. Bu zulümlerinin neticesinde ceza çekeceğini de unutmamalıdır. Ah almanın son derece tehlikeli bir şey olduğu ve nice zalimlerin, gözlerin kör olup da kapanması gibi, ahlarla kapılarının kapandığı, ocaklarının söndüğü anlatılmaktadır. Ah okları hedefine ulaşınca, pirin boyu, mertlik kırıışindeki yay gibi oldu; yani eğildi. Kaf dağının tepesine ulaşmayı hedeflersek de, rüzgar ah oklarının ulaşmasına engel olur:

Mānend-i çeşm-i mürde nice zālīmūñ Belīg
Gördüñ kapandı āh ile bāb-ı güşādesi (G.230/ 8)

7.2. Yara

Aşığın vücudunda açılan yaralar bakış kılıcı nedeniyledir. O sevgilinin keskin kılıcını her yad ettiğinde yarası tekrar sızlamakta; canı acımaktadır. Aşığın sinesinde, gam ve kederden dolayı, yaralar açılmıştır.

Sezādur tiz olursam zaḥm-ı şemşir-i nigāhından
Ser-ā-pā tīg-i cevherdāra döndi cism-i ‘uryānum (K.8/ 8)

Bu gizli yaralarının aksini sevgilinin yüz aynasında görenler onu yarin küçük dudakları sanmasın diyor:

Şadā-yı ‘aṣeden ber-geşte eyler ḳubbe-i dehrī
Meşām-ı Berḥemenden cilve ḳılsa bŷy-ı imānum (K.8/ 12)

Yaralarla dudak arasında hem renk hem de şekil olarak benzerlik kuruluyor. Bu yaralar renk ve şekil yönünden çiçeğe benzetilmiştir:

Ƙulak ƚut bāġbān-ı ‘aşka ey gül dinlemeklik yap
Şigūfte dāġlarla sīnemi ra‘ nā çiçeklik yap (G.12/ 1)

Aşğın gönlü yaralı bir pencere gibidir. Aşıkların bu yaralarının ağzını hançer açar merhem kapatır:

Acımaz biñ çākçāk olsa ne var ol āfete
Zahm-ı ‘āşık ağzını hançer açar merhem kapar (G.59/ 4)

Sevgilinin hatları, güzelliğini gölgelemekte bu da aşğın yarasına bir kez daha basmak anlamına gelmektedir. Bu hatlar, ciğer yarasının üzerine serpilmiş tuz olarak hayal edilmiştir. Ciğer yarası, aşk yarası demektir. Yaranın üzerine tuz basılarak tedavi edilebileceği de halk hekimliğine dair bir inanıştır ve deyimsel anlamı nı da çağrıştıran kullanılmıştır:

Evhām-ı hayālümde ġubār-ı haş-ı dil-ber
Riş-i cigerüm üstine pāřidenemektür (G.63/ 8)

Nasıl ki bakarken gözün önündeki gözbebeği bu bakışa perde olmazsa (görmeyi engellemezse), bu temiz olan sinemdeki yaralar da (ki bunlar aşk acısıyla aşğın sinesinde açılmış yaralardır), can gözüne perde olmaz; yani gönül gözünün görüşünü daraltmaz:

Degüldür çeşm-i cāna perde dāġ-ı sīne-i řāfim
Nazarda piřġāh-ı dīdeye ‘aynek hicāb olmaz (G.91/ 3)

Aşığın aşk yaraları, sevgilinin kılıcının eseri olduğunu öylesine gizler ki, mahşer günü kılıca ceza bile verilmez:

O rütbe ketm ider āşār-ı tîğün zaḥm-ı ‘āşık kim
Dehān-ı şerḥadan ḥün-ābe tā rüz-ı cezā çıkmaz (G.101/ 2)

Cevr kılıcı ile açtığı yaraları ancak bade tortusu iyileştirebilecektir:

Beni mecrūḥ iderseñ deşne-i cevruñle meclisde
Bu zaḥm lâ-y-ı bāde merhem-i sührābdur sensüz (G.105/ 6)

Aşığın tenindeki aşk ateşi ile dağlanmış ve yıldızlar gibi parlak olan yaralarına, ayrılık ateşi de eklenince, aşık, gezegenler gibi deli divane bir şekilde dönüp durmaktadır:

Teb-i hicrūñle dilde ıztırābum var ki cünbişden
Nücüm-āsā tenümde dağlar seyyāredür sensüz (G.106/ 8)

Kirpikler, elmas oka benzetiliyor; özünde elmas olduğu ve elmasın da iltihaplı yaraları iyileştirme etkisine sahip olduğu için aşığın gönlüne ne kadar derin saplanırsa saplansın bu kirpik oklarının yaralı gönlünü sızlatmayacağından bahsediyor:

Müjem çeşmümde güyā āteşin-mismārdur sensüz
Reh-i nezzāreye mevc-i nigāhum hārdur sensüz (G.106/ 1)

Aşık, güzellik şahı olan sevgilinin kirpik oklarının açtığı yaraya aldırılmaz sonuna kadar direnir; ama sevgili kulu olan aşığı ayva tüyleri ile korkutmaktadır:

Zahm-ı tîr-i müjeye karşı tûrîrlar ammâ
O şeh-i hüsn kavli hatt ile eyler tahvîf (G.133/ 4)

Bülbül (aşık) sabah vakti aşk ateşiyle âh edip inlemekte; bu harareten ve sıkıntıdan dolayı gonca dudaklarında jaleye benzeyen uçuklar oluşmaktadır. Sevgili kendisine her müptela olana gamze hançeriyle yara açmaktadır:

Bülbül seherde germ olıcağ âh u nâleden
Tebhâledâr olur dehen-i gonca jâleden (G.162/ 1)

Zalime edilen ahlar mutlaka yerine ulaşır; yaptığı zulümlerin neticesinde ahların kendisine isabet etmesi ile vücudunda çıkan yaraların elemi hissetmemelidir zalim insan. Zira insan ne ekerse onu biçecektir. Yaptığı zulümlerin neticesinde ceza çekeceğini de unutmamalıdır. Aşık uykusuzdur; uykular ona haram olmuştur. Uykusuzluğuna sebep de gam yaralarıdır:

Dağ-ı gamuñdur ‘âşıka h‘âbî harâm iden
Güller çemende eyledi şeb-zinde bülbüli (G.218/ 3)

Bakış ipinin ucuna sevgilinin gamzesini iğne yapsak da, aşıkların gönül yarasına yama yapmak mümkün olmaz; zira aşıkların gönüllerindeki yara, yama bile kabul edemeyecek kadar derindir; yani aşıkların gönülleri onulmaz yaralar almıştır:

Kabûl itmez refüyı ‘âkıbet-i zahm-ı dil ‘âşık
Ser-i târ-ı nigâha süzen itsek gamze-i yârı (G.221/ 4)

Aşığın sevgiliye gösterdiği şeyin taze ve kırmızı yara olduğunu sanma; o aşk sultanı(sevgili)nün, aşığın sinesine diktiği otağdır. Otağ ile yara arasında da ilgi kurulmuştur:

Gösterdi yâre şanma kızıl tâze dâğın
Sultân-ı ‘aşk sîneme kırmış otağın (G.224/ 1)

7.3. Gam

Aşığın gamı, sevgilinin boyuna ve saçlarına olan düşkünlüğü sebebiyledir. Sevgiliden aşığa kalan en büyük yadigar, aşk derdi ve gamıdır; bu gam aşıkların gece gündüz inlemelerine neden olur. Gönlü saf olan kişi, zaten anne karnında bu aşkla tanışmıştır ve o günden bugüne gamlıdır. Gam, aşığın hasta bedenini öyle zayıf düşürmüştür ki; kendisini görebilmek için gözlüğe muhtaç olmuştur. Gam denizinin tuzlu suyu aşıkları sürekli aşk meclisine atmaktadır. Aşığın asıl derdi, aşk acısı değildir; onu rahatsız eden esas şey sevgiliden ayrı olmaktır. Ayrılık derdi aşığı hasta etmiş ve onu gam yatağına düşürmüştür. Ama yine de aşık, sevgilinin yaptığı bütün cevr ü cefaları sineye çeker; hiçbirisine ses çıkarmaz. Aşk yolunda çektiği sıkıntılar onu kemâle erdirir. Kemale eren insan, gerçeklere daha faza kafa yorduğu için daha çok gama bürünür:

Ġam-gîn olur meşîme-i mâderde sâf-dil
Dürc-i şadefde dürr-i yetîmüñ ğubârı var (G.77/ 5)

Beni bî-tâb ider derd-i firâkı pister-i ğamda
Ki ‘aks-i dil-rübâ âyîne-i endâma cân olmuş (G.115/ 7)

Aşık gönlünde oluşturduğu gam köşesinde sevgiliyi mumdan bir yastık haline getirmiştir:

O ŧūhı ŧem^c -i bālın eyledük kāŧāne-i ğamda
Meded incitme ey ħummā-yı firħat ŧimdi nā-ħoŧuz (G.99/ 4)

Gamın, aŧıkın ğönlünde her geħen ğün hızla yayılması ve gamın bütün vücudunu sarması ve etkilemesi, denizin dalgalarıyla eŧ deĝer tutulmuŧtur:

Keŧtī-i bāde ħullanalum üçler ^c aŧıkına
Emvāc-ı baħr-i ğam geliyor hep üçerleme (G.207/2)

Acı bir ŧarabın tadını nasıl ki kıymetli taŧlarla bezenmiŧ bir kadeh deĝiŧtiremezse, ğönldeki gamı da sırmalı elbiseler giyerek azaltmak mümkün olmaz:

Dilden ğamı zā^c il mi ider cāme-i zer-düz
Telhī-i meyi def^c idemez cām-ı muraŧŧa^c (G.127/ 6)

Gam, ateŧe benzetilmiŧtir. Aŧık gam ateŧi ile yanıp kül olmuŧtur; bu yüzden rüzgar onu sevgilinin olduĝu yere doĝru atıp durmaktadır:

Künc-i vatanda āteŧ-i ğamla yaħup beni
Atmazdı rüzigār bu semte kül olmasam (G.154/ 2)

7.4. Cevr

Sevgili aŧıĝa sürekli cevr ü cefā etmektedir. Cefānın, taŧa benzetilmesi, sevgilinin cefasının ne denli büyük olduĝu anlatılabilmek içindir. Güzelliĝi ile aŧıklara zulm eden bu sevgiliye ya tahammül etmeli ya da gurbete çıkmalı; yani kaçmalıdır:

Böyle hüsni ile cefâ-pîşe ise yâr Belîğ
Yâ taḥammüldür aña çare yâ 'azm-i ğurbet (G.18/ 15)

Sevgilinin cefası tatlı bir içeceğe; vefası ise zehire benzetilmektedir. Çünkü aşık, sevgili için acı çekmekten daha memnundur. Sevgilinin vefası düşmana benzetilmiştir. Zira, ağaçtaki her meyvenin de lezzetli olması beklenemez:

Yârüñ cefâsı nüşdur â' dâ vefâsı nîş
Olmaz ciḥânda mîve-i her bir seçer lezîz (G.40/ 3)

Ayva tüylerinin, sevgilinin güzel yüzünü kapatması, aşığın gönlünde cefa binasını inşa etmekte; onu gam ve kedere sevk etmektedir:

Cüş idüp gerd-i ḥaṭ-ı 'arızı ol seng-dilüñ
Yeñiden eyledi bünyân-ı cefâyı te'sîs (G.109/ 5)

Gönlü masiva tozlarından temizleyince, sine haremine, sevgilinin cefası misafir olarak gelir. Gönlünden masiva aşkını çıkaran insan, artık manevî şeylere yönelmiş ve maddeden ziyade manaya ve tefekküre önem vermeye başlamış demektir. Bu yola giren insanı türlü türlü sıkıntılar beklemektedir. Düşünen insan, gamlanan, kaygılanan insan demektir:

Ġubâr-ı mâ-sivâdan pāk idince sâḥasın ey dil
Ḥarîm-i sineye yârin cefâsı mîḥmân geldi (G.215/ 5)

7.5. Ayrılık

Sevgiliden ayrılık gerçek anlamda olmasa bile mecazi anlamda aşğın ölümüne eşdeğerdir.

Sevgili, ayrılık zamanı gelip çattığında, elini uzatıp aşğı eteğinden kendine doğru çekse, yani onun aşkına karşılık verse de bu durum artık aşık için bir şey ifade etmeyecektir. Zirâ son pişmanlık fayda vermeyecektir:

‘İsâ-dem-i deyr-i kühenüm vaqt-i cüdâyî
Bütler uzadup destini dāmānum ider ahz (G.42/ 2)

Aslında aşık için yardan ayrılmanın korkusu ile yara kavuşmanın neşesi aynıdır. Zira aşık, ayrılıktan da ve kavuşmayı ümit etmekten de son derece zevk almaktadır:

Bî-şafâdur bîm-i hicr-i yârdan ‘ayn-ı vişâl
‘Āşıkun zevkı ümîd-i vaşl ile firqatdedür (G.68/ 6)

Sevgilinin hiç olmazsa vuslat anında nazdan uzak olması istenmektedir. Sevgilinin bu sırada yapacağı naz ona yakışmamakta; bu ancak ham bir insanın yapacağı, çocuksu bir hareket olarak nitelendirilebilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, bir müşteri bağa girince ham olan meyveyi almayacaktır:

Dem-i vuşlatda el çek dūr-bâş-ı nâzdan ey şüh
Girince müştērî bir bâğa şeftâlû-yı hām almaz (G.92/ 5)

Ayrılık bir hummalı nöbet, hastalık olarak değerlendirilmiştir. Sevgiliden ayrılık, aşğın biçare gönlümde sıtma etkisi yapmaktadır. Aşık sevgiliden ayrıken perişan bir haldedir. Gönülden, acı gözyaşlarının gül

suyu bütün bütün aksa şaşılmamalıdır; ayrılık ateşinin ısısından bu şişe parçalanmıştır. Gözler, şişeye; gözyaşları da bu şişenin içindeki gül suyuna benzetilmiştir. Ayrılık acısı ile aşıkların gönlü yaralarla dolmuştur. Aşığın tenindeki aşk ateşi ile dağlanmış ve yıldızlar gibi parlak olan yaralarına, ayrılık ateşi de eklenince, aşık, gezegenler gibi deli divane bir şekilde dönüp durmaktadır:

O şūhı şem^c -i bālīn eyledük kāşāne-i ğamda
Meded incitme ey ħummā-yı firķat şimdi nā-ħoşuz (G.99/ 4)

Dil-i bīmāra te `sīr eyledi teb-lerze-i hicrūñ
Düşen her ķatre eşķüm dāne-i sīm-ābdur sensüz (G.105/ 4)

Nār-ı firķatle kimūñ olsa derūnı pür-dāğ
İdemez şişe-i fānūs içine vaz^c -ı çerāğ (G.129/ 1)

Sevgiliden ayrı olduğu zamanlar aşık için çimenlikte kurulan bir meclis bile savaş meydanı gibidir. Aslında burada ayrılığın aşık üzerindeki psikolojik boyutuna dikkat etmek gerekir. Ayrılık anında mekan bile onu mutlu edememekte, dost meclisleri onu neşelendirememektedir ve sevgili olmadan, çimenlikteki her bir gül dalı, ateş saçan ok gibi görünmektedir gözüne:

Firāķuñla çemende farkı yokdur bezmle rezmūñ
Baña her şāĥ-ı pür-gül tiğ-i āteş-tābdur sensüz (G.105/ 2)

Sevgilinin hayali ayrılık meclisine ayak basıp kadehi kanla doldurunca, aşık cismini de kan eylemiştir:

Yāruñ ħayāli bezm-i firāķa ayak basup
Ķan tōldırınca kāse-i çeşmi dem eyledüm (G.156/ 5)

Gönül gemisi, ayrılığın engin sularının ortasında kalmaz elbette. rüzgar onu bir kenara çekecektir. Yani her sıkıntının ardından mutlaka bir feralık olacağı gerçektir:

Qalmaz miyān-ı lücce-i fūrkatde fülk-i dil
Elbette bir kenāra çıkar rūzigār ile (G.188/ 3)

7.6. Kan (hûn, dem)

Güneş, aşık olarak düşünülüyor ve ışınları da sevgiliye duyulan aşk neticesinde akıtılan kanlı gözyaşlarına benzetiliyor. Feleğin ise bu kanlı gözyaşlarını eteklerine topladığından söz ediliyor:

Dideden dāmān-ı eflāke döker hûn āfitāb
Ġalibā bir şāh-ı hüsne oldı meftûn āfitāb (G.10/ 1)

Ciğer, kana bulanmış kırmızı kebab gibi hayal edilmiştir. Aşık daha ne kadar zaman sonra, kan saçan göz pınarlarım sakinleşeceğini bilememektedir. Çünkü onun gönlünde deryaların bile söndüremeyeceği kadar büyük bir hararet vardır. Gözlerden aşk acısı nedeniyle ve aşğın yaralanmış ciğerinden dolayı kanlı göz yaşları akmaktadır:

Hûn-āb-ı dīde meclise besdür şarāb-ı surh
Laht-ı cigerdür ‘ aşıka hûn’in kebāb-ı surh (G.33/ 1)

7.7. Aşk

Gam dolu vadi ile aşk vadisi kastedilmektedir:

Şevk-i nesim-i yār ile mānend-i gird-bād
Āyende ben bu vādī-i ‘ aşka revende ben (G.171/ 6)

“Bedende dengeli bulunan sıvılardan sevdanın artması yahut eksilmesi halinde sevdavî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar. Sevda kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki buna daha çok süveydâ denilir. “Kara sevdâ” deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır. Zaten sevda kelimesinin kendisinde de karanlık anlamı vardır. Divan şiirinde göz ve saç rengi, sevda ile ifade edilir. (Pala, 1989: 437)”. Şairler sevda kelimesini hem siyah rengi hatırlatması dolayısıyla hem de aşka düşen kişiyi ifade edebilmek amacıyla sık sık kullanırlar. Aşağıdaki beyitte de “sevdâ” kelimesi “tîre (karanlık)” ve “mâtem” kelimeleri ile de irtibatlandırılmaktadır. “Sevdâ” şairin dünyaya bakışını değiştirmiş, kalbini kararttığından dolayı sözleri de mâtem havasında (sevgiliye ulaşamamanın ızdırabı ile) olmuştur. Sevdâ hem aşk mânâsına hem de “siyah” mânâsına gelir. Onun için saç (zülf), Leylâ (Leyli) kelimeleri ile birlikte kullanılmıştır:

Hum-ı sînemde sevdâ cüş idelden bülbül-i tab‘um
Libâs-ı tîre-i mâtemle izhâr itdi güftârı (K.4/ 25)

O fitne ger beni Mecnûn iderse Leylâdur

Başumda silsile-i kayd-ı zülfi sevdâdur (K.5/ 1)

Aşk sofraya, güneşe, bahçivana, cevhere, ateşe benzetilir. Kendisini aşk ateşine atanlar rahat ve huzurlarını terk etmeyi göze almış kişilerdir. Onların mekanı ancak külhanlar olabilir. Bir karanlıklar ve belirsizlikler yeri olan dünyada insanı bu belirsizliklerden kurtarabilecek tek şey aşktır. Ancak şair başka bir beyitte de dünyada aşk yolunu seçenin hiçbir zaman mutlu olamayacağından bahsediyor:

Hevā-yı feyż-i mihr-i ‘aşk ile şeb-gîr ider meḥ-tâb
Ki cāmın selsebîl-i nûrdan pür-şîr ider meḥ-tâb (G.9/ 1)

İder ḥāmūşluk göñlümde bu ‘aşk âteşin itfâ
Dem-â-dem bād-zen olmazsa tahrîk-i lebi gūyâ (G.6/ 1)

Aşk gönülde meydana gelir. Aşk, insanın donmuş ve kararmış gönlünü yumuşatacak ve gönül kandilinin ya da mumunun fitilini yakacak bir kibrit alevi olarak hayal ediliyor. Aşk için ölmek şehitlik mertebesi kadar ulvî bir makamdır. Aşk insanın benliğini sardıkça, aşğın harareti giderek artar:

Feyż-yâb olmağa zulmetkede-i ‘âlemde
Dil-i efsürdeye ‘aşk âteşi şem‘a kibrit (G.20/ 8)

Gitdükçe ziyâd oldı göñlümde teb-i ‘aşkuñ
Bu âteşe dâmendür cünbişle lebi-nâşih (G.30/ 2)

Aşk, güneş gibi nurdan bir ışıktır ve aşk için öyle bir yürek, şefkat gerekir ki o, zahidin gönlünde asla yer edinemez, tıpkı Anka'nın kargaların yuvasında barınamayacağı gibi. Anka; aşkı, zahitler ise kargaları simgeliyor:

‘Aşk bir mihrdür olmaz dil-i zâhid pervâz
Âşiyân-ı zağana beyza-ı ‘Ankâ şığmaz (G.88/ 5)

Aşk, ulvî bir duygudur. Aşkın olduğu yerde hırs, gurur v.b. gibi gereksiz duygulara yer yoktur. Aşk ateşi, bu yüzden hırs, arzu gibi gereksiz ve geçici duygular (ki beyitte bu tür duygular çerçöp gibi değersiz bir unsura benzetilmiştir) ı yakar, yok eder:

Āfet-i rişte-i tül-ı emel ʿaşk âteşidir

Ḥas u ḥāşāki yakup maḥv ider elbette ʿalev (G.173/ 4)

Gönülde aşk ateşinin var olduğundan bahsediyor. Eğer gönüldeki bu aşk ateşi büyüleyici olmasaydı, pervane kendisini bu denli yakmaya yanaşmazdı. Aşk ateşinin farklı bir büyü, cezb edici bir yönü olmalı:

Dilde sūz-ı ʿaşk eger âteşden efzūn olmasa

Kendüyi yakmada bu ḥāhiş nedir pervānede (G.205/ 6)

Aşk sırrının gönülde saklanamayacağı anlatılmaya çalışılıyor. Aşk çoğu zaman ateşe benzetilerek; yakıcı olması, insanların canını yakması ve onları inletmesi gibi yönleriyle ele alınmıştır. Aşk sırrının ne kadar gizlense de tıpkı müşk kokusu gibi bir gün ortaya çıkacağı, yani aşkın bir koku gibi çok çabuk yayılacağı ve saklanamayacağı anlatılmaya çalışılıyor. Aşk, saklanması mümkün olmayan bir kokuya benzetilmiştir. Aşk ne kadar gizlense de kokusu eninde sonunda çıkacaktır:

Biñ niḥān olsa da müşküñ çıkar elbet koşusu

Rāz-ı ʿaşkı ne kadar şaklasa ādem tıyulur (G.80/ 5)

Aşkın en kısa tanımı "Naz ve niyaz" dır. Naz, sevgiliyi, niyaz ise aşığın temsil eder. Nasıl ki nemli bir çöpün ateş içerisinde tutuşmasını sağlamak için, üfleme gerekiyorsa, acemi aşığın gönlündeki aşk ateşinin alevlenmesini sağlamak için de nefes ehli olanlar lazımdır:

Eylesün yār-ı cefā-pişe niyāz ehline nāz

Yaşışur birbirine kâfiyedir nāz u niyāz (G.102/ 2)

‘Aşk-ı nā-puhte dile ehl-i nefes lāzımdur
Yaşamaz çüp-ı teri üflemezince âteş (G.113/ 3)

Aşıklar, aşk pazarında yara kavuşma ümidi ile can parasını harcamaktadır. Aşıkların canı; paraya, aşk ise pazara benzetilmiştir:

Nukud-ı cān virirken müşteri bāzār-ı ‘aşkında
Meded şimdi metā‘-ı vaşlı yāruñ mübtezellenmiş (G.116/ 6)

Aşk, ilim tahsil edilecek bir fen kabul edilmiş ve bu yolda kemale ulaşabilmek için de aşık neyi var neyi yoksa feda etmeyi göze almıştır:

Taḥşil-i ‘aşka eyler idüm mā-melek fidā
Olsam muḳārın ehl-i kemāle bu fende ben (G.171/ 4)

Mecazi aşk, aşk yoluna giren herkesin geçmesi gereken bir basamaktır. Ama önemli olan orada sürekli kalmamak, ilahî aşk için mecâzî aşkı bir basamak olarak kullanabilmektir. Zira sağlam olmayacağından dolayı kimse evini köprü üstünde kurmayacaktır:

Sülük erbābı sür‘atle geçer ‘aşk-ı mecāziden
Cihānda kimse menzil ittiḥāz itmez pül üstinde (G.178/ 4)

Ateş ve kor, toprağa gömülünce söner, hatta ateşin sönmesi için üzerine toprak atılır. Ama bu aşk ateşi öyle değişik bir ateştir ki; toprağın altında bile sönmez:

Yanub cismüm kül olsa zār-ı ‘aşkuñla yer altında
Söyünmez sūz-ı dil aḥker gibi ḥākister altında (G.194/ 1)

Aşk meselesi öyle derin bir meseledir ki, vaiz bin kere kitabına baksa da bir neticeye varamaz. Aşk, tanımlara sığmaz:

Şıgmaz netice mes'ele-i 'aşka kıl ü kâl

Biñ kerre baksa vâ'iz efendi kitâbına (G.202/ 3)

8. Rakîb (Ağyâr, gayr, bî-gâne, düşman, â'dâ)

Divan edebiyatında rakip, genellikle sevgili ile aşık arasındaki en önemli engel olarak kabul edilir. Sevgilinin yüzünü gördükten sonra boş kafalı biri olan ve hayranlıktan kendini kaybeden; yolunu şaşırılmış, doğru yoldan sapmış olarak nitelendirilen demir kalpli rakip, sürekli sevgili ile aşığın arasını bozmaya çalışan ve fitne çıkaran bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Aşığın gönlü sevgili tarafından sürekli sebepsiz yere kırılmaktadır. Buna neden ise yine rakiptir. Sürekli fitneler çıkaran rakip, kaza hükmünün ilahî emir ile vuku bulması durumunda aşıkların karlı, kendisinin zararlı çıkacağından habersizdir. Aşık, yarin zulüm ve azarlamalarına her ne kadar tahammül gösterse de, düşman (rakip) lar aşıkların üzülmelerine sevinmektedir. Sevgili artık aşığı üzüp rakibi mutlu etmekten vazgeçmeli; yüzünü aşıkların semtine çevirmeli; rakiplerden ilgi almasını kesmelidir:

Beni şikeste-dil eyler mi bî-sebeB ol şüh

Ĥudûş-i fitneye dâ'im rakîb olur bâ'iz (G.25/ 3)

Teğâfûlgüne geçme sâkinân-ı ĥâk-i kuyuñdan

Helâk eyle rakîbi semt-i 'uşşâka döneklik yap (G.12/ 6)

Gelürse meclise sâkî rakîb-i âhen-dil

O rütbe şun mey-i kattâli kim kesilsün tûc (G.28/ 6)

Pistān-ı yārı ellese aġyār-ı kec-nihād
 ˆ Āşık tıynca anı miyānda ıpıpar fesād (G.37/ 1)

Aşık, gönül yarasının aġrısını rakibe ifşa etmememelidir. Derdini rakibe bildirmek yerine kanlı gözyaşların akıtması daha doğru olacaktır; zirâ kan yanlışını bozup, fasid ederek bunları ortadan kaldırır:

Niçün ifşâ ider bigāneye renc-i diltârı
 o aqsun eşk-i gülgün didelerden hün-ı fāsiddür (G.47/ 4)

Felek, aşığın sevgiliye ulaşmasına öyle bir oyunla engel olur ki, adeta bu sanatın ustası gibidir. O yare ulaşma hususunda aşığın bütün çabalarını berbat eder. Felek, sevgililerin kavuşmasına engel olan rakip gibi düşünölmüştür. Rakip, her ne kadar aşığın sevgilinin semtine uğramasına engel olsa da gönül ehli olan için, o put kadar güzel olan sevgilinin bulunduğu yere gitmektense, sevgilinin onun gönlünü mesken edinmesinin daha önemli olduğunu bilmez:

Şakın ber-bād ider fülk-i visāl-i yārı sanˆatla
 Ki aġyār eski ıpışāndur aşıkdan ıpıllanur çatmaz (G.107/ 5)

Rakibin bulunduğu meclis, aşığa sıkıntı vermektedir. Aşkından inleyen aşığı, sevgilinin neşe dolu meclisinde gören alçak rakibin başını hançerle kessen de oradan ayrılıp gitmez diyor:

O şūhuñ bezm-i pür-şevkınde görse ˆ āşık-ı zārı
 Raķib-i nā-kesūñ ol dem başın hançerle kes gitmez (G.98/ 5)

Rakip, sevgilinin eteklerine sarılmış dikene benzetilmiştir:

Şarıldı hārveş dāmān-ı dil-dāra raķīb ammā

O ķaşmirdür anuñ kec-vaż' ı erbāb-ı dile batmaz (G.107/ 6)

Rakip, köpeğe, kargaya ve kurta benzetilmektedir. Güzel serviye ve gül dalına karga(rakip) lar konduğu için bu bağda, bülbül ile kumru(aşık) ya yer kalmamıştır ve ağyar, hiç utanıp sıkılmadan, sürekli bir şekilde sevgiliye köpek gibi yalvarmakta ve yaltaklanmaktadır:

Eyler güriz bulsa da yāri raķīb-i seg

Āhū-yı deşt-i ' işvedür ol yollı izlidür (G.84/ 7)

Bu şeb tabaşbuş-ı kelbiye eyleyüp aęyār

Ĥarāreti var imiş dil-bere uyuzlandı (G.219/ 4)

Bülbül ü kumriye bu bāğda yer kalmadı āh

Serv-i ra' nāya zağan ķondu niĥāl-i güle zāğ (G.129/ 2)

Aşık, rakibi, sevgilinin semtinde sürekli vızlayıp duran bir sineğe benzetir. Aşık da artık elini çabuk tutmalı ve bit olmaktan sıyrılıp, sevgilinin ensesine sıkı sıkı yapışan bir pire olmalıdır:

Megesāsā o bütüñ semtine vızlarsa raķīb

Keĥli ķo pīre gibi çapük olup eñşede bit (G.20/ 5)

Divanda bir yerde de pusuda yatan ve saldırıya geçmek için fırsat kollayan kurta; bir başka yerde de avcıya benzetilen rakip, annesinin koynundan çıkacak olan masını bekleyen kuzu(sevgili) avını tuzağa düşürmek için çeşitli hileler yapacak olursa onu pusuya düşürecek. Aşık ile avıcının tuzaklarına düşmekten sakınan ve aklını kullanan kuş arasında

ilgi kurulmuştur. Zeki olan bir insan, hiçbir zaman düşman (rakip) ının iltifatlarına kanmamalı; rakibin oyunlarına karşı her zaman gözünü açık tutmalıdır:

Rakib-i gürg kemingāha girdi diş bileyor
Çıķarsa māderi koyından ol kıızı meledür (G.55/ 5)

Sevgilinin kölesi olan aşık ise onun başkalarına meyl etmesine engel olacak ve sevgilinin, hayalinde bile olsa, yabancıların yer etmesi durumunda kahrından ve öfkesinden elbisesinin yakasını huşm ile yırtacaktır:

Meyl eyler ise ğayra kıomaz bendeñi ğayret
Huşm ile ğayālünde giribānum ider aħz (G.42/ 4)

Aşığın boyu, taşıdığı aşk yükünden dolayı keman gibi eğik olmuştur; ama aşık bu duruma üzülmemektedir; zira bu dünya da, burada çekilen sıkıntılar, gamlar da geçicidir. Ayrıca aşık bu eğilmiş boyuyla rakibe fark bile atabilmektedir. o bu vaziyetde, rakibe kıyasla, sevgilinin ayağına daha yakındır ve sevgilinin ayağına öpmeye muktedir olmaktadır:

Kemān itdiyse kıaddüm pīrlık dünyāda ğam çekmem
İdem ağyāra sebķat belki yāruñ pāy-būsında (G.187/ 3)

Rakip, korsana benzetilir:

Dün o řaħ-bāza Cezā ʻir lāfi kıullanmış rakīb
Korķarım fülk-i viřāle kııçdan ol kıorşan çatar (G.64/ 3)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABIAT

Tabiat “İlahi yaratıcının, evreni, kendisindeki ilahi modele uygun olarak şekillendirdiği kabul edilmektedir.....Allah, Kendi Aklında bakıp gördüğü kamil (kusursuz, eksiksiz) evreni kesret (çokluk) aleminde tecessüm ettirdi. (Livingston, 1998: 51)”. Klâsik Türk Şiiri şairleri de geleneksel yapıya bağlı kalarak tabiatı ve insanı bir bütün hâlinde işlemeye; zaman zaman insan ait hususiyetleri tabiata; zaman zaman da tabiata ait hususiyetleri insana benzeterek vermeyi ve yaratılmış olan her şeyde İlahi güzelliği görmeyi ve bunu eserlerine yansıtmayı başarmışlardır.

1. KOZMİK ÂLEM

1.1. Gökyüzü

“Gök açıkça İlahi aşkınlığa işaret eden bir simgedir; çünkü Allah yedi göğün ve yerin yaratıcısıdır (Schimmel, 2004: 38)”. Divanda, “Felek, âsmân, sipihr, çarh, gerdün, semâ” gibi isimlerle ve “zâl-i sipihr, atlas-ı gerdün, künbed-i devvâr-ı nîlgün, çarh-ı dün-perver, çarh-ı devvâr, çarh-ı nîlî, gerdün-ı sitem-kâr, çarh-ı gerdün, çember-i çarh, nücûm-ı çarh, dâmen-i çarh, küre-i âsmân-ı kâleb-i pûç, sedd-i âsûmân-peymây-ı rûh, seyl-âb-ı çarh, usturlâb-ı çarh, günbed-i eflâk, fânûs-ı çerâğ-ı arş, dâmen-i arş, dest-i felek, kubbe-i eflâk, cellâd-ı felek” gibi tamlamalarla zikredilen gökyüzü, daha ziyade kendisinden şikayet edilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Felek, gaddar ve merhametsizdir; sürekli zulm ve haksızlık etmektedir. Kefesi kırılmış bir terazi gibi, iyi ile kötüyü doğru dürüst tartamamakta, olgun insanların yerine alçak tabiatlıları ve cahilleri korumakta ve onların istediği şekilde dönmektedir. Boş kafalıları, hüner ehli ve bilgili olanlardan daha üstün tutmaktadır. Dünya malına ve dünyaya değer verenler de sürekli hileler yapan dönek feleğe

güvenmemelidir. Mala mülke gönül bağlayanların akıbetleri hiç iyi olmayacak; bir gün gelip felek onların da bahtlarını ve planlarını tersine döndürecektir. Felek havayla ve gamla dolmuş boş bir şişe gibidir ve boş bir şişeden insana hayır gelmeyeceği kesindir:

Ne bilsün merdüm-i sencide qadrin çarh-ı dün-perver
Şikest olmuş hadeng-i āh ile keff-i terāzısı (K.3/ 22)

Çeşm-i fakire şişe-i zehr-ābdur felek
Dünyā-pereste māl ile dünyā olur leziz (G.41/ 4)

Felek, aşığın sevgiliye ulaşmasına öyle bir oyunla engel olur ki, o adeta bu sanatın ustası gibidir. Felek yare ulaşma hususunda aşığın bütün çabalarını berbat eder:

Bir oyun kurdı felek gāfil iken qapdırdum
Bir iki düzāhiye elde olan piş ü kemi (K.7/ 6)

İqbāl-i pey-ender-peye dil-beste olanlar
Ber-geşte olur devlet-i dünyā bu felekdür (G.63/ 6)

Feleğin bu eziyetlerine ancak aşıklar tahammül ve sabır gösterebilirler. Felek dönmekte, zaman ilerlemekte ve her geçen zamanla birlikte, ölüme biraz daha yaklaşılmaktadır. Felek her dönüşünde bir tane gümüş tenliyi bu dünyadan alıp götürmekte ve hazinesini bu gümüş külçelerle doldurmaktadır:

Tahammülkâr-ı merdânedür Belîgâ
Şikâyet eylemez âşık felekden (G.164/ 5)

Çok sîm teni koydı felek zîr-i zemîne
Toldurdı nice külçe-yi sîm ile hazîne (G.201/ 1)

Destümden alduñ ol güheri virdüñ âhire
Ey çarh-ı sifle baña bu rütbe-i gadr nedir (G.83/ 6)

Âşık, tüccâr felekten neşe ve zevk kumaşı almamış olmasına rağmen, ne tuhaftır ki bu gaddar tüccar ondan hala bir kazanç elde etmenin peşindedir. Dünyaya geldiklerinden beri huzur bulamayan dertli aşıklar, artık dert çekmekten ve mücadeleden yorulduklarını söyleyerek artık felekten merhametli olmasını istemektedirler:

Dañi pergâle-i kâm almadın bazar-ı ‘âlemde
Benimle bilmezem bu çarh-ı gaddaruñ nedir kârı (K.4/ 26)

Derdimiz besdür bize incitme ey gerdün-ı dün
Biz bu miñnet-hâneye geldikse râhat bulmadık (G.137/ 3)

Felek, şekli itibariyle, kubbeye benzetilir.

Doğruluk kârı degildir felek-i pür-şuruñ
Egridür kıddi gibi işleri ol kanbūruñ (G.139/ 1)

Çametüñ ham revişüñ egri felek-kāruñ kec
Böyle cünbiş nedir eyā ki nedendir zūruñ (G.139/ 2)

Felekle karşı karşıya gelinip hesaplaşıldığı tek yer memduhun makamıdır. Çünkü memduhun makamı “mahall-i ircâ (isteklerin, arzuların yerine getirildiği makam)” dır:

İderken hırmenimden mūrlar hırman ile ‘avdet

Yine eyler havāle çarḥ-ı gerdūn berḳ-i ğaddārı (K.4/ 29)

Memduhun övgüsü yapılırken onun soyundan gelenlerin yani bütün aile efrādının şanlı, soylu olduklarına değiniliyor ve onların silsile halinde devam eden soylarını tanımlarken de dokuz kat felek benzetmesi kullanılıyor ve her gelenin bir öncekinden daha ālā (yüce) sıfatlara sahip olduğuna değiniliyor. Bu düşünceye göre bu dokuz felek; kainatın merkezi olan dünyayı, soğan zarı gibi, içiçe geçmiş şekilde çevrelemişlerdir. İlk yedi felekten sonra sekizinci felekte sabit yıldızlar ve burçlar bulunur. Dokuzuncusu da cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük, en yüksek felektir:

Veẓir İbn-i vezir-i ism ü şān-ı ābāsı

Nūh-āsmān gibi hep birbirinden a‘lādur (K.5/ 17)

Bir başka beyitte ise feleğin yedi kat olduğu inanışı da söz konusu edilir. “Pek çok dinsel gelenekte yedi çok önemli bir sayıdır.Yedi, sayısal tevilde manevi Üç ve maddi Dört sayılarının ideal bir bileşimidir ve böylece en mükemmel hayat yoluna işaret eder.(Schimmel, 2004: 117)”.

Cem‘ eyle kendüni sahrā-yı āh-ı şu‘le-ḫīz

Eflāk-i heftūme seferūñ yoḳ mıdur senūñ (G.142/ 5)

Feleğe insan özelliğinin verildiği beyitlerde; sevgiliyi hatırlayan feleğin gözyaşlarını sel gibi akıttığından, eteğine güneşin kanlı gözyaşlarını biriktirdiğinden, eteği ile aynadaki pasları sildiğinden bahsedilir:

Bārān-ı seyl-i ebr degüldür revān olan
Yād eyledikçe ol demi eyler felek bükā (K.2/ 38)

Dideden dāmān-ı eflāke döker hūn āfitāb
Ġalibā bir şāh-ı hūsne oldı meftūn āfitāb (G.10/ 1)

Buyursañ çarh-ı nīli āfitāb-ı ‘avn-ı re ‘yūñle
Siler āyīne-i mehtābdan dāmenle jengārı (K.4/ 16)

Hiçbir yıldızın bulunmadığı dokuzuncu kat göğe atlas denirken, üzerinde şekil bulunmayan ve düz bir kumaş olan atlasla da gökyüzü arasında ilgi kurulmuştur. Aşağıdaki beyitte de şair feleğe sitemli bir üslupla meydan okumakta ve sinesi aşk acısıyla parçalanmış olsa bile, onu dikmek için dönüp de felekten bir iğne dahi istemeyeceğinden bahsetmektedir:

Çāk olsa sīne ma‘ din-i āhen-rübā gibi
Bir süzen itmeme atlas-ı gerdūndan recā (G.2/ 4)

Felek burada alçak tabiatlının sırtına ay ve güneş gibi iki ağır tuğlayı yüklemiş biri olarak hayal edilir:

Yine bir sifle-nihād evini yapmağa gider
Mihr ü mehden bu felek şırtına urmuş iki hışt (G.21/ 6)

Gökyüzü şekil ve renk itibariyle, suyun üzerindeki hava kabarcıklarına benzetilmiştir. Bu benzetmedeki amaç ise her ikisini de geçici olduğunu ifade edebilmektir. Dünyaya ve maddeye değer veren insanlar için felek aslında tehlikeli bir oyun hazırlamış; bakış açıları son derece dar olan ve maddeye tapan insanlar için dünyayı, içinde zehir olan ve insanların sonunu hazırlayan bir şişe gibi sunmuş ve dünyaperest insanları bu oyundaki hilelerle kandırmıştır:

Nesüd umar anuñ âdem içinde görmez mi
Hâbâbveş küre-i âsumâni kâleb-i pûç (G.28/ 5)

Çeşm-i fakîre şişe-i zehr-âbdur felek
Dünyâ-pereste mâl ile dünyâ olur lezîz (G.41/ 4)

Gönül ehli olanlar asla felekten fikir şarabını ümit etmezler; zira felek mihnetle dolu olan dünyada talihsizlikten beli bükülmüş, kanbur bir haldedir. Felek, dünyanın yükünün altında ezilmiştir:

Ümîd-i bâde-i ‘ayş itmez andan ehl-i dil hergiz
Felek bu deyr-i pür-mihnetde zîrâ ser-nigün humdur (G.62/ 7)

Her zaman acımasız ve güvenilmez olarak nitelendirilen feleğin, insana ne zaman neyi sunacağı belli olmaz; o dönektir. Zaten rintlere sadece bir alev çemberi (yani hayatta kalabilmenin ve yaşamının zorluğu alevden bir çember ifadesi ile anlatılmaya çalışılmıştır) sunmakta ve onları bu yapay taçla kandırmaktadır:

Rind-i ser-gerdâna şanmañ kim felek efser virür
ŞuÖle-i cevväleden başına bir çenber virür (G.67/ 1)

Felek, sevgililerin kavuşmasına engel olan rakibe, zehirle dolu kadehe; dönüşü ve şekli itibariyle “gûy” a benzetilmektedir. Ayrıca sevgilinin gamzesi feleğin celladı olarak tanımlanır:

Dest-i kazâda düde-i âl-i Mehemmedi

Bu çarh-ı sebz-gün kadeh-i pür-sem olmasun (G.161/ 3)

Virmezse yâr-ı gerdiş-i ser-germüme sükûn

Çevgân-ı güy-ı çarh ola kadd-i hamîdesi (G.217/ 3)

Tiğ-i gamzeye dün ‘uşşâka ne işler kesdi

Çanlar dökdi o cellâd-ı felek ser kesdi (G.229/ 1)

1.2. Yıldızlar (Ahter, kevkeb, sitare, encüm)

Genel Değerlendirme

“Mistik bir işaret olarak ‘yıldız’ ın önemi, Sure 53’ ün başındaki “And olsun yıldıza” ayetinden anlaşılabilir. (Schimmel, 2004: 37)”. Divanda da yıldızlar sıkça söz konusu edilmekte ve daha ziyade, mekanlarının gökyüzü olması, bir kısmının uğurlu (sa’d) bir kısmının uğursuz (nahs) kabul edilmesi, güneşin doğması ile birlikte ortadan kaybolması ve ay ile olan münasebetleri açısından ele alınmakta; ayrıca sevgili için de benzetme unsuru olmaktadır.

Bir beyitte de yıldızların gündüz görünmeyiş, ah oklarının korkusundan gözlerini kapamış oldukları şeklinde hayal edilmekte; bir başka beyitte güneşin doruk noktasında iken, yıldızlara etkili bir bakış fırlatarak onları mahvetmesi şeklindeki bir takım güzel sebeplere bağlanarak anlatılmaktadır.

Yıldızlar ile İlgili Benzetmeler

Ben

Benler, renkleri, sayıları ve şekilleri dolayısıyla, gökyüzündeki yıldızlar için benzetme unsuru olur:

O şūhuñ âfitāb-ı ‘ārızından feyz alır dā’im

Anıñün nāz ider ħurşide ħāl-i kevkeb-i dil-ber (G.74/ 3)

O şūhuñ dāne-i ħāl-i ruḥundan feyz-yāb olmuş

Felekde aḥterimden ğayrı yokdur bir siyeh kevkeb (G.13/ 2)

Para

Yıldızlar, gökyüzüne pul pul dağılmış gümüş liralara benzetilmiştir. Felek o derece cimridir ki, bu gümüş külçeden bir tane bile yere düşürmemektedir:

Yire bir dāne düşürmez bu felek ħasteden

Nukra-i encümi hep bağrına basmış pul pul (G.147/ 7)

Yara

Aşğın aşk ateşi ile dağlanmış ve yıldızlar gibi parlak olan yaralarına, ayrılık ateşi de eklenince, aşık, gezegenler gibi, deli divane bir şekilde dönüp durmaktadır denilerek aşğın vücudundaki yaralar, yıldızlara benzetilmiştir:

Teb-i hicrūñle dilde ıztırābım var ki cünbişden

Nücüm-āsā tenümde dağlar seyyāredür sensüz (G.106/ 8)

Cevher

Yıldızların görünümü bir başka beyitte de, kış mevsiminde buzlanmış olan cevher olarak hayal edilmektedir:

O rütbe şiddet-i sermâ cihânı kapladı kim
Mişâl-i dâne-i gevher sitâre buzlandı (G.219/ 2)

Asker

Yıldızlar, ayın askerleri olarak hayal edilmekte; yıldız kümeleri ise donanmaya benzetilmektedir. Memduhun ordusunun ihtişamı ve askerlerinin sayısının çokluğu yıldızlar kadar ifadesi ile verilmektedir:

‘ Aceb mi tutsa İskender gibi iklim-i Zülmâtı
Rikâbında olur mâh-ı şeb-ârânuñ sipeh kevkeb (G.13/ 3)

Işık, Kıvılcım

Yıldızların ışığı, gece yolda kalanlara ya da yollarını şaşırana yönlerini bulmada yardımcı olmaktadır denilerek karanlıkta kalan gönüllerin de yıldızların ışığının yardımıyla hidayete erebileceğine değinilmektedir:

Bu zulmetgâhda rüşen dilâna peyrev ol zîrâ
Gice râhında kalsa gösterir güm-râh-ı reh kevkeb (G.13/ 6)

Yıldız kaydığı esnada gökyüzünde kırmızı bir kıvılcım oluşur ve bu durum sanki yıldızın gözüne çekilen bir milmiş gibi (mil ateşle yapılır, ateş de kıvılcım gibi kırmızı renklidir) hayal edilir. Acaba sevgilinin gözlerine de mil mi çekilmiştir ki aşığı görememektedir:

Bakmaz sitâre hâl-i dil-i zârıma Belîğ
Bilmem gözine mîl mi çekdi şîhâb-ı surh (G.33/ 6)

Gökyüzünde mübarek sayılan ve uğurlu olduklarına inanılan yıldızların meydana gelişleri güzel bir sebebe bağlanmakta; nur ve ışık kaynağı olan sevgilinin her hareketi ile birlikte o kaynaktan yükselen ışık dalgalarının, yıldızları oluşturduğu hayal edilmektedir:

Sebük-rūḫānedür her cünbişi ol menba' -ı nūruñ
Ki çarḫa süllem-i emvāc-ı pertevle su' ūd eyler (G.57/ 7)

Külâh

Bir beyitte de yıldızlar, cünûn erbâblarının gece sahrada başlarına giydikleri külâh gibi düşünölmüştür:

Cihānda derd-i serdür bār-ı zīb-i efser-i zerrin
Cünûn erbābına şahrāda besdür şeb-küleḫ kevkeb (G.13/ 5)

1.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

1.3.1. Süreyyâ

“Süreyyâ” yıldızının diğeri adı “Pervîn” dir. Divan şiirinde, daha ziyade gerdanlığa benzetilir. Şairin inci değerinde olan mısraları, gökyüzünün boynuna gerdanlık olmakta; şairin bu nazım gerdanlığı, feleğin boynunu süslemekte ve felek meydanında Süreyyâya bile yer kalmamaktadır:

Ḥacāletden mişāl-i kıatre-i sım-âb olur nālân
Miyân-ı sâḫa-i gerdūnda yer kıalmaz Süreyyâya (K.9/ 24)

Süreyyâ 'ıkd; Ülker denilen ikişer ikişer karşılıklı yıldız kümesidir. Bir beyitte de gönlü etkileyen şiir mısraları, mecliste saçılan Süreyya incilerine benzetilir:

Ṭarz-ı dil-keşle ser-âgaz idicek nazma Belîğ
Şevk ile bezme nişâr eyle Süreyyâ 'ıķduñ (G.143/ 5)

1.3.4. Samanyolu

Dünyada kötülük düşünen insanların mutlu olamayacağından bahsediliyor ve insanlarla Samanyolu arasında bu bağlamda bir ilgi kuruyor:

Birâzda tîğ-i ğadri der-niyâm it âzmâyişden
Mücerrebdür bu kim ğaddâr olan dünyâda kâm almaz (G.92/ 2)

1.4. Seyyâreler (Necm-i seyyâr, gezegen)

Aşğın aşk ateşi ile dağlanmış ve yıldızlar gibi parlak olan yaralarına, ayrılık ateşi de eklenince, aşık, gezegenler gibi deli divane bir şekilde dönüp durmaktadır:

Teb-i hicrûfile dilde ıztırâbum var ki cünbişden
Nücüm-âsâ tenümde dağlar seyyâredür sensüz (G.106/ 8)

1.4.1. Güneş (Âfitâb)

Memduhun övgüsü yapılırken diğer gezegenler arasında en ayrıcalıklı yere sahip olan güneşe benzetildiği ve hatta memduhun güneşten bile üstün tutulduğu dikkat çekmektedir. Zirâ dünyayı aydınlatan güneş dahi memduhun kapısının eşiğinde ancak bir çivi hükmünde kalmaktadır. Sevgilinin güzelliğini görenler onu her ne kadar aya benzetseler de eğer alemde güneş iki tane olsaydı bunlardan biri de sevgili olurdu denilerek hem güzellik güneşi olarak tanımlanan sevgilinin güzelliği mübalağalı bir dille anlatılmakta hem de bu vesileyle insanın

diğer yaratılmışlara olan üstünlüğüne değinilmektedir. Çünkü ay ışığını ve parlaklığını her daim güneşten almaktadır. Yani güneş cevher, ay ise arazdır. Güneş, aya feyz veren bir şeyhdir:

Olur tecellî-i gülmiĥ-i asitānuñdan
Hasedle ğonca-i gül āfitāb-ı ‘ālem-gîr (K.6/ 33)

Olur hem-vāre mazĥar kîmyā-yı feyzine şemsün
Ki ĥāl-i çillesinde subha dek şeb-gîr ider meĥ-tāb (G.9/ 6)

Memduhun vasıflarının ve geride bıraktığı eserlerinin övgüsünün nur mürekkebi ile yazıldığı sayfaya benzetilen güneşin, altın bir kalemle Mevlana gibi bir sanatçının elinden çıkmış mükemmel bir esere benzetildiğı de dikkati çeker:

Elinde ĥāme-i zerrîni Mevlānā-yı Rūmî-veř
Gice ařār-ı şemsi řevĥ ile tanzîr ider meĥ-tāb (G.9/ 5)

Güneşin ışınları, aşığın aşkından dolayı akıttığı kanlı gözyaşlarına benzetilmektedir:

Dîdeden dāmān-ı eflāke doker ĥün āfitāb
Ĝalibā bir řāĥ-ı hüsne oldu meftûn āfitāb (G.10/ 1)

Güneş batarken ayın doğması sırasında gökyüzünün almış olduğı kızıl renk, güneşin kanlı bir geceye sebebiyet verdiğı şeklindeki bir hayalin oluşmasına neden olmuştur:

Hāle-i āgūşa aldım ol meḥī ammā bu şeb
 Ḥavfım oldur ki ide nā-geh şebihün āfitāb (G.10/ 3)

Güneş, güzelliğinin en doruk noktasında iken, yıldızların gökyüzünde artık görünmez olmaları hadisesi de yine hüsn-i ta'lil sanatından faydalanılarak yıldızlar en yüce menzilde olmalarına rağmen mahv olup gidiyor ve güneşin doğması ile birlikte artık görünmez oluyorlar:

İder ol āfitāb-ı evc-i ḥüsne kec-nigeh kevkeb
 Anıñçün menzili 'ālī iken oldı tebeh kevkeb(G.13/ 1)

Güneş, ışınları toplayıp feleğin yıldızlarına verdiği için dilenciye benzetilmiştir:

Yanak ve aşk da güneşe benzetilir. Sevgilinin yanağı, güzellik açısından, cihanı aydınlatan güneşle kıyaslanmakta ve hatta ondan bile üstün tutulmaktadır:

Rüyuñ ki senüñ miḥr-i dıraḥşān gibi parlar
 Mercān lebüñ la' l-i Bedaḥşān gibi parlar (G.56/ 1)

Hevā-yı feyz-i mihr-i 'aşk ile şeb-gİR ider meḥ-tāb
 Ki cāmın selsebīl-i nürdan pür-şİR ider meḥ-tāb (G.9/ 1)

O şûḥuñ āfitāb-ı 'arızından feyz alır dā'im
 Anıñçün nāz ider ḥurşīde ḥāl-i kevkeb-i dil-ber (G.74/ 3)

Sevgilinin kaşları hilal şeklindeki aya, yüzü ise güzellik açısından gözleri kamaştıran güneşe benzetilmektedir. Bunları bir arada gören ay ile güneş sanki biraraya gelmiş gibi düşünmektedir. Gökyüzü, sırtına mavi bir

elbise giymiş insana benzetiliyor. Güneş ile ay ise bu elbisedeki gökkuşağı renklerini oluşturan nakışlara benzetiliyor. Gökkuşağı, gökyüzünün elbisesini süsleyen nakışlar olarak düşünülmüştür:

Ma'î kerrâkesi şırtında sipihrüñ taşlar
Şemsedür mihr ile meh kavs-i kuzah aña şerit (G.20/ 6)

“Güneş-zerre” mazmunu son derece önemlidir. Güneş varken zerrelerin hareketini görmek çok daha kolaydır. Zerrelerin bu hareketi cezbeyle kapılıp raks ediyormuş gibi yorumlanmıştır:

Getürdi cāzibe-i mihr rakşa zerrātı
Yürekde cünbişe meyl-i habīb olur bā' iş (G.25, 6)

Renk itibariyle ay gümüşe, güneş de altına benzetilmiştir:

Mihr ü mehdür sîm ile zerrîn iki mîzâb-ı çarh
‘ Ālemi sîr-âb ider envârdan seyl-âb-ı çarh (G.34, 1)

1.4.2. Zühre

Zühre, Divan şiirinde çok zaman şarkı, aşk, güzellik ve çalgı ile birlikte anılır. Bu beyitte de “raks” ile birlikte anılmıştır:

Nevāsı Zühreyi rakş-âver eyler bülbül-i şeydâ
Bu bağa bir daha gelmez Belîğ-i zârdan şoñra (G.176/ 7)

1.4.3. Utarit

Beliğ'in nazmını tarif için güneşin yıldızlı levhayı, yazarların piri ve feleğin katibi Utarit'in eline vermesi gerekliliği üzerinde durulmakta ve Utarit yine kalem ve levhayla birlikte anılmaktadır:

Nazm-ı Belîgi yazmağa hurşîd Uţârüdüh

Lâyık şunarsa destine levh-i müzehhebi (G.226/ 7)

1.4.4. Ay

"Ay, güzelliğın simgesidir ve insanın sevgilisini parlak ayla karşılaştırması, yapılabilecek en güzel övgüdür. (Schimmel, 2004: 36)". Divanda da daha ziyade sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olan ayın, sevgilinin güzelliği karşısındaki yenilgisi sık sık dile getirilmektedir. Kendisini sevgilinin güzelliğiyle kıyaslama kalkışan ay, dünyanın en kusurlusunun bile, sevgilinin terazisi ile yükselip değer kazandığını; ayın yükselip değer kazanabilmesinin de ancak sevgilinin ona itibar etmesi ile mümkün olacağı gerçeğini hiçbir zaman aklından çıkarmamalıdır:

Senüñle vezn idüp a' lâ tutarsa mâhı gam çekmem

Bu dehrüh nâkışı bälâya ref eyler terâzusu (K.3/ 4)

Bir başka beyitte sevgili ile ay yerine, bu kez güneş ile ay kıyaslanmakta ve güneşin batışı ile ayın doğuşu sırasındaki manzara terazinin işleyişine benzetilerek; güneş, terazide ağır geldiği için alçalırken; ay onun karşısında daha hafif geldiği için yükseliyor şeklinde hayal edilmektedir. Ay her ne kadar kendisini övse de, sevgilinin ve güneşin yanında değeri hep aşağıdır. Zirâ ay araz, güneş ise cevherdir ve ışığını güneşten almaktadır:

Devr-i hüsñünde bu devlet yüz virür āyīneye
Kim derūnında anuñ mäh olsa bīrūn āfitāb (G.10/ 4)

Feleğin elindeki tırnağa benzetilen ayın, bu tırnaklarla bile aşığın gönlündeki düğümleri çözemeyeceğinden bahsedilir:

Dest-i felekde meh gibi şad-nağun olsa da
Pür-piç-i kār-ı bī-dile olmaz girih-güşā (K.2/ 15)

İskender'in âb-ı hayâtı araması hadisesine telmihin olduğu bir beyitte ay, karanlıklar ülkesindeki âb-ı hayâtı aydınlatması yönüyle ele alınmıştır:

‘ Aceb mi tutsa İskender gibi iklim-i Zülmâtı
Riķābında olur mäh-ı şeb-ārānuñ sipeh kevkeb (G.13/ 3)

1.4.5. Hilâl (Mâh-ı nev)

Hilâl, memduhun atının nalının toprakta bıraktığı izler, işaret parmağının şekli, sevgilinin kaşları için benzetme unsuru olurken yine şekli itibariyle orağa, parlaklık itibariyle de cevhere benzetilir:

Zemīne naķş olup şad-mäh-ı nev na‘ l-i semendinden
Bu ayīn üzre cünbiş şābit itdi necm-i seyyārı (K.4/ 2)

Hilâl ebrūsı yāruñ ‘ anberīn tuğrā mıdur bilmem
Husuf-endüde yāhud gurre-i garrā mıdur bilmem (G.159/ 1)

Çarh-ı dūn t̄alib-i dūnyāyı fir̄ib ile Belīg

Çeşm-i necme koyup engüşt-i hilālî didi pişt (G.21/ 7)

Dās-ı perend-şifāt dest-i felekde meh-i nev

Hāşıl-ı mezra‘-ı ‘ ömrüñi itmekde direv (G.173/ 1)

1.4.6. Dolunay (bedr-i tam, çar-deh, bedr-i münîr, meh-i temâm)

Oluşumunu on dört günde tamamlayan dolunay, eksiksiz, kusursuz ve parlak görünmesi itibariyle, sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olmaktadır. Sevgili öylesine güzeldir ki, onun bulunduğu toprak zerreciklerinin her birinin pırıltısı, dolunayı bile kışkırtmaktadır. Ayın dolunay hâli ile sevgilinin dolunaya benzetilen yüzü, güzellik açısından birbiriyle kıyaslanmakta ve sevgilinin yüz güzelliğini gören dolunayın, onunla boy ölçüşmeye bile kalkışmaktan utanarak saklandığından bahsedilmektedir:

Fürûğ-ı mihr-i ruhsāruñla bedr-i tāmdu mir’āt

Cihānda yoħsa hem-reng-i sevād-ı şāmdur mir’āt (G.16/ 1)

Bu hāk-i dergeh-i Şeyhü’l-en‘ āmdur ki anuñ

Cihānda lem‘ a-i zerrātı reşk-i bedr-i münîr (K.6/ 24)

1.5. Işık (pertev, ziya, şu’â, rûşen, ta’b, tâbiş, âb u tâb, fürûğ, envâr)

“Işık neredeyse tüm dinsel geleneklerde merkezi bir rol oynar ve tek başına düşünüldüğünde zayıf insan gözünün algılayabileceği kadar parlak olan ışık kavramı Kur’ an’ın açık onayına sahiptir.(A. Schimmel, tanrının yeryüzündeki işaretleri, s.33)”. Divanda daha ziyade güneşin ve ayın ışıklarının bütün alemi aydınlattığından bahsedilirken; bunun yanında birde sevgilinin yüzünün şehri aydınlattığı, şairin şiirinin karanlığı

aydınlatan ay ışığı gibi olduğu da söz konusu edilmiştir. Dolunayın ışıklarının söz konusu edildiği bir beyitte ayın ışıkları, gökyüzünde uçan oka benzetilir. Ayrıca ay, gökyüzüne ışıklarıyla manzara çizmektedir. Bir başka beyitte de yine yıldızların ışığından bahsedilmekte ve karanlıkta kalan gönüllerin, yıldızları öncü alarak, yollarını bulup ışığa kavuştukları söz konusu edilmektedir. Sevgili ışık kaynağıdır ve o kaynaktan dalgalar halinde gökyüzüne yükselen ışık, yıldızları oluşturur:

Şa‘ādet burcınıñ iķbāl-i hūrşid-i ciĥāndārı
Ziyā virdi bu şehr-i dil-keşe pertevle dīdārı (K.4/ 1)

Felekde gūyīyā bir peĥlevān-ı nāvek-efgendür
Şu‘āda tīr-i perrān hālesin zih-gīr ider meĥ-tāb (G.9/ 4)

Bu zūlmetgāhda Rūşen-dilāna pey-rev ol zīrā
Gice rāhında ħalsa gösterür güm-rāha reh kevkeb (G.13/ 6)

1.6. Karanlık (tār, zūlmât)

Rengi dolayısıyla, daha ziyade, geceyle, ışıkla, zulmetle ve bunları çağrıştıran diğer unsurlarla birlikte kullanılmaktadır. Şairin nazmı, karanlığı aydınlatan ay ışığıyla kıyaslanmaktadır:

Şuā‘ -ı tār-ı meĥ-tāb ile ‘ıkd-i lū’lū-yi nazmın
İderse bī-tekellūf gerden-i eflāke pīrāye (K.9/ 23)

‘ Aceb mi ħtusa İskender gibi iklīm-i Zūlmātı
Riķābında olur māh-ı şeb-ārānuñ sipeh kevkeb (G.13/ 3)

1.7. Gölge

Gölge, güneş ile birlikte anılmasının yanında; padişahların, Allah'ın gölgesi kabul edilmeleri, Hüma kuşunun gölgesinin üzerine düştüğü kişiye uğur getireceğine inanılması, sevgilinin serviye benzetilen boyunun aşığı gölgelik olması halinde o kişinin gam ve kederlerden kurtulacağı ve başına devlet kuşu konmuşçasına talihinin ve bahtının açılacağı, meclislerin ağaçların gölgesinde kurulması gibi husularla birlikte de ele alınmıştır:

Ola niḫāl-i ḳadūñ tünd-bād-ı ğamdan emīn
Ki sāye-efken-i fark-ı sere-i 'āyādur (K.5/ 43)

Tevecüh-i eṣer-i baht-ı vājgūnumdan
Serümde sāye-i bāl-i Hümā olur ŧemŧir (K.6/ 56)

Kime bir serv-ḳāmet sāye-endāz olsa 'ālemde
Ğam u ekdārdan āzādedür başında devlet var (G.72/ 6)

1.8. Diğer Kozmik Unsurlar

1.8.1. Ay (Husûf, husûf-endûde, mâhî-i giriftâr) ve Güneş Tutulması

Sevgilinin kaşları şekil itibariyle hilale, tutulmuş bir aya, ay yüzlü olan sevgilinin yüzündeki ay lekelerine benzetilmiş ama hangisi olduğuna tam olarak karar verilememiştir:

Ayın, güneş ile dünya arasına girmesi ve güneşin görünmesine mani olması hadisesine "güneş tutulması (kusûf-ı hûrŧid güneş tutulması)" denir. Güneş tutulması sırasında güneşe çıplak gözle bakmak hem göz sağlığı için zararlıdır hem de uğursuzluk sayılır. Bu haldeyken güneşe isle karartılmış bir cam ardından bakmak gerekliliği dile getirilir.

Bu beyitte de ayva tüylerinin, tıpkı güneş tutulması sırasında güneşin güzelliğine halal getiren ay gibi, sevgilinin güzelliğini perdelediğinden bahsediliyor ve tutulmuş güneşe bakmak nasıl uğursuzluk getirirse, yüzünde ayva tüyü bulunan güzele bakmak da kişinin talihinin ters gitmesine neden olacağından bahsedilmektedir. Tutulan güneşe, ancak isli cam parçasının ardından bakılabiliyorsa, ayva tüylü güzelin güzelliğine de ancak saf olan gönül aynasında bakılabilir.

Girer  us fa  ac letle t b-ı rüyından
Eger ki olsa muķabil anu la bedr-i m n r (K.6/ 8)

‘Aks-i h b n  alur merd mege t r-ı nig h
 ayl-i m h -i girift r  çeker  araya aç (G.129, 5)

Hil l ebr s  y ru  ‘anber n  uğr  m dur bilmem
 us f-end de y hud gurre-i garr  m dur bilmem (G.159/ 1)

1.8.2. Meht p, H le

Ayın ışığı ile, Şairin ise Şiirleri ile etrafındakilere feyz vermesi arasında ilgi kurulmuştur:

Őu  -ı t r-ı meĥ-t b ile ‘ıkd-i l ’l -yi nazmın
 derse b -tekell f gerden-i efl ke p r ye (K.9/ 23)

Pehlivana benzetilen dolunayın etrafındaki h le, ok atarken parmağa takılan yüzük gibi d ş n lm şt r:

Felekde g y y  bir peĥlev n-ı n vek-efgendür
Şu‘ada t r-i perr n h lesin zih-g r ider meĥ-t b (G. 9/ 4)

Mehtap, elinde altın kalem bulunan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye benzetilmiştir. O elindeki altın kalemlle, gece vakti güneşin eserine benzer bir manzara çizer, yani güneşi tanzir eder:

Elinde hâme-i zerrîni Mevlânâ-yı Rûmî-veş
Gice aşâr-ı şemsi şevk ile tanzîr ider meḥ-tâb (G.9/ 5)

Mehtap karanlık geceleri aydınlatarak gönülleri çalan bir hırsız gibi düşünülüyor. Ayrıca bir beyitte de mehtap kişileştirilerek sabaha kadar inziva halinde ve uykusuz bir şekilde bekleyen mürid gibi düşünülmektedir:

Siyeh-tab'ân olur rûşen-dilânũñ düşmen-i cânı
Ki düzd-i tîre-rûzi dâ'imâ dil-gîr ider meh-tâb (G.9/ 7)

Olur hem-vâre mazḥar kîmyâ-yı feyzine şemsüñ
Ki hâl-i çillesinde subha dek şeb-gîr ider meḥ-tâb (G.9/ 6)

Ay ışığı, gece gökyüzünde yakılan bir meşaleye benzetilmiştir:

Bir tonanma var Belîgâ cem' olup ḥayl-i nücûm
Gice At Meydânına meş' al yakar meh-tâb-ı çarḥ (G. 34/ 7)

1.8.3. Şihâb, Berk

Kahr, şimşek olarak tahayyül edilir. Felek, gaddar şimşeğe işini havâle ederek harmanlık (dünya) taki harmanlar (dünya nimetlerin) ın yanıp yok olmasına neden olmuştur. Sevgilinin kırmızı yanağındaki ayva tüyleri, gülün üzerine düşen şimşeğin ateşinden çıkan duman gibi

düşünülmüştür. Yanak güle, ayva tüyler ise dumana benzetilmiştir. İnanişaya göre, kırmızı renk şimşegi üzerine daha çabuk çeken bir renktir. Kırmızı ateşin rengidir. Sevgilinin karınca gibi küçük olan gözlerinden peyda olan bakışları, samanlıktaki harmana ateş düşüren bir şimşek etkisi yapmaktadır. O kafir sevgili, öylesine ateşlidir ki, gönül gemisi ona çatacak olsa, o sitem şimşegi ile naralar atarak, ateşli yaratılışı, naraları ve sitemleriyle bu gönül gemisini yakar. Sitem etmeyi seven sevgili, yüzündeki örtüyü kaldırdığından ve güzelliğini gösterdiğinden beri, memlekete zulüm şimşeginin ateşini bırakmış gibidir; güzelliğiyle ortalığı kasıp kavurmaktadır:

Şadā-yı berķ-i ķahrı cūş idince ķulle-i deyrūñ
‘ Aceb mi nīm-i rehden ‘ avdet itse bāng-i naķūsı (K.3/ 29)

İderken ĥırmenūmden mūrlar ĥirmān ile ‘ avdet
Yine eyler ĥavāle ķarĥ-ı gerdūn berķ-i ġaddārı (K.4/ 29)

Revişde ey perī-rū berk-i ‘ ālem-sūza beñzersin
Şitābından kebāb oldı cigerler bir yemeklik yap (G.12/ 3)

İderdim ol ruĥ-i al-i ĥaţţ-āvere teşbīh
Olaydı āteş-i berk-i gül üzre sāye-i dūd (G.39/ 5)

Berķ-i sitemle nāra yaķar ķatsa fūlk-i dil
Āteşlidür o kāfir-i ĥüsn İngilizlidür (G.84/ 5)

2. ZAMAN VE ZAMAN İLE İLGİLİ MEFHUMLAR

2.1. Zaman (dehr, rûzgâr, vakt)

Zaman daha ziyade hızla akıp geçtiği ve buna paralel olarak da ömrün ne denli kısa olduğu anlatılırken sık sık söz konusu edilmiştir. Herkesin eskimiş testiyi kırması gibi; geçen zaman da insanların cismini hebâ eder. Bu nedenle zamanı iyi değerlendirmek gerekmektedir; zira insan dünyaya bir kez gelmektedir:

Cismini eyler hebâ pîrānuñ elbet rûzigâr

Küzeyi herkes müdām oldıqça müstamel kırar (G.79/ 5)

Zamanın paraya benzetildiği bir beyitte de aşığın zaman parasını sevgilinin yolunda harcadığından bahsedilmektedir:

Naqd-i vaqti şehūñ yolına şarf hep itdim

Mâl-i hūlyā-yı visâli beni dervîş itdi (G.227/ 3)

Ayrıca zaman kavramı, aşık açısından, sevgili ile birlikteyken ve ondan ayrıyken olmak üzere iki değişik açıdan anlam kazanmakta; aşığın ruh durumuna göre anlamlar yüklenmektedir. Sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda hayat ona anlamsız gelmekte; uykudan bile uyanmak istemeyen aşık, dertlerinden kurtulabilmek için sürekli uyumayı, bu vesileyle dünya ile olan bağlantılarını kesmeyi denemektedir. Bu da ağır bir depresyonun habercisidir:

Hayālūñ düşde görmek arzū-yı dīde-yi cāndur

Göz açmak h'âbdan her şubh-dem düş-vârdur sensüz (G.106/ 3)

2.2. Mevsimler

Bahar

Bahar divanda en çok söz konusu edilen mevsimdir. “Gül mevsimi” olarak da anılır. Yeniden dirilişi çağrıştırır. Ancak çilekeş olan aşıklar için gül mevsimi bile çare değildir. Onlar her mevsim olduğu gibi ilkbaharda da gamlıdırlar.

İlkbahar, bahçelerde kurulan bezm meclisleri açısından da söz konusu edilmektedir. Meclislerin başlangıcı ilkbahar, sonu ise kış mevsimidir. Şair kış mevsimi olmasına, meclislerin nihayet bulmasına rağmen hala ilkbahardan kalan sersemlik hâlini üzerinden atamamıştır.

Sevgilinin aşığa himmet etmesi ile ilkbahar mevsimi arasında ilgi kurulmuştur. Çünkü yaşayan tüm canlıların yeniden canlandığı ilkbahar mevsimi, tabiat için bir himmet mevsimi şeklinde değerlendirilebilir. İlkbaharda goncaların tekrar filiz vermeye başlaması da yine yaratıcının tabiata ve insanlığa sunduğu bir lutuf olarak yorumlanabilir:

Ümîd-i nev-bahâr-ı himmeti ol gülbün-i lütfuñ

Hazân vaqtinde güyâ bülbül eyler şab'-ı me'yûsı (K.3/ 23)

Zaman zaman ilkbahar ile sonbaharın kıyası yapılmakta ve bunların insan üzerindeki etkilerine değinilmektedir. İlkbahar “ümit” ile birlikte zikredilirken, sonbahar ise “ümitsizlik” i çağrıştırmaktadır.

Şair, bahar ayında tabiattan ilham almaktadır. Güllerin bahar mevsiminde açmaları ve bülbüllerin bu durumdaki memnuniyetleri “baharın feyzi bülbüllere safa vermiştir; çünkü gül, gönlünde gizli olan sırlarını ve güzelliğini perdeyi yırtarak arz etmiştir” denilerek anlatılmaktadır:

Güller her ne kadar bahar mevsiminde açsalar da, sevgilinin güneşe benzeyen yanağını gördüklerinde bahar geldiğini sanıp kış mevsiminde bile açabilmektedirler diyerek, sevgilinin güzelliği mübalağa sanatından faydalanarak anlatılmakta ve sevgilinin güzelliğinin etrafındakileri nasıl kendisinden geçirdiğine, nasıl hayran bıraktığına dikkat çekilmektedir:

Açılır güller şitâ vaktinde manend-i bahâr

Rûy-ı cânân olsa bir gün mihr-i 'âlem-tâb-ı çarh (G.34/ 5)

Sevgilinin hayali, aşğın en mutlu olduğu bahar mevsiminde bile karşısına çıkıp onu huzursuz etmektedir.

Bahar mevsiminde, yol boyuna karşılıklı dizilmiş serviler, şekil itibariyle, asma kütüklerinden yapılan tâklara benzetilmiştir ve bu şekildeki duruşlarıyla efendisi önünde boynunu eğmiş kulları hatırlatmaktadır:

Başayor sebze-i bî-gâne-i haţ bâğ-ı ruhuñ

Rûy-ı âyineye diğkâtle nigâh it bir yol (G.147/ 4)

Bahar mevsiminde insanların yürüyüşlere, gezilere çıktığı ve aşıklar arasında ilk aşkın bu geziler sırasında vuku bulduğu söz konusu edilmektedir. Aşık, bahar seyrine çıkan şuhu görüyor ve onu gördüğü ilk anda, ilk bakışta ona aşık oluyor; gönlü ona meyl ediyor:

Çıkdı bahâr seyrine bir şüh mâ 'ili

Evvel nazarda göñlüm anuñ oldı mâ' ili (G.220/ 1)

Yaz

Allah'ın hikmeti icabı yazların sıcak oluşu üzerinde duruluyor:

Cihānda tā ki ebed muḳtezā-yı hikmet ile
Şitāda şiddet-i sermā sayfda germādur (K.5/ 42)

Sonbahar (Hazān)

Sonbahar mevsiminde havaların yavaş yavaş soğumaya başladığı anlatılırken diğer yandan da bu mevsimin insanlara ümitsizliği ve ölümü hatırlattığı söz konusu edilmektedir. Bir beyitte de hazan mevsimi ile yaşlılar arasında ilgi kurularak; bu mevsimde ağaçların yapraklarını dökmesi nasıl ki bir sonu hatırlatıyorsa, yaşlılık da insanlara hazan gibi bir sonu, ölümü hatırlatmaktadır denilmektedir:

Metā' -ı zīver-i dünyāyı terk ider pīrān
Ḥazān irince hemān berg ü bārı silker şāḥ (G.32/ 9)

Kış

Allah'ın hikmeti icabı, kışların soğuk oluşu üzerinde duruluyor. Kış mevsiminde buzla kaplı olan zemin tuzlanmış pastırmaya benzetiliyor:

O rütbe şiddet-i sermā cihānı ḳapladı kim
Mişāl-i dāne-i gevher sitāre buzlandı (G.219/ 2)

Cihānı başdı şitā zīr-i yaḥda ḳaldı zemīn
Gören şanur anı başdırmadur ki tuzlandı (G.219/ 3)

Cihānda tā ki ebed muḳtezā-yı hikmet ile
Şitāda şiddet-i sermā sayfda germādur (K.5/ 42)

2.3. Aylar (hemgâm-ı rûze)

Ramazan ayı insanların nefsini kontrol altına almayı öğreten bir ay olarak zikredilmekte ve ihtiyarlıkta insana gelen şan ve şöhret, oruç ayında insana gelen meyil ve istekler kadar boş ve anlamsız kabul edilmektedir:

İkbâl ü baht bî-mezedür ‘aḥd-i şeybde
Hengâm-ı rûze gelse dile iştiḥâ ‘abeş (G.24/ 3)

2.4. Gün

Gün İle İlgili Unsurlar

Sabah (Seher, subh)

Güneşin her sabah yeniden doğuşu, tabiat olaylarının her gün aynı şekilde vuku bulduğuna işaret etmektedir ve yine bu doğal olay, aşıkların ah dumanları ile kararıp kirlenen feleğin eteğini güneşin her sabah sabun sürerek temizlediği şekilde son derece güzel bir hayalle verilmektedir:

Her şubh miḥr-i ḥāk deryâda yüz sürer
Ol âfitâb-ı ḥüsn yanında bedr nedir (G.83/ 3)

Böyle bî-pervâ nice mestâne kec-rev olmasun
Her seher çarḥa şunar bir cām-ı gülgün âfitâb (G.10/ 2)

Bir beyitte de sevgilinin yanağı, parlaklığı yönünden, sabaha benzetilmiştir:

Rüyuñ şabah ‘ıyd-ı saçuñ leyletü ’l-ḳadr
Ġayrı ciḥânda ‘âşıḳa ‘ıyd u ḳadr nedir (G.83/ 4)

Ayrıca dertlerin gece daha da arttığı söz konusu edilmiştir:

Kesme Belig̃ dāman-ı ŧebde figānī kim
Te 'ŧīr-i āh-ı sūziŧ-i 'āŧıq seherdedür (G.45/ 6)

Seher vakti, namaz vakti olması sebebiyle de zikredilmekte ve bu saatte yapılan ibadetlerin, duaların ve bedduaların geri çevrilmeyeceği ve eninde sonunda kabul edileceği inancı da dile getirilmektedir.

2.5. Akŧam, Gece (ŧeb)

Gece ile gündüzün sürekli bir ŧekilde birbirini takip ettiği ve bunun doğal bir tabiat olayı olduğu anlatılırken diğer taraftan da karanlığın insanları daraltan, bunaltan bir mefhum olduğu üzerinde durulmaktadır. Karanlıktan bunalan, daralan gönülleri ise mehtap aydınlatmaktadır:

Geh edhem-i ŧeb gāh biner eŧheb-i rūza
Yok bu tek ü pū çarħ gibi hiçbir ulađda (G.183/ 4)

Siyeh-tab' ān olur rūŧen-dilānuñ dūŧmen-i cānı
Ki düzd-i tīre-rūzi dā'imā dil-gīr ider meh-tāb (G.9/ 7)

Ayrıca meclislerin gece kurulduğuna da iŧaret edilmektedir:

Bu ŧeb revnāq-fezā-yı bezm-i meh-tāb olmasun ol ŧūħ
Ki germiyyetle cism-i pākine te' sīr ider meh-tāb (G.9/ 9)

Güneŧin doğduğu anda, ayın batması ve o sırada her ikisinin gökyüzündeki birlikteliği sırasında, gökyüzünün almıŧ olduğu kızıl renk, yine ilginç bir hayalle anlatılmakta ve "ay (yüzlü sevgili) ı avuçlarının içine alan aşıkın, esas korkusunun, güneŧin bunu görüp de bu geceyi kanlı bir geceye çevirmesi" olacağından bahsedilmektedir:

Hāle-i āgūşa aldım ol meḥī ammā bu şeb
 Ḥavfum oldur ki ide nā-geh şebihün āfitāb (G.10/ 3)

Yıldızlar da gece ortaya çıkmaları ve yollarını şaşırarlara yönlerini bulmalarında onlara yardımcı olmaları gibi yönleriyle ele alınmıştır:

Bu zūlmetgāhda Rūşen-dilāna pey-rev ol zīrā
 Gice rāhında ḳalsa gösterür güm-rāha reh kevkeb (G.13/ 6)

Ayrıca bir beyitte İslâmî inanışa göre kutsal kabul edilen Kadir gecesi zikredilmekte ve gece ile saçlar renk benzerliği açısından birbiriyle ilgilendirilerek verilmektedir:

Yanaşub bezmde duḡt-ı reze başma nemegi
 Zāhid incitme ki şurīdedür ol ḳız bozultur (G.80/ 4)

3. DÖRT UNSUR

İnsanın yaratılışında dört unsurun ve dolayısıyla bu dört unsurdan biri olan suyun sıklıkla zikredildiği ve ayrıca suyun hem celal hem de cemal sıfatını taşıdığından bahsedildiği dikkati çeker.

3.1. SU

3.1.1. Umumî Olarak Su

Su, İskender ile birlikte “âb-ı hayât” a telmihen ve bunun yanı sıra sevgilinin dudağının âb-ı hayatla olan benzerliği itibariyle sık sık söz konusu edilmektedir.

Su ile İlgili Benzetmeler

Sevgilinin göğsü, renk itibariyle, berrak bir su olarak düşünülüyor.

Aşığın ölü bedeni, sevgilinin lal renkli dudaklarını öptükten sonra ölümsüzlük suyunu arama sevdasından vazgeçmiştir. Çünkü sevgilinin dudakları aşığın canına can katmıştır:

Bu cism-i mürdeye būs-ı leb-i la‘l-i ‘alicāndır
Ferāmūş itdi gönlüm cüst-cüy-ı āb-ı hayvānı (G.222/ 2)

3.1.2. Deniz

Günahların çokluğu deniz ifadesiyle anlatılmakta; istek ve arzularına yenik düşen insanların bu günah denizinde battıkça battığından bahsedilmektedir:

‘Ummān-ı ma‘ siyetde idüp ğavtakārılık
Oldı ḥabāb-ı mā gibi dil mā’il-i ḥevā (K.2/ 53)

Deniz, daha ziyade inci ile birlikte zikredilmiştir:

Zuḥur itdükçe ma‘ nā gevher-i ‘Ummān-ı ṭa‘ bından
Ḥacāletten erir şebnem gibi deryānuñ incüsi (K.3/ 26)

Fitneler çıkaran dalgalar ve denizde vuku bulan medd-cezir hadisesi ile dünyadaki sevinç ve sıkıntının birbirini takip etmesi arasında bağlantı kurulmaktadır:

Miṣāl-i cezr ü medd-i mevce-i deryā-yı pür-i āşüb
Bu dehr-i pür-ġamuñ iḳbālünün der-pey-der idbārı (K.4/ 28)

Ayrıca deniz, memduhun yaratılışı, ilmî, lutf ve keremi için de benzetme unsuru olmaktadır. Allah'ın rahmetinin engin bir derya olduğundan basedilmektedir.

Şarabın kadeh içerisindeki hareketleri ile şarap içip sarhoş olan insanların hareketleri dalgalara benzetildiği gibi güneşin ve ayın ışınları da dalgaya benzetilir.

Denizin dalgaları ile ilahi aşk şarabının insanın gönlünde meydana getirdiği titreşimler ve değişimler arasında bir benzerlik kurulabilir.

İnsanın isteklerinin bitmediği ve insanın elde ettiği her şeye rağmen tatminsiz olduğu gerçeği anlatılırken, onların dünyevî istekleri gitgide yayılan dalgalara benzetilmiştir:

Virmem hayâl-i dil-bere çeşmümde cā 'abeş

Olmaz habâb-ı meclis-i mevc-i hevâ 'abeş (G.24/ 1)

Dalgalar adeta, denizin dışındaki unsurları denizin dibine çeken ve onları denizin bünyesine dahil eden, onlara denizin dibindeki dünyanın kapılarını açan ve denizi bütünleyen unsurlardır:

Leb-i deryâda senüñ hemçü 'aşâ-yı Mūsâ

Açılır naḥl-i kadüñ 'aksine dervâze-i mevc (G.26/ 7)

“Kan denizinin dalgaları gönülde çarpıp durmaktadır” ifadesi kalbin çalışma seyri anlatılmaya çalışılmakta ve kalbin hareketi güzel bir sebebe bağlanarak; kalbin; kanı, sevgilinin gönülde yer edinen hayalinin ayaklarına ulaşabilmek için pompalayıp durduğundan bahsedilmektedir:

Dilde teşādüm itmede emvâc-ı baḥr-i ḥūn

Pây-ı hayâlün öpmege ister geliş budur(G.58/ 2)

3.1.3. Dalga

Denizdeki dalgaların sahile çarpıp geri dönmesi hadisesi ile dünyadaki gamın ve sevincin bir gidip bir gelmesi hadisesi arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu gam dünyasında mutluluğun ardından hüznün gelmesi ve tüm bu zıt duyguların birbiri ardınca devam edişi, ne mutluluğun ne de mutsuzluğun daimî olmadığı, bu değişen duygu hallerinin, tıpkı med cezir hadisesinde olduğu gibi, dalgalar şeklinde birbiri ardınca meydana geldiği anlatılıyor. İnsanların nefes alıp verirken göğsünün hareketi (göğsün inip kalkması) yaşamın devamlılığına işaretler, dalgalara ve denizdeki medd ve cezir olayına benzetiliyor.

Miṣāl-i cezr ü medd-i mevce-i deryā-yı pür-i āṣūb

Bu dehr-i pür-gamuñ iqbālünüñ der-pey-der idbārı (K.4/ 28)

Erreveş birgün keser naḥl-i ḥayātın bī-dirīg

Cezr ü medd-i mevce-i enfās iken ‘İsā-yı rūḥ (G.31/ 8)

Dalgaların hareketi ile yelpazenin hareketi arasında benzerlik kuruluyor:

Düşdi sūzişle dil-i āba ḥayālün ki müdām

Müteharrik Kef-i ‘Ummān ile yelpāze-i mevc (G.26/ 3)

Sahile vuran dalgalar ile sevgilinin dudakları arasında benzerlik kurulmuş ve hem denizin suyu hem de tükürük arasında da tuzlu oluşu yönüyle ilgi kurulmuştur. Öpüşme anında dudaklarda kalan az miktardaki tükürük, aşığın gönlüne ve ağzına lezzet katmaktadır. Yemeklere koyulan bir tutam tuzun da lezzeti artırdığı unutulmamalıdır:

Büs itse pây-ı dil-beri la' l-i bütân gibi
Telh-âb-ı mevce-i leb-i deryâ olur lezîz (G.41/ 2)

Şarabın insanın bünyesine verdiği keyfiyet, kendisini kademe kademe hissettirir. Beyitte buna değinilirken, diğer taraftan da bu etki kendisini kademe kademe hissettirdiği için dalgalarla bağlantı kurulmuş ve şarabın verdiği safanın insan bedenini ve psikolojisini dalga dalga etkilediğine değinilmiştir. Şarabın verdiği neşeden hasıl olan saf dalgaları, sevgilinin cisminin şarap rengi (kırmızıya yakın bir renk) i almasına sebep olmuştur. Yani içki içildikten sonra insan bedeninde ve psikolojisinde bir takım görünür etkilerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Şarabın bedenin ısını arttırması, cismin şarap rengi olan kırmızı renge dönüşmesine neden olur:

Fürûğ-ı neş'eden mevc-i şafâ cismünde mey-gündür
Habâb-ı bâde-veş pîrâhenüñ fânüs-ı gül-gündür (G.51/ 1)

3.1.4. Akarsu (Irmak, Cüy, Cüy-bâr, âb-ı revân)

“Irmaklar zannedildiği gibi yalnızca bu dünyaya ait değildir: Cennet, Kur'an'ın pek çok yerinde “altından ırmaklar akan bahçeler (Sure 48: 17) olarak tasvir edilir. Berrak suyun temizleyici ve serinletici özelliği, ezel ve ebedi güzelliğin bir bölümünü ve parçasını oluşturur (Schimmel, 2004: 30)”. Divanda da akarsular ve ırmaklar, daha ziyade aşığın gözyaşları için benzetme unsuru olmaktadır. Aşık, gönlünü, aşk derdi neticesinde akıttığı gözyaşlarıyla dolan bir ırmağa benzetir:

Kef-i sirişk-i terüm reşksâz-ı 'aberdür
Ki taldı nükhet-i zülfiyle cüy-bâr-ı zamîr (K.6/ 16)

Sevgilinin ayakları (bacakları) Safâ Dağı'ndan (kalçalardan) çıkan iki güzel ırmak olarak hayal ediliyor. Yani sevgilinin bacaklarının kusursuzluğu ele alınarak, bacaklar ırmağa benzetilir:

Sürini küh-ı billür iki sâķi pây-ı nigâr

Çıkar o küh-ı şafâdan dü-cüy-ı ra' nâdır (K.5/ 12)

3.1.5. Bulut

Divanda “ebr, ebr-i güher-bâr, sehâb, ebr-i nisân” şeklindeki ifadelerle karşımıza çıkan bulutlar, daha ziyade yağmur için söz konusu edilmiştir. Bulutun cevher saçmasından kasıt yağmurdur. Yağmur nimet olarak kabul edilir; çünkü su hayatın devamlılığını sağlar.

Kerem sahibi olan insanlarla, bulut arasında ilgi kurulmuştur. Bulut, yağmur ile nimetini yeryüzüne ulaştırmaktadır. Kerem ehli olan insanda bilgisi, hüneri ve ihsanıyla insanlara feyz saçmaktadır. Bunlardan faydalanan da ancak akıl sahibi insanlar olacaktır. Cahiller ise tüm bunlardan habersizdir:

Seher-i bîm-i ğubâr-ı leşker-i encüm-şümârından

Sitâre tıtdı piş-i çeşmine ebr-i güher-bârı (K.4/ 5)

Yine ehl-i keremden ‘ad ider şahib-hired ânı

Eger ihsân iderse aldığın her kim sehâbâsâ (G.4/ 7)

Gözler, bulut olarak hayal edilmiştir. Aşıkın gözlerinden akan gözyaşları, yağmur bulutlarını bile kıskandırmaktadır:

Bu hüsn ü şa' şa-i berk-süz ile ol mäh

Sehâb-ı dîdelerim itdi reşk-i ebr-i matîr (K.6/ 18)

Nisan bulutundan sedef inciye, engerek yılanı ise zehri kapar. Yani herkes kendi yaratılışına uygun olan şeyi alacaktır:

Halkuñ isti' dādına vā-bestedür āşār-ı feyz
Ebr-i nisāndan şadef dürdāne ef' î sem kapar (G.59/ 2)

3.1.6. Yağmur (bārān, âb-ı matar, matîr)

Yağmur, feleğin sevgiliye andıkça döktüğü gözyaşları olarak hayal edilmiştir. Âşıkın gözyaşları, yağmur bulutlarını bile kıskandırmaktadır:

Zuħur itdikçe ma' nā gevher-i 'Ummān-ı ta' bından
Haceletten erir şebnem gibi deryānuñ incüsü (K.3/ 26)

Eşküm virür tarāveti müjgān-ı çeşmime
Neşv ü nemā çemenlere āb-ı maṭardadır (G.45/ 5)

Bu hüsn ü şa' şa-i berk-süz ile ol mäh
Şehāb-ı dīdelerim itdi reşk-i ebr-i matîr (K.6/ 18)

3.1.7. Çiğ (Şebnem, jale)

Memduhun yaratılış ımanından, mana gevherinin zuhur etmesi ile birlikte deryanın incisi, utancından şebnem gibi erimiştir.

Gül, rengi itibariyle, sevgilinin yanağına benzetilmiştir. Gülün üzerindeki şebnem ile de sevgilinin yanağındaki ter arasında ilgi kurulmuştur:

Rüy-ı hoy-kerdeye yaşdandıkça destüñ nem kapar
Gül yüzinden pençe-i mihr-i felek şeb-nem kapar (G.59/ 1)

Şebnem kadar saf ve berrak olamayan, horlanmışlık toprağında kalmaya mahkumdur denilmektedir. Çiğ, kutsal kabul edilen gökyüzünden iner. Gökyüzünden dökülen yağmur ve çiğ taneleri gökyüzünde iken saftır, yere düşünce süfli olur. Bu durum, insan kalbi ile de bağlantı kurularak anlatılabilir. Saf olan insan kalbi yücelmeye layıkken, daima kötülük düşünen insanlar ise rezil ve zelil olmaya mahkumdur:

Çalır şebnem gibi şâf olmayan hâk-i mezelletde

Ki her bir kaçreyi eflâke mihr-i âsumân çekmez (G.95/ 3)

Beyitlerde sevgilinin gözyaşları ile benzerlik kurularak verilen çiğ tanelerinin, güneş doğunca buharlaşıp kaybolduğu gerçeğine de işaret edilmiştir:

İlişmez kirpigümde yâre karşı dâne-i eşküm

Güneş toğdıkdâ şeb-nem kaçresi tûrmaz nebât üzre (G.186/ 4)

Bülbül, sabah vakti aşk ateşiyle âh edip inlemekte; bu harareten ve sıkıntıdan dolayı goncanın dudaklarında jaleye benzeyen uçuklar oluşmaktadır:

Bülbül şehirde germ olıcağ âh u nâleden

Tebhâledâr olur dehen-i gonca jâleden (G.162/ 1)

3.2. TOPRAK

“Yeryüzü ile toprak kudret sahibi ve sevilen insanlarla teması sayesinde kutsallaşır ve mütevazı bir bereket kazanır. (Schimmel, 2004: 24). Memduhun bulunduğu yerdeki topraklar da kutsal sayılmaktadır; zira memduhun e hüküm sürdüğü toprakların bereketi artmaktadır. O kudümlü ve uğurludur.

Toprak öylesine kutsal ve öylesine doğurgandır ki rüzgar toprağı yapma hurma ağacının üzerine savuracak olsa, hurma ağacının tepesindeki yapma çiçekler bile meyve vermeye başlayacaktır.

Cehalet tozları ile kasıt her insanın aslında dünyaya ilahî bilgilerle donanımlı olarak geldiğı, kiminin gaflet ve cehalet yüzünden bunları unuttuğı, kiminin ise ilim ihsâs ederek bu bilgileri ortaya çıkardığı ve böylece gönlündeki tozları silip süpürdüğüdür. İlahî bilgiler ancak saf olan gönülde ortaya çıkacaktır:

Ğubār-ı cehlî hāmem maḥv idüp ser-şafha-i dilden
Şafā-yı cevher-i āyîne-i ‘ilm oldı yārānum (K.8/ 27)

Sevgilinin ayağının tozu göze kuvvet veren sürme gibi düşünülüyor:

Anuñ Rıdvān mişāl-i sürme mīl-i āh-ı ‘āşıkla
Ğubār-ı pāyini eyler keşide çeşm-i havrāya (K.9/ 16)

Sevgiliden, ateş gibi yakıp yok eden değil, toprak gibi faydası dokunan olması isteniyor. Toprak doğurgandır. Ama ateş, zaman zaman yakıcı ve yok edicidir. Yeryüzü ile gökyüzü arasında bir kıyas yapılmış ve gökyüzünün sultanı olan güneş ile toprak kıyaslanmıştır. Unutulmamalıdır ki “Cismin hareket yönü aşağıya ve yere doğrudur. Ruhun hareket yönüyse yukarı ve göğe doğrudur.(Pürcevâdi, 1998: 208) ”:

Muḫarin olduğıñ nîk ü bedi âteş gibi yakma
Aña nef’ üñ toḫunsun mümkün olduğıça türābāsā (G.4/ 5)

Âşık, âşk derdiyle inleyip, yanıp kül olsa da; gönlündeki kor ateş toprak altında bile sönmemektedir. Oysa kor ateşin, toprağı

gömüldüğünde sönmesi gerekir. Ancak âşığın gönlündeki aşk ateşi öylesine harlıdır ki toprağın altı (yani aşık ölse de) nda bile sönmez:

Yanub cismüm kül olsa zâr-ı ‘ aşkuñla yer altında
Söyünmez süz-ı dil ahker gibi hâkister altında (G.194/ 1)

3.3. ATEŞ (nâr, ahker, germ, şerâr ,harâret)

“Hasret” mefhumu “ateş” kavramı ile birlikte kullanılmıştır. Yani vatandan ayrılık ve gurbet insanın gönlüne ateşin yakıcılığına eşdeğer ile bir acıyı hissettirmektedir:

Zamâne âteş-i hasretle reşk idüp nâ-gâh
Beni ayırdı vatandaşan mişâl-i büy-ı ‘ abir (K.6/ 48)

Ateş, şarap ile olan münasebeti neticesinde ele alınmıştır. Ateş bünyesinde hem celal hem de cemal sıfatını barındırır; bazen saflaştırırken, bazen kötünün yanında iyiyi de yakıp, yok eder:

Gülû-yı nâzikin âzürde eyler hâr-veş şâyed
Biraz âteşde nermiyyet virilsün mevc-i şaḥbāya (K.9/ 17)

Aşk, gönülde sessiz sessiz yanan bir ateş gibi düşünülmüştür. Pervane de ateşe olan aşkından dolayı söz konusu edilmiştir:

İder ḥāmūşluk göñlümde bu ‘ aşk âteşin itfâ
Dem-â-dem bād-zen olmazsa taḥrîk-i leb-i güyâ (G.6/ 1)

Aşıkların rahat ve huzurları yoktur; onlar aşk ateşiyle yanıp mahv olurlar ve geriye sadece külleri kalır. Bu nedenle aşk ateşine düşenlerin

mekanı külhanlardır; aşıklar da bu külhanın toprağına düşen bir kor parçasıdır:

Nār-ı ‘aşk ile yakup maḥv eyle rāḥat pisterīn
Dāne-i aḥker gibi ḥākister-i külḥanda yat (G.19/ 6)

Bir karanlıklar ve belirsizlikler yeri olan dünyada insanı bu belirsizliklerden kurtarabilecek tek şey aşktır. Aşk, insanın donmuş ve kararmış gönlünü yumuşatacak ve gönül kandilinin fitilini yakacak bir kibrit alevi olarak hayal edilir. Aşk büyüdükçe ve insanın benliğini sardıkça bu ateşin yakıcılığı da artmaktadır. Bu aşk ateşini artıran ise eteğin hareketine benzetilen dudaklardır. Etek hareket edip rüzgarlandıkça ateşin hararetini, sevgili de konuşmaya başladıkça aşk ateşinin hararetini arttırır:

Feyz-yāb olmağa zulmetkede-i ‘ālemde
Dil-i efsürdeye ‘aşk āteşi şem‘a kibrit (G.20/ 8)

Sevgili, yanağının güneşi ve parlaklığı ile aşığa öyle bir tesir etmektedir ki, harareten aşığın teninde çiçek çıkmaktadır. “Çiçek”, “gerçek anlamının yanında bir de “su çiçeği” hastalığına gönderme yapmaktadır. Zirâ “hastalıklı olmak” zaten başlı başına aşığın vasıflarındandır:

Fürüg-ı ‘ārızı te’sir idüp o miḥr-i ruḥuñ
Çiçek çıkardı ḥarāretle tende yer yer şāḥ (G.32/ 3)

Bahar mevsiminde dallarda açan güller, rengi itibariyle, ateşten bir kor gibi hayal edilmiştir ve sanki dallar eline ateşten kor olan bir kadeh almış gibi düşünölmüştür:

Ḳabā-yı sebz ile gūyā emīr tāzesidür

Alur ele gül-i surhi mişāl-i aḥker şāḥ (G.32/ 4)

Aşıklar şuha olan derinden bağılıklarını ve bu aşkları nedeniyle çektikleri sıkıntıları, ne zaman sevgiliye anlatmaya kalkışsalar, sevgili iyice şımarıp, dik başlılık yaparak daha da yakıcı bir ateş olmaya ve aşıkları daha güçlü bir şekilde yakmaya başlamaktadır.

Aşk, kimi zaman yakan kavuran, kimi zaman yakarken olgunlaştıran, safılaştıran bir unsurdur. Âşığın gönlünde, deryaların bile söndüremeyeceği kadar büyük bir hararet vardır. Âşığın gönlündeki aşk ateşi, geceyi sabaha dek aydınlatmaktadır. Aşık, aşk ateşinin hararetili yanışından dolayı gönül haremi(yani gönlün en gizli bölümü)nde saklı olan sevgilinin hayalinin incinmesinden korkmaktadır:

Nice teskīn ola seyl-āb-ı çeşm-i ḥūn-feşānumla

Benüm gönlümde deryālar söyündürmez ḥarāret var (G.72/ 2)

Güller, rengi itibariyle ateşe benzetilir. Aşık, gönlündeki aşk ateşinden son derece memnundur. “Kaknūs bile ateşi kanatlarını çırparak hızlandırıp bu ateşe kendisini feda etmekteyken ben gönlündeki aşk ateşini niye söndüreyim ki? Bu sadece delilik olur; zira bu benim istediğim ve yaratanın bana lutf ettiği bir nimettir” demektedir:

Āteş-i ‘aşkı niçün söndireyim dilde Belig

Per şalub kendi yaḥar cismini nāra Kākñūs (G.111/ 7)

3.4. HAVA

Degül āyine yāruñ naqşını almaq hevāsıyla

Bu dehre fitne-zāda k̄āleb-i endāmdır mir 'āt (G.16/ 8)

3.4.1. Rüzgâr (bād, gird-bād, rûzgâr)

“Rüzgâr” kelimesi “devir, dönem, çağ” anlamının yanı sıra aşığa, sevgilinin yolunun toprağını, haberini, kokusunu v.b taşınması gibi yönleriyle ele alınmıştır:

Güldürürse rüyını her gün sipihrûñ rûzgâr

Kāse kāse her seher nûş itdirir hûn āfitāb (G.10/ 5)

Kimdir ki bād-ı şubh ile yāruñ yetişdire

Bu ' arz-ı hālî sūdde-i devlet-me 'ābına (G.202/ 8)

Ayrıca, yokluk rüzgarının, talih mumunu söndürmesinden endişe edilmekte ve hayat bir anlık rüzgar gibi düşünölmektedir:

Murāduñ hıfz ise bād-ı fenādan şem' -i iķbālûñ

Anuñ dest-i du' ādur ehl-i dil ' indinde fānūsı (K.3/ 7)

Beyitte rüzgar, sevgilinin saçlarını tarayan bir berber gibi düşünölmüştür. Sevgilinin hareket etmesi neticesinde hâsil olan rüzgar, onun saçlarını dağıtmakta ve bu dağıntık saçlara asılı olan aşığın gönlü de oradan oraya çarpıp durmaktadır:

Şaķın men' itme mevc-i bād-ı kūyuñ şāne-zenlikden
Bu şeb tār-ı nigāh-ı dīde zūlfūnden mūnaķķaşdur (G.52/ 5)

Aşık “gama alışkın bedenimi yokluk rüzgarı esip de toprak etse bile yine de bu aşk yolundaki talebimden vazgeçmem” demektedir:

Esüp bād-ı fenā hāk itse cism-i guşşa-perverdüm
Yine rāh-ı talebde gird-bād-ı āsā-yı cihān-gerdüm (G.157/ 1)

3.4.2. Bazı Rüzgâr Çeşitleri

3.4.2.1. Sabâ

Gerçek anlamıyla kullanılarak, tozları savurması, goncaların açılmasını sağlaması, sevgiliden haber getirmesi, sevgilinin bulunduğu yerin toprağını taşıması gibi yönleriyle ele alınmıştır:

Şabâ bu hâki ser-i naħle eylese işār
Semer-feşān olur elbet şükūfe-i taşvīr (K.6/ 25)

İtdüñ o gonca-fem ile seħer merħabâ şabâ
Açma bu dürc-i gevher-i rāzı қаpa şabâ (G.3/ 1)

3.4.2.2. Nesîm

Nesim, hafif esen rüzgardır. Sevgiliden haber getirerek gönlün ferahlanması (nesîm-i dil-güşā) nı sağlar:

Nesîm-i dil-güşā hem-dest olaldan büy-ı hulkuñla
Pür itmiş 'itr ile her bir şükūfe dürc-i jengārı (K.4/ 19)

3.4.2.3. Hazan Yeli

Bād-ı hazān füsürde idelden o gül-ruhı

Bülbül gibi lisānı Belîğ ebkem eyledüm (G.156/ 8)

3.4.2.4. Kasırğa(tünd-bād, gird-bād)

Sevgilinin zarif vücudunun hareketinin aşık üzerinde kasırğa etkisi gibi büyük bir etki yaptığından bahsedilmektedir. Öyle ki; rüzgarın, kasırğa haline gelerek sevgilinin yolunun toprağından havaya kaldırdığı tozlarla, rind olan aşığı giydirebileceği ve hatta ev bile yapabileceği mübalağa sanatı ile birlikte kullanılarak verilmiştir:

Ola nihāl-i qadūñ tünd-bād-ı ğamdan emīn

Ki sāye-efken-i farq-ı sere-i ‘āyādur (K.5/ 43)

Hāne ber-düş ile eglendürme rūhuñ bir nefes

Gird-bādāsā aña hāk-i tenüñden hāne yap (G.11/ 2)

4. HAYVANLAR

4.1. KUŞLAR

Umumi Olarak Kuş

“Simyacıların kuşları sembol olarak seçmelerindeki ana neden, kuşların yaşam alanı olarak hava elementlerini kullanmalarıdır. Kuşlar, dünya ile gökler arasında haberci vasfını taşırlar. Kuşların uçuşlarını gözlemleyen simyacılar, onlarda insan ruhunun gelişmesini görmüşlerdir. Yukarı doğru yükselen ışığı arayan ruh, toprağa bağlı insan bedeninin kısıtlamalarından kurtulur. (athanor-bölüm-3-mehmet saltık; www.hermetics.org/athanor3.html, s.8)”. Divan edebiyatının geleneksel

yapısından ve İslâmi inanışın etkilerinden kaynaklanan temâyüller ve bunlara bağlı olarak yaratılmış olan her şeyin güzelliğinden söz etme isteği sebebiyle; divan şairleri kuşlarla, insan ruhu arasında sık sık ilgiler kurmuş ve bu ilgileri çeşitli sanatlardan da faydalanarak şiirlerine yansıtmışlardır. İncelediğimiz divanda da kuşlar, çeşitli kanatları, tüyleri, yuvaları gibi yönleriyle ele alınmıştır. Ayrıca ruh ve gönül kuşa benzetilmiştir. Gönül, gam ile yanıp kebab haline gelen bir kuş gibidir.

Divanda kuş simgesiyle aslında insan kastedilmektedir. İnsanın başarısı, çalışması ile doğru orantılıdır. Aksi takdirde hep alçakta kalmaya ve başarısız olmaya mahkumdur.

Av ümidi ile, gözlerden dökülen yalvarma gözyaşlarının taneleri, vahşi olan kuşa yem olur. Âşık sevgiliyi kendisine bent edebilmenin ümidiyle yaşar ve bunun için gözyaşı döker. Gözyaşları, vahşi bir kuşa benzetilen sevgili için yem yerine geçer.

Avcı avını tuzağa düşürmek için çeşitli hileler yapar. Ancak zeki olan bir kuş avcının tuzaklarından habersiz değildir. Âşık da hiçbir zaman düşman (rakip) ının iltifatlarına kanmaz. Âşık ile aklını kullanarak avcının tuzağına düşmekten sakınan kuş arasında ilgi kurulmuştur:

Degildür mürğ-i zîrek hîle-i şayyâddan ğafil

Nevâziş-güne ‘âşık meger düşmandan emîn olmaz (G.89/ 8)

Bu mülk-i ‘âriyetde kimüñ kâr u bârı var

Bir bâzdur ki beftere almış şikârı var (G.77/ 1)

Kuş Çeşitleri

4.1.1. Bülbül (hezâr, ‘andelib)

Bülbül, âşığı temsil eder. Şair, bülbül yaratılışı olduğunu söyleyerek, kendisinin ezelden beri aşk ile donanımlı olduğunu ve

dünyaya böyle geldiğini anlatmaya çalışır. O peri kadar güzel olan sevgili konuşmaya başlasa, zarif ve ince sözleri karşısında bülbül bile susar. Güle anlam katan ve onun hayatıyet kazanmasına neden olan şey, bülbülün aşk dolu sözleridir. Âşık olmazsa maşuk hiçbir şey ifade etmez:

Pervane kendisini ateşe feda ederken bülbül sevgili karşısında sadece feryat figan etmektedir denilerek bülbül ile pervanenin aşkı kıyaslanmaktadır. Bülbül, dünyada ömrünü boş laflarla geçirmiş; sürekli ağlayıp inlemiştir. Sıkıntıdan dolayı gonca dudaklarında jaleye benzeyen uçuklar oluşmuştur. Oysa pervanenin gönlündeki aşk daha büyük olmasına rağmen hiç sesini çıkarmadan için için yanmıştır:

İddi'āya düşme ey bülbül ki 'āşık yār için
Kendini pervānēsā āteşe 'uryān atar (G.64/ 4)

Āteş içre cilve itmek şive-i pervānedür
Sen var ey bülbül çemende hār u hasdan lāne yap (G.11/ 3)

Bülbül seherde germ olıcağ āh u nāleden
Tebhāledār olur dehen-i gonca jāleden (G.162/ 1)

Gülün gülümsemesi, ızdırap içerisinde inleyen bülbülü mutlu etmektedir. İnsanın sevdiğinin, her ne sebeple olursa olsun, mutlu olması onu da memnun eder.

Baharın feyzi bülbüllere safa vermektedir; çünkü gül, gönlünde gizli olan sırlarını ve güzelliğini bahar gelince arz etmiştir.

Âşık uykusuzdur; uykular ona haram olmuştur. Zirâ çimenlikteki güller, bülbülü gece bekçisi tayin etmiştir:

Dağ-ı ğamuñdur ‘āşıkā h‘ābı ħarām iden
Güller çemende eyledi şeb-zinde bülbülü (G.218/ 3)

4.1.2. Papağan (Tütî)

“Tütî” kelimesi “söyletmek” fiili ile birlikte kullanılarak onun konuşma özelliğine sahip olduğu vurgulanmış ve genellikle sevgilinin konuşması ve tatlı dili için benzetme unsuru olmuştur. Ayrıca “tütî-ayna” münasebeti de dikkat çekicidir. Şekere olan düşkünlüğü, konuşması ve bunu aynaya bakarak yapması gibi özellikleri ile birlikte anılan papağan, memduhun ayna gibi berrak olan yüzüne bakınca tatlı tatlı konuşmaya başlar. Bir beyitte de tuti, kalem olarak düşünülüyor ve güzel nağmeler söyleyen bülbül gibi gazelhanlığa başlandığından bahsediliyor:

Olmaz ciĥānda muṭrib-i tūṭiye ğayrı dek
Söyletmek için āyine-i cām-ı Cem gerek (S.12, 3)

Görüp āyine-i ṭāḳat-güdāz-ı ṭal‘ at-i pākūñ
Yine söyletdi şirīn tūṭi-i ṭab‘ -ı şeker-ĥ‘ārı (K.4/ 32)

Tūṭi-i ĥāme ğazel-h‘ānlığa āġaz idicek
Şīvede çeh çeh-i bülbül gibi rengīn-i naġam (K.7/ 33)

Ḳadīmden şu‘ arānuñ bu de’bidür yoĥsa
Sözüm gedāyi-i faĥriyeden müberrādur (K.3/ 35)

4.1.3. Anka

Kanaati temsil eden Anka kuşu, yükseklerde uçması sebebiyle de ruhsal gelişimini tamamlayan insanı simgeler. Tek başına yaşar, tıpkı uzlete çekilmiş sufi gibi.

Memduhun atının sürati için zikredilmektedir:

Semendi bir ser-i h̄ār üzre rakş idüp bî-bāk

Şitâb iderse eger hem-riķâb-ı ‘Anķâdur (K.5/ 23)

Aşk, güneş gibi nurdan bir ışıktır ve aşk için öyle bir yürek, şefkat gerekir ki o, tıpkı Anka'nın kargaların yuvasında barınamayacağı gibi, zahidin gönlünde asla yer edinemez, Nasıl ki leş yiyen akbabaların sürüsüne Anka gidip karışıp, onların arasına dahil olmuyorsa, rint olan aşık da dünya ehli olanlarla yakınlık kurmaz:

H̄arâb eyler anı m̄ānend-i seyl āmed-şūd-ı merdüm

Sevād-ı künc-i ‘uzlet olsa şimdi lāne-i ‘Anķā (G.6/ 3)

‘Aşk bir mihrdür olmaz dil-i zāhid-i pervāz

Āşiyān-ı zağana beyza-yı ‘Anķā şığmaz (G.88/ 5)

4.1.4. Kerkesân (Akbaba)

Divanda Anka' nın yükseklerde uçması ve kanaatkâr olmasına karşılık akbabaların leşlere olan meyilleri söz konusu edilmekte ve anka ile akbabalar karşılaştırılmaktadır. Leş yiyen akbabaların sürüsüne, Anka nasıl ki karışmıyorsa, rint olan aşık da dünya ehli olanlarla yakınlık kurmaz:

Ķarışmaz kerkesân-ı lāşe-h̄ārîn hayline ‘Anķā

Anuñçün rind-i ‘āşık ehl-i dünyāya qarîn olmaz (G.89/ 5)

4.1.5. Hümâ

Divanda gölgesinin düştüğü insanlara şans getireceği, bahtını açacağı gibi yönleriyle ele alınmıştır. Aşık için devlet kuşu ise, ancak

sevgilinin boyunun gölgesidir. Aslında burada sevgilinin boyunun uzunluğuna da işaret edilmektedir. Zira, hüma kuşu da yükseklerde uçar ve gölgesinin üzerine düştüğü insanın talihinin düzeleceğine inanılır. Memduhun himmetinin şümülü anlatılırken Hüma ile benzerlik kurulmuştur. Zirâ “Hümâ’ya devlet kuşu denilmesi ile hümâyun kelimesinin hükümdar, padişah anlamlarını kazanması Hümâ’ nın gölgesi ile ilgili inançlardan kaynaklanır. Halk inançlarına göre eskiden bir hükümdar ölünce halk bir meydanda toplanır, Hümâ kimin başına konarsa o kimse hükümdar seçilirmiş. (Batislam, 2002: 187) ”

Tevecüh-i eşer-i baht-ı vâjgūnumdan

Serümde sāye-i bāl-i Hümā olur şemşir (K.6/ 56)

Ḥidiv-i memleket deryā-nevāl ü āsmān-rif at

Vezir-i pür-sehāvet ma’delet-bahş u Hümā-sāye (K.9/ 22)

4.1.6. Kumru

Güzel serviye ve gül dalına karga (rakip) konduğundan, bu bağda, bülbül ile kumruya yer kalmamıştır:

Bülbül ü kumriye bu bağda yer kalmadı āh

Serv-i ra’ nāya zağan kondu niḥāl-i güle zāg (G.129/ 2)

4.1.7. Hüdhdüd

Çavuşkuşu veya ibibik denilir. Tepesinde tüyleri bulunur. Rivayete göre, Süleyman hüdhdüd’ü Belkıs’a göndermiş, bir mektup yazarak onu imana davet etmiştir. Zaten beyitte geçen “hüdhdüd, Seba, name-resâ” kelimeleri Hz. Süleyman kıssasına telmih olduğunu açıkça gösterir.

Beyitte, hüdhüdün haber götürmesi ile saba rüzgarının da sevgiliden haber getirmesi özelliği arasında ilgi kurulmuştur:

Hüdhüd-mişâli cânib-i ‘uşşâkdan yeter
Nâme-resây-ı şâhid-i mülk-i Sebâ şabâ (G.3/ 5)

4.1.8. Tezerv (sülün)

Sevgilinin bakışı ve yanağındaki ayva tüyleri sülüne benzetilmiştir:

Yakdı rüyında per ü bâl-i tezerv-i nigeği
‘Ademî tâkat ile sūziş-i nâr-ı hayret (G.18/ 8)

Tezerv-i haţtı ruhsârunda yâruñ bâl ü per şalmış
O kebk-i hoş-hıramuñ şâh-bâz-ı hüsni kırtalmış (G.117/ 1)

4.1.9. Şâh-bâz (şahin)

Şahbazın avcı bir kuş olamsı ve daimâ yükseklerde uçması söz konusu edilmekte; sevgili güzellik açısından doğana benzetilmektedir. Ayrıca sevgilinin kirpikleri; pençeye, aşıklar; doğan kuşunun pençelerinin tuzağına düşen zavallı bir kuşa, sevgilinin gözleri ise; kan içen iki şahine benzetilmiştir:

Ol şâh-bâz-ı sidre-nişîn şayd olur bu şeb
Olmazsa bâz-geşte hadeng-i du‘â ‘abeş (G.24/ 13)

Tezerv-i haţtı ruhsârunda yâruñ bâl ü per şalmış
O kebk-i hoş-hıramuñ şâh-bâz-ı hüsni kırtalmış (G.117/ 1)

4.1.10. Karga (zag)

Divanda, Anadolu’da, Farsça şiir yazan şairlerin, güvercini taklit etmeye çalışan karganın yürüyüşü gibi abes ve komik bir duruma düştüğü

anlatılmakta; bunun yanı sıra zahitler (“Harabelerde yaşayan karga ve kuzgun gibi bazı kuşlar maddi dünyanın gafletiyle ilişkilidir ve diğer kuşların tersine bunlar, dünyanın ölümcül bir uykuya yattığı ve hayat kaynağı suyun donduğu kış mevsimini severler (Schimmel, 2004: 54)”) le, sevgilinin ayva tüyleri, kargaya benzetilmektedir. O, kanatlarının altında pençesini, yani sevgilinin can alıcı güzellik unsurlarından olan benini saklamaktadır denilmiştir:

Fārsī şî‘r yapar Rūmda şā‘ir meşelā

Revişin zāğ unıdur kebki iderken taqlīd (G.35/ 5)

‘Aşk bir mihrdür olmaz dil-i zāhid-i pervāz

Āşiyān-ı zağana beyza-yı ‘Ankā şığmaz (G.88/ 5)

Aslında; “Ruhsal simyada Büyük İş’ in başlangıç noktası, karga ya da bazen saksığan ile sembolize edilir. Bu, simyacının, meditasyon yoluyla duyuların dış dünyasından çekilerek, kendi iç alemiyle karşılaşmasının ilk aşamasını ifade eder. Zira ruhun, iç dünyası başlangıçta karanlıktır.Kara karga sembolü ile, insanı fiziksel bedenine hapseden fiziksel duyular dünyasından, bilinç dünyasına çıkış anlatılmaktadır. (athanor-bölüm-3-mehmet saltık; www. hermetics.org/athanor3.html, s. 8)”:

4.1.11. Kebk (güvercin)

Anadolu’da, Farsça şiir yazan şairlerin, güvercini taklit etmeye çalışan karganın yürüyüşü gibi, abes ve komik bir duruma düştüğü anlatılıyor. Bir beyitte de sevgili, yürüyüşü açısından güvercine benzetilmiştir:

Tezerv-i haṭṭı ruḥsārunda yāruñ bāl ü per şalmış
O kebk-i hoş-hıramuñ şāh-bāz-ı hüsni kārṭalmış (G.117/ 1)

4.1.12. Tāvûs

Ne kadar güzel olursa olsun yaratılmış olanların zaafli olduğu ve kusursuz insan bulmanın mümkün olmadığı anlatılmaya çalışılıyor. Bu duruma açıklık getirmek için de tavus kuşu örneği veriliyor. Tavus kuşlarının, o kadar güzel olmalarına rağmen, ayaklarının biçimsiz ve çirkin olduğuna değiniliyor:

Ḳumāş-ı vaşlını seyr eyledim cānānuñ ellenmiş
Gelince sebz-i haṭṭı ṭāvûs-ı bāğ-ı hüsni tellenmiş (G.116/ 1)

4.1.13. Huffaş (baykuş)

Cahillerin, bilgi ve hüner ehli olanlara itibar etmediği; ancak bu duruma şaşırılmamak gerektiği, çünkü baykuşun da güneşin ne demek olduğunu bilemeyeceği anlatılıyor:

‘İtibār eylemez ehl-i hünere cāhil olan
Ne bilür ḳadrini huffaş Belīgā ḥūruñ (G.139/ 8)

4.1.14. Kartal

Tezerv-i haṭṭı ruḥsārunda yāruñ bāl ü per şalmış
O kebk-i hoş-hıramuñ şāh-bāz-ı hüsni kārṭalmış (G.117/ 1)

4.2. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR

4.2.1. At (Esb, semend eşheb)

Atla ilgili olarak atın nalından, eğerinden ve at çeşitleri (Semend: Kula at, çevik ve güzel at, esb-i lâgar: zayıf at, Kümeyt: doru at, Rehvâr: sarsmadan yürüyen at... gibi) nden bahsedilmektedir.

Aşığın zayıf cismi gam atının ayağı altında çiğnenmiştir ve onun ayağının izi göğsünün üzerine vurulmuş bir damga gibi düşünülmüştür:

Pā-māl-i esb-i ğam olalı cism-i lâgarum

Dağ urdı sînem üstine tamğa-yı naqş-pā (K.2/ 2)

Sevgilinin nazı, ata benzetilmektedir. Altın dövmeli nalının çıkardığı ahenkli ses ile memduhun kararlarının isabetli oluşu arasında ilgi kurulmaktadır:

Semendi bir ser-i ħār üzre raqş idüp bî-bāk

Şitâb iderse eger hem-riqâb-ı ‘ Anqâdur (K.5/ 23)

Atın hareketi ile raks arasında da ilgi kurulmaktadır:

Pā-māl-i esb-i ğam olalı cism-i lâgarum

Dağ urdı sînem üstine tamğa-yı naqş-pā (K.2/ 2)

Gönül, ata benzetilir. Ey gönül, kavuşma atının kayışını sakın ola ki dikkatsiz bir şekilde eğerlemeyesin, yoksa elinden kaçır gider ve sevgiliye kavuşmak tekrar hayal olur denilmektedir.

Parmak uçları, kalem atının binicisi olmuştur ama bu zayıf beygirin üstünde daha ne kadar savaşılabilecektir.

Ayrıca atın önemli bir hediye unusuru olduğuna da dikkat çekilmiştir:

Esb ü kabā ‘aṭiyye-i resm-i mülük ise
Ol şehsüvār-ı nāz şafā baḥş ider kula (G.185/ 5)

4.2.2. Eşek (Har-ı vahşet, yaban eşiği)

Aşkın, eşek ile olan münasebeti söz konusu edilmiştir:

Bulınmaz dāmeninde ḥār-ı vahşet vādī-i ‘aşkuñ
Künām-ı şīre şem‘-i şu‘ le-zādur çeşm-i āhūsı (K.3/ 21)

4.2.3. Aslan (Şîr)

Aslan ormanların kralıdır ve Ferhâd için benzetme unsurudur. “Merdāne” kelimesi ile birlikte kullanılarak, aslanın güçlü ve cesaretli oluşu hatırlatılmaktadır. Memduh, yiğitliği açısından, “aslan” a benzetilmiştir. O, savaş meydanına elindeki kılıcı ile çıktığı zaman, azgın ve yırtıcı olan aslan bile korkudan sıtma nöbetine tutulmuş gibi titremektedir:

Ugratma bezme münker-i ‘aşkı kesel gelür
Virme şarābı kibrine anuñ haleb gelür (S.III/ 5)

Zamān-ı ma‘ deletinde fūrüg-ı dīde-i şîr
Olur çerāğ-ı şarabgāh-ı ḥāne-i nahçîr (K.6/ 29)

Tābiş-i tîgini der-pençe dem-i heycāda
Görse teb-lerze tutar şerze-i şîr-i ücemi (K.7/ 15)

Sevgilinin gözlerinin, aslanın bulunduğu yeri aydınlatan bir mum olduğundan bahsedilir:

Bulınmaz dāmeninde hār-ı vahşet vādī-i ‘aşkuñ
Künām-ı şire şem‘-i şu‘le-zādur çeşm-i āhūsı (K.3/ 21)

4.2.4. Ahu (gazale, ceylan)

Sevgili, işve çölündeki bir ahu gibi düşünülmesinin yanı sıra; ahunun, ürkek bir hayvan olması itibariyle, sevgilinin gözleri ve ürkek bakışları için de benzetme unsuru olmaktadır. Sevgilinin gözleri, Hoten çölünde çift dolaşan ahuya; ürkek bakışları da ahunun yürüyüşüne benzetilmiştir:

Āhū-rev oldı reng-i nigāh-ı remīdesi
Çifte gāzāl-i deşt-i Hotendür dü-dīdesi (G.217/ 1)

Sevgilinin kaşlarının kılıcının altındaki o hasta gözler; mezbahada, kesilmek üzere, yatırılmış ceylana benzetilir:

O çeşm-i haste zir-i tığ-i ebrūsında cānānuñ
Yatur gūyā ki bismilgeħde āhū hançer altında (G.194/ 2)

4.2.5. Kurt (gürg)

Rakip, pusuda yatan ve saldırıya geçmek için fırsat kollayan kurta benzetilmiştir:

Raķīb-i gürg-i kemīn-gāha girdi diş bileyor
Çıķarsa māderi ķoynından ol ķuzı meledür (G.55/ 5)

4.2.6. Kuzu, Koyun (kebş)

Kuzu, sevgili için benzetme unsurudur. Kebş (erkek koyun, koç), aşğın vücudu için kullanılan bir benzetme unsurudur. “Ey şuh, Beliğ’in

senin için otlağa dönen bu vücudunda, can koyunu sana kurbanlığa değer görüldü” denilmektedir:

Raķīb-i gürġ-i kemīn-gāha girdi diş bileyor
Çıķarsa māderi ķoynından ol ķuzı meledür (G.55, 5)

Bu çerāġāh vücūdında Belīġūñ ey řūķ
Keβř-i cānın saña ķurbānlıġa tesmīn oldu (G.228, 7)

4.2.7. Köpek (seg, kelb)

Rakip için benzetme unsurudur. Ağyar, hiç utanıp sıkılmadan, sürekli bir şekilde sevgiliye köpek gibi yalvarmakta ve yaltaklanmaktadır:

Eyler gürīz bulsada yānı raķīb-i seg
Ahū-yı deřt-i ‘iřvedür ol yollı izlidür (G.84/ 7)

4.2.8. Öküz (ġāv)

Güzellik inkarcısı, senin yanaġındaki beni görüp hālâ imana gelmez; demek ki o iki ayaklı bir öküz gibi karayı aktan ayırt edememektedir:

Görüp ġāl-i ruķūñ imāna gelmez münkir-i ġüsnūñ
O bir ġāv-ı dü-pādur ķarayı fark itmez aķından (G.170/ 7)

4.3. SÜRÜNGENLER, BALIK VE BÖCEKLER

4.3.1. Mār, ef’i, su’bān(ejderha, büyük yılan)

Sevgilinin saçı, renk ve şekil itibariyle, yılanı benzetilir. Ayrıca yılanın, hem zehri ile hem de boyna kemend gibi dolanarak kafirleri öldürmesi özelliğiyle, sevgilinin saçlarının öldürücülük vasfı arasında ilgi kurulur:

Yer itmek almadı ā' dā-yı dīne avf-ı tīgūnden
 örek gibi zehirlense sezādur alka-i mārī (K.4/ 22)

Sevgiliden ayrı olduğu zamanlar da ise aşığın psikolojisi o denli değişmektedir ki, sevgilinin yanağına dökülen ve yürüyüşü ile birlikte hareketlenen kıvrım kıvrım saçlarını, hareket halindeki yılanı benzetmektedir.

Memduhun devletini ve halkını koruması ile yılanların hazineleri koruması arasında da ilgi kurulmuştur.

Herkesin kendi yaratılışına uygun olana meyl ettiği ve etrafında var olanlardan kendi yaratılışına göre faydalanabildiğini anlatabilmek için şair, tabiatta var olan zıtlıklardan örnekler vererek konuya açıklık getirmiştir. Sedef, nisan bulutundan inciye kaparken, engerek yılanı ise zehri kapmaktadır. Tabiatta her şey bir denge üzerine kurulmuştur.

Hiçbir şey, ömrünün sonuna kadar güçlü, güzel ya da sağlıklı kalmayacak; bir gün ilâhî adaletin tecellisi söz konusu olacaktır. Şairimiz yine örneklerden faydalanma yolunu seçmiş ve örnek olarak; gücü temsil eden yılan ile zayıflığın timsali olan karıncayı vermiştir. Yılan güçsüzleştinde, yani vücudunun herhangi bir yerinden yara aldığında, karıncalar onun bu güçsüzlünden istifade ederek yılanı yemeye başlarlar:

Firāuñla olup endāma ' arız serdī-i vahşet
 Tenümde cünbiş-i mū piç ü tāb-ı mārdir sensüz (G.106/ 2)

alkuñ isti' dādına vā-bestedür āşār-ı feyz
 Ebr-i nisāndan şadef dürdāne ef' î sem apar (G.59/ 2)

omaz alk intikāmın zālime idbārı vaktinde
 Zamdār olsa ef' î anı mūrān eyler efkende (G.180/ 4)

4.3.2. Dıfda‘ (kurbağa):

Zāhid çekemem tañtana-i hay ile hūyuñ
Müsteşkil olur vaqvaqa-i nāliş-i dıfda‘ (G.127/ 4)

4.3.3. Bukalemun, hirbâ

Bukalemun, çok sık fikir değiştiren insan için kullanılan bir benzetmedir. Sevgilinin süslü yanağının güneşine, sadece aşık değil, bukalemun gibi renk değiştiren gözler gibi, aynalar bile hayrette kalır:

‘ Aks-i ħālūñ niş-efrūz-ı çerāę-ı çeřm olur
Mihr-i rařřāñ merdūmekdür dīde-i ħirbāsına (G.181/ 7)

Yalıñuz ‘ aşık degül mihr-i ruĥ-ı zībāsına
Dīde-i hirbā gibi āyinelere ħayrettedür (G.68/ 8)

4.3.4. Akrep, Akrabâ (dişi akrep)

Daha ziyade zehri ve kuyruğu itibariyle söz konusu edilmiş ve sevgilinin bakışının, aşğın vücudunda akrebin zehrinin etkisi gibi bir etki bıraktığından bahsedilmiştir. Saçların yanağa dökülmüş hali ile akrebin iğnesi arasında ilgi kurulmuştur:

Eyler vücuduma düm-i ‘ akreb gibi eşer
Şefkat-nigāh-ı cünbiş-i müjgān-ı ‘ akrebâ (G.2/ 5)

Periřāñi-i dil řaşd eyleyüp zūlf-i siyāhuñdan
Ruĥuñda mevc bu řirāze-bend niş-i kej-dümdür (G.62/ 2)

İnsana akrabasından daha fazla zarar veren olmadığı; akrabasının akrep olduğu anlatılmaya çalışılmıştır:

Yokdur zamānede haşerāt içre bildigüm
İnsāna akrabā-yı cefā-cūdan ‘akrebi (G.226/ 6)

4.3.5. Karınca (mūr, mūrçe)

Karınca'nın zayıf bir yaratık olduğundan bahsedilmekte; sevgilinin gözlerine müptela olan aşığın aciziyetini ifade etmek için ve memduhun himayesi altında bulunan yoksullar için karınca sembolü kullanılmaktadır:

Olsam fütāde çeşmine mūrūn bu za' f ile
Eyler o demde çeşmini pūşide bī-ezā (K.2/ 10)

Karınca'nın, harmanlıktan taneyi alıp yuvalarına taşımaları ve bunu yaparken meydana gelen gidiş dönüşleri ile dünyanın dönüşü arasında da ilgi kurulmuştur:

İderken hırmenümden mūrūlar hirmān ile ‘avdet
Yine eyler havāle çarḥ-ı gerdūn berḳ-i ḡaddāri (K.4/ 29)

Karınca gözler için de benzetme unsuru olurken; diğer yandan sevgilinin yüzündeki benler, tarladaki tohum tanelerine, ayva tüyleri ise, ekinlerin arasından tohum tanelerini taşıyan karıncalara benzetilmiştir:

Bī-nevāyum o kadar kim nigeḥ-i dīde-yi mūr
Berk-i āteş-fiken-i hırmen-i sāmānumdur (G.54/ 15)

4.3.6. Pervane (Kâknûs)

Pervane, muma olan sadakatli ve samimi aşkıyla sıkça zikredilir. Divanda da, sadık aşık için, örnek olarak yine “şem ve pervane” mazmunu verilmiştir. Pervane aşkında öylesine samimidir ki bunu alenen göstermekten çekinmez ve açıkça kendini aşkına feda eder. İkisinin de aşklarında gizlileri saklıları yoktur. Mum, pervaneyi güçlü bir çekimle mıknatıs gibi kendisine doğru çekmekte, pervanede bu çekimin etkisi altına girmekten korkmamakta, aksine seve seve kendisini bu çekimin kollarına bırakmaktadır. Kaknüs bile, kanatlarını çırparak hızlandırdığı ateşe kendisini feda ettiğine göre, ben niye delilik yapıp da, Allah’ ın bana bir nimet olarak sunduğu aşk ateşini söndüreyim ki diyen aşık, gönlündeki aşk ateşinden son derece memnun olduğunu dile getirmektedir.

Bir beyitte gönül için benzetme unsuru olmuştur ve bu gece gönül, sine konağının bir köşesinde, sevgilinin yanağının mumunun hayali ile, pervane gibi dolanıp durdu ve sonunda yandı denilmektedir:

İddi‘āya düşme ey bülbül ki ‘ aşık yâr için
Kendini pervâneāsā āteşe ‘ uryān atar (G.64/ 4)

Künc-i ribāṭ-ı sīnede pervāneveş bu şeb
Şem‘ -i hayāl-i ‘ arız-ı yāra ṭolandı dil (G.151/ 2)

Dilden ğamı zā‘ il mi ider cāme-i zer-düz
Telhī-i meyi def‘ idemez cām-ı muraşşa‘ (G.127/ 6)

4.3.7. Örümcek (Ankebût)

Örümceğin ağına düşen sineğin artık kurtulamayacağı, çünkü bu ağa düşen sineğin artık örümceğin yemi olduğu anlatılır. Örümcek sineğin ulaşmayı arzuladığı, imrendiği bir varlıktır. Ona ulaşma hevesiyle yaklaşır

ve sonunda ona yem olur. D nyev  şeylere heves edenlerin sonunun hüsran olacağı gerçeği, örümcek ve sinek sembolüyle anlatılmaya çalışılmıştır. Dünya  r mcek, dünya heveslisi olan zahitler de sinek olarak hayal edilmiştir:

Dilinden z hid n-ı g şe-girin hiç heves gitmez

Gelince ‘ ankeb tuň  řiy nından meges gitmez (G.98/ 1)

Yine jeng-i ‘ al yık ‘ ankeb ta perde ekmişdir

Eger  yine-yi çeřmümde ‘ aks ň z hir olmazsa (G.203/ 3)

4.3.8. Arı (Zenb r)

Arı, iğnesi ve balı itibariyle söz konusu edilmiştir. Bakışların, aşık üzerinde iğne ile kazılan kalıcı bir iz bırakması hadisesine değiniliyor. Ancak bala talip olan arının iğnesinin vereceği acıyı da göze almış olması gerekir. Yani g l  seven dikenine katlanmalıdır:

Eylesün ‘  řika ęamzeň eřer-i  fet-i n ř

T lib-i n ş olan elbette çeker minnet-i n ş (G.114/ 1)

Memduhun meskeni öylesine ihtişamlıdır ki burada neşe arttıran bir atmosfer vardır. Hatta bu ortamda arı bile kendi vızılıtısını neşe arttırıcı zanneder.

şair bu beyitte keskin sirkenin sonunda kendi küpüne zarar vereceği gerçeğine değinir. Kötü huylu olan kimselerin, evlerinin sonunda viran olacağı, huzurlarının kalmayacağı; yani en nihayetinde zararın yine kendilerine dokunacağına işaret eder. Çünkü onlar yaptıkları kötülüklerin sonucunda, kendi kazdıkları kuyuya d şerler. Bu durumu da şöyle tanımlamıştır: Arı, iğnesinin belasını yine kendisi çeker. Iğneyi zarar vermek için batırır ama bunun bedelini canıyla  der:

‘Ākibet virān olur her tünd-ḥūyuñ ḥānesi
Kim belā-yı niş-i zembūrı yine kendü çeker (G.75/ 6)

4.3.9. Sinek (meges, zübâbâsâ), Bit (kehl), Pire

Sinek, örümceğe ulaşma hevesiyle yaklaşan ama sonunda onun yemi olan bir yaratıktır. Dünyevî şeylere heves edenlerin sonunu anlatmak için sinek sembolü kullanılmıştır:

Dilinden zâhidân-ı gūşe-girin hiç heves gitmez
Gelince ‘ankebütüñ âşiyânından meges gitmez (G.98/ 1)

Sevgilinin yanağındaki ben, şekil ve renk itibariyle sineğin ayak izlerinin nakşına; dudağının kenarındaki ben ise sineğin kanatlarının aksine benzetilmiş ve benin sevgilinin dudağının kenarında olması, onun tatlı dudaklarına yapışmış bir sinek şeklinde hayal edilmesine neden olmuştur:

Mişâl-i ḥāl-i nîlî bir zamān farṭ-ı letâfetden
‘İzârında nuḳûş-ı pây-ı âşâr-ı meges gitmez (G.98/ 6)

Sofraya davetsiz oturulmaması gereği anlatılırken, bu kurala uymayan kişi sineğe benzetilmiştir.

Aşık, rakibi, sevgilinin semtinde sürekli vızlayıp duran bir sineğe benzetmiştir. Aşık, elini çabuk tutmalı ve bit olmaktan sıyrılıp, sevgilinin ensesini tutup ona sıkı sıkı yapışan bir pire olmalıdır:

Megesāsâ o bütüñ semtine vızlarsa raḳîb
Keḥlî ḳo pîre gibi çapük olup eñşede bit (G.20/ 5)

5. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLİK VE İLGİLİ UNSURLAR

5.1. BAĞ

Daha ziyade bahar mevsiminin gelmesi ile birlikte bağların, bahçelerin canlanması, meclislerin bu bağlarda, bahçelerde kurulması, bu mevsimin insanlara neşe vermesi gibi hususiyetleriyle ele alınırken; diğer yandan da hem dünya hem de sevgili için benzetme unsuru olmaktadır.

Bahçelerin tasviri yapılmakta ve güllerle söğüt ağaçlarının birlikteliği anlatılmaktadır. Güller, bahçenin vazgeçilmez unsuru; bahçelerin, çiçeklerin şahıdır.

Dünya cennet bahçesine, benzetilmiştir. Dünyaya düşkün olan insanlar safrana bile hoş bir şeymiş gibi gülümseyerek bakmaktadır:

Sevgilinin güzellik bahçesinden bahsedilmektedir. Sevgilinin yanağı gönle ferahlık veren güzel bir bağa benzetilirken; ayva tüyleri ise bu bağdaki yaban otlarına benzetilmektedir:

Birāz da tîğ-i ğadri der-niyām it āzmāyişden
Mücerredür bu kim ğaddār olan dünyāda kām almaz (G.92/ 2)

5.2. ÇEMEN

Çimenlikler, meclislerin çimenliklerde kurulması, gül ve bülbülün mekanı olması, yağmur suları ile beslenmesi, bahar mevsiminde yemyeşil bir örtü gibi hayal edilmesi gibi yönleriyle ele alınmıştır. Güller, çimenlikte bülbülü gece bekçisi etmiştir.

Sevgiliden ayrı olduğu zamanlar aşık için çimenlikte kurulan bir meclis bile savaş meydanı gibidir. Aslında burada ayrılığın aşık üzerindeki psikolojik boyutuna dikkat etmek gerekir. Ayrılık anında mekan bile onu mutlu edememekte, dost meclisleri onu neşelendirememekte ve sevgili

olmadan, çimenlikteki her bir gül dalı gözüne ateş saçan ok gibi görünmektedir:

Firākuñla çemende farkı yokdur bezmle rezmün

Baňa her şāh-ı pür-gül tiğ-i âteş-tābdur sensüz (G.105/ 2)

5.3. SEBZEZÂR, BAHÂRİSTÂN, ŞÜKÛFEZÂR, MERGZÂR

Yanak bağa, ayva tüyleri ise bu bağdaki yaban otlarına benzetilmiştir:

Birāzda tiğ-i ğadri der-niyām it āzmāyişden

Mücerrebdür bu kim ğaddār olan dünyāda kām almaz (G.92/ 2)

5.4. GÜLZÂR, GÜLŞEN, GÜLİSTÂN

“İslam kültüründe edebî geleneğin bahçeyi ve doğayı dört şekilde kullandığı söylenebilir.....bahçe, sizi bahçedeki irfanına götüren ayetlerle dolu bir metne dönüşür. Bu manada bahçenin şiirsel imajları, inceliğin enstrümenlarına ve Kur’ an’ ın mesajını yayan estetik değerlere dönüşür.....Edebiyatta bahçe, aynı zamanda “ifade edilemez” ifade edildiği bir vasıta.Mevlana’ ya göre bahçe, ‘keşfedilmemiş evrensel gerçeğin’ dünyevî bir açıklamasıdır ve bu bahçenin tüm konukları Allah’ ın hatırlanışı, Allah’ a olan hayranlığın ifadesi olan tesbihe katılır” (gülzar haydar, şehirlerin ruhu, çev: gürkan sekmen, insna yay., ist.1991, s. 155)”. Açık mekanlar ve bahçeler padişahların güç timsali ve iktidar sembolü olarak karşımıza çıkarlar.

Şair, figanını gülbehçesindeki nehirlerin şırlıtlarına benzetiyor:

Tegāfül-pişe bahtumdan gelür güş-ı dil-āraya

Şadā-yı āb-şār-ı nehr-i gülşen mevc-i efgānum (K.8/ 4)

olmadan, çimenlikteki her bir gül dalı gözüne ateş saçan ok gibi görünmektedir:

Firâkuñla çemende farkı yokdur bezmle rezmüñ

Baña her şâh-ı pür-gül tîğ-i âteş-tâbdur sensüz (G.105/ 2)

5.3. SEBZEZÂR, BAHÂRİSTÂN, ŞÜKÛFEZÂR, MERGZÂR

Yanak bağa, ayva tüyleri ise bu bağdaki yaban otlarına benzetilmiştir:

Birâzda tîğ-i ğadri der-niyâm it âzmâyişden

Mücerrebdür bu kim ğaddâr olan dünyâda kâm almaz (G.92/ 2)

5.4. GÛLZÂR, GÛLŞEN, GÛLİSTÂN

“İslam kültüründe edebî geleneğin bahçeyi ve doğayı dört şekilde kullandığı söylenebilir.....bahçe, sizi bahçedeki irfanına götüren ayetlerle dolu bir metne dönüşür. Bu manada bahçenin şiirsel imajları, inceliğin enstrümenlarına ve Kur’ an’ ın mesajını yayan estetik değerlere dönüşür.....Edebiyatta bahçe, aynı zamanda “ifade edilemez” ifade edildiği bir vasıta.Mevlana’ ya göre bahçe, ‘keşfedilmemiş evrensel gerçeğin’ dünyevî bir açıklamasıdır ve bu bahçenin tüm konukları Allah’ ın hatırlanışı, Allah’ a olan hayranlığın ifadesi olan tesbihe katılır” (gülzar haydar, şehirlerin ruhu, çev: gürkan sekmen, insna yay., ist.1991, s. 155)”. Açık mekanlar ve bahçeler padişahların güç timsali ve iktidar sembolü olarak karşımıza çıkarlar.

Şair, figanını gülbehçesindeki nehirlerin şırıltılarına benzetiyor:

Tegafül-pişe bahtumdan gelür güş-ı dil-âraya

Şadâ-yı âb-şâr-ı nehr-i gülşen mevc-i efgânum (K.8/ 4)

Gönül, gülbahçesi olarak düşünülüyor ve aşık bu gülbahçesinin bir köşesinde rahat ve huzurlu bir şekilde uyuyabilmeyi, yani orada ufak da olsa yer edinebilmeyi, hayal ediyor. Ayrıca gül bahçesi “gül-bülbül” mazmunu dolayısıyla da söz konusu ediliyor. Gül, gül bahçesinde ayrıcalıklı bir çiçektir ve bu ayrıcalığını bülbülün güle verdiği değere borçludur:

O gülşende gönül ümmid-i h'âb-ı rāhat eyler kim
Olur bāng-i şikest-i reng ile h'âb-ı girān ifnā (G.6/ 2)

Biter gülzār-ı ruhsārunda güller
Ki gül mümtāzdır sâ'ir çiçekden (G.164/ 4)

İlkbaharda çiçeklerin açması, ilkbaharın gülbahçesini her seferinde süslemesi şeklinde algılanmış ve bu doğal olay güzel bir sebebe bağlanmıştır:

Virdi ārāyiş yine gülzāra şāh-ı nev-bahār
Her şükūfe bir kadeh almış ele 'işrettedür (G.68/ 3)

Meclislerin bahar mevsiminde, gül bahçelerinde kurulduğuna işaret vardır.

Aşık, dünyayı gül bahçesine; kendisini ise bu bahçedeki ham bir meyveye benzetir ve dünya gül bahçesinde ham bir meyve iken hased ehli (rakip) nin sitemlerinin taşlarıyla açılan yaralar sayesinde olgunlaştığından bahseder.

Ad kavmi zamanında Şeddat tarafından, cennete benzetilerek yapılan bahçe, İstanbul şehrinde gizliymiş gibi hayal edilmekte ve böylece İstanbul'a ne denli kıymet verildiği de dikkatleri çekmektedir.

Memduhun cömertliği ve ihsanının bolluğu gül bahçesine benzetiliyor ve bu bahçeden etrafa gül kokusu gibi güzel bir huzur kokusu yayılıyor:

Olaldan gül-sitān-ı cūdnuñ vaşşāfi sulţānum

Cihānı tuğdı tab‘ -ı pākümüñ şöhretle güftārı (K.4/ 33)

6. BİTKİLER

Gönül alan sevgilinin, ince manalı sözlerle dolu olan dudaklarının üzerindeki ayva tüylerini dikkatle incele; bitki tohumlarının üzerine yer yer yapışmış olan kıllara benzer:

Temāsā kıl haţ-ı dil-dārı la‘ l-i pür-nikāt üzre

Yapışmış müya beñzer cā-be-cā habb-ı nebāt üzre (G.186/ 1)

6.1. AĞAÇLAR

6.1.1. Ağaç (Şecer)

“.....ağaç toprağa kök salar ve göğe doğru yükselir, böylece insan gibi her iki küreye de aittir. Yaşam gücünün kendini, yapraklarının mucizevi bir biçimde kuru dallardan filizlenen, meyveleri her yıl döngüsel bir yenilenmeyle olgunlaşan bir ağacın gelişiminde gösterdiği duygusu çağlar boyunca insanlığı etkilemiş ve şaşırtmıştır. Dolayısıyla ağaç yararlı ve iyi olan her şeyin simgesi olabilmiştir. (Schimmel, 2004: 40)”. Divanda da ağaçlar; dalları, çiçekleri, yaprakları itibariyle ele alınmışlardır. Zira “Ağacın bütünü gibi parçaları, yani dalları ve yaprakları da aynı bereketi taşır. (Schimmel, 2004: 43)”.

Sevgili, boyunun uzun oluşu itibariyle gölge verecek kadar meyveli bir ağaca benzetilmiştir:

Sāye-perver güzelün vaşlına meyl itme Belîğ
Zîr-i sāye şecerün mîvesi şîrîn olmaz (G.97/ 6)

Aşağıdaki beyitte ise mana, gönül bağında saçakları yerlere kadar sarkmış bir ağaç olarak hayal ediliyor:

‘Arşa-i şürda pejmürde olur gerçi Belîğ
Bağ-ı dilde şecer-i rişe-revândur ma‘nâ (G.1/ 12)

Bahar mevsiminde ağaçlar çiçek açar. Ağaçların çiçekleri ve yaprakları onların süsüdür, canlı olduklarının göstergesidir. Ancak sonbaharda ağaçlar yapraklarını dökerler ve hayata küserler. Bu durum beyitte, insanların gençlik ve yaşlılık dönemlerini anlatmak için kullanılmış simgelerdir:

Metâ‘-ı zîver-i dünyâyı terk ider pîrân
Hızân irince hemân berg ü bârı silker şâh (G.32/ 9)

Sevgili o kadar genç, taze ve hamdır ki onun buse vermemesi yadırganmamalıdır. Bunun için gamlanmanın bir anlamı yoktur. Zira her meyve zamanla olgunlaşır. Beklemek ve sabretmek gerekir:

Hâmdur buse dirîğ itse o nev-rüste nihâl
Şabr idüp gam yime her mîve zamân ile olur (G.80/ 3)

Sevgili ağaç gibi düşünülmüş ve ağaçtaki her meyvenin lezzetli olmasının da beklenilmemesi gerektiğine değinilmiştir:

Yârûñ cefâsı nüşdur â‘dâ-yı vefâsı niş
Olmaz cihânda mîve-i her ber-seçer lezîz (G.40/ 3)

6.1.2. Ağaç Çeşitleri

Servi

Servi, sevgilinin düzgün fiziği ve boyu için benzetme unsurudur. Hatta servi bile, sevgilinin boyu ve güzelliği karşısındaki acziyetinden dolayı onun önünde secde eder. Sevgilinin boyuna benzemediği için yetiştirdiği ağaçlardan utanan bahçıvan ise bağdaki pek çok servi ağacını kesmiştir. Servi boylu sevgili için şehit olmayı göze alan aşık, tabutunun da servi ağacından yapılmasını ister. Tasavvufi açıdan yorumlanacak olursa, servi vahdeti temsil etmektedir:

Nice hem-düş ola serv-i sehî bālâ-yı cānāna
Elif şeklindedür ol kıdd-i ra' nā elf-i vāhiddür (G.47/ 2)

Hurma Ağacı (nahl)

Beyitte sevgilinin boyu; hurma ağacına, saçları ise bu hurma ağacındaki filizlere benzetilmiştir. "Nahl" gönül çeken, insanları güzelliği ile kendisine bend eden sevgilinin boyu ve yürüyüşündeki işve bakımından söz konusu edilmiştir:

Piçide oldı nahl-i dil-i zāra zülf-i kec
Ol nev-nihāl-i kâmet-i ra' nā filizlidür (G.84/ 4)

Hurma ağacının olgunlaşan meyvesi toprağa düşecektir; kemal noktasına ulaşan insanın da başı mütevazilikten yere eğilecek; meyli toprağa olacaktır.

Çınar (Çenar)

Çınar, edebiyatımızda, yapraklarının şeklinden ötürü genellikle el ile birlikte kullanılır. Beyitte de memduhun eli için benzetme unsuru olmuş; onun cömertliği ve elinin açıklığı anlatılırken söz konusu edilmiştir:

Boş elle gelmez idi çār-süy-ı dehre çenār
Şehāb-ı cūdı çemenzāra olsa ebr-i matīr (K.6/ 28)

Tuba Ağacı

Sevgili, kökleri yukarıda olan ve “....., Cennette umut edilen ezeli saadet vaadini somutlaştır (Schimmel, 2004: 40)” an Tuba ağacına boyu ile nispet yapmaktadır:

Elüm dāmāne irmez kāmētüm eflāke ser çekmiş
Meger ol naḥl-i cān boyu gösterür cennetde Tübāya (K.9/ 20)

Abanoz (abnūs) Ağacı

Abanoz denilen sert ve siyah bir ağaçtır. Beyitte hem sevgilinin saçlarının ve kirpiklerinin siyah oluşu hem de tarakların ağaçtan yapılması nedeniyle zikredilmektedir:

Tār-ı zūlf-i yār-ı nāzükden aña ey çeşm-i ter
Sāye-i müjgān ile bir abnūsı şāne yap (G.11/ 4)

‘ Aşā-yı abnūsı ile müjgān almış eṭrāfuñ
Sevād-ı çeşmi göz ḥabsinde yāruñ kanlı merdümdür (G.62/ 3)

Söğüt (bîd) Ağacı

Bahçelerin tasviri yapılmakta ve güllerle söğüt ağaçlarının birlikteliği anlatılmaktadır:

Ža‘if-i bī-dimāguñ men‘ine ey bāgbān besdür

Çekilse pişgāh-ı bāğa mevc-i bŷy-ı gülden sed (G.36/ 3)

Ardıç (‘Ar‘ar) Ağacı

Ardıç (‘ar‘ar, dağ servisi, dikenli ardıç ağacı), sevgilinin boyu için benzetme unsurudur. Hatta ardıç ağacı, sevgilinin boyunun güzelliğini görünce ona boyun eğmek zorunda kalır:

Hıram-ı kaddŷne gülşende ‘ar‘ar ser-fürŷ eyler

Nesim-i ‘arızuñ hep gonca-güller arzŷ eyler (G.66/ 1)

Meşe Ağacı

Nasıl ki meşe dalından tatlı bir meyve hâsıl olmazsa, cimri insandan da iyilik beklemek doğru olmaz:

Kimse eylŷk görmedi ‘ālemde nākesden Belig

Hāşıl olmaz mīve-i şirin nihāl-i mişeden (G.163/ 7)

6.2. ÇİÇEKLER

Memduhun devrinin huzur, refah ve sükunet içinde geçtiği anlatılırken onun hüküm sürdüğü devir, attarların hokka içinde sakladıkları kokular gibi düşünölmüştür. Memduhun devrinde hokkaların ağızları açılmış ve bu güzel kokular tüm dünyaya yayılmıştır:

Açup her bir dehān-ı hoķķa-i işgŷfe-yi āhir

Riyāz-ı dehri kıldı reşk-sāz-ı sŷk-ı ‘atтары (K.4/ 20)

Çiçekler, çocuk; dallar da, çocuk gibi olan bu çiçekleri itina ile koruyan biri olarak düşünülmüştür:

Kıymât-ı sebzeve pîçide kıldı tıfl-āsā
Alup şüküfeyi āgüş-ı cāna besler şāh (G.32/ 7)

6.2.1. Çiçek

Divanda çiçekler genellikle “kokuları, dalları, dikenleri, yaprakları, kökleri, bahar mevsiminde açmaları, renk renk ve çeşit çeşit olmaları” gibi hususiyetleriyle zikredilmektedirler.

Daldaki kırmızı gül; sakinin elindeki şarap kadehine, H.z. Hüseyin’in dudakları; gülyaprağına, aşığın sinesindeki yaralar; renk ve şekil olarak, çiçeğe benzetilmektedir. Divanda, bunlardan başka, çiçek ile ilgili olarak değişik tahayyüllere rastlamak da mümkündür.

Memduhun övgüsünün yapıldığı beyitlerde memduh ile yakın arkadaş olanlar “şüküfe” olarak vasıflandırılırken; bir başka beyitte de memduhun hüznünü anlatmak için yine çiçek sembolünden faydalanıldığı dikkati çeker. Şair görevinden uzaklaştırıldığı için son derece kederlidir; bülbül gibi sürekli inleyip durmakta ve bu iniltileri, çiçek desenli motiflerden daha fazla beğeni toplamaktadır:

Aşığın sinesindeki yaralar o denli çoktur ki, aşk bahçıvanı (aşık) ndan, çiçeğe benzeyen bu yaralardan, çok latif ve güzel bir çiçeklik oluşturması istenmektedir:

Kulağ tut bāgbān-ı ‘aşka ey gül dinlemeklik yap
Şigüfte dāğlarla sīnemi ra‘nā çiçeklik yap (G.12/ 1)

İkbahar mevsiminde açan çiçekler, işret meclisindeki altın kadehlere benzetilmişlerdir:

Virdi ārāyiş yine gūlzāra şāh-ı nev-bahār
Her şükūfe bir kadeh almış ele ‘işrettedür (G.68/ 3)

Mana, henüz açılmamış olan gülün dallarında güzel kokular saçan gül suyu gibi hayal edilirken; mana çiçekleri ile renklenmiş ve süslenen sayfa ise, gül bahçesindeki çimenlikte yer alan çiçeklere benzetilmiştir:

Reng-i elvān-ı ma‘ānī ile tezyīn olıcağ
Gūlşen-i şafhāda ezhār-ı cemendir elfāz (G.125/ 5)

Berg-i gül-goncada mānend-i gül-āb-ı hoş-bū
Hem niḥāndur suhanımda hem ‘ayāndur ma‘ nā (G.1/ 5)

6.2.2. Çiçek Çeşitleri

Gül

Divanda gül, daha ziyade, “rengi, kokusu, dikenli ve yaprağının yanı sıra, bülbül ile olan birlikteliği” ve çeşitli açılardan sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılması gibi yönleriyle dikkati çeker. Gül daha ziyade neticesinde zikredilir.

İhtiyaç sahiplerinin, memduhtan önceki dönemlerde, gözlerinden kanlı gözyaşı aktığından, ama onun döneminde bu kanlı gözyaşlarının güllere dönüştüğünden bahsediliyor:

Şafā-yı mevc-i nūr-ı tal‘ atından ehl-i vicdānuñ
Gül-i bādām-ı naḥl-i Ṭūra döndi çeşm-i hūnbārı (K.4/ 11)

Tabiat ile insan bir bütündür. Ancak çoğu yerde insanın tabiata olan hakimiyeti ve üstünlüğü dile getirilir. Tabiat unsurları bu sebeple insanı sürekli kıskanmaktadırlar. Çimenliğin sultanı olan gül bile memduhun eşiğinde ancak bir çivi olabilir:

Olur tecelli-i gülmîh-i asitānuñdan
Hasedle gonca-i gül āfitāb-ı ‘ālem-gîr (K.6/ 33)

Goncaların gülümsemesi onların açılmışlık hallerine işaret ettiği gibi aynı zamanda sevgilinin de aşıkta gülümsediğine, onunla konuştuğuna işarettir. Bu gülümseme hali aşığın meclisini aydınlatmakta ve güller renginden dolayı ateş nakışlı olarak hayal edilmektedir:

Virürdi luḡf-ı hevā ile bezmüme revnaḡ
Miṣāl-i ḡande-i gül-goncaḡā-yı naḡş-ı ḡarîr (K.6/ 46)

Ayrıca şekil olarak da gül ve kulak arasındaki benzerliğe de dikkat çekilmiştir. Gül, gül bahçesindeki bülbülün sözlerini dinlediği için bu kadar iltifat görmektedir. Gül daha kök halinde iken yani daha yeni yetişirken bülbülün ona sarf ettiği aşk dolu sözlerle büyüyüp serpilmiş ve aşk onun güzelliğine güzellik katmıştır. Güle olan aşkından dolayı hasta olarak nitelendirilen bülbül, sonbahar mevsiminde havaların soğumasına ve rüzgarın sert esmesine bağlı olarak gülün de hasta olmasından korkmakta ve onun üzerine titremektedir:

Bülbülñ ḡavline gülbünde kulaḡ asmāsa gül
Gülsitānda bulamazdı bu ḡadar ḡurfa nikāt (G.17/ 5)

Ḥayāl-i serdī-i bād-ı ḥazāndan hergāh
Hezār-ı haste ile gonca üzre dıtrre şāḥ (G.32/ 5)

Bahar mevsiminde, ağaçların dallarında açan beyaz çiçek (gül-i sefid) ler, köpüğe benzetilmiştir:

Bahār şevkine çıkmış gül-i sefid degül
Dem-i seherde köpük kuşdı her şecer her şāḥ (G.32/ 2)

Gül, rengi ve şekli itibariyle kadehe benzetilir. Bu durum şöyle bir hayalle anlatılmıştır: Saray adamları, badenin onlara verdiği keyfiyetle sanki gül ağacının dallarına bin tane kadeh dizmiş gibidir:

Safā-yı bādeye taḥrīs idüp eḥibbāyı
Dizer cevānibe gülden hezār sāğar şāḥ (G.32/ 6)

Güllerin bahar mevsiminde açtıkları hatırlatılır. Bahar gelince gül, gönlünde gizli olan sırlarını ve güzelliğini, perdeyi yırtarak, arz eder. Bahar mevsimi, gül mevsimidir ve dallarda goncalar açmıştır. Dallar, renk itibariyle, altın gibi düşünülmüştür. Goncalar da sanki bu altından dalları avuçlarının içinde tutar gibi hayal edilmektedir. Ancak sevgilinin güneşe benzeyen yanağını görünce güllerin baharın geldiğini sanıp kış mevsiminde bile açtığından bahsedilerek mübalağa yapılmıştır:

Açılır güller şitā vaktinde manend-i bahār
Rüy-ı cānān olsa bir gün miḥr-i ‘ālem-tāb-ı çarḥ (G.34/ 5)

Eğer o gonca ağızlı sevgili, kavuşacağınıza dair bir koku göndermişse, bunun bir hile olduğunu düşün, zira sen o gülün nasıl

aldatıcı bir çiçek olduğunu bilmez misin diyerek sevgiliyi güle, ağzını da renk ve şekil itibariyle goncaya benzetmiştir. Sevgiliye kavuşmanın ne denli zor olduğu, eğer sevgili buna dair bir işaret (koku gibi) vermişse bunun da gerçek değil sadece bir oyundan ibaret olduğu unutulmamalıdır:

‘Arz eyler ise bŷy-ı viřālŷn saña dekdŷr

Bilmez misin ol gonca-dehānı ne çiçekdŷr (G.63/ 1)

Faydalı bilgiler güle benzetilmektedir. Öğrenmeye yeni başlayan kimseler, tıpkı bir beyaz kağıt gibi saf ve temizlerdir. Onların zihinlerini gül gibi kıymetli bilgilerle ve renkli hayallerle süslemek, hüner ehli olan kişilerin işidir:

Ķābil-i feyz olana ehl-i hüner buhl itmez

Reng-i ŷeb-nem varak ŷzre gül-i hamrādandur (G.78/ 6)

Yanak, gül yaprağına benzetilmektedir ve aşık sevgilinin yanağını sürekli hayal etmekte; bu sırada ona ulaşamama endişesiyle gözlerinden yanaklarına doğru akan yaşlar, gönül şişesinin inbiğinden damlayan gül suyu olarak hayal edilmektedir. Yanak; güle, gönül; şişeye, gözyaşları ise, yapraklardan damlayan çiğ taneleri ile de ilgi kurularak, gül suyuna benzetilmiştir:

Der-hayāl itdikçe gül-berg-i ruħuñ bu çeşm-i ter

Şişe-i inbiğ-i dilden gül ŷuyı taķtŷr ider (G.86/ 5)

Gül ile kasıt sevgilidir. Sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda çimenlikte kurulan bir meclis aşık için savaş meydanında farksızdır. gibidir. Aslında burada ayrılığın aşık üzerindeki psikolojik boyutuna dikkat etmek gerekir. Ayrılık anında mekan bile onu mutlu edememekte,

dost meclisleri onu neşelendirememektedir ve sevgili olmadan, çimenlikteki her bir gül dalı ateş saçan ok gibi görünmektedir gözüne:

Firākuñla çemende farkı yokdur bezmle rezmüñ
Baña her şāh-ı pür-gül tîğ-i āteş-tābdur sensüz (G.105/ 2)

Mana, henüz açılmamış olan gülün dallarında, güzel kokular saçan, gül suyu gibi hayal edilmiştir:

Berg-i gül-goncada mānend-i gül-āb-ı hoş-bü
Hem niñāndur suhanımda hem ‘ayāndur ma‘nā (G.1/ 5)

Şair, nazmını yazmış olduğu dürülü kağıdın şekliyle henüz yeni açılmış gonca arasında ilgi kurmaktadır:

Ṭümār-ı nazmı tay iderek vaḳtidür Belîğ
Gül-gonca gibi ola güşāde kefi du‘ā (K.2/ 67)

Aşık eğer ben gül olmasaydım felek kanla dolu olan kadehi bana sunmazdı diyerek bu kez de kendisini güle benzetmektedir:

Şunmazdı çarḫ kâse-i pür-ḥün gül olmasam
Efgān u nāle itmez idüm bülbul olmasam (G.154/ 1)

Sümbül

Sevgilinin dağınık saçlarının kıvrımları, koku ve renk açısından sünbüle benzetilir:

Görince vehle-i evlāda bāgbān ne disün
Şikenc-i zülfi perişān-ı yāra sünbül dir (G.76/ 2)

Sevgili o kadar genç ve taze ki, onun yanağında henüz yeni çıkmaya başlayan ayva tüyleri, billur bir şişenin içindeki sünbülün köklerine benzetilmiştir. Yani sevgilinin yanağı billur bir kandil şişesine, ayva tüyleri de kandilin içindeki fitile benzetilmektedir. Zira ayva tüyleri ile sünbül arasında, renk ve koku itibariyle de bir ilgi olduğu unutulmamalıdır:

Hayâl-i ‘arızuñ bu çeşm-i Һasret pişede güldür

Gözimde ‘aks-i zülfüñ şişede bir deste sünbüldür (G.82/ 1)

Billür içinde riş-e-i sünbül degül midür

LevҺ-i ruҺunda mü-peçe-i nā-demidesi (G.217/ 2)

Karanfil

Sevgilinin yanağı ile karanfil arasında benzerlik kurulmuştur:

Dinmez işküfe sıfāli fesene ammā kim

Ser-nigün anda sākız mürı Һaranfil perçem (G.158/ 3)

Nilüfer

Nilüfer, Divan şiirinde göze benzetilir. Bu çiçeğin suyun içinde yetişmesi ile de “bahr” arasında bağlantı kurulmaktadır:

Temāşā-yı cemāl-i yāra lāyık çeşm-i ‘āşıkdur

Olur baҺr-ı tecelli dide-i nilüfer-i Müsī (K.3/ 3)

Lâle

Lâlenin, kadehle olan şekil ve kadehin içerisindeki şarapla olan renk benzerliği üzerinde durulmuş; lâle, rengi itibariyle, sevgilinin yanağı için benzetme unsuru olmuştur:

Sākī-i dehr kimseye virmez şarāb-ı sâf

Bağ ʿibret al çemende nüh-i cām-ı lāleden (G.162/ 6)

Başınca sebze-i haṭṭ bağ-ı hüsn-i cānānı

Bozıldı lāle-i ruḥsārı langurzelendi (G.219/ 5)

Yasemin (Semen)

O şu hu çimenlikte, bir yasemin ağacının gölgesinde bulsaydım ve o bana bir kadeh sunsaydı ben onun bülbül (âşığı) ü olurum:

Bulsam o şūḥı sāye-i naḥl-i semende ben

Bir cām şunsa bülbül olurum çemende ben (G.171/ 1)

Sevgilinin, yasemin yaprağının yüzeyindeki ayağının toprağı, yaban gülü üzerindeki şebnem gibi parlak görünmektedir.

Ḥāk-i kademūñ şafḥa-i berg-i semen üzre

Şeb-nem gibi rüşen görünür nesteren üzre (G.189/ 1)

Meryemana, Bahûr-ı Meryem (Meryemana eli denilen bir bitki):

Yanak, çiçek bahçesine; sevgilinin bu yanak bahçesindeki beni ise Meryamana çiçeğine benzetilmiştir:

O ūh-ı muğ-beçenüñ hālî üzre mūy-ı siyāh
Şükūfe-zār-ı ruħunda bahūr-ı Meryemdür (G.70/ 2)

Eftimûn

“Bu isimle mârûf bir nebât çiçeğidir. Türkçe’de “gelin saçı” derler. ...eski tıbbın balgam, safra, dem, sevdâ diye ayırdığı mizaçlara ait hastalıklardan sevdâ hastalıklarını tedavi hususunda bu çiçek kullanılmış (Onay, 2000: 184)”. Aşık saçlarını eftimuna benzetirse şaşılmamalıdır; zira gönlü hasta olan aşık sevdasından dolayı hayal görebilir:

Beñzedirse ne ‘aceb zülfüñi eftimûna
Bu hayâl-i ‘âşık-ı dil-ħasteye sevdândur (G.78/ 5)

‘ Aceb mi künc-i ğamda zülf-i müşğînüñ hayâliyle
Gönül şarılsa eftimûna sevdâ-yı merākından (G.170/ 8)

Ayrıca bir başka beyitte de aşık, kara sevdâyı def etmek için eftiminun en iyi ilaç olduğundan da bahsetmektedir.

Şebboy

Yanağının üzerine düşen saçlarının gölgesi arasında görünenleri ben sanma; onlar yanağının gül bahçesine dökülmüş şebboy tohumlarıdır:

Görince sâye-i zülfinde sanma dâne-i hāl
Dökildi gülşen-i ruhsāra tuhm-ı şebbūlar (G.87/ 2)

Nergis

Nergis, sevgilinin gözü için benzetme unsurudur:

Bāgbān nergisi hacletle kökünden çıkarup
Piş-i çeşmünde tutar dilde niyâz elde piyâz (G.102/ 5)

'Anberiyе (Yayla çiçeği)(güzel kokulu bir ilaç)

Kokusu yönüyle ele alınmıştır:

Olmam firîb-h'orde ben ey şüh-ı sâde-rû
Şahbâ-yı la'l-fâm degül 'anberiyе bü (S.5/ 3)

7. MEYVELER

7.1. Meyve

Divanda, meyvelerin "hamlığı, suyla beslenip büyüdüğü, onların zamanla olgunlaştığı v.b." özellikleri ile sevgiliye dair bazı hususiyetler arasında ilgi kurulduğu dikkati çeker. Bir beyitte, sevgilinin dudakları, hem rengi ve tazeliği (yani sevgilinin genç oluşu) hem de öpücüğündeki lezzeti gibi yönleriyle ele alınmıştır ve turfanda olmasına rağmen son derece leziz olan bir meyveye benzetilmiştir. Turfanda meyvenin az bulunduğu için kıymetli oluşuyla, sevgilinin dudağının da bulunmazlığı ve paha biçilemeyecek kadar değerli oluşu arasında bağlantı kurulmuştur:

Olsa 'aceb mi būs-ı leb-i la'l-i ter lezîz
Turfanda olsa lâbüd olur her semer lezîz (G. 40/ 1)

Nasıl ki bir ağaçta hem acı ve hem de tatlı meyve bulunursa, ağaca benzetilen sevgilide de hem cefâ hem de vefâ meyvelerinin bir arada bulunması olağandır. Sevgilinin cefası tatlı bir meyveye; vefası ise düşmana, düşmanın zehrine benzetilmiştir. Bir başka beyite de, sevgili bol meyveli bir ağaca; aşık ise bu ağacın dibine düşen bir meyveye

benzetilmiştir. Dibine gölge verecek kadar meyvesi bol bir ağaca benzetilen sevgilinin, gölgesine ulaşmak için heveslenmemek gerektiği; ağacın gölgesi altına düşenin güneş ışığından mahrum kalacağından dolayı tatlanamayacağı üzerinde durulmakta ve aşığa bu yönde nasihat edilmektedir. Eğer aşık sevgilinin gölgesinde kalmaya mahkum olursa çürüyüp gidecektir. Asıl olan gölgeye değil aslına ulaşmaya çaba sarf etmektir:

Yāruñ cefāsı nūşdur ā' dā-yı vefāsı nīş

Olmaz cihānda mīve-i her ber-seçer lezīz (G. 40/ 3)

Sāye-perver güzelūñ vaşlına meyl itme Belīğ

Zīr-i sāye şecerūñ mīvesi şīrīn olmaz (G.97/ 6)

Sevgili yine aşıklara hiç merhamet etmemekte; işve ağacı olmasına rağmen aşıklara bir meyve bile sunmamaktadır:

'Uşşāka būs-ı la'l-i terūñ yok mıdur senūñ

Ey naḥl-i ' işve hīç şemerūñ yok mıdur senūñ (G.142/ 1)

Sevgilinin güzelliğinin söz konusu edildiği bir başka beyitte de aşıkın gözü, sevgilinin güzelliğinin aksini taze bir meyveymiş gibi düşünüp, sürekli onu sulamaktadır denilmektedir:

Dā'im şuluyor maḥdemini ' aks-i nigāruñ

Gūyā ki gözüm tāze niḥāl-i şemer ekmiş (G.112/ 3)

Sevgili o kadar genç ve toydur ki, aşık onun buse vermemesini yadırgamamalı; bunun için gamlanmamalıdır. Sevgilinin hamlığı ve tazeliği meyve benzetmesiyle anlatılmaya çalışılmıştır. Zira her meyve

zamanla olgunlaşır; olgunlaşmamış meyvenin lezzeti olmaz. Beklemek ve sabretmek gerekir. Aşık sevgiliye kavuşmak hususunda ümitvâr olmalıdır. Olur da bir gün aşığın şansı yaver gidip, sıkıntı toprağına, ektiği (sevgilinin) boy ağacının hayali, gönül de meyve vermeye başlayabilir:

Hāmdur buse dirîğ itse o nev-rüste nihāl
Şabr idüb ğam yime her mīve zamāniyle olur (G.80/ 3)

Bir başka beyitte ise, diğer beyitlerden farklı olarak, bu sefer sevgili değil, aşık ham bir meyve olarak düşünölmüştür; aşığın, dünya gül bahçesinde ham bir meyve iken, hased ehlinin sitemlerinin taşlarıyla açılan yaralar sayesinde olgunlaştığından bahsedilirken; diğer bir beyitte de, ham bir meyve nasıl ki boğaza takılır kalır, susuz boğazdan geçmezse, aşkın, aşk vadisinde rehbersiz ilerlemesi de mümkün olamayacağı anlatılmaya çalışılmıştır:

Çalır nā-puhte-ġān der-bend-i ‘āşğ āġzında bī-reh-ber
Şusuz rāh-ı gülüdan mīve olsa nīm-res gitmez (G.98/ 11)

Hām bir mīve idim gülşen-i ‘ālemde Belîğ
Zahm-ı seng-i sitem-i ehl-i ħasedle oldum (G.153/ 6)

Şiirde, veznin ne denli önemli olduğu anlatılırken de yine “meyve” benzetmesi kullanılmıştır. Vezni olamayan bir şiirin, okunurken, boğazdan güçlükle geçen bir meyve gibi boğaza takılıp kalacağından bahsediliyor. Yani vezinsiz söz, boğazdan güçlükle geçen ham bir meyve olarak düşünölüyor:

Her kim işitse ħağ sözi telğ olsa hazm ider
Vezn ile olsa mīve-i gülügir olur mı hīç (G.27/ 6)

7.2. Meyve Çeşitleri

Divanda, meyve çeşitlerinden “Şeftali (şeftâlû), Ayva (eyvâ), Elma (sîb, tuffâh), Badem (Bâdâm), Portakal (nârenci), Turunc” un zikredildiği görülür. Her bir meyve değişik benzetmelere konu olmuştur. Bu benzetmeleri şöyle sıralamak mümkündür:

Sevgilinin dudak (hem renk, hem şekil hem de lezzet açısından) ları ve busesi için benzetme unsuru olan şeftali, bir başka beyitte de sevgilinin davranışlarındaki hamlığı, toyluğu ifade etmek için kullanılmış; sevgilinin hiç olmazsa vuslat anında nazdan uzak olması istenmiştir. Sevgilinin bu esnada yaptığı naz, ham bir insanın yapacağı, çocuksu bir hareket olarak tanımlanmıştır. Bağa giren bir müşteri (aşık), elbetteki ham olan meyveyi almayacaktır; bu yüzden sen sen ol, kavuşma anında böyle ham davranışlarda bulunma diyerek sevgiliye nasihatta bulunmuştur:

Belîğ-i zâruña ey naḥl-i ‘ işve bâğ-ı ḥüsnünde
Eger şeftâlû virmezseñ de bâri bir dereklik yap (G.12/ 8)

Dem-i vuşlatda el çek dūr-bâş-ı nâzdan ey şūḥ
Girince müşterî bir bâğa şeftâlû-yı hām almaz (G.92/ 5)

Sevgili, ulaşılması hedeflenen bir bağa; sevgilinin çenesi de, rengi ve şekli itibariyle, bu bağa ulaşma isteğini ve azmini arttıran elma (sîb-i gabgab) yada ayvaya benzetilmektedir. Yine divandaki bir başka beyitte de, şekil ve renk itibariyle elmaya benzetilen sevgilinin çenesi, meclisin mezesi olarak düşünülmektedir:

Fürûğ-ı neş’ede birdir vücuda rûh ile rāḥ
Ki nuḳl-i meclis ola būs-ı gabgab-ı tuffâh (G.29/ 1)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin çenesi için benzetme unsuru olan elmanın yanında ayva bir başka beyitte de sevgilinin göbeği için benzetme unsuru olmuştur. Şair bu beyitte, ayva göbeğin, elma çeneden daha makbul ve leziz olduğundan bahsetmektedir:

Diyār-ı ğurbeti seyre naşīb olur bā' iş
Ki 'azm-i bāğa yā eyvā yā sīb olur bā' iş (G.25/ 1)

Eyvā göbekli sīb-zekandır egerçi yār
'İndimde sībden benüm eyvā olur lezīz (G.41/ 5)

Badem (bādām) ise göz ile olan münasebeti açısından ele alınmış; gözler, rengi ve şekli itibariyle bademe benzetilmiştir. Badem gibi olan gözlerin görüş perdesinden süzülen bakış nuru, sevgilinin yanak sayfasında güzellik olarak belirmiştir denilmektedir. Bu beyitte asıl anlatılmak istenen, kişinin kalp güzelliğinin ve iç temizliğinin gözlerine ve yüzüne yansıdığıdır:

Düşmezdi cism-i yāre Belīg 'aks-i çeşmimiz
Pālūde üzre olmasa bādām-ı ter lezīz (G.40/ 7)

Süzilmiş perde-i bādāmdan nūr-ı nigeş sad-bār
O şūhuñ sonra varmış safha-i rüyında ān olmuş (G.115/ 5)

Portakal ise, divanda sevgilinin meme(pistânçe-i nârenci) leri için benzetme unsuru olmuştur. O bakir kız, bu gönül çocuğuna, emzirmek için, portakal gibi olan memesinden, sağlı ve sollu vermez mi denilmektedir. aşık, bebeğe; sevgili ise ona anne şefkati ile yaklaşan bakir

bir kıza benzetilmektedir. Bakir olan birinin çocuk sahibi olması yada onu emzirmezi mümkündür değildir. bu noktadan beyite baktığımızda H.z. Meryem'e telmih söz konusudur:

Ṭıfl-ı dile virmez mi o düşize-i ra'nā

Pistānçe-i nārencini sāgınca solınca (G.184/ 6)



SONUÇ

Doktora çalışması, “İnceleme”, “Tenkitli Metin” ve “Tahlil” olmak üzere üç ana bölümden; “Tahlil” bölümümüz ise: 1. Din-Tasavvuf; 2. Sosyal Hayat; 3. İnsan; 4. Tabiat şeklinde dört ana başlık ve bu ana başlıkların altında, ilgili pek çok alt başlıktan teşekkül etmiştir.

Geçmişten günümüze kadar yaşamış olan şairler silsilesi dikkatle incelendiğinde; bazı şairlerimizin adından sıkça bahsedilmesine rağmen, Belîğ Mehmet Emin gibi, pek çok şairimizin, hem hayatları hem de edebi kişilikleri ile ilgili sır perdelerinin henüz yeterli ölçüde aralanamadığı dikkati çekmektedir. Bu isimleri ve edebiyatımıza yaptıkları katkıları ortaya çıkararak, onları tüm yönleriyle değerlendirip edebiyat dünyamıza kazandırabilmek çalışmamızdaki yegâne hedefimiz olmuştur.

Bu bölümde ise yapılan çalışmalarımızın neticesinde elde ettiğimiz genel izlenimler özetlenmeye çalışılacaktır.

Tahlili çalışmada dört ana başlık hâlinde incelenen bölümler içerisinde en fazla malzeme “İnsan” bölümünden çıkarılmış; daha ziyâde sevgili ve âşıktan bahsedilmiş; zaman zaman da “rakîp” unsuru devreye sokularak şiire farklı bir heyecan ve renk unsuru katılmıştır. Sevgili hep ulaşılması hayâl edilen ama bir türlü ulaşılamayan idealize bir tip olarak karşımıza çıkarken; âşık, hep bu hayâlî aşkına ulaşmak için canını, mâlını fedâ eden, sevgiliye olan bağlılığını her fırsatta dile getiren bir tip olarak işlenmektedir. Diğer bölümlerdeki konularla ilgili tespitlerde de ana unsur yine insan olmuştur. Çeşitli insan tiplerinden örnekler sunarak; hem dönemin hem de o gününün insan portresini, yaşantısını, psikolojisini yakalamamıza imkân sağlamıştır.

Şairimiz zaman zaman toplumsal konulara dikkat çekmekte; döneminde yaşayanları gözlemleyerek, gözlemlediği bu tipleri de

şairlerinde canlandırarak vermekte; toplumda var olan uç tipleri eleştirmektedir.

Sosyal hayat bölümünde şair, dönemine ait hususiyetlere, dejenerasyonlara, toplumsal düzendeki yanlışlara da dikkat çekerek sosyal hiciv ve eleştiri yeteneğini de gözler önüne sermektedir.

Zaman zaman içinde yaşadığı dönemden şikayet etmekte ve kendisi gibi değer ifade eden insanların kıymetinin bilinmediğinden de sık sık yakınmaktadır. Özellikle "Din" bölümünde dikkati çeken en önemli husûs teslimiyetin yanında; manevî gücü her şekilde ve her durumda, kayıtsız şartsız kabullenerek bu güce yakınlaşmak isteği doğrultusunda inancını geliştirme dürtüsüdür. Bireyin bütün çabası bu birleşmeyi sağlamaya ve o güçle yakınlaşmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaya yöneliktir. Belîğ Dîvân'ında her ne kadar "Allah" ile ilgili müstakil bir manzumeye rastlanmasa da; şairimiz "Allah" ve "Din" kavramlarını temel ilkelere bağlı kalarak anlatmış, O' nun gücünden, merhametinden, ona olan saygısından ve teslimiyetinden, çeşitli hayal ve benzetme unsurları eşliğinde bahsetmiştir.

"Tabiat" bölümünde ise zaman zaman insana ait hususiyetler tabiata yüklenerek; zaman zaman da tam tersi bir şekilde olarak tabiata ait husûsiyetler insana yüklenerek verilmiştir. Sevgilinin güzelliği söz konusu edilirken sık sık tabiata ait hususlarla benzerlik kurulduğu dikkati çekmektedir.

18. yüzyılın edebiyat alanındaki en önemli yönü mahalli konuların edebiyata girmesi, dilde sadeleşme yoluna gidilmesi ve şairlerin çevreye yönelerek şiiirlere günlük yaşantıdan örnekler sokması olarak özetlenebilir.

Belîğ'in şiiirlesindeki tasvirler, dönemini olduğu gibi yansıtan ve orijinal özellik taşıyan birer mahalli örnek olarak gösterilebilir.

Renkli ve orijinal olan mazmunları ile meydana getirdiği şiirine söylenecek söz yoktur; beyitleri son derece sağlamdır ve gönle ferahlık verir. Onun düzgün, akıcı, temiz ve duru nazmını görenlerin hayrette kalmalarına şaşırılmamalıdır; zira bunu görünce akan sular bile durmaktadır. Sözleri son derece ince, orijinal, duru ve akıcıdır; “eş’âr-ı pâk” tir.

Beliğ yeniliklere açık bir şairdir. Yeni mazmunlu ve orijinal hayallerle kurulmuş yeni tarzda şiirler yazmak gerektiğini; eskinin değil yeninin kıymet gördüğünü savunur.

Şairimiz son derece objektif bir bakış açısını benimsemiş, şiirini de bu minval üzere oluşturmuş ve yersiz övgülerden ziyade olanı yani reeli anlatmayı yeğlemiştir.

Şiirlerindeki hayal inceliği ve orijinal hayallerin varlığı, zincirleme tamlamaların çokluğu, “Sebk-i Hindî” akımının etkilerini de gösterir. Şiirlerinde lirizm de ön plandadır.

Arapça ve Farsça kelimeleri halk dilinde kullanıldığı şekliyle yazması şiirlerinde mahallileşmenin izlerine verilebilecek en güzel örneklerdendir. Özellikle mahallileşmeyi güzellik tavsiflerinde son derece reel olarak işlemiştir. Yine tasvirleri de önemini olduğu gibi yansıtan ve orijinal özellik taşıyan birer mahalli örnek olarak gösterilebilir.

Sık sık toplumsal gerçeklere parmak basmakta ve bu tarz şiirlerinde onun hikemî tarzın örneklerini verdiğini söylemek de mümkün olmaktadır.

Şiirlerindeki eleştirici tavırları ve hicviyelerindeki kusursuzluk onun mizahî yapısını da gözler önüne sermektedir.

Bir sanatçının ve şairin toplumsal görevlerinden biri, kaleminin gücüyle, yaratılmış olan tüm güzelliklerin

ölümsüzleşmesini sağlamak olmalıdır. Ancak bu durumda yaptıkları sanat bir anlam kazanacaktır. Sanatçılar, toplumun sorumlu bireyleridir. Eserini, insanlık için ve onun faydası için yaratmak; Yaratanın ona sunduğu “yaratıcılık” vasfının verdiği güçle insanı yaratıcıya yaklaştırmak ve bu vesileyle insanın ruhsal yapısındaki bir takım eksiklikleri onarmak, yaraları sarmak sorumluluğu ve bilinci ile eserini kaleme almak zorundadır. Şairimiz de bu inançla hareket etmekte ve toplumda şairin, şiirin ve sanatın kıymetini bilmeyenlere de sert bir dille eleştirmektedir.

Her ne kadar Farsça şiire en uygun dil ise de yine de şiir dili olarak Türkçe'nin seçilmesini ve Türkçe ile şiirler yazılmasını doğru bulmakta ve şairleri buna teşvik etmektedir.

Söze verdiği değeri her seferinde dile getirmektedir. Sözü, inciye benzetilir. Ona göre, söz ve ma'nâyı birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken iki unsur, şiirin bel kemiği olarak tanımlanır.

Kaleminden kağıda dökülen ve onlara anlam yükleyen esas merkezin insanın kalbi olduğundan bahseder.

Yeni hayallerle süslediği mazmunlarının asıl kaynağının gönlü olduğunu söyler. Ona göre gazelde muteber olan şey, yer yer mazmunların olmasıdır. Gazeller, yakıcı ve etkileyici mazmunlara her zaman muhtaçtır.

Vezin şiirin anlaşılmasını kolaylaştırır. Bir şiirin beğeni kazanabilmesi ve ölümsüz olabilmesi için ölçüsünün ve kafiyesinin olması gerekir. Kendisinin, ölçü ve kafiye dikkat ederek şiirler kaleme aldığından ve şairlerin vezinsiz söz söylememesi gerektiğinden bahseder.

Dîvân'da tespit ettiğimiz deyimlerin sayıca fazlalığı da şairimizin dile olan hâkimiyetini göstermektedir.

Söz sanatları denince akla ilk gelen Dîvân şairleri olmaktadır. Beliğ gibi diğer pek çok Dîvân şairi de sözlerinin etkisini arttırabilmek için söz sanatlarından sıklıkla faydalanmışlar ve bunu sanatın bir gereği olarak kabul etmişlerdir; hatta bir beyit içerisinde birden fazla edebî sanatı birlikte kullanmışlardır.

Beliğ hem bentlerle hem de beyitlerle kurulan dîvân şairi nazım biçimlerinin her ikisine örnek oluşturacak tarzda yazan şair, Arap alfabesinin her harfiyle en az bir gazel yazmıştır.

Beliğ'in şairlik yeteneğini ve kişiliğini yansıtan en önemli eseri Dîvân'ıdır. Dîvân'daki kasideleri sayıca azdır; önemli kişilerden ziyâde pek de önemli olmayan şahıslara sunulmuştur; sanat gücü açısından da orta seviyededir. Özellikle Dîvân'ındaki gazelleri ve kasideleri ayrı ayrı ele alındığında görülen şudur ki gazelleri onun edebi kişiliğini olduğu gibi yansıtmaktadır. Gazellerinde son derece farklı hayallere rastlanmak mümkündür. Örneğin; sevgilinin bakış okuna, kaza hançerinin takılmış olduğunu ifade ettiği aşağıdaki beyit son derece güzel ve orijinal bir hayalin mahsulüdür.

"Hamamnâme, Kefşgernâme, Hayyatnâme ve Berbernâme adlı manzumeleri de ise mahallî özellik taşıyan canlı ve mizâhî tasvirler dikkati çeker. "Berbernâme" adlı manzumesi folklor ve eski cemiyet hayatı bakımından da önemlidir.

Ayrıca şairimizin objektif ifadeleri de dikkat çekicidir. Şiirlerinde "Sebk-i Hindi" etkileri de hissedilir derecededir.

160633

T.C.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

18.YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN
BELÎĞ MEHMED EMÎN DÎVÂNİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-TAHLİL)

DOKTORA TEZİ

2.CİLT

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK

HAZIRLAYAN
H. Gamze DEMİREL

ELAZIĞ-2005

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

18. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN
BELÎĞ MEHMED EMİN DÎVÂNİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-TAHLİL)

DOKTORA TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Prof. Dr. Sabahattin KURŞAT
Üye
Prof. Dr. Hasan KAVRUK
Üye
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Dr. ZULFİ GÖLER
Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23. / 02 / 2006 tarih ve ...2006/17... sayılı kararıyla onaylanmıştır.



HASIDELER

Bismillahi'r-raḥmani'r-raḥīm

-I-

Der-na't-i seyyid-i kâ'inat ve bihi nesta'inü aleyhi efzâlü's-şalavât *

Mef' ü lü me fâ' ī lü me fâ' ī lü fe' ü lün

- 1 Şolmaz ebedî sünbül-i ferḥâl-i Muḥammed
Cennet gülidür tâze ruḥ-ı âl-i Muḥammed
- 2 Beñzer Ḥacerü'l-esvedine Ka' be-i cānuñ
Ser-levḥa rüyında siyeh ḥâl-i Muḥammed
- 3 Yüz sürmez idi pâyine secde ile âdem
Bu rüy-ı zemîn olmasa pā-mâl-i Muḥammed
- 4 İdbârı görindi milel-i zulmet ü küfrüñ
Pertev viricek gün gibi ikbâl-i Muḥammed
- 5 Būs itmege nevbet dege tā ins ü melekden
Ḥâke sürinür dâmen-i iclâl-i Muḥammed
- 6 Virmezdi cilâ âyîne-i binişe taqdîr
Olmasa eger mazḥar-ı timsâl-i Muḥammed
- 7 Ḥürşid-i münevviden alır pertevi encüm
Ḥâlet virür erbâb-ı dile ḥâl-i Muḥammed
- 8 Gök hırka geyüp tekye-i aşkıında nüh-eflâk
Olmış ezeli şevkiyle abdâl-ı Muḥammed

I. AE1 141b , RE 61 a , YT 1 b, KA 1 b

* AE1. Na't-ı Nebiyy-i Ekrem ü Muhterem Salla'llahu 'Aleyhi ve sellam YT, Dîvân-ı Belâgat-
'unvân-ı Cenâb-ı Belîğ Efendi KA

1 (a). solmaz ebedî: solmazdı ebed AE1

3 (a). pâyine secde ile: secde ile hâkine KA, RE

5 (a). ins ü: inse RE, YT, KA

8 (a). nüh-eflâk: bu eflâk RE, KA

- 9 Bāzār-ı cihān içre n'ola bulsa revāyiç
Hāliş zeheb ü fizza gibi kāl-i Muḥammed
- 10 'İsī-i nebī gerçi olup rūḥ-ı İlahī
Maḥbūb-ı Hüdā zāt-ı pür-efzāl-i Muḥammed
- 11 Maḥbūbına itmez mi fidā rūḥını' āşık
Bundan bilinür rütbe-i iclāl-i Muḥammed
- 12 Sulṭān-ı cihān olmadan 'indümde e' azdür
Ferrāşī-i matem-kede-i āl-i Muḥammed
- 13 Remz eyledüğüm mādde-i çār-anāşır
Hāk-i kādemi olduğına dāl-i Muḥammed
- 14 Uçmağa sezā tā'ir-i rūḥa iki perdür
İsm-i Hāk ile nām-ı pür-iclāl-i Muḥammed
- 15 Ser-menzīle vāşıl olur elbette Beligā
Her kim ki ola reh-rev-i dūnbāl-i Muḥammed

9 (a). revāyiç: revāyiş RE, KA

11 (a). itmez mi: itmezdi RE

13 (b). dāl: dil RE

14 (b). nām-ı: nām ile RE

-II-

Merşiyeye-i ‘alem-efrâz-ı şüfuf-ı şühedâ kıurretü’l ‘ayn-ı Resül-i
kibriyâ ‘aleyhi ’s-selâm Hâzret-i Hüseyin razıyallahu-‘anh *

Mef‘ü lü fâ‘ i lâ tü me fâ i lü fâ‘ i lün

- 1 Peşmîne câmesin yine gerdün idüp kabâ
Püşide itdi düşına bir perniyân kabâ
- 2 Pertâb kıldı lengeri limân-ı hâvere
Güm-geşte oldı keştî-i hurşîd-i pür-ziyâ
- 3 Âlûde oldı jeng ile bu dest-mâl-i çarh
Kandîl-i âbgîne-i mâhı idüp zidâ
- 4 Tâbiş-figenlik itdi o dem meş‘al-i kamer
Kıldı sipenc-i fire-i gerdünü rüşenâ
- 5 Hâyran-ı tâbiş-efgen-i ruhsâr-ı mâh olup
Dikkatle itdi dîdelerin Ferkadân-güşâ
- 6 Gül-mîh-i tağ-i ‘âlem-i bâlâ olup nücüm
Rüy-ı cihânı eyledi tâbişle pür-cilâ
- 7 Elhân-ı çeng-zâ ile âğâz idüp sürüd
Olmış felekde şevk ile Zühre gâzel-serâ

II. AE1 142 a, AE2 2 a, RE 1 b, YT 2 a, KA 2 a

Not: 1. ile 34. beyitler sadece RE nüshasında mevcuttur. AE1, YT, KA nüshaları doğrudan 35. beyitten; AE2 nüshası ise 36. beyitten başlamaktadır. Bu nedenle hacim olarak daha fazla sayıda beytin bulunduğu RE nüshasından ilk 34 beyit alınmış ancak 1 ile 34. beyitler arasında bulunan ve AE1 nüshasında da tekrarı olan beyitlerin ilgili açıklamaları AE1 nüshasında buldukları yere göre dipnota alınmıştır.

* AE1. RE nüshasındaki başlık okunamayacak kadar siliktir. Merşiyeye-i‘alem-efrâz-ı şüfuf-ı kıurretü’l ‘ayn-ı Resül-i kibriyâ YT, Merşiyeye-i Hâzret-i ‘imâm Hüseyin Radıyallahu ‘anh u ‘an ebihî Allahu KA

- 8 'İbret-nümây-ı sâha-i eflâki seyr için
İtdüm güşâd-ı dîde-i câm-ı cihân-nümâ
- 9 Kâr-ı mu'azzamât-ı cihâna bu kâ' inât
Olmuş girifte her biri bâ-emr-i Kibriyâ
- 10 Goftem cûd-ı yed-i şun'-ı Hüdârâ başiretem
Sübhâne min-tahayyara fi şun'ihî' l-verâ
- 11 Hayretle 'âkıbet bu temâşâ-yı pür-şikest
Kıldı rûfû-yı pîrehen-i gafletüm kabâ
- 12 Girdâr-ı levh-i dil-siyehüm eyleyüp hayâl
Cây-ı bisâţum oldu o dem kâm-ı ejdehâ
- 13 Zîrâ ki ketm-i bâğ-ı 'ademden zuhûr idüp
Olam enîs-i meclis-i hullân-ı nâ-sezâ
- 14 Pertev-nümây-ı kûh-ı tecellî iken gönül
Leb-ber-leb oldu tûde-i kâlâ-yı mâ-sivâ
- 15 Naşş itdi kilik-i mişnet ile ber-nigîn-i dil
Hakkâk-ı 'aşk qaralayup nâm-ı dil-rübâ
- 16 Ümmîd-i berg-i kâh ile gülzâr-ı yârdan
İtdüm 'izâm-ı cismümi mişnetle keh-rübâ
- 17 Muţrib demîde eylese nâkür ü şîrîni
Güyâ ki cism-i mürdeye cânlar ider 'aţâ
- 18 Elhân-nevâz-ı bülbül-i gülşen-serây-ı bezm
Enfâs-ı rûh-bahş ile cânâ virür gîdâ

- 19 Meclisde nağme-i bem-i māliden-i kemān
Sāyide itdi ṭab^ʿ umı mānend-i çüb-sā
- 20 Hey meyle bir kopuş var o muṭribde kim beni
Āşüfte itdi ʿaqlumı başdan idüp cüdā
- 22 Bu fıregāha bakmaz idüm sāğar olmasa
Gül-cām-kāh-ı meclisi pür-tāb-ı cān-fezā
- 23 Mutrib idince tārını ṭanbūrnuñ hırāş
Reghā-yı cān u dil olur anunla hem-nevā
- 24 Bāl-i semender olsa eger perdehā-yı güş
Eyler güdāhte anı bir āteşin şadā
- 25 Bir bī-ʿ adıl cevher iken cevher-i vücūd
Tārık-i bezmgāh-ı ḥarābātı itdi cā
- 26 Kıldı şikeste mevc-i hevā fülk-i tā^ʿ atüm
Deryā-yı pehn-i cürme düşüp eylersüm şinā
- 27 Bir zaḥma bahye olmadı ʿömrüm resenleri
Maḥv oldu zīr-i pāyda çün tār-ı būriyā
- 28 Alām-ı bīm-i cürm ile mesmūn iken gönül
Cevr-i felekde itmede iḳdām idüp ezā
- 29 Kalmaz bu zīr-i çarḥda herkes olur hebā
Eyler şikeste dāneleri devr-i āsiyā

- 30 Pā-māl-i esb-i gam olalı cism-i lāgarum
Dağ urdı sīnem üstine tamğa-yı naqş-pā
- 31 Nāhun degül bu pā vü yedümde ‘ayān olan
Uc virdi böyle nevk-i ser-i rişte-i kızā
- 32 Bir tūrfadur ki sāye-güzār olsa çeşmüme
Olur serümde erre-i āhen per-i Hümā
- 33 Bālā-yı heft-ṭareme pertev-feşān iken
Kāndīl-i necm-i bahtumı çarḫ itdi bī-ziyā
- 34 Bī- berg ü bār-ı mezrā-ı dehrüm ki dāneme
Eyler hurūş-ı cünbiş-i dil kār-ı āsiyā
- 35 Mālīde itdi fikret-i meşşāṭa-i ezel
Dest-i ‘arūs-ı ṭab‘uma ḥün-ı ciger ḥınā
- 36 Şemşīr-i tīz-ser gibi çeşmüm dü-nīm ider
İtsem eger ki bāliş-i zer-dūza ittikā
- 37 Eyler vücūduma düm-i ‘akreb gibi eser
Şefkat-nigāh-ı cünbiş-i müjgān-ı ‘akrabā
- 38 Sinemde şerhalar çekilüp tīg-i ğadr ile
Oldı şahāyif-i raqam-ı master-ı ‘anā

30. beyit AE2’de yoktur. (a). olalı: ideli RE

31. (b). Uc virdi böyle nevk-i ser-i rişte-i kızā: Tābende oldı ser-zeden rişte-i cefā RE,

31. beyit KA’da yoktur.

32 (a). çeşmüme: farkūma RE

35. beyit sadece RE’de bulunmaktadır. (RE 41. beyit)

36 (a). çeşmim dü-nīm ider: cismim ider dü-nīm RE

- 39 Olsam fütāde çeşmine mūrun bu za^c f ile
Eyler o demde çeşmini pūşide bī-ezā
- 40 Zāl-i sipihre mihr ile meh a^c yn olmasa
Görmezdi cism-i lāgarumı itmege cefā
- 41 Reng-i cünūn-ı ğam yine gülgüne-rīz olup
Sevdā-yı pāy-ı mağz-ı serüm itdi pūr-ıhınā
- 42 Virmez giyāh-ı huşkuma neşv ü nemā eger
Kışt-ı emelde olsa revān çeşme-i beķā
- 43 Geĥvāre olsa tıfl-ı dile pūr-şebāt olur
Deryā-yı cünbiş-efken-i sīm-āb-ı pūr-cilā
- 44 Dest-i felekde meh gibi şad-naĥun olsa da
Pūr-piç-i kār-ı bī-dile olmaz girih-güşā
- 45 Balsa fūrūğ-ı mevc-i sitāreyle terbiyet
Olur ĥalide pāyūme her sebze-i giyā
- 46 Sūzān-ı berķ-i ūlfet olur berg-i zātuma
Ĥirmengeh olsa merdümgeĥ-i dīde-i Ĥümā
- 47 Āb oldı zīr-i seng-i cefāda kalup dilüm
Manend-i āb-ı gevher-i şāf-ı girān-baĥā
- 48 Bir zaĥma bakılacak olmadı ^cömrüm resenleri
Maĥv oldı zīr-i pāyında çün tār-ı buriyā

45. (a). sitāreyle: sitāremle: AE1, AE2 , nişārımla YT

47. (a). dilim: tenüm RE, KA

- 49 Şad āh zaḥm-1 ḥançer-i mesmūm-1 mihnete
Kim yođ derūn-1 dürc-i eṭibbāda bir devā
- 50 Ammā ki erganūn-nevāhā-yı çarhdan
Minnetle olmazam yine ḥāhende-i nevā
- 50 Def gibi gūş-1 cān açaram kavı-i mutruba
Olsam ne denlü sille-hor dest-i müdde' ā
- 51 Çāk olsa sīne ma' din-i āhen-rūba gibi
Bir süzen itmem aḥlas-1 gerdūndan recā
- 52 Farḫum şikeste olsa misāl-i ser-i habāb
Kılmam o demde kāse-i fağfürveş şadā
- 53 Dāğ-1 derūnı kāse-i deryūze itmeden
Olmaz niyāz-1 feyż-i şehenşāh-1 Kerbelā
- 54 Ol şāh-1 āb-rūy-1 hilāfet ki āsmān
Esb-i semend-i rif' atine oldu çihre-sā
- 55 Ol şāh-1 taht-1 milket-i ma' na ki eyledi
Çārüb-1 meclisi müjesin dīde-i Ḥümā
- 56 Sulṭān-1 Kerbelā ki anuñ zāt-1 pākīdür
Genc-i tılısm-1 gevher-i esrār-1 enbiyā
- 57 Revnāk-fezā-yı devhā-i āl-i Muḥammedī
Pertev-nümāy-1 maḥfil-i vālā-yı etkiyā

49. (b). derūn-1 dürc-i: 'aceb derūn-1 AE1, derūn-1 eṭibbāda YT

50. AE1'de 50. beyit RE'de 22. beyitle yer değiştirmiştir.

54. esb-i: sümm-i RE

- 58 Naqd-i fūrūğ-ı bāsıra-i dīde-i kabūl
 Qandīl-i nūr-ı merdümek-i ‘ayn-ı Mürtezā
- 59 Fart-ı keremle teşne iken oldı sīneden
 Hūn-ı cigerle āb-dih-i hañçer-i każā
- 60 Mānend-i serv maqdemini üstüvār idüp
 Oldı muqīm-i bāğçe-i me’men-i rızā
- 61 Seyl-i revān-ı tünd-i havādişle oldı kim
 Dürr-i sadefçe-i kerem-i kulzüm-i Hūdā
- 62 Şad āh kim o gülbün-i bağ-ı velāyeti
 Pejmürde eyledi sitem-i ceşş-i eşkiyā
- 63 Bī-āb ol şehūñ leb-i gülbergi çāk olup
 Hūn-ı cigerle gonca gibi kıldı iktifā
- 64 Şad-çāk olur bu mātemi güş eyleyen gönül
 Pür-girye eyler ‘ayn-ı serābı bu mā-cerā
- 65 Cüş eyleyen serāb degüldür o ‘arsada
 Huşk itdü āteş-i ah-ı ulü’l-‘abā
- 66 Bārān-ı seyl-i ebr degüldür revān olan
 Yād eyledükçe ol demi eyler felek bükā
- 67 Şanmañ şafaqla mātēm için çarh ider müdām
 Hūn-ı cigerle cāme-i peşminesin tılā

66 (a). ebr: ___ RE

67 (a). şafaqla: şafaq ki AE1

- 68 Māh-1 muharremüñ kad-i ham-geştesi gibi
Bu mātem itdi kâmetini ‘âlemüñ dü-tâ
- 69 Olsun bu matla‘-1 sühan-i pāk u tâbdār
Pür-piç-i tab‘a nâhun-1 tîz-i girih- güşâ
- 70 Ey kâ’inâta hâk-i derüñ cāy-1 ilticâ
V’ ey nakş-1 büse küçe-i luţfuñda nakş-i pâ
- 71 Gerd-i elemle eyledim alüde sînemi
Kim bîh-i ‘aşkuñ ola derünümde cîlve-sâ
- 72 Çekdüm derüna kâfile-i hayl-i mihnetüñ
Oldı o cünde cünbiş-i dil nâle-i derâ
- 73 Tâk-1 sipenc-i hâtrâ yazdım mahabbetüñ
Şengerf-i la‘l-süde olup hâk-i Kerbelâ
- 74 Mânend-i Zülfeğâr dü-tâ olsa kâmetüm
‘Aşkuñ ider beni yine bir merd-i lâ-fetâ
- 75 İksîr-i hâk-i râhuñ kehhâl-i rûzgâr
‘Ayn-1 ‘alîle eyledi minnetle tütüyâ
- 76 İtdi hayâl-i teng-i nebât-1 leb-i terüñ
Gülzâr-1 dehri dîde-i ‘uşşâka teng-nâ
- 77 Olsun çerâğ -1 mürde-i dil kim ki itmeye
Hemçün sipend âteş-i ‘aşkıñda cân-fidâ

71 (b). Kim: ki AE1

72 (b). cünde: hayle RE

74 (b). merd-i: mürde RE

- 78 Mānend-i mis ‘ayārı olur dem-be-dem ‘ayān
Her kim ğubār-ı rāhuñı bilmezse kīmyā
- 79 Yā vārişe’l-e ’imme ve yā eşrefe’l-ümem
Yā menba‘-ı kerāmet ve yā aḥsene’l-verā
- 80 Fermān olursa dergeh-i ‘adlūñde eyleyem
Ḥūn-ı cigerle rīḥte-i reng-i iştikā
- 81 ‘Ummān-ı ma‘siyetde idüp ğavtakārılık
Oldı ḥabāb-ı mā gibi dil mā’il-i ḥevā
- 82 Ālāt-ı şevküñ üstine lertzān olur göñül
Mānend-i tāziyāne-i ṭanbur-ı pür-nevā
- 83 Şāḥ üzre görse bir gül-i ḥamrāyı ol şanur
Sākī elinde bāde-i cām-ı elem-zidā
- 84 Āh eyle ğuş-vār mutribda kim beni
Āşüfte itdi ‘aḳlı başından idüp cüdā
- 85 Ğuş itse nağmesin ser-i taşvīr-i naḳş-ı Çin
Ol dem olurdı kāse-i çinī-i pür-şadā
- 86 Piçide oldı dāmen-i pākine ḥārveş
Ḳaddüm egerçi eyledi ol meh benüm dü-tā
- 87 Eyler ṭavāf-ı Ka‘be-i kūyı bu dīdeme
Ḥ’āhişle mīl-i sürmeyi bir ābnūs-‘aşā

78 (b). ‘ayārı olur dem-be-dem: olur ‘ayārı ‘aḳıbet RE

82. AE1 ‘deki 82. beyit RE’de 17. beyitle yer deġiştirmiştir.

83. AE1 ‘deki 83.beyit RE’de 19. beyitle yer deġiştirmiştir.

85. AE1 ‘deki 85. beyit RE’de 24. beyitle yer deġiştirmiştir.

86. AE1 ‘deki 86. beyit RE’de 26. beyitle yer deġiştirmiştir.

- 88 Bir taze nağme-keşle olur mürğ-i dil-şikār
Olmaz nevā-yı çehçeh-i bülbülle āşinā
- 89 Göñlüm esīr-i zülf-i bütān eyleyüp beni
Dām-ı belādan eylemedi sa‘y idüp rehā
- 90 Ez-cümle farḫ-ı keşmekeş-i rüzgārdan
Mihnetle oldı hem-çü kemān kāmētüm dü-tā
- 91 Peymān-şikenlik itmegi meşk eyleyüp göñül
‘Ahd-i bezme kāhil olup eylemez vefā
- 92 Ey pādīşāh-ı kişver-i ma‘nā şitāb idüp
Geldi ümīd ile der-i vālāña bir gedā
- 93 Deryūze-kār-ı kūçe-i ihsānuñ olmuşam
İksīr-i naqd-ı lutfuñ ile oldı pür-nevā
- 94 Der-beste itme dergeh-i lutfuñ ki eyledem
Gül-miñ-i bāb-ı merḫametüñ dīde-i recā
- 95 Güm-rāh ider bu vādī-i pür-ğamda reh-zenān
Luftuñ eger ki bendeñe olmazsa reh-nümā
- 96 Bī-tāb kaldı tevsen-i dil eyle hem-‘inān
Şefkat-resā-yı bedreka-i himmetüñ añā
- 97 Tūmār-ı nazmı tay iderek vaḫtidür Belīg
Gül-ğonca gibi ola güşāde kef-i du‘ā

88. Bu beyit RE’de 28. beyitle yer değiştirmiştir.

89 (a). Göñlüm: İtdi RE / esīr-i zülf-i bütān: esīr-i pencīş-i zülf-i bütān RE / beni: göñlüm RE

91. Bu beyit sadece RE’ de vardır.

- 98 Tā kim bu heft künbed-i devvār-ı nīlgūn
Bālāda devr ide nitekim beyza-i Hūmā
- 99 Qandīl-i nūr-ı türbe-i vālāña cān atup
Ervāh-ı qudsiyān ola pervāne dā'imā

-III-

Qasīde der-sitāyiş-i Şeyhü'l-İslām Es'ad Efendi *

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Yetişmez zūlfūne hūbān-ı aşruñ tār-ı gīsūsı
Senūñ her bir müjen bir dil-ber-i fettānuñ ebrūsı
- 2 Hırāmı serve secde itdirür ol naḥl-i dil-cūsı
Namāza başladur çok tārıki mihrāb-ı ebrūsı
- 3 Temāşā-yı cemāl-i yāra lāyık çeşm-i 'aşıkdur
Olur nīlüfer-i baḥr-ı tecellī dīde-i Mūsī
- 4 Senūñle vezn idüp a' lā tıtarısa māhı ğam çekmem
Bu dehrūñ nāqışı bālāya ref' eyler terāzūsı
- 5 Anı nā-maḥremān-ı 'aşk olan bī-gāneden şorma
Dil-i dīvāneden şor fitne-i hūbān-ı Borĝosı

III. AE1 146 a, HP 76 b, RE 19 b, YT 4 a, KA 5 b

* AE1. Şeyhü'l-İslām Es'ad Efendi'ye HP, YT, Der-sitāyiş-i Es'ad Efendi RE, Qasīde-i lāḫıfe der-sitāyiş-i 'Allāmā-i Rūm Es'ad Efendi KA

2. beyit sadece AE1 nüshasında yer almaktadır.

3 (b). Olur nīlüfer-i baḥr-ı tecellī dīde-i Mūsī RE, KA: Olur baḥr-ı tecellī-dīde-i nīlüfer-i Mūsī AE1, HP, YT

4 (a). tıtarısa: tıtarırsa RE, KA / çekmem: çekme KA / eyler: ___ RE

5 (b). hūbān: Ye'cüc HP

- 6 Bu gülzār-ı fenādan ‘azm-i taḥkik eyleyüp aḥir
Miyāne dāmenüñ ber-çide kılmıř serv-i dil-cūsı
- 7 Murāduñ ḥıfz ise bād-ı fenādan şem‘-i iḳbālüñ
Anuñ dest-i du‘ ādur eḥl-i dil ‘indinde fānūsı
- 8 Odur pervāne kim bī-ḥod ola āřār-ı za‘ findan
Ten-i zāruñ ḥarir-i pertev-i māh olsa melbūsı
- 9 Bürüna za‘ findan reh-yāb olur bu meclis-i ‘ařkuñ
řarlsa dāmen-i āvāze-i zencire mahbūsı
- 10 Letāfetden o řūḥuñ zā‘ il olmaz büsegāhında
Miřāl-i ḥāl-i nīlī ‘ařkuñ cāy-ı leb-i būsı
- 11 Seherde ḥabb-i afyon neşesinden bī-niyāz eyler
O řūḥuñ řafha-i ḥātırda nařř-ı ḥāl-i Hindūsı
- 12 Ḥayāl-i yāra dilde bīm-i aġyār olamaz māni‘
Musavver safḥanuñ olmaz remide nařř-ı āḥūsı
- 13 Döner bālā-yı řem‘-i dilde bir fānūs-ı gül-gūna
Ḥarir-i tār-ı mevc-i řeh-per-i pervāz-ı Ḳuddūsı
- 14 Bu deryā-yı fenādan rıḥlet emvācı müş‘irdür
řikest-i ḳubbe-i cām-ı ḥabābuñ nāle-i kūsı

6 (a). ‘azm-i: ‘Örfi RE, ‘azmi KA

8 (b). pertev-i: pertevi RE

10 (a). büsegāhında: büsegāhından AE1, HP, YT (b). cāy-ı: naşşı AE1

12 (b). āḥūsı: řāvusı HP, RE, KA

14 (b). şikest-i: şikeste AE1, şikest HP, RE, YT

- 15 H̄ayālāt-ı bütān ārayış-i büt-h̄āne-i dildür
Olaldan cünbiş-i cāngāh-ı ʿāşık bang-i naķūsı
- 16 İder tā haşr olunca rûze-düşmen vaşf-ı laʿlülle
Gedā-yı kâse-lis-i h̄ʿān-ı vaşluñ şeyh-i sālūsı
- 17 Senüñle neşʿe-zāy-ı bezm iken bintü'l-ʿineb şimdi
H̄abāb- āsā hevā-ābisten oldı cām-ı maʿkūsı
- 18 Semend-i nāzınuñ taşvīridür üstād Mānīnūñ
Eger her mūda şüret gösterürse esb-i cādūsı
- 19 Ğurāba āşiyānı lāne-i bülbülden aʿlādur
Ṭarabgāh-ı neşāt-efzā gelür zenbūra kendüsı
- 20 Teħidür meskeni kālīçeden erbāb-ı tecrīdūñ
Mişāl-i būriyā h̄āk üzre besdür naķş-ı pehlūsı
- 21 Bulınmaz dāmeninde h̄ār-ı vahşet vādī-i ʿaşkuñ
Künām-ı şīre şemʿ-i şuʿle-zādur çeşm-i āhūsı
- 22 Ne bilsün merdüm-i sencīde kadrin çarh-ı dün-perver
Şikest olmuş hadeng-i āh ile keff-i terāzūsı
- 23 Ümid-i nev-bahār-ı himmeti ol gülbün-i lütfuñ
Hazān vaķtinde güyā bülbül eyler ṭabʿ-ı meʿyūsı

15 (b). naķūsı: ķūsı RE, YT

16 (a). rûze-düşmen: rûz-ı düşmen HP, üzre düşmen RE

17 (a). neşʿe-zāy-ı: teşne-zāy-ı RE

18 (a). nāzınuñ: nāzikūñ KA

19 (a). lāne-i: lale-i HP

21 (b). şīre: sipihr RE, KA

22 (a). sencīde kadrin: sencīde kadrūñ HP, YT

- 24 Cenāb-1 menba^c -1 fażl u ^c aṭā Es^c ad Efendi kim
Yanında ıfıl-1 ebced-ḥ^yān olur ^c allāme-i Tūsī
- 25 Kim olsa nüshalar ³ālemde erbāb-1 ḥıred cümle
Bulurlar nüsha-i ebced gibi ḥıfzında ḳāmūsı
- 26 Zuhur itdükçe ma^c nā gevheri ^c Ummān-1 ṭa^c bından
Ḥacāletten erir şebnem gibi deryānuñ incüsü
- 27 O vālā-menzilet kim şad-edeble pişgāhında
Dil üzre tā-be-leb vācibdür istikbāl-i pā-būsı
- 28 Şeref kesb eyleyüp firūzī-i vaşf-1 cemilūñden
Olur tūmār-1 nazmım rüzgāruñ ḥırz-1 bāzūsı
- 29 Şadā-yı berḳ-i ḳahrı cūş idince ḳulle-i deyrūñ
^c Aceb mi nīm-i rehden ^c avdet itse bāng-i naḳūsı
- 30 Fūrūg-re^y ile ḥall itdügi terkīb olur ancak
Mizāc-1 ^c ālemūñ taşḥiḥe bādī nūş-1 dārūsı
- 31 Ḥūdāvendā niḥāl-i sāye-i luṭfuñda bī-minnet
Sa^c ādet buldı erbāb-1 kemālūñ baḥt-1 menḥūsı
- 32 Cihānda nāhun-1 dest-i ^c ināyetle pey-ender-pey
Güşāyiş bulmada erbāb-1 ṭab^c uñ çin-i ebrūsı
- 33 Hüner maḳşūdına işāl iderken ehl-i ^c irfān
Belīg-i zāruñ oldı pāy-bend-i ṭab^c -1 me^c yūsı

26 (a). gevheri: gevher HP, YT

27 (b). tā-be-leb: tā bilüp RE

28 (a). cemilūñden: cemilinden RE

29 (b). bāng-i nānuñ HP

33 (b). pāy-bend-i: pāy-bendī YT

- 34 Dehān-ı lūlesi āteş-feşān-ı bezm-i ʿālemdür
Buhār-ālūd idelden dūd-ı āhım hāk-i Borgosı
- 35 Bağılsa dīde-i imʿān ile mirʿāt-i inşāfa
Benüm şimdi ciḥānuñ rūḥ-ı tūḫ-ı suḥan-gūsı
- 36 ʿAsā-yı kilki itdim pāsban-ı kişver-i maʿnā
Olur gürz-i Tehemten dūrbāş-ı taht-ı Kāvūsı
- 37 Derūnum cilvegāh-ı ḥikmet-i maʿnā olup ḥālā
Müheyâyım gelürse bahse Yūnānuñ Aristosı
- 38 Sebük-ruḫ-i dil ol rütbe teʿşir itdi kim nazma
Temāşā eyleyen ruʿyāda görmez renc-i kābūsı
- 39 Nice terciḥ olunsun şiʿr ü nazm-ı ābdārımdan
Ḳurı efsānedür hep güfte-i Firdevs-i Tūsı
- 40 Buyur ḡamdan felek ārām virsün şāhid-i nazmuñ
Belīḡ-i zārdan maṭlūb ise tekmiḫ-i nāmūsı
- 41 Maḡaldür dūde-i sebzinden āteş-ḡāne-i ṭabʿuñ
Ola pūr-vesme mihrāb-ı duʿānuñ şekl-i ebrūsı
- 42 Devām-ı devletüñ edʿiyyesile ehl-i vicdānuñ
Füzūn oldukça hāk-i maʿbed üzre renc-i zānūsı
- 43 ʿİbādu ʿİlāha luṭf u şefḳatüñ feḡm eyleyüp ʿālem
Ahāl-i zemīn u āsmān olsun duʿā-gūsı

36 (a). ʿAsā-yı: ʿAsā HP

40 (a). nazmuñ: nazma HP, nazmın YT

41 (b). şekl: pişt HP, RE

43 (a). ʿālem: ḡālā HP, ___RE, dāʿim KA

-IV-

Def^c a-i şāniyede Rātīb Aḥmed Paşa'ya virilen ḳasīde *

Me fā^c ī lūn me fā^c ī lūn me fā^c ī lūn me fā^c ī lūn

- 1 Şa'ādet burcınıñ iḳbāl-i hūrşīd-i ciḥāndārı
Ziyā virdi bu şehir-i dil-keşe pertevle dīdārı
- 2 Zemīne naḳş olup şad-māh-ı nev na^c l-i semendinden
Bu ayın üzre cünbiş şābit itdi necm-i seyyārı
- 3 Berīd-i müjde-gūdan gūş idüp erbāb-ı istiḳbāl
Reh-i şevḳinde pūyān itdilerse esb-i rehvarı
- 4 Hūlūs-ı bendegīye lāyık oldur būs-ı dāmānuñ
Kenār-ı lebde istiḳbāl ide tab^c -ı şenākārı
- 5 Seḫer bīm-i gubār-ı leşker-i encüm-şümārından
Sitāre tutdı pīş-i çeşmine ebr-i güḫer-bārı
- 6 Semend-i 'azminūñ aheng-i pāy-ı na^c l-i zer-kūbı
Pür itdi kāse-i çīnī gibi bu çarḫ-ı devvārı
- 7 Egerçi yümn ile ol āfitāb-ı burc-ı iḫsānuñ
Gelüp bu şehri tenvīr eyledi pertevle dīdārı
- 8 Degüldür bu mu^c ammā muhtefī erbāb-ı ḫikmetden
İder şehri münevver ḳanda olsa miḫrūñ envārı

IV. AE1 147 a, HP 78 a, RE 21 a, YT 5 b, KA 10 a

* AE1. Ahmed Pāşā merhūma virmişdür HP, Der sitāyiş-i Pāşā RE, Def^c a-i şāniyede Aḥmed Pāşāya virilen YT, Ḳasīde-i laḫfe-i şafā-baḫş der-sitāyiş-i Rātīb Aḥmed Pāşā KA

1 (b). Ziyā: Şabā HP

3 (a). Berīd-i müjde-gūdan: Pür-müjde-gūdan YT (b). itdilerse: itdiler HP

4 (a). oldır: oldı HP (b). ide: ideler HP, ider YT

- 9 O destür-1 sehâvet-mâye kim dâ'im nişâr eyler
Mişâl-i çeşm-i 'âşık zevk ile dâ'im güherbârı
- 10 O rütbe âsitânı üzre pürdür ehl-i hâcet kim
Teh-i keşinde hülkuñ nü-h-felek kim kıldı destârı
- 11 Şafâ-yı mevc-i nür-1 tal'atından ehl-i vicdânuñ
Gül-i bādâm-1 naḥl-i Ṭūra döndi çeşm-i hünbârı
- 12 Ser-â-pâ 'âleme ihsân u cüduñ görse bî-minnet
Olurdi iktisâb-1 nâm için Hâtem mühürdârı
- 13 Niğâh itse riyâz-1 gülşene reng-i tenezzülle
Gülin mevc-i hevâdan pest olur büy-1 sebükbârı
- 14 'Înâyet kılsa hengâm-1 cidâl erbâb-1 'irfâna
Atarlar cünbiş-i bād-1 müjeyle çarḥa kühsârı
- 15 Hüdâvendâ himâyet-didegân-1 meclis-i lütfuñ
Reg-i bādı fetîl-i şem'üñ eyler rişte-i târı
- 16 Buyursañ çarḥ-1 nîli âfitâb-1 'avn-1 re'yüñle
Siler âyîne-i meḥ-tâbdan dâmenle jengârı
- 17 Perişânlık ser-a-pâ hakk olup levḥ-i ḥavâtırdan
Yazar 'ahdünde cem'iyetle şâ'ir zülf-i dildârı
- 18 Meşâfuñ 'arşasında 'âciz ü efgendedür Rüstem
Yanıñda 'ilm ile fıfl-1 sebük-h'ândur 'Alî Kârî

9 (b). dâ'im: dest-i RE, KA

10 (b). hülkuñ: hülkın HP, YT, KA

12 (a). cüduñ: cüdın RE, KA

13 (b). Gülin: Gülüñ RE, KA

15 (a). himâyet-didegân-ı: himâyet-didegân-ı KA

- 19 Nesīm-i dil-güşā hem-dest olaldan bŷy-1 ħulkuñla
Pŷr itmiŷ ʿitr ile her bir ŷŷkŷfe dŷrc-i jengārı
- 20 Aup her bir dehān-1 hoa-i iŷŷfeyi āħir
Riyāz-1 dehri ıldı reŷksāz-1 sŷk-1 ʿaārı
- 21 Nice am teŷne-i merg itmesŷn āʿdā-yı cerrārı
Ki āb-1 neŷ'e-i tıg-i āteŷininden olur cārı
- 22 Yer itmek almadı āʿdā-yı dıne ħavf-1 tıgŷñden
erek gibi zehirlense sezādur ħalka-i mārı
- 23 Suhanda muħtasar malŷbdur ammā huzŷruñda
Biraz ʿarz eyleyem evzāʿ-1 gerdŷn-1 sitemkārı
- 24 Tenŷrasā derŷnum germ idŷp tāb-1 teb-i amla
Kebāb itdi miŷāl-i mŷrg-i bismil bu dil-i zārı
- 25 Hum-1 sīnemde sevdā cŷŷ idelden bŷlbŷl-i abʿum
Libās-1 tıre-i mātemle izħār itdi gŷftārı
- 26 Daħı pergāle-i kām almadın bāzār-1 ʿālemde
Benŷmle bilmezem bu arħ-1 addaruñ nedŷr kārı
- 27 Hınā-yı dest-i mahbŷbān gibi afletle āħir-kār
ıkar elden uyulmaz bezm-i ʿaŷkuñ cām-1 serŷārı
- 28 Miŷāl-i cezr ŷ medd-i mevce-i deryā-yı pŷr-i āŷŷb
Bu dehr-i pŷr-amuñ ibālŷnŷñ der-pey-der idbārı

19 (b). her bir ŷŷkŷfe: ŷŷkŷfeden sağ RE, KA

20 (b). Riyāz-1: Riyāzi HP, RE

27 (b). uyulmaz: duyulmaz KA

- 29 İderken hürmenümden mürlar hirmân ile ʿavdet
Yine eyler havâle çarh-ı gerdün berķ-i gaddârı
- 30 Olup azürde-dîl şad-güne âlâm-ı havâdişden
Tırâz-ı tāk-ı nisyân eyledüm dîvân-ı eşʿârı
- 31 Şaʿîri şîʿrden fark itmeyüp ʿâlemde ez-cümle
Çekilmez şıķlet-i lâf-ı suhanla hâsidüñ bârı
- 32 Görüp âyîne-i tākāt-güdâz-ı talʿat-i pâküñ
Yine söyletdi şîrîn tütî-i tabʿ-ı şeker-ķʿârı
- 33 Olaldan gülsitân-ı cüdnuñ vaşşâfi sultânım
Cihâmı tuţdı tabʿ-ı pâküñüñ şöhretle güftârı
- 34 Belîgâ başla hengâm-ı duʿâdur germ olup zirâ
Duʿâ itmekdür ihlâş ile ehl-i dânişüñ kârı
- 35 Hemîşe hurrem olsun cilvegah-ı sadr-ı devletde
Vücüd-ı pâkini ekrârdan hıfz eyleye Bârı

31 (b). hâsidüñ: hâsîdin KA/ bârı: kârı HP

32 (a). -güdâz: -güzâr RE, YT (b). şîrîn: şîr HP

33 (a). vassâfi: evsâf HP

-V-

Ġalibā Bu Ķasīde Dahī Ratīb Ahmed Paşa'ya Virilmişdür *

Me fā^c i lūn fe i^c lā tūn me fā^c i lūn fe^c i lūn

- 1 O fitne ger beni Mecnūn iderse Leylādur
Başumda silsile-i kayd-ı zūlfı sevdādur
- 2 Sevād-ı merdümek-i çeşmi Ka^c bedür ammā
Taraf taraf müje huccāc-ı secde-pirādur
- 3 İki kâşıyla haṭ u leb o çār-ebrūnuñ
Egerçi kıṭ^c adur ebrūsı beyt-i a^c lādur
- 4 Dü la^c li sürḥ ile tenvīne beñzer ammā kim
Tekellüm ile dehen nūn u şın olur şādır
- 5 Cemālūñ ayīnesi üzre ^c aksi kaldı meger
Degül bu hāl-i siyeh nokṭa-i süveydādur
- 6 Miyān-ı şafḥa-i rüyında şekl-i bīnī-i sīm
Gül üzre ğonca-i zanbağ gibi hüveydādur
- 7 Bakılsa meclis-i ^c işretde mevc-i mey görünür
Keşīde-gerden-i şāfī gülü-yı mīnādur
- 8 O şūḥ-ı ^c işvegerūñ nāḥun-ı mühennāsı
Tamām münḥasif olmuş hilāl-i ğarrādur
- 9 Şafā-yı sīne-i berrākı saṭḥ-ı āb-ı bilür
Mişāl-i nokṭa dü-pistān ḥabābe-i mādur

V. AE1 148 a, HP 79 b, RE 22 a, YT 6 b, KA 9 a

* AE1. Ķasīde-i ğarrā-yı Belīğ HP, YT, Ķasīde-i ğarrā-yı leṭa^c if-baḥş der-sitāyış-i Ḥalil Pāşā KA 2 (a). merdümek-i: merdümekke HP

- 10 Qarışdı müy-ı miyān tār-ı zülfe fark idemem
Bilinmez inceden ince hayāl-i ma' nādır
- 11 Medār-ı hüsn yā gird-āb-ı ābdur yāhūd
O nāfe gülçe-i sīm üzre şekl-i tamgādur
- 12 Sürini küh-ı bilür iki sāk-ı pāy-ı nigār
Çıkar o küh-ı şafādan dü-cüy-ı ra' nādur
- 13 Bu hüsn ü şive-i pā-der-rikāba gurrelenüp
Efendi bendeñe cevri eyleme bu dünyādur
- 14 'Ale'l-ħuşuş ki fermān-revāy-ı kişver olan
Hıdiv-i ma' delet-ārā Halil Pāşādur
- 15 O şir-i ma' reke-ārā ki rüh-ı a' dāya
Bağılsa nev-eşer-i hançeri hüveydādur
- 16 Eger ki mazhar-ı lutf u kerem ise vüzerā
Şehāvet ü keremüñ lutfına bu ma' nādur
- 17 Vezir ibni vezir ism ü şān-ı ābāsı
Nüh-āsmān gibi hep birbirinden a' lādur
- 18 İhāta itdi havāl-i dehri sāyesi hep
Ki şahs dūr olıcağ sāyesi hüveydādur

11 (b). nāfe: nāf RE

13 (b). bendeñe: bende RE

16 (a). Eger ki: Eger HP/ Lutf u kerem: lafz-ı kerem HP, YT, KA, nağt-ı kerem RE

(b). Luṭfiña: lafzıña HP, YT, KA, nağtıña RE

17. beyit HP nüshasında yoktur.

18 (a). dehri: devri RE, KA (b). hüveydādur: dü-bālādur RE

- 19 Fûrûğ-ı re`y-i müniriyle ‘aks-ı āyineveş
Havāss-ı hamseye baķ sāyesinde peydādur
- 20 Bezimde meclis-i Şeh-i Baykarāya reşk-efken
Rezimde şaf-şiken-i kalbgāh-ı Dārādur
- 21 Dem-i meşāfda māhī-i baħr-ı hūn mı degül
Zebān-ı hançeri kim hūn-feşān-ı a‘ dādur
- 22 Semāya fırladı yelmānı darb-ı destinden
İlişdi çarħa anı şanma māh-ı ğarrādur
- 23 Semendi bir ser-i ħār üzre raķş idüp bī-bāk
Şitāb iderse eger hem-riķāb-ı ‘ Anķādur
- 24 Alınsa maħşere dek naķd-ı gevher eksilmez
Meger ki ebr-i kefüñ māye-baħş-ı deryādur
- 25 Keremle sīm ü zer ehl-i keremden olmaz kim
Ezelde bu berekāt-ı Ĥalil-‘ aţāyādur
- 26 Ĥudāygāne ki dīvān-ı Āsafāneñde
Felekle söyleşürüm bu maħall-i icrādur
- 27 Yigirmi dōrt senedür kim ķuluñ tarīķa girüp
Ümīd-i nef‘-i menāşıbla bād-peymādur
- 28 Gelüp Kılavrete küffārına esir oldım
İşüm meţālib-i dūnyā için müdārādur

20 (a). bezimde: bezm HP

22 (a). darb-ı destinden: dest-i darbından AE1

23 (a). bī-bāk: bī-pāk RE

25 (a). kim: kem RE

26 (a). Ĥudāygāna ki: Ĥudāygān ki AE1, HP, Ĥudāygāna RE

- 29 Hezār sa‘y-ı Belîğ ile kimse fetḥ idemez
O yerde kîse-i zer mün‘ akid mu‘ ammâdur
- 30 Kimüñle ḥāküme maḥşüle dâ‘ir olsa suḥan
Açar revâyiç maḥşülü ğayri şekvâdur
- 31 Firîb-güne teselliye başlayup yâhüd
Tebessüm eyleyerek dir ki leyl-i ḥublâdur
- 32 Mesîhe olmasa bunlar ihânet üzre müdâm
Belîğ-i mu‘ cize-dem nuṭṭ ile Mesîhâdur
- 33 Murâdum ‘ arz-ı şikâyet degül ḥikâyetdür
Bu ehl-i dille felek-bînî eski ğavgâdur
- 34 Ayağda ehl-i hüner sifle evc-i rif‘ atde
Nizâm-ı kâr-ı cihân bir ‘ aceb temâşâdır
- 35 Ğadîmden şu‘ arânuñ bu de‘bidür yoḥsa
Sözüm gedâyî-i fahriyeden müberrâdur
- 36 Suḥanda san‘at-ı tecnîse i‘tibâr itmem
Efendi bülbül-i ṭab‘um hünerde yek-tâdur
- 37 Bu Şâ‘ibâne ḥayâlâta reşk ider ‘Urfî
Ki rûḥ-ı nâṭıka-i Şevket-i Buḥârîdür
- 38 Suḥan-şinâsî-i ‘âlem benümle bâķîdür
Na‘am suḥanda budur ğayrı ba‘d-ezin lâdur

30 (b). revâyiç-i: revâyiş-i RE

32 (b). nuṭṭ ile: luṭṭla HP

33 (b). dille: demle RE

34 (a). rif‘ âtde: devletde RE, KA

35 (b). müberrâdur: mu‘arrâdur HP

39 Fesâne olsa da elbette diñlenür suhanum
Ki ahsenü'l-kaşaf-i Yūsuf u Züleyhādur

40 Bakılsa levh-i tavāmīr-i nazm-ı eslāfa
Bu şî'r hātımede ketb olınmış imzādur

41 Du'āya başla Belīgā kelāmı hatm idelüm
Ḳudsiyān bile emīn için müheyyādur

42 Cihānda tā ki ebed muḳtezā-yı hikmet ile
Şitāda şiddet-i sermā sayfda germādur

43 Ola nihāl-i ḳadūñ tünd-bād-ı gamdan emīn
Ki sāye-efken-i fark-ı sere-i 'āyādur

-VI-

Ḳasīde-i Ra'nā Der-Sitāyiş Şeyhü'l-'islām Muştafā Efendi *

Me fā' i lün fe' i lā tün me fā' i lün fe' i lün

1 Yine bir āfet-i merdüm-şikāra oldum esīr
Dem-i nigāhı ider tār-ı zülfi der-zencīr

2 Eger kelām-ı revān-baḳş-ı la' lūñ eylese gūş
Bir āh idüp yıķılur ḳāke şafhadan taşvīr

3 Ne āfet ol ki anuñ rişte-i nigāhında
Fürüg-ı mevce-i reng-i perīde olmuş esīr

40 (b). ketb: keşf AE1

VI. AE1 149 b, AE2 4 b, RE 10 a, YT 7 b, KA 7 a

* AE1. Şeyhü'l-'islām Muştafā Efendiye AE2, Ḳasīde Der-medḥ-i Şeyhü'l-'islām RE, Şeyhü'l-'islām Muştafā Efendi Ḳazretlerin YT, Ḳasīde Der-Sitāyiş-i Ḳazret-i Şeyhü'l-'islām Muştafā Efendi KA
1 (a). nigāhı: nigāhım RE

- 4 Niḥāl-i kām̄eti bār-ı nigāh-ı ‘āşıkdan
Hırām-ı nāz idemez sâha-i çemende dilir
- 5 Şikeste-cünbîş ile kıaddi üzre lerze-fiken
Mişāl-i mevce-i seyl-âb mevc-i tār-ı harîr
- 6 Olur temevvüc-i reng içre sâyesi nâ-būd
Ne dem ki reng-i ruḥı ḥāke eylese te’sîr
- 7 Niçün şahîfe-i ṭab‘ umdan eylemez güzerân
Fürûğ-ı ḥüsnine âyîne olsa ‘aks-pezir
- 8 Girer ḥusûfa ḥacâletle tâb-ı rüyından
Eger ki olsa muḳâbil anuñla bedr-i Münîr
- 9 Reg-i kebūd-nümâ sâ‘ idinde peydâdur
Mişāl-i müy gülü-yı serâçe-i pür-şîr
- 10 Fiğân ki silsile-i mevc-i reng-i ruḥsârı
Keşîde eyledi pây-ı nigāhıma zencîr
- 11 Fiğân ki hasret-i ‘aks-i gülü-yı pür-tâbı
Miyân-ı merdümek-i çeşmüm itdi kâse-i şîr
- 12 Meger ki nâḥun-ı ser-tîz-i mevc-i ḥün-ı dilüm
Ola ol pâdişeh-ı mülk-i hüsne dâmen-gîr

5 (b). seyl-âb: sîm-âb RE, KA

7. beyitten sonra RE’ de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Ḥayâl-i pençe-i müjgân-ı tîr-i destinden
Dem-i ḥicâb olamaz reng-i ‘arızı tağyîr

9 (a). reg: dil AE1, AE2, YT

11 (b). Miyân: Mişāl AE1

- 13 Bu ŧeb hayālını rü' yāda resm iderdim eger
O cünbiŧ ü hareket olsa qabil-i a' bīr
- 14 Zülāl-i ŧevk-i lebiyle miŧāl-i teŧne lebān
Fezā-yı ŧafhadā ŧad-çāk olup leb taŧvīr
- 15 Lebi hayāline mānend-i ŧiŧe-i fānūs
Görildi ŧaħn-ı derūnımda ateŧin taqrīr
- 16 Kef-i siriŧk-i terüm reŧksāz-ı 'anberdür
Ki tıldı nükhet-i zülfiyle cūybār-ı zamīr
- 17 Firākı tābına maħv oldı ŧaħn-ı ayīnede
O ŧūħa kendüyi 'add eyler iken 'aks-ı nazīr
- 18 Bu hüsn ü ŧa' ŧa-i berk-süz ile ol māh
Seħāb-ı dīdelerüm itdi reŧk-i ebr-i matīr
- 19 Fütāde eyledi dest-i sitemle bī-pervā
Zemīne cism-i nizārum miŧāl-i naqŧ-ı haŧīr
- 20 ŧabīb-i ğamze-i mesti dükān-ı cevrende
İder fetīle-i zaħm-ı derūn-ı nāvek-i tīr
- 21 Benüm helāküme ihyā ider o İsi-dem
Raķibi ŧafha-i dīvāra itseler taŧvīr
- 22 Meger ki nāle-i feryād-resle destinden
Miŧal-i bād idem ol ħāk-i dergeħe ŧeb-gīr

14 (b). Fezā-yı: każā-yı RE

15. beyit RE' de yok. (b). Görildi: Görindi AE2, Görindin KA

17 (a). Firākı: Firāk-ı AE1

- 23 Ne dergeh ol ki anıñ hāk-rüb-ı sāhasıdur
Furūğ-ı rişte-i müjgān-ı mihr-i ʿālem-gır
- 24 Bu hāk-i dergeh-i Şeyhü ʿl-enʿāmdur ki anuñ
Cihānda lemʿa-i zerrātı reşk-i bedr-i münir
- 25 Şabā bu hāki ser-i naḥle eylese işār
Semer-feşān olur elbet şüküfe-i taşvır
- 26 ʿİmād-ı millet-i dīn kahramān-ı mesned-i şerʿ
Muḥīṭ-i kenz-i maʿānī muḥakḳıq-ı tefsīr
- 27 O fāzıl-ı mütebahḥır ki vaḳt-i baḥt-ı ʿulüm
Yanında ḳatra degil ʿilm-i ʿālem-i taḥrīr
- 28 Eger ki meclis-i ʿilminde ʿakl-ı Eflāṭūn
Fünūn-ı mesʿele-i ḥikmeti idüp taşvır
- 29 Tekellüm-āver-i şuğrā-yı bāḥş-i kübrādan
Olur delāʿiline ḥande-zen şağır ü kebīr
- 30 Vücūd-ı gül-bün-i nükhet-fezāy-ı himmetidür
Miyān-ı zīb-i ḥıyābān-ı gülşen-i taḳḍīr
- 31 Hemīşe cevher-i gül ḥizmet-i şer ifinden
Ümīd-i rifʿat ile sākını ider teşmīr
- 32 Meh-i sipīhr-i ʿadāletdür ol ki devrinde
Kitāba eyleyemez tābiş-i ḳamer teʿsīr

24. beyit YT' de ve KA' da 25. beyitle yer değiştirmiştir.

25. ile 44. beyitler arasındaki beyitler sadece RE nüshasında vardır.

- 33 Gül-i hadîka-i hilm ü hayâna şebnem mi
İder be-rişte nigh āfitāb-ı ʿālem-gīr
- 34 Eger ki mışkala-i reʿy-i tābiş-efgen ile
Teveccüh itse heyülā-yı cisme bī-takşīr
- 35 Derūn-ı sāye-i cisminde ʿaks-i āyīneveş
Nigāh-ı dīde olur şuret-i havāşa başīr
- 36 Miyān-ı micmer-i luḫfında farḫ-ı nāmiyeden
Tecessüm eyler o dem mevc-i būy-ı müşg ü ʿabīr
- 37 Ḥayāl-kār-ı maḫāmātı naḫş ider ṭabʿa
Zebān-ı ḥāme-i muʿciz-beyānı kāh-ı şarīr
- 38 Murād olunsa olur kārgāh-ı hirmende
Fūrūg-ı rişte-i āteşle tār u pūd-ı ḫarīr
- 39 Nesīm-i kūçe-güzār-ı bihişt-i ḫulḫından
Zükām-ı gōnca-i bāg eyledi güli taşvīr
- 40 Nigāh-ı düşmeni yek-nazarda bī-tevaḫḫuf
Mişāl-i zūlf-i bütān tār tār ider şemşīr
- 41 Ola dü-nāḫun-ı dilkeş bu iki mışraʿ-ı nev
Ki ḡāʿibāne temeddühden olmuşum dil-gīr
- 42 Zamān-ı maʿdeletinde fūrūg-ı dīde-i şīr
Olur çerāg-ı ṭarabgāh-ı ḥāne-i naḫcīr
- 43 Degül baʿīd ki muʿciz-nümā-yı kilḫ-i terūñ
Cihānda bī-ḡaraż eylerse cevheri taşvīr

- 44 Fürüg-1 'aynek-i re 'yiyle a' mî-i fiṭrî
Olur telâṭum-1 emvâc-1 bād-1 subḥa başîr
- 45 Şaf-1 ni' al-i debistân-serây-1 fazlından
Ṭufeyl-i ṭıfl-1 sebak-ḥ'ân mu' alim-i tefsîr
- 46 Boş elle gelmez idi çâr-süy-1 dehre çenâr
Seḥâb-1 cûdı çemenzâra olsa ebr-i matîr
- 47 Zamân-1 ma' deletinde fürüg-1 dîde-i şîr
Olur çerâğ-1 şarabgâh-1 ḥâne-i nahçîr
- 48 Sezâ ki eyleye üftâde bîm-i ' adlınden
Mu' âmelât-1 fesâd-1 meşîme-i taqḍîr
- 49 Eger ki ' ismet-i pür-iḥtisâbuñ eyler ise
Cihân-1 şa' şa-i tiğ-i neḥy ile tenvîr
- 50 Mişâl-i mevce-i sîm-âb düş-1 dil-berde
İder ḥararet ile lerze mevc-i târ-1 ḥarîr
- 51 Olur tecellî-i gül-mîḥ-i âsitânuñdan
Ḥasedle ğonca-i gül âfitâb-1 ' âlem-gîr
- 52 Şafâ-yı neş 'e-i vaşfuñla reşk-i bûlbûldür
Şarîr-i lağziş-i mestâne-pây-1 kilc-i debîr

48. (a). eyleye: eylese KA (b). meşîme: şemîme AE1, KA
52. beyitten sonra KA nüshasında aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Miyân-1 şafḥa-i dîvâr-1 bâğ-1 ḥulkuñda
Nesîm-i ğulden olur zinde bûlbûl-i tasvîr

- 53 Murād olınsa olur kârgâh-ı hürmetde
Nesîm-i gülden olur zinde bülbül-i taşvîr
- 54 İdüp kitâbına rağbet hasûd-ı bed-kâruñ
Ciḥânda eylese bir nüṣḥa-i luğat taḥrîr
- 55 Sirâyet eyleyüp asâr-ı fi' l-i maşdardan
Olur taşarruf ile fi' lüñ iştikâkı ' asîr
- 56 Zihî zamâneye zâtuñ kemâl-i revnak u zîb
Zihî sipihre vücûdın fûrûğ-ı bedr-i münîr
- 57 Zekâb-ı nûr ile şâyestedir ki asâruñ
Kaẓâ şaḥîfe-i ḥurşide eylese taḥrîr
- 58 Ciḥânda bîm ü ḥirasuñ o rûtbe cârî kim
Olınsa şümü' -i bed-nâm-ı düşmenüñ ta' bîr
- 59 Olur o haşyet ile müstemirr olursa eger
Olursa ismine râci' kelâm içinde zamîr
- 60 Fezâ-yı ḥâk-i deruñ mezra' -ı tecellidür
Ki naqş-ı büse olur anda miḥr-i ' âlem-gîr
- 61 Hudâygâne ki destân-serâ-yı ṭab' -ı Belîğ
Bu matla' ile ide ser-güzeştîyi taḥrîr
- 62 Kemend-i miḥnet ile eyleyüp ezelden esîr
Direm-ḥarîde-i bâl eyledi beni taḥdîr

54. (a). rağbet: rağmen AE1

58 (b). şümü' -i bed-nâm-ı: şümü' -i ebed-nâm AE2, düşmenüñ nâmı sehv ile bed-gîr RE

- 63 Vaṭanda tābiş-i āşār-ı ṭab'um eyler idi
Çerāğ-ı dīde-i aḥbābı nūr ile tenvīr
- 64 Virürdi luṭf-ı hevā ile bezmüme revnaḳ
Mişāl-i ḥānde-i gül-goncaḥā-yı naḳş-ı ḥarīr
- 65 Mişāl-i nūr-ı nigeḥ rāy-ı dīde olmuş idi
Miyān-ı merdümek-i aḳrabāda mesken-gīr
- 66 Zamāne āteş-i ḥasretle reşk idüp nā-gāḥ
Beni ayırdı vaṭandan mişāl-i bŷy-ı 'abīr
- 67 O Yūsufam ki yine çeşm-i pīr-i Ken'ānī
Sirişk-i ḥasret ile eyledim piy1ale-i şīr
- 68 Benem o zaḥm-ḥ'ār-ı ḥaṇçer-i sitem ki ḳazā
Ġubār-ı ğamla ider rahne-i dilüm ta'mīr
- 69 Benem o ğam-zede kim farṭ-ı tāb-ı sīnemden
Olur sirişte ḥarāretle mevc-i nār-ı sa'īr
- 70 O rütbe yaḳdı beni nār-ı ğam ki seyr idemez
Eger ki şafḥa-i dil naḳş-ı yāra olsa mesīr
- 71 Nuḳūş-ı pāy-ı seyāḥat-revümle olmuşdur
Mişāl-i dāmen-i ācīde-düz-ı dāmen-i ḳīr
- 72 İder fezā-yı cünün içre ḥār-ı pāyümden
Feşānde-nāle-i ḥŷn-ı sāye-i rek-i zencīr

- 73 Mişāl-i sebze tenümden zühür ider peykān
Ki hāk-i cismümi itdi zamāne mezra‘ -ı tır
- 74 Tevecüh-i eşer-i baht-ı vājgünundan
Serümde sāye-i bāl-i Hümā olur şemşir
- 75 Hārāretümden olur künc-i ğamda lerze-fiken
Mişāl-i mevce-i sīm-āb mevc-i naqş-ı haşir
- 76 Cihanda maṭla‘ -ı hürşid-i ṭab‘um eyleyeli
Tecellî ile Yeñişehri reşk-i bedr-i münir
- 77 Felek işāret-i engüşt-i şehri-i nevle ider
Benān-ı hāme-i mu‘ciz-beyānumı teşhîr
- 78 O rütbe āteş-i ğam itdi cānumı pür-süz
Ki dest-i merg olur anuñ taşarrufunda kaşir
- 79 Efendi ben bilürem dest-i sākî-i ğamdan
Müdām çekdüğünü dehr içinde ‘abd-ı fakir
- 80 Biraz da hāme-i cādū-eserle eyleyeyüm
Bizā‘a-i dil-i sihr-āferinümi taqrir
- 81 Şikeste itdi heyülāyı ṭab‘umı taqdir
Bu hey’et üzre kabül itmeye hünerde nazir
- 82 O cevherim ki lebümden olur ziyā-efken
Mişāl-i tābiş-i āyine şāfi-i taqdir
- 83 Benüm o bülbül-i mu‘ciz-edā ki nağmemden
Nümā-pezir olur elbet şüküfe-i taşvir

- 84 Benüm o pâdişâh-ı milket-i suhan ki baña
Muḥâldür k'ola âyine-i qaderde nazîr
- 85 Güm oldı mevc-i le'âlî-i baḥr-i ṭab'ımdan
Ziyâ-yı gevher-i nazm-ı kemâl-i ṭab'ı Zahir
- 86 Belîğ lâf-ı suhan bes ki şahf-ı da'vâyı
İde zebân-ı hamûşî ḥulûş ile tefsîr
- 87 Müdâm kim reh-i maḫşadda peyk-i taḫdîre
Ola keşîde-ümîd-i mürâfakat tedbîr
- 88 Umûr-ı dehre 'inân-tâb olursa tedbîrûñ
Aña şitâb iderek hem-rikâb ola taḫdîr

85. beyitten sonra YT ve KA nüshalarında aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Bulur revân-ı memâtı hayât eger nazmım
İderse şevket ile re'y-i sâ'ibüm tasfîr

-VII-

Ḳaṣīde-i ' arz-ı hāli-i me' āl der-vaṣf-ı Rātīb Ahmed Paṣa *

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' ilā tūn fe' i lūn

- 1 Naḳṣ idüp levḥ-i dil-i pākūme dağ-ı eleme
Baña eṣ' ārı unutturdı sipihrūñ sitemi
- 2 Gelemez cünbişe kim ḥālūmi ' arz ide zebān
Cilve-ḥiz eyleyemem ḥāme-i müṣg'in-raḳamı
- 3 Cem' idüp müddet-i ' ömrümde birāz dünyālık
Şaklayup cān evine şaymaz idüm derd ü ğamı
- 4 Kimse gūş eylesesün diyü şadā-yı diremi
Aradum anı ḥisāb itmege cezr-i aşemi
- 5 Sikkeveş ḍarb olınan üstine naḳṣ-ı mührūñ
Ḳal'ı ' āciz-i ḳor idi pençe-i şir-i ücemi
- 6 Bir oyun ḳurdı felek ğāfil iken ḳapdurdum
Bir iki dūzāḥiye elde olan piş ü kemi
- 7 Ṭalib-i meblağ-ı ma' ḥūd ile varsam yanına
Naḳṣ-ı divār gibi yoḳ baña lā vü na' amı
- 8 Baña itdüklerini itmedi Yaḥyāya Yeḥūd
İçdiler göz göre cādū gibi cismümde demi

VII. AE1 151 b, AE2 7 b, RE 23 b, YT 9 a, KA 11 a

* AE1. Ḳasīde-i ğarrā-berāy-ı Ahmed Pāṣā YT, Ḳasīde-i Belīgāne der-sitāyiş-i vezir-i kam-baḥṣā
Ḥazret-i Rātīb Pāṣā KA
2 (b). eyleyemem: eyleyeyüm RE
4 (a). eylesesün: eylemez AE1, eylemeyüp RE
6 (a). iken: olup RE, KA

- 9 Aķçamuñ ismi zebānumda mükerrer ammā
Kīmyā gibi degül belli vücūd u ‘ademi
- 10 Dest-i aħbābda gāhīce görürdüñ evvel
Şimdi dükkānçe-i şarrāfda görmem diremi
- 11 Ser ü sāmānımı hem-sāyelerüñ gördikçe
Beni tevbīh ile öldürdi ‘ıyālūñ sitemi
- 12 Kālmadı hiç şatacaķ bende hūnerden ğayrı
Bulamam beytüme bir müşterī-i pür-himemi
- 13 Meger ol menba‘-ı deryāçe-i cūd u keremüñ
Āb-ı luţfi gidere dildeki gerd-i eleme
- 14 Āşaf-ı şānī kerem ma‘din-i Aħmed Paşa
Cūdı şermende ider hātem-i şāhib-himemi
- 15 Tābiş-i tīğini der-pençe dem-i heycāda
Görse teb-lerze tutar şerze-i şīr-i ücemi
- 16 Baĥş-i ‘ilm itmege aĝāz idicek meclisde
Lāl ider nuţķ ile dānişver-i ehl-i hikemi
- 17 Tāb‘ıdur ķulzüm-i zehhār-ı fūnūn-ı şattı
Gevher-i pāk-i ma‘āniye şadef dürc-i femi
- 18 Dil-nüvāzāne görüp bendeleri iħsānuñ
Nice meymendi anuñ olmaya ednā ĥademi

11 (b). ‘ıyālūñ: ‘ıyālin RE

13 (b). dildeki gerd-i eleme: dilde ğubār-ı eleme KA

18 (a). bendeleri: bendelere KA

- 19 Kef-i mizān-ı hayālümde ber-ā-ber diyemem
Gevher-i ma' nī-i şevketle nikāt-i kalemi
- 20 Hıyme-i cāhını güncāyişe imkān yoğ ise
Şahn-ı iclālīne gerdün kıura vālā hiyemi
- 21 Temşiyet bulmağ için re`yine tefvīz itsün
Rūzgāruñ ne kıadar varsa umūr-ı ehemı
- 22 Dāverā dādgerā lutfuña kıalmışdur işim
Yohsa aldum gözüme rāh-ı diyār-ı ' ademi
- 23 Kimi lutfuñdan alur şıra kimi gendüm ü cev
Yokdur esb-i dilüñ işıabl-ı riyāzetde yemi
- 24 Cümleden lutfuña şāyeste kıuluñdur yohsa
' Ādet olmış şu' arāya vūzerānuñ keremi
- 25 Böyle lāyık mı Belīgüñ kıala aç u ' uryān
Bā-huşuş ola senüñ gibi veliyü`n-ni' amı
- 26 Şu' arānuñ kıotalım kıadr-i cihānda yoğ imiş
Nice inkār olınur kııymet-i āsār-ı demi
- 27 Rūh-bahş-ı suhan-ı nūrıdır zinde kıutān
Nām-ı Sencerle Melikşāh-ı Sikender-ķaşemi
- 28 Kim ider kıayr ile yād olmasa şı' r-i Cām
Baykıara ile Ali Şır-ı kerimü'ş-şiyemi

21 (a). bulmağ için: bulmağ için AE2, RE, bulmağcün AE1,KA

22 (a). lutfuña: lutfuñ ki RE

24 (a). yohsa: zırā RE, KA

26 (b). demī: rakamı RE

27 (a). suhan-ı: ___ RE

- 29 Nāza çekdi dem-i faḥriyye ben söyledemem
İşte ey dil hünertüñ var ise söylet kalemî
- 30 Pîşvāsı benüm ammā şu‘arā-yı Rūmuñ
Giçerem böyle giderse füşahā-yı ‘Acemî
- 31 Fikr-i Şā‘ib ile dīvāna eger virse nizām
Kul ider kendüye dil Şevket ile Muhteşemi
- 32 Görse bir şāhid-i maẓmūn ile beytüm Mānî
Nağş iderdi utanup Çinde beytü’l-şanemi
- 33 Tütü-i ḥāme ḡazel-h‘ānlıḡa āḡāz idicek
Şivede çeh çeh-i bülbül gibi rengin nağamı
- 34 Bulnur mı ḡazelim gibi müferraḡ terkib
Ki gönüllerde kıomaz daḡ-ı ‘izām-ı elemi
- 35 Beyt-i renginüme baqsun ḡazeliyātumda
Seyre h‘āhişger olan ḡülşen-i bāḡ-ı İremi
- 36 ‘Ālem-i nağş-ı ma‘āni dil-i pākümde ‘ayān
Sinem içre bu felek şakladı mir’āt-i Cemi
- 37 Suḡana dāniş ü ḡüşişle virilmez revnak
Baña bu lutf-ı suḡan oldı Hudānuñ keremi
- 38 Tıtdı zeyl-i suḡanı nükte-i mā-kille vü del
Kaḡ‘ idem ḡayrı du‘ā ile lisān-ı kalemî

32 (a). Mānî: māni‘ RE

33 (b). gibi: ___ RE

- 39 Tā ki bu gerdiş-i çarḥ ile mizāc-ı ʿālem
Gāh şihhat bula ḡālib ola ḡāhī saḡamı
- 40 Dāimā devlet ü şihhatle cihānda var ol
Derd ile ide devā kendüye aʿdā aʿdemī

-VIII-

Ḳaşıde der-Sitāyiş-i Şeyhü ʿl-İslām Esʿad Efendi *

Me fāʿ ī lün me fāʿ ī lün me fāʿ ī lün me fāʿ ī lün

- 1 Ne ḡacet zīver-i ḡalḡāle ey serv-i ḡurāmānum
Nümāyān sāk-ı billūruñda ṡavḡ-ı ḡumrī-i cānum
- 2 Şeref kesb eyleyelden ḡāk-būs-ı āsitānuñdan
İder dā ʿim tevāzuʿ dāmene çāk-ı girībānum
- 3 Bu şeb sīr-āb olup emvāc-ı deryā-yı tecelliden
Gül-i bādām-ı naḡl-i Tūra döndi çeşm-i giryānum
- 4 Teḡafül-pişe baḡtumdan gelür ḡuş-ı dil-ārāya
Şadā-yı āb-şār-ı nehr-i ḡülşen mevc-i eḡḡānum
- 5 Yine lezzet-çeşān-ı ḡʿān-ı ʿaşḡa müjde-ḡvān ol kim
Müheyyā rīze-i elmās ile pürdür nemekdānum

39. Gāh: Gāhī AE1

40. devā: ṡaleb RE

VIII. AE1 152 b, HP 74 b, RE 18 a, YT 3 b, KA 4 a

* AE1. Ḳasāʿidāt-ı Belīḡ-i muʿcize-ḡū rahimallahu aleyh berāy-ı Esʿad Efendi Şeyhü ʿl-İslām HP, Ḳasīde der-medḡ-i Esʿad Efendi RE, Ḳasāʿidāt-ı muʿcize-ḡūy-ı Belīḡ YT, Ḳaşıde-i laṡife der-sitāyiş-i el-merḡūm Esʿad Efendi KA

3 (a). olup: olur AE1, YT, ___ RE

4 (a). baḡtumdan: çeşmümden HP

- 6 Bu gülzâr-ı fenâdan irtihâl-i hayl-i ezhârı
Bilür bâng-i şikest-i reng olupdur bülbül-i cânım
- 7 O ser-gerdâniyem ben vâdî-i ‘aşkuñla şevkümden
Eşeddür gerdiş-i cevvaleden tavk-ı girîbânım
- 8 Sezâdur tiz olursam zaħm-ı şemşir-i nigâhından
Ser-â-pâ tîg-i cevher-dâra döndi cism-i ‘uryânım
- 9 O rûtbe pür-kanâ‘at kem-nevâl-i h‘ân-ı dehrem kim
Hayâl-i cünbiş-i müjgân olur dâ‘im meges-rânım
- 10 Yetişemezse eger feryâduma Hızr-ı mübârek-pey
Olur açide-düz-ı naķş-ı pâ zeyl-i beyâbânım
- 11 Şadâ-yı ‘atşeden ber-geşte eyler kûbbe-i dehri
Meşâm-ı Berhemende cilve kılsa büy-ı imânım
- 12 Dehân-ı teng-i yârı şanmasun çeşm-i gâlaţ-bînüm
Görüp âyine-i vecħinde ‘aks-ı dağ-ı pinhânım
- 13 Mu‘allaķ nürdan kandîl olur ‘arş-ı mu‘allâya
Dil-i pür-feyz eylese miħr-i dıraħşânım
- 14 Dimâğ-ı cânı ta‘fir eylemezse piş-i miħmâna
Çeker zencîr-i âteş mevce-i büy-ı gülistânım

6 (b). şikest-i: şikest ü RE, şikestenüñ YT / reng olupdur: reng oldı HP, reng-i gülden RE, KA

8 (b). cism-i: çeşm-i RE

10 (a). imdâdına: feryâduma AE1

11 (b). Berhemende: Berhemenden AE1

12 (a). Dehân-ı: Dehânı HP, Dehânuñ RE / şanmasun: şanma gör KA

13 (b). Dil-i: dili RE, zerrâtı HP

14 (b). zencîr-i: zencîre AE1

- 15 Cemāl-i Yūsuf-ı gül-pîrehenle baħr-ı Nîl-asā
 Ĥayāl-i yāra mazħar dūşdi eşk-i çeşm-i giryānum
- 16 Tekebbür dilde kem-yāb olsa zāġān-ı siyeħkāra
 İder ta'lim-i āyîn-i reviş kebk-i ĥurāmānum
- 17 Meded dāmānuñ ber-çide kıll rāh-ı hayālümde
 Tıutup çāk itmesün ser-pençe-i nāħunla müjġānum
- 18 Ben āmizişde olsam germ olup tār-ı reg-i yāra
 Olur lâ-büd fetil-i rişte-i şem' -i şebistānum
- 19 Ĥarām olsun baña rāh-ı talebde da'vî-i merdî
 Muħit-i merkez-i rüy-ı zemîn olmazsa cevlanum
- 20 Girih ħalmazdı ġamdan dilde ol zāt-ı mu'allānuñ
 Nesim-i cezr ü medd-i lutfi olsa mevc-i iħşānum
- 21 Cenāb-ı menba' -ı lutf u 'atā Es'ad Efendi kim
 Bulur revnaħ der-i 'adlinde nazm-ı gevher-efşānum
- 22 O vālā-menzilet kim sad-edeble būs-ı dāmānuñ
 Kenār-ı lebde istiħsān ider tab' -ı şenā-ħ'ānum
- 23 Muħit-i cūd u fażlı sāħa-i eflāke hem-serdür
 Pür oldı mevc-i āvāzesinden ġuş-ı iz'ānum

18 (a). tār-ı reg-i yāra: tār-ı reg-i bāde HP, nāvek-i yāra YT
 KA' da ve RE' de bu beyitten sonra aşıġıdaki beyit yer almaktadır:

Bilinse ħadri böyle maħv olup ölmezdi gerdişden
 Ģubār-ı gird-bād-ı küh-ı saħrā dürr-i ġaltānum

19 (a). merkez: herġiz RE, merkezi HP

20 (a). lutfi olsa mevc-i iħşānum: mevc-i lutfi olsa suħānum RE, KA

22 (b). istiħsān: istiħbāl RE, KA, HP

23 (b). ġuş-ı: ġuşa RE

- 24 Ğubār-ı dergeħinde naķş-ı pāy-ı derdmendānı
İder maġlūb-ı naķş-ı būse elbet çeşm-i giryānum
- 25 Hudāvendā nigāh-ı iltifāt-ı ayn-ı luţfuñdan
Baña besdür bu kim mamūr ola her beyt-i vīrānum
- 26 Virür cünbiş şafādan dest-yārī-i dü-eşmiyle
Terāzū-yı ħayāle gevher-i deryā-yı irfānum
- 27 Ğubār-ı cehli ħāmem maħv idüp ser-şafha-i dilden
Şafā-yı cevher-i āyīne-i ilm oldu yārānum
- 28 Belīga şad temalluķ mültezimdür rüh-ı Urfiden
Ki Rūmı reşk-i Şīrāz eyledi tab-ı suĥandānum
- 29 ˆarāvet-yāb idüp hem-vāre Haķ gülzār-ı iķbālūñ
Şenā-ħān ola anda bülbül-i kilk-i ħoş-elĥānum

27 (b). yārānum: tāvānum AE1/ nā-dānum HP

29. beyit: YT' de yoktur. / (b). ħoş-elĥānum: suĥandānum AE1

-IX-

Kaşide der-sitâyiş-i Râtıb Aḥmed Paşa *

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn

1 Cünûnumdan şarıldum şandılar zülf-i dil-ārāya
Ben eftimûn ile buldum 'ilâcî def' -i sevdāya

2 Eger ehl-i libāsa raġbet olsa deyr-i 'ālemde
İderlerdi perestiş dâ' imā taşvîr-i zîbāya

3 Helāküm ol bütüñ bīmāri-i çeşm-i siyāhından
Seherde kôrkarum zahmet virür ahum Mesîḥā'ya

4 İderdüm pāyına pîçide mevc-i cevher-i cānı
O şūḥun 'aksi teşrîf itse mir'ât-i süveydāya

5 Kırup 'aşıklarunñ cellād-ı çeşmüm şekl-i ebrūda
İki tiġ eylemiş āvîze tāk-i 'arş-ı a'lāyā

6 O rütbe 'ālemi bî-hüş kılmış devr-i ḥüsnüñ kim
Seher şebnem tutar āyîne mihr-i 'ālem-ārāya

IX. AE1 153 b, HP 75 b, RE 8 a, YT 5 a, KA 4 b

* AE1. Râtıb Aḥmed Pāşā'ya virilen HP, Kaşide-i Kaşî-'Asker Rûm İli RE, Râtıb Aḥmed Pāşā Ḥazretlerine Virilen YT, kaşide-yi zîbā der-sitâyiş-i Ḥazret-i Râtıb Aḥmed Pāşā KA

1. Bu kaşide AE1, HP, YT, KA'da yukarıdaki beyitle başlarken RE'de bu beyit olmadığı gibi aşağıdaki beyit yer almaktadır:

'Abā-yı nîl-gündür cāme rind-i bāde-peymāya
Virür reng-i kebūd-ı şîşe revnağ mevc-i şahbāya

4 (b). 'aksi: 'aks HP

5 (a). 'aşıklarunñ: münkirleri RE, 'aşıklarun KA

- 7 Ser-rūze ‘ ayş için bu goncanun gül-zār-ı fānīde
İder meşq-i tebessüm vaz‘ ı taşvīr-i kelīsāya
- 8 Güzār-ı lā-mekān-seyrāna olmaz āsumān māni‘
Ki pervāz-ı fūrūg-ı meyden irmez raḥne mīnāya
- 9 Füzündür nev-cevāndan diḳḳati pīr-i kūhen-sālūn
Terāzū-yı başīret-sencdür ‘ aynuñ temāşāya
- 10 Düçār-ı gerdiş-i ser-germüm olsa āfet-i ḥaclet
İder hem-āşinā cevvēleyi gird-āb-ı deryāya
- 11 Bu cünbiş her ḳadem şad-pāre eyler rişte-i cānı
Meded ārām vir düşında naḳş-ı mevc-i kālāya
- 12 Bana reşk itdi bülbül cezbe-fermā-yı cünūnumdan
Ki mevc-i būy-ı gül rīg-i revāndur rüy-ı şahrāya

7. RE’de bu beyitten sonra aşağıdaki beyit yer almaktadır:

O büt kālā-fūrūş-ı ḥūsn iken farḫ-ı pereştīşle
‘ Abeş harc itdi ‘ōmrin Berhemen şekl-i çelīpāya

9 (b). başīret-sencdür: başīret-senc olur HP. RE’de bu beyitten sonra aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Olur hoş vaz‘ ile erbāb-ı nīş ‘āleme vāḳıf
Ki hem-vārī-i şahrā dūr-bīndür çeşm-i bīnāya

11. beyit RE’de şu şekildedir:

Şikest eyler bu cünbiş her ḳademde rişte-i cānı
Meded ārām vir düşında naḳş-ı mevc-i kālāya

12 (a). cezbe-fermā-yı: reşk-fermā-yı AE1, cezbe-mā-yı RE (b). būy-ı gül: müy-ı gül AE1, HP

- 13 H̄ayāl-i sāye-i müjgānın eyler fīşe-i ser-fīz
Mişāl-i Kūh-ken düş olsa çeşmüm kār-fermāya
- 14 Ten-i pūr-za^ç fuma bir lafz ile eylerler istidlāl
Hemān nām u nişānum maḥv olup döndüm mu^ç ammāya
- 15 Ne āfetdür meded ol nev-nihāl-i bāğ-ı ^ç ismet kim
Eger tāb-efgen olsa nāz ile dāmān-ı şahrāyā
- 16 Anun Rıdvān mişāli sürme mīl-i āh-ı ^ç āşıqla
Ġubār-ı pāyımı eyler keşide çeşm-i ḥavrāya
- 17 Gülü-yı nāzikin āzürde eyler ḥārveş şāyed
Biraz āteşde nermiyyet virilsün mevc-i şahbāya
- 18 Kimün zūlfine bilmem şāne olmuşdur bu şeb destüm
Ki engüştüm fetīl-i ^ç anber oldı bezm-i ḥavrāya
- 19 Tırāş eyle bu vaz^ç ı hey^ç etümden maḥlabum yoḥsa
Efendüm merḥamet kıl ḳudretüm yoḳdur temennāyā
- 20 Elüm dāmāna irmez ḳāmeti eflāke ser çekmiş
Meger ol naḥl-i cān boy gösterür cennetde ṭübāya

13. beyitten sonra RE'de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Sebük-rūhānedür ol rütbe bezm-i ehl-i ḥayret kim
İder meşk-i perīden sāğar-ı mey reng-i ḥınnāya

14. RE'de 40. beyitle yer değiştirmiştir. (a). za^ç fuma: za^ç f ile RE, eylerler: eyler HP
15. beyit RE'de 17. beyitle yer değiştirmiştir.
16. RE' de 18. beyitle yer değiştirmiştir.
17. RE' de 19. beyitle yer değiştirmiştir.
18. RE' de 20. beyitle yer değiştirmiştir.
19. RE' de 21. beyitle yer değiştirmiştir. (a). vaz^ç ı: vaz^ç -ı RE
20. RE' de 22. beyitle yer değiştirmiştir. (b). gösterür: gösterüp HP

- 21 Bu ŧeb var ey ħayāl-i bī-vefā-yı yār kim āħir
Senüñle ħaldı faşl-ı müdde^ç ā dīvān-ı Paşaya
- 22 Ħıdiv-i memleket deryā-nevāl-i āsumān-rif^ç at
Vezīr-i pür-seħāvet ma^ç delet-baħş ü hümā-sāye
- 23 Nüfüz-ı ħurremi bir zinde fānūs-ı ħayāl eyler
Nesīmüñ rişte-i emvācını ŧem^ç -i ŧeb-ārāya
- 24 Görelden nev-tırāz-ı ŧemse-i ħaşr-ı mu^ç allāsın
Felekde oldı hem-tā mihr-i rahşān çeşm-i ħirbāya
- 24 Devāt-ı liħāsından eylesün mānend-i eftimün
Ṭabīb-i ħikmet-ārā bir ^ç ilāc eyleser sevdāya
- 25 Baña āhı ile āteş-nümā-yı tiziş-i ħahrı
Olur mānend-i zībāk lerze-efgen mevc-i hārāya
- 26 Şerefyāb olsa bir kāşāne envār-ı cebīninden
İder ŧefħat-nigāhı dīde-i revzen eħibbāya
- 27 Nihāl-i sāye-i iħbāline Ķays ilticā itse
Serābuñ mevcesı zencīr olurdı pāy Leylāya
- 28 Debistān-ı hayāli ŧīve-i tefhīm ile perver
İşāret ile eyler ħall-i eşkāl-i İbni Sinā'ya

21. RE' de 23. beyitle yer deħiştirmiştir. (b). dīvān-ı pāşaya: ol zāt-ı vālāya RE

22. RE' de 24. beyitle yer deħiştirmiştir. (a). Ħıdiv-i memleket: Medār-ı mekremet RE. Bu beyitten sonra RE'de aşığıdaki beyit yer almaktadır:

Cenāb-ı şadr-ı Rüm ol gevher-i deryā-yı ^ç irfān kim
Fażiletde odur ^ç Allāme Seyyid ile hem-pāye

- 29 'Utārid ile hāme-i zerrīn ile āsar-ı rengīnin
Şafādan eylesün taḥrīr levḥ-i mihr-i garrāya
- 30 O rütbe lezzet-i maẓmūn ile perver ki āsarı
Şu'ā'-ı tār-ı çeşmi eyledi pīçide ma'nāya
- 31 Ḥudāvendā hezār endīşe-i cān-sūz ile āḫır
Felekden dergeh-i vālāña geldüm 'arz-ı şekvāya
- 32 Yaḫup cism-i nizārum bī-sebeb kānūn-ı miḫnetde
Şerār-ı āhumı peyveste kıldı çarḥ-ı vālāya
- 33 Ḥazān u nev-bahārum gülşen-i 'ālemde tev'emdür
Murādum goncası ḫaclet-fiğendür verd-i ra'nāya
- 34 Ne ḫāletdür bu kim 'aksüm ide rū-gerdān olur peyden
Nigāh itsem temāşagāh-ı mir'āt-i mücellāya
- 35 Ser-ā-pā dāğlar naḫş eyleyüp baḫt-ı sitem-perver
Ten-i zārumda beñzer üstüḫvānum peyker-i nāya
- 36 Yerüm mānend-i genc-i pūr-güher vīrānedür ḫālā
Ki her mū renciş-āmūz-ı fitendür mār-ı şeydāya
- 37 Semend-i ṭab'uma hem-pā bulunmazken ne ḫikmetdür
Ṭarīḫında faḫīri sebḫat itdi her fūrū-māye
- 38 Belīg-i nükte-āmūz-ı ḫired eski du'ācuñdur
Anı bir rütbe iḫrāz ile maḫsūd eyle a'dāya
- 39 Bu rütbe derd ü ḡam der-kār iken ḡurbetde sulṭānum
Nice ṭab'umda tāb u ḫudret olsun şir ü inşāya

- 40 Felekde yoḥsa ol ebr-i güher-bārum ki cūşişdür
Elümde ḥāme bir mīzāb olur beyt-i mu' allāya
- 41 Ḥayāl-i nazm-ı bārīküm yanında şimdi lāyıkdur
Mücessemdür dinilse mevc-i bŷy-ı verd-i ḥamrāya
- 42 Selefde fevt olan ma' nāları enfās-ı şŷr-āsā
Şarīr-i ḥāme-i mu' ciz-beyān kādirdür iḥyāya
- 43 Ṭarīķinde çıkar her biri lābŷd mu' ciz-i eşrāf
Eger ta' dād idŷp bed' eylesem evşāf-ı ābāya
- 44 Olur bir yek-diger çespīde hem-çŷn dest-i şehd-ālŷd
Sirāyet kılsa nazm-ı sŷkkerinŷm maḡz-ı eşyāya
- 45 Fezā-yı kıble-i Kāf ma' nāsı ŷzere 'Ankādur
'Uṫāridle tenezzŷl eylemez tab' um mŷdārāya
- 46 Nizāmı buldururdu Şevketāne nazmuma 'Urfi
Eger kim re'y-i Şā'ib Ṭālib olsa luṫf-ı ma' nāya
- 47 Şu' ā-ı tār-ı meh-tāb ile ḡd-ı lŷ' lŷ-i nazmın
İderse bī-tekellŷf gerden-i eflāke pīrāye
- 48 Ḥacāletden mişāl-i ḡaṫra-i sīm-āb olur tālān
Miyān-ı sāḫa-i gerdŷndayer ḡalmaz Şŷreyyāya

47. RE' de 26. beyitle yer deḡiştirmiştir.

48. RE' de 27. beyitle yer deḡiştirmiştir. (a). olur: olup RE. Ayrıca RE'de bu beyitten sonra; KA'da ise AE1, HP, YT nüshalarında 22. beyit olarak geçen bu beyitten sonra aşıḡdaki beyit yer almaktadır:

Nŷfŷz-ı ḡurremi bir zinde fānŷs-ı ḡayāl eyler
Nesīmŷn rişte-i emvācım şem' -i şeb-ārāya

- 49 Belîgâne bu nazmum dâverâ manzûruñ oldıķça
Sezâdur ħil^çati ilbâs olına şab^ç-ı mînâyâ
- 50 Müheyyâdur yeter kızî-i kıdsî-i ħatm içün ey dil
Berîd-i âĥ ile şumar-ı şî^çri gönder imzâya
- 51 Olup âyînede manend-i cevher pîç ü tâb-efgen
Devâm-ı devletüñ ed^çiyyesi şab^ç-ı mücellâ
- 52 Du^çâ-güyân olınca câmi^ç-i iķbâline ħâzır
Ola revġan ser-i maġz-ı hümâ kıandîl-i mînâyâ

-X-

Ķaşîde Der-ĥakk-ı ^çUbeyd Efendi

Mef^ç ü lü fâ^ç i lâ tü me fâ^ç ĩ lü fâ^ç i lün

- 1 Ey âfitâb-ı cilve-dih-i âsmân-ı ^çilm
Şab^ç uñ fîrûġı tâbiş-i rüy-ı cihân-ı ^çilm
- 2 Ey ^çandelîb-i bâġ-ı hüner ħâme-i terüñ
Olmış zebân-nâk ile raşbü^çl-lisân-ı ^çilm
- 3 Erzân metâ^ç-ı cevher-i bâzâr-ı fişnatun
Maĥmil-be-düş-ı emti^ça-i kârbân-ı ^çilm
- 4 Ya^çnî ^çUbeyd Efendi ki envâr-ı zâtıdur
Nür-ı çerâġ-ı merdüm-i rûĥâniyân-ı ^çilm

49. beyit RE'de yoktur.

50. 26. beyit RE'de 54. beyitle yer deġiřtirmiřtir.

51. beyit RE'de 55. beyitle yer deġiřtirmiřtir.

52. beyit RE'de 56. beyitle yer deġiřtirmiřtir.

- 5 Minkār-ı hāmen olsa terennümle cilve-hîz
Ey ʿandelîb-i nağme-zen-i gülsitān-ı ʿilm
- 6 Hāyret-nigāh-ı cevher-i evvel ziyād olup
Eylar rübüde halka-i cismin sinān-ı ʿilm
- 7 Ceyş-i cehālet eyler idi maḥv- pāy-māl
Ṭabʿun eger ki olmasa dārüʿl-emān-ı ʿilm
- 8 İmkāna ser-te-ser ʿadem-i himmetüñ olur
Ṭākat-güzār-ı kudret-i bār-ı girān-ı ʿilm
- 9 Olmuş fūrüg-zāde-i ṭabʿ-ı münevverün
Nūr-ı çerāğ-ı merdümek-i düdmān-ı ʿilm
- 10 Dest-i mücerredāt-ı sūtün-ı refiʿ olur
Zihnüñ iderse ber-zede-i sāyebāñ-ı ʿilm
- 11 Oldı mişāl-i ʿaql-ı Felātun-ı ḥum-nişin
Ḥikmet-serāy-ı ṭabʿuñ cā āşiyān-ı ʿilm
- 12 Zūr-āzmāy-ı küt-ı zemīlinden ʿākıbet
Ḥam-geşte oldı ʿacz ile püşt-i kemān-ı ʿilm
- 13 Cārī idüp maʿānī-i vālāyı eyledüñ
Beyt-i ṭabīʿata kalem-i nāv-dān-ı ʿilm
- 14 Olmuş zebān-ı kāviş-i gül gül ki rüz u şeb
Ḥasret-keşide gevher-i maʿnāya kân-ı ʿilm
- 15 Leb-rîz-i ʿıkd-ı cevher olur ceyb-i mümkināt
Açsa feṭānetün leb-i gevher-feşān-ı ʿilm

- 16 Cüşiş-nümā-yı kılzüm-i ma' nāda zāt-1 yek
İtmiş güşāde fülk-i dile bād-bān-1 'ilm
- 17 Erzān metā' 1 rüy-1 dükāndur mükevvenāt
İtse güşāde hūvāce-i ṭab' uñ dükān-1 'ilm
- 18 Şīrīn-mezāk-1 hūvān-1 dilūñde meges gibi
Pervāza geldi ṭā' ir-i rūhāniyān-1 'ilm
- 19 Hūvān-1 simāt-1 dānişinūñ kāse-līsidür
Bālā-nişīn-i tahtgeh-i kudsiyān-1 'ilm
- 20 Ebnā-yı dehre itmese ṭab' uñ mu' āvenet
Dest-i ' uķūle cilvede olmaz ' inān-1 'ilm
- 21 Evvel nefesde eyledi re' sūñde cāygāh
Rengīn edā-yı bülbül-i şad-dāstān-1 'ilm
- 22 ' Aķluñ olup mu' allim-i vālā-yı herger
Kılsa ḥadeng-i cehl qarīn-i kemān-1 'ilm
- 23 Eylerdi ğavta şuste-i maķşadda fi 'l-meşel
Nāvek-fikenlik itse naķīş-i lisān-1 'ilm
- 24 mürde olur olmasa eger
Cevher-fürüz-1 şıyt-1 zātuñ revān-1 'ilm
- 25 İtlāf-geşte-i fiṭan-1 kudsiyān iken
Oldı o demde cevher-i zātuñ zımān-1 'ilm

- 26 Bî-rüşenî şevk-i dilüñden şekam olur
Kâh-ı vücûd-ı cevher-i evvelde cân-ı ʿilm
- 27 Âşâr-ı cehl-i nâ-sürûdın bî-lisân iken
Oldı müberhen âyet-i zihñünle şân-ı ʿilm
- 28 Hıvâb-ı ʿademde kaldı ebed cehl-i bî-fürûğ
İtdüñ güşâde hâke leb-i dâstân-ı ʿilm
- 29 ʿAvn-ı sütûn-ı kilkün ile oldı cây-gîr
Der-zîr-i yekketâ-yı felek sâye-bân-ı ʿilm
- 30 Hâk-i hidâyet-i kâdemüñ olsa hayr-hıvâh
Ey mâye-bahş-ı kuvvet-i sultân-nişân-ı ʿilm
- 31 Zülmet-nümâ-yı cehl-i ʿadîmü'l-başireti
Eyler fürûğ-ı bîniş ile pâsbân-ı ʿilm
- 32 Dest-i feţânetüñle kalem-zenlik eyleyüp
Cüş-ı bahâra oldı mübeddel hazân-ı ʿilm
- 33 Olsun dü-mısraʿ ile bu nev-maţlaʿ-ı laţîf
Evc-i suhanda şuʿle-nümâ Ferkadân-ı ʿilm
- 34 Ey bülbül-i hüceste-i bâğ-ı cinân-ı ʿilm
Vʿey tûfî-i sebâk-dih-i rûhâniyân-ı ilm
- 35 Sen sen ki nâhun-ı kef-i idrâki eyledüñ
Müşkil-güşây-ı nükte-i sırr-ı nihân-ı ʿilm
- 36 Olmış harâm âyet-i hıfzûñla meh gibi
Âşâr-ı cehle süziş-i târ-ı ketân-ı ʿilm

- 37 ‘Aqlun ezelde zihni kazadan güzâr idüp
Geldi zühûra zemzeme-i kün fe-kân-ı ‘ilm
- 38 Dest-i şerîfûñ oldı bu hvân-ı vücûdda
Ser-cümle mağz ü cevher-i kül üstühvân-ı ‘ilm
- 39 Perverde itdi ‘ahd-i ezelde vücûdını
Bañn-ı fezâ-yı nâdire-dân tev’emân-ı ‘ilm
- 40 Cüşiş-nümây-ı şevk-i ma‘ânîyle hod-be-hod
Kilk-i terûñde zemzeme-i pîr-beyân-ı ‘ilm
- 41 Medh-i harîr-i hâme-i gevher-nişârdan
Ağende oldı vüs‘at-i kevn-i mekân-ı ‘ilm
- 42 Şîrîn-edâ-yı nuñk-ı ma‘ânî-pesend ile
Hindû-yı kikli eylemişüm tercemân-ı ‘ilm
- 43 Ol şâ‘irüm ki gâşiye ber-düş olur bu gün
Piş-i semend-i tab‘uma şâhib-kırân-ı ‘ilm
- 44 Mu‘ciz-edâ-yı tab‘uma hayret-keşidedür
Sihr-âferîn-i bülbül-i hunyâgerân-ı ilm
- 45 ‘Ünvân-ı tımçurağ ile haqqâ ki virmişüm
Meydân-ı nazma dîde-i Kahraman-ı ‘ilm
- 46 Fenn-i suhanda tıfl-ı sebağ-hvân olur eger
Gelse miyân-ı ma‘rekeye nükte-dân-ı ‘ilm
- 47 Mir‘ât-ı tab‘uma yine ‘atf-ı nigâh idüp
Kaldı güşâde vâlih ü hayrân-ı ‘ilm

- 48 Mismār-zenlik itmese Hindū-yı kıl-k-i şūḥ
Olmaz musaḥḥar ʿ acz ile bīl ü mār-ı ilm
- 49 Āşūfte oldı murġ-i ḥoş-elhān-ı ṭabʿ uma
Rengīn-edā-yı tūḫī-i Hindūsitān-ı ʿ ilm
- 50 Destümde gürz-i Kāvusī-i kıl-k-i bī-amān
Şimdi bu ʿ arşagehde benüm Ḳahramān-ı ʿ ilm
- 51 Tāb-ı suḥanla başladı giti-sitānlığa
Tıġ-i zebān-ı şaf-şiken-i pehlevān-ı ʿ ilm
- 52 Kimdür benümle fenn-i maʿ ānīde baḥş ider
İşte zamāne işte ḳazā-yı girān-ı ilm
- 53 Gelsün miyāna eyler ise cūş ḳorḳıdan
Çarḫuñ ʿ Utāridʿi heves-i imtiḫān-ı ʿ ilm
- 54 Ḥaḳḳā ki virdi merkez-i meydān-ı nazmda
Şemşīr-ı ṭabʿı pākūme tiz şer-feşān-ı ʿ ilm
- 55 Şevketle reʿy-i Şāʿibüm ʿ Örfiye mişl idüp
Buldı niżāmı memleket-i şāʿirān-ı ʿ ilm
- 56 Olmaz bahā-yı cevher-i vālā-yı fiṭnatum
Biʿl-cümle naḳd-i emtiʿa-i kārvān-ı ʿ ilm
- 57 Demdür ki şimdi şāhid-i mā-fiʿz-zamīrümü
Bürḳaʿ -güsiste eyleye kıl-k-i beyān-ı ʿ ilm
- 58 Dānişverā bu bende-i iḫlāş-perverüñ
Ednā ʿ ināyetüñle olur kām-rān-ı ʿ ilm

- 59 Düşdüm diyār-1 ğurbete ħayrān u bī-nevā
Destüm girifte eylemedi mīzbān-1 ʿilm
- 60 Şad āh kim bu pīre-zen-i fitne-zāy-1 çarh
Olmış belā-yı mübrem-i rūḥ-1 revān-1 ʿilm
- 61 Şimdi efendi sen var iken rūzgārda
Lāyık ola mı bī-ser ü pā düstān-1 ʿilm
- 62 Lāyık ki ola dergeh-i devlet-meʿ ābuña
Ṭabʿ-1 Belīġ-i nādire-gū tercemān-1 ʿilm
- 63 Bir nīm-iltifātuñ olursa bu bendeñe
Maḥşūr olup maʿ ānī-i kevn ü mekān-1 ʿilm
- 64 Nām-1 şerīfūñ eyleyeyüm nazm ü nesr ile
Rūz-1 cezāya dek sebaḫ-1 ḫudsiyān-1 ʿilm
- 65 Olsun Belīġ ḫāme-şitābān duʿ āya kim
Teng oldı gitdi ḫāfiye-i şāygān-1 ʿilm
- 66 Tā kim kitāb-ḫāne-i maʿ nādan eylese
Erbāb-1 ṭabʿ uma cevher ol beyān-1 ʿilm
- 67 ʿİzz ü saʿ ādet ile cihānda müdām ola
Ṭabʿ uñda cilveger niʿ am-1 cāvidān-1 ʿilm

-XI-

Velehu

Me fā' i lūn fe' i lātūn me fā' i lūn fe' ilūn

- 1 Sepīde-dem ki o şāhenşeh-i ferişte-nijād
Mişāl-i mihr-i dırahşende kıldı 'ālemi şād
- 2 Kirişme-senc ü tebessüm-künān güsiste-niķāb
Cihāna 'arz-ı cemāl eyledi be-vefķ-i murād
- 3
Kemend-i tār-ı nigāhında merdüm-i āzād
- 4 İder fetāya-i āşūbgāh-ı cevrende
Şihām-ı gamzeñe gāret-gerān-ı 'ālemi yād
- 5 Ruhında cūşış-i nā-rüste müy-ı 'anberfām
Görindi levħa-i sīm üzre hem-çü naķş-ı sevād
- 6 Dem-i hicāb o mehūñ gūş ider letāfetden
Şikest-i zemzeme-i reng-i 'ārızı dilşād
- 7 Fürüg-ı 'ārızı alşur nişār-ı ümmīde
Nigāh-ı naħveti ma' müresāz-ı hezl-ābād
- 8 O şūħ-ı 'arbede-ārā ki tīg ü ħançerinūñ
Şikeste cevheridür mevc-i ħūn-ı ehl-i vedād
- 9 Gülü-yı şīşe gibi gerden-i billürında
Olur fürüg-ı meyūñ mevc-i ķābil-i ta' dād

- 10 Nigāhı ol mehe ta' līm-i nāz ider ki olur
Cefā-yı sāye-i müjgānı sille-i üstād
- 11 Leb-ā-leb oldu anuñ cūşıŝ-i hayālinde
Mişāl-i bütkede kâşâne-i dil-i zühhād
- 12 O müy-ı levha-i yāķūta bendedür dil kim
Şebāt-ı meşķ-i tebessümle ķaldı haķķ-ı sevād
- 13 Hırāş-ı hāķır-ı şad-pāreye hemīşe olur
Hayāl-i pençe-i müjgānı şāne-i fülād
- 14 Olur bu 'öwr ile bismilgeh-i cefāsında
Hüsām-ı ğamzeleri reşķ-i rişte-i cellād
- 15 Taķıb-i dīde-i mesti belā-yı naķvetden
İder fetīle-i zaķm-ı derūnı nīş-i 'inād
- 16 Meger ki keş-me-keş-i dest-bürd-i ķahrında
Cenāb-ı dergeh-i vālāya eyleyüm feryād
- 17 Hıdīv-i memleket-ārā vezīr-i deryā-dil
Hakīm-i nādire-fiķnat zahīr-i pūşt-i 'ibād
- 18 Hıred-şükūh u Aristo-nazīr ü Cem-'azamet
Dilīr-i 'arbede-cū Ķahramān-ı Kisrā-dād
- 19 O zīb-i maķfil-i dānişverān ki fiķnatuñuñ
Kemīne bendesidür nāfdān-ı isti' dād

- 20 Buyursa pençe-i mü'mîn ile
İder enāmili ihrāc-ı cevher-i pülād
- 21 Bihişt-i himmetinüñ hāk-rüb-ı sāhasıdur
Fürüg-ı rişte-i müjgānı mihr-i şa' şa' a-zād
- 22 Simāt-ı luţfinı murgān-ı kuds ider devrān
Mişāl-i fevc-i meges bir dükānçe-i kıannād
- 23 Eger ki mişkala-i re'ıy-i tābiş-efgen ile
Teveccüh eylese bir şahsa ol firişte-nihād
- 24 Derün-ı sāye-i cisminde 'āks-i āyineveş
Havāşş-ı hamse nümāyān olur bi-lā-ecsād
- 25 Sehāb-ı tıgi ider cūş-ı hūn-ı a' dādan
Bu tās-ı hunķumı mānend-i şişe-i faşşād
- 26 Mişāl-i kāse-i çinī leb-ā-leb olmışdur
Şadā-yı debdebe-i haşmetiyle gūş-ı bilād
- 27 Olur gubār-ı semendiyle sürme hurde-mişāl
Nefes şikeste-gülü fārisān-ı ehl-i fesād
- 28 Hūdāygān sen ol Cem-^c aţıyyesin ki senüñ
Simāt-ı himmetinüñ kāse-lisidür Bihzād
- 29 Sen ol hıdīv-i zamānsın ki reşha-i kıalemüñ
Giyāh-ı huşkı ider hem-ser-i kıad-i şimşād

- 30 Mişāl-i merdümek-i dāde ‘ayn-ı re’yuñ ile
Görür ḥalīka-i dām içre dāne-i şayyād
- 31 Şadā-yı ma‘delet-ārāy-ı tīg-i ḳahruñdan
Nihād-ı düşmene cān atdı ḫalm-ı şā‘ıḳa-zād
- 32 Zihī vücūd-ı seḫā-māye kim ‘aḫāyāsı
İder bu ‘ālem-i vīrānı ser-be-ser ābād
- 33 Olur netīce nihāyet-pezīr-i kām-ı ‘uḫūl
Sarāy-ı rif‘atūñe süllem olsa seb‘-i şidād
- 34 Mu‘aḫḫar itdi meşām-ı cihānı nūkhetden
Ḥayāl-i süfre-i hulḳunla giryehā-yı ziyād
- 35 Bir iki beyt-i pesendīde nazm-ı ‘Urfīden
Du‘ā vü medḫüne şāyetse eyleyüm irād
- 36 بر اسان نخم حکمت از فشاردپای
بخیرداد بعد مبرحن کبر دار ابعاد
- 37 بذکر نام تو وقت دعا چو بر کند
زشارع نفسم فوج فوج از اعداد
- 38 برای رفع تقدم عجب مدامکه زند
صف مات شبی حون بلشکر احاد
- 39 Zafer-penāhā bu bendeñ Belīg-i nādire-fen
İder ḫuzūruña dest-i zamāneden feryād
- 40 Gürūh-ı nūkte-şināsān-ı şehr-i İstānbul
Olup evāmir-i āşār-ı ḫab‘uma münḳād

- 41 Miyân-ı zümre-i 'irfâna revnağ-âver iken
Kenâra atdı beni rûzgâr-ı sifle-nihâd
- 42 Kıpandı hayli zamândur dükân-ı' irfânım
Metâ' -ı tab' umı endüde kıldı gerd-i kesâd
- 43 'Ale'l-ıhuşuş ki bahtum şerâr-ı miñnet ile
Yağar mezâri' -i âmâlümi zamân-ı haşâd
- 44 Hezâr mekr ile mağv eyledi bu tâli' -i pîr
Beni mişâl-i dürüg-ı 'acüze-i Ferhâd
- 45 O rütbe kapladı dehri bürüdet-i âhum
Ki buzlu cevhere döndü şerâr-ı şu' le-nihâd
- 46 Ğarîk-i lücce-i deryâ-yı miñnet olmaz idüm
İhâta eylese fi'l-cümle maşrafum irâd
- 47 Felekde yoğsa ben ol şâ' irüm ki eylemişüm
Hıdeng-i hāmemi dil-düz-ı hâtır-ı hussâd
- 48 Benüm ol bülbül-i güyâ ki kuvvet-i suhanum
Hayâl-i şüret-i ma' nâya kesb ider ecsâd
- 49 Benüm o nâkıd-ı şeh-bender-i ma' ânî kim
İder cevâhir-i qudsî-i hūyına imdâd
- 50 Benüm o fâris-i meydân-ı ma' rifet ki bu gün
Önümde gâşiye ber-düş olur Ebu'l-İrşâd
- 51 O resme buldı metânet esâs-ı ebyâtum
Ki oldı reşk-i binâ-yı 'imâret-i Şeddâd

- 52 Meşīme-i ‘adem ü ümmehāt-ı erba‘adan
Cihāna bir dahī gelmez benüm gibi evlād
- 53 Şarīr-i hāme-i mu‘cizle nām-ı eslāfi
Tıbbā‘-ı ehl-i ma‘ānīden itdüm istirdād
- 54 Bu Şevketāne hayālāt ile dil-i Şā‘ib
Revān-ı ‘Urfi-i şīrīn-kelem-ı eyledi şād
- 55 Zihī tabi‘at-ı rengīn-edā ki eyledi Hāķ
Şeh-i kalem endīşe Hüsrev-i inşād
- 56 Tutar sözümdeki her harf-i kāse-dār-ı bülend
Mey-i şafā ile pür ehl-i tab‘a cām-ı murād
- 57 Belīg lāf-ı suhan bes ki ma‘bed-i dilden
Du‘ā-yı devlet-i memdūhum eyle şıdķ ile yād
- 58 Hemīşe tā ki vaķāyi‘-nüvis-i ‘ālem-i kevn
Havādişāt-ı meh ü sāli eyleye inşād
- 59 Olup müsā‘ade-i baht ü devletün efzūn
Be-kām-ı dil ide her haftañı Hūdā heftād



MUSAMMALAR

TAHMİS

-1-

Tahmīs-i ğazel-i Nüzhet *

Mef'ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā i lūn

-I-

- 1 Bir ğülšenüñ ki bülbül-i hoş-nevāsı var
- 2 Verd-i 'izār-ı dil-bere neşv ü nemāsı var
- 3 Şanmañ ki her meyüñ dil ü cāna şafāsı var
- 4 Her mey ğülü-yı ğumda cüşiş-nümāsı var
- 5 Mīnā-keşāna neş'e-i ğayret-fezāsı var

-II-

- 1 Ol Kağramān-ı ğamze-i ser-tiz-i şaf-şiken
- 2 Berğ-i sitemle dāmen-ı eflāke şu'le-zen
- 3 Bār-ı ğirān-ı ğağrı degildür bilüm büken
- 4 Rā kaşlarıyla ğaddimi dāl itdi şiveden
- 5 Fermān-berān-ı 'aşğa o şūğuñ bu rāsı var

-III-

- 1 Ey şeb-çerāğ-ı sāğa-i zulmet-serāy-ı cān
- 2 V'ey nūr-ı tābiş-efgen-i ğandil-i merdümān
- 3 Müjğan degül ğözimdeki ğ'āhişle nā-geğān
- 4 Kūyuñ yolında ağlayarağ cism-i nā-tüvān
- 5 Almış elinde şevk ile yüz biñ 'aşāsı var

1. AE1 111 b, HP 70 b, RE 42 b

* AE1. Muhammes HP, Tahmīs-i zībā KA

II-5. Fermān-berān-ı: Fermān-berāyı RE

III. 4. cism-i nā-tüvān: çeşm-i nā-tüvān AE2, HP

-IV-

- 1 Bir cevherim ki tohm-1 fūrūzān-1 ‘Ādemüm
- 2 Mihnet-neverd-i silsile-cünbān-1 mātemüm
- 3 Ser-tā-ka-dem bu ‘aşk ile rūḥ-1 mükerremüm
- 4 Tāc-1 fenāyı istemezem Ḳays-1 ‘ālemüm
- 5 Bālā-yı serde bülbül-i ‘aşkuñ yuvası var

-V-

- 1 Dökdi o şūḥ kanımı mānend-i āb-1 rü
- 2 Kūyında ḥün ile ider üftādegān vüzü
- 3 Feryād-resle dergehine itdiler gülü
- 4 Her bī-günāh bendesine kıymasun diyü
- 5 Üftādegānuñ ol şeh-i ḥüsne recāsı var

VI

- 1 Gūş it şadā-yı nağme-i cān-süz-1 bülbülü
- 2 Çāk itdi gūş-1 Zühreyi āvāz-1 gülgüli
- 3 İşrāb ider bu beyt ile ‘uşşāka ol güli
- 4 Dilber ki zīr-i fesde nihān itdi kāküli
- 5 ‘Uşşāk-1 ḥaste-ḥāle görünmez belāsı var

VII

- 1 Ahsent ey huceste-i tütü-i hoş-maḳāl
- 2 Olsun ciḥānda bendelerüñ zümre-i kemāl
- 3 Dünyāyı tıtdı nazm-ı Belīg-i şikeste-ḥāl

V. 4. cuşış: cūş AE1
5. ṭab‘ımuñ: nüzhetüñ AE1

- 4 Leb-rîz-i cûşîş oldı tarab-ḡâne-i ḡayāl
5 Ḥaḡḡā ki ṭab' imuñ yine rengîn-edāsı var

-2-

Nazm-ı Müseddes Be-Süret-i Tercî' -Bend *

Me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün

-I-

- 1 O meh kim çihre-i berrâkı mir 'ât-i mücellâdur
2 Fürûḡ-i hüsn-i 'âlem-tâb ile ḡürşîd-i ḡarrâdur
3 Ser-â-pâ mevc-i cân cism-i billûrında hüveydâdur
4 Velîkin çeşm-i mesti teşne-i ḡün-ı eḡıbbâdur
5 Helâk-i ḡamze-i hün-rîzi bir şüh-ı dil-ârâdur
6 Ki dâ'im künc-i ḡamda zıkr ü fikri vird-i Yahyâdur

-II -

- 1 Nice nahvetle âḡâz itmesün ol fitne-cû nâza
2 Ḥadeng-i ḡamze dilde hem-zebândur şâhid-i râza
3 Göñül hem-reng iken âşâr-ı naḡş-ı sîne-i bâza
4 Dehân-ı zaḡm-ı 'âşık tîḡine çekmekde ḡamyâze
5 Helâk-i ḡamze-i hün-rîzi bir şüh-ı dil-ârâdur
6 Ki dâ'im künc-i ḡamda zıkr ü fikri vird-i Yahyâdur

-III-

- 1 Ümîd-i şefḡât itmez ol cefâ-cüdan göñül zîrâ
2 Nümâyân cism-i billûrında dilâb içre seng-âsâ
3 Elinde tîḡi cellâd-ı felekdir ol büt-i ra'nâ
4 Siyâsetḡâh-ı 'aşḡında yine merdâne bî-pervâ

2. AE1 216 a, AE2 85 b, HP 70 b, RE 41 b, YT 62 a

* AE1, Velehu Tercî' -Bend AE2, Müseddes HP, Tesdîs RE, Müseddes-i Ra'nâ der-sitâyiş-i ma' şük Ḥâtem Çilli Yahyâ KA

- 5 Helāk-i ğamze-i ħūn-rīzi bir ūh-1 dil-ārādur
6 Ki dā'im künc-i ğamda zıkr ü fikri vird-i Yahyādur

-IV -

- 1 Dem-i mu' ciz-beyānı lāfz-1 ħüsnin eylese taqrır
2 Düşer bir āh idüp ħāk üzre rüy-1 ūfha-i tasvır
3 İder likin sitemle 'āşık-1 bî-kîne tekdır
4 Dil-i senginine hiç süziş-i āh itmeyor te'sir
5 Helāk-i ğamze-i ħūn-rīzi bir ūh-1 dil-ārādur
6 Ki dā'im künc-i ğamda zıkr ü fikri vird-i Yahyādur

-VI-

- 1 Çil akçe gibi beñler zeyn idüp ol vech-i berrākı
2 Bu nisbetle o ūhā ūyġāndur çilli itlākı
3 O Buhtu 'n-nasr ħūnī ğamzelerle tutdı āfākı
4 Yıkar Beytü 'l-mukaddes gibi her dem ħalb-i 'uşşākı
5 Helāk-i ğamze-i ħūn-rīzi bir ūh-1 dil-ārādur
6 Ki dā'im künc-i ğamda zıkr ü fikri vird-i Yahyādur

-VII-

- 1 Mişāl-i Yūsuf 'azm-i Mıūr idüp ol ūh-1 sīmīn-ten
2 Dehān-1 zaĥma telh-āb-1 firākı oldı ūr-efgen
3 Kimi dil-ĥaste-i hicr itdi dirseñ ol vefā düşmen
4 Cevāb için bu beyti kıldı inşā kilik-i cādū-fen
5 Helāk-i ğamze-i ħūn-rīzi bir ūh-1 dil-ārādur
6 Ki dā'im künc-i ğamda zıkr ü fikri vird-i Yahyādur

IV- 1. lafz-1: luţf-1 HP, ħüsnin: ħüsnüñ AE 1
2. ūfha-i: ūfħadan HP

VI- 1. idüp: olup HP

VII. 2. zaĥma: zaĥm-1 HP

-VIII-

- 1 Ne cādūdur ki itmiş böyle bir āzādeyi bende
- 2 ‘Īzār-ı tābnākı mihr ü mähı eyler efgende
- 3 Belîğ ol şāh-ı hūsnūñ bendesine bendeyim bende
- 4 Anı işrāb ider yārāna bu beyt-i hoş-āyende
- 5 Helāk-i ğamze-i hūn-riz bir şūğ-ı dil-ārādur
- 6 Ki dā'im künc-i ğamda zıkr ü fikri vird-i Yahyādur



TERKİB-BEND

MERSİYE *

I

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Ker itdi gūş-ı Zühreyi sūzişle şubḥ-dem
Mātemserāy-ı bülbüli hınā-ger-i elem
- 2 Şīven-tırāz-ı ḥalkā-i mātem olup cedīd
Tutdı cihānı zemzeme-i ḥūn-çekān-ı ğam
- 3 Şaḥn-ı derūn-ı ehl-i dile dūd-ı āhdan
Çekdi livā-yı miḥneti ser-‘ asker-i dijem
- 4 Pejmurde itdi bir gül-i gülzār-ı ‘ iffeti
Bād-ı semūm-ı miḥnet ile şarşar-ı sitem
- 5 Ḥayfa ki kıldı bir nefes-i serd ile hebā
Şem‘ -i sarāy-ı ma‘ rifeti merg-i tīz-dem
- 6 Oldı o bülbül-i çemenistān-ı raḥmetüñ
Pervāz-ı irtiḥālī şeref-dāde-i ḳadem
- 7 ‘İsā nüzül iderdi ṭabābetle bī-gümān
Feryād-ı ḳudsiyāndan eger olmasa eşam
- 8 Pīş-i ḳazāda tevbe ider cümle kārına
Bir kimse itse mergi bu tōhmetle müttehem
- 9 Ḥam-geşte oldı ḥalkā-i mātem gibi felek
Olsun bu derd ile felek-i nīlgūn verem

- 10 Miḥnet-keşân-ı ğamkedeyi itdi nâle-ḥîz
Oldı bu def' a dehre 'alâmât-ı rustehîz

II

- 1 Yoḡdur neşât u 'asyş bu gerdün-ı dūnda
Olmaz şarâb-ı nâb ḥum-ı ser-nigūnda
- 2 Taḥmîl-i bâr-ı miḥnet ider zecr ü ḡahr ile
Aşâr-ı za' f görse felek bir zebūnda
- 3 Bir nev-cevânı nâz ile perverde itse de
Eyler ḡabâb kellesini mevc-i ḡūnda
- 4 Loḡmân-ı dehr bunca zamân ğūşiş eyleyüp
Merge 'ilâc bulmadı hîç bir fūnūnda
- 5 Zinhâr baḡma keç bu sipihr-i deniye kim
Tarḡ eyler âşiyâne-i 'aḡreb 'uyūnda
- 6 İm'ân-ı sem' -ı hūş ile meclisde eyle ğūş
Mâtem şadâların naḡam-ı erġanūnda
- 7 Şîrîn revânın itdi telef nâ-murâd olup
Ferhâd kûh-kenlik idüp Bî-sütūnda
- 8 Pür-varḡa-i helâke atar anı rûzgâr
Kimse murâda irmedi bu çarḡ-ı dūnda
- 9 Her şeh-süvârı ḡake şalar tevsen-i felek
Ser-keşlik âşikâredür esb-i ḡarūnda

- 10 Ol şāh-ı mülk-i ma'rifeti eyleyüp helāk
Mānend-i genc menzilinı kıldı zīr-i hāk

III

- 1 Şad āh kim o gülbün-i gülşen-serāy-ı cān
Gül-berg-i 'ömrüñ itdi hebā şarşar-ı hazān
- 2emvāc-ı hūndan
Oldı hayāli merdümek-i dīdeden nihān
- 3 Qandīl-i nūr-ı dīde-i erbāb-ı tab' iken
Bād-ı şehāb-ı dāmen-i merg itdi lā-mekān
- 4 Aħır kopardı qavgā-i bāzū-yı merg ile
Bīh-i nihāl-i ma'rifeti çarħ-ı bī-amān
- 5 Ber-geşte itse saħ-ı zemīni sipihr-i zāl
Gelmez bu dehre öyle bir ālüfte nükte-dān
- 6 Küttāb-ı hayl-i çarħa olurdu re'īs eger
'İlm-i qalemde olsa 'Uṭāridle imtiḥān
- 7 Mürğ-i hümā-yı rūḥı bu gülşenden eyledi
Bālā-yı naḥl-i tāriq-i tūbāda āşiyān
- 8 Ḥasretle şahn-ı ḥalka-i mātem gibi o dem
Ĝarq oldu qana dīde-i hūnbār-ı Ferqādān
- 9 Gelsün ḥurūşa küre-i Ḥaddādveş derün
Yansun şerār-ı āh ile kāşāne-i cihān

2 (a). RE nüshasında bu mısranın baş kısmı yarımdır.

- 10 Zîrâ ki oldı bir gül-i nev-rüsteden cüdâ
 aldı fezâ-yı gülşeni bî-berg ü bî-nevâ

IV

- 1 Dehrüñ şarâb-ı devleti ‘ayn-ı serâb olur
 Âdem anuñla böyle ne mest ü harâb olur
- 2 Bir gün olur ki şarşar-ı bād-ı fenâ esüp
 Bu kâr-âne zîb-nümâ inılâb olur
- 3 Pür-pîç-i zülf-i am-be-am-ı tîre-i bütân
 Lây-ı sepîd-i derd-i heremle hizâb olur
- 4 Navet-fürüş-ı dîde-i nergis bu ‘arşada
 Mânend-i çeşm-i merdümek-i nîm-h^vâb olur
- 5 Cünbiş-nümây-ı pençe-i pür-zür-ı mergden
 Zencîr-i ‘ömr tu‘ me-i pür-pîç ü tâb olur
- 6 Zehr-âb-ı ahrı çekmege bu bezm-i minetüñ
 Rıtl-ı girânı kelle-i Efrâsyâb olur
- 7 Zinhâr ırra olma bu mülk-i arâba kim
 Tâc-ı mülûkı lâne-i büm u urâb olur
- 8 Döndikçe çar minet ile behre-i amel
 ^vân-ı felekde ol daı bir gün kebâb olur
- 9 Dendân-ı zam-ürde olmaz devâ-pezîr
 Yâ Rab bu tiğ-i merg ne ef‘î-lu‘âb olur

- 10 Nüş itdürüp o ğoncaya zehr-i helâhili
Bād-ı fenāya oldu ğidā ‘ömr-i hâşılı

V

- 1 Ey sünbül-i hadîka-i pür-feyz-i Kirdgār
V’ey bülbül-i tapanca-i ħor-dest-i rüzgār
- 2 Yağduñ fūrüg-ı âteş-i ħasretle ‘âlemi
İtdüñ fezâ-yı dehri bu sūzişle şu‘lezār
- 3 Heyhât kim verâ-yı ‘ademden senüñ gibi
Gelsün bu bâğ-ı ‘âleme bir ma‘rifet-şi‘âr
- 4 Derdâ ki serv-i kâmet-i ‘ar‘ar-ħirâmuñı
Zür-âzmây-ı şadme-i merg itdi ħâksâr
- 5 Encüm degül felekde bu ħasretle nâ-gehân
Yandı derün-ı micmer-i gerdün-ı zer-nigâr
- 6 Kimdür o kim bu mâtemi güş eyleyüp anuñ
Yanmaya tab‘-ı germi mişâl-i dil-i çenâr
- 7 Bu hâkdân-ı muzlirmede der-kemîn olup
Ol ‘andelîbi eyledi dâm-ı ecel-şikâr
- 8 Muhtâr-ı bezm-i ‘âlem iken ‘uzlet eyleyüp
Fürkatle güşe-i ‘ademi kıldı ihtiyâr
- 9 Mıstar-keşide şafha gibi levh-i tab‘uñı
Eyle hemîşe nâhun-ı mâtemle pür-figâr
- 10 Allâh itsün anı der-âğüş-ı kudsiyân
Olsun mekân-ı cilve-gehi ravza-i cinân



TARİHLER

-1-

Tarih-i kaşr-i Kürd-zāde Muşafā Ağā der-belde-i Badrā *

Fā^c i lā tūn fā^c i lā tūn fā^c i lā tūn fā^c i lūn

- 1 Nesl-i t̄ahir Muşafā Ağā ki zāt-1 pākīdür
Şem^c-i bezm-i dūde-i āl-i Resūl-i kibriyā
- 2 Mūn^c aks-i ṭab^c inda eşkāl-i nuḳūş-1 kā^c ināt
Ḳalbidür bir mūncelī ayīne-i ‘ālem-nümā
- 3 Çeşm-i aḥter kaşr-1 iclālinde zerrīn şem^c dān
Tār-1 şem^c -i meclis-i iḳbālī mūjgān-1 Hümā
- 4 Ṭab^c -1 mevzūnı fūrūğ-1 feyz ile olmış meger
Mışra^c -1 ber-ceste-i evrāk-1 dīvān-1 ‘aṭā
- 5 Levḥ-i dilde ḥāme-i efkār ile resm eyleyüp
Yapdı ṭarz-1 dil-keş üzre böyle bir ‘ālī binā
- 6 Rūşen oldı afitāb-āsā bu eyvān-1 laṭīf
Pertevinden dā^c imā şehr iḳtibās eyler ziyā
- 7 Nakş-1 eyvānuñ murād üzre temāşā itmege
Egilüp ḳaddin sipīhr-i pīre-zen itmiş dü-tā

1. AE1 154 a, AE2 9 a, HP 52 a, RE 47 a, YT 16 b, KA 85 b

* AE1. Tarih-i kaşr-1 Kürd-zāde Muşafā Ağā AE2, YT, Tarihāt HP, Tarih-i binā-yı serāy-1 dil-güşā-yı Muşafā Ağā KA

NOT: AE2 nüshasında “Tarihler” bölümüne geçmeden önce ilk olarak şu beyit yer almaktadır:

Dā ’imā devlet ü şīḥat ile ciḥānda var ol
Derd ile ide devā kendüye ā^c dā-yı ‘ademi

1 (a). t̄ahir: z̄ahir RE

7. beyit KA nüshasında yoktur. (a). eyvānuñ: eyvānı AE2, RE, eyvān HP, YT

- 8 Gel bu müstesnâ temâşgâha bir yol aç gözün
Nağş-ı esmâr-ı mücessemler virir rûha ğidâ
- 9 Nâzıra sañ-ı tavân gÿyâ ki bir âyinedür
Tâğ-ı zibâ anda ‘aks-ı ebrÿvân-ı dil-rübâ
- 10 Çeşm-i nergis nağş olaldan bu şafâ-âbâdda
Sebze-i bigâneye eyler nigâh-ı âşinâ
- 11 Bu nümâyişdür ziyâde ziver-i nağş-ı hasir
Mevc-i pertev sâha-i eyvâna besdür buriyâ
- 12 Ğalibâ neşv ü nemâ buldı hevâ-yı kasr ile
‘Andelib aldı gül-i taşvirden büy-ı vefâ
- 13 Def için ser-levha-i dilden ğubâr-ı vahşeti
Dide-i revzen çıkar bigâne çeşm-i âşinâ
- 14 Bir mücevher pür-cilâ âyine zan eyler gören
Şafha-i divâra ‘aks itdikçe emvâc-ı hevâ
- 15 Bu mağâmuñ luğfını güş eyle kim bülbül ider
Ğande-i gül-ğonca-i taşvirden meşğ-i nevâ
- 16 Neş’e-i rengini-i gül-câmdan ğam mağv olur
Şeh-nişininde otursa pâdişâh olur gedâ
- 17 Luğf-ı rûhâniyyetin bilmek için divârına
Bir mücessem yaz nice gör cân virür bād-ı şabâ

8. beyit HP’ de ve RE’ de 9. beyitle yer değiştirmiştir.

9. beyit YT’ de yok.

11 (a). Bu: Bir HP, YT, RE, KA

13 (a). ğubâr-ı: ğubârı HP (b). bigâne: bigâneye HP, RE, KA

16 (b). olur: olup RE, HP, KA

- 18 Her m uhendis idemez miqy as ile vaz' -1 es as
Böyle zib a m rtefi' k   neye tahte's-sem 
- 19  afha-i d v ra resm olmuş  ur  bir nakş iken
Virdi hep iŐg feye altun Őuy  neşv   nem 
- 20 Vaz' olan ter-desti-i mi' m r ile reng n s t n
 eŐmine her h sid n bir müldür  teŐ-n m 
- 21  ki b l açmış der-i v l s  Şahib-i beyt i n
Her seÇer derg h-  H kka ref' ider dest-i du'  
- 22 'ömrini efz n idüp b ni-i v l -himmet n
H ned nuŐ d 'im  ma' m r ide B ri H d 
- 23 B -tekell f söyledim t riŐ-i itm m n Belig
Bu sar y-  dil-keşi yapdırdı Seyyid MuŐtafa_____1137

-II-

T riŐ-i vef t-  H tem AŐmed Efendi *

Me f ' i l n me f ' i l n me f ' i l n me f ' i l n

- 1 Dirig  AŐovalı-z de H tem gitdi elden  h
Gönül  an ile  olsun sine d 'im p r-fiŐ n olsun
- 2 Naziri bir daŐi bu '  lem-i fanie gelmez kim
'Ul m-  zahir   b tında böyle n md r olsun

19 (a). resm: nakş AE1

21 .AE1'de bu beyit yok.

II. AE1 155 a, AE2 10 b, HP 53 b, RE 30 b, YT 18 b, KA 87 b

*AE1. T riŐ-i vef t 'l-merŐ m H tem Efendi RaŐmetullah AE2, YT, T riŐ-i riŐlet-i H tem Efendi  uddise sırr u h  KA

- 3 Bu tayy itdi sehā tūmārını meydān-ı himmetde
Cihānda Hātem-i Tayy itdiginden şermsār olsun
- 4 Geçüp hiç bakmadı ārāyiş-i dünyāya ragbetle
Anuñ manzūrı mir 'āt-i cemāl-i Kirdkār olsun
- 5 Belīgā 'azm-i 'uqbā eyleyince didiler tārīh
Resūl-ı Ekreme Aḥmed Efendi hem-civār olsun ____ 1127

-III-

Tārīh-i çeşme-i Hitemen-zāde der şehir-i Bādrā *

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Menba' -ı cūd u kerem Aḥmed Ağā-yı kāmkar
Fī-sebīli 'llāh ider ḥayrāta sa' -yı bī-riyā
- 2 Bādranuñ şehirinde vāḳ' ı bir müferrih iskele
Bundan akdem ābsuz olmışdı cāy-ı tengnā
- 3 Yapdırup bu çeşme-i dil-cūyı ol kān-ı kerem
Kıldı icrā lüleden atşāna āb-ı cān-fezā
- 4 Āb-ı şāfiden alup nūş eyledükçe teşnegān
Şulanur bahruñ lebī imrendigüñden dā'imā
- 5 Dir zebān-ı lüleler 'atşāna tārīhin Belīg
Gel hemān bu çeşmeden nūş eyle bismillāh mā ____ 1168

III. AE1 155 a, AE2 10 b, HP 54 a, RE 29 b, YT 18 a

*AE1, YT. Tārīh-i çeşme-i Hitemen-zāde der-Bādra AE2, Tārīh RE
2 (a). Bādranuñ: Bedrenūñ AE1

-IV-

Tārīḥ-i sarāy-ı Hıtmān-zāde der-Badrā *

Fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Mefḥar-i nesl-i dūde-i Hıtmān
Aḥmed Ağā o Hātem-i şānī
- 2 Dil-i deryā-nevāl-i himmetidür
Keremüñ var ise eger kānı
- 3 Bir keremdür Hāḫ eylemiş i' tā
Belde-i Bālya Bādraya anı
- 4 Ṭab' -ı ayīne-i mücellādur
Cilveger anda luḫf-ı Rabbānī
- 5 Eyledi resm-i dil-keş üzere binā
Bu sarāy-ı refi' -i bünyānı
- 6 Bādra şehirinde dil-keş ebyāta
Oldı bu şāh-beyt-i vicdānī
- 7 Ṭāḫ-ı zibāya naḫş olan güller
Güldürür ' andelīb-i nālānı
- 8 Çarḫ ider bulsa çeşm revzenine
Merdümüñ āfitāb-ı raḫşānı

IV. AE1 155 a, AE2 10 b, HP 54 a, RE 28 b

*AE1. Tariḫ RE, Tārīḥ-i menzil-i Aḥmed Ağā KA

1 (a). Mefḥar: Mu' ciz-i AE2, HP, RE

2. beyit AE2' de yoktur.

7. HP'de ve RE' de 8. beyitle yer deḡiştirmiştir.

- 9 ʿArz ider naqş-1 lāle züvvāra
Kāse kāse şarāb-1 reyḥānī
- 10 Levḥ-i dīvār-1 pür-cilāsından
Münʿ akis hep nuḳūş-1 elvānī
- 11 Pāye-i irtifāʿ-1 sükkānı
Ayağ altına aldı ʿUmmānı
- 12 Bāmına kim ʿurūc iderse siler
Kelef-i rüy-1 mäh-1 tábānı
- 13 Bu esās-1 girāndan ne çeker
Gāv-1 zīr-i zemīn bilür anı
- 14 Her sütün serv-i dil-güşāya bedel
Zīver-i çār-bāğ-1 erkānı
- 15 Naqş-1 dīvār olan mücessemine
Nā-geḥān görse cān virür Mānī
- 16 Buldı altun şuyıyla neşv ü nemā
Cümle zerrīn ḳadeḫle reyḥānī
- 17 İki cānibde devlet ü iḳbāl
Bāb-1 vālānuñ ola derbānı
- 18 Olur ehl-i maʿārife maʿlūm
Bu binādan ṭabīʿat-1 bānī

10 (b). hep: heb HP, RE

12 (b). kāgad: kalef HP, RE

- 19 ‘Ömr ile devleti olup efzün
Hâfızı ola hıfz-ı Yezdânî
- 20 Cân u dilden Hüdâ bilür ki Belîğ
Şeb u rüz olmuşam şenâ-hânı
- 21 Sâl-i itmâmına didim târih
Yapdı Aḥmed Ağâ bu eyvânı____1167

-V-

Târih-i vefât-ı Zübeyde Hânım*

Fâ‘ i lâ tün fâ‘ i lâ tün fâ‘ i lâ tün fâ‘ i lün

- 1 Duḡter-i pâkîze-i destür-ı vâlâ-menzilet
Gülşen-i bağ-ı fenâda bulmadı büy-ı vefâ
- 2 Nâ-geḥân sâkî-i şaḥbâ-yı ezelden güş idüp
Câygâh-ı istirâhat oldıgın dâr-ı beḳâ
- 3 Bir kafesdür rûḡ-ı vâlâ-menzile bu cism-i pâk
Meyl-i uçmağ eyledi ol tûḡ-ı-i cennet-serâ
- 4 Luḡf idüp ol gülbün-i gülşen-serây-ı ‘ismete
Cennet-i Firdevs iḥsân eyleye bârî Hüdâ
- 5 Fevtinüñ ḡâmem didi züvvâra târiḡin Belîğ
Rûḡ-ı pâkîne Zübeyde Hanımuñ eyle du‘ â____1167

IV. AE1 156 a, AE2 11 b, HP 54 b, RE 30 b, YT 18 b, KA 88 a

*AE1, YT, Mersiye-i Zübeyde Hânım KA

3 (b). cennet-serâ: cennet-sezâ KA

5 (b). eyle: eylen AE2, HP, RE, KA

-VI- *

Tārīḥ-i vefāt-ı Halil Beg-zāde Ḥasan Beg

Me fā' i lūn me fā' i lūn me fā' i lūn me fā' i lūn

- 1 Ḥıdīv-i dād-güster Āşaf-ı şānī Ḥalil Pāşā
O zāt-ı ekremüñ ferzend-i vālā-gevheri ol mäh
- 2 Nidā-yı *irci'ī* emrin idince gūş hātifden
O dem rūḥı fezā-yı qudsiyānı kıldı cevlangāḥ
- 3 Ne çāre *küllü şey'ün hāliküñ* tahtındadır 'ālem
Bu vech üzre dizildi perde-i kânūnı çarhuñ āḥ
- 4 Daḥī ma' şūm iken ārayış-i dünyāyı terk itdi
Aña gülşen-serāy-ı cenneti iḥsān ide Allah
- 5 Beligā fevtine āḥ eyleyüp hātif didi tārīḥ
Ḥasan Beg cennet-i a' lāda yā Rab bula meskengāḥ ___ 1166

-VII-

Tārīḥ-i vefāt-ı İbrahim Çelebi *

Fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Hayf kim nā-şigūfte bir gül-i pāk
Ḥātırın 'andelibüñ itdi saķım
- 2 'Azm idüp cilvegāḥ-ı 'uķbāya
Yaķdı dillerde nice dağ-ı elim

VI. AE1 156 a, HP 54 b, RE 30 b, YT 18 b, KA 89 a

*AE1. Tārīḥ-i vefāt-ı Halil Pāşā Hüseyin Beg YT

2 (b). rūḥı: rūḥ HP, YT

3 (b). dizildi: düzildi HP, RE

VII. AE1 156 a, HP 54 b, YT 19 b, KA 88 a

* AE1, YT, Mersiye-i İbrahim KA

1 (b). Ḥātırın: ḥātır-ı HP, KA / 'andelibün: 'andelibin HP, KA

- 3 Kebş-i ibni Ḥalīl-veş bī-bāk
Aña qurbān olurdı tab^c-ı selīm
- 4 ‘Adne kıldı heves o gül yā Rab
Ola zībā anuñla bağ-ı Na^cim
- 5 Göricek merķadin didüm tārīḥ
Ḥāk-i nev-gül maķām-ı İbrāhīm_____ 1167

-VIII -

Tārīḥ-i vefāt-ı Selīm Çelebī *

Fā^c i lā tūn fā^c i lā tūn fā^c i lūn

- 1 Ḥayf kim bād-ı fenādan nāgeḥān
Şoldı bir taze gül-i ‘anber-şemīm
- 2 Ağlamazdı aña çeşm-i rüzgār
Olmasaydı mazḥar-ı ḥulķ-ı ‘azīm
- 3 Cüst ü cūdan ḳadd-i çarḥuñ oldı ḥam
Düşdi zīrā ḥāke bir dürr-i yetīm
- 4 Çekdi serv-āsā anuñ bu bāğdan
‘Adne toğrıldı o ṭab^c-ı müstaķīm
- 5 Ol melek-ḥū ‘adni cāy itse n’ola
Menzil-i ğilmān olur bağ-ı Na^cim

3 (a). bī-bāk: bī-pāk HP, KA

4 (a). o: ol RE

VIII. AE1 156 b, HP 55 a, RE 31 a, YT 19 a, KA 88 b

* AE1, YT. Tārīḥ RE, Mersiye-i Selīm KA

2 (b). Olmasaydı: Olmuş idi AE1

3 (a). Cüst ü cūdan: Cüst-i cūdan AE1, YT, KA (b). dürr-i: rüy-ı RE

5 (a). melek-ḥū: melek-ḥüy AE1

- 6 Meyl-i uçmağ itdi ol tūfī-maḳāl
Bezm-i ḥāṣṣū 'l-ḥāsa yā Rab ḳıl nedīm
- 7 Āh idüp tārīḥ içün didim Belīg
Tazelikde gitdi dūnyādan Selīm____1165

-IX-

Tārīḥ-i vefāt-ı 'Abdülkadir Ağa *

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ḥayf ṣadd ḥayf ki āsīb-i fenādan nāḡāh
Oldı pejmürde gül-i revnaḳ-ı baḡ-ı ḥāṭır
- 2 Daḡī naḡl-i emel-i dilde tarāvet nā-yāb
Yaḳdı gül-berg-i ruhuñ bād-ı semūm-ı nā'ır
- 3 Tūde-i ḡāk-i siyeh içre anuñ ṣarṣar-ı merg
Berg ü bārın gül-i zībā gibi ḳıldı ḡāsır
- 4 Selsebil ile anı pāk ider elbet Rıḍvān
Dāmen-ālūd-ı ḡubār olsa o tıfl-ı ṭāhir
- 5 Ḳafes-i teng-i bedende ṣıḳılup āḡır-i kār
Oldı uçmaḡa anuñ bülbul-i rūḡı ṭā'ır
- 6 Nūr-veṣ dīdeden oldıysa o meḡ-rū pinḡān
Dā'imā āyine-i dilde hayāli ḡāzır

IX. AE1 156 b, HP 55 a, RE 31 b, YT 19 a, KA 88 b

*AE1, YT. Tārīḥ-i vefāt RE, Mersiye-i 'Abdülkadir KA

2 (b). ruhuñ: ruhın HP, RE, semen YT / bād-ı: nār-ı RE / nā'ır: te' sİR KA

3 (b). bārın: bārdan HP, bāruñ KA / ḳıldı: ḳaldı KA

4 (b). ṭāhir: māhir AE1

6 (b). meḡ-rū: miḡr RE

- 7 Dilde cevlan ideyor dur olalı ruyından
Bulamaz merdümek-i dideyi nur-ı nazır
- 8 Cüst ü cü ile felek kâmetini eyledi ham
Hâke bir dürr-i girân-mâye düşirdi zâhir
- 9 Hâke düşse cigeri pâresi âh eyleyerek
Nice şabr eyleye bu derde cihânda şâbir
- 10 Eyleyüp küngüre-i ‘arşda rûhı tayerân
Ola âyine-i didâra o tûfî nâzir

11 Fevtine düşdi Belîğ âh iderek bu târih
Cennet-i ‘adni mekân eyledi ‘Abdulqâdir___1164

-X-

Târih-i kısr-ı Mahmûd Efendi *

Fe‘ i lâ tün fe‘ i lâ tün fe‘ i lâ tün fe‘ i lün

- 1 Hâbbezâ kısr-ı dirâşanda bu cây-ı dil-keş
Oldı güyâ kafes-i bülbül-i bâğ-ı maşûd
- 2 Gül-i taşviri eger eylese büy-efşânlık
Pür olur ‘atşe ile ma‘reke-i ‘anber ü üd
- 3 Kıvvet-i nâmiyyeden sâye-i verd-i taşvîr
Mevce-i râyihaya eyledi tākında nümûd

8 (a). Cüst ü cü: cüst-cü AE1, YT, KA (b). düşirdi: düşürdü HP/ zâhir : tâhir HP, RE, YT, KA

9 (a). cigeri : ciger RE (b). derde: derd-i AE1

X. AE1 157 a, HP 55 a, RE 28 a, YT 18 a, KA 86 b

*AE1. Târih-i kısr-ı Mahmûd Efendi der-Yenişehir KA

1 (b). güyâ kafes-i bülbül-i: gül-gönca-i tâb-efgen-i RE

2 (b). pür: bir HP / ‘atşe: ‘ıtrî AE1, YT

- 4 Pür-şekîb eyledi hayretle ciḥānı ki idüp
Nazar-ı ehl-i dili cezbe-i ziynetle rübūd
- 5 Zürdan rişte-i pervāzı olur mevce-i hūn
Bām-ı vālāsına dek mürğ-i kıyās itse şu'ud
- 6 Āb-ı fevvāreyi şaḥnında gören kimse şanur
Sīm telden aña āvîzeler olmuş memdūd
- 7 Olmasun bād-ı fenā sâḥa-i қаşra reh-yāb
Bānî-i қаşr ola gülzār-ı sa' âdetle hulūd
- 8 Didim itmāmına ilḥām ile târiḥ Belîğ
Dil-güşâ қаşr-ı nev-āyîn-i maḳām-ı Mahmūd ___ 1151

-XI-

Tāriḥ-i velâdet-i Aḥmed Ağā-zāde Muḥyi'd-dîn Ağā

Me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün

- 1 Kibāruñ mefḥarı Aḥmed Ağā kim āb-ı luḫfuyla
İder dānişverānuñ dilde dā'im āteşin teskîn
- 2 Nüvāziş-güne ikrāmın görüp erbāb-ı 'irfāna
Feleklerde melekler eyledi iḥsānına taḫşîn

4 (a). idüb: ider HP, RE, YT, KA

5. beyitten sonra RE' de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Mevc-i tāb-āver-i bir ḥüşe-i çeşm-i ḥürşîd
Lerze-dār olmada mānend-i ḥabāb-ı leb-i rûd

8 (b). nev: ___ RE

XI. AE1 157 a, HP 55 b, RE 30 a, YT 17 b, KA 87 a

*AE1, YT. Tāriḥ RE, Tāriḥ-i zibā li-vilâdet-i ferzend-i Ahmed Ağā KA

1 (b). dā'im: dayim RE

2 (b). ikrāmın: ikrāmuñ AE1

- 3 Okurlar bi-tereddüt vaşfını kim kâtib-i kudret
Ezelde eylemiş dīvānçe-i evsâfını tedvîn
- 4 O zât-ı ekremüñ bir tıfl-ı emced sulb-i pâkinden
Gelüp dünyâyâ itdi hânedân-ı devletün tezyîn
- 5 Ne ferzend ol ki ' arz itdükçe mir 'ât-i cemâlinde
Kemâl-i şun' -ı Haqqı seyr ider çeşm-i haqqikat-bîn
- 6 Sezâdur cünbiş itse hod-be-hod şimdi şafâsından
Alup ağûşa ol sîmîn-tenî geĥvâre-i zerrîn
- 7 Devâm-ı ' ömrinüñ ed' iyyesi tekrâr olındıkça
Hulûs ile diye yerde beşer gökde melek âmîn
- 8 Du' â-güyân Belîgâ didiler mevlûdına târîh
Îlahî yümn-i devletle mu' ammer ola Muhyiddin ___ 1166

-XII-

Târîh-i tekmîl-i binâ-yı Hâlîl Beg der-Ûrapolice

Fe' i lâ tûn me fâ' i lûn fe' i lûn

- 1 Mîr-i Ekrem Hâlîl Beg kim anuñ
Ĥayradur sa' yı fî sebîli' llah
- 2 Kıldı bu tekye-i şerîfi binâ
Zikr ola tâ ki anda ism-i ilâh

4 (a). sulb-i pâkinden: sulb-i kendinden RE

5 (b). ider: iden AE1

XII. AE1 157 b , HP 56 a, RE 28 a, YT 17 b, KA 86 b

7. beyit HP'de 8.beyitle yer deĥiştirmiştir.

2 (b). tâ ki: ___ RE

- 3 H̄alvetī ehline m̄übārek ola
Fuḡarā ka‘ besi bu nev dergāh
- 4 Şem‘ine cem‘ olup derūn ehli
Döne pervāneler gibi her gāh
- 5 Gelse fānūsda şerer gibidür
Bu münevver maḡāma mihr ile māh
- 6 Mihr ü maha olur ziyā-efgen
Eyleyenler bu ḡāke vaz‘ -i cibāh
- 7 Çeşm-i hayret-keşān olur ḡandil
İlişince o ḡāka tār-ı nigāh
- 8 Cām-ı ‘ālem-nümāy-ı saḡfında
Görinür cümle ‘ālem-i eşbāh
- 9 Çār-dīvār-ı pür-cilāsında
‘Aks ider mevc-i nūr içinde şināh
- 10 Bām-ı vālāsına yetişmez anuñ
Çarḡa olsa resīde nāvek-i āh
- 11 Bānī-i tekye kām-yāb olsun
Amı ḡıfz eyleye ḡaḡādan Allah
- 12 Üstine ola ḡāzır u nāzır
Sırr-ı pāk-i ‘Alī Veliyyu’llāh

- 13 Beyt-i ātī ile tamām Belīğ
Didi tārīhini dil-i āgāh
- 14 Bu binā-yı Halīle gel nā-gāh
Diyesin Lā ilāhe illāllah___1127 ya da 1167
- 15 Sāl-i tārīhini digeḡ aḡbāb
Didiler kim maḡām-ı zikrullāh
- 16 Levh-i ruhsārda tārīh-i celī
Bu ʿaceb hüsn-i haḡḡ-ı Mīr ʿĀlī___1167

-XIII-

- Feʿ i lā tūn feʿ i lā tūn feʿ i lā tūn feʿ i lūn
- 1 Şeh-i İskender-i Cem-menḡabe-i Osman Ḥānuñ
Sābikā aʿ nī Silāhdār Mehemmed Pāşā
- 2 Zāt-ı pākinde gōrūp cevher-i istiʿ dāduñ
İtdi uç tuḡla anı mansıba fermān fermā
- 3 O Felātun-hired vāsıf-ı vālā-himemūñ
Mūnʿ aks āyīne-i kalbine esrārı Hudā
- 4 O kerem-pīşe ki hāk-i rehini öpmek için
Egilüp kāmētini pīr-i felek kıldı dü-tā
- 5 Maʿ rifet-perver olan bezmine hayret-keş olup
Baykara meclisini çarh unıtdı ḡakkā

16 (b) 1175 yada 1167. NOT: HP' de en altta böyle bir beyit ilavesi ve düşürülen iki tane tarih var.
XIII. HP 52 b

- 6 Hall ü akd itmede mālîk yed-i beyzāya budır
 ʿUkde-i müşkilini hep felek arz itsün añā
- 7 İtse bu baht-i Hüdā-dād ile aʿdāya hücum
 Ana eylerdi eḳālîm-i ḳılāʿın ihdā
- 8 Kılıcı fethe gibi üstün olur heycāda
 Mūnkesîr ḳalb ile altında kan ağlar aʿdā
- 9 Çekicek hançer-i suʿbān-ı mūnakkāş-ı postun
 Görmedüñse nazar eyle yed-i beyzāda ʿasā
- 10 Kef-i lutfuñda tehî-kîse olur maʾden-i zer
 Katredür kulzüm-i ihsān yanında deryā
- 11 Her hünerde kasabüʾs-seyfi alup taş dikdi
 Tozadup tozkoparan menzîlini itdi hebā
- 12 Nā-gehān oldı tüfeng atmaga tabʿ-ı meyyāl
 Her umūrunda isābet ider ol şîr-i vefā
- 13 Lutfuñuñ aşıkıdır āh ider atlasa tüfeng
 Tütünü göklere peyveste olur bî-pervā
- 14 Dikdiler menzîl-i müstebʿade emriyle nişān
 Anı ʿāciz idi fark itmege çeşm-i bînā
- 15 Zann-ı gālîbde nişān harbi iken dūr-ā-dūr
 Urdı kurşunla o dem itdi yaḳînen efnā
- 16 Buʿd-ı menzilde bu vech üzre nişānı hergiz
 Uramaz kimse kerāmet gibi bu bir maʾnā

- 17 Ele aldıkça tūfengi cebel-i Kāf üzre
Darb ider olsa nişān merdüm-i çeşm-i 'Ankā
- 18 Seyr idüp evc-i felekden o tūfeng-endāzı
İtmesün redd nihāyet tūb atanlık aslā
- 19 Sadme-i kahrı göz açdırmaya bed-bīn olana
Tūtiyā eyleye bārutını çeşm-i a' dā
- 20 Sāl-i tārīh ider nāzire işrāb Belīg
İki beytinde iki mısra-ı zīr ü bālā
- 21 Bin yüz yigirmi adım yerden atup dāneyi ol
Bu yeter gerçi nişān darbına tārīh ammā
- 23 Şüphesiz bülbul-i kudsi okudı tārīhūñ
Hedefe urdı murād üzre Mehemmed Pāşā _____ 1170

-XIV-

Fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' ü lūn

- 1 Rūm ili Yenişehir hākinde
Tāze gül idi bu tab'-ı selīm
- 2 Bilmek ister iseñ o mazlūmı
Nāmı Bazārī-zāde İbrāhim
- 3 Gör kazāyı diyār-ı gurbetde
Anı katl itdi bir sefih ü le'īm

- 4 Toymayup gençliğine ol şehid
Hele gadr oldı ol cevāna ‘azīm
- 5 Haber-i şomı hem-rehānı Belīg
Peder-i pīre itdiler tefhīm
- 6 Didiler āh ile ana tārih
Adne ‘azm itdi ruhın İbrāhim_____1170

-XV-

- Me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn
- 1 Qızāt-ı Rūm ilinüñ āb-rūyı Mutlabī-zāde
Bu matlabgehde dünyā mansıbın geçdi temennādan
- 2 Cihān-ı bī-sebātun sūret-i nakşın alup evvel
Tarīk-i Nakş-bende sālīk olmışdı bu ma’ nādan
- 3 Nevāzişgüne tarz u hulk-ı dervişānesi e’l-ḥaḳ
Rübüde eylemişdi dilleri a’lā vü ednādan
- 4 Gidince pīgāh-ı dīdeden hengām-ı fevtinde
O dem yaş yirine kan geldi hep çeşm-i ehibbādan
- 5 Dāhī mülk-i fenāda genc iken ol gevher-i nā-yāb
Misāl-i genc anı indürdiler hāke musallādan
- 6 Tezerv-āsā gelüp reftāra hūrīler hırām itsün
Anun rühuna istikbāl için firdevs-i ā’lādan

- 7 Beligā çār-tekbîr ile hâtif didi târîhin
Gidüp ‘ukbāya dervîş Mustafâ el çekdi dünyâdan _____1170

-XVI-

Me fâ‘ î lün me fâ‘ î lün me fâ‘ î lün me fâ‘ î lün

- 1 Kavala-i sünbûli Seyyîd Mehemmed bağ-ı âlemde
Semûm-ı serdî-i bād-ı ecelden soldı ol sünbül
- 2 Nice feryād idüp çāk-i girîbân itmesün aşık
Bu gülşenden gidüp gül kaldı hayfâ bî-nevâ bülbül
- 3 Muhemmed ‘aşkına ‘afv eyle anuñ cürmini yâ Rab
Şefâ‘ at-h‘âh ola mahşerde ceddî rākib-i Döldül
- 4 Belîğ ol demde çıkdı bî-zebân-ı hâmeden târîh
Kopardı gülşen-i âl-i Mehemmeden ecel bir gül

-XVII-

Me fâ‘ î lün fe‘ î lâ tün me fâ‘ î lün fe‘ î lün

- 1 Dirîğ kim Ağacık-zāde ol huceste liķā
Dahi cevân iken itdi felek anı nâ-būd
- 2 Yoğidi haķ bu ki hiç hūsn-i hulkına gāyet
Cihānda şimdi bulunmaz aransa öyle vücūd
- 3 Du‘ ā-yı hayr ile sabr eylemek gerek yoħsa
Bu māteme nice feryād uzār olınsa çi sūd

- 4 İki zebān ile çıkdı kalem didi tārīh
Şefā'at ide 'Alī'ye Mehemed Mahmūd _____ 1174

-XVIII-

Fā' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Şeh-rehde ribātdur bu cihān
Gelen olur bir iki gūn mihmān
- 2 Ahmed Ağa hazīne-dār ol kim
Hūsn-i hulkına yoğ idi pāyān

- 3 Eyleyüp İrci' i nidāsını gūş
Virdi cānāna bī-tereddūd cān

- 4 Kara mātem libāsı ile kalem
Fevtine bir zebān olup giryān

- 5 Harf-i menķūṭ ile didi tārīh
“Oldı 'ukbāya Ahmed Ağa revān” _____ 1172

-XIX-

Tārīḥ-i binā-yı kaşr u tekye-i Şeyḥ Ömer-i Mevlevī

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Pīşvā-yı reh-neverdān-ı ṭarīḥ-i Mevlevī
Şeyḥ 'Ömer kim dest-i tecrīdinde kān bir kabza hāk
- 2 Yapdırup bu kaşrı hem dergāhı ta' mīr eyledi
Rūḥ-ı Mevlānādan istimdād idüp ol zāt-ı pāk

- 3 Naş ile olınca m nend-i   ar s-ı dil-pez r
Şaldı kol g y  der - g ş itmege bu  asrn k
- 4 Gonca-g l bir vech ile   aks itdi  b-ı havza kim
Bülbül-i z r a nı seyr itdükçe dir r h  fid k
- 5 K priden geç bir  ar k ile bu adn-   b da gel
Cennete girmez Őr t  geçmeyen b -havf u b k
- 6  aşru  etr fında bülbül mesnev -h  önlük ider
Sakf-ı  aşr  y ne-i s ret-n m dur t bn k
- 7 D   im  ma  m r ola her  sit ne  aşre dek
Münkir-i ay n-i Mevl n y  reşk itsün hel k
- 8 O ud  bülbül terennüm birle t r h n Bel g
  AŐ -ı Mevl n  ile oldu bin  bu  aşr-ı p k _____ 1169

-XX-

Fe  i l  t n fe  i l  t n fe  i l n

- 1 P Őe-k r n-ı Őan yi  -ta s l
 tdi bu  aşr-ı bu resme tekm l
- 2 T k-i p r-z verine cevher-i gül
M jesin eyledi kilik-i ta l l
- 3 Buld  yümn ile bu  aşr-ı    l 
Şeref-i rağbet-i b ny d-ı H al l
- 4 T rem-i t bgehinde dir idi
Görse cirm-i mehi ehl-i tahy l

- 5 Bir meges oldı semādan gūyā
Cilve-perdāz-ı miyān-ı andıl
- 6 Mişli yok ulşen-i ‘ālemde anuñ
Meger ‘aksi ola āb içre ‘adıl
- 7 Cūy-ı fevvāreden eyler feverān
Hem-çü nūr-ı müje-i mihr-i cemıl
- 8 Bu leāfet bu havā ile virür
Rū-ı insāna fütūhāt-ı cezıl
- 9 Kimse ib‘ād idemez aında
Mīve-dār olsa eger naş-ı üsıl
- 10 ıldı evrādına rabetle mezīd
Midat-i aşr-ı nevi Cebrā‘ıl
- 11 Cān be-leb-āmadeye derd-ālūd
aşr-ı cān-bāşa gelüp düşse delıl
- 12 Rūını abza ider istiyā
Sāha-i aşra gelüp ‘Azrā‘ıl
- 13 Bānī-i aşr-ı zer-endūd-ı latif
āke altun suyını itdi sebıl
- 14 Bu binā-yı nev-i dil-cūyı yapup
İtdi nūzhetgeh-i ‘Adn’i ta‘ıl
- 15 ‘İzz ü ibāl ile allā-ı cihān
Bānī-i aşra vire ‘ömr-i avıl

- 16 Didüm itmāmına tārīḥ-i Belīg
 Kaşr-ı nā-dīde bu ābād-ı Hālīl

-XXI-

Fe ' i lā tūn fe ' i lā tūn fe ' i lā tūn fe ' i lūn

- 1 Şevḳ-i icrā-yı şabā la' l ile sipihr-i bennā
 Qıldı şāhāne bu eyvānı bu resm üzre binā
- 2 Bir sarāy oldı bu kim ' aksini mir' āt-ı dile
 Kilk-i efkār ile resm eyleyemez ehl-i fenā
- 3 Sa' y ile cān eridüp naqş-ı mücessemlerine
 Rūḥ buldurdı ' aceb pīşeger-i siḥr-ārā
- 4 Eşer-i luḫf-ı havā karger oldıḳça seḫer
 Ğoncalar şīt-i güşāyişle olur nağme-serā
- 5 Kesb-i zevḳ itmegi işrāb iderek şubḫ ü mesā
 Dīde-i revzene çeşmek-zen-i erbāb-ı şafā
- 6 Şafḫa-i tākına ḫayretle temāşāsından
 Eylemez tār-ı nigeḫ dīdeye ' avdet kaḫ' ā
- 7 Rūy-ı dīvār-ı cilā-dāde-i eyvān-ı laḫīf
 Şaḫsdan ' aksi ider defter-i cezbīyle cūdā
- 8 Mānī ḫāk içre ḫarāret ile micmer çıkarur
 Çinde eylese bir kimse bu resmi icrā
- 9 Cünbiş-i bād-ı nesīm ile olur naqş-ı zemīn
 Mevce-i pertev-i ḫünkārī-i tāk-ı vālā

- 10 Sāye-i saḳfını ref' itse serinden ḥürşīd
Yāsemen lāle gibi ḡamla olur dāḡ-nümā
- 11 Ḳurı bir naḳşı muḥīt olmış iken cedvel-i sīm
Virdi altun şuyı işkūfelere neşv ü nemā
- 12 Cirm-i gül-cāmları cām-ı Sikenderdendür
Cilveger şafḥasına naḳş-ı sipenc-i Dāra
- 13 Mevc-i büy-ı gül ile def' -i perīşānlık için
Deste-i sünbūli zencīre ider beste şabā
- 14 Şevḳ-i fīşem leb-i bām-ı sarāy-ı 'ālī
İtdi Zāl-i felekūñ ḳaddini ḥasretle dü-tā
- 15 Bām-ı vālāsına hergiz olamaz dest-resān
Süllem-i pāy-ı ḳıyās olsa eger mevc-i havā
- 16 Fart-ı pertevle bu eyvānda sūtün-ı rengīn
Āteşīn mīl çeker çeşm-i 'adūya gūyā
- 17 Der-i vālāsı seḫerlerde iki bālin açup
Şaḫib-i beyte ḥulūsāne ider ḫayr du'ā
- 18 'Ömr ü devletle olup tekye-zen-i bāliš-i nāz
Revḡan-ı şem' a-i iḳbāli ola maḡz-ı ḥümā
- 19 Şān-ı eyvāna Belīḡāne diñildi tārīḥ
Buldı itmāmı sa' ādetle bu cāy-ı zībā

-XXII-

Tārīh-i velādet

Fe' i lātūn fe' i lātūn fe' i lātūn fe' i lūn

- 1 Minnetu'llāh sa'ādetle ṭulū' itdi bu dem
Mīhr-i tāb-efgen-i elṭāfuñ Ḥudāvend-i 'alīm
- 2 Bir vücūd oldı bedīd 'āleme kim envārı
Gösterür bŷy-ı gülŷñ mevcini enzāra cesīm
- 3 Gülşen-i cennete 'aks eylese la'li pŷr olur
Mey-i cān-perver ile cām-ı ḥabāb-ı Tesnīm
- 4 Bī-muḥarrık anı āgŷşına alduḫça revā
Şevḫden cŷnbiş ide nāz ile gehvāre-i sīm
- 5 O kadar nāzŷk ŷ terdŷr ki dŷḫār olsa eger
Ḥārveş cismini āzŷrde ider mevc-i nesīm
- 6 'Āleme oldı bu ferzende-i sa'ādetmendŷñ
Cebhe-i pāki nŷmāyende-i elṭāf-ı kerīm
- 7 Atamaz zŷr-ı feṭānetle kemend-i pervāz
Paye-i baḫt-ı bŷlend aḫterine fehmi ḫakīm
- 8 Dīḫe-i vehmine bu devlet ile vālidinŷñ
'Arz ider hey'et-i dīdār-ı feraḫ şŷret-i bīm
- 9 Hıfz idŷp anı kŷdŷrāt-ı cihāndan Mevlā
'İzz ŷ nāz ile ola şadr-ı mu'allāda muḫīm

- 10 Dā' imā ḥande-künān cāygeh-i gülşende
Bula gül-gonca gibi perveriş-i nāz ü na' im
- 11 Didi mevlūdına tārīḥ du' āgüne Belig
Ola dünyā çemeni cāy-ı Ḥalīl İbrāhīm _____ Sene 1153

-XXIII-

Tārīḥ

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Mihr-i enver gibi bu cāy-ı laṭīf
Şehre pertev-fiken oldı nā-gāh
- 2 Eylemiş resm-i bināda icrā
Şan' atin pīşegerān-ı āgāh
- 3 Naḳş-ı gülbünde tecessüm bulalı
Nevk-i ḥāra ṭolaşur tār-ı nigāh
- 4 Cūş idüp mevc-i şafā ṭāḳında
'Aks ider cünbiş-i mevc üzre şināh
- 5 İ' tidāl üzre binā olduĝına
Şafvet-i āb u havādur dü-güvāh
- 6 ' Āşıkından gilemend olsa bütān
Burada mu' teber olmaz ikrāh
- 7 Va' d-ı nīşüm ile ancaḳ leb-i bām
İtdi fevvāredeki āba külāh

- 8 Dil-berüñ 'āşıka sımın bilegi
İtdürür üstüreveş vaz' -1 cibāh
- 9 Olup āvīze Şüreyyā zencir
Zer-ıılā' saıı u legen mihr ile māh
- 10 Kef-i cānānede gūyā mıkrāz
Dū-şebih mün'akis āyīnede māh
- 11 Bulamaz kıı kıadar 'aybın meşelā
Mū-şikāfān-ı cihān itse nigāh
- 12 Ehl-i 'irfāna hücüm-ı gamdan
Şāha-i şafhasıdur cāy-ı penāh
- 13 Bu meserretgehe vālā-yı Hūdā
Pür ide müşterilerden her gāh
- 14 Dimesün kimse bir ahbābı görüp
Leyse fihā mine' l-aħbābi sivāh
- 15 Didi bir beyt ile tārīh Belīg
Bu nişimengehe hvāh u nā-hvāh
- 16 Yeniden eyleyüp ihyā 'Alī Şāh
Yapdı dükkānını mā-şā'allāh _____ 1159

-XXIV-

Tārīḫ

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Hıdīv-i dehr şadr-1 esbaḫ ' Abdullāh Paşa kim
Münevverdür derūnı lücce-i āb-1 muşaffādan
- 2 Revān itdi bu şehr-i dil-keşe āb-1 muşaffāyı
Du' ā-yı ḫayrı isticlāb için a' lā vü ednādan
- 3 Olnca levḫ-i dilde cilveger ārāyiş-i ' uḫbā
Vücūh-1 ḫayra virdi āb u tābı muḫbiren mā'dan
- 4 Cihānda itse şāhib-merḫamet bir teşneyi āvā
Alur elbette için selsebīl-i ' ayn-1 me'vādān
- 5 Belīgā vir zebān-1 lūlesi ' aţşāna tārīhin
Ayurma çeşme-i dil-cūyı Abdullāh Paşadan _____ 1161

-XXV-

Tārīḫ

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Ḥoşā cāy-1 nişimengāh-1 erbāb-1 zārāfet kim
Pesend-ārāy-1 raġbet-efkenidür şeyḫ ile şābuñ
- 2 Hemān-dem cān atar şeb-nem gibi aḫbāb-1 şāfi-dil
Görünce tımtıuraḫ-1 vaż' ını dükkān-1 pür-tābuñ
- 3 Döküldi kevkeb-āsā ḫoş-dilān anı temāşāya
Musahḫar itdi āḫır müşterīsın çarḫ-1 dülābuñ

- 4 Gül-i taşvîrinün bûy-efken-i eltâf-1 cân-bahşı
Şikest itdi meşâm-1 dilde qadrin ‘ anber-i nâbuñ
- 5 Çıqup fevvâreden pür-tâb ider bālāya şîr-i āb
Meger kim göñli aqđı tāk-1 pür-zîbāsına anuñ
- 6 Hüsūsā bir gül-i nev-rüstesi var kim letāfetde
Fürüg-1 hüsñ ile reşk urubdur mihr ü meh-tābuñ
- 7 Bu dükkān bir şadefdür gūyiyā baħr-i melāħatde
Derün-1 perverişgāhıdur ol lü ’lü-yı nā-yābuñ
- 8 Sütürre ğamzesiyle Qahamānı eyler efkende
Nigāh-1 dest ü pāyın naħvet ile Zāl-i Sührābuñ
- 9 Hūdā hem şahibin hem müşterisin eylesün ma’ mür
Ola tā kim bu tāk-1 tarem üzre düz-1 meh-tābuñ
- 10 Çiçekli bir kumāş-1 tāze düşdi kâle-i tārîh
Bu cāy-1 bî-bedel merğüb ola beyninde aħbābuñ _____ 1167

-XXVI -

Tārîh

Fā’ i lā tün fā’ i lā tün fā’ i lā tün fā’ i lün

- 1 Devr-i ferħunde-i ‘ Abdullāh Paşa kim anuñ
Tab’ mını mizān-1 ‘ adl itmiş Hūdāy-1 lā-yezāl
- 2 Hān-1 Maħmūdun olup şabıqda şadr-1 a’ zāmı
Eyledi bay ü gedāyı luḡ ile āsūde-ħāl

- 3 Sāye-endāz olduđı iqlīme ebr-i cūdınuñ
Reşhasından her giyāh-ı huşk olur ka' bü'l-ğazāl
- 4 Fī-sebīli 'llāh bu şehri dil-keşi ihyā için
Yapdurup bu çeşmeyi ağıtdı āb-ı bī-mişāl
- 5 Lūlesi işrāb ider ' aţşāna tārīhin Belīg
Gel gel iç nev-çeşmesār-ı nūrdan āb-ı zülāl _____ 1170

-XXVII-

Tārīh

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Zihī luţf-ı Hudā kim āftāb-ı şer' -i enverden
Huşuf-endūde bir şehri ola mahzar tābiş-i nūra
- 2 Teveccüh eyledi nev-şöhre bir zāt-ı mu' allā kim
Fürüg-ı ' arızı pertev-feşāndur çihre-i hūra
- 3 O zāt-ı hikmet-āmūz-ı Aristo kim müdām eyler
Nigāh-ı iltifātın nūş-dārū ṭab' -ı rencūra
- 4 İdüp nām-ı şerīfin dest-i cūdı ' arş ile hem-şir
Midād-ı surh ile taḥrīr olundu beyt-i ma' mūra
- 5 Dem-i ' İsā gibi ihyā idüp bir demde emvātı
Şarīr-i kilik-i pāki ihtiyāc itmez dem-i şūra
- 6 Olur dīdāra çeşmi nazra-i evvelde tāb-efken
Eger kim ḥāk-pāyı sürme olsa dīde-i hūra

- 7 Seḥāb-ı dest-i gevher-bārı ı̄şār-ı maṭālibden
Göz açmaz rind-i tehī-çeşm-i ḥabāb-ı baḥr-ı pür-şūra
- 8 Fūrüg-ı vech-i pāki cānib-i burc-ı sa‘ ādetden
Tecelliyāt-ı mihr-i pür-żiyādur şehr-i mezkūra
- 9 Olur zā‘ il şarābuñ keyfi te‘ şīr-i melāḥatdan
Eger olsa çekīde āb-ı la‘ l-i tāk-i engūra
- 10 Sehā-yı ṭab‘ ı farṭ-ı merḥametden zīr-destāna
Reh-i gencīneyi tebyīne işrāb itdi gencūra
- 11 Tezerv-i şu‘ le-yi ḥākister eyler āteş-i ḳahrı
Gürizān olsa da ol dem derūn-ı şem‘ -i kāfūra
- 12 Alup ālāt-ı bezm-i ‘ālem-i bālāyı bī-pervā
Felekde bulsa Zühre cān atar tehniye-i sūra
- 13 Sezādur nağme-i ter kāseden izḥār idüp mevcin
Bu eşnālarda güncāyiş-pezīr olmazsa ṭanbūra
- 14 Ḥudā hem-vāre ‘ōmr ü devletüñ efzūn idüp her dem
Çekilsün dāğ-ı ğam ṭab‘ -ı bed-endişān-ı maḳhūra
- 15 Belīgā sākinān-ı bezm-i vaḥdet-ḥāne tārihin
Didiler kim ḳudümüyla Yeñişehr oldı ma‘ müre _____1172

-XXVIII-

Tārīḫ-i velādet

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Mihr-i nūr-efşān gibi kıldı saādetle tūlū'
Ḥaveristān-ı 'ademden bir meh-i 'ālem-nümā
- 2 Dehre bir tıfl-ı sa'ādet-māye teşrīf itdi kim
Sāyesinden iktisāb-ı feyż ider zıll-ı hümā
- 3 Zīver-i āgūş idüp ol nev-nihāl-i 'işmeti
Şalınur biñ nāz ile pūr-şevķ olup mehd-i şafā
- 4 Anı ber-düş eyleyen mehd-i şafādan gūyiyā
Gūşına āvīze eyler bir dūr-i 'ālem-bahā
- 5 Gezdürür hūbān-ı vālā-menzilet ḥayrān olup
Dest-ber-dest ol mihir mānende-i reng-i ḥinā
- 6 Şu'le-i cevvēleveş pūr-nūr ider te'sīrden
Dāyegānuñ hāle-i āgūşını ol meh-liķā
- 7 Cem' ider emvāc-ı būyın ğonca kirm-i pīle-dār
Ola tā cism-i leṭāfet-baḥşına tār-ı ķabā
- 8 Oldı farṭ-ı baḥşış-i nūr-ı sa'ādetle anuñ
Tār-ı şem'a meclis-i iķbāli müjgān-ı hümā
- 9 Gūlşen-i vaşfında dil cevlān iderken bir ğazel
Ṭoĝdı ḥāmemden mişāl-i nūr-ı cism-i sūrme-sā

- 10 Kārvān-ı rāh-ı hūsnūñ şāhıdur ol meh añıa
Kim şadā-yı hānde-i Yūsuf olur bāng-i derā
- 11 Nāz ile seyr eylese sahnında mānend-i nesīm
Cūş ider deryā gibi şevķ ile mevc-i būriyā
- 12 ‘Arz-ı dīdār eylemez zīrā ki rūy-ı pākine
Mevc-i bād-ı cūnbiş-i müjgān olur hār-ı cefā
- 13 Sımyāveş gülşen-i ‘ālemde nā-peydā iken
Tutdı ‘ahdinde meşāmı mevce-i būy-ı vefā
- 14 Nāliş-i la‘l-i şekerbāriyla ölmüş reşkten
Dāne-i yāķūt-ı nāba gerdiş-i reng-i siyā
- 15 Çekdi ruhsārında biñ efsūn ile hengām-ı şerm
Mevc-i būdan reng-i bāl-efşānına zencīr-i pā
- 16 Tāb‘-ı mevzūnı fūrūğ-ı feyz ile olmuş anuñ
Mışra‘-ı ber-cestes-i evrāķ-ı Dīvān-ı ‘Aṭā
- 17 Pertev-i nūr-ı hidāyetle o tıfl-ı ercmend
Ola iķlīm-i ma‘ārifde şeh-i fermān-revā
- 18 Bed-nigāh-ı çeşm-i a‘dādan anı maḥfūz idüp
Tūl-ı ‘ōmr ile mu‘ammer eylesün Bārī Hūdā
- 19 Didiler tāriḥ-i mevlūdın du‘ā-gūyān Belīğ
Rāz-ı dānişle ferīd-i ‘āhd ola Aḥmed Vefā

-XXIX-

Tārīḥ

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Hābbezā eyvān-ı bī-hem-tā ki resmin seyr idüp
Vālih ü ḥayrān olur üstād-ı İḳlīdis-güşā
- 2 Şafḥā-i dīvāra resm olmış ḳurı bir naḳş iken
Virdi hep altun şuyı şükūfeye neşv ü nemā
- 3 İki bāl açmış der-i bālāsı şāḥib-beyt için
Her seḥer dergāha gūyā ref' ider dest-i du'ā
- 4 Al zebān-ı ḥāmeden tāriḥ-i itmāmın Belīḡ
Yapdı Hacı Muştafā dārın sarāy-ı dil-güşā

-XXX –

Diger

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Bir sarāy-ı ğıbtā-fermādur bu kim her bir sūtūn
Rūz u şeb eyler keşide dīde-i a' dāya mīl
- 2 İki bāl açmış der-i vālāsı şāḥib-beyt için
Dest-i da' vetdür ki isticlāb ider ecr-i cezīl
- 3 Teşnedür aña naḳar zīrā tılā-yı tākıma
Bānī-i eyvān kim altun suyn itmiş sebīl
- 4 Devletin efzūn idüp dā' im Ḥudā-yı Lā-yezāl
Şāḥib-i eyvāna iḥsān eylesün 'ömr-i tavīl

XXIX. RE 33 b

XXX. RE 33 a

2 (a). Tarih XIX' un 3 (a) sı ile aynıdır.

- 5 Şād olup itmānına aşruñ Belīgā udsiyān
Nāy-1 kikli kūs-1 hāme vaz^ç idüp bī-āl u kīl
- 6 Didiler tārīh sālin cāy-1 nev-beyt-i Hālīl
Oldı Şehr-i nevde haā ki sarāy-1 bī-^ç adīl

-XXXI -

Fe^ç i lā tūn me fā^ç i lūn fe^ç i lūn

- 1 Şāh-rehde ribātdur bu cihān
Gelen olur bir iki gūn mihmān
- 2 Amed Aa hazīne-dār ol kim
Hūsn-i hulına yo idi pāyān
- 3 Eyleyüp ırcı^çī nidāsını gūŐ
Virdi cānāna bī-tereddūd cān
- 4 ara mātem libāsı ile alem
Fevtine bir zamān olup giryān
- 5 Hārf-i menūt ile didi tārīh
Oldı ^çubāya Amed Aa revān ____1172



GAZELLA

Kāfiye-i Elif *

-1-

- Fe^ç i lā tūn fe^ç i lā tūn fe^ç i lā tūn fe^ç i lūn
- 1 Kāleb-i her sūhan-i dil-keşe cāndur ma^ç nā
Lafzda anuñ için böyle niḥāndur ma^ç nā
 - 2 Menba^ç -1 cedvel-i tesnīm-i cināndur eş^ç ār
Mıṣra^ç -1 beytde bir āb-1 revāndur ma^ç nā
 - 3 Gice ḥalvetde yanan şem^ç -i fūrūzende gibi
Beyt-i ber-cestede feyz-i leme^ç āndur ma^ç nā
 - 4 Lafz-ı rengin ile pūşide niḳāb-ı gülgūn
Ehl-i dil bezmine bir şūḥ-ı cihāndur ma^ç nā
 - 5 Berg-i gül-ğoncada mānend-i gül-āb-ı hoş-bū
Hem niḥāndur suhanımda hem ^ç ayāndur ma^ç nā
 - 6 Ḥüsn ile dil-ber-i mümtāz ise ^ç ālemde suḥān
O büt-i ^ç işvegerūñ rūyna āndur ma^ç nā
 - 7 Aña ilbāsa sezā lafz bulunmaz dā'im
Yohsa göñlümde benüm cilve-künāndur ma^ç nā
 - 8 Dāne-i gevher-i şāfide olan āb-āsā
Dür-i elfāzda şāḥib-cevelāndur ma^ç nā

* RE. Gazeliyāt-ı Belig-i şirin-edā AE1, Velehu ibtidā-yı gazeliyāt AE2, Bismi'llāhi'r-rahmani'r-rahim HP, ibtidā-yı gazeliyāt YT, ḥarfü'l-elif KA.

1. AE1 158 b, AE2 19 b, HP 1 b, RE 48 b, YT 20 b, KA 20 b

4. YT'de 10. beyitle yer deġiştirmiştir.

5. YT'de 4. beyitle yer deġiştirmiştir.

6. YT'de 5. beyitle yer deġiştirmiştir.

7. YT'de 6. beyitle yer deġiştirmiştir.

8. YT'de 7. beyitle yer deġiştirmiştir.

- 9 Anı tahmîl ider elbette kaçar-ı suhana
Hâtır-ı nâzüküme bâr-ı girândur ma' nâ
- 10 Mey-i hamrâda olan neş'e-i pür-feyze bedel
Şi'r ü inşâda hafî rûh-ı revândur ma' nâ
- 11 Bahr-i eş'âr-ı dil-ârâda şadefdür elfâz
Perveriş-yâfte lü'lü-yı nihândur ma' nâ
- 12 'Arşa-i şûrda pejmürde olur gerçi Belîğ
Bağ-ı dilde şecer-i rîşe-revândur ma' nâ

-2-

Mef' ü lü fâ' i lā tü me fâ' i lü fâ' i lün

- 1 Dil-ber odur ki Ka'be-i küyında bî-riyâ
Mağlûb-ı naqş-ı büse ola naqş-ı büriyâ
- 2 Olsun kanâregâh-ı dil-i ehl-i' aşkda
Âşüfte tîğ-i gâmzesine hañçer-i każâ
- 3 Bî-berg ü bâr mezra' -ı dehrem ki dâneme
Eyler hurûş-ı cünbiş-i dil kâr-ı âsiyâ

9. YT'de 8. beyitle yer değiştirmiştir.

10. YT'de 9. beyitle yer değiştirmiştir. (a). pür: ter YT

12 (a). şûrda: şi' rde RE, şûrada AE2, HP

2. AE1 158 b, AE2 20 a, HP 2 b, RE 50 b, YT 20 b, KA 21 a

1 (a). küyında: rüyında AE1 (b). büse: bûs HP/ naqş-ı büriyâ: âşâr-ı naqş-ı pâ HP, zahm-ı naqş-ı pâ RE, YT

2 (a). gâmzesine: gâmzesini KA

3. HP'de ve KA'da 4. beyitle yer değiştirmiştir. Ayrıca bu beyit II. kasidenin 34. beytiyle aynıdır.

- 4 Çāk olsa sīne ma' din-i āhen-rübā gibi
Bir sūzen itmeme atlas-ı gerdūndan recā
- 5 Eyles vücuduma dūm-i ' akreb gibi eşer
Şefkat-nigāh-ı cūnbiş-i müjgān-ı ' akṛabā
- 6 Sevdā-yı nazm-ı ḥāk-i Sitānbulda cūş idüp
Oldı Belīg başuma pūsküllü bir belā

-3-

Mef ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 İtdūñ o gonca-femle seḥer merḥabā şabā
Açma bu dürc-i gevher-i rāzı ḳapa şabā
- 2 Ḥāk-i rehinde pīrehen-i gird-bāddan
Rind-i bürehne ' aşıḳa geydir ḳabā şabā
- 3 Çeşm-i ' alīle lāzım olur tūtiyā için
Cānāna hāk-pāyımı itme hebā şabā
- 4 Deşt-i fenāda şanma giden gird-bāddur
Terk itdi reng ü büyü geyüp bir ' abā şabā

4. HP'de ve KA'da 5.beyitle yer değiştirmiştir. Ayrıca bu beyit II. kasidenin 51. beytiyle aynıdır.

5. beyit KA'da 3. beyitle yer değiştirmiştir. Ayrıca bu beyit II. Kasidenin37. beytiyle aynıdır. RE'de ise bu beyitten sonra aşağıdaki beytiler yer almaktadır:

Reftār-ı germ ile ten-i kāhum remād olur
Naş olsa rāhuma gūşiş-i feyz-i kehrübā

Bir zaḥma baḥye olmadı ' ömrüm resenleri
Mahv oldı zīr-i pāyda çün tār-ı büriyā

Yā Rab sarāy-ı baḥt-ı bedi eylesün ḥarāb
Berḳ-i şeḥāb-ı sāye-i bāl ū per-i hümā

3. AE1 159 a, AE2 20 b, HP 2 a, RE 49 a, YT 21 a, KA 21 a
1 (a). seḥer: suḥan AE1

- 5 Hüdühüd mişâli cânib-i ʿuşşakdan yeter
Nâme-resây-ı şâhid-i mülk-i Sebâ şabâ
- 6 Hâk-i derûnde esse şavursa ʿaceb midür
Çıkdı nesîm kuyuñ ile akrabâ şabâ
- 7 Dest-i Belîğ-i rind-i suhanverde gül degül
Bir kâse virdi meyle leb-â-leb cabâ şabâ

- 4-

Me fâʿ î lün me fâʿ î lün me fâʿ î lün me fâʿ î lün

- 1 Zebûn-ı zîr-i bâr-ı minnet olma mâhtâb-âsâ
Saña yetmez mi her gün bir teh-i nân âfitâb-âsâ
- 2 Ne añlar müşkilât-ı mebhâs-ı râz-ı derûnundan
Açılsa ehl-i dil bir câhil-i dûna kitâbâsâ
- 3 Her ol âzâdeye Mecnûn-ı lâ-ķayd olunur ıtlâk
Anı zencîr-i âhen tıtmaya mevc-i serâbâsâ
- 4 Şakın mühiş havâdiş gibi yârâna kesel virme
Şafâ vü neş ʿe vir her varduğuş bezme şarâbâsâ
- 5 Muķarin olduğuş nîk ü bedi âteş gibi yakma
Aña nef ʿüşñ tıķınsun mümkün olduķça türâbâsâ

5 (a). mişâli: mişâl HP, YT, KA

6 (a). derûnde: derinde AE1, AE2, RE, KA (b). çıkdı: çıkmış AE1, AE2

4. AE1 159 a, AE2 21 b, HP 2 a, RE 49 b, YT 21 a, KA 21 a

1 (a). zîr: riyâ RE

5. beyit sadece RE'de yer almaktadır.

- 6 Seni rüsvây iderler dūr-bāş-ı men^ç ile āḫir
Bilā-da^ç vet oturma ḥ^çanna ğayrın zübābāsā
- 7 Yine ehl-i keremden ^çadd ider şaḫib-hıred ānı
Eger iḫsān iderse aldıĝın her kim seḫābāsā
- 8 Beligā pādişāh-ı mülk-i istiĝnādur ol āfet
Niĝāh itmez yolında pāy-māl olsam tūrābāsā

-5-

Me fā^ç i lün me fā^ç i lün me fā^ç i lün me fā^ç i lün

- 1 Tehidür bār-ı ğamdan bezmde pūr-bādedür mīnā
Mişāl-i serv seng-i ta^çndan āzādedür mīnā
- 2 Müdām aĝzın açup ḫayretde ḫalmış pişĝāhında
Cemāl-i āfitāb-ı sāĝara dil-dādedür mīnā
- 3 Şaḫınmaz herkese mā-fi^çz-żamīrin ^çarz ider dā^çim
Derūnı şāfdır naḫş-ı ḫiyelden sādedür mīnā
- 4 Şadā-yı naĝme-i ḫulḫul kesilmez meclis-i meyden
Murād üzre mezaḫm dā^çimā icrādatur mīnā
- 5 Şarāb-ı āteşine rüzĝāruñ āfeti n^çeyler
O şem^ç a sākīyā fānūs için āmādedür mīnā

6 (b). ğayrın: ğayruñ RE, YT

7 (b). aldıĝın: oldıĝın RE

5. AE1 159 b, AE2 21 a, HP 2 a, RE 51 b, YT 21 a, KA 21 b

1 (a). bār: bād AE1, AE2 / pūr: bir RE (b). ta^çndan: ta^çneden KA3 (a). mā-fi^çz-żamīrin: mā-fi^çz-żamīruñ YT

5 (a). rüzĝāruñ: rüzĝārın KA

- 6 Olup hürmetde kâ'im hiç tevâzu' dan degül hâlî
Belîgâ var ise cām-ı meye üftâdedür mînâ

-6-

Me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün

- 1 İder hāmūşluk gönlümde bu 'aşk âteşin itfâ
Dem-â-dem bād-zen olmazsa tahrik-i leb-i güyâ
- 2 O gülşende gönül ümmîd-i h'âb-ı rāhat eyler kim
Olur bāng-i şikest-i reng ile h'âb-ı girān ifnâ
- 3 Hārâb eyler anı mānend-i seyl āmed-şūd-ı merdüm
Sevād-ı künc-i 'uzlet olsa şimdi lāne-i 'Ankâ
- 4 Nezâket riştesin ol rütbe bārik itdi tab' uñ kim
Yanında çenber-i çarh oldı çeşm-i süzen-i İsâ
- 5 Bahār ol rütbe şāfi eylemiş kim tıynet-i bāğî
Virür āvāze elden düşse reng-i şu'le-i hınnâ

6 (a). hürmetde: hizmetde AE2, HP, RE

6. AE1 159 b, AE2 21 a, HP 2 b, RE 51 a, YT 21 b

1 (a). İder hāmūşluk gönlümde bu 'aşk-ı âteşin: Derūnumda ider hāmūşluk 'aşk-ı âteşin HP, Gönlümde âteş-i 'aşk ider hāmūşluk RE

3. beyitten sonra RE'de şu beyit yer almaktadır:

Dehân-ı beste-leb 'ayb-ı hüner beyninde pinhāndur
İder setri nümâyān çāk-ı mihr-i penbe-i mînâ

4. RE'de 5.beyitle yer değiştirmiştir. Ayrıca RE'de bu beyitten sonra aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Çazâ-yı sine pā-māl oldı imdād eyle ey sākî
Ola nişter-nisâr-ı rāh-ı gam mevc-i mey-i hamrâ

5. RE'de 8.beyitle yer değiştirmiştir.

- 6 Olup zencirli servi gibi mevzün mışra' a piçan
Beligā ' avdet itmez dideye düzd-i nigh kat' ā

Ḳafiye-i harfū 'l-bā*

-9-

Me fā' ilün me fā' ilün me fā' ilün me fā' ilün

- 1 Hevā-yı feyz-i mihr-i ' aşk ile şeb-gir ider meḥ-tāb
Ki cāmın selsebīl-i nürdan pür-şir ider meḥ-tāb
- 2 İdüp der-püte mevc-i pertev-i şems-i ciḥān-tābı
Nücüm-ı çarḥa meşq-i şan' at-ı iksir ider meh-tāb
- 3 Geyüp bir al eteklik hāleden meydāna ' azm itdi
Semāda Mevlevi āyinini taşvir ider meh-tāb
- 4 Felekde güyiyā bir peḥlevān-ı nāvek-efgendür
Şu' āda tır-i perrān hālesin zih-gir ider meḥ-tāb
- 5 Elinde ḥāme-i zerrini Mevlānā-yı Rümī-veş
Gice aşar-ı Şemsi şevk ile tanzir ider meḥ-tāb
- 6 Olur hem-vāre maḫḫar kīmyā-yı feyzine şemsün
Ki ḥāl-i çillesinde subha dek şeb-gir ider meḥ-tāb

6. RE'de 9.beyitle yer değiştirmiştir.

* AE1. Velchu fi-harfū 'l-bā AE2, Kāfiye-i bā RE, harfū 'l-bā YT, ___KA

9. AE1 160 a, AE2 22 a, HP 3 b, RE 52 a, YT 21 b, KA 23 a

1 (b). pür: bir YT

2 (a). der-püte: der-yüze AE1, der-büte RE

3 (b). āyinini: āyini RE

4 (b). şu' āda: şu' ā'ın AE1, HP, RE/ perrān: berrān AE2, YT

6 (a).olur: ola KA

- 7 Siyeh-tab^ʿān olur rüşen-dilānuñ düşmen-i cānı
Ki düzd-i tîre-rûzi dâ'imâ dil-gîr ider meh-tâb
- 8 Nice terk eylesün şeb-zindedārān vādî-i ʿaşkı
Ten-i pür-za^ʿfa mevc-i şu^ʿleden zencîr ider meḥ-tâb
- 9 Bu şeb revnâḳ-fezâ-yı bezm-i meh-tâb olmasun ol şūḥ
Ki germiyyetle cism-i pâkine te^ʿsîr ider meh-tâb
- 10 Eger var ise cüz^ʿ-i fenn-i şeb-revlikde noḳşanuñ
Seni küyında yârın ʿāleme teşhîr ider meh-tâb
- 11 Belîḡa Râtıb-ı Aşaf-nazîrûñ bezm-i ḥaşında
Bu nazmı ḥāme-i zerrîn ile taḥrîr ider meh-tâb

-10-

Fā^ʿ i lā tûn fā^ʿ i lā tûn fā^ʿ i lā tûn fā^ʿ i lûn

- 1 Dîdeden dāmān-ı eflāke döker ḥûn āfitāb
Ġālibā bir şāḥ-ı hüsne oldı meftûn āfitāb
- 2 Böyle bî-pervā nice mestāne kec-rev olmasun
Her seḥer çarḥa şunar bir cām-ı gülgûn āfitāb
- 3 Hāle-i āḡûşa aldum ol meḥi ammā bu şeb
Ḥavfum oldur ki ide nā-geh şebîḥûn āfitāb

7 (a). dilānuñ: dilānın KA (b). tîre-rûzi: tîze-rûzi YT, KA
10. AE1 160 b, AE2 23 b, HP 3 b, RE 52 a, YT 22 a, KA 22 b
1 (a). töker: döker AE1, AE2, HP, KA
2 (b). bir: __ YT
3 (b). ki: kim HP, RE, YT, KA

- 4 Devr-i hüsniñde bu devlet yüz virür āyineye
Kim derünında anuñ mäh olsa birün āfitāb
- 5 Güldürürse rüyını her gün sipihrūñ rüzgār
Kāse kāse her seher nūş itdürür hūn āfitāb
- 6 Gerçi şeb anı karar dur dūd-ı āh-ı ‘āşıkān
Dāmen-i çarha sürer her şubh şābūn āfitāb
- 7 Bu gāzel evc-i sipih-r-i ma‘rifetdür kim Belig
Mafla‘ından maqta‘ a varınca maẓmūn āfitāb

-11-

- Fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lūn
- 1 Göñlüni āyine-i ‘aks-i ruḡ-ı cānāne yap
Beyt-i aḡzānı Züleyhā gibi vuslat-hāne yap
- 2 Hāne ber-düş ile eglendürme rūḡuñ bir nefes
Gird-bādāsā aña hāk-i tenūñden hāne yap
- 3 Āteş içre cilve itmek şive-i pervānedür
Sen var ey bülbül çemende ḡār u ḡasdan lāne yap
- 4 Tār-ı zülf-i yār-ı nāzükden aña ey çeşm-i ter
Sāye-i müjgān ile bir ābnūsı şāne yap

4 (b). olsa: ola HP, RE, KA

11. AE1 160 b, AE2 22 b, HP 4 a, RE 52 b, YT 22 a, KA 23 a

1 (a). Göñlüni: Göñlüñi AE1

2 (a). ile : ol da KA (b). aña: reh AE1, ___AE2

3 (a). pışe: şive AE1, AE2 / lāne: dāne HP

4 (a). nāzükden: nāzükdür AE1, HP, KA

- 5 Ka' be-i kũyında ol ŧũh-ı cefā-cũnuñ Belig
 'Ukde-i tār-ı siriŧki sũbha-i ŧad-dāne yap

-12-

Me fā' ī lün me fā' ī lün me fā' ī lün me fā' ī lün

- 1 Ŗulak tut bāgbān-ı 'aŧka ey gũl diñlemeklik yap
 ŧigũfte dāglarla sīnemi ra' nā çiçeklik yap
- 2 Celālũ 'd-dīn-i Rũmĩ gibi ser-gerdān olup āhir
 Ėubār-ı gird-bād-ı cismũñi Rũma eteklik yap
- 3 Reviŧde ey perĩ-rũ berk-i 'ālem-sũza beñzersin
 ŧitābuñdan kebāb oldı ciğerler bir yemeklik yap
- 4 Cihānı yakmağa 'azm eyledũñ ey tıfl-ı āteŧ-bāz
 Dil-i pũr-āhumı al yanuña lā-bũd fiŧeklik yap
- 5 Pey-ender-pey nice tĩr-i nigāha iktizā eyler
 Mũheyyā ŧeh-per-i mũjgāndan vāfir yeleklik yap
- 6 Teğāfũlgũne geçme sākinān-ı hāk-i kũyuñdan
 Helāk eyle rakĩbi semt-i 'uŧŧāka dōneklik yap
- 7 Gelũp bād-ı barũtı bezm-i rindāna yaparsañ da
 Hele riŧ-i dırāzı zāhidā ũz kes sineklik yap

5 (a). kũyında: kũyuñda AE1

12. AE1 161 a, AE2 23 a, HP 4a, RE 52 b, YT 22 a, KA 23 b

1 (a). Ŗulak : ŖonuĖ RE / gũl: dil AE1 (b). sinemi: siñeni AE1

2 (b). Rũma: Rũha HP, RE, KA

3 (b). ŧitābuñdan: ŧitābıñdan AE1

4 (a). tıfl: ŧũh AE1, AE2

6 (b). eyle: eyler AE2

7 (a). barũtı: birũmĩ RE, YT, KA (b). ũz: ũs AE2, HP, RE, YT

- 8 Belîğ-i zāruña ey naḥl-i ‘işve bāğ-ı ḥüsnüfde
Eger şeftālû virmezseñ de bāri bir direklik yap

-13-

Me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn

- 1 İder ol āfitāb-ı evc-i ḥüsne kec-nigeh kevkeb
Anıñçün menzili ‘ālī iken oldı tebeh kevkeb
- 2 O şūḥuñ dāne-i ḥāl-i ruḥundan feyz-yāb olmış
Felekde aḥterümden ğayrı yoḫdur bir siyeh kevkeb
- 3 ‘Aceb mi ṭıtsa İskender gibi iklim-i Zülmātı
Rikābında olur māh-ı şeb-ārānuñ sipeh kevkeb
- 4 Temāşā eyle yāruñ naḫş-ı ḥāl-i rüyı ebrūsın
Nice bir araya cem‘ oldı bilmem miḥr ü meh kevkeb
- 5 Ciḥānda derd-i serdür bār-ı zīb-i efser-i zerrīn
Cünün erbābına şaḥrāda besdür şeb-küleḥ kevkeb
- 6 Bu zulmetgāhda rüşen-dilāna pey-rev ol zirā
Gice yābānda ḳalsa gösterür güm-rāha reh kevkeb
- 7 Muḳadderden beter iş sa‘d u nahsa i‘tibār olmaz
Nişān olmış Belîğā tır-i āha bı-güneh kevkeb

8 (a). zāruña : zārını HP (b). bir: __ YT

13. AE1 161 a, AE2 23 b, HP 4 a, RE 53 a, YT 22 b, KA 23 b

2 (a). ruḥundan: ruḥunda YT (b) HP’de 3 (b) ile yer değiştirmiştir. (b). Felekde aḥterimden ğayrı yoḫdur bir siyeh kevkeb: __HP

3. beyit HP’de yer almamaktadır. (b). ‘Aceb mi ṭıtsa İskender gibi iklim-i Zülmātı: __HP / sipeh: siyeh RE, YT, KA

4. HP’de 3. beyitle yer değiştirmiştir. (a). ḥāl-i: ḥāl ü HP, RE, KA

5. HP’de 4. beyitle yer yer değiştirmiştir.

6 (b). yābānda: rāhında:AE1 , yanında YT

-14-

Me fā^c i lūn fe^c i lā tūn me fā^c i lūn fā^c i lūn

- 1 Daḡi ḡaṡṡ almadı iklīm-i ḡüsni ḡālib olup
Ne ser-nigūn takayor zūlfi sorgucın mahbūb
- 2 Eşer akībi gelür āh-ı sīneden gül-bāng
Şadādan evvel alur menzīlini dāne-i tūb
- 3 Atılma pāreye kundaḡcıdır o sīm-endām
Virür neşāṡ aña yaldız ḡadar zer-i mahbūb
- 4 O şūḡa göndereyüm nāmemi hiç olmazsa
Dehān-ı raḡne-i dīvārını ḡapar mektūb
- 5 Delīl olup diline būy-ı ḡūn-ı pīrāhen
Bilürdi Yūsufunuñ ḡanda oldıḡın Ya^cḡūb
- 6 Melāda ādemi beddūr bürehne itmekden
ḡalenderān-ı ḡaḡıḡat yanında keşf-i ‘uyūb
- 7 ḡapılma cāzibe-i ḡüsni ser-tırāşa Belīḡ
ḡıyāmeti ḡoparur başına o şehr-āşūb

14. AE1 161 b, AE2 23 b, HP 3 b, RE 53 b, YT 22 b, KA 22 b

1 (a). almadı: almadan AE1

2 (a). Eşer: Eşeri RE

3 (a). atılma: atılmaz YT / pāreye: yāreye HP, kundaḡcıdır: fındıḡcıdır AE2, HP, RE, YT, KA (b).
kadar: ___AE2

5 (b). Yūsufunuñ: Yūsufunun KA

6 (a). beddūr: yekdür AE1

Harfî 'l-tâ *

-16-

Me fâ' î lün me fâ' i lün me fâ' î lün me fâ' î lün

- 1 Fürûğ-1 mihr-i ruhsâruñla bedr-i tâmdur mir 'ât
Cihânda yoğsa hem-reng-i sevâd-1 şâmdur mir 'ât
- 2 Olur hem-vâre timşal-i bütân-1 şehre menzilgâh
Temâşâ eyle güyâ hâne-i eşnâmdur mir 'ât
- 3 Çekilmiş halka halka rişteler emvâc-1 cevherden
Bağlılsa 'aks-1 yâre 'arşagâh-1 dâmdur mir 'ât
- 4 İder ol meh nigâhın şarf-1 nakş-1 hâl ü haç zîrâ
Hisâb-1 nakd-i hüsne şafha-i erkâmdur mir 'ât
- 5 Dem-â-dem tâbiş-i gül-penbe reng-i 'aks-1 rüyından
Öñinde hün ile pür-şîşe-i haccâmdur mir 'ât
- 6 Ne hâcet keş-me-keş hübân ile ey şüh-1 bî-pervâ
Saña da'vâ-yı hüsne hüccet ilzâmdur mir 'ât
- 7 O şühun pertev-i emvâc rüy-1 tâb-nâkından
Mişâl-i keştî-i lerzende bî-ârâmdır mir 'ât

* AE1, YT. Velehu fi-harfi 't-tâ AE2, Kâfiye-i harfî 't-tâ RE

16. AE1 161 b, AE2 24 a, HP 5 b, RE 54 a, YT 22 b, KA 24 b

1 (a). tâmdur: tâbdur HP

3 (a). cevherden: cevherdür AE1

5 (a). gül-penbe : gül-bînine HP (b). pür: bir RE, YT, KA

7 (b). keştî-i: küşte-i RE. Bu beyitten sonra HP'de RE'de, YT'de ve KA 'da şu beyit yer almaktadır:

Fürûğ-1 neş'e gülgün eyledükçe rüy-1 cânânı
Mey-i nâb ile bir destinde güyâ câmdur mir'ât

- 8 Degül āyīne yāruñ naqşını almaq hevāsıyla
Bu dehre fitne-zāda k̄āleb-i endāmdır mir 'āt
- 9 Derūnında şebātı münadim her nakş u timsālūñ
Vefāda hem-ḥayāl-i çarḥ-ı mīnāfāmdır mir 'āt
- 10 Bu nazmından ḥayālāt-ı Belīgi fehm ider herkes
Ki esrār-ı dili ifşāda bī-ārāmdur mir 'āt
- 11 Cenāb-ı Rātıb-ı Āşāf-nazīrūñ bezm-i cūdında
Temennā-yı Belīge nūşha-i ilḥāmdur mir 'āt

-17-

Fe' i lâ tūn fe' i lâ tūn fe' i lâ tūn fe' i lūn

- 1 O perī eylese erbāb-ı suḥanla kelimāt
Nüktedānlıqda nice bülbülü eyler iskāt
- 2 Ölümümdür benüm aḥbāb ile meclisde bugūñ
Virselər bāde-i gülgūn yirine āb-ı ḥayāt
- 3 Kimsenūñ hīç göñül āyīnesini kırma şaḫın
Yoḥsa biñ neşter olur ḥaḫḫuña her bir mir 'āt
- 4 Vaz' u ṭavrın gözedüp çıkma yolından zīrā
Ṭoḡrı yoldur kelimāta ḥarekāt u sekenāt

8 (b). dehre: dehr-i AE1, AE2, RE, KA / k̄ālebi: k̄āleb-i AE1, AE2, RE, KA

9 (b). hem-ḥayāl-i: hem-ḥāl-i HP, RE

11 (a). bezm-i: dest-i HP, RE

17. AE1 162 a, AE2 24 b, HP 5 a, RE 54 b, YT 23 a, KA 24 b

3 (b). Yoḥsa biñ neşter olur ḥaḫḫuña her bir mir 'āt: Ḳırıcak ḫasruña biñ neşter olur bir mir 'āt HP, RE, YT, KA

- 5 Bülbülün kavline gülbünde kulağ asmāsa gül
Gülsitānda bulamazdı bu kadar turfa nikāt
- 6 O perinün alamaz ' aksini mir 'āt ammā
Hāne-i āyinede cilveler eyler bi'z-zāt
- 7 Süst olur pırde icrā-yı me' āsiye havās
Hareketden kalur eyyām-ı şitāda haşerāt
- 8 Beytümü ' özr ile nakz eyleme inşāf eyle
Yapmışum ben bu kadar halka ciḥānda ebyāt
- 9 Bed-zebānlık yaquşur şüreti çirkīn olana
Herkesün uygun olur zātına elbette sıfāt
- 10 Haşmın ilzāmına bu fenn-i ma' ānide Belīg
Sözünü eyler iseñ levḥ ü qalemle işbāt

-18- *

Fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lün

- 1 Çār-deh sāle irüp ol büt-i şirīn-ḥareket
Nev' -i ' ādemde ' ayān oldı bugün māhiyyet
- 2 Eylemiş cism-i şafā-baḥşını Hāllāk-ı ezel
Nev-ber-i gülbün-i ārāyış-i bāğ-ı ' işmet

9 (a). olana: ola AE1

10 (a). hasmın: hasmı HP, YT, KA, hasm RE (b). ilzāmına bu fenn-i: ilzāma ne var HP, RE, YT, KA

18. AE1 162 b, AE2 25 a, HP 5 a, RE 54 b, YT 23 a, KA 23 b

* AE2. Harfū't-tā KA

1 (a). cism-i: cism-i AE2, irüp: idüp YT

2 (a). şafā-baḥşını: ___ HP, RE

- 3 Gül-i ruhsârına diġkatle nigâh itdükçe
‘Arz olur bînişe bâliden-i mevc-i nûkhet
- 4 Şâfdır fîneti ol rûtbe ki eşkâl-i havâs
Sâyesinde görünür âyîneveş bî-minnet
- 5 Ruġ-i rengînine gülşende dūġâr olsa eger
Büy-ı gül-berg-i güle bir daġî itmez ‘avdet
- 6 Cândan ketm için âvâz-ı kudüm-i ‘aksüñ
Sürmedür şahn-ı derûnımdaki gerd-i külfet
- 7 Reng-i endâm-ı gül-efşân ile birûnından
Görinür pîreheni şîşe-i pür-bâde-şîfat
- 8 Yaġdı rûyında per ü bâl-i tezerv-i nigeġi
‘Ademî fâkat ile sūziş-i nâr-ı ġayret
- 9 İmtidâd itse eger farġ-ı leġâfetden o dem
Eşer eyler ruġına târ-ı nigâh-ı ġasret

3. HP’de ve KA’da 4. beyitle yer deġiştirmiştir.

4. beyit KA’da 6 beyitle yer deġiştirmiş.

5. beyitten sonra RE’de aşığıdaki beyit yer almaktadır:

İde ‘aks-i ziyâ-baġsımı gördükçe ġabâb
Ser-nigün ‘arza ider la‘line câm-ı şerbet

5. beyit RE’de 13. beyitle yer deġiştirmiştir. YT’de ise bu beyit yoktur. AE2’de 9. beyitten, RE’de, YT’de ve KA’da 6. beyitten sonra aşığıdaki beyit yer almaktadır:

Dem-i tahmîr vücūdunda o nûr olsa revâ
Reng-i hinnâ gibi zîb-âver-i dest-i kudret

6. beyit KA’da 15. beyitle yer deġiştirmiştir. / (a). âvâz-ı: eşer-i KA / (b). ‘aksüñ: ‘aksin AE2, KA/ ‘aksüñi RE, ‘aks YT

7. beyit KA’da 9. beyitle yer deġiştirmiştir. (a). gül-efşân: gül-feşân AE2, YT (b). pîreheni: pîrehen AE1/ bâde: yâre AE1

8. beyit KA’da 11. beyitle yer deġiştirmiştir.; YT’de ise bu beyit yoktur. (b). nâr: târ AE1

9. beyit KA’da 10. beyitle yer deġiştirmiştir; YT’de ise bu beyit yoktur.

- 10 Der-ḥayāl eyleseler dilde anı zāhir olur
Şem^c-i fānūs gibi hārice nurāniyyet
- 11 Nazm-ı erbāb-ı dili ezber idüp ol āfet
Keşf-i esrār-ı ma^cāniye iderse rağbet
- 12 Levḥ-i ṭab^cında teh-i sīne-i billūrından
Hep mücessem görünür nāsa ḥayāl-i şevket
- 13 Eriyor ḥokḫa-i la^cinde kelām-i şirīn
Ne gezer yoḫsa lisānında o ḥüsn-i lüknet
- 14 Kesret-i ^cāşıḫa meyl ideli ol āfet-i cān
İtdi şad-pāre beni erre-i sīn-i ḥasret
- 15 Böyle ḥüsn ile cefā-pişe ise yār Belig
Yā taḥammüldür aña çāre yā ^cazm-i gurbet

-19-

Fâ i lâ tün fâ i lâ tün fâ i lâ tün fâ i lün

- 1 ^cArşaya biñ lu^c b ile sürse eger ferzâne at
Bir piyādegāh olur eyler şeh-i devrānı mat
- 2 Fırşatı fevt itme ey dil böyle qalmaz rüzigār
Keşti-i bāde şuyın buldurdı qullan keyfi çat

10. beyit KA'da 12. beyitle yer değiştirmiştir.

13. HP'de 3. beyitle yer deęiřtirmiřtir. (b). řūh: ḥüsn AE1, YT

19. AE1 163 a, AE2 25 b, HP 6 a, RE 56 a, YT 23 b, KA 25 b

1 (b). eyler şeh-i: eyleser YT

2 (a). ey: ___ RE

- 3 İttişâlınden cüdâ olma muvâfık yâverüñ
Zür ile müşkil kıpar bir rişte olsa iki kıat
- 4 Mâ-cerâyı keşf ider şâyed dehân-ı zaħm-ı dil
‘Âşıkâ bir bûse vir ey ğonca-leb aĝzın kapat
- 5 Müşterîsi çok dükênmez bir kıumâş-ı tâzedür
Sen hemân bâzâr-ı istignâda cânâ ‘işve şat
- 6 Nâr-ı ‘aşk ile yakup maħv eyle râhat pisterîn
Dâne-i aħker gibi ħâkister-i küllhanda yat
- 7 Şûr-ı bahr-ı ğam bizi bu bezme itmişdür Belîĝ
Keştî-i meyle ‘aceb limâna geldüñ lenger at

-20-

Fe‘ i lâ tün fe‘ i lâ tün fe‘ i lâ tün fe‘ i lün

- 1 Kıad-ı ra‘ nâ ile ey naħl-ı revân cilveler it
Bâĝda kıaşmir idüp servi-i çenârı incit
- 2 Mihâkk-ı tecrîbe ħâzırlamış ol sîm-beden
Püte-i kıalbde cân naħdini sūzişle erit
- 3 Ħil‘ at ümmîdi ile varma kıbâr-ı ‘asra
Hele bu şevb-ı Ħüdü-dâde-i cismi eskit

4 (b). ‘Âşıkâ bir bûse vir ey ğonca-leb aĝzın kapat: ‘Âşıkâ bir bûse vir ey ğonca-leb aĝzın kapat AE2, HP, RE/ ‘Âşıkâ ey ğonca-leb bir bûse aĝzın kapat YT/ ‘Âşıkâ ey ğonca-leb bir bûse vir aĝzın kapat KA

5 (a). dükênmez: tükenmez HP, RE, YT, KA

7 (a). Şûr-ı: Sûr-ı HP

20 . AE1 163 a, AE2 26 a, HP 5 b, RE 55 a, YT 23 b, KA 25 a

1 (a). naħl: serv AE1 (b) servi-i: servi AE2, HP, RE/ serv ü KA

- 4 Fıkr-i emvāl ile bār-ı ğama hammāl olduñ
Sentüñ ey h`āce cezā-yı `amelüñdür çek`a git
- 5 Meges-āsā o bütüñ semtine vızlarsa raķı̄b
Keħli ķo pı̄re gibi çapük olup eñsede bit
- 6 Ma`i kerrākesi şırtında sipihrüñ taşlar
Şemsedür miħr ile meh kavs-i kuzah aña şerit
- 7 Hıssat-i mün`am-i dünyāyı temāşā itdüm
Loķma geçmez boğazından dimeden gürbeye pist
- 8 Feyz-yāb olmağa zulmetkede-i `ālemde
Dil-i efsürdeye `aşķ āteşi şem`a kibrit
- 9 Tütü-i tab`-ı Belı̄ge olamazsın pey-rev
Tırma bu bāğda ey bülbül-i şeydā öte git
- 10 Biñ füsün ile hayāli o bütüñ geldi Belı̄g
Gözüñ aç ħalvet-i dilbābını yap yap berkit

4. HP'de ve RE'de ve KA'da 5. beyitle yer değiştirmiştir.

5. HP'de ve RE'de, YT'de ve KA'da 6. beyitle yer değiştirmiştir.

5 (a). vızlarsa: vırlarsa AE2, raķı̄b: o it AE2 (b). Keħli ķo pı̄re gibi çapük olup eñsede bit: Keħli ķo çapük olup pı̄re gibi eñsede bit AE1

6. HP'de, RE'de ve KA'da 4. beyitle ve YT'de 5. beyitle yer değiştirmiştir.

7 (b). geçmez: geçme AE1 / pist: ħıst HP

9 (a). pey-rev: perver HP. HP'de, RE'de ve KA'da 10. beyitle yer değiştirmiştir; YT' de ise bu beyit yoktur.

10 (a). Belı̄g: yine HP, KA (b). berkit: perkit AE1, AE2 ayrıca aynı beyit KA'da 9. beyitle yer değiştirmiştir.

-21-

Fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lün

- 1 Bildürür herkese hâlin dil-i âyîne-sirişt
Bağsa mir'âta görür kendüsini hûb ile zişt
- 2 Mâ-sivâ naqş olıcak dilde harâb eyledi yâr
Yıqılır kişver-i İslâmda yapılsa künişt
- 3 Nice ecr isteyecek girmege bizden Rıdvân
Mülk-i mevrûs-ı Benî Âdem iken bâğ-ı bihişt
- 4 Çeşm-i hûn-rizûñ atar 'âşıka ki tîr-i nigâh
Çamzeden gâh şunar pençe-i müjgânına hışt
- 5 Derd olur olsa da pîrâna devâ-yı bih-bûd
Bulamaz vaqt-i direv neşv ü nemâ âb ile kişt
- 6 Yine bir sifle-nihâd evini yapmağa gider
Mihr ü mehden bu felek şırtına urmuş iki hışt
- 7 Çarh-ı dün tâlîb-i dünyâyı firîb ile Belîğ
Çeşm-i necme koyup engüşt-i hilâli didi pişt

21. AE1 163 b, AE2 26 a, HP 5 b, RE 55 b, YT 24 a, KA 24 a

1 (a). Bildürür: Bildirir AE1 (b). dil-i: dilin YT / hûb ile: hûbla AE2

5 (a). devâ-yı : revâ-yı RE (b). neşv ü nemâ: neşv-i nemâ AE2, RE, YT / âb ile: hâsılı AE1, ile AE2

7 (b). hilâli: hilâle AE2

-22-

Me fâ^c i lün fe^c i lâ tün me fâ^c i lün fe^c i lün

- 1 Ne rütbe sihre çalışdı o dīde-i Hārūt
Ki atdı kendüsini çāh-ı Bābile Mārūt
- 2 Görince hüsn-i ciḥān-süz-ı yārı ins ü melek
Pür oldı na^cre-i Hū ile ^cālem-i Lāḥūt
- 3 Kemāl-i ḥüsn-i ḥaṭ-ı la^cl-i yāra şevkından
Boyandı ḥasret ile kıpkızıl kâna yâḳūt
- 4 Şehīd-i ^caşkı olursam o şūḥ-ı serv-ḳaddüñ
Dıraḥt-ı servden olmazsa istemem tābūt
- 5 Bu nazma var ise söz söyle ḥaşma buldursun
Yerā^c a-i dü-zebān ile müdde^cāya şübūt
- 6 Belig ḳopçasını divşür ağızıñıñ zirā
Ciḥānda şimdi geçer müsiḳi yerine sükūt

22. AE1 163 b, AE2 26 b, HP 6 a, RE 56 a, YT 24 b, KA 25 b

1 (b). kendüsini: kendisini AE1

2. beyitten sonra HP'de ve YT'de şu beyit yer almaktadır:

^cAceb mi ḥısn-ı beden yansa āteşgeh olur
Hayāl-i dilde o püskürme benlerün bārūt

3 (b). kıpkızıl kâna: kâna kıpkızıl HP

4 (a). serv-ḳaddüñ: serv-ḳaddün KA (b). servden: serviden HP

Harfî's-sâ

-23-

Mef'û lü fâ' i lâ tü me fâ' i lü fâ' i lün

- 1 Virmem hayâl-i dil-bere çeşmümde câ' abeş
Olmaz habâb-ı meclis-i mevc-i hevâ' abeş
- 2 Kimse le'ime yâr olamaz iltifât ile
Seng-i siyâha câzibe-i keh-rübâ' abeş
- 3 İkbâl ü baht bî-mezedür 'ahd-i şeybde
Hengâm-ı rûze gelse dile iştihâ' abeş
- 4 İtmez revân-ı 'âşıkı tül-i emel esîr
Bâl-i Hümâya pîçiş mevc-i hevâ' abeş
- 5 Eylerdi pençesin şafak-âlûde âfitâb
Dest-i nigâra olmasa reng-i hınâ' abeş
- 6 Yokdur şarâb-ı nevde şafâ-yı mey-i kühen
Nev-kiselerde da'vâ-yı naqd-i sehâ' abeş
- 7 Bir başka feyze her dil-i şeydâ rübüdedür
Kâh-ı za'ife cezbe-i âhen-rübâ' abeş
- 8 Tedkîk-i kâr-ı dâne-i maksûme sa'y ider
Dönmez efendi böyle bu heft-âsiyâ' abeş
- 9 Mürg-i fakîr nâleden itmez cihânı pür
Seyr-i bürehne-pâdan ümîd-i şadâ' abeş

- 10 Eylər birişte şem^ç-i ruhuñ anı riştevār
Olmış nigāh-ı dīde-i ahvel dü-tā^ç abeş
- 11 Virme ümīd-i kār ile dest-i cebāna tīg
Tasvīr elinde olsa musavver^ç aşā^ç abeş
- 12 Ağyāra hāk-i rāhuñı vaşf eylemez gönül
A^çmāya şerh-i hāssa-i tūtiyā^ç abeş
- 13 Ol şāh-bāz-ı sidre-nişīn şayd olur bu şeb
Olmazsa bāz-geşte hadeng-i du^çā^ç abeş
- 14 Ehl-i ciḥānı kendüye fermān-pezir ider
Gelse egerçi kāni^ç a daḥl-i be-cā^ç abeş
- 15 Feyz olmadıqça ma^çni-i biḡāneye Belig
Elfāza eylerüm dir iseñ āşinā^ç abeş

-24-

Me fā^ç i lün fe^ç i lā tün me fā^ç i lün fe^ç i lün

- 1 Diyār-ı ğurbeti seyre naşīb olur bā^ç iş
Ki^ç azm-i bāğa ya eyvā ya sīb olur bā^ç iş
- 2 Yaparsa zūlm ile zālīm binā-yı Şeddādı
Anı ḥarāba bir āh-ı ğarīb olur bā^ç iş

11 (b). kār: kām AE1 / cebāna: cenāna RE

13 (b). du^çā: a^çnā AE1

14 (b). egerçi: eger ki HP, RE, KA

24. AE1 164 b, AE2 27 b, HP 7 a, RE 57 a, YT 25 a, KA 26 a

1 (b). Ki: Gele YT

- 3 Beni ŧikeste-dil eyler mi bī-sebeeb ol ŧūh
Hudūs-i fitneye dā'im raķīb olur bā' iŧ
- 4 Viren revāyiŧi kālā-yı hūsne 'āŧıķdır
Ki iŧtiħār-ı güle 'andelīb olur bā' iŧ
- 5 Hārāret-i dili teskīn ider viŧāl ile yār
Devā-yı renc-i saķīme taķīb olur bā' iŧ
- 6 Getürdi cāzibe-i miħr raķŧa zerrātı
Yürekde cünbiŧe meyl-i ħabīb olur bā' iŧ
- 7 'Aceb mi nazm-ı Belīĝ olsa cāy-gīr-i derūñ
Ķabül-i taķ'a nikāt-i 'acīb olur bā' iŧ

Harfü'c-cīm

-26-

Fe' i lā tün fe' i lā tün fe' i lā tün fe' i lün

- 1 Hānçerūñ 'aksinedür derd ile hamyāze-i mevc
Keŧf olur böyle bu zaħm-ı dehen-i tāze-i mevc
- 2 Çāk olur cünbiŧ-i 'aksünle eger cevherden
Şafħa-i āyīnede olmasa ŧirāze-i mevc
- 3 Düşdi sūziŧle dil-i āba ħayālün ki müdām
Müteħarik kef-i 'ummān ile yelpāze-i mevc

3 (a). ol: o AE2, YT (b). fitneye: fitneyi RE

4 (a). revāyiŧi: revāyici AE1

7 (b). nikāt: ___RE, nigāh YT 'acīb: ĝarīb AE1

26. AE1 164 b, AE2 28 a, HP 7 b, RE 57 b, YT 25 a, KA 26 b

1 (b). olur: olup AE1, YT

2 (a). çāk: ħāk AE1

3 (a). Düşdi sūziŧle dil-i āba ħayālün ki müdām: Düşdi sūziŧle ħayālünle dil-i āba müdām AE1, AE2, RE, YT

- 4 K̄apamaz zaḥm-ı dilüñ aḡzını iḳbāl-i ciḥān
Vaşl-ı seyl-āb olamaz dāḫil-i ḥamyāze-i mevc
- 5 Maḥmil-i ‘aks-i nigār olmasa deryāda ḥabāb
Anı yār itmez idi kendüye cemmāze-i mevc
- 6 K̄illet-i mādiḥ ile baḥr ise ādem kim olur
Şad-dehenle yemi i‘lān ider āvāze-i mevc
- 7 Leb-i deryāda senüñ hemçü ‘aşā-yı Mūsā
Açılır naḥl-i ḳadüñ ‘aksine dervāze-i mevc
- 8 Olsa tevfiḳ-i Ḥüdā ādeme ḥırz-ı bāzū
Ḥas ü ḥāşāki ider rişte-i şirāze-i mevc
- 9 Baḥr-i nazmı idemem kilik ile peymūde Beliḡ
Atlas-ı baḥri tamām ölçemez endāze-i mevc

-27-

Mef ‘ū lü fā‘ i lā tü me fā‘ i lü fā‘ i lün

- 1 Gönlüm ḥayāl-i vaşl ile ile ta‘mir olur mı hiç
Rüyāda āb-ḥorde olan sîr olur mı hiç
- 2 Naḳsuñ hayāli ḳalmadı mir ‘āt-i didede
Āb üzre kilik-i müy ile taşvîr olur mı hiç

4 (a). dilüñ: dilin AE1, AE2, YT (b). dāḫil-i: def‘-i AE2, HP, RE, KA

5 (a). Maḥal-i ‘aks-i nigār olmasa deryāda ḥabāb: Maḥal-i ‘aks-i ḥabāb olmasa deryāda nigār AE1, AE2, YT (b). itmez idi: itmezdi AE2, YT/ cemmāze: hamyāze AE2

6 (a). K̄illet-i mādiḥ ile baḥr ise ādem kim olur: K̄illet-i mādiḥ ise baḥr ile ādem kim olur AE1/ K̄illet-i mādiḥ ise baḥr ile ādem ham olur YT

27. AE1 165 a, AE2 28 a, HP 7 b, RE 58 a, YT 25 a, KA 26 b

1 (a). vaşl ile: vaşlla AE1, AE2, YT

2 (a). hayāli: hayāti HP

- 3 İtmez o şūh ʿāşık-ı hayrāndan ictināb
Şīr-i muşavver āfet-i nahçīr olur mı hīç
- 4 Dildür zuhūr-ı ʿaşka sebep levh-i sīnede
Bī-ḥarf maʿnī şafhaya taḥrīr olur mı hīç
- 5 Müjgān zaḥmına nice ol ğamze işlesün
Ey dil ğılāf-ı hançer-i şemşīr olur mı hīç
- 6 Her kim işitse ḥaḳ sözi telḥ olsa ḥazm ider
Vezn ile olsa mīve gülū-gir olur mı hīç
- 7 Mirʿāt-i ṭabʿa derd-i remed jengbār iken
Nazm-ı Belīġ-i rāşidi tanzīr olur mı hīç

-28-

Me fāʿ i lün feʿ i lā tün me fāʿ i lün feʿ i lün

- 1 İder mi ʿākil olan kimse tengnāya vülūc
Kemāl-i ḥaşyet ile itmeyince fikr-i ḥurūc
- 2 Yapıldı pāyūne bir nerdübān-ı ḳaşr-ı suḥan
Ki saṭr saṭr nigāh eyleye nüzūl u ʿurūc
- 3 Henüz ḥaṭ almadı iklim-i hüsnini o şehūñ
ʿAceb niçün taḳayor zülfi ser-nigūn sorguc

5 (a). müjgānı: müjgān-ı AE1, AE2, HP/ müjgāna YT

6 (a). olsa: ise AE1, AE2, YT

7 (a). jeng-bār: jeng-vār AE1, reng-bār: HP, RE

28. AE1 165 a, AE2 28 b, HP 7 b, RE 58 a, YT 25 b, KA 27 a

2 (a). bir: ___ AE1, HP, RE

3 (a). almadı: aldı RE

- 4 Țolaşdı zülf-i girih-gİR-i dil-bere reg-i dil
Kim oldı haylİ zamāndur o rişte virmedi uc
- 5 Ne sūd umar anuñ ādem içinde görmez mi
Ĥabābveş küre-i āsumānı kaleb-i pūç
- 6 Gelürse meclise sākİ rakİb-i āhen-dil
O rütbe şun mey-i kattālİ kim kesilsün tūc
- 7 Suĥanda ma' nİ-i rengİN laĥİf edā ister
Ĥakīm ider mey-i gülgünİ āb ile memzūc
- 8 Ekābir-i şu' arā meclisinde sadra geçüp
Belİge besdür adamlıĥ bu kAle-i mensūc

Ĥarfi 'l-ĥā *

-29-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Fūrūg-İ neş'ede birdür vūcūda rūĥ ile rāĥ
Ki nuĥl-İ meclis ola būs-ı ĥabĥab-ı tuffāĥ
- 2 Gōñül ki leyle-İ zūlfūñde ĥaldı dil-dāruñ
Görür o āyine-İ sineyi ĥüşāde şabāĥ

5. beyit AE2'de yoktur.

6 (a). gelürse: gelür AE1

7 (b). ider: olan AE1 / āb ile: eylemez AE, YT

* AE1, Velehu fi-harfi'l-ĥā, harfi'l-ĥā HP, Kāfiye-i harfi'l-ĥā RE , harfi'l-ĥā YT

29. AE1 165 a, AE2 28 b, HP 8 a, RE 58 b, YT 25 b, KA 27 b

1 (b). meclis: bāde HP, KA/ __RE

2. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 3. beyitle yer deĥiştirmiştir.

2 (b). Görür o: gör ol AE2, Görür ol HP, RE, YT, KA

- 3 Degül haṭ-ı leb-i cānāne kim dü-ebrūdan
Düşürdi sāye açup şāh-bāz-ı hūsn-i cenāh
- 4 Hezār rişte taḳar çeşm-i sāhirūñ müjeden
Yumup açınca gözi ḳullanur bu deñlü silāh
- 5 ‘Abes degül dil-i mecrūha tünd-hüy-i-i yār
Zarardır itse zaḥmdāra merḥamet cerrāh
- 6 Zevāl-i devlet-i metbū^c ı istemez tābi^c
Sefineyi şaḳınur yolda reh-ber ü mellāh
- 7 Bu heft-beyt nüḥ-eflāk ile ber-ā-berdür
Belig hendese-i kilik ile olındı mesāh

Ḥarfū'l-ḥā

-30-

Mef^c ū lū me fā^c i lūn mef^c ū lū me fā^c i lūn

- 1 Her veḥ ile etvārı sā'irlerine rāciḥ
Bir şūḥ-ı cihān gördüm dil-ber dimege şāliḥ
- 2 Gitdükçe ziyād oldı göñlümde teb-i ‘aşḳuñ
Bu āteşe dāmendür cünbişle leb-i nāşih

3. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 4. beyitle yer değiştirmiştir.

4 (a). rişte: deşne AE1, HP, KA. Aynı AE2'de, HP'de, YT'de ve KA'da 5. beyitle yer değiştirmiştir.

4 (a). sahirūñ: sāhiri AE1

5. beyit AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 6. beyitle yer değiştirmiştir.

6. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 2. beyitle yer değiştirmiştir.

6 (b). yolda: yemde HP, RE, KA

30. AE1 165 b, AE2 29 a, HP 8 a, 58 b RE 58 b, YT 25 b, KA 27 a

2 (a). göñlümde: gelmekde AE1

- 3 Derd-i dili gösterdüm hep revzen-i zahmumdan
Keşf olmaz idi hâlüm luḫf eylemese cāriḫ
- 4 Ebrū ile ḫaṭṭ-ı leḫ bir ḫıṭṭ^ç adur ey zāhid
Ma^ç nāsı anuñ ğayet erbāb-ı dile vāzıḫ
- 5 Baḫ ḫaṭṭ-ı ğubārīye ruḫsār-ı kenārında
Bu fende anı yazmaz hiç veḫ ile bir şāriḫ
- 6 Sulṭān Meḫmedde seyr eyle Belīĝ elbet
Der-beste ise ğönlüñ anda bulunur fātīḫ

-31-

Fā^ç i lā tün fā^ç i lā tün fā^ç i lā tün fā^ç i lün

- 1 Sīnede ğaltān olaldan ğevher-i yek-tā-yı rūḫ
Oldı fānūs-ı ḫayāl-i şem^ç-i dil mīnā-yı rūḫ
- 2 Reng-i mey bī-raḫne eyler şīşe-i meyden ğüzār
Olamaz eflāk sedd-i āsumān-peymāy-ı rūḫ
- 3 Pāk ṭut jeng-i ^çalāyıkdan derūn-ı sīneñi
Cilvegāḫ-ı yār ola āyīne-i sīmā-yı rūḫ

3 (a). zahmumdan: zahmından AE1, YT

4 (a). zāhid: vā^çiz HP, RE, KA

5 (b). neshle: vechle AE1, AE2, YT

6 (b). ise: iken AE1

31. AE1 165 b, AE2 29 a, HP 8 a, RE 59 a, YT 26 a, KA 27 b

1 (a). sīnede: sīne HP / olaldan: ğöñülden AE2, YT, ğöñülde AE1

fānūs-ı dil-i ḫayāl-i şem^çe KA, mīnā: mübtelā RE

2 (b). eflāk: eflake AE1

3 (a). jeng: reng HP, RE, KA / sīneñi: sīnede HP, RE

(b). fānūs-ı ḫayāl-i şem^ç-i dil:

- 4 İ' timād itmez devām-ı mekşine erbāb-ı hūş
Rište-i enfās iken zencir-bend-i pāy-ı rūh
- 5 Neş'e-i ser-şār ile hūn-ābeden leb-riz olup
Bezm-i gamda şīşe-i tebhāledür mīnā-yı rūh
- 6 Bār-ı pūşişle ham itmez kaddini rūhāniyān
Gird-bād-ı dem yeter pīrāhen-i bālā-yı rūh
- 7 Muhtefidür meyde keyfiyyet gibi erbāb-ı hāl
Kimseye fetḥ olmadı hısn-ı bedende cāy-ı rūh
- 8 Erreveş birgün keser nahl-i ḥayātın bī-dirig
CeZR ü medd-i mevce-i enfās iken 'İsā-yı rūh
- 9 Bend iderlerdi hezār efsūn ile ebnā-yı dehr
Zerre miqdārı nişān virse eger 'Ankā-yı rūh
- 10 'Ālem-i ecsāma cārī eylemiş ḥükmin Ḥüdā
Devr ider cevvalēāsā neş'e-yi şahbā-yı rūh

4 (b). mekşine: meknine HP.

5. AE2'de 7. beyitle, HP'de ve RE'de, KA'da 6. beyitle yer değiştirmiştir. (a). hūn-ābeden: hūn-ābdan AE1, AE2

6. beyit KA'da 5. beyitle yer değiştirmiştir.

7 (a). Muhtefidür meyde keyfiyyet gibi erbāb-ı hāl: Neş'e-yi mey gibi dünyāda hafidür ehl-i hāl beyit HP, KA

8. AE2'de 10. beyitle yer değiştirmiştir. (b). nahl: nakd AE1

9. AE2'de 11. beyitle yer değiştirmiştir. Bu beyitten sonra RE'de aşağıdaki iki beyit yer almaktadır:

Çāk çāk olmazdı erbāb-ı başiret olmasa
Amed ü reft-i nefes minşār-ı ser-tā-pāy-ı rūh

Bağlamış maktelgehe cānāneden mecnūn-ı 'aşk
Mevc-i ḥ'ūn üzre ḥabābı maḥmil-i Leylā-yı rūh

10. RE'de 12. beyitle yer değiştirmiştir.

- 11 Cezbe-i envār-ı aşkuñla bulursa bāl ü per
Cilvegāh-ı Sidredür mahsūd olur me`vā-yı rūh
- 12 Levh-i dīvān-ı kazādan intiḥāb olmuş Belig
Reng-i maẓmūn ile pürdür şafḥa-i garrā-yı rūh

Ḥarfü'l-ḥā*

-32-

Me fā' i lūn fe i' lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Güle 'alākasını gūş idüp ser-â-ser şāḥ
Çemende ḥār ile çekdi hezāra ḥançer şāḥ
- 2 Bahār şevkine çıkmış gül-i sefid degül
Dem-i seherde köpük kuşdı her şecer her şāḥ
- 3 Fürüg-ı 'ārızı te'sir idüp o miḥr-i ruḥuñ
Çiçek çıkardı ḥarāretle tende yer yer şāḥ
- 4 Ḳabā-yı sebz ile gūyā emir tāzesidür
Alur ele gül-i surhi mişāl-i aḥker şāḥ
- 5 Ḥayāl-i serdī-i bād-ı ḥazāndan her gāḥ
Hezār-ı haste ile ḡonca üzre dītrer şāḥ

11 (b). cilvegāh-ı Sidredür: cilvegāh-ı Sidrede HP, YT, KA

* AE1, YT, KA. Velehu fi-ḥarfü'l-ḥā AE2.

32. AE1 166 a, AE2 29 b, HP 8 b, RE 60 a, YT 26 a, KA 28 a

2 (a). şevkine: şevkinde AE1 (b). her şecer her şāḥ: her seher her şāḥ AE2, YT, mest olup her şāḥ HP, KA, mest olup şāḥ RE

3 (b). yer yer: bir bir RE

4 (a). sebz: sebze HP

5 (b). haste: hasret HP, KA

- 6 Safā-yı bādeye taḥrīs idüp eḥibbāyı
Dizer cevānibe gülden hezār sāgar şāḥ
- 7 Kıymāt-ı sebzeve piçide kıldı tıfl-āsā
Alup şüküfeyi āgüş-ı cāna besler şāḥ
- 8 Niçün levāzım-ı ‘ayş-ı dü-rüze şarf itmez
Baḥār vaḫti tutar müşt-i ğoncada zer şāḥ
- 9 Metā‘ -ı zīver-i dünyāyı terk ider pīrān
Ḥazān irince hemān berg ü bārı silker şāḥ
- 10 Anuñ ğubārını def eylemezdi dāmen ile
Belig olmasa bād-ı nesīme muğber şāḥ

-33-

Mef‘ ū lü fā‘ i lā tü me fā‘ i lü fā‘ i lün

- 1 Ḥün-āb-ı dīde meclise besdür şarāb-ı surḥ
Laḫt-ı cigerdür ‘aşıka ḥünin kebāb-ı surḥ
- 2 Ḳanda olursa destüñe takdīr olan gelür
Deryāda buldı pençe-i mercān hizāb-ı surḥ
- 3 Rengin dilānuñ ekşer olur oğlı sāde-dil
Ḥāşıl ider mi bāde-i gülgün ḥabāb-ı surḥ

6 (a). safā: fezā AE1

7 (b). āgüş-ı: āgüşa HP

8 (a). itmez: itmiş AE1

10 (b). muğber: muğteber HP

33. AE1 166 b, AE2 30 a, HP 8 b, RE 60 a, YT 26 b, KA 28 a

3 (a). ḥabāb-ı: ḥayāt-ı HP

- 4 Bend itdi tār-ı zülfe anı çeşm-i sāhirüñ
Reng-i perīde-rüyına besdür niķāb-ı surħ
- 5 Şüret-nigār-ı kilik-i kaçādan dehān-ı yār
Bir katredür ki tamladı levħa-yı zekāb-ı surħ
- 6 Baķmaz sitāre hāl-i dil-i zāruma Belīğ
Bilmem gözine mīl mi çekdi şihāb-ı surħ

-34- *

Fā^c i lā tūn fā^c i lā tūn fā^c i lā tūn fā^c i lūn

- 1 Miħr ü meħdür sīm ile zerrīn iki mīzāb-ı çarħ
‘Ālemi sīr-āb ider envārdan seyl-āb-ı çarħ
- 2 İster erbāb-ı dilüñ hem-vāre giryān olduğın
Ġalibā seyl-āb-ı eşķ ile döner dūlāb-ı çarħ
- 3 Bir muķadder vaķtı var her emrüñ olmaz piş ü pes
Dā’imā düşmez kaçā destinden usturlāb-ı çarħ
- 4 Ma^c bedi ħayl-i nücümün künbed-i eflākdur
Miħr ü meħ kandīl aña kavı-ı kuzah miħrāb-ı çarħ
- 5 Açılır güller şitā vaķtinde manend-i bahār
Rüy-ı cānān olsa bir gün miħr-i ‘ālem-tāb-ı çarħ

4 (a). Zülfe: zülf RE (b). perīde-rüyına: perīde-rüyuna HP, KA
34 34. AE1 166 b, AE2 30 a, HP 9 a, RE 59 b, YT 26 b, KA 28 b

* Velehu AE2, Kāfiye-yi harfū’l-ħā RE

1 (a). meħdür: mehden AE1

2 (a). dilüñ: dilin AE1

3 (a). her: ___ HP / olmaz: olmuş AE1 /destinden: destinde RE

4 (a). nücümün: nücümüñ RE

- 6 Rüyümüñ vaşfinda ra' nâ bir ğazel yaptım bugün
Şafha-i ħurşide taħrîr eyledi küttâb-ı çarĥ
- 7 Bir tonanma var Belîġâ cem' olup ħayl-i nücüm
Gice gök meydânına meş' al yaĥar meh-tâb-ı çarĥ

Ĥarfü 'd-dâl*

-35-

Fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lün

- 1 Künc-i vaĥdetde budır şive-i ehl-i tecrîd
Ki bedende ola her müyü zebân-ı tevĥîd
- 2 Baġ-ı ' âlemde hemân naĥl-i gül-i penbe gibi
Oldı bu naĥl-i ħayâtum şemeri müy-ı sefid
- 3 Mün' akisdür dil-i şâfumda ġubâr-ı ĥaĥ-ı yâr
Görinür âyîne de olsa küsûf-ı ħurşid
- 4 Tîz-rev hem-rehi sevmez rüfekâ-yı kâhil
Ĥârdur dide-i hem-kâra şanâyi' de ferîd
- 5 Fârsî şî' r yapar Rümde şâ' ir meşelâ
Revişin zâġ unıdur kebki iderken taĥlîd
- 6 Ehl-i manşîb geçemez dâ' iye-i manşîbdan
Çalışur tâ ' adem-âbâdı idince te' bîd

6 (a). ra' nâ bir ğazel: bir ra' nâ ğazel AE1 (b). ħurşide: ħurşid RE

7 (a). donanma: tonanma HP, YT / olup: olur AE1 (b). Gök Meydânına: At Meydânına AE1, AE2, YT
35. AE1 166 b, AE2 30 b, HP 9 a, RE 60 b, YT 27 a, KA 29 a

* AE1, YT. Fi-harfü' d-dâl AE2.

1 (a). budır: odır KA (b). müyü: müy-ı AE1, AE2

2 (b). semeri: semer-i HP

- 7 Halk şarf itmede irādi bināya ekşer
Meh gibi hānesini ayda bir eyler tecdīd
- 8 İtmeden bu gāzel-i pākī Belīgā tebyīz
Şafha-i merdümek-i dīdeye itdüm tesvīd

-36-*

Me fā^ç ī lūn me fā^ç ī lūn me fā^ç ī lūn me fā^ç ī lūn

- 1 Nümāyāndur lebümde āhdan tebhāleler bī^ç-ad
İder peydā habāb-ı mevci oldıkça şabā müştēd
- 2 Yazarken kıl-k-i kudret levha naqş-ı maṭla^ç-ı hüsniñ
Bulındı kāmētūñ bir mıṣra^ç-ı şānisi yoq müfred
- 3 Ža^çif-i bī-dimāguñ men^çine ey bāgbān besdür
Çekilse pīşgāh-ı bāga mevc-i büy-ı gülden sed
- 4 Şafā-yı neş'e-i bintü'l-inebden olsa lā-yā^ç kıl
Oqur ebnā-yı aşra ümm-i şibyān h^çāce-i ebced
- 5 Ayağdan düşdiler üftādegānuñ dest-i luṭfuñla
Usāt-ı güm-rehi ey kâ'id-i rāh-ı Hūdā al yed

7 (a). irādi: irād RE (b). ayda bir eyler: ide bir ayda HP

8 (a). İtmeden: İtmedin AE1, pākī: pāk RE

36. AE1 167 a, AE2 30 b, HP 9 b, RE 61 b, YT 27 a, KA 29 b

* NOT: Bu gazelin bulunduğu sayfa kenarında şu beyit yer almaktadır:

Cihān-ı ser-te-ser teşhīr için ol şem'a iḳbālūñ
Hıtt-ı nev-hūzi ber-vefḳ-i müşellesdür şad-ender-şad

1 (a). āhdan: ābdan RE, KA (b). mevci: anı AE1, mevc-i YT

4 (b). asra: asr HP, KA, h^çāce-i: h^çāce bā AE1, h^çāce yā HP

5 (b). kâ'id: kayid AE1

- 6 Degüldür cilvegāh-ı mā-sivā baħr-i dil-i 'arīf
Derūnından ider her cıfeyi deryā-yı 'Ummān red
- 7 Hābāb-āsā müheyyādur fenā rind-i sebük-rūħa
Müyesserdür Belig āb üzre tarħ-endāzī-i mesned

-37-*

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūm

- 1 Pistān-ı yārı ellese aġyār-ı kec-nihād
'Āşık tıyınca anı miyānda kopard fesād
- 2 Cismüm ġubārı dilde hevāñ ile ba'de merg
Ser-germ-i 'aşk olup döne mānend-i gird-bād
- 3 'Āşık yanında cān nedür ammā ki setr idüb
Yād itse cān-ı pākini cānānedür murād
- 4 Ebrūlarıyla ħaħ-ı leb-i yārı seyr iden
Ĥayyām ġüftesiyle şanur kıt' a-i imād
- 5 Ĥançer-keşide çeşm ile zinhār ey ġöñül
İncinse ādeme ġörinür ol perī-nijād
- 6 'Ālem el üzre gezdürtür anı nigīnveş
Her kim ki eylük ile ciħānda çıkarsa ād

6 (a). mā-sivā: mā-sivā-yı RE

37. AE1 167 a, AE2 31 a, HP 9 a, RE 62 a, YT 27 a, KA 28 b

* Velehu AE2. Harfü'd-dāl KA

1 (a). Pistān : Bistān HP, RE, YT, KA / ellese: ellemiş AE1, elle YT (b). tıyınca: duyınca YT

2 (a). Cismüm: Cism AE1 / hevān ile: hevāniyle AE1, AE2, YT (b). ser: serüm RE

- 7 Kıymet bilinmez oldu nedür fâ'ide Belîğ
Bulmuş bu çâr-sûda meta' -ı hüner kesâd

-38-*

Mef' ū lū fâ' i lā tū me fâ' i lū fâ' i lūn

- 1 Dilde hayāl-i hāl-i ruḥ-ı kâmet-i bülend
Her gice âh ile ataram yıldıza kemend
- 2 Sehhâre duḥt-ı rez nice demdür o kâfirūñ
Ruḥsârı üzre nakş-ı gül işler Frenk-pesend
- 3 Ol serv-i nâzı eşk-i revân cüst-cū idüp
Mânend-i âb-ı cū tolaşur nice kûy u kend
- 4 Püskürme beñ degül o perî zaḥm-ı çeşm için
İtmiş 'izârı âteşine bir âvuç sipend
- 5 Elden gelür mi gerdiş-i berk-i 'inân-ı 'ömr
Seyl-âbuñ öñine çekemez naḥl pây-bend
- 6 Şîrîn-dehân dil-bere dâ'im mezâk olup
Bu teng-nâda şîre mişâli şıkıldı ḡand
- 7 Zencîr-i zülfe çekdi alup göñlümüz o şūḡ
Olur Belîğ bend ile dîvânegâna pend

38. AE1 167 b, AE2 31 a, HP 9 b, RE 60 b, YT 27 b, KA 29 b

* Velehu AE2, Ḳafiye-i dâl RE

- 1 (a). hayâl-i hâl-i ruh: hayâl-i hâl u ruh AE1
2 (b). Ruḥsârı: Ruḥsâr HP
3 (b). kûy u kend: kûy kend AE1, AE2, YT
4 (a). çeşm-i zaḥm: zaḥm-ı çeşm AE1
5 (b). pây-bend: sâye-bend HP, YT
6 (a). olup: olur AE1
7 (a). alup: olup RE (b). bend: pend AE1, KA

-39-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Kelām eger ki yire gökden itmeseydi vürüd
Bu vech ile suhana hāme eylemezdi sücüd
- 2 Muhibb-i şādık olup muktezā-yı hāl üzre
Yā şarf-ı māl ide aḥbābına yā bezl ü cūd
- 3 Başıret ehlini āzürde eylemez külfet
İder mi 'ayn-ı remed-büde çeşm-i revzeni dūd
- 4 Olur esāfile mā'il kibār-ı dīv-nihād
Ki hār u ḥasla ider āteş-i zebāna sūrüd
- 5 İderdüm ol ruḥ-i al-i ḥaṭṭ-āvere teşbīh
Olaydı āteş-i berg-i gül üzre sāye-i dūd
- 6 Kenār-ı bāmda ā' māya beñzer ol kimse
Ki bilmeye zürefā meclisinde ḥadd u ḥudūd
- 7 Kemend-i şayd-ı dil ü cān iken kesüp zülfin
Yine kesilmedi zülf-i Ayāzdan Mahmūd
- 8 Hamīde-ḳamet ile düşdi çarḥ-ı dūn peyüme
Rükū' ı besdür anuñ eylemez mi meyl-i ḳu' üd

39. AE1 167 b, AE 2 31 b, HP 9 b, RE 62 a, YT 27 b, KA 29 b

1 (b). vechle: vech ile AE2, HP, YT

2 (a). olup: odur AE2, HP / olur YT, KA

3 (b). büde AE2, KA / çeşm AE1, YT/ budır HP

6 (b). ḥadd u ḥudūd: ḥadd-i ḥudūd AE1, YT

7 (a). şayd: ḳayd: AE1

8 (a). Hamīde: Çemende YT, KA / peyüme: bīme AE1, HP, KA

- 9 Belîğ gönlümüzi āhen olsa da eridir
Şadā-yı nāy-ı ciger-süz u nağme-i Dāvud

Ḳāfiyetü 'z-zāl *

-40-

Mef ü lü fā i lā tü me fā i lü fā i lün

- 1 Olsa 'aceb mi būs-ı leb-i la'1-i ter leziz
Turfanda olsa lābüd olur her semer leziz
- 2 Şirīnlik arturur beñ o ħ'ān-ı melāḫate
Eyler efendi tu' me-i pāki biber-leziz
- 3 Yāruñ cefāsı nūşdur ā' dā vefāsı nīş
Olmaz ciḫānda mīve-i her bir seçer leziz
- 4 Beñzer mi ḫüsn-i duhtere şirīnī-i püser
Lezzet virür dimāğa birer dürlü her leziz
- 5 Nuḳl ü şarāb zāhide ğayet leziz ise
Erbāb-ı 'aşḫa ḫün ile laḫt-ı ciger leziz
- 6 Bir kerre anı almasa dil-ber dehānına
Olmazdı kām-ı 'ālemiyānda şeker leziz
- 7 Düşmezdi cism-i yāra Belîğ 'aks-i çeşmimiz
Pālūde üzre olmasa bādām-ı ter leziz

* AE1. Fi-harfü 'z-zāl AE2, ḳāfiye-yi zāl RE, harfū 'z-zāl YT
40 . AE1 168 a, AE2 32 a, HP 10 b, RE 62 a, YT 27 b, KA 30 a

1 (a). la'1-i: ___ RE

2 (a). o: ol KA / ħ'ān-ı: ḳān-ı HP, KA

4 (a). ḫüsn-i: ___ RE

5 (a). Nuḳl ü: Nuḳl-i AE1

6 (a). almasa: almaya KA

7 (a). yāra: pāre RE (b). ter: ___ RE

-41- *

- Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn
- 1 Ümmid-i 'ayş ile ğam-ı ferdā olur leziz
Cüyā-yı keyfe telhī-i şahbā olur leziz
 - 2 Būs itse pāy-ı dil-beri la' l-i bütān gibi
Telh-āb-ı mevce-i leb-i deryā olur leziz
 - 3 Hoşdur mezāka būs-ı leb-i tıfl-ı şır-ı'ār
Mezc olsa şir ü kand ile helvā olur leziz
 - 4 Çeşm-i fakire şişe-i zehr-ābdur felek
Dünyā-pereste māl ile dünyā olur leziz
 - 5 Eyvā göbekli sīb-zekandur egerçi yār
'İndimde sībden benüm eyvā olur leziz
 - 6 Hoy-kerde sīb-i ğabğabın öp dil-berüñ Belig
SİR-āb olunca mīve-i me'vā olur leziz

41. AE1 168 a, AE2 32 a, HP 10 b , KA 30 a

* Velehu AE2. harfū'z-zāl KA

2 (a). itse: it ki AE1, AE2

4 (a). zehr-ābdur: zehr ider AE1

6 (a). ğabğabın: ğabğabuñ AE1 / öp: ol KA

-42-

Mef ū^c lü me fā^c ī lü me fā^c ī lü fe^c ū lün

- 1 Sanmañ ki o büt naqd-i firāvānum ider aḥz
Bir buse için bulsa eger cānum ider aḥz
- 2 ‘Īsī-dem-i deyr-i kühenüm vaqt-i cüdāyī
N’eyler uzadup destini dāmānum ider aḥz
- 3 Çeşmümden eger gitmege kasd itse hayālūñ
Dāmānını ser-pençe-i müjgānum ider aḥz
- 4 Meyl eyler ise ğayra kıomaz bendeñi ğayret
Hıřm ile ḥayālūñde girībānum ider aḥz
- 5 Hıřz eyleyemem sīnede naqd-i dil ū cānı
Bir ğün olur elbet anı cānānum ider aḥz
- 6 Kıadr-i ğüher-i nazmı bilen kimse Belīğā
Biñ cān ile gencīne-i dīvanum ider aḥz

42. AE1 168 a, AE2 32 a, RE 62 b, YT 28 a

2 (a). kühenüm: kühen-i AE1

6 (a). nazmı: nazm RE

-43-

Harfî 'r-râ

Mef' ü lû fâ' i lâ tû me fâ' î lû fâ' i lûn

- 1 Nazm-âverân temennî-i mazmûn-ı terdedür
Ğavvâslar hemîşe ümîd-i güherdedür
- 2 Dest-i baħilde zer-i maħbûb gûyiyâ
Nûr-ı ŧerârdur ki derûn-ı hacerededür
- 3 Râh-ı suħanda baŧını itdi fidâ kalem
ŧıdk u ħulûs var ise ehl-i hünerdedür
- 4 Kadd-i bülend ü zülf-i dırâzın ğamındayuz
Bir ucu ğökde âhımızuñ biri yerededür
- 5 Meftûn-ı ŧuħ-ı ğamze-i bî-dâduñam senüñ
Kâlâ-yı câna rağbet idersin nazardadır
- 6 Çirk-i ğünâh-ı nâdimi eyler izâle eŧk
Bu mes'ele tefahhus olınsa Dürerededür
- 7 Dil nâlesâzdur ser-i zülf-i nigârda
Erbâb-ı 'aşkuñ âh u enîni seherdedür
- 8 Düzd-i nıgeħ miyâna tolaŧmaz 'abeŧ Belıĝ
Almıŧ ħaber ki naħd-i nezâket kemerdedür

43. AE1 168 b, AE2 38 b

4 (a). bülend ü zülf: bülend-i zülf AE2

5 (a). bî-daduñam: bî-dâduñam AE1 (b). câna: câha AE2

-44-*

Mef' ū lū fā' i lātū me fā' î lū fā' i lūn

- 1 Ol şūḥ şanma istese rūḥ-ı revān alur
Bir cilve itse bezme gelüp kimde cān alur
- 2 Bir rütbedür leāfeti ol māh-peykerüñ
Tār-ı nigh tokunsa yüzinde nişān alur
- 3 Hem-pā olur mı sa' y ile hi nev-cevāna pīr
Varur ḥadeng menzile ammā kemān alur
- 4 Esrār-ı 'aşı şaklayamam dilde ey perī
Āyine-ḥānede nice 'aksüñ niḥān kalur
- 5 Mānend-i ḥāl-i nīlī ruḥında ol āfetüñ
Āşār-ı naş-ı pāy-ı meges bir zamān alur
- 6 Yāruñ bu āb u tābını ḥa zā' il itse de
Dillerde ḥüsn-i maḥşere dek dāstān alur
- 7 Gelmezse sū-ı 'āleme bir adr-dān Belig
Deryā-yı dilde dürr-i ma' ānī niḥān alur

44. AE1 168 b, AE2 32 b, HP 11 a, RE 63 a, YT 28 a, KA 30 b

* Fi-harfü'r-rā AE2. Harfū'r-rā YT

2 (a). māh-peykerüñ: māh-peykerin YT, KA

3 (b). ammā: ammān RE

4 (b). 'aksüñ: 'aks YT

6 (a). itse de: olsa da YT (b). alur: olur RE

-45-

Mef' ū lū fā' i lātū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Yāruñ ki 'aksi menba'-ı nūr-ı başardadur
İsterse naqd-i merdüm-i çeşmi nazardadur
- 2 Vā'ız bilür mi kışsa-i zülf-i mutavvelin
Anuñ hayāli naqş-ı haţ-ı muhtaşardadur
- 3 İtmem güriz-i ta' n ile kūy-ı nigārdan
Devlet cihānda ādeme cāy-ı hatardadur
- 4 Ğaltān olunca kūçede tutmaz hācer temel
Olmaz seferde kimseye rāhat hāzardadur
- 5 Eşküme virür tarāveti müjgān-ı çeşmüme
Neşv ü nemā çemenlere āb-ı maţardadur
- 6 Kesme Belig dāmen-i şebde figānı kim
Te'sir-i āh-ı sūziş-i 'aşık seherdedür

45. AE1 169 a, AE2 32 b, HP 11 a, RE 63 a, YT 28 b, KA 31 a

1 (a). ki : ___ RE / menba'-ı: meni'-ı HP

4 (a). kūçede: kūşede KA, hācer temel: temel hācer HP, RE, KA

-46-

Me fā' i lün fe' i lā tün me fā' i lün fe' i lün

- 1 H̄adeng-i ğamze ile asdi dā'imā diledür
Çekilmez ol ası yāyuñ cefası çok çiledür
- 2 Perestiş eylemek elbette farzdur yāre
Cihānda ğayrı 'amel ehl-i 'aşka nāfiledür
- 3 Kelāl gelmez o fettāna atl-i 'āşıkdan
Yanında hançer-i bürrānı dā'imā biledür
- 4 Dile ne neş'e toğurdur görüñ de ibret aluñ
Cenāb-ı duhter-i rez bir hūnerli ābiledür
- 5 H̄ayāl-i zūlf-i nigār ile ays-ı nā-şāda
H̄a-ı şu'ā'ı nigāh-ı ğazāle silsiledür
- 6 Meh-i temāme olur tu' me kendü pehlusı
Sipihri-pire-zenüñ cüz' ü naqsı kāmiledür
- 7 Zemāne cevvi semādan yağarsa tiri azā
H̄abibe āyet-i rahmet raibe nāziledür
- 8 Belig şabr idelüm ter-mizācdur ol şüh
Yanında girye-i ğam derd-i 'aşkdan giledür

46. AE1 169 a, AE2 33 a, HP 11 b, RE 63 b, YT 28 b, KA 33 b

1 (a). asdi dā'imā diledür: dā'imā asdi KA

3 (b). bürrānı: bürrān AE1

4. HP'de 5.beyitle yer değiştirmiştir. (a). ne: ___ HP

6 (a). meh-i temāme: meh-i temām HP / kendü: kendü RE (b). pire-zenüñ: pire-jenüñ HP / cüz': cebr RE, KA

7 (a). yağarsa: yağar HP

8 (b). girye-i: gürbe-i HP, YT

-47- *

Me fâc̣ ī lūn me fâc̣ ī lūn me fâc̣ ī lūn me fâc̣ ī lūn

- 1 Ferīdüm ma^c rifetde gerçi hāsīd haşm-ı cāhiddür
Bu da^c vāya muṭābīk iki mışra^c baña şāhiddür
- 2 Nice hem-düş ola serv-i sehī bālā-yı cānāna
Elif şeklindedür ol ḳadd-i ra^c nā elf-i vāhiddür
- 3 Ḥayālūñ āstīn-efşān iken rū 'yāda bir kerre
Görürsem sâ^c id-i sīmīnūñi bahtum müsâ^c addür
- 4 Niçün ifşā ider bigāneye renc-i dīlzārı
Ḳo aḳsun eşk-i gülgün dīdelerden hūn-ı fāsiddür
- 5 Degüldür niyyeti üftādeden iğmaz-ı ^c ayn itmek
Müje mihrāb-ı ṭāḳ-i ebrūvān-ı yāra sāciddür
- 6 Şerār-ı noḳta dūd-ālūd u rengīnī-i nazm āteş
Bu şī^c ri levḥ-i āhen üzre yaz dīvānçe kağıtdur
- 7 Ḥayāl-i nazmı tahḳīḳ eyleyen erbāb-ı isti^c dād
Belīgā vāridāt-ı ḡayba isnād itse vāriddür

47. AE1 169 b, AE2 33 a, HP 14 b, RE 62 b, YT 28 b, KA 37 a

* Velehu AE2, Kāfiye-i rā RE

4 (b). dīdelerden: dīdeler YT

5 (a). niyyeti: niyet RE

6 (a). dūd-ālūd u: dūd-ālūd AE1

7 (b). ḡayba: ayba HP

-48-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Mihr-i ruḥında dāne-i hoy naqd-i dīdedür
Yā kıatredir ki ' ayn-ı kamerden çekīdedür
- 2 Dilden ḥayāl-i kıaddi gidelden o gül ruḥuñ
Gūyā gözümde her müje ḥār-ı ḥālīdedür
- 3 Meyyāl-i ḥāk-i zillet olur puḥtegān-ı ' aşk
Bālāda kıalsa mīve eger nā-resīdedür
- 4 Maḥfūz-ı zaḥm-ı çeşmdür ol şūḥ-ı şermgīn
Gūlgūn niķāb-ı ' arızı reng-i perīdedür
- 5 Nev-rūste sebze-veş görünür zīr-i ābda
Gerçi ruḥında sebze-i ḥaḥ nā-demīdedür
- 6 Ebrūlarıyla kıı' adur ol ḥaḥḥ-ı pūşt-ı leb
Ammā dü-la' l-ı surḥ ile beytü ' l-ķaşıdedür
- 7 Böyle bedīḥi tāze ğazel söyle kim Belīğ
Rağbet cihānda kūḥneye olmaz cedīdedür

48. AE1 169 b, AE2 33 b, HP 11 b, RE 64 a, YT 29 a, KA 32 b

1 (b). kamerden: kamerde AE1

2 (a). dilden: dilde AE1, AE2, YT / gidelden o gül-ruhuñ: giddikten o güllerün HP

3 (a). ḥāk-ı zillet: ḥām-ı lezzet: AE1/ puḥtegān: buḥtegān HP, RE

6 (a). pūşt: büşt HP, büst RE

-49-

Mef' ū lü fā' i lā tü me fā' i lü fā' i lün

- 1 Ol şivekār şiveyi hep bî-maḥal yapar
Bezme gelince kendüye lā-büd kesel yapar
- 2 Hübān yapar yaparsa bu vîrāne gönlümi
Üstād olunca şivede ammā güzel yapar
- 3 Naqş-ı ḥayāl-i dil-bere āvîze itmege
Tār-ı sirişki dide çeküp şırma tel yapar
- 4 Şemşîr-i ebrūvān-ı beyānında mışra'ı
Meclisde dil-ber 'āşığa ḍarbü'l-mesel yapar
- 5 Danişver ol da yap nice ebyāt-ı dil-nişîn
Zirā bināya başlayan evvel temel yapar
- 6 Sūz u güdāz-ı 'aşk ile dā'im Belîğ-i zār
Destinde ḥāme tāze vü rengîn gazel yapar

49. AE1 169 b, AE2 33 b, HP 12 a, RE 64 a, YT 29 a, KA 31 a
4 (a). beyānında: beyātında HP (b). ḍarbü'l-mesel: ḍarb-ı mesel HP, RE
6 (a). 'aşk ile: 'aşkla AE2, HP, YT, KA

-50-

Fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lūn

- 1 Mestî-i bâdenüñ ol neş'e-i leb mâyesidür
Hâl-i künc-i zeķanuñ kaçre-i mey sâyesidür
- 2 Dîdemüñ kaçırına âmed-şüd içün ' aks-i nigâr
Nerdübân-ı nigeħüñ mevc-i nigeħ pâyesidür
- 3 Kıl kadar sâde ruħuñ luğfinı görmez cānâ
Levh-i ħüsnüñ haç-ı nev-ħâste pîrâyesidür
- 4 Neş'e-i bezm-i tarab-zâde-i dildür ammâ
Sâkî lâlâsı anuñ duğter-i rez dâyesidür
- 5 Ne 'aceb câhil olan şâd ise dünyâda Belig
Rüzgârüñ ğamı erbâb-ı hüner vâyesidür

-51-

Me fâ' i lūn me fâ' i lūn me fâ' i lūn me fâ' i lūn

- 1 Fûrûğ-ı neş'eden mevc-i şafâ cismüñde meygündür
Ĥabâb-ı bâdeveş pîrâhenüñ fânûs-ı gülgündür
- 2 O rütbe ħün-feşânlık itdi nişter-ħîz-i ğamzeñ kim
Lebümde şîşe-i teb-hâle güyâ cām-ı vârundur

50. AE1 170 a, AE2 33 b, HP 13 b, RE 63 b, YT 29 a, KA 36 b

1 . beyit RE 123 b' de tek olarak verilmiştir.

3 (a). luğfinı: lafzı AE1, AE2 / görmez: görünmez AE1 / cānâ: cānân AE2, HP, RE, YT, KA

51. AE1 170 a, AE2 34 a, HP 12 a, RE 64 b, YT 29 a, KA 32 b

1 (a). cismüñde: ___ YT (b). Ĥabâb-ı: cenâb-ı HP

2 (a). nişter-ħîz-i: ħîz-i RE

- 3 Olur nâkış mükemmel himmet-i yâr-ı muvâfıkla
Ki rengîni-i maẓmûn mışra^çı şanıye merhûndur
- 4 Hünerdür imtizâc-ı ehl-i ^çirfâna sebep zîrâ
Dü-mevzûn mışra^ç a ülfet viren her yerde maẓmûndur
- 5 Sebük-pervâzi-i fânîye maşrûf ile im^çânı
Ki her câh-ı meşakkat gird-bâd-ı kûh u hâmûndur
- 6 O ħûn-rîz âfete meftûn olan dîvâne-i ^çařkuñ
Gülûda ħalka-i zencîri gird-âb-ı yem-i ħûndur
- 7 Belîğ ümmîd-i iĥsân ile mağbûn olmasun dil kim
Kibârûñ kîmyâ-yı luĥfi aĥbâba tarâmûndur

-52-

Me fâ^ç î lûn me fâ^ç î lûn me fâ^ç î lûn me fâ^ç î lûn

- 1 Ħayâl-i ħadd-i mevzûnuñla âhum naĥl-i ser-keşdür
Baña gülşende sensüz mevc-i bû zencîr-i âteşdür
- 2 Bu bâğuñ ehl-i ^çayşı za^çferâmı ħande eyler hep
Deĥânında aniñçün ĝoncanuñ dendânı ser-keşdür
- 3 Virüp şem^ç-i ^çizâr-ı ^çaks-i sâkî reng-i ĝün-â-ĝün
Ħabâb-ı câm-ı mey meclisde fânûs-ı müşevveşdür

52. AE1 170 b, AE2 34 a, HP 12 a, RE 63 b, YT 29 b, KA 31 b

1 (b). mevc-i bû: mevc-i bir KA

2 (b). ser-keş: zer-keş HP, RE

3 (a). Virüp : Yanup AE1/ ^çizâr-ı: ^çizâra AE2/ reng-i: oldı AE1

- 4 Başıldı gerd-i külfet sāha-i hatırda eşkümler
Ġubār-ı ser-keşi her yerde teskîn eyleyen reşdür
- 5 Şaķın men^ç itme mevc-i bād-ı küyuñ şāne-zenlikden
Bu şeb tār-ı nigāh-ı dīde zülfünden mūnaķķaşdur
- 6 Ķazādan tīg-i cevherdār ile ġafil yetiş yoħsa
Ṭarīķ-i ħīlede aġyār-ı bī-pervā ṭapān-keşdür
- 7 Ṭayanmaz tār-ı cevher piç ü tīb-ı ^ç aks-i cānāna
Ki mevc-i şu^ç leden āyīne bir deryā-yı āteşdür
- 8 Ĥıdīv-i dād-güster Āşaf ^ç Abdullah Paşa kim
Bu çarħuñ atlası eyvān-ı iclālīne mefreşdür
- 9 Belīg ol pādīşāha bendeyüm kim dīk-i cūdında
Gedā-yı gird-ħ^ç ān-ı luṭfına deryā nemek-çeşdür

4 (b). Ġubār-ı: Ġubārı HP

5 (a). şāne-zenlikden: şāne-zenlikde AE1, HP (b). müşevveşdür: mūnaķķaşdur AE1, AE2, RE, YT

6 (a). Ķazādan : Ķafādan HP (b). ṭapān-keşdür: ṭabān-keşdür AE2, KA

8. HP'de, RE' de ve KA 'da 9. beyitle yer deġiştirmiştir. 8 (b). çarħuñ: çarħın KA/ iclālīne: iclālīnde HP, RE, KA

9. (a). cūdında: cūdından HP, RE, KA

-53-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Tiryākī kül kedisi gibi hayli pis olur
Āteş başında üsti başı dā'im is olur
- 2 Sildi süpürdi süfre-i mīrās-h'āreyi
Ḳallāş-ı meykede ne 'aceb kāse-lis olur
- 3 Enbānı yād idince Baba 'Amr reşk ider
Nev-kīse iddihār ile toymaz ḥasīs olur
- 4 Ḥ'ān-ı vişāle gevher-i cāndur nemek-baḥā
Maşraf giderse at'ime gāyet nefis olur
- 5 Yāruñ yanınca bezmümüze gelse bellüdü
Sadra geçerdı ḥançeri bir dem celīs olur
- 6 Fülk-i vişāline çatan ol kıç levendiniñ
Ḳullansa başlı başına anı re'is olur
- 7 Dilden Belig su gibi aḳsa 'aceb degül
Bu Şābitāne tāze gazeldir selīs olur

53. AE1 170 b, AE2 34 b, HP 15 a, RE 65 a, YT 29 b, KA 34 b

1 (a). hayli: __AE2, HP, RE, YT, KA / __: 'ucbe AE2, HP, RE, 'aceb YT, KA (b). dā'im: cümle AE2, RE, __YT

2 (a). mīrās-h'āreyi: mīrās-h'āreni HP

4 (b). giderse: gidince AE1

5. (b). geçerdı: gelse AE2, geçerde HP, RE, KA

7. (b). Şābitāne: Şābitān HP

-54-

Fe^c i lā tūn fe^c i lā tūn fe^c i lā tūn fe^c i lūn

- 1 Nigeḥūñ āb-ı dih sebze-i müjgānumdur
Ḥāk-i naqş-ı kademūñ kuḥl-i şafā-ḥānumdur
- 2 Benüm ol ^cāşık-ı sevdā-zede-i deşt-i cünün
Dest-i ğam silsile-cünbān-ı reg-i cānumdur
- 3 Benüm ol bende-i mātem-zede kim şām u seḥer
Ḥāk-rüb-ı haremūñ çāk-i girībānumdur
- 4 O teḥi-ḥ^{ān}-ı şeh-i kişver-i fakrum ki Cem^cūñ
Cünbiş-i sāye-i müjgānı mükesserānumdur
- 5 Siḥr ü efsün ile her yānumı bend itse o şūḥ
Yine mevc-i yem-i ḥ^{ūn} silsile-cünbānumdur
- 6 Eriyüp sūziş-i evşāf-ı ruḥında gūyā
Dāne-i şeb-nem-i gül gevher-i dendānumdur
- 7 Gird-bād-ı kaşab-ı şu^cleyi pīrāhen idüp
Şekl-i cevvalē-i zih tavk-ı girībānumdur
- 8 Alamaz ḥāk-i ser-i reh-güzerūñ mevc-i nesīm
Seni ey şūḥ-ı cefā-pişe tutan kañumdur

54. AE1 171 a, AE2 34 b, HP 12 b, RE 65 a, YT 30 a, KA 31 b

2 (a). ^cāşık-ı sevdā-zede-i: bende-i mātem-zede-i RE / deşt-i dest-i HP

3 (a). şām u seḥer: şām-ı seḥer YT

4 (a). şeh-i: şehi AE2

5 (a). Siḥr ü efsün: Siḥr-i efsün AE2, YT

6 (a). Eriyüp: Eriyor AE2, HP, RE, YT, KA / ruḥında: ruḥından AE1

8 (a). ḥāk-i:ḥār-ı HP, RE, KA

- 9 Halka-i rişte-i ahumla şerâr-ı cân-süz
Ma'bed-i dilde turur sübha-i mercānumdur
- 10 Hâce-i şadr-ı debistân-ı cününam ki bugün
Nükte-âmüz-ı hıred küdek-i nâ-dānumdur
- 11 Benüm ol şîr-i belâgat-eşer-i pür-dil kim
Puç- mağzî-i kalem berç-i neyistānumdur
- 12 Kıpılır bir büt-i ahen-dile gönlüm zîrâ
Şu'le-i pür-şererüm seng-i siyeh kânumdur
- 13 Ne perî şadmesidür serde ne sevdâ-yı cünün
Beni âşüfte iden ol gül-i handānumdur
- 14 Dil-i hırşîdi ile girdâbı nemekdân idinüb
Süfre-i hâledeki kırs-ı kamer nānumdur
- 15 Bî-nevâyum o kadar kim nigeh-i dîde-i mür
Berk-i âteş-fiken-i hırmen-i sāmānumdur
- 16 Āsiyâb olmağa şâyeste yine dānemüze
Gerdiş-i şa'şa-i gevher-i gâltānumdur
- 17 Ne kadar vahşî ise ma'nî-i bigâne Belîg
Hâne-zâde kalem-i nâdire-destānumdur

12 (b). pür: zâyir HP, KA

13 (a). serde: merde AE1, AE2, YT

14 (a). girdâbı: girdâb-ı RE

17 (b). Hâne-zâde: Hâne-zâd AE1, AE2, HP, YT, KA

-55-

Me fâ' i lün fe' i lâ tün me fâ' i lün fe' i lün

- 1 Hıyālũñ āyine-i çeşm-i kalbe mişkaladır
Bu sırrı şaklayamaz dide teng-havşaladır
- 2 Keşide hāme-i müyīn ile haţ-ı ebrũ
Sevād-ı āyet-i hũsn ũzre saţr-ı besmeledür
- 3 Dehānı noĸta-i Şek kıl ũ kāle bādīdür
Cevābı müşkil anuñ bir daĸıĸ mes'eledür
- 4 Seherde mektebe etfāl ile gider ol māh
Murādı muşhaf-ı hũsn āyetin muĸābeledür
- 5 Raĸīb-i gürg kemīngāha girdi diş bileyor
Çıĸarsa māderi ĸoynından ol ĸuzı meledür
- 6 Bilindi sāye-i haţdan zevāl-i mihr-i cemāl
Ki tār-ı zũlfi 'izārında haţ-ı mezveledür
- 7 Gelür hurūşa oĸundıĸça zümre-i 'uşşāk
Belīg-i ĸam-zedenũñ Şi'r-i pākī velveledür

-56-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fa' ū lūn

- 1 Rūyuñ ki senüñ mihr-i dıraḥşān gibi parlar
Mercān lebüñ la'1-i Bedaḥşān gibi parlar
- 2 Ey meh ne zaman sīne-i billūruñı açsañ
Nezzārede āyīne-i tābān gibi parlar
- 3 'Arz eylesen ol şūḥa ne dem sūz-ı derünı
Ser-keşlik idüp āteş-i sūzān gibi parlar
- 4 Seyr eyle şaf-ender-şaf olup ol kaşı yanuñ
Her bir müjesi nāvek-i peykān gibi parlar
- 5 Ālūde-i ḥūn eyleyeli eşk-i dem-ā-dem
Çeşmümde müjem āteş-i sūzān gibi parlar
- 6 Rūyı olıcaḳ mihr-i ciḥān-tāba muḳābil
Tiğ-i nigeḥ-i ḡamzesi yalmān gibi parlar
- 7 Ol fitnegerün pertev-i ḥurşid-i ruḥından
Ebrū-yı siyeh hançer-i bürrān gibi parlar
- 8 Söz yok hele renginī-i mażmūna Belīgā
Her beytde bir şem 'i fūrūzān gibi parlar

56. AE1 171 b, AE2 35 b, HP 13 a, RE 66 b, YT 30 b, KA 37 b

2 (a). billūruñı: billūrum HP (b). tābān: tālān RE

3. AE2' de, HP' de, RE' de, YT' de ve KA' da 4.beyitle yer deḡiştirmiştir. (a). eylesün: eylesün HP

4. AE2' de, HP' de, RE' de, YT' de ve KA' da 5. beyitle yer deḡiştirmiştir.

4 (a). eyle: eyleye HP, YT / ol kāşı yānuñ: ol kāşı yāyuñ RE, kāşı kemān YT

5. AE2' de, HP' de, RE' de, YT' de ve KA' da 3.beyitle yer deḡiştirmiştir.

5 (b). müjem: müje AE2, HP, RE, YT, KA / āteş-i sūzān: pençe-i mercān AE2, HP, RE, YT, KA

6. AE2' de, HP' de, RE' de YT' de ve KA' da 7.beyitle yer deḡiştirmiştir.

7. AE2' de, HP' de, RE' de, YT' de ve KA' da 6.beyitle yer deḡiştirmiştir.

-57-

Me fâ' i lün me fâ' i lün me fâ' i lün me fâ' i lün

- 1 Güzeller hüsni ' arz-ı dide-i ehl-i şühüd eyler
Bu da' vâda hayâlün şimdi işbât-ı vücüd eyler
- 2 Hezârân mekr ü efsün eyleyüp 'ıydıyyelik ol şüh
Çabâ-yı nâza mevc-i büy-ı gülden târ u püd eyler
- 3 O rütbe çeşm-i sihr-âmüz olur ol nâzük-endâmuñ
Ki çarb-ı pençe-i müjgâni ruhsârüñ kebüd eyler
- 4 Nigâhum serdî-i kâfûr-ı cismün itdi efsürde
Ki muṭrib rişte-i nezzâremüzden târ-ı 'üd eyler
- 5 Ser-âgâz eyledikçe nağmeye ol la' l-i rûḥ-efzâ
Degül âdem leb-i taşvîre ta' lîm-i sürüd eyler
- 6 Kemân-ı ebrûvân-ı yârdan resm eylemiş bennâ
İmâm-ı 'aşk anuñçün ṭâḳ-ı mihrâba sücüd eyler
- 7 Sebük-rûḥânedür her cünbişi ol menba' -ı nûruñ
Ki çarḥa süllem-i emvâc-ı pertevle şu'üd eyler
- 8 Çalursa böyle âteşgâh-ı dilde süziş-i ḥasret
Nigâh-ı çeşm-i 'aşık ṭâḳ-ı 'arşa kâr-ı düd eyler
- 9 Eḥibbâ eylemez ta' rîz ile âzürde-dil ammâ
Hemân ṭab' -ı Belîge her ne eylerse ḥasüd eyler

57. AE1 171 b, AE2 35 b, HP 13 a, RE 66 a, YT 30 b, KA 32 a

2 (b). nâza: târ-ı AE1, nâz-ı HP

3 (a). endâmuñ: endâmın AE1, YT, endâma HP, RE, KA (b). ruhsârüñ: ruhsârın HP, RE

4 (a) serdî-i: kerdî-i AE2, cismün: cismın AE1, KA (b). nezzâremüzden: nezzârelerden RE

-58-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Kim görse luṭfin 'āşıka dir kim reviş budur
Ehl-i vefāya şīve-i dād u dihiş budur
- 2 Dilde teşādüm itmede emvāc-ı baḥr-ı ḥūn
Pāy-ı ḥayālūñ öpmege ister geliş budur
- 3 Nakş-ı ḥayāli cilve-nümā oldı ol bütüñ
Nākūs-ı deyr-i dilde dem-ā-dem tapış budur
- 4 'Uşşâk-ı ğussa-pervere pey-rev-nümā-yı dil
İtmez cemālin 'arz o perī gösteriş budur
- 5 Deşt-i talebde ḥayme kurup gird-bāddan
Dil-dāde olma menzile sālİK reviş budur
- 6 Sevdā-yı mā-sivāyı kıomaz levḥ-i sinede
Üstād-ı pīşekāra pesendide iş budur
- 7 Bu nazmı görse 'ārif-i Rūmī Belİge dir
Enfās-ı rūḥ-bahş ile 'İsā-meniş budur

58. AE1 172 a, AE2 36 a, HP 13 b, RE 67 a, YT 31 a, KA 36 b

3 (a). nakş-ı: nakş u HP, RE / ol: o RE (b). tapış: tabış HP

7 (a). nazmı: nazm (b). rūḥ-bahş ile: rūḥ-bahşla AE2, HP, RE, YT, KA

-59-

- Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn
- 1 Rūy-ı hoy-kerdeye yaşdandukça destüñ nem qapar
Gül yüzinden pençe-i mihr-i felek şeb-nem qapar
 - 2 Halkuñ isti' dādına vā-bestedür āşār-ı feyz
Ebr-i nisāndan şadef dūr-dāne ef' î sem qapar
 - 3 Çeşm-i ' aşık şakınup ' arz itmesün eşk-i niyāz
Ol perî-rū ter-mizāc olmuş bulutdan nem qapar
 - 4 Acımaz biñ çāk çāk olsa ne var ol āfete
Zahm-ı ' aşık ağzını hañcer açar merhem qapar
 - 5 ' Ārızından dāne-i hālūñ güm eyler hañt-ı yār
Men' i nā-ķābil o bir zāğ-ı siyehdür yem qapar
 - 6 Dām-ı tezvîr perde-i nāmūsını çāk eyleyen
Ādemüñ açmaz Belîgā ' aybını ādem qapar

-60-

- Me' ū lū me fā' î lū me fā' î lū fe' ū lūn
- 1 Erbāb-ı suhan hūsne dimiş gevher-i cāndur
Hūsne ise güher belde-i Badrā aña kāndur
 - 2 Bu şehir-i dil-ārāyı gören ehl-i başiret
Dünyāda dimez bāğ-ı İrem şimdi nihāndur

59. AE1 172 a, AE2 36 b, HP 12 a, RE 67 b, YT 31 a, KA 33 a

1 (a). hoy-kerdeye: hoy-kerdeyle AE1, AE2, HP, RE, KA

4 (a). olsa: olsañ AE2, RE, olsun YT, olsañ KA

5 (a). ' Ārızından : ' Ārızında HP , hālūñ: hālūñ AE2 (b). yem: nem AE1, YT

6 (a). Dām-ı tezvîr: Dām u tezvîr AE2, HP, nām u dūrdür RE, dām-ı dūrdür KA

60. AE1 172 b, AE2 36 b, HP 13 b, RE 68 a, YT 31 a, KA 33 a

- 3 Huddām olacaḡ yarın ahālī-i cināna
Var ise eger Badrādaki muḡ-beçeḡāndur
- 4 Tersālara itdürdi Mesihāyı ferāmūş
Ol büt ki şanem-ḡānede bir rūḡ-ı revāndur
- 5 Ümmīd-i der-āḡūş ile ol şūḡ-ı çelīpā
Açmış turur āḡūşını bir ḡaylī zamāndur
- 6 Ol rūḡ-ı revānı göreli dīde-i Meryem
‘İsā daḡī āḡūşına bir bār-ı girāndur
- 7 ḡayret-kede-i āyīne-i ḡüsnüñe cānā
Bütler nigerān-ı dīde-i bütger nigerāndur
- 8 Ğisūlarınuñ bād-ı nesīmī ile bütler
ḡāke dökilürler şanasın berg-i ḡazāndur
- 9 Aḡmed Ğāñuñ himmeti var ola Belīḡā
Kim bā‘ iş-i nev-zemzeme-i kilik-i beyāndur
- 10 ḡurşīd-i felek-mertebe kim zāt-ı münīrī
Pertev-fiken-i düde-i nesl-i ḡaḡemāndur

3 (a). olacaḡ: olcaḡ RE , muḡ-beçeḡāndır: muḡ-peçeḡāndır HP, RE, YT, KA

4 (a). Tersālara: Tersāları RE, Tersāna YT

5 (a). şūḡ-ı: şūḡı AE1, AE2

6 (b). ‘İsī: ___ AE1

8 (b). dökilürler: tökülürler AE2, HP, RE, KA

9 (b). nev-zemzeme-i: nev-zümre-i HP

-61-

- Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn
- 1 Olamaz hūsn ile hūbāna ber-ā-ber kızlar
Kalbdür anları meşāṭṭa biraz yaldızlar
 - 2 Yād idüp hançer-i bürrānuñı dil kūyında
Nice zār eylesesün yarası vardır sızlar
 - 3 Şiveden dil-ber-i raqqāşa bedel eş'āruñ
Lafz-ı tecnīsi iki cānibine dalbızlar
 - 4 Redd idem gerdānūñe buse-i düzdideyi gel
Tuyılınca virür aḥz eyledüğün hırsızlar
 - 5 O kadar gözlerini āh oḳı yıldırımış kim
Göz kapar ḥavf ile şeb tā-be-seher yıldızlar
 - 6 Dāne-i ḥālūñe baḳsam nigeḥ-i germüñden
Beçe-i mürğ gibi sinede dāğum cızlar
 - 7 Şaḳın aldanma bütān-ı sitem-endişe Belig
Çok göñül Ka' besini yıkdılar imānsızlar

-62-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Zebānuñ āşinā-yı cünbiş-i mevc-i tebessümdür
Nigāh-ı hande-sūzuñ lem' a-i berķ-i tekellümdür
- 2 Perişānī-i dil ķaşd eyleyüp zülf-i siyāhuñdan
Ruĥuñda mevc-i bñ şirāze-bend-i niş-i kejdümdür
- 3 'Aşā-yı ābnūsı ile müjgān almış eţrafuñ
Sevād-ı çeşmi göz ĥabsinde yārūñ ķanlı merdümdür
- 4 Ķarīn-i pür-hünerden iktisāb-ı feyż ider herkes
Ki tākin ĥüşesi ārāyiş-i bālā-yı tāremdür
- 5 Sikender bir ķurı sevdāya düşmiş yohsa 'ālemde
Ĥaķīķat cüy-bār-ı āb-ı ĥayvān çāk-ı gendümdür
- 6 Degül mevc cüş idüp mevc-i şafā-rüy-ı dil-ārāya
Siyeh-reng oldığı şiddetle āşār-ı tesādümdür
- 7 Ümīd-i bāde-i 'ayş itmez andan ehl-i dil hergiz
Felek bu deyr-i pür-miĥnetde zīrā ser-nigün ĥumdur
- 8 Ĥayāl-i nāzükūñ naķş eylemekden şafĥa-i dilde
Füyüzāt-ı nümū-yı 'aşķ ile maķşad teccessümdür
- 9 Bulurken tūde-i dürr-i suĥanla lenger-i temķin
Yine şab' -ı Belīĝ 'aşķuñla baĥr-i pür-telātumdur

62. AE1 173 a, AE2 37 a, HP 14 a, RE 68 a, YT 31 b, KA 34 a

2 (a). siyāhuñdan: siyāhımdan AE1, KA

3 (a). ile: ___YT

4 (b). řāremdür: nāremdür HP

6 (a). dil-ārāya: dil-ārāda HP, KA

7 (a). 'ayş: fikr AE1 (b). pür: ___YT

9 (b). 'aşķuñla: 'aşķıyla AE1

-63-

- Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn
- 1 'Arz eyler ise bŷy-ı viřālŷn saña dekdŷr
Bilmez misin ol ğonca-dehāmı ne iekdŷr
 - 2 Mānend-i siper sīneñi tŷt tīr-i kaźāya
Meydāna giren 'aşk ile merdāne gerekdŷr
 - 3 Ey tıfl-ı cefā-pīře ne var merdŷm-i eřmŷñ
Ziver-dih-i āĝŷ-ı ħayāl olsa bebedŷr
 - 4 Çeşm-i siyehŷñ zevraķıdır kŷlzŷm-i nŷruñ
Ber-dāřte mŷjġān iki cānibde kŷrekdŷr
 - 5 Bu hey'et ile bilmezem ey vā' iz-i ħod-bīn
Ol řŷĥ-ı melek-manzarı sevmem ne dimekdŷr
 - 6 İkbāl-i pey-ender-peye dil-beste olanlar
Bergeşte olur devlet-i dŷnyā bu felekdŷr
 - 7 Elbette varur menzile kim ol kaşı yānuñ
Tīr-i nigeħ-i řeĥ-per-i mŷjġānı yeledŷr
 - 8 Evhām-ı ħayālŷmde ğubār-ı ħať-ı dil-ber
Rīř-i cigerŷm ŷstine pāřide nemekdŷr

63. AE1 173 a, AE2 38 a, HP 14 a, RE 68 b, YT 32 a, KA 36 a

1 (a). viřālŷn: visālin AE1, AE2, HP, RE, KA

4 (b). Ber-dāřte: Ber-dāřte-i AE2, YT

6 (a). pey-ender-peye: pey-ender-pey YT

7 (a). elbette: elbetde RE (b). nigeħ-i: nigeħe AE1, YT

8 (b). cigerŷm: ciger HP

- 9 Endiŕe-i kũyuñla dili kıble-nũmãnuñ
 Āhen ise dıtrer yine elbette yũrekdũr
- 10 Dirhemle denãnıre ĥacerdũr miĥak ammã
 Ŗalbin ıkarur sım ũ zer insãna mihakdũr
- 11 Bu tarz-ı Belıgãneye ŗad-bãr ola taĥsın
 Erbãb-ı dile iŗte suĥan bũyle gerekdũr

-64-

Fã' i lã tũn fã' i lã tũn fã' i lã tũn fã' i lũn

- 1 Bũy-ı enfãs-ı Mesıĥã gibi cãna cãn ŗatar
 Cãn otı istersin ey dil kãkũl-i cãnãn ŗatar
- 2 Tãbiŗ-ı miĥre taĥammũl mi ider ol gũl-beden
 Rũyına gũyã dikendũr sãye-i mũjgãn batar
- 3 Dũn o ŗeĥ-bãza Cezã 'ır lãfi ŗullanmıŗ raķıb
 Ŗorŗarum fũlk-i viŗãle kıçdan ol ŗorŗan atar
- 4 İddi'ãya dũŗme ey bũlbũl ki 'ãŗık yãr iũn
 Kendini pervãneãsããteŗe 'uryãn atar
- 5 Derdine dermãn su 'ãlinden Belıgã maķŗaduñ
 Cãn otı istersin ancak kãkũl-i cãnãn ŗatar

64. AE1 173 b, AE2 38 b, HP 12b, RE 69 a, YT 32 a, KA 36 b

1 (a). enfãs-ı: enfãsi AE1 (b). istersin: istersũn AE2, HP, RE, YT, KA / ey dil: ancak HP, RE, KA / ŗatar: yeter AE2

2 (b). sãye-i: ŗãne-i HP

3 (b). atar: satar AE2, YT

4 (b). Kendini: Kendũni RE / pervãneãsã: bir dãneãsã HP

5 (b). istersin: istersũn AE2, HP, RE, KA / ancak: ey dil AE1

-65-

Me fā^c ī lūn fe^c i lā tūn me fā^c ī lūn fe^c i lūn

- 1 O dem ki baħr-i seħerde idüp telāṭum-ı nūr
Pür oldı keşti-i ‘anberle ħulzüm-i kāfūr
- 2 Yine bir āfete dil virmişim ki itmişdir
Füruġ-ı ħüsni bu mātem-serāyı ħacle-i sūr
- 3 ‘İzārı üzre ħaṭı dūd-ı Őem^c-i kāfūrī
Zebān-ı pākī dehānında berg-i ġonca-i nūr
- 4 Ĥırāmı ṭa^cne-zen-i mevc-i çeşme-i ħurşid
Tebessüm-i dehen-i tengi reşk-i ħande-i sūr
- 5 Şadāsı nay-zen-i ‘aşk olur eger muṭrıb
İderse kellemi meclisde kāse-i ṭanbūr
- 6 O kimse ħürmetin ikrār ider meyün ki ola
Muħıbb-i sākı-i ħum-ħāne-i şarāb-ı ṭaħūr
- 7 Meded meded şaġınuñ anı seng-i münkirden
Ki rüħ-ı pır-i muġāndur piyāle-i billūr
- 8 Bu nazm-ı tāze Beligā sezā ki tābından
Virürse cevher-i elfāzı āb-ı gevhere şūr

65. AE1 173 b, AE2 38 b, HP 14 b, RE 69 a, YT 32 a, KA 37 b

1 (a). O dem ki: bu Şeb ki HP, KA / seħerde idüp: seħer eyleyüp HP, KA

3 (a). ‘İzārı: ‘İzār-ı HP

4. beyit YT’ de yer almamaktadır. (b). sūr: mūr HP, RE, KA

5 (a). nay-zen-i ‘aşk AE1, nāle-i nāyla AE2, nāle-i ‘aşk RE, nāle-i nāya YT

6 (a). ħürmetin: ħürmetüñ AE1 / ikrār: inġār AE1 / meyün ki: misüñ AE1 / ki: kim RE

8 (a). tābından: Şābitden HP / cevher-i cevāhir HP

-66-

Me fâ' ilün me fâ' ī lün me fâ' ī lün me fâ' ī lün

- 1 Hı̄rām-ı kaddüñe gülşende 'ar' ar ser-fürü eyler
Nesīm-i 'arızuñ hep ğonca-güller arzū eyler
- 2 Düşelden şafha-i cān üzre naqş-ı dāne-i ħalūñ
Ğam-ı mūr-ı ħaṭuñ şahrā-yı dilde cüst-cū eyler
- 3 Nice 'aşıkларуñ taḫāt getürsin rişte-i cānı
Ki 'aksūñ cevher-i mir 'āti āteş-dīde mū eyler
- 4 Dil-i 'uşşāḫdan men' eylemek fikriyle ol āfet
Alup mir 'āte 'aks-i kāmetyile rū-be-rū eyler
- 5 Girībānın o kimse ḫurtarur dest-i riyādan kim
Sirişk-i ḫūn ile dest-i sebūyı şüst ü şū eyler
- 6 Oñılmazdı Beligā dilde zaḫm-ı ğamzesi ammā
Ḥayāl-i süzen-i müjgānı zülfiyle rüfū eyler

66. AE1 174 a, AE2 39 a, HP 15 a, RE 69 b, YT 32 b, KA 40 b

1 (a). kaddüñe: kaddiñe AE1

3 (a). 'aşıkларуñ: 'aşıkların AE1 (b) aksūñ: aks-i AE1, AE2, YT

4 (a). dil-i dili RE (b) aks-i: 'aksūñ HP, 'aksin AE1, AE2, RE

5 (a). Girībānın: Girībānuñ AE1, YT

6 (b). müjgānı: müjgān-ı AE1, RE

-67-

Fâ' i lâ tün fâ' i lâ tün fâ' i lâ tün fâ' i lün

- 1 Rind-i ser-gerdâna şanmañ kim felek efser virür
Şu' le-i cevvăleden başına bir çenber virür
- 2 Cevher-i zâtı gerek eşyâda pür-jeng olsa da
Tiğ-i cevherdâra rüşenger yine cevher virür
- 3 Ecnebîye aşinâdan çok kerem eyler kibâr
Ebre şu gird-âba deryâ bir teñi sāgar virür
- 4 Kopsa bir kerre yerinden yaluñuz 'āşık degül
Ol gül-endâma hezâr âdem başında yer virür
- 5 Fitneler peydâ idüp seyr eyle dilber ğamzeden
Pençe-i çeşm-i siyeh-meste niçe hançer virür
- 6 Nağd-i dil şarf itse de yolında ağıyar-ı denî
Ol şeh-i hüsne nihâyet dilli bir defter virür
- 7 Bir hüner midür zer ü ziver fidâ itmek Belig
'Āşık-ı şādık olan yarin yolında ser virür

67. AE1 174 a, AE2 39 a, HP 11 a, RE 70 a, YT 32 b, KA 32 b

1 (b). cevvăleden: cevvăle-i RE, YT

2 (b). rüşenger: rüşengir RE

3 (b). ebre: yere YT

4 (a). kopsa: kobsa HP, RE

5 (a). peydâ: bî-dâr RE

-68-

Fā^c i lā tūn fā^c i lā tūn fā^c i lā tūn fā^c i lūn

- 1 Ne perîşânlıkda ne hengām-ı cem^c iyyetdedür
Dā^c imā cem^c iyyet-i hâtır refâhiyyetdedür
- 2 Pestden lâ-büd çıkar bālāya mürğ-i bāl-zen
Vāşıl-ı maqşūd olur her kimse iş himmetdedür
- 3 Virdi ārāyîş yine gülzāra şāh-ı nev-bahār
Her şükūfe bir qadeh almîş ele ^c işretdedür
- 4 İhtilāt ile hālel bulmaz dil-i vaḥdet-güzîn
Keşret-i ^c aksiyle mir^c at ^c ālem-i vaḥdetdedür
- 5 Feylesofānuñ şikest olmış bütün nāḥunları
Ḥall ü ^c aqd-ı kār-ı devlet hep yed-i rüşvetdedür
- 6 Bî-şafādur bīm-i hicr-i yārdan ^c ayn-ı vişāl
^c Āşıkuñ zevkı ümīd-i vaşl ile firqatdedür
- 7 Ter-zebān olmaz ğam-ı seyl-i havādişden ḥalāş
Ḥāk-lisān-ı dehen bî-güft u gū rāhatdadur
- 8 Yaluñuz ^c aşık degül mihr-i ruḥ-ı zībāsına
Dīde-i ḥirbā gibi āyineler ḥayretdedür

68. AE1 174 a, AE2 39 b, HP 15 a, RE 69 b, YT 32 b, KA 34 a

1 (b). hâtır refâhiyyetdedür: hâtır ruḥān f ahiyyetdedür RE

2 (a). bāl-zen: dil-zen RE

4 (b). Keşret-i ^c aksiyle mir^c at: aks ile mir^c at-i keşret RE

6 (a). Bî-şafādur: bî-vefādur AE1

7 (b). bî-güft ü gū: bî-güft-gū AE1, KA

- 9 Āşināyān şanmasun gūş eyleyüp nazmın Belîğ
Ma' nî-i bigâne hep dîvânçe-i Şevketdedür

-69-

Mef' ū lü fâ' i lā tū me fâ' i lü fâ' i lün

- 1 Dilden zebāna gevher-i ma' nā ' atıyyedür
Erbāb-ı tab' a bir ğazel-i nev hediyyedür
- 2 Ümmîd-i der-kenār ile mûy-ı miyān-ı yār
' Uşşāk-ı haste-ḥāle görünmez beliyyedür
- 3 Taş' ide başlayınca arak-çine büy-ı zülf
Takṭîr olan ruḥında ' arak ' anberiyyedür
- 4 Türkî zebānı eyle bu tarz ile intiḥāb
Elyak egerçi nazma zebān-ı derriyyedür
- 5 Bezm-i tarabda saña şeker çiynden Belîğ
Şîrîn-beyān-ı belde-i Kostantiniyyedür

9 (b). bigâne: dîvâne HP

69. AE1 174 b, AE2 39 b, HP 11 b, RE 70 b, YT 33 a, KA 31 a

2 (a). mûy-ı: mûm-ı RE

5. (a). çiynden: çigneden AE2, HP, KA / çinenden YT

-70-

Me fâ' i lün fe' i lâ tün me fâ' i lün fe' i lün

- 1 Gözümde kaçre-i hün-âbı sanmañuz nemdür
‘İzârum üzre aķar bende bilmezem nemdür
- 2 O şūh-ı muğ-beçenüñ hâli üzre müy-ı siyâh
Şigüfezâr-ı ruğında bağūr-ı Meryemdür
- 3 Ümîd-i şayd ile bu dâne dâne eşk-i niyâz
Döküldi dîdeden ol mürğ-i vahşîye yemdür
- 4 ‘Aceb mi dest-res olmazsa ehl-i ‘irfâna
Tanîn-i âhum ile çarğ-ı sifle sersemdür
- 5 Belîğ haķ bu ki nazmuñda başka hâlet var
Saña bu tarz ile eş‘âr-ı pāk mülhemdür

-71-

Müf te' i lün müf te' i lün fâ' i lün

- 1 ‘Āşîka şafrâ-yı heves renc olur
Aña devâ ğabğab-ı nârenc olur
- 2 Bâde-i pür-neş’edür âb-ı hayât
Pîr-i za‘îf içse anı genc olur

70. AE1 174 b, AE2 40 a, HP 14 a, RE 71 a, YT 33 a, KA 37 a

1 (b). bilmezem: bilmem RE

3 (b). döküldi: töküldi: HP, RE

4 (a). ehl-i: ___ RE / ile: ___ RE

5 (a). bu ki: ___ AE1

71. AE1 175 a, AE2 40 a, HP 15 b, RE 70 a, YT 33 a, KA 34 b

1 (b). devâ: dü RE

2. RE’ de 2. beyitten sonrası yok.

- 3 Ol büti gördükçe benümle raķīb
Çin-i cebin eyleyüp Efrenc olur
- 4 Hüsni ile pür olsa eger şeş ciĥāt
Böyle bir āfet-i şeş ü ya penc olur
- 5 Dilde ġamuñ eyler iken türktāz
Gevher-i aşķuñla yine genc olur
- 6 İki gözin keff-i terāzū idüp
Ehl-i bařar merd-i sūĥan-senc olur
- 7 Şiveyi öġrense sözindeñ Belig
Şehrümüzüñ dilberi pür-ġanc olur

-72-

Me fā^c i lün me fā^c i lün me fā^c i lün me fā^c i lün

- 1 Ne vaşl-ı yāre firşat ne belā-yı hirci tākāt var
Beni dil-ĥaste-i hecr itmede bilmem ne ĥikmet var
- 2 Nice tesķin ola seyl-āb-ı çeřm-i ĥūn-feřānumla
Benüm göñlüimde deryālar söyündürmez ĥarāret var
- 3 Ĥayāl-i dil-berī āzürde eyler ħorħarım şimdi
Ĥarīm-i dilde zīrā suziş-i nār-ı maĥabbet var

5 (a). türktāz: türk ü tāz HP

6 (a). gözin: gözüm RE (b). ehl-i başar: ehl-i hüner AE1, AE2, YT

7 (a). sözüñden : sözinden AE1, HP (b). pür-ganc: ber-ganc HP

72. AE1 175 a, AE2 40 a, HP 15 b, RE 70 b, YT 33 b, KA 37 b

1 (a). belā-yı hirci: belāya sabra HP, belā-yı sabra RE, YT, KA (b) hikmet: hālet AE1, AE2

- 4 Vişālūñle dil-i maḥzūnı mesrūr eyledüñ geldüñ
Efendim iştibāhum kalmadı sende kerāmet var
- 5 Eger ālūde-i ‘ işyān ise dāmānum ey zāḥid
Anı taḥḥir ider bī-intihā deryā-yı rahmet var
- 6 Kime bir serv-ķāmet sāye-endāz olsa ‘ālemde
Ĝam u ekdārdan āzādedür başında devlet var
- 7 Suḥan-gūyān-ı ‘ aşruñ nazmı mazmūdārdur ammā
Belīgā sözlerüñde hem nezāket hem selāset var

-73-

- Fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lūn
- 1 Yāre sırrın dil zebān-ı ķālden evvel virür
Sā‘ ile nātiķ cevābı lālden evvel virür
- 2 İstemez hiç vāsıṭa vaşl-ı nigār-ı teng-dest
Kālesin muḥtāc olan dellālden evvel virür
- 3 Fitne-ārā bir ķul oĝlı bī-emān gördüm bugün
Āb u tābı ğamzeye pinyālden evvel virür
- 4 Ķayıddan āzād idüp ol māh-peyker destüme
Zūlfini ser-rişte-i āmālden evvel virir

7 (b). Belīgūñ: Belīgā AE1

73. AE1 175 a, AE2 40 b, HP 16 a, RE 71 b, YT 33 b, KA 35 b

3 (b). Āb u tābı: Āb-ı tābı AE2, HP

4 (a). ol: o RE / destüme: destüm YT, KA

- 5 Dâdiş-i fitrîdür ehl-i şervete dâd u sited
‘Aql u rüşdi âdeme Hâk mâlden evvel virir
- 6 Meclisinde vaz‘ -i nâ-ber-câ kibâr-ı devletüñ
Tab‘ına şad renciş istişkâlden evvel virir
- 7 Bezm-i ğamda sâkî-i devrân dil-i pür-tâbuma
Câm-ı hûnı şîşe-i tebhâlden evvel virir
- 8 Feyz-i vicdânı ile rengîndür nazm-ı Belîğ
Hüsn-i tevfiğ-i Huda a‘melden evvel virir

-74-

Me fâ‘ ĩ lün me fâ‘ ĩ lün me fâ‘ ĩ lün me fâ‘ ĩ lün

- 1 Dem-â-dem meyl-i hûn-h‘ârî-i dildür meşreb-i dil-ber
Ki lâ-büd hûn ile rengin olur la‘l-i leb-i dil-ber
- 2 Ruğından hoy aqup zir-i zenağda pâyidâr olmuş
Mu‘allağ katredür mir‘ât-i tûb-ı ğabğab-ı dil-ber
- 3 O şûhuñ âfitâb-ı ‘ârızından feyz alır dâ‘im
Anıñçün nâz ider ğurşide ğâl-i kevkeb-i dil-ber
- 4 Tağarrub mümkün olmaz pîç ü tâba düşme cevrenden
Şağın mâr-ı siyâh-ı zûlf-i kecdür aqreb-i dil-ber

5 (a). fitrîdür: kaçırîdür RE, kaçırîñ YT / dâd u sited: dâd ber-sened HP (b). evvel: ___ RE

6 (b). istişkâlden: istiğâlden AE2, RE, YT

7 (a). tebhâlden: tebhâleden HP

74. AE1 175 b, AE2 40 b, HP 16 a, RE 71 b, YT 33 b, KA 40 a

1 (a). meyl: ___ HP

2 (a). hoy: müy AE2, cüy HP (b). katredür: katre-i RE

3 (a). şûhuñ: şûğım AE2

4 (a). olmaz : ___ RE / cevrenden: hicrinde HP, KA

- 5 Hüdā hūbān-ı kâfir-kîşden hıfz itsün ihvānı
Ki lâzım ehl-i ‘aşka iktidā-yı mezheb-i dil-ber
- 6 Yolında naqd-i cānın virse ‘āşık iltifāt itmez
Belīgā sīm ü zerden ğayrı yoğdur mağlab-ı dil-ber

-75-

Fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lūn

- 1 Nāzeninüm tıfl-ı nev-resdür ğad-i dil-cū çeker
Giderek anı görenler na‘ re-i yā hū çeker
- 2 Bender-i ğamda benüm gevher-fürüş-ı dürr-i eşk
İki keffe bir terāzūdur gözüm incü çeker
- 3 Cünbiş-i nāz ister ebrūda degüldür vesme şart
Yođsa taşvire muşavvir de güzel ebrū çeker
- 4 Ğālibā olmuş yine dil-teşne-i eşk-i niyāz
Ğayli demdür çāh-ı çeşmümde Ğayālūñ şu çeker
- 5 Kimi būs itmek murād eyler ruđın kimisi şem
Ol gülūñ dāmānımı geh o çeker geh bu çeker
- 6 ‘Āķibet vīrān olur her tünd-Ğūyuñ Ğānesi
Kim belā-yı niş-i zenbūrı yine kendü çeker

6 (a). iltifāt: i‘ tibār AE1 (b). sīm ü zer: sīm-i zer YT
75. AE1 175 b, AE2 41 a, HP 16 b, RE 71 b, YT 34 a, KA 35 b

1 (a). Nāzeninüm: Nāzenüm RE

2 (b). kefe: keff RE

4 (b). demdür: demde KA (b). çeşmümde: çeşmimūñ YT

6 (a). tünd-hüyim: tünd-huyūñ AE2, tünd-hünūñ AE1, tünd-hübūñ HP, RE ____

- 7 Bir elif çekse Belîğ eş' ârdan düzd-i suhan
Biñ elem peydâ olur güyâ tenümden mü çeker

-76-

Me fâ' i lün fe' i lâ tün me fâ' i lün fe' i lün

- 1 Şeherde çîn-i cebîn eyleme güle gül dir
Bu kavli ben mi dirüm gülsitânda bülbül dir
- 2 Görince vehle-i ülâda bâğbân ne disün
Şikenc-i zülf-i perişân-ı yâra sünbül dir
- 3 Lisâna almağa esbâb-ı 'ayşî tevbeliyüm
Mağalli geldi teğâzâ-yı kâfiye mül dir
- 4 Nice görince gül-i câmı olmasun bülbül
Şürâhi 'aşîka meclisde turma kulkul dir
- 5 Şebîh-i merdümek-i dîdedür o ben diyemem
Kimisi nokta dir ol hâle kimi fülful dir
- 6 Murâdımı diyemezsem miyân-ı meclisde
Beni kenâra çeker de o şüh-ı şengül dir
- 7 'Aceb mi olsa perişân şeherde sünbülveş
Belîğ-i gam-zede her gice âh kâkül dir

7 (a). düzd-i: verd-i HP (b). tenümden: nemden AE1, YT. Not: Bu gazelin 5, 6 ve 7. beyitleri RE' de yok.

76. AE1 176 a, AE2 41 a, HP 16 a, RE 72 a, YT 34 a, KA 39 b

1 (a). çîn-i cebîn: çîn ü cebîn AE2, eyleme: itme RE (b). dirüm: dirin RE

3 (a). 'ayşî: 'ayş AE2, YT

4 (a). gül-i: göñül AE2

5 (a). o ben: uyan RE, HP, YT

6 (a). diyemezsem: diyemez hem YT / miyân: kenâr-ı AE1

-77-*

Mef ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Bu mülk-i 'āriyetde kimüñ kār u bārı var
Bir bāzdur ki beftere almiş şikārı var
- 2 Bilmem ki n'eyle def' -i ğam itsün bu ehl-i dil
Bir bāde var anuñ da cihānda ğumārı var
- 3 Da' vā-yı 'aşka düşme gel ey müdde' i yeter
Ol gül-'ızara 'āşık-ı şeydā hezārı var
- 4 Gelmiş bu kārġāha o kālā-fürüş-ı nāz
'Uşşak-ı zāra ğam gibi bir yādigārı var
- 5 Ğamġin olur meşīme-i māderde sāf-dil
Dürc-i şadefde dürr-i yetimüñ ğubārı var
- 6 Āzürde olma ħatı gelürse ol āfetüñ
Bāġ-ı fenāda her gülüñ elbette ħārı var
- 7 Meyl-i kenār eyleme ġün gibi şubḥ u şām
Şehrilerüñ Belig' aceb iştiḥārı var

77. AE1 176 a, AE2 41 b, HP 10 b, RE 72 a, YT 34 a, KA 30 a

* Velehu AE, ħarfü'l-râ KA.

1 (b). beftere: peftere AE1, AE2, HP, YT, KA

2 (a). ki: ___AE1 (b). cihānda anuñda ğumārı var: anında cihānda ğumārı var AE1, AE2.

3 (a). düşme: düşse AE1

5 (a). sāf-dil: ehl-i sāf AE2, YT

-78-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ülfetūñ revnaķı meclisde eķibbādandur
Ma' nī te' lif-i ħurūfāt ile imlādandur
- 2 ' İbret al bezm-i mükāfatda ey ğurre mest
Ķadeĥūñ ħanını içdikleri mīnādandur
- 3 ' Anberīn-ĥāl-i ' izārı o bütūñ ğüyā kim
Derd-i serdef' ine yapışdurılan lādandur
- 4 İder elbette ĥüner şā' iri bālā-pervāz
Bāl u per mışra' -ı ber-cesteye ma' nādandur
- 5 Beñzedürse ne ' aceb zülfüñi eftīmūna
Bu ĥayāl-i ' aşık-ı dil-ĥastaya sevdāndur
- 6 Ķābil-i feyz olana ehl-i ĥüner buĥl itmez
Reng-i şeb-nem varaķ üzre ĥamrādandur
- 7 İĥtiyāruñla şaķın eyleme deryāya sefer
Mevci gör kim seferi sāĥile deryādandur

78. AE1 176 b, AE2 41 b, HP 17 a, RE 72 b, YT 34 b, KA 39 a

Not: HP nüshasında bu gazelin bulunduğu sayfa kenarında aşağıdaki beyit yer almış ve bu beytin yanında da şu ibare kaydedilmiştir: "İşbu beyt Belîğ-i merĥūmuñ beytine mazmūnda tev'emen müşābehet olmaķlıķdan":

Ĥazır ol bezm-i mükāfāta eyā mest-i ğurūr
Raĥne-i seng-i siyeh penbe-i mīnādandur

- 2 (a). mükāfatdan: mükāfatda HP, RE, KA
4 (a). şā' iri : şāġarı YT / bālā-pervāz: bālā-perdāz HP
5 (a). eftīmūna: eftīmūn YT
7 (b). Mevci: Mevc RE

- 8 Pākī-i şî' rüme ma' nāsı güvāh oldı Belîğ
Meryemüñ ' işmeti bürhānı Mesîhādandur

-79-

- Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn
- 1 Ol büt-i rakķāş güyā her yanın evvel kırar
Cünbiş eyler başķa her endāmı nazük bel kırar
- 2 Yāre hiç tingırdamaz ammā bozuktur ķorķarum
Bezm-i meyde ıokınur mestāne muırib tel kırar
- 3 Hāşre dek āyīne ıursa ĥod-be-ĥod olmaz şikest
Bir zaman mir 'āt-i dil kendi kırilmaz el kırar
- 4 Bād-ı āhumdan olursuñ münkesir ey naĥl-i nāz
Kim niĥāl-i nev-resi gülşende ekşer yel kırar
- 5 Cisini eyler hebā pīrānuñ elbet rūzigār
Kūzeyi herkes müdām olduķķa müsta' mel kırar
- 6 Bī-ser ü pādur felek ĥāıır nice alsun ele
Cāmı ĥıfz itmek murād itse Belîğā şel kırar

8 (b). Meryemüñ : MeryemKA / 'işmet-i: 'işmete HP, RE / bürhānı: bürhān-ı RE, bürhāna YT
79. AE1 176 b, AE2 42 a, HP 10 b sayfa HP de eksik, RE 73 a, YT 34 b, KA 30 b

2 (a). bozuktur: buruķdur KA

3 (a). ıursa: dursa YT

4 (a). olursuñ: olursañ AE2, YT, KA / naĥl-i nāz: naĥl ü nāz RE

5 (a). pīrānuñ: pīrāhenüñ AE2, pīrānın KA

6 (b). Cāmı: Cām RE

-80-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 'Azm idüp ŧanma 'adem mülkine ismi güm olur
Hāŧr olunca arayan ŧā' iri beytinde bulur
- 2 Beni ayırmağa bel bağladı senden cānā
Hānçerūñ anuñ içün böyle miyāna ŧoşulur
- 3 Hāmduŧr buse dirīğ itse o nev-rüste niḫāl
ŧabr idüp ğam yime her mīve zamān ile olur
- 4 Yanaŧup bezmde duḫt-ı reze başma nemegi
Zāhid incitme ki ŧurīdedür ol kıız bozılır
- 5 Biñ niḫān olsa da müŧküñ çıkar elbet koşusu
Rāz-ı 'aşkı ne kadar ŧaқlasa ādem tıyılır
- 6 Çekinür dil geze hūbān ile Oқ Meydānın
Qorқarum kim yine bir қаşı kemāna urılır
- 7 Gündüz 'uŧŧākı güzeller ŧoyar elbette Belīğ
Düzd-i kālā-yı viŧāl ol gice hūbān ŧoyılır

80. AE1 176 b, AE2 42 a, HP 17 b, RE 73 a, YT 34 b, KA 38 b

5 (a). müŧküñ: müŧkülūñ RE / koşusu: koşusu AE2, YT

6 (a). meydānın: meydāndan AE1 (b). kim: ___ HP

7 (b). düzd-i: derd-i HP

-81-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fa' ū lūn

- 1 Ehl-i hünerüñ reh-zen-i maşşüdü hünerdür
Kendü güheri seng-i reh-i āb-ı güherdür
- 2 Kesb-i hüner 'ālemde degüldür hüner ancak
Ehl-i hünerüñ qadrini bilmek de hünerdür
- 3 Būs-ı leb-i 'āşıkdan öper sīb-i zenaḥdān
Ol tāze niḥālüñ o qadar mīvesi terdür
- 4 Ruḥşār-ı dil-ārāda olan ḥāl-i siyeh-fām
Ḥ'ān-ı nemegīn-i ni' am-ı ḥüsne buberdür
- 5 Tennür-ı dilüñ āteşi rengin suḥanumdur
Her dāne noḡta dūd ile endüde şererdür
- 6 Ebrüyı temāşā eyle kec zülfini seyre
Ḥayl-i nazara egri kemer toḡrı memerdür
- 7 Dürr-i suḥanı nazma getürdükse Belīgā
Erzān anı nā-dāna virilmez bu güherdür

81. AE1 177 a, AE2 42 b, HP 17 b, RE 73 b, YT 35 a, KA 39 a
 1 (a). Kendü: Kendi AE1, AE2, HP, YT, KA
 3 (a). öper: erir HP, RE, KA, uçar AE1
 4 (a). hāl: hatt AE1 (b). biberdür: bu berdür AE1, püberdür YT
 5 (a). dilüñ: dilin AE1 (b). dūd: nūr AE1, hüd YT
 6 (a). Ebrüyı: Ebrü-yı AE2, RE (b). memerdür: kemerdür AE2
 7 (b). nā-dāna: nā-dānı AE1

-82-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Hayāl-i 'ārızuñ bu çeşm-i ḥasret-pişede güldür
Gözümde 'aks-i zülfüñ şışede bir deste sünbüldür
- 2 Elümde bir қaranfül 'arz idüp dil-dāra zann itdüm
Ruḥ-ı rengin-i yār āyinede 'aks-i қaranfüldür
- 3 Olur āzürde-ḥ'āb-ı sebze-i қālīçeden ol gül
Bisāt-ı gülşene naқş-ı münāsib çeşm-i bülbüldür
- 4 Cihānı başuma fikr-i dehānuñ teng ider ammā
Miyānuñ vaşfi eş'ārumda bir ince taḥayyüldür
- 5 Bozılmaz meclisi olmaz ḥumārı bāde-i 'aşkuñ
Nihāyet yok bu cāmuñ gerdişi devr ü teselsüldür
- 6 Nice zāhid baña hem-rāh ola seyr-i sülükumda
Benüm bār-ı dilüm ārāyiş-i düş-ı tevekküldür
- 7 Beligā Ḥaydar-ı Kerrāriyam ben 'arşa-i nazmuñ
Elümde Zü'l-feқār-ı ḥāme ṭab'um raḥş-ı Düldüldür

82. AE1 177 a, AE2 42 b, HP 18 a, RE 73 b, YT 35 a, KA 35 a

2 (a). āyinede: itse de HP, RE (b). yār: bār HP, YT

3 (a). āzürde-hvāb: āzürde-i hvāb KA (b). gülşene: gülşende RE

5 (a). olmaz: ___ AE2 / ḥumārı: ḥumār HP (b). cāmuñ: cāmın KA / gerdişi: gerdeni YT / devr ü: devr-i HP, RE, YT, devri AE2

7 (b). Elümde: elde KA / Düldüldür: dildir AE1

-83-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Bir gül oımsa anı gören kimse gr ne dir
Mir'āt-ı hüsn-i yār götürmez nedir nedir
- 2 Geldm bu deyr-i 'leme rind-i alenderm
Şaff-ı ni'l-i bezm ile bilmem şadır nedir
- 3 Her şubh mihr-i hk-i der-i yāra yüz sürer
Ol āfitāb-ı hüsn yanında bedir nedir
- 4 Ryuñ şabāh-ı 'ıyd saçuñ leyletü 'l-adr
Ĝayrı cihānda 'āşıkā 'ıyd u adr nedir
- 5 Mirrihi istese eridr bir niĝāh ile
Bilmez misin ol āfet-i devrān ne dir nedir
- 6 Destümden alduñ ol güheri virdüñ āhere
Ey çarh-ı sifle baña bu rütbe ĝadir nedir
- 7 Olmış şikeste keffe-i mizān adr-senc
Bu ār-sda şimdi bilinmez adir nedir
- 8 Şad-berg gl midür ki bu rengin ĝazel Belig
rāyiş-i hadika-i şehr-i Edirnedr

83. AE1 177 b, AE2 43 a, HP 17 b, RE 74 a, YT 35 a, KA 39 a

1 (a). oımsa: aımsa AE2, HP, RE, YT, KA / gr ne dir: dir ne dir AE2, HP, RE, YT, KA (b). nedir
nedir: nedir ___ RE

5 (a). istese eridr: eridr istese RE

-84-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Hālūñ hayāli merdüm-i dīdemde gizlidür
Bādām-ı çeşmüm ey gül-i ra' nā ikizlidür
- 2 Çıkmaz hayālī çıkısa dañi kendi sīneden
Göñlüm hadeng-i gamzeñ ile sizli bizlidür
- 3 Şordukça hastegāna şakız çigneyüp o şūñ
Dirmiş lu' āb-ı hoqqa-i la' lüm şakızlıdur
- 4 Piçide oldı nañl-i dil-i zāra zūlf-i kec
Ol nev-nihāl-i kāmēt-i ra' nā filizlidür
- 5 Berç-i sitemle nāra yaqar çatsa fülk-i dil
Āteşlidür o kāfir-i hūsn İngilizlidür
- 6 Eşkümle oldı perdesi kirbāsveş sefid
Güyā sevād-ı merdüm-i çeşm Aqdeñizlidür
- 7 Eyler güriz bulsa da yāri raqīb-i sek
Āhū-yı deşt-i ' işvedür ol yollı izlidür
- 8 Zerrāk-ı şehri ' avq ile tağliñ idüp Belig
Mañfice var ki meclis-i yārān bizlidür

84. AE1 177 b, AE2 43 b, HP 18 a, RE 74 a, YT 35 b, KA 39 b

1 (a). çeşmüm: çeşm AE1, AE2, YT

2 (a). kendi: kendü RE (b). ile: ___ YT

3 (a). Şordıkça: Şordırdıkça RE / çigneyüp: çiyneyüp AE1 (b). hoqqa-i: hoqqa RE, YT

4 (b). ol: o HP

5 (a). yaqar: baqar YT, KA (b). o: ol AE2

6 (a). kirbāsveş: kirpāsveş RE (b). çeşm Aqdeñizlidür: çeşmüm deñizlidür HP, RE, KA

7 (a). bulsa da: buse de RE / seg: seng RE

8 (a). şehri: şehre RE (b). bizlidür: pizlidür AE1, AE2, RE, YT

-85-

Fe' i lā tūn fe' ilā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Gāh peymāne vü geh sübħa-i şad-dāne çeker
Zāhidi şevķ ile gör dem çeker ammā ne çeker
- 2 'Āşık-ı ħaste-dilūñ bezmine gelse o tabīb
Dem olur ħātır içün şīşe vü peymāne çeker
- 3 Pāk-bāz 'āşık u ma' şūķda ħiç şerm olmaz
Şem'-i bezmi 'ālenen sīneye pervāne çeker
- 4 Bāğ-ı 'ālemde müyesser mi olur 'ayş müdām
Lāle vü gül sīnede bir tolu peymāne çeker
- 5 Ķaħramānlar çekemez boynına alup cānā
Yine zencīr-i ser-i zūlfi bu dīvāne çeker
- 6 Dāne-i ħāli 'izārında ķomaz ħaţţ-ı siyāħ
Ķiştzāra gelicek mürçeler dāne çeker
- 7 Daği bend olmadı dil ħalķa-i tāra muħkem
Ķorķarım zūlfine ol ħonca-dehen şāne çeker
- 8 Neş'e-i bāde ile gerdiş-i çeşm itse o şūħ
Mest olur anı gören na'ra-i mestāne çeker
- 9 Āferīn tab'ına var ise ciħānda gelsün
Levħ-i pāke ķalemi böyle Belīğāne çeker

85. AE1 178 a, AE2 43 b, HP 16 b, RE 74 b, YT 35 b, KA 35 b

1 (a). şevķ ile: şevķle YT, KA

2 (a). dilūñ: dilin AE1 (b). şīşe vü: şīşe-i HP, RE, YT

3 (b). bezmi: bezm RE

7 (a). dil: ol HP, KA (b). zūlfine: perçeme KA / şāne: dāne KA

8 (a). Neş'e-i: teşne-i AE2

-86-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Āyet-i hūsnī dil-i şeydā güzel tefsīr ider
Kıışsa-i zülfe ser-āğāz eylese zencīr ider
- 2 Gördi mir'āt-ı muşavver beñzemez āyīneye
Ol bütī bütger nice itmez hicāb taşvīr ider
- 3 Yağdı berķ-i ķaķır ile bu demde ol āfet-nigāh
Göñlümi yap yap Sitānbul gibi kim ta' mīr ider
- 4 Toğru söyle olmasa 'ālemde pīr-i mey-fürüş
Var mıdur def'-i ğama dünyāda bir tedbīr ider
- 5 Der-hayāl itdikçe gül-berg-i ruķuñ bu çeşm-i ter
Şiše-i inbīķ-i dilden gül şuyı taķtīr ider
- 6 Kābil-i feyz olsa bir ādem lisān-ı hāl ile
Ders-i 'aşķı aña her berg-i çemen taķrīr ider
- 7 İtme tedbīründe noķşān ger taķdīründür iş
Hūsni tedbīr ile emründe Hūdā tāķdīr ider
- 8 Va' d-ı pūç-ı mūn' imān-ı 'aşrı engüş-i Belīğ
Şafha-i mīnāya eşķ-i çeşm ile taķrīr ider

86. AE1 178 a, AE2 44 a, HP 17 a, RE 74 b, YT 36 a, KA 38 a

1 (a). Āyet-i hūsnī: Āyet-i hūsnī RE / dil-i: dili RE

2 (b) nice itmez hicāb: hicāb itmez nice HP, RE, KA (b). bütī: büt-i RE

3 (a). Yağdı : Bağdı HP, RE / ķaķır ile: ķaķırıyla RE, YT / bu: bir AE2, HP, RE, YT, KA

4 (a). 'ālemde: hālimde YT (b). pīr-i: pīri RE

8 (b). mīnāya: mīnāna HP, YT

-87-

Me fâ' i lün fe' i lâ tün me fâ' i lün fe' i lün

- 1 Keşide tiğ-1 kazâ gamze-i cefâ-cûlar
İki gılâf-1 siyehdür yanuñda ebrûlar
- 2 Görince sâye-i zülfinde şanma dâne-i hâl
Dökildi gülşen-i ruhsâra tohm-1 şeb-bûlar
- 3 Sipâh-1 hâlden eyler güriz kaçre-i hoy
Ki tutdı 'arşa-i iqlim-i Rûmı Hindûlar
- 4 Hülâşa çäre görüñ şâne zülfine tolaşur
'Azîm başına kayd oldı ol bütüñ mûlar
- 5 Cihânda medh idecek haţţ-1 yâr var ancak
Ne kara günlere kaldı yazık suhan-gûlar
- 6 Belîğ 'aceb mi görenler kalursa hayretde
Bu nazm-1 pāk-i selise turur ağan şular

87. AE1 178 b, AE2 44 a, HP 17 a, RE 75 a, YT 36 a, KA 38 b

1 (b). yanuñda: yanında AE2, HP, RE, YT, KA

2 (a). hâl: hâlî AE1

3 (a). sipâh: siyâh HP, YT, KA / hoy: cûy RE

4 (b). ol: o RE / bütüñ: neyüñ HP

Ḥarfü 'z-zā

-88-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Dehen-i teñgine ol dil-berūñ inşā şıǵmaz
Şıǵsa da incelür elfāzına ma' nā şıǵmaz
- 2 ǰulzüm-i dānişi ḥātır olamaz bahr-i muḥit
ǰadeḥūñ ḥavşala-i tengine deryā şıǵmaz
- 3 Baǰsa āyineye hengām-ı taḥayyürde nigār
Tengdür aǵzına engüşt-i muḥannā şıǵmaz
- 4 ǰıfl-ı nev-rüsteyedür toǵrusı meylim zīrā
Benüm āǵuşuma ol kāmēt-i bālā şıǵmaz
- 5 'Aşǵ bir miḥrdür olmaz dil-i zāhid pervāz
Āşiyān-ı zaǵana beyza-ı 'Anǵā şıǵmaz
- 6 Teng olan dil olamaz ḳābil-i güncāyiş-i 'aşǵ
Çeşm-i bī-merdümeḳ-i süzene dünyā şıǵmaz
- 7 Şişe-i pūç-ı felekden mey-i 'ayş umma Belig
Bagal-ı rind-i ğam-endüza o mīnā şıǵmaz

88. AE1 178 b, AE2 49 b, HP 21 b

2 (a). bahr-i muhit: cümle muhit HP

4 (a). toǵrusı: toǵrusı HP

-89-*

- Me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün
- 1 Cihānda rāst-kīşān-ı maḥabbet kām-bīn olmaz
Ki engüşt-i şehādet mazḥar-ı zīb-i nigīn olmaz
 - 2 Esīr-i fırşat olmak bā' iş-i naqş-ı ḥamiyyetdür
Güzergāh-ı 'aduvda merd-i kāmīl der-kemīn olmaz
 - 3 'Aceb mi cāy-ı dūrı gösterürse dūr-bīn aḳreb
Ḥayāle menzil-i maqşūdı almaqla yaḳīn olmaz
 - 4 O merdüm-zāde her-cāyī bulunmaz resm ü rāhından
Reh-i āmed-şud-ı nezzārede naqş-ı zemīn olmaz
 - 5 Ḳarışmaz kerkesān-ı lāşe-h'ārın ḥayline 'Anḳā
Anuñçün rind-i 'āşık ehl-i dūnyāya ḳarīn olmaz
 - 6 Dehān-ı tengine şaḳḳ olmadan ḥarf olsa küncīde
Selāmetde o şūhuñ erre-i dendān-ı sīn olmaz
 - 7 Rūsüm-ı 'ilmle gītmez denā'et ṭab'-ı nā-kesden
İremārāyiş-i elvān ile ḥuld-i berīn olmaz
 - 8 Degüldür mürğ-i zīrek ḥīle-i şayyāddan ḡāfil
Nevāzişgüne 'āşık mekr-i dūşmāndan emīn olmaz

89. AE1 178 b, AE2 44 b, HP 18 b, RE 76 b, YT 36 b, KA 41 b

* Velehu fi-ḥarfi 'z-zā AE2, ḥarfi 'z-zā YT

2 (a). naqş-ı: naqz-ı HP, RE

3 (a). 'aceb mi: 'abeşdür AE2, HP, RE, YT, KA(b). Ḥayāle: Ḥayāl-i RE / almaqla: almaqla HP, RE, almaqla YT

4 (b). resm-i rāh: resm ü rāh AE1 (b). zemīn: nigīn AE1, YT

5 (a). lāşe-h'ārīn: lāşe-h'ārūñ HP, RE, lāşe-h'ārın KA

7 (a). ilmle: ilm ile HP, YT

8 (b). 'āşık: ḡāfil HP, RE, YT, 'āşık KA

- 9 Belîğ ārāmgāh-ı maḥlaşa mi' mār-ı ṭab' umdan
Müheyyā-kerde böyle dil-güşā beyt-i metin olmaz

-90-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Sa' ādet-dīdegān iḳbāl ile dūnyā-perest olmaz
Ki mey-ḥ'ār-ı kühen bir iki sāğar meyle mest olmaz
- 2 Beni rüz-ı ecel şerm-i günehdür zār iden yoḥsa
Reg-i tār-ı nefesālūde-i bāng-i şikest olmaz
- 3 Çeker mevc-i hevā her zerre ḥākin rişte-i naẓma
Beyābān merg-i şahrā-yı fenānuñ ḥāki pest olmaz
- 4 Göñül şāf olsa sevdā-yı ciḥāndan pāk olur zīrā
'İbādet-ḥāne-i İslāmiyānda büt-perest olmaz
- 5 Olur nā-cestē zīnet-āver-i menzilūñe maḳşūd
Kemān-ı tīr-i āh-ı 'āşıḳa imdād-ı şest olmaz
- 6 Anuñ kim şevḳ-i ma' nā olmaya ṭab' ında cūş-āver
Belīgā neş'e-dār-ı bāde-i bezm-i elest olmaz

90. AE1 179 a, AE2 44 b, HP 18 b, RE 77 a, YT 36 b, KA 42 a

2 (a). rüz: zūr AE1, AE2, YT / şerm: nerm-i YT / zār: māt AE1, AE2, YT

4 (b). büt-perest: put-perest AE2, RE, KA

-91-

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn

- 1 Hâyâlûñ tâ ki mevcûd ola dilde inqılâb olmaz
İçinde hânenüñ bir şâhib oldukça harâb olmaz
- 2 O la' l-i terde yok teb-hâle hergiz âfet-i tebden
Ki cünbiş eylemekle âb-1 gevherde habâb olmaz
- 3 Degüldür çeşm-i câna perde dâğ-1 sine-i şâfim
Nazarda pişgâh-1 dideye 'aynek hicâb olmaz
- 4 O mihr-i evc-i hüsnüñ mişlini bulmak ne mümkündür
Güneş bir dânedür 'âlemde iki âfitâb olmaz
- 5 Kemergâhında müy-1 zülfi yâ bir sâye-yi müdur
Miyân olsa miyânda hîç bu rütbe piç ü tâb olmaz
- 6 Şikâyet nâ-be-câdur itse der-bânından 'âşık kim
Harîm-i yâre cennet didi cennetde 'azâb olmaz
- 7 Habâbâsâ sebük-bârân-1 dâmen-çide bî-pervâ
Girerse bahr-i hûna dâmen-âlüd-1 hizâb olmaz
- 8 Belîğ ol bargehde himmet-i pîrâna muhtâcuz
Vesîle olmadukça bir kibâra intisâb olmaz

91. AE1 179 a, AE2 45 a, HP 21 a, RE 77 a, YT 37 a, KA 44 b

1 (a). mevcûd: mûd RE

3 (b). 'aynek: 'aynûñ HP

4 (a). mihr-i: mihr ü RE / hüsnüñ: hüsnin KA

5 (a). miyân: miyâna HP

-92-

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn

- 1 Teĥî-dest 'âşık-ı bî-çâreden dil-ber selâm almaz
Kibâr-ı 'aşr ile hem-meşreb olmuş iltiyâm almaz
- 2 Biraz da tîğ-i ğadri der-niyâm it âzmâyişden
Mücerrebdür bu kim ğaddâr olan dünyâda kâm almaz
- 3 Teġâfûl gösterüp şermende-i ihsân ider yoĥsa
'Aduvden merd olan fırsat deminde intikâm almaz
- 4 Çeken derd-i ĥumârı neş'e-i pâder-rikâbından
Elinden sâķi-i gül-çihrenüñ minnetle câm almaz
- 5 Dem-i vuşlatda el çek dür-bâş-ı nâzdan ey şûĥ
Girince müşterî bir bâġa şeftâlû-yı ĥâm almaz
- 6 Bulınca ĥaĥt-ı sebz ü ĥâl-i nîli bâġ-ı cennetde
O nahl-i nâz-perver dūşına bâr-ı nizâm almaz
- 7 Belîġ erbâb-ı nazma ĥâksârı 'ayn-ı şöhretdür
Ki makta' safhada pest olmayınca böyle nâm almaz

92. AE1 179 b, AE2 45 a, HP 19 a, RE 77 b, YT 37 a, KA 44 a

Not: RE nüshasında bu gazelin bulunduğu sayfanın kenarında şu beyit yer almaktadır:

Bu vaz-ı dil-firîbe bakma kim bâzâr-ı vuşlatda
O dil-ber 'işve şatmaz dest-i 'âşıkdan müdâm almaz

1 (a). bî-çâreden: bî-çâre RE

2 (a). biraz: birez HP, RE

4 (b). çihrenüñ: çihrenin KA

5 (b). şeftâlû-yı: şeftâ-yı RE

6 (a). Bulınca: Bulunmaz AE2, HP, RE, YT / ĥaĥt-ı: ĥaĥt u YT/ cennetde: hüsünden AE2, RE , hüsünde HP (b). dūşına: dūšta AE2

7 (a). ĥâksârı: ĥâlsârı HP, ĥâk-sây YT (b). nâm: tām AE2 / safhada: safhadur YT

-93-

Me fâ' i lûn fe' i lâ tûn me fâ' i lûn fe' i lûn

- 1 Miyân-ı bezme gel ey muṭrīb-i ğazel-perdâz
Ki tâziyâne-i şevḳ ola şu' le-i âvâz
- 2 Meger ki bedraḳa-yı şu' le-tâb-ı âhumla
Beni ḥaḳîḳate vâşıl ide bu râh-ı mecâz
- 3 Pür eyle ol mey-i pür-rengi câma ey sâķî
Ki dil-şigâf ola mevci mişâl-i nâḥun-ı nâz
- 4 Meger ki cūşîş-i pür-tâb-ı meyle şevkümden
İdem bu ṭârem-i vaḥşet-serâydan pervâz
- 5 Teselsül-i naġamât eyle ey muġannî-i şūḥ
Ki ḳaṭ' olur naġamât ile râh-ı dūr-ı ḥicâz
- 6 O rûtbe mürîş midür bu meclise şūfi
Ki mürġ ider ḳafes-i âhenîn ile pervâz
- 7 Benân-ı ḥâme Belîġâ ciḥânı mest eyler
Olursa perde-ber-endâz-ı rûy-ı şâhid-i râz

93. AE1 179 b, AE2 45 b, HP 19 a, RE 77 b, YT 37 a, KA 43 a

2 (b). hakikate: hakika HP

3 (a). eyle: eyleye HP / pür-rengi: bî-rengi HP, RE, KA

5 (a). Teselsül-i : Teselsül-i RE / muġannî-i: mu' annî HP

(b). hicâz: mecâz HP, RE

7 (b). perde: yerde HP, YT / şâhid-i: hid RE / bâz: nâz KA

-94-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Kıpıldı dīde-i maḥcūb-ı yāre mürġ-ı niyāz
Ki çeşm-i dūḥte-pervāz ider şikāra bu bāz
- 2 Çekildi seyl ile deryā-yı kılzūme ḥas ü ḥār
Beni ḥakīkate işāl ider bu 'aşk-ı mecāz
- 3 Ḥabāb mānī' -i cūş-ı muḥīṭ olursa eger
Olur bu miḥr-i ḥamūşī niḳāb-ı çihre-i rāz
- 4 Dūṭāḳ-ı ḥam-şode-i ebrūvāndan ġayrı
Revā degıldür iki kıbleye kılınsa namāz
- 5 Hevā-yı dīde-i müjġānuñ öldürür beni kim
Olur ḳanāre-yi murġ-ı hevā-yı çengel-i bāz
- 6 Bu ḥande-i şekerīn ile piste-i nāzuñ
Yeter nevāle-i sūzişger-i gülü-yı niyāz
- 7 'Aceb bu sāḥa-i mātem-serāy-ı 'ālemde
Şarīr-i ḥāme-i meydür ḥande-i suhān-perdāz
- 8 Belīġ nādire-ġūyān-ı evc-i ma' nādan
Kime müsā' ade itdi bu çarḥ-ı sifle-nüvāz

94. AE1 180 a, AE2 45 b, HP 19 a, RE 78 a , YT 37 b, KA 41 b

1 (a). Kıpıldı: ḳalmadı KA (b). çeşm-i: çeşm ü AE2 / duḥte: duḥte-i HP / bāz: nāz YT

2. (a). kılzūme: kılzūm-i HP, kılzūm ü YT (b). ḥakīkate: ḥakīka HP, ḥakīkat RE

3 (a). Ḥabāb: Cenāb HP (b). miḥr-i: miḥr ü RE / niḳāb-ı: necāt-ı RE / rāz: nāz KA

4 (a). ḥam-şode-i: ḥam-şide-i RE, ḥam-şode HP (b). Revā degıldür iki kıbleye kılınsa namāz: Mahāldür iki mihrāba kābil ola namaz HP, RE, KA

5 (a). Hevā-yi: Hem-vāre-yi YT, KA / müjġānuñ: müjġānı RE

6 (a). piste-i : biste-i RE, beste-i HP / nāzuñ: nāzım AE1, AE2, YT (b). sūzişger-i: sūziş şeker HP

-95-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Ğam-ı dünyāyı cānā şanma kim rind-i ciḥān çekmez
Hele ben çekdüğüm miḥnetleri kūh-ı girān çekmez
- 2 Şakın nā-dāna açma ḥoḳḳa-i ser-beste-i rāzuñ
Seni çāh-ı belādan ey dil iḥvān-ı zamān çekmez
- 3 Kālur şeb-nem gibi şāf olmayan ḥāk-i mezelletde
Ki her bir çatreyi eflāke miḥr-i āsumān çekmez
- 4 Mezāk-ı rind-i 'ālī-himmeti ey ḥ'āce benden şor
Çeker her zaḥmeti 'ālemde ammā bār-ı imtinān çekmez
- 5 Dü ebrū-yı sitem-perverle ol ğaddārdan ğayrı
Girüp meydāna bir merd iki tiğ-i ḥūn-feşān çekmez
- 6 Niḥānī buldığın zāhid çeker ammā ki zāhirde
Elinden sākī-i gül-çihrenüñ rıtl-ı girān çekmez
- 7 Belīg-i zārı nā-şād eyleyüb ağıyarı şād itdūñ
Bu güne vaz' -ı nā-ber-cāyı ḫab' -ı nüktedān çekmez

95. AE1 180 a, AE2 46 a, HP 19 b, RE 78 a , YT 37 b, KA 43 a

2 (a). ser-beste: pereste YT

3 (b). her: bir HP

4 (b). zaḥmeti: minneti AE2, HP, YT, miḥneti RE/ ammā: __ AE1 / bār: ____, AE2, HP, RE, YT , KA

6 (b). Elinden: Elinde RE

7 (a). zārı: zār RE

-96-

Me fā' i lūn me fā' i lūn fe' ū lūn

- 1 Ne yapsun berhemen taşviri ānsuz
Görüp yarı yıkıldı hāke cānsuz
- 2 Ruḥından büse-çin ol gāh u bī-gāh
Ki cennetde olur mīve zamānsuz
- 3 Nice raḥm eylesün 'uşşāka ğamzeñ
O bir cellād-ı ḥünīdir amānsuz
- 4 o bend itsün zebān ol çeşm-i sāḥir
Anuñla söyleşür 'āşık zebānsuz
- 5 Güzelde şart olan āşār-ı āndur
Göñül meyl eylemez ḥübāna ānsuz
- 6 Ne ğam geh kaḥr iderse geh nevāziş
Ki dā'im sūd olur mı hiç ziyānsuz
- 7 ırāş-ı dāġa ser-tiz eyle nāḥun
Revāyic bulamaz zer imtiḥānsuz
- 8 Yanumdan geçme sūr'atle gel 'ömrüm
Baña raḥm eyle pīr oldum cevānsuz

96. AE1 180 b, AE2 46 b, HP 20 b, RE 78 b, YT 37 b, KA 41 a

1 (a). berhemen: behremīn HP (b). Görüp yarı yıkıldı hāke: Görüp hāki yarı yıkıldı YT

2 (a). Ruḥından : Ruḥında RE / büse-çin: pūse-çin RE

4 (a). çeşm-i: çeşmi AE2, YT

5. AE2'de, HP'de RE'de, YT'de ve KA'da 6. beyitle yer deġiştirmiştir.

6 (b). __ AE1

7 (b). revāyic: revāyiş AE2, HP, RE, YT, KA

8 (a). Yanumdan : Yanumda AE1, RE / geçme: geçse YT / sūr'atle gel: gel sūr'atle AE1

- 9 Nazar kııl 'āşık-ı mehcūra bir kez
Eger ten görmek isterseñ revānsuz
- 10 Belîğ üftādegān-ı hānumānsuz
Cihānı n 'eyler ol şūh-ı cihānsuz

-97-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Zerre miqdārı dehānın yā olur yā olmaz
Olmasa mihr-i ruḥuñ kimse nişānın bulmaz
- 2 Sebzi-ı haṭ başdı ruḥ-ı yāri bulınsa ne 'aceb
Bāğınuñ sebze-yi biğānesini kim yolmaz
- 3 Ruḥ-ı dil-dāra henüz geldi haṭṭ-ı fitne-eşer
Dile vahşet virür ammā o kadar qorqulmaz
- 4 Dā'imā gülşen-i ḥüsnüñ qorur ol çār-ebrū
Çār-ı faşl içre bu bağın güli hergiz şolmaz
- 5 Ab-rū dökme şakın yoq yere kim cem' a düşüp
Ne kadar sa'y olınsa dökilen kap tolmaz
- 6 Sāye-perver güzelüñ vaşlına meyl itme Belîğ
Zir-i sāye şecerüñ mivesi şir'in olmaz

9 (b). isterseñ: istersen AE1, RE

97. AE1 180 b, AE2 46 b, HP 21 a, RE 79 a, YT 38 a, KA 44 a

1 (a). dehānın: dehānuñ AE2, HP, RE, YT, KA (b). nişānın: nişānuñ KA

2 (a). bulınsa: yolınsa AE2, YT, KA (b). yolmaz: bulmaz HP, YT

3 (b). vahşet: dehşet AE2, RE, KA

4 (a). ḥüsnüñ: ḥüsnin AE2, RE, YT, KA (b). bağın: bağun HP, RE

5 (a). rü: ___ AE2, YT / dökme: tökme RE (b). dökilen: tökilen RE

6 (a). güzelüñ: güzelin AE1 (b). şecerüñ: şecerin AE1, AE2, YT, KA

-98-

Me fâ' i lûn me fâ' i lûn me fâ' i lûn me fâ' i lûn

- 1 Dilinden zâhidân-ı gûşe-gîrûñ hiç heves gitmez
Geline 'ankebütüñ âşiyânından meges gitmez
- 2 Degül kâşîd diyâr-ı yâra bîm-i berķ-i ķahrından
Mişâl-i mürġ-i âteş-dîde per ol semte ses gitmez
- 3 Gülü-gîr oldu bî-mey mevc-i gam her bir reg-i cāna
Ki seyl-âb olmayınca gûşelerden ħâr u ħas gitmez
- 4 Miyân-ı yâra mânend-i kemer-bend olmuşum zîrâ
Vasať-ķarân-ı ehl-i bîniş aslâ piş ü pes gitmez
- 5 O şūhuñ bezm-i pür-şevķinde görse 'âşîķ-ı zârı
Raķîb-i nâ-kesûñ ol dem başın ħançerle kes gitmez
- 6 Mişâl-i ħâl-i nîlî bir zamân farť-ı letâfetden
'İzârında nuķûş-ı pây-ı âşâr-ı meges gitmez
- 7 Bu maķtelgeĥde ekşer 'âşîķın başı gider ammâ
Serinde âh-ı âteşnâkden bir âl fes gitmez
- 8 Sürer elbette fikr-i fâsidi dilden mey-i gülgün
Ki iĥrâc itmeyince ħâneden düzdi 'ases gitmez

98. AE1 181 a, AE2 47 a, HP 19 b, RE 79 a, YT 38 a, KA 42 b

1 (a). gûşe-gîrûñ: gûşe-gîrin AE1, AE2, YT, KA (b). 'ankebütüñ: 'ankebütin: AE1

2 (a). yâra: yâr YT

3 (b). gûşelerden: guşelerden AE2, YT, KA, gücelerden HP, RE

5 (a). şūhuñ: şūhın AE1, AE2, YT, KA / pür: ___ YT (b). nâ-kesûñ: nâ-kesin KA

7 (a). 'âşîķın : 'âşîķuñ HP, RE (b). âteşnâkden: âteşnâk YT

- 9 Resendür medd-i ihsân u kerem huddâm-ı mîrâna
Şikârî-i devende şaydgâha bî-meres gitmez
- 10 Nice 'âlemde şem' -i âhı pinhân eylesün 'aşık
Bu râh-ı tîreden bî-şu' le-âvâz-ı ceres gitmez
- 11 Kâlır nâ-puhtegân der-bend-i 'aşk âğzında bî-reh-ber
Şusuz râh-ı gülûdan mîve olsa nîm-res gitmez
- 12 Reh-i h'âbîde oldı haylî demdür câdde-yi feryâd
Ki semt-i nâle-i mazlûma bir feryâd-res gitmez
- 13 Vaşanda ba' d-ezîn bî-berk ü telh-âşâm olan mürgûñ
Dimâğından hemîşe lezzet-i künc-i kafes gitmez
- 14 Yazıklar sa' ye kim mânend-i müy-ı çînî-i müdâr
Gönülünden piç ü tâb-ı rîşte-i nahl-i heves gitmez
- 15 Hâyâlî şem' veş tâb-efgen oldı ol bütüñ likîn
Bu esnâda harîm-i sîneden bir dem nefes gitmez
- 16 Nice ehl-i suhan tab' -ı Belîge olalar pey-rev
Ki cevlân-gâh-ı evc-i şâh-bâza kerkenes gitmez

9 (a). ihsân u kerem: ihsân-ı kerem HP, RE, KA / mîrâna: mîzâna AE2

11 (b). gülûdan: gülûda AE1, AE2, YT

12 (b). semt: âh AE1, AE2, ___YT

13 (a). bî: ___YT / berk ü telh: berk-i telh-i RE / mürgûñ: mürgân AE1, AE2, YT, mürgün KA
(b). dimâğından: dimâğında AE2, YT, KA

14 (b). piç ü tâb-ı: piç-i tâb-ı KA

15 (a). oldı: ___AE1 (b). nefes: kafes KA. Bu beyitten sonra RE'de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Cenâb-ı Râtıb-ı düstür-ı ihsân-perverüñ el-hâk
Kenâr-ı kulzüm-i cüdından aslâ teşne gitmez

16 (b). şâh-bâza: şâh-bâz HP

-99-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Fūrūğ-1 kaçtre-i āb-1 güher deryā-yı pür-cüşuz
Dem-ā-dem vākıf-1 esrār-1 'aşkuz mest-i medhüşuz
- 2 Hābābāsā binā-yı 'ayşı ber-bād eyleyüp evvel
Mişāl-i gird-bād-1 deşt-i miñnet-hāne ber-düşuz
- 3 Firīb-i vaz' -1 mağlūbāneden şād eylerüz ammā
Mükāfāt-1 'amelde düşmene hūn-1 Siyāvüşuz
- 4 O şūhı şem'-i bālīn eyledük kāşāne-i ğamda
Meded incitme ey hummā-yı firķat şimdi nā-ħoşuz
- 5 Niħād-1 düşmene bir niş-i zehr-ālūd iken her dem
Revānī-i suħanla ehl-i şab' a çeşme-i nüşuz
- 6 Belīğā süsenāsāda zebānuz gerçi 'ālemde
Nevā-yı 'aşķa ammā gül gibi ser-tā-ķadem güşuz

99. AE1 181 a, AE2 47 b, HP 19 b, RE 79 b, YT 38 b, KA 42 a

1 (a). gevher: güher AE1, AE2, YT (b). mest-i medhüş: mest ü medhüş HP, RE, KA

3. Bu beyitten sonra RE nüshasında aşağıdaki beyti yer almaktadır:

Olup mā' il hevā-yı nefse mānend-i ħabāb ey dil
Bizi leb-rīz-i deryā-yı ħaķīķat şanma pek boşuz

4 (a). şūhı: şūh RE, YT / ğamda: dilde RE. Ayrıca bu beyitten sonra RE'de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Bu bendergāh-ı ğamda fāriğuz fikr-i iķāmetden
Hemān incitme ey hummā-yı fūrķat şimdi nā-ħüşuz

5 (a). Niħād-ı: Niħādı AE1

6 (b). güşuz: cüşuz KA

-100-

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn

- 1 Dem-i âhîrde gelse yâr-ı cānum sînedēn çıkmaz
O meh tûrduqça 'aksi hāne-i āyînedēn çıkmaz
- 2 Rehā bulmaz bûtān-ı sîm-ten dest-i ekābirden
Girān-ķadr olsa gevher bir daḥî gencînedēn çıkmaz
- 3 Beni āzāde ķılsa pîrlik 'aşķ-ı cevānîden
Yine haķķ-ı velā bu bende-i dîrînedēn çıkmaz
- 4 Çekilmez laḥt-ı dilden 'uķde-i peykān-ı dil-dûzuñ
Ki tār-ı pergere ḥall olmayınca pînedēn çıkmaz
- 5 Bu ğayretler ķurıtdı ķanını pîr-i ḥarābatuñ
Ki vā' iz rûz-ı ŧenbih meclis-i āzînedēn çıkmaz
- 6 Saña teŧyî' a cānā bend bend-i a' zā çıkar ammā
Ķıyamet ķopsa 'aşķuñ sîne-i bî-ķînedēn çıkmaz
- 7 Baḥār eyyāmıdur dilden Belîgā ŧāhid-i maẓmûn
Gûzargāh-ı ḥayāle bilmezem anı neden çıkmaz

100. AE1 181 b, AE2 47 b, HP 20 a, RE 80 a, YT 38 b, KA 43 b

3. beyit YT'de yoktur.

4. AE2'de ve RE'de 5. beyitle; HP'de ve KA' da 6. beyitle yer deĝiŧtirmiŧtir. (a). laḥt-ı: saḥt-ı AE1, mihnet AE2.

5 (a). pîr-i: ehl-i AE2 (b). rûz-ı ŧenbih: rûz-ı ŧeb AE2

6. YT'de 5. beyitle yer deĝiŧtirmiŧtir. (a). bend bend-i bend yiter YT / çıkar: çıkmaz HP, çıksın YT. Ayrıca RE'de bu beyitten, KA'da ise 5. beyitten sonra aŧaĝıdaki beyit yer almaktadır:

Esîr-i hırķā-i teẓvir olan nā-puhtegāndur hep
Sefercel ḥām iken hîç hırķa-i peŧmînedēn çıkmaz

7. YT'de 6. beyitle, KA'da 8. beyitle yer deĝiŧtirmiŧtir.

-101-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Pür olsa şafha-i āyineden cevher cilā çıkmaz
Haṭ-ı ruhsāruña yüz virme ey meh-rū şafā çıkmaz
- 2 O rütbe ketm ider āşār-ı tīgūñ zahm-ı ' aşık kim
Dehān-ı şerḥadan ḥūn-ābe tā rüz-ı cezā çıkmaz
- 3 Eşer qalmaz dil-i saht üzre teşrīf-i ḥayālinden
Biraz ḥāk-i zemīn nerm olmayınca naqş-ı pā çıkmaz
- 4 Felek maḥv itsede rengīnī-i dildārı reşkinden
Derūnımda ebed dest-i ḥayālinden ḥınā çıkmaz
- 5 Göñülden sırrın ifşā eylemez pīr-i küḥen zirā
Sebū-yı köhnedden terşih idüp bir katre mā çıkmaz
- 6 Dil-i şad-pāre itmez serzenişden nāle vü feryād
Toḫunsañ çīnī-i mūdāra meclisde şadā çıkmaz
- 7 Belīgā Vecdī-i pūr-fenn gibi ḥāk-i Stānbulda
Edāsı tāze kendi tāze bir ' aşq-āşinā çıkmaz

101. AE1 181 b, AE2 48 a, HP 20 b, RE 80 b, YT 38 b, KA 43 b

1 (a). āyineden : āyineden RE, HP (b). ruhsaruña: ruhsarina AE1, AE2, HP

2 (a). tīgūñ: tigin AE1 / zahm: rahm HP

3 (b). biraz: birez HP, RE, KA

5 (a). zirā: ammā AE1

6 (a). nāle vü feryād: nāle-i feryād YT (b). Toḫunsañ: Toḫunsa AE1 / çıkmaz: ___ RE. Ayrıca bu beyitten sonra RE'de aşağıdaki beyit yer almaktadır:

' Abesdür nās ile bī-çerb ü bezmi germī-i ülfet
Çerāgā vaż' -ı revgān itmeseñ hergiz ziyā çıkmaz

7 (a). Vecdī-i: Vaḥdī-i HP

-102-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Dā'imā ehl-i dile şatmak için 'işve vü nāz
Birbiriyle iki çeşm-i siyeh olmuş enbāz
- 2 Eylesün yār-ı cefā-pişe niyāz ehline nāz
Yağışur birbirine kâfiyedir nāz u niyāz
- 3 Manşib-ı hūsne talebkār olıcağ meḥ-rūyān
Ruḥ-ı yār itdi hemān ḥaṭṭ-ı şerifin ibrāz
- 4 Miḥr rāzın 'acabā şimdi kimüñ göñline yār
Tiz-desti ile vaz' itdi mişāl-i geçe-bāz
- 5 Bāğbān nergisi hacletle kökünden çıkarup
Piş-i çeşmünde tutar dilde niyāz elde piyāz
- 6 Kāpladı ḥālını birden bire ḥaṭṭuñ gūyā
Mühreyi itdi füsün ile niḥān şu'bede-bāz
- 7 Kādeminden çıkar āteş gibi rengin ma'nā
Ḥāme-i germ-rev itdükçe Beligā tek ü tāz

102. AE1 182 a, AE2 48 a, HP 21 a, RE 80 b, YT 39 a, KA 42 b

4 (a). rāzın: rüzın AE2, 'zārın RE

5 (a). hacletle: hacletde HP (b). çeşmünde: çeşminde AE1, hüsñünde HP, hükminde KA

6 (a). ḥaṭṭuñ: hattın AE1

7 (a). gibi: ___ RE

-103-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Dest-māl elde hırām eyledi ağzında sākız
Çignedi geçdi bizi nāz ile ol kāfir kız
- 2 Beyt-i ebrūya hele toğrusı ben dahl idemem
Şafhaya satır birāz geç yazılur maşarsız
- 3 ‘Aşk-ı maḥbūb-ı mecāzide qarār itmez dil
Reng ü bŷy-ı çemene jāle kapılmaz hergiz
- 4 Ğamzeyi ḥaṇçer-i bürrāna iderler teşbīh
Hele keç baḫmayalum nāvek-i ser-tizine biz
- 5 Beyt-i ber-ceste iki mışra‘-ı dil-keşle Belig
Halefumdür ki toğar ḥāme-i ma‘ nādan ikiz

-104-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Keşf-i rāz eyleyecek yanuma hem-dem gelmez
Ḥarem-i cāna ḥayālūn gibi maḥrem gelmez
- 2 Ğālibā benden ibā eyledi ‘ālem cümle
Ḥātırım şormağa cānān degül gam gelmez

103. AE1 182 a, AE2 48 b, HP 20 b, RE 81 a, YT 39 a, KA 42 a

1 (a). çignedi: çiyinedi AE1

2 (a). toğrusı: toğrusı HP / dahl: ta‘n KA

3 (a). reng ü bŷy-ı: reng-i bŷy-ı HP, RE

4 (a). Ğamzeyi: Ğamze-i AE2, YT

5 (b). ma‘nādan: ra‘nādan HP, RE, KA

104. AE1 182 a, AE2 49 a, HP 20 b, RE 81 a, YT 39 a, KA 41 a

1 (b). hayālūn: hayalın AE1

2 (a). cümle ‘ālem: ‘ālem cümle AE1 (b). cānan: cānāna HP, , RE, KA

- 3 Nakd-i evkâtı ‘abeş yerlere şarf itme şaşkın
Bir gelür bir dahî bu ‘äleme âdem gelmez
- 4 Fikr-i âlüde gibi dâmeni reh-zenlük idüp
Didede şimdi hayâlün var iken nem gelmez
- 5 İtse kâdr-i güher-i hüsni gubâr-ı haşı pest
Yine mizân-ı hayâlümde benüm kem gelmez
- 6 Mevki‘ -i zevk ü şafâ olduğına şüphe mi var
Ki diyâr-ı a‘deme bir giden âdem gelmez
- 7 Derd-i hamyâzeyi çekdirmedin ‘uşşâka Belîğ
Mü-miyânı anuñ âgûşa muqaddem gelmez
- 8 Hâtemân-zâdelerün eşbehi Aḥmed Ağâ kim
Dehre anuñ gibi bir zât-ı mükerrrem gelmez

-105-

Me fâ‘ î lün me fâ‘ î lün me fâ‘ î lün me fâ‘ î lün

- 1 Tenüm eşk ile virân-kerde-i seyl-âbdur sensüz
Gözüm ol cüybâra ḥalka-i gird-âbdur sensüz
- 2 Firâkuñla çemende farkı yoḡdur bezm ile rezmün
Baña her şâḡ-ı pür-gül tîğ-i âteş-tâbdur sensüz

4 (a). âlüde gibi: âlüdeğî-i HP, RE, KA / dâmeni: dâmen RE (b). Didede: Dideden YT

5 (a). hüsni: hüsn RE

6 (a). şüphe mi var: şüphem var RE, YT / zevk ü şafâ: zevk-i şafâ YT (b). bir: hiç HP, RE, KA / âdeme: âdem KA

8. Bu beyit AE2’ de “Velehu” başlığından sonra verilmiş.

105. AE1 182 b, AE2 49 a, HP 20 a, RE 75 b, YT 39 b, KA 44 a

2 (a). bezmle: bezm ile HP, RE (b). şâḡ-ı pür-gül: şâḡ bir gül HP, YT

- 3 İki şîşe yapışdırmış sanurlar rûyıma haccâm
O rütbe çeşm-i hasret cām-ı pür-ḥün-âbdur sensüz
- 4 Dil-i bīmāra te'sir eyledi teb-lerze-i hicrūñ
Düşen her kıatre eşküm dāne-i sīm-âbdur sensüz
- 5 'İmārātı bu dehrūñ gevher-i zātuñladur yoḥsa
Yanumda çarḥ-ı gerdün bir teḥi dülâbdur sensüz
- 6 Beni mecrūḥ iderseñ deşne-i cevruñle meclisde
Bu zaḥm lâ-y-ı bāde merhem-i süḥrâbdur sensüz
- 7 Ḥayāl itdükçe resm-i tāk-i ebrü-yı dil-āvīzūñ
Belīgā künc-i 'işret-güşe-i mihrâbdur sensüz

-106-

Me fā' ī lün me fā' ī lün me fā' ī lün me fā' ī lün

- 1 Müjem çeşmümde güyā āteşin-mismârdur sensüz
Reh-i nezzāreye mevc-i nigāhum hârdur sensüz
- 2 Firāḫūñla olup endāma 'arız serdī-i vaḥşet
Tenümde cünbiş-i mü pīç ü táb-ı mârdur sensüz
- 3 Ḥayālūñ düşde görmek arzū-yı dīde-yi cāndur
Göz açmak ḥ'âbdan her şubḥ-dem düşvârdur sensüz

3 (a). yapışdırmış: yapışdırmak RE / rûyıma: çeşmüme AE1, AE2, YT (b). pür-ḥün-âbdur: bir ḥün-âbdur HP

4 (a). Dil-i : dili RE / hicrūñ: hicrin KA (b). kıatre-i eşküm dāne-i: dāne eşküm kıatre-i HP, RE, KA

6 (a). idersin: idersūñ AE2, HP, RE, YT, KA / cevruñle: hicrūñle HP, RE, KA

7 (b). Belīgā: Belīg YT

106. AE1 182 b, AE2 49 b, HP 22 a, RE 76 a, YT 39 b

1 (a). müjem: müje AE2, HP, RE, YT

2 (a). mü pīç ü táb-ı: mü pīç ü táb-ı AE1

- 4 Reh-i küyuñda hem-rāh olsa da geh pes gider geh pîş
Ki benden gālibā sāyem daḥi bîzārdur sensüz
- 5 Beyāz-ı dīde şafḥa anda naqş-ı merdümek merkez
Ser-i tār-ı nıgeh hem-gerdiş-i pergārdur sensüz
- 6 Qıyāmetler qopar her göz yumup açınca çeşmimde
İki cānibde müjgānum şaf-ı peykārdur sensüz
- 7 Ḥavāssa āb u tābı nükhet-i rüyuñ virür yoḥsa
Şemīm-i büy-ı gül düş-ı dimāga bārdur sensüz
- 8 Teb-i hicrūñle dilde ıztırābum var ki cünbişden
Nücüm-āsā tenümde daḡlar seyyārdür sensüz
- 9 Niḥāl-i sāye-i qaddüñdür ancaḡ başıma devlet
Serümde sāye-i bāl-i Hümā miñşārdur sensüz
- 10 Belīgā nüş-ı cāmı dest-i luḡfuñ ḥoş-güvār eyler
Güzārgāh-ı gülüya mevc-i bāde ḥārdur sensüz

4 (a). küyuñda : küymda AE1 / olsa da: olsa AE1

5 (b). Ser-i tār-ı: Seri tārı RE

7 (A). Ḥavāssa: ḤVāb-ı RE

9 (a). sāye-i: sille-i AE2, YT / miñşārdur: miñşādur YT

10 (a). cāmı: cāma YT

-107-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Bu bāzār-ı harābāt ehline 'ākıl hüner şatmaz
Açup dürc-i dehān-ı pāki yābāna güher atmaz
- 2 Raķīb ol āteşin ruhsārı görmiş huşk-mağz olmış
Niçün bilmem kitābı çüb-ı gülle anı uşlatmaz
- 3 Nice müddet harābāt ehlinüñ miħmānı olmışdur
Nemek haķķın bilür zāhid şarāba hiç nemek ķatmaz
- 4 Bu şeb meclisde ardınca düşüp ķalkardı dil-dāruñ
Raķīb-āsā ciħānda görmedüm hiç bir hācı yatmaz
- 5 Şaķın ber-bād ider fülk-i visāl-i yārı san'atla
Ki ağıyar eski ķorşāndur açıķdan ķullanur ķatmaz
- 6 Şarıldı hārveş dāmān-ı dil-dāra raķīb ammā
O ķaşmirdür anuñ kec-vaż'ı erbāb-ı dile batmaz
- 7 Beligā tır-i elmās-ı müjeyle zaħm açar ol şüh
Yine n'işlerse işler hātır-ı mecrühı sızlatmaz

107. AE1 183 a, AE2 50 b, HP 21 b, RE 76 a, YT 40 a

1 (a). harābāt: hurāfāt HP, RE

2 (a). ruhsārı: ruhsār HP

6 (a). ammā: ___ RE (b). anuñ: k'anuñ HP

7 (a). zaħm: rahm HP

-108-*

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Dīvār-ı cism-i süst-bînāya tayanmışız
Biz hāk ü bād ü ateş ü māya tayanmışız
- 2 Sevdā-yı cism-i yār ile cismüm ğubār olup
Mānend-i hāme mīl-i 'aşāya tayanmışız
- 3 Gülçin-i bāğ-ı hüsni olinca o nev-ħaṭuñ
Biz şad-hezār hār-ı cefāya tayanmışız
- 4 Ümmid idüp bu hāme-i bī-mağzdan şemer
Bağ-ı emelde bir qurı nāya tayanmışız
- 5 Olduğ düçār ğamze-i cānāna bilmedük
Pehlū-nihāde tīg-i kaçāya tayanmışız
- 6 Dīdār-ı yārı bu' d ile seyrāne tırmışız
Tār-ı nigāh-ı dūr-nümāya tayanmışız
- 7 Eyvāy kim bu za' f-ı bedenle ħabābveş
Baħr-ı fenāda āb u hevāya tayanmışız
- 8 Şevğ-i suħanla maħlaş-ı ehl-i hūner gibi
Biz müttøkā-yı beyt-resāya tayanmışız
- 9 Düşmez ümid-i rızķ bize ğayrıdan Belīg
Rüzī resān-ı luṭf-ı Ĥudāya tayanmışız

108. AE1 183 a, AE2 50 a, HP 21 b, RE 75 b, YT 40 a, KA 40 b

* Velehu AE2, ħarfū'l-ħā KA

1 (a). süst: mest YT, sist RE (b). hāk ü bād ü: hāk-i bād-ı AE2, YT / biz: bir YT

2 (a). cismüm: çeşm AE1, HP, RE / ile: __AE1 / olup: eyleyüp RE

4. AE2'de, HP'de, RE'de ve YT'de 5. beyitle yer deĝiştirmiştir.

7 (a). Eyvāy: Eyvāh RE

9 (b). Rüzī: Rüz-ı HP

Harfî's-sin

-109-*

Fe' i lâ tûn fe' i lâ tûn fe' i lâ tûn fe' i lûn

- 1 Sifle-perverlige meyl eylemese çarh-ı hasîs
Zîr-dest itmez idi nahl-i dil-ârâyı felîs
- 2 Kâdr-i hem-cinsi ferâmûş ider ol bî-meze kim
Olmaya zümre-i nâ-cins ile bir lahzâ enîs
- 3 Re's olur ekşeri a' zâ-yı bedende maqtû'
Mâ-şâşal cây-ı necât ister iseñ olma re'îs
- 4 Getürür cünbişe âhen dili bu cezbe-i 'aşk
Süzeni rakş ile âşüfte ider mîknâtîs
- 5 Cüş idüp gerd-i haţ-ı 'arızı ol seng-dilüñ
Yeñiden eyledi bünyân-ı cefâyı te'sîs
- 6 Sûziş-i dilden ider germi-i nezzâre-eşer
İdegör şîşe-i çeşmüñde şu'ân tenkîs
- 7 Fehm iden kâdrini yanında o şâh-ı hüsnüñ
Eylesün hançerini şadr-ı mu'allâya celîs
- 8 O bütüñ birligine 'aşîka şâhid bu yeter
Gelmeyor hâtıra vaşfında hayâl-i tecnîs

109. AE1 183 b, AE2 50 b, HP 22 b, RE 81 b, YT 40 b, KA 44 b

* AE1. Fi-harfî's-sin AE2, Kâfiye-yi sin RE, harfî's-sin YT, KA

1 (a). sifle-perverlige: şu'le-perverlige HP / dil-ârâyı: dil-ârâ-yı AE2, HP, RE, YT

3 (a). bedende: bedenden AE1

4 (a). âhen: ehl AE1

5 (a). seng-dilüñ: seng-dilin AE1

6 (b). çeşmüñde: çeşminde AE1

7 (a). hüsnüñ: hüsnin KA

- 9 Olmadı cilve-nümā ṭab' -1 eḥibbāda Belīg
Böyle nā-dīde ḥayālāt ile bir nazm-1 selīs

-110-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 O ṣeh-i ḥūsni görüp bir yere cem' oldı ḥavās
İtdiler taḥt-1 dile naḳṣ-1 ḥayālūñ iclās
- 2 Āb u tāb-1 lebi ḥıfz eyledi ṣīrīn-dehenūñ
Ki ṭurur tāze vū ter ṣehd içine ḳonsa kirās
- 3 Kışt-zār-1 ḥaṭını biçmege gūyā ebrū
İki çeşmine direvger gibi şundı iki dās
- 4 Menzilinden alıḳor sāliki ser-gerdānlık
Ḳaṭ' -1 rāh eyleyemez devr ile cevvēle vū rās
- 5 Suḥan-1 nerm ider elbet dil-i sengīne eṣer
İḳtiżā eylese ḳurşunla olur ḥakk elmās
- 6 Ehl-i himmet keremi ögrene sūzenden kim
Kendi 'uryān geçinür geydürür 'uryāna libās
- 7 Nazmuñı dürr ile yeksān ṭutar elbette Belīg
Kef-i mīzān-1 ḥayāle alıcaḳ ḳadr-şinās

9 (b). ḥayālāt ile: ḥayālātla KA

110. AE1 183 b, AE2 50 b, HP 22 b, RE 82 a, YT 40 b, KA 45 a

1 (a). ṣeh-i: ṣehi RE

2 (a). tāb-1: tābı AE1 / lebi: yine AE2, ___ YT

3 (b). ṭas: das AE1, AE2, RE, YT, KA

4 (a). sāliki : sālik RE (b). cevvēle vū rās: cevvēle-yi rās AE2, HP, KA

5 (a). suḥan-1: suḥanı KA / nerm: bezm HP (b). ḳurşunla: ḳurşunda YT

6 (a). ögrene sūzenden kim: ögreneler sūzenden AE1, AE2, RE, YT (b). Kendi: Kendü RE/ geçinür: geçinüp HP, geçinüb KA

-111-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Kıpılır bāṭıl olan sözlere şeyḥ-i sālūs
Ḥoş gelür berhemenüñ gūşına bāng-i nāḳūs
- 2 Şāf-ṭinet olanuñ pāyını taḳbīl iderüz
Ki öpen āyineyi kendi lebin eyler būs
- 3 Bekleyüp medreselerde ' ulemā-zādelerüñ
Āşıka silsile-i zülfi olur ḳayd-ı ru'ūs
- 4 Kışver-i dilde ' aceb var mı ki bigāne diyü
Gönderür evvel o pür-fitne ḥayālin cāsūs
- 5 Ne ḳadar olsa güzel ' aybsuz olmaz bir şūḥ
Buña şāhiddür iki pāy-ı siyāh-ı ṭāvūs
- 6 Münkeşif fikr ü te' emmülle olur ma' ni-i beyt
Nāz ider ḥaclede birden bire açılmaz ' arūs
- 7 Āteş-i ' aşkı niçün söndüreyüm dilde Belig
Per şalup kendi yaḳar cismini nāra Kāḳnūs

111. AE1 184 a, AE2 51 a, HP 22 b, RE 82 a, YT 40 b, KA 45 a

1 (a). olan: olur AE1, YT

2 (b). kendi: kendü RE

3 (a). bekleyüp: bekleyor HP

4 (b). o: ___ YT

7 (b). kendi: kendü RE / yaḳar: ___ YT /. Kāḳnūs: nāḳūs AE1, AE2

-112- *

Harfû's-şîn

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū f a' ū lūn

- 1 Dil mīve ūmīdī ile bāğa şecer ekmiş
Bir mezra' adur şafha kalem ney-şeker ekmiş
- 2 Yāruñ görinen hāl-i siyeh şanma ruḥında
Rezzāk-ı ezel ni 'met-i ḥüsne biber ekmiş
- 3 Dā'im şulayor maḳdemini 'aks-i nigāruñ
Güyā ki gözüm tāze nihāl-i şemer ekmiş
- 4 Bu zūlf ü ḥaṭ elbette başar gülşen-i rūyuñ
Gör anda kazāyı ne ḳadar sebzeler ekmiş
- 5 Pek varma göñül üstine ol 'işve-fürüşuñ
Bāzār-ı vişāl içre metā' ı ciger ekmiş
- 6 Bilmem ki Beligüñ ne olur ḥāşıl-ı kārı
Göñlinde emel toḥmını bir ḥayli yer ekmiş

112. AE1 184 a, AE2 51 a, HP 23 b, RE 82 b, YT 41 a, KA 46 a

*AE1. Velehu AE2, Kāfiye-i şin RE, ḥarfû's-şîn YT

1 (a). Dil mīve ūmīdī ile: Herkes şemer ūmīdine HP, KA

2 (a). Yāruñ: Yārın AE1, AE2, YT, KA (b). biber: būber AE1

3 (a). şulayor : şuluyor AE1, AE2, RE, YT / 'aks-i : pay-ı HP, KA / nigāruñ: nigārın AE1

4 (a). zūlf ü ḥaṭ: zūlf-i ḥaṭ HP, RE, YT / rūyuñ: ḥüsnuñ AE2

5 (a). fūrüşuñ: fūrüş AE2 / ol: ___ RE (b). bāzār-ı vişāl: bāzār-ı metā' YT / metā' ı: vişālüm YT

6 (a). ḥāşıl-ı: āḫır-ı HP, KA

-113-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Nice dirler o şeh-i hüsni görenler mehveş
Dir idüm ben buña ' âlemde iki olsa güneş
- 2 Hıyl-i hâl-i siyehi rüy-ı dil-ârâda gören
Türk ü tâz itdi şanur Rūma gelüp şâh-ı Hıbeş
- 3 'Aşq-ı nâ-puhte dile ehl-i nefes lâzımdur
Yaşamaz çüp-ı teri üflemeince âteş
- 4 Ne 'acâyib dūr-i yek-tâ imiş ol gevher-i pāk
Ki bulunmaz şadef-i kevn ü mekânda aña eş
- 5 Germ olup kûçe-i bāzâr-ı suhanda her kim
İşte beş dirse bu kâlâya anuñla elleş
- 6 Düşmeyor naqş 'aceb şeş-der-i evrâka Belig
Beyt şeş oldı bu nâ-dîde meşari' de dü-şeş

113. AE1 184 b, AE2 51 b, HP 23 b, RE 83 a, YT 41 a, KA 46 a

1 (a). hüsni: hüsne AE2 (b). ben buna ' âlemde: ben ki biri budır HP,KA / buna biri budır RE/ olsa: ola YT

2 (a). Hayl-i: hayli HP/ hâl-i siyehi: hâl-i siyehi AE2 (b). Türk ü tâz: Türk-i tâz AE1, AE2, YT, KA / şâh-ı Hıbeş: ceyš-i Hıbeş AE2, HP, RE, YT, KA

4 (b). aña: bir AE2

5 (a). kûçe-i bāzâr: kûçe vü bāzâr AE2, kûçeñe YT

-114-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Eylesūn 'āşıka ğamzeñ eşer-i āfet-i nış
Tālib-i nüş olan elbette çeker minnet-i nış
- 2 Kec-nihāduñ idemez kimse yanından güzerān
Şāhmerān kal'asıdur 'aķrebe ħāsiyyet-i nış
- 3 Beñzer erbāb-ı cefā birbirine 'ālemde
Nāvek-i ħār ile sūzen gibidūr hey'et-i nış
- 4 Neş'et-i zūlm olur 'ālemlere şāmil giderek
İder a' zāya sirāyet veca' -ı āfet-i nış
- 5 Bed-zebānuñ arama aĝzını germ-ūlfet olup
Kūnc-i surāħda engüşte irūr çarbet-i nış
- 6 Şey'-i vaħid gibidūr bu ğam u şādī-i ciħān
Lezzet-i nüş ile tev' em gibidūr zaħmet-i nış
- 7 Āķıbet kendüye zehr-ābe olur şerbet-i nüş
Her kimūñ yoħsa derūnında ğam-ı tākāt-i nış
- 8 Der-pey-i buse olursa fiten-i ğamze Belig
Tālib-i nüş olan elbette çeker minnet-i nış

114. AE1 184 b, AE2 51 b, HP 23 b, RE 83 a, YT 41 a, KA 45 b

2 (a). YT'de 3. beyitle yer deĝiştirmiştir. Kec-nihāduñ: Kec-nihāduñ KA

(b). 'aķrebe:' ifrite AE1

3 (b). gibidūr: ____ YT

4 (a). 'ālemlere: 'ālemde RE

5 (b). irūr: ider AE2, YT / çarbet-i: ferit-i RE

6. AE2'de, HP'de, RE'de, YT' de ve KA'da 7.beyitle yer deĝiştirmiştir.

(a). gibidūr: bulunur AE2, RE,

YT, KA, olunur HP / ğam u şādī-i: ğam-ı şādī-i AE2, RE

-115-

Me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün

- 1 Dū-la' lūñ şafhada tenvīne beñzer kim 'ayān olmuş
Derūnında dehānuñ nūndur gūyā nihān olmuş
- 2 İder efgende bir nezzārede biñ nāvek-i dil-düz
Ki her müjgānı bir kez dīdesi yāruñ kemān olmuş
- 3 Degül bu hāl-i nīlī ğabğabında ol şeh-i hūsnūñ
Turunc-ı terdir engüşt-i işāretle nişān olmuş
- 4 Şudūr itmez gözinden kec-nigāh-ı hürde-bīn ekşer
Der-i nezzāre-i pīrāna 'aynūñ dīde-bān olmuş
- 5 Süzilmiş perde-i bādāmdan nūr-ı nıgeh sad-bār
O şūhuñ sonra varmış safha-i rüyında ān olmuş
- 6 Reh-i nezzāre ğāyet dūrdur hāk-i der-i yāra
Nıgeh 'avdet idince dīdeye pīr-i cihān olmuş
- 7 Beni bī-tāb ider derd-i firākı pister-i ğamda
Ki 'aks-i dil-rübā āyīne-i endāma cān olmuş
- 8 Hınā-bend eylemiş pāy-ı nigāh-ı çeşm-i maħmūra
Yine ol fitne-cūnuñ ğālibā kūyında şan olmuş

115. AE1 184 b, AE2 52 a, HP 24 a, RE 83 b, YT 41 b, KA 46 b

1 (a). dū: o HP (b). nūndur: nūndan HP

2 (b). müjgānı: müjgān HP, RE, KA / kez : ker RE, HP, KA / dīdesi: dīde-i AE1 / yāruñ: yārin KA, ___ RE

3 (a). ğabğabında: ğabğabından HP

5 . (a). nıgeh sad-bār: nıgeh zinhār sad-bār AE2 (b). sonra varmış safha-i rüyında: safha-i rüyında varmış sonra AE1/ olmuş: ___ RE

6 (a). nezzāre: nezzāre-i AE1

- 9 İder ber-geşte t̄ali' aḡter-i d̄ünbāle dār-āsā
Ki ḡāl-i müydāruñ fitne-i āḡir-zamān olmış
- 10 Ḥayāl-i yāre istikbāle çıkmaz ḡaneden bir dem
Ki mevc-i tār-ı eşküm pāy-bend-i merdümān olmış
- 11 Bilinmez şanma tarz-ı dil-pesendi şāhid-i nazmuñ
Belig İstānbūlun erbāb-ı tab'ı nūkte-dān olmış

-116-*

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Ḥumāş-ı vaşlını seyr eyledüm cānānuñ ellenmiş
Geline sebz-i ḡaṡṡ tāvūs-ı bāḡ-ı ḡüsni tellenmiş
- 2 Kimuñ bezminde bilmem cām-ı meyden neş 'e-yāb olmış
Kızarmış gül gül olmış ruḡları ḡāyet güzellenmiş
- 3 Raḡīb-i kūh-hey 'et şıḡlet eyler meclis-i yāra
Yıḡılmaz meyl idüp bir semte gittikçe temellenmiş
- 4 Gil-ālūd eylemiş āmed-şud-i ter-dāmenān şimdi
Geçilmez pāk-dāmen vādī-i Mecnūn çepellenmiş
- 5 Bu bezm-i ḡam-fezāya devr-i āḡirde ayak başdık
Tükenmiş bāde gitmiş keyfler meclis kesellenmiş

9 (b). müydārūñ: mīvedārūñ HP

10 (a). istikbāle: istikbāl AE2, YT

(b). pāy-bend-i: pāy-pend-i RE

11 (a). dil-pesendi: dil-pesend RE

(b). Belig: ___AE1/ İstānbūlun: İslāmbūlun RE, Stānbūluñ YT

116. AE1 185 a, AE2 52 a, HP 24 a, RE 84 a, YT 41 b, KA 45 b

* Velehu AE2. Ḥarfū'ş-şin KA

- 6 Nuķūd-1 cān virirken müşterī bāzār-1 ‘aşkında
Meded şimdi metā‘ -1 vaşlı yāruñ mübtezellenmiş
- 7 Bu demlerde yine ey nükte-sencān-ı suhan müjde
Belīgūñ şafha-i mecmū‘ a-i pāki gāzellenmiş

-117-

Me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn

- 1 Tezerv-i haṭṭı ruḥsārında yāruñ bāl ü per şalmış
O kebk-i hoş-hıramuñ şāh-bāz-ı hüsni qartalmış
- 2 Gelüp tāvūs-ı zülfi ‘arızında haṭṭın ürkütmiş
Bu bağuñ mürgī uçmuş aşiyānda hār u ḥas qalmış
- 3 Kırarlar şimdi seng-i ta‘n ile āyīne-i qalbūñ
Mukaddem ol haṭ-āver ehl-i dilden inkisār almış
- 4 Temāşā eyle kim āyīnede ‘aks-i dil-āvizūñ
Ruḥunda dūr gibi ḥoy gördi baḥr-i ḥayrete ṭalmış
- 5 Bu demlerde ‘aceb mi pişvā-yı reh-zenān olsa
O düzd-i ḡamze şemşīr-i nighle çok gönül çalmış
- 6 Sütūn-ı ḥāme yelken gösterüp evrākdan nā-gāh
Belīg el-ḥaḫḫ sefīneñ baḥr-ı aşkuñ lüccine salmış

117. AE1 185 b, AE2 52 b, HP 23 b, RE 84 a, YT 42 a, KA 46 a

1 (b). hıramuñ: hıramın AE1, AE2, YT, KA / şāh-bāz-ı: şāh-bāzı RE

2 (a). ‘arızında: ‘arızından AE1

3 (a). kalbūñ: kalbin AE2, HP, RE, KA

6 (b). baḥr-ı ‘aşkuñ: baḥrūñ nazmuñ HP, KA, baḥr-i nazmın KA

Harfû's-şad *

-118-

Fâ' i lâ tûn fâ' i lâ tûn fâ' i lâ tûn fâ' i lûn

- 1 Zahm-ı tîğünle ten-i zârumda eyler cân raqş
Zebh olındıqça ider elbette her qurbân raqş
- 2 Fitne-i devr-i kamerden bir nişândır kim ider
Halka-i zikre girüp ol âfet-i devrân raqş
- 3 Sûz-ı nâr-ı 'aşk ile nâ-puhtegândır raqş iden
Tâ bişince eyler âteş-gâhda biryân raqş
- 4 Hırş-ı bî-hengâmı seyrân eyle kim itmektedir
Şevk-i ni' metle dehân-ı pîrde dendân raqş
- 5 Eylemez seyl-i havâdişden tehi-destân hazer
Bâde üzre boş kadeh kónsa ider her ân raqş
- 6 Yeryüzinde pâdişâh-ı 'asr Zıllu 'llâh ise
Eylemez mi bir şecerle sâyesi yeksân raqş
- 7 Cilve-engiz-i hayâl-i yârdur raqqâs-ı dil
Cünbiş itse âb ider 'aks-i meh-i tâbân raqş
- 8 İstemez âvâze-i muṭrib hürüş-ı ehl-i dil
Bir nesim-i nerm ile itmektedir 'Ummân raqş

* AE1. Velehu fi-harfû's-şad AE2, Kâfiye-i şad RE, harfû's-şad YT
118. AE1 185 b, AE2 52 b, HP 24 b, RE 84 b, YT 42 a, KA 47 a

1 (b). olındıqça: olındıqda HP, RE, KA

2 (a). bir nişândır: ber-feşândur RE

3 (a). 'aşk ile: 'aşkla AE2, HP, RE, YT, KA

4 (a). bî-hengâmı: bî-hengâhı AE1 (b). pîrde: pîre YT

8 (b). nesim-i nerm: tebessüm bezm RE, YT / nerm ile: bezmle AE2, nermle KA

- 9 Şüret-i dil-keşle oğundukça bu nev-nazm Belîğ
İtse şevkınden sezâ hayl-i suhan-sencân raşş

-119-*

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 İştihārı ne 'aceb bulsa benümle mağlaş
Düşeli destüme nām aldı niğnimdeki faş
- 2 Keş-rübā nāzük imāme o dūhāni beçenūñ
Deheninden ider enbūbe-i pistān gibi raşş
- 3 Narhı bābında eger haṭṭ-ı şerīf itse şudūr
Kıl kadar yoğdur iden şehd-i vişāli irhās
- 4 Şivede eylese da' vā-i teferrūd dil-dār
Āyet-i hüsni berāhin ile besdür aña nas
- 5 Nūr-ı çeşmi yolına eylemişem pāy-endāz
İtme rence kaddimūñ gel bu perend üstine baş
- 6 Cān u dil biribirine sebkat idüp ol büte dir
Kākül-i ham-be-hamuñ tārına evvel beni aş
- 7 Kışsa-i zūlf-i siyehkārı dırāz itme Belîğ
Dil-i bīdāruña uyku getirir tūl-ı kaşş

9 (a). bu nev-nazm: bu nazm AE1, AE2

119. AE1 185 b, AE2 53 a, HP 25 a, RE 85 a, YT 42 a, KA 46 b

* Velehu AE2, ḥarfū's-şād KA

1 (a). nām aldı: ___AE2, RE, YT

2 (a). beççe: peçe HP/ (b). pistān: bistān HP, RE

7 (a). siyeh-kārı: siyeh-kār HP (b). bīdāruña : bīdārına HP / uyku: uyku AE2, HP, RE, YT, KA

-120-

Harfû'd-dād *

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' ilūn

- 1 Yitmez nuḳūd-ı eşk ile iş eylesek be-farż
Āḥvāl-i pūr-melālūni şāh-ı ciḥāna 'arz
- 2 'Uḳḳāb-ı zulm bālını açdı o rütbe kim
Dünyāyı tutdı sāye-i menḥūsı tül u 'arz
- 3 Olmaz ciḥānda zelzele her-dem tehī yire
Bār-ı girān-ı zulm ile lertzān olur bu arz
- 4 Ebnā-yı 'aşr meşğale-i dünyeviyyeden
İcrā-yı sünnet itmeyerek terk olındı farż
- 5 İtmez ḥuḳūka kimse ri'āyet bu gün Belig
Senden keser mu'āmeleyi her kim alsa qarż

-121-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Kimde vardur dir iseñ mestī-i şahbā-yı ğarāz
Söyledüp lafzına baḳ keşf ola ma' nā-yı ğarāz
- 2 Seni telvīşe murād eyleyeni pāke çıkar
Şāf-ı deryā-dil olup eyleme icrā-yı ğarāz
- 3 Ḳānī' ūm bir ḳurı nezzāreye dirmiş zāhid
Tāzeden n'eydügi ma' lūmdur aḳşā-yı ğarāz

120. AE1 186 a, AE2 53 a, HP 25 b, RE 85 a, YT 42 b, KA 47 a

* AE1. Fi-ḥarfû'd-dād AE2, Ḳāfiye-i dād RE, ḥarfû'd-dād YT, KA

1 (a). Yitmez: Bitmez AE1, AE2, HP, RE, KA

121. AE1 186 a, AE2 53 b, HP 25 b, RE 85 b, YT 42 b, KA 47 b

- 4 Kendinüñ zarfına bir ‘arıza irāş eyler
Müterākim olıcağ sinede ‘eczā-yı ğaraž
- 5 Zen gibi ziynet-i dünyāya қаpilma merd ol
İtme mir’āt-i dili bī-siper-i pāy-ı ğaraž
- 6 Dökilüp şışe şikest olsa Belīgā sīm-āb
Dil-i şad-pāre ne mümkin ki ola cāy-ı ğaraž

Harfū’-t-ā *

-122-

Fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lūn

- 1 Ne қadar olsa da bādī-i dirāzī-i neşāt
Zülfi meşşāta keser ser-keş olunca ifrāt
- 2 Anı sen nişter-i ğamze-i cānāneye şor
Cünbiş-i nabz-ı dil-i ‘āşığı bilmez Buqrāt
- 3 Hıl‘at-i cāhı bulur қamet-i isti‘ dāduñ
Cāmeyi hep biçer endāma münāsib hāyyat
- 4 Düşmez efgār-ı ‘imārāt-ı cihāna sālīk
Sefer üzre nice ta‘mīr olunur köhne ribāt
- 5 Hıa-ı la‘ liyle iki қаşı o çār-ebrūnuñ
Yazamaz böyle güzel hıa-ı cihānda hıa-ı

4 (b). ‘eczā: ‘icrā HP, YT

6 (a). Dökilüp: Dökilür AE1, AE2, HP, YT, KA

* AE1. Fī-ḥarfū’-t-ā AE2, Қāfiye-i tā RE, ḥarfū’-t-ā YT, KA

122. AE1 186 b, AE2 53 b, HP 26 a, RE 85 b, YT 42 b, KA 47 b

1 (b). Zülfi: Zülf RE

2 (b). dil-i: dili RE

3 (a). bulur: olur YT (b). Cāmeyi: Cāme-i RE

4 (a). cihāna: cihānuñ YT

5 (a). Hıa-ı: kıt‘a HP, RE, KA

- 6 ‘ Arz ider gayrıya muṭrıb neye mālİK ise hep
Baña mişkālle şatar nāzı geçürmez kırat
- 7 Eylemez cisme işābet marāz-ı rūhānī
Çār-yāruñ olıcağ ḥıbbı musāvī aḥlāt
- 8 Bu gazelde yine şırīn-kelimāt ile Belīg
Mā-ḥaşal pīş-nihād eyledi aḥbāba simāt

-123-

Fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lūn

- 1 Cā-be-cā ḥāl iledür ruḥda olan revnağ-i ḥaṭ
Yaқışur ḥüsn-i ḥaṭa zır ü zeber қonsa nuқat
- 2 Yırde meh gökde bu ḥüsn ile o şeh lāyık idi
Ġālibā eylediler rāh-ı temāşāyı ğalaṭ
- 3 Қuṭb-ı ‘ asr olsa revā dā ’ire-i ‘ ālemde
Kim ki eṭrāfını yeksān ṭuta mānend-i vasaṭ
- 4 Ebrüvānum iki göz cısr-i metīndür güyā
Dem-be-dem anda aқan göz yaşı deryāçe-i Şaṭ
- 5 Ḥayf u şad-ḥayf geçüp ‘ ömr-i girān-māye ‘ abeş
Dilde ta‘ dād-ı sinīn ile elem қaldı faқat
- 6 Böyle ister suḥan-ı velvele-ārā ki Belīg
Levh-i maḥfūz-ı mu‘ allādan ola müstenbaṭ

6 (b). mişkāl ile: mişkālle AE1, HP, RE, YT / nāzı: nāz HP

7 (b). ḥıbbı: ḥıbb-ı RE

8 (b). Mā-ḥaşal: Mā-ḥaşr AE2, HP, RE, YT, KA

123. AE1 186 b, AE2 54 a, HP 26 a, RE 86 a, YT 43 a, KA 48 a

1 (b). zeber қonsa: zeber bir қonsa YT

Harfû'z-zâ *

-124-

Me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün

- 1 Ne rütbe hüsni ifrâṭ olsa yāruñ cān olur maḥzūz
Ser ü sāmān-ı 'āşıkdan rūh-ı cānān olur maḥzūz
- 2 Ḥayāl-i dil-beri tā lebde istiḳbāl ider cānım
Ki şāhib-ḥāne ikrām eylese mihmān olur maḥzūz
- 3 Elem çekmez saḥāvet-pīşe işār-ı diremden hiç
Döküp naḳd-i sirişki dīde-i giryān olur maḥzūz
- 4 Nice şād olmasun bir ādemüñ setr eyleseñ 'aybın
Ki ilbās-ı ḳabā vü cāmeden 'uryān olur maḥzūz
- 5 Çemende bülbül efgān eyledükçe gül güler ammā
Gülün ḥandānlığından bülbül-i nālān olur maḥzūz
- 6 Beligā feyz-i rūḥāniyyetinden nazm-ı renginüm
Oḳınsa rūḥ-ı pāk-i Ḥazret-i Ḥassān olur maḥzūz

124. AE1 186 b, AE2 54 a, HP 26 b, RE 86 a, YT 43 a, KA 48 a

* AE1. Fî-ḥarfû'z-zâ AE2, Ḳāfiye-i zâ RE, ḥarfû'z-zâ YT

1 . Bu gazelin redifî AE1, AE2, RE'de ve YT'de ve KA' da "maḥzuz", HP'de "mahfuz" şeklindedir.

(b) rūḥ-ı: dahî AE2, HP, RE, YT, KA

4 (a). setr: sırr HP / 'aybın: 'aybuñ KA

Harfû'z-zâ *

-124-

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn

- 1 Ne rûtbe hüsni ifrâṭ olsa yâruñ cân olur maḥzûz
Ser ü sāmân-ı 'âşıkdan rûh-ı cānān olur maḥzûz
- 2 Ḥayāl-i dil-beri tā lebde istikbāl ider cānım
Ki şāhib-ḥāne ikrām eylese mihmān olur maḥzûz
- 3 Elem çekmez saḥāvet-pişe iṣār-ı diremden hiç
Döküp naḡd-i sirişki dīde-i giryān olur maḥzûz
- 4 Nice şād olmasun bir ādemüñ setr eyleseñ 'aybın
Ki ilbās-ı ḡabā vü cāmeden 'uryān olur maḥzûz
- 5 Çemende bülbül efgān eyledükçe gül güler ammā
Gülün ḡandānlığından bülbül-i nālān olur maḥzûz
- 6 Beligā feyz-i rûḡāniyyetinden nazm-ı renginüm
Oḡınsa rûḡ-ı pāk-i Ḥazret-i Ḥassān olur maḥzûz

124. AE1 186 b, AE2 54 a, HP 26 b, RE 86 a, YT 43 a, KA 48 a

* AE1. Fî-ḡarfû'z-zâ AE2, Ḳāfiye-i zâ RE, ḡarfû'z-zâ YT

1 . Bu gazelin redifî AE1, AE2, RE'de ve YT'de ve KA' da "maḡzuz", HP'de "maḡfuz" şeklindedir.

(b) rûḡ-ı: dahî AE2, HP, RE, YT, KA

4 (a). setr: sırr HP / 'aybın: 'aybuñ KA

-125-*

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Cāndur ma' nī-i rengīn aña tendür elfāz
Neş'e-i rūḥ-ı mezāmīne bedenden elfāz
- 2 Āb-ı gevher gibi tābende ma' ānī-i laṭīf
Silk-i nazma çekilen dürr-i ' Adendür elfāz
- 3 Neḫa-i bŷy-ı şafā-āver-i cāndur maẓmŷn
Şafḫada nāfe-i āhŷ-yı Ḥotendür elfāz
- 4 Ḥum-ı dilde qurulan bāde-i maẓmŷn ile pŷr
Bezm-i ' ayşā kaḫeḫ-i şu' le-fikendür elfāz
- 5 Reng-i elvān-ı ma' ānī ile tezyīn olıcaq
Gŷlşen-i şafḫada ezḫār-ı çemendür elfāz
- 6 Ma' nī-i tāze derŷnında hafī hem-çŷ gŷl-āb
Gŷyiyā berg-i gŷl evrāq-ı semendür elfāz
- 7 Baḫr-i nazm içre mezāmīn-i laṭīf incŷdŷr
Aña menşe' şadef-i pāk-i dehendür elfāz
- 8 Ehl-i gŷrbet gibi seyrāna çıkar gerçi Belīg
Şāḫid-i pāk-i ma' ānīye vaṭandur elfāz

125. AE1 187 a, AE2 54 a, HP 26 b, RE 86 b, YT 43 b, KA 48 a

* Velehu AE2, ḫarfŷ'z-zā KA

1 (b). bedenden: bedendŷr AE2, HP, RE, YT, KA

2 (a). tābende: tābende-i AE2

5 (a). reng-i: rengīn AE1

Harfû'l-‘ayn*

-126-

Meḫ ü lü fâ‘ i lâ tû me fâ‘ i lü fâ‘ i lün

- 1 Esrâr-ı sūziş-i dili alup zebāna şem‘
Söyler lisân-ı hâl ile hep yana yana şem‘
- 2 Bir tıfl-ı nev-resîdedür ol parmağın emer
Olmaz muḫayyed âteş-i pervānegāna şem‘
- 3 Âteş yanar başında ğam-ı rûzgār ile
Lāyık tökerse gözyaşını dāne dāne şem‘
- 4 Leylî vü şāna şevḫ ile Mecnūn olup bu şeb
İtdi fetîle mūyına mīkrāzî şāne şem‘
- 5 Meclisde şubḫa dek dikilüp tırdı tıgrısı
Beñzer efendi gözi açık dīdebaña şem‘
- 6 Lāyık ki encümende erürse hicābdan
Sırr-ı niḫān-ı ‘aşḫı getürdü lisāna şem‘
- 7 Yāruñ ‘izārı dīdeye ‘aks eyleyüp Belīg
Yaḫdı murādı üzre gice şem‘ dana şem‘

* AE1, Fi-harfû-‘ayn AE2, Ḳāfiye-i ‘ayn RE, harfû-‘ayn YT

126. AE1 187 a, AE2 54 b, HP 27 a, RE 87 a, YT 43 b, KA 49 a

3 (a). yanar: yanarsa RE (b). dāne dāne: yāne yāne AE1, AE2, YT

4 (a). Leylî vü şāne: Leylî-i şāne RE (b). şāne: yana AE1

-127-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe ' ū lūn

- 1 Ebrūlarınuñ beyti olup hūsn ile matla'

Haṭṭ-ı leb-i cānāne zebān-zed iki mıṣra'
- 2 Dil-berle girüp halka-i zikre dir isem Hū

Ma' lūmdur 'uṣṣāka zamīrümdeki merca'
- 3 Her saht-ı dile hūsn-i haṭm naḫş idüp ol şūḫ

Ḳor maḫfaza-i sīneye mānend-i muraḫḫa'
- 4 Zāhid çekemem taṇṭana-i hay ile hüyuñ

Müsteşḫıl olur vaḫvaḫa-i nāliş-i dafda'
- 5 Bir kerre düşelden içine āteş-i hūsnüñ

Par par yanıyor ḫāne-i mir' āt-i müṣā' ṣa
- 6 Dilden ḡamı zā' il mi ider cāme-i zer-düz

Telhī-i meyi def' idemez cām-ı muraşṣa'
- 7 Ter-destī-i ḫāmeyle sezā dergeh-i Belīgā

Ārāmgeh-i maḫlaş ola beyt-i muşanna'

127. AE1 187 b, AE2 54 b, HP 27 a, RE 86 b, YT 43 b, KA 48 b

1 (a). hūsn ile: hūsnle AE1, AE2, YT

2 (b). RE'de 3 (a) ile, 2 (b) ise RE'de 3 (a) ile yer deḡiştirmiştir. (b). merca' : merca' bu RE

3 (a). saht : laht HP, RE, KA (b). mānend-i: mānende HP

4 (b). vaḫvaḫa-i: velvele-i KA

-128-*

Me fū lū fā i lā tūn mef ū lū fā i lā tūn

- 1 Baht-1 siyāhım oldu didār-1 yāra māni^ç
Ol āfitāb-1 hūsnı görürdim olsa t̄ali^ç
- 2 Mihrāb-1 ebruvāna şaf çekdi hayl-i müjgān
Cümle muḥassenātı olunca rūy-1 cāmi^ç
- 3 Reşk eylerüm efendi eşnā-yı güft-gūda
Olsa zamīr-i bāriz ol men^ç-i hūsne rāci^ç
- 4 Her pāk-şüreti dil eyler kabūl der-ḥāl
Bu kāleb-i ‘acībi ḥikmetle yaptı Şāni^ç
- 5 Müjgānı müyin eyler her bir nazarda şad-çāk
Tiğ-i nigāh-1 cānān haqqā ki seyf-i k̄ati^ç
- 6 Zer görmek ile müflis eyler mi hiç kanā^ç at
Olmaz vişāle t̄alib nezzāre ile k̄ani^ç
- 7 Hengām-1 şebde yarı ru ‘yāda görmüş ‘āşık
Bu vākı^ç a muṭābık āyā olur mı vāki^ç
- 8 Hem mürde eyler ihyā hem zindegānı mürde
Ḥabb-1 nebāt-1 lebde var dāḥi çok menāfi^ç

128. AE1 187 b, AE2 55 a, HP 27 a, RE 87 a, YT 44a, KA 48 b

* Velehu AE2, hārfü’l-‘ayn KA

1 (b). görürdüm: gördüm HP, RE

3 (a). güft-gūda: güft ü gūda HP, RE (b). men^ç-i: māh-1 HP, RE, KA

4 (a). der-ḥāl: nā-gāh AE1

5. beyit YT nüshasında yok.

6. beyit YT nüshasında yok.

7. beyit YT nüshasında yok. (b). muṭābık: maṭābi^ç RE

8. beyit YT nüshasında yok.

- 9 Birbirlerinden a' lā mıſra' larum ğazelde
Olur mı cümle yeksān bir elde her eſābi'
- 10 Eyler ciĥānda dā' im nām-ı Belīgi iĥyā
Āb-ı ĥayāt-ı nazma mizāndur meſāri'

-129-

Ĥarfil 'ġayn*

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Nār-ı fūrkatle kimūñ olsa derūnı pūr-dāġ
İdemez ſiſe-i fānūs içine vaż'-ı çerāġ
- 2 Būlbūl ü kumrīye bu bāġda yer kalmadı āĥ
Serv-i ra' nāya zaġan ĥondı niĥāl-i ġüle zāġ
- 3 Ĥūsn-i ſevketle ze' āmet idi hūbān ammā
O büte eylediler ĥaĥt-ı ſerīf ile ferāġ
- 4 Yüz virür kim çıĥara naĥşını yāruñ mir 'āt
'Āĥıbet ſüreti bir ĥālebe eyler ifrāġ
- 5 'Aks-i hūbānı alur merdümek-i tār-ı niġāĥ
Ĥayl-i māĥi-i giriftarı çeker ĥaraya aġ

9 (b). bir elde her eſābi: bir elde hiç eſābī' AE2, bir elde hiç ſānī HP, bir elde hiç eſābī RE, KA/ 9. beyit YT nüshasında yok.

10 (b). mizāndur: mizābdur AE2, HP, RE, KA / 10. beyit YT nüshasında yok.

* AE1. Velehu fi-ĥārfi'l-ġayn AE2, Ĥāfiye-i ġayn RE, ĥārfi'l-ġayn YT
129. AE1 188 a, AE2 55 a, HP 28 a, RE 87 b, YT 44 a, KA 49 b

2 (a). kumrīye: kumrīya HP, RE

3 (a). hūbān ammā: ammā hūbān AE2, HP, RE, YT, KA

4 (a). yārun : yārın AE1, KA

5 (b). hayl-i: haylī AE1/ karaya HP, RE: araya AE1, AE2, RE, YT

- 6 Ne çeker naḥvet-i erbāb-ı riyādan ‘āşık
Bir şehirde ki ola bāde vü maḥbūba yasāğ
- 7 Didi hātif mey-i bi-ğış gül-i bī-ḥār olmaz
Ḥaberin eyledüm ‘uşşāka Belīgā iblāğ

-130-*

Me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn

- 1 O şūḥ-ı fitne-ārā ğamzeden itdükçe ‘uryān-ı tīg
Niyām-ı ḥaçere havf ile şāyed ola pinhān tīg
- 2 Yaқışmaz kāfirūñ destinde İslāma münāsibdür
Kef-i Ḥaydarda barmaq қaldırup olmış müselmān tīg
- 3 Ḥayāt-ı cāvidāndur ğamze-i cānāna yüz virmek
Olur zīrā şehīd-i Kerbelāya āb-ı hayvān tīg
- 4 Dil-i mecrūḥuma biñ zaḥm açarken ğamze-i ser-tīz
Şunar müjġān-ı kec-dest-i nigāha sad-hezāran tīg
- 5 Nigāh itmez hemān ‘uşşākı ğamzeyle helāk eyler
Gelür tīr-i nigeḥden ğālibā dil-dāra kısmān tīg
- 6 Gözüm ḥavf eylemişdür ğamze-i cānāneden ğayet
Helāk eyler beni taşvīr elinde görsem ‘uryān tīg

130. AE1 188 a, AE2 56 b, HP 28 a, RE 88 a, YT 44 a, KA 49 a

* Velehu AE2, ḥārfü’l-ğayın KA

1 (b). ḥaçere havf ile: ḥaçer-i havfıyla AE1, YT, ḥaçere havfıyla AE2

2 (a). kāfirūñ: kāfirin KA / münāsibdür: virilmişdür AE1, AE2, RE, YT

қaldırup AE2, KA, RE, YT, parmaq қaldırur HP

3 (a). yüz: cān HP, RE, KA

6. AE2’de, HP’de, RE’de, YT’de ve KA’ da 7.beyitle yer deġiştirmiştir.

(b). barmaq қaldırup: parmaq

(a). cānāneden: cānāndan RE

- 7 Latîf ol tâ ki maḥfûz olasin halkuñ lisânından
Ne rûtbe sa'y ile tîz eyleseñ kaç' idemez cân tîğ
- 8 Belîgâ farkını bûs eyleyelden şâh-ı merdânüñ
Bükildi қaddi zîrâ bî-edeblik itdi ol ân tîğ

-131-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā i lū fā i lūn

- 1 Yaқdı ciḥānı naẓm-ı dil-i âteşin Belîğ
Olursa böyle ola suḡan-âferin Belîğ
- 2 Birdür güḡerle genc-i suḡan zîr-i 'arşda
Oldı o gencüñ üstine şimdi emîn Belîğ
- 3 Naқş-ı remāda ehl-i ḡired itmez i'tibār
Ḥaṭṭ-ı nigin gibi ola sūz dil-nişin Belîğ
- 4 Gelmez kenāra şāḡid-i ma'nāya nāz ider
İtmez taḡammül aña dil-i nāzenin Belîğ
- 5 Enfās-ı rūḡ-baḡş ile cism-i lafızda çeşm
Rūḡ-ı hayāli seyr ide 'ayne'l-yaқin Belîğ
- 6 Virmez metā' -ı naẓmunı dūnyā baḡāsma
Olmaz ciḡānda ehl-i suḡan kām-bin Belîğ
- 7 Seyl-i ḡavādiş eyleyemez ḡaşre dek ḡarāb
Yapdı bu resme maḡlasa beyt-i metin Belîğ

131. AE1 188 b, AE2 56 a, HP 27 b, RE 88 a, YT 44 b, KA 49 b

2 (a). birdür: pür HP, pürdür AE2, RE, YT, KA

3. AE2 nüshasında 4. beyitle yer değıstirmiştir.

4 (a). ma'nāya: ma'nā ne HP, RE, KA

5 (a). lafızda: latif AE1

Harfû 'l-fâ *

-132-

Me fâ' i lûn fe i 'lâ tûn me fâ i lûn fe i lûn

- 1 Bırakdı keş-i tılâ-düz-ı köhnesin eslâf
Alur şatar zürefâyı zamâna hep haffâf
- 2 Fünûna dâd u sitedle olur mı hiç vâkıf
Niḫâyeti kütübün ismin öğrenür şahhâf
- 3 Ğazel yapup şu' arâ-yı zamânenün kârı
Hülâşa bâşa ' ameldür mişâl-i şan' at-ı kâf
- 4 İzâfe ile bakar girse zer kıyâfetine
Anuñ ' ayârını elbette fark ider şarrâf
- 5 Ḥayâl-i yârı yanımdan felek cüdâ idemez
Mişâl-i noḫta maḫâmum olursa zirve-i Kâf
- 6 Güşâd-ı müy-ı miyân bendine düşüp ' âḫil
İder mi yok yire hiç naḫd-i ' ömrini iṭlâf
- 7 Cihânı böyle helâk eylemezdi şemşirün
Eger ki resmini ebrûdan almasa sayyâf
- 8 Hezâr sa' y Belîğ eyle silk-i nazma yine
Le'âli-i suḫan-ı pâki eyledim irdâf

132. AE1 188 b, AE2 50 a, HP 28 b, RE 88 b, YT 44 b, KA 50 a

* AE1. Velehu fi-ḥarfû 'l-fâ AE2, Kâfiye-i fâ RE, ḥarfû 'l-fâ YT, KA

2 (a). Fünûna: Fünûn HP (b). ismin: ismini YT

4 (b). ider: idemez RE

6 (a). güşâd-ı: güşâde HP

7 (a). şemşirüfî: şemşirin AE2, HP, RE, YT (b). ki: ____ AE2

-133-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Hüsnüñ esbābı miyānında ol ebrū-yı laṭīf
Oldı bir beyt ile efrādımı cāmi' ta'rif
- 2 Mūya teşbīh miyānında iderler irād
Dehen-i tengine isnād ile bir qavlı-ı za'if
- 3 Vaşfını levḫe nezāketle yazarken ḫāme
Lafz-ı ḫaṭ gūşe-i ḫaṭtūmda olınmış taşḫīf
- 4 Zaḥm-ı tīr-i müjeye karşı tururlar ammā
O şeh-i ḫüsn kulu ḫaṭṭ ile eyler taḫvīf
- 5 Tāb-ı miḫr-i ruḫuñ ol rütbe eritdi beni kim
Zīr-i yek-mūda hemān sāyelenür cism-i za'if
- 6 Nigeḫūñ cāy-ı ṭavāfidür idüp 'aqlı delīl
Vādī'-i şafḫada ber-cestede olan beyt-i şerīf
- 7 Ğazel-i pākī oqındukça Belīg-i zāruñ
Olma dem-beste bu tarz ile nefes gönder 'arīf

133. AE1 189 a, AE2 56 b, HP 29 a, RE 88 b, YT 44 b, KA 50 a

1 (a). miyānında: beyānında HP, RE, KA / ol: o KA (b). ta'rif: te'lif AE1

3 (a). nezāketle : ___ YT (b). ḫaṭtūmda: ḫaṭtūmdır HP, RE, KA/ olınmış: olındı AE1

5 (b). za'if: naḫīf AE2, HP, RE, KA/ 5. beyit YT nüshasında yoktur.

6 (a). Nigeḫūñ : Nigeḫin AE2, RE, YT / delīl: vekīl RE (b). olan: olur AE1

-134-

Fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lūn

- 1 Olmasaydı eger ol gevher-i yek-tāya şadef
Dir idüm bu küre-i arza tehī dürc-i hāzef
- 2 Ne güzel söylemiş ebnā-yı zamāna şā' ir
Baña bir beyt-i zebān-zed yitişür hayr-ı hālef
- 3 Gönlümüñ kadrini bilmez o büt-i kāfir-kīş
Düşmesün yā Rab eyādī-i Firenge muşhaf
- 4 Ka'bedür merdümek-i çeşmi ki eṭrāfında
Müje huccāca bedel secde-künān baġladı şaf
- 5 Güç imiş hayli bu eyyāmda söz diñletmek
Muṭribuñ kavline bī-darb kulaġ tutmaz def
- 6 Şıķlet itmek hele ehl-i dile düşmez aşlā
Tevbe kıl bār-ı günāhuñ gele mizāna eḫaf
- 7 Bende-i muḫliş-i 'aşķ ol iki 'ālemde Belig
Üstüne hāzır ola himmet-i sultān-ı Necef
- 8 Şir-i meydān-ı şecā'at 'Alī Big ibn-i vezir
Görse reşķ eyler idi dāniş ü cūdın Āşaf
- 9 Her işinde aña tevfiķ-i Hūdā yāver olup
Tir-i makşūdın ide buse-dih-i nāf-ı hedef

134. AE1 189 a, AE2 56 b, HP 29 a, RE 89 a, YT 45 a, KA 51 b

3 (a). gönlümüñ: gönlümin AE1, KA

6 (a). dile: ___ RE, YT (b). bār-ı: ki o AE2, barī KA

7 (b). Üstüne: Üstine AE2, HP, RE, KA

8 (a). şecā'at: celādet HP, RE, KA/ Big: Beg HP, AE2, YT, KA

9 (b). buse-dih-i: puse-dih-i RE, ___ AE1, YT

-135-

Harfî 'l-kâf*

Mef ü lü fâ i lâ tü me fâ î lü fâ i lün

- 1 Cevlâna başlayup yine sâķî-i sîm-sâķ
Pür-neş`e itdi meclise geldi ayak ayak
- 2 Olmaz `abeş yire sözi erbâb-ı hikmetüñ
Vâ-bestedür dürüğma bîh-büdî-i firâķ
- 3 Mir`âta baķ da gör nice tek tırmaz ebruvân
Oynar ikisi dâne-i hâlünle çift ü tāk
- 4 Tażyîke başlayınca esîrân-ı `aşķı dün
Allaha şükr vâ` izi söyletmedi hunâķ
- 5 Biñ kerre kırdı cāmını bezmüñ bu rüzgâr
Köhne sifâl-i mey-kede şavdı nice yasak
- 6 Zencîr-i zülfi boynuma dil-beste olmasa
Efkâr-ı fâsideyle gülü-gîr olur merâķ
- 7 Rindân-ı bâde-ķ`âra ķo daķl eylesün Belîğ
Bilmez şarâb zevķını zühhâd-ı bî-mezâķ

* AE1. Fî-ķarfî 'l-kâf AE2, Ķâfiye-i ķâf RE, ķarfî 'l-kâf YT, KA
135. AE1 189 b, AE2 57 a, HP 30 a, RE 89 b, YT 45 a, KA 52 a

2 (a). hikmetüñ: hikmetin KA (b). bîh-büdî-i : bîh-büdî AE1 / firâķ: fûvâķ HP, RE, KA

5 (a). bezmüñ: bezmin KA

6 (a). dil-beste: ser-beste HP, RE, KA

7 (a). bâde-ķ`âra: bâde-ķ`âr HP

-136-

Me fâ' i lün me fâ' i lün me fâ' i lün me fâ' i lün

- 1 Ferâğ-ı bāl ile zevk idecek kâşâne yokdur yok
Cihānda hîç ğamuñ bir bilmedüğü hñane yokdur yok
- 2 Nücüm-ı şābit ü seyyāre 'ıkd-i tohm-ı hanzaldur
Sipihrũñ dām-ı tezvīrinde şīrīn dāne yokdur yok
- 3 Tõkınma hālka-i zũlf-i nigāra kendi kayduñ gör
Derũnı pāre pāre olmaduğ bir şāne yokdur yok
- 4 Geçürdi lağlağıyyāt ile 'õmrin bāğ-ı 'ālemde
Dilinde 'andelībũñ sũziş-i pervāne yokdur yok
- 5 Kırar mest-i mey-i ğaflet olanlar şīşe-i ğalbũñ
Şikest olmaz bu 'işret-hānede peymāne yokdur yok
- 6 Kemend-i zũlfe bend olmuş dil-i dīvāneden ğayrı
Bu vādilerde zencīrin sũrer dīvāne yokdur yok
- 7 Belīğ ebnā-yı 'aşruñ hāmdır pīçīde-eş'ārı
Suħanda böyle puħte țarz-ı üstādāne yokdur yok

136. AE1 189 b, AE2 57 a, HP 30 a, RE 90 a, YT 45 b, KA 50 b

2 (b). Sipihrũñ: Sipihrin AE1

3 (a). tõkınma: tõlaşma HP, RE/ kendi: kendũ RE

6 (a). dil-i: dili RE / dīvāeden: dīvāne RE

-137-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Ehl-i dil adrin bilür erbāb-ı himmet bulmadu
Aradık dūnyāyı bir Őāhib-mürüvvet bulmadık
- 2 'Asrımızda eylemiŐ her sadra bir nā-kes ku'ūd
'Arz-ı hācāt idecek ehl-i sehāvet bulmadık
- 3 Derdimüz besdür bize incitme ey gerdūn-ı dūn
Biz bu miħnet-hāneye geldükse rāħat bulmadık
- 4 Şimdicek dillerde bir efsānedir miħr-i vefā
'ĀŐık u ma' Őūı söyletdük Őadāat bulmadık
- 5 Lāle pür-hūn gül fūsurde bülbül-i ħayrān hamūŐ
Gülsitān-ı 'āleme geldük Őarāvet bulmadık
- 6 Bir zamān lezzet-eŐ-i tab' um simā-ı dehr olup
Zehr ü and ü niŐ ü nūŐında ħalāvet bulmadık
- 7 Bī-niyāz oldu kibāruñ lu u ahrından Belig
Biz bu 'ālemde anā' at gibi devlet bulmadık

137. AE1 190 a, AE2 57 b, HP 30 a, RE 89 b, YT 45 b, KA 52 a

3 (b). geldükse: geldik RE

4 (a). miħr-i vefā: miħr ü vefā AE2 , KA

YT

5 (a). fūsurde : Őigufte AE1, AE2, YT

6 (b). niŐ ü nūŐında: niŐ-i nūŐında AE2, YT

7 (a). lu u ahrından: lu-ı ahrından AE2

(b). 'ĀŐık u ma' Őūı: 'ĀŐık u ma' Őū RE, 'ĀŐık-ı ma' Őūı

-138-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ey sitemger nice gördüñ lāyık
Yıkıla bāğda serv-i bāsık
- 2 El uzatduñ güle güstāhāne
Bülbülüñ hātırı yok mı 'āşık
- 3 Ğayret-i berķ-i mükāfātı düşün
Nice zālamlere olduñ lāhık
- 4 Āh-ı 'uşşāka tayanmaz eflāk
İster 'ābid ola ister fāsık
- 5 Yok yire incidesin maḥlūķı
Buña hiç kâ'il olur mı Ḥālık
- 6 Bilmeyen ḳadrini ehl-i suḥānuñ
Aña ḥayvān dinür ammā nātık
- 7 Olma her nā-kese dil-dāde Belig
'Araba āyine virme yazık

138. AE1 190 a, AE2 57 b, HP 30 a, RE 90 a, YT 45 b, KA 52 a

1 (a). sitemger: sitem RE (b). bāsık: sābık AE2

2 (a). uzatduñ: uzatduñ HP, uzatduk YT

3 (a). mükāfātı: mükāfāt HP (b). olduñ: oldu AE2, RE, KA, oldık HP, olmadı YT

5 (a). incidesin: incidesüñ KA

7 (a). Olma: Olmaya AE2

-139-

Harfû'l-kâf

- Fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lün
- 1 Ƨođrılıđ kārı degüldür felek-i pür-şüruñ
Egridür qaddı gibi işleri ol kanbüruñ
 - 2 Ƨametüñ ham revişüñ egri felekkāruñ kec
Böyle cünbiş nedür āyā ki nedendür zūruñ
 - 3 Dest-i nā-şüste-i nā-dāna düşen rüşen-dil
Şem' -i pertev-fikene beñzer elinde körüñ
 - 4 Berq-i hātif gibi ğaddāra mükāfātından
Āh-ı süz-efkeni ğaddāra çerker mađdüruñ
 - 5 Olma miñnet-zede-i nāliş-i āzürde-dilān
İñler elbette Ƨoqınma teline Ƨanbüruñ
 - 6 Ƨayf dünyāda o hengāmenüñ erbābına kim
Ziyneti ola şemātet teli naħl-i sūruñ
 - 7 Ƨoludur yād-ı vaƧan dilde ki Ƨoqınsañ eger
Çin dir kāseleri memleket-i Fağfūruñ
 - 8 İ' tibār eylemez ehl-i hünere cāhil olan
Ne bilür qadrini huffaş Beligā hūruñ

139. AE1 190 a, AE2 59 b, HP 31 a, KA 52 a

1 (b). ol: hep AE1, AE2

3 (a). nā-şeste-i: pā şa' şa' a-i AE1, AE2

4 (a). mükāfātından: mükāfātında HP, KA (b). süz-efkeni: şür-efkeni HP, KA

5 (a). āzürde-dilān: āzürde olan AE2

8 (a). cāhil olan: cāhil-i dün HP, KA

-140- *

Fâ' i lâ tûn fâ' i lâ tûn fâ' i lâ tûn fâ' i lûn

- 1 Hâne-i merdûm harâb eyleser her dem seyl-i eşk
Hâldür ruhsâr-ı 'acze kıatre kıatre nîl-i eşk
- 2 Âteş-i dilden fûrûzân eyleyüp şeb tâ-seher
Her müjemde kıatreden âvîzedür kıandîl-i eşk
- 3 Virdi zaħm-ı nâhun-ı kıayd-ı müdâvâdan necât
'Ukde-i derd-i dil-i âşüfteye taħlîl-i eşk
- 4 Hâne-i âyîneveş şem'-i hayâl-i yâr ile
Haclegâh-ı mâh-ı Ken' ândur habâb-ı nîl-i eşk
- 5 Merdûm-i çeşmi hayâlünden cüdâ Mecnûn-şifat
Eyledüm vâ-beste-i zencîr-i mevc-i seyl-i eşk
- 6 Rîşte-i pervâzı fânûs-ı çerağ-ı 'arş olur
Mevc-i hûn-ı dîdedür zîrâ per-i Cibrîl-i eşk
- 7 Eylemezdüm zîver-i gencîne-i hâtır Belîğ
Gevher-i deryâ-yı ğufrân olmasa taħşîl-i eşk

140. AE1 190 b, AE2 58 a, HP 31 a, RE 90 b, YT 46 a, KA 53 a

* Fî-harfü'l-kef AE2, Kıâfiye-i kef RE, harfû'l-kef YT

2 (a). dilden: dilde AE1 (b). âvîzedür: âvîzede RE

3. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 4. beyitle yer deĝiştirmiştir.

4. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 5. beyitle yer deĝiştirmiştir.

5. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 3. beyitle yer deĝiştirmiştir.

çeşmi: çeşmi RE , cismi AE2 , YT / hayâlünden: hayâlinden AE1

6 (b). per-i: peri RE (b). dîdedür: dîde-i AE2, YT

7 (b). Gevher-i: Gevheri RE

(a). Merdûm-i: Merdûmi RE /

-141-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Zülfüñ ki indi tā kemer-i zer-nişāne dek
Tül u dırāz-ı fitnedir āhır zamāne dek
- 2 Emvāc-ı tāb' -ı 'ārızı süllemlük eyleyüp
Yāruñ çıkardı nāmını tā āsmāna dek
- 3 Şevk-i nesīm-i kūyuñ ile gird-bādveş
Gitdi gubār-ı ten dönerek lā-mekāna dek
- 4 Yāruñ alınca sürme-i hāk-i rehin şabā
Ardınca uçdı dīdelerüm İşfahāna dek
- 5 Emvāc-ı nağme kāse-i şanbūrdan taşup
Meclisde çıkdı dün gece muṭrıb miyāne dek
- 6 Ğam pençesinden oldı girībānımız ḫalāş
Geldük Belig gūşe-i dārü 'l-emāne dek

141. AE1 190 b, AE2 58 b, HP 31 b, RE 91 b, YT 46 b, KA 52 b

1 (a). ki: ___ AE2, YT (b). Tül u: Tül-ı AE1, AE2, HP, RE, YT

2 (a). tāb' -ı: tāc-ı RE, tār RE

4 (a). Yāruñ: Yārın KA / rehin: rehūñ KA

6 (b). Geldük: Geldi AE1

-142-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 'Uşşāka būs-ı la'l-i terüñ yođ mıdur senüñ
Ey nađl-i 'işve hiç şemerüñ yoğ mıdur senüñ
- 2 Ey pır-i 'aşğ böyle neden nā-tüvānsın
Bilmem yanında bir püserüñ yoğ mıdur senüñ
- 3 Hālüm mükedder oldı benüm ey hayāl-i yār
Bilsem 'aceb ki bir kederüñ yoğ mıdur senüñ
- 4 İtdüñ güşāde sīne-i billürı nāfe dek
Ey şüh bilmezem kemerüñ yoğ mıdur senüñ
- 5 Cem' eyle kendüñi seher ey āh-ı şu' le-ğiz
Eflāk-i heftüme seferüñ yoğ mıdur senüñ
- 6 Bālā-yı nağl-i mevki' -i kesb-i hevā ise
Ey ğonca başum üzre yerüñ yoğ mıdur senüñ
- 7 İtdüñ vişāli herkese va' d ey zen-i sipihr
Āyā ciñānda gerçek erüñ yoğ mıdur senüñ
- 8 'Asruñ kibārı māl ile Qārūn olursa da
Şormaz Belig sīm ü zerüñ yoğ mıdur senüñ

142. AE1 191 a, AE2 59 a , HP 31 b, RE 90 b, YT 46 b, KA 51 a. KA nüshasında bu gazelin 3. beyti ve devamı 52 b 'de yer almaktadır.

2 (a). nā-tüvānsın: nā-tüvānsın KA (b). Bilmem: ___HP, RE, KA/ yanında: yanuñda AE2, HP, RE, YT, KA / bir püserüñ: tāze bir püserüñ AE2, HP, RE, KA

4 (a). billürı: billür RE

8 (a). māl ile: mālā AE2 (b). Belig: Belige HP

-143-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Nigeh-i tiz ile ol āfet-i cānı şıkduñ
Ġayrı ey nūr-ı başar sen de gözümde çıkduñ
- 2 Zāhidā riş-i dirāz ile gelüp bezme yine
Kulqul-ı şışe-i deyrün çañma ot tıkdıñ
- 3 Peḥlevānsın hele piş-ķabzada ey sāgar-ı mey
Bir ayāğ ile nice tāze cevānı yıkdıñ
- 4 Nīm-cev ḥāşılı yok ehl-i dilün sāmānı
Bu tehī yelmeden ey esb-i ṭabī' at bıkdıñ
- 5 Ṭarz-ı dil-keşle ser-āğaz idicek nazma Belīg
Şevķ ile bezme nişār eyle Şüreyyā 'ıkdıñ
- 6 Āteşün ne yine meclisde Belīg-i zāra
Ne 'aceb saḥt oluyor dilde ḥasūda ḥıkdıñ

143. AE1 191a, AE2 58 b, HP 31 a, RE 91 b, YT 46 a, KA 52 b

1 (a). Nigeh-i: Nigehi RE

2. AE2'de, HP'de, RE'de YT'de ve KA'da 3.beyitle yer deġiştirmiştir.

YT, KA / deyrün: deyrin KA

3 (a). Peḥlevānsın: Peḥlevānsuñ YT, KA / ķabzada: ķabzadan AE1

4 (a). dilün: dilin AE1 (b). bıkdıñ: yaķduñ AE2

6. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da yoktur.

(b). Kulqul-ı: ġulġul-i HP, RE,

-144-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Görinen dāmen-i pākinde degildür dikenüñ
Tırnağı kaldı bu āl cāmede ey gül dikenüñ
- 2 Divşirür güllerini bāğ-ı fenānuñ gül-çin
Pāyına hār ile hasdır kalacak gül dikenüñ
- 3 Şafhada surh ile tenvīne müşābih dü-lebūñ
Ki derūnında anuñ nūn-ı hafidür dehenüñ
- 4 Hāl şanma anı bir rütbe letāfet var kim
Taşrasından görünür dānesi sīb-i zekānuñ
- 5 Pertev-endāz olıcağ cismüñe keyfiyyet-i mey
Seyr iden şīşe-i pür-bāde şanur pīrehenüñ
- 6 Haṭ şudür itse kesilmezsin anuñ zülfinden
Senüñ ey dil hele çokdan çürimişdür resenüñ
- 7 Göz diker cāhil olan cāme-i zer-dūze Belig
Besdür ehl-i dile 'iydiyye kumāş-ı suhanuñ

144. AE1 191 b, AE2 59 a, HP 31 b, RE 91 a, YT 46 b, KA 51 a

1 (b). cāmede: cāmeyi AE1, AE2, RE, YT

5 (a). cismüñe: cismine KA

6 (a). kesilmezsin : kesilmez RE, kesilmezşüñ YT, KA

çümüñdür YT

(b). çürimişdür: çürümüñdür AE2, HP, KA,

-145-*

Me fâ' i lûn fe' i lâ tûn me fâ' i lûn fe' i lûn

1 Şakîl gelmiyor 'uşşâka darb-ı düm düm tek

Uşûl ile o perî meşķ ide tenâdüm tek

2 Kapatdı merdümek-i çeşmi 'aks-i hâl-i nigâr

Derûn-ı dîdede lâzımdur ola merdüm tek

3 Raķîbi darb idelüm kûy-ı dil-rübâda bu şeb

Şabâha dek dimesün tabl-ı sine dögdüm tek

4 Bakınca âyîneye dir o şüh-ı gendümgün

Kemâl-i hüsni ile gördüm cihânda kendüm tek

5 Tekâver-i dili itdüm 'inân-keşide Belig

Münif-i hoş-suşana itmeye takaddüm tek

145. AE1 191 b, AE2 58 a, HP 31 a, RE 91 b, YT 46 a, KA 50 b

* Velehu AE2. Harfû'l-kâf KA

1 (b). meşķ: 'aşķ YT

2 (a). hâl: hayâl HP (b). dîdede: âbda AE1 / merdüm: merdümün YT

NOT: RE'de 3. ve 4. beyitler yok. 3. ve 4. beyitlerin yerine 2. beyitten sonra şu beyitler yer almaktadır:

3 (a). dil-rübâda: dil-ârâda YT

4 (b). kendüm: düm YT

5 (b). hoş-suşana: pür-suşana RE / itmeye: itmeyem RE

-146-

Harfû'l-lâm *

- Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn
- 1 Aḥvāl-i ehl-i dānişe 'ibretle nāzır ol
Dünyāda zillet ister iseñ şimdi şā'ir ol
 - 2 Ey āşinā-yı ğamze-i dildār olan gönül
Ġāfil bulunma tır-i kaçā geldi ḥāzır ol
 - 3 Olma firīb-hürde-i ārāyiş-i ciḥān
Şeb-nem gibi bu bāğ-ı fenāda müsāfir ol
 - 4 Mir'āt-i Cemde 'ālemi görmek murād ise
Āyine-i cemāl-i dil-ārāya nāzır ol
 - 5 Gülzāra gel şelāşe-i gassāle nūş idüp
Çirk-āb-ı ğamdan ey dil-i ālūde ṭāhir ol
 - 6 Pervāne gibi bāl u per-i āteşin ile
Cevvāle ol da şem' -i dil-ārāya dā'ir ol
 - 7 'Āciz ciḥānda derdine dermān bulur Belîğ
Zinhār şekve eyleme bir ferde şābir ol

146. AE1 191 b, AE2 59 b, HP 32 b, RE 92 a, YT 47 a, KA 54 a

* AE1. Fī-ḥarfū'l-lām AE2, Qāfiye-i lām RE, ḥarfū'l-lām YT

1 (a). ehl: ___HP (b). zillet: devlet HP

6 (b). dil-ārāya: dil-ārāyı AE2, HP, RE, YT, KA / ol da: oldı AE1, RE

-147-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ne kadar olsa diremdār olana ni' meti bol
Tār olur bī-kese ' işret-kede-i İslāmbūl
- 2 Ādemi bende iden luṭf u keremdūr yoḥsa
Pādişāh eyleyemez merdūm-i āzādeyi ḳul
- 3 Tār-ı nā-sāz-ı dil-i ' uşşāḳı düzen muṭrıbdır
Eli aḡzına uyanlar bilür elbette uşūl
- 4 Başayor sebze-i bī-gāne-i ḥaṭ bāḡ-ı ruḥuñ
Rūy-ı āyineye diḳḳatle nigāh it bir yol
- 5 Serv-kāmetleri seyr eyle bahāriyyeye gel
Tāk-i rez gibi nice birbirine itmiş ḳul
- 6 Tūtma noḳşanını bāzār-ı fenāda halkuñ
Saña kim didi ki bu şıḳleti çek mīzān ol
- 7 Yire bir dāne düşürmez bu felek ḥissetden
Nukra-i encūmi hep baḡrına basmış pul pul
- 8 Semm-i ḳātille nice şevherini itdi helāk
Yine bu pīre-zen-i dehr-i denī ḳalmaz ṭul
- 9 Çeşm-i pūr-ḥūn ile bu cāy-ı meşāḳkatde Belīḡ
Tütüyā oldu baña ḥāk-i reh-i İslāmbūl

147. AE1 192 a, AE2 60 a, HP 32 b, RE 92 b, YT 47 a, KA 53 b

1. (b). Tār olur: Tengdūr AE1, AE2, YT / bī-kese: key kese HP / İslāmbūl: İstanbul HP, RE, KA

3 (a). nā: ___ HP, RE, KA

4 (a). bī-gāne-i ḥaṭ: bī-gāne-i ḥaṭṭ-ı KA

8 (b). pīre-zen-i dehr-i denī: pīre-i dehre-i denī RE / ḳalmaz: ḳalmazı AE2, HP, M YT, KA

9.(a). pūr-ḥūn ile: pūr-ḥūnla AE2, YT, KA (b) İslāmbūl: İstānbūl AE2, HP, RE, YT, KA

-148- *

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Halkuñ ihāta eyleyemez kısmetin ' ukūl
Şekl-i rakamda kısmet olur hāric-i cūdūl
- 2 Düşmez hayāl-i hestī-i dünyā derūnuma
' Aks-i vücūdı şafha-i baħr eylemez kabūl
- 3 Bir neş'edür ciħānı bütün feyz-yāb iden
Ecsāma bir hevādan ider hep nefes ħulūl
- 4 Rāh-ı hayāle fem düşer emvāc-ı nūr-ı çeşm
İtse derūna reh-güzer-i dīdeden duħūl
- 5 Mir'āt-i dilde girye iden ' aks-i dīdedir
Naħl-i muşavvere nem olur āfet-i zübūl
- 6 Hoşdur sūkūn-ı ' uħde ki tār-ı güher gibi
Olma gūsiste ħāne-be-ħāne idüp duħūl
- 7 Dest-i talebde gerdiş-i ser-germī maħv olur
Her kim olursa şu' le-i cevvēleves ' acūl
- 8 Eyler teveccūh-i zu' afā devletūñ ziyād
Mülk-i ciħāna mālīk ider pādīşāhı ħul
- 9 Şemşīr-i pāk tīre-niyām içredür Belīg
İtmez ħabā-yı atlası rind-i ciħān kabūl

148. AE1 192 a, AE2 60 a, HP 32 b, RE 92 b, YT 47 a, KA 53 a

* Velehu AE2, ħarfū '-lām KA

4 (a). fem : ħam RE / emvāc: envār HP

5 (a). girye iden: giryeden HP, RE, KA / ' aks-i dīdedir: ' aksūñ remīdedir HP, RE , ' aksin remīdedir KA

8 (a). devletūñ: devletin AE1, AE2, YT (b). pādīşāhı: pādīşāh HP

-149-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Geh cān düşer pīş-i nazargāhına geh dil
Bir kerre nigāh eylemez ol çeşm-i siyeh-dil
- 2 Gözden şakınup burka' nı açmaz o meḥ-rū
Dide nigh itmezse ider aña nigh dil
- 3 Āmed-şüde sedd itse reh-i kūyına aḡyār
Besdür o bütüñ semtine ehl-i dile reh dil
- 4 Zencīr-i ser-i zūlfine bend eyledüñ anı
İtdi yine yanuñda 'aceb kim ne güneñ dil
- 5 Çin-i müşgī dimiş zūlfüni ḥaml itme Ḥıṭāya
Pīr olsa getürmez bu 'ulüm ile 'ateh dil
- 6 Hem 'arz-ı niyāz eyler o cān-pervere hem nāz
Geh bende olur gāh olur 'aşk ile şeh dil
- 7 Tefvīḡ refīḡ olmiyacaḡ aña Belīgā
Olur reh-i ḥ'ābide-i kūyında tebeh dil

149. AE1 192 b, AE2 60 b, HP 33 a, RE 93 a, YT 47 b, KA 53 a

3 (a). itse: olsa HP, RE, KA

4 (a). zūlfine: zūlfüne AE1

5 (a). zūlfüni: zūlfine AE1, AE2

6 (a). cān-pervere: cān-perver HP (b). gāh: gāhi KA

7 (a). Dest-i: Deşt-i AE1, AE2, RE, YT, KA

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Cem' iderse bağda gül-çin eger bisyār gül
Besdür erbāb-1 dile bir sāgar-1 ser-şār gül
- 2 Sāye-i gülbünde rindān meclis-i 'işret kırup
Meyle pür sākī ele bir kāse almış çār gül
- 3 Bir şafā virmiş bahāruñ feyzi kim bülbüllere
Perdeden rāz-1 derūn 'arz itdi 'aynekvār gül
- 4 'Arız-1 cānāna teşbīh eyleyelden yüz bulup
Çıkdı yāruñ başına 'arz eyledi dīdār gül
- 5 Hūsn-i ahlāk eylemez aşl-1 neseble intikāl
Böyledür cārī virür ekşer çemende hār gül
- 6 Bāgbāna minnet itmeme bir gül-i pür-hār için
Besdür ehl-i dānişe renginī-i eş'ār gül
- 7 Hūn-1 dilden ser-te-ser ālūde rengin bülbülüm
Bāl gül per gül beden gül pençe gül minķār gül
- 8 Bī-hazān bir bāğ-1 tāze dil-güşādur rüy-1 dost
Turra sūnbül haṭṭ benefşe goncafem ruhsār gül
- 9 Añı sīr-āb eylesem mizāb-1 hāmemden Belīg
Şafḥada taşvīr olan gülbün virür her bār gül

150. AE1 192 b, AE2 61 a, HP 33 a, RE 93 a, YT 47 b, KA 53 a

2 (a). gülbende: gülbend HP

3 (a). bahāruñ: bahārın KA (b). 'aynekvār: vār RE

4 (b). yāruñ: yarın AE1

5 (a). aşl u neseble: aşl-1 neseble AE1, AE2, YT

7 (b). pençe: gonca KA

8 (a). bāğ-1 tāze: tāze bāğ AE2, HP, RE, KA, tāze bir bāğ YT

9 (a). sīr-āb: seyrān AE2 / mizāb-1: mizān-1 AE1 (b). Şafḥada: Şafḥa RE

-151-

Mef ū lū fā i lā tū m e fā ī lū fā i lūn

- 1 Mānend-i ŧem^ç -i bezm-i dil-ārāda yandı dil
Sūz u gūdāz-ı āteŧ-i ^ç aŧka ŧayandı dil
- 2 Künc-i ribāŧ-ı sīnede pervāneveŧ bu ŧeb
ŧem^ç -i ħayāl-i ^ç arız-ı yāra ŧolandı dil
- 3 ŧıflān-ı tünd-ħūy-ı ciħāndan remidedir
Olmaz eŧir-i dām-ı ħiyel kuŧkılıandı dil
- 4 Der-ķayd-ı ħ^çāb-ı ħaflet iken künc-i sīnede
Ġavġa-yı ^ç aŧk-ı yār ile nāġeh uyandı dil
- 5 Az müddetinde kūçe-i bāzār-ı ^ç ālemüñ
Dünyā ķadar belā vü meŧakķat ķazandı dil
- 6 Bilmem olur mı yarasına ķārġer ^ç ilāç
Nā-dān elinde ħaylī zamān ķurcalandı dil
- 7 Bir ^ç aŧķım ki yār-ı vefā-dāra ħasretüm
Ġübān-ı bī-vefā-yı ciħāndan uŧandı dil
- 8 Erbāb-ı dāniŧe suħan-āmüz iken Belig
Müħr-i sūkūt urdı dehāna ķapandı dil

151. AE1 193 a, AE2 61 a, HP 33 a, RE 93 b, YT 48 a, KA 54 a

1 (a). Mānend-i: Mānendī AE2 / dil-ārāda: dil-ārāya HP, RE (b). Sūz u gūdāz: Sūz-ı gūdāz HP

2 (a). pervāneveŧ: pervāne RE

6 (a). ķārġer: ķār AE2

8 (b). dehāna ķapandı: ķapandı dehāna AE2, RE, YT

-152-

H̄arfū'l-mīm *

Mef 'ū lū fā' i lā tū m e fā ī lū fā i lūn

- 1 Mevzūn olursa da yine beddūr kelām-ı şūm
Vaḥşet virür ṭabāyi' a sec' -i şadā-yı būm
- 2 Ser-keş mülāyemet göricek ḳāmet arturur
Olur ciḫānda şu' lenūñ āb-ı ḫayātı mūm
- 3 Alınca 'aks-i dil-beri āgūşa eyledi
Emvāc-ı eşk merdümek-i dādeye hücūm
- 4 Keştī-i dāğ ile geçer andan ḫayāl-i yār
Şahrā-yı dilde rīk-i revān baḫridir ğumūm
- 5 Deryāya gitse zarfı ḳadar herkes āb alur
Miḳdār-ı ḫavşala virilür tālibe 'ulūm
- 6 Dünyāyı ṭıtdı ğüfte-i Nābī terānesi
Bilmem ne ḫazḫ ider bu Rehāvīden ehl-i Rūm
- 7 Şaff-ı ni' āl ü şadrī nice fark idem Belīğ
Bilmez Ḳalenderān-ı ḫaḳīḳat nedir rūsūm

152. AE1 193 a, AE2 61 b, HP 34 a, RE 94 a, YT 48 a, KA 55 a

* AE1. Fī-ḫarfū'l-mīm AE2, ḫarfū'l-mīm YT

1 (a). yine beddūr: beddūr yine KA, yine belādur YT

2 (b). şu' lenūñ: şu' lenin KA / mūm: kum AE2, KA, būm HP

5 (a). alur: olur AE2

6 (a). Nābī : nāyı HP (b). rehāvīden: rūhāvīden HP

7 (a). Şaff-ı: Şaff ū RE / ni' āl ū: ni' āl-i AE2, RE, YT

-153-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Bezm-i 'ālemde nice ma' nī-i rengīn buldum
 Çadeh-i mey gibi biñ kerre boşaldum ʔoldım
- 2 Ten-i bīmārumı gam öyle za' if eyledi kim
 Kendümi görmek için gözlüğe muhtāc oldum
- 3 Göricek haṭṭ-ı ruḥun āyīnede yār dimiş
 Ben bu bāğ-ı feraḥ-efzāda çok otlar yoldum
- 4 Gelmedin dağdağa-i āfet-i hengām-ı zübül
 Çiḥre-i berg-i ḥazan gibi şarardum şoldum
- 5 Geldi ol dem ki diye sālik-i iḳlīm-i 'adem
 Naḳd-i 'ömr ile bu dünyāda ucuz ʔurtuldum
- 6 Ḥām bir mīve idüm gülşen-i 'ālemde Belig
 Zahm-ı seng-i sitem-i ehl-i ḥasedle oldum

153. AE1 193 b , HP 34 a, KA 55 a

3 (a). ruḥun: ruḥuñ KA (b). bu : ___ HP / feraḥ-efzāda: ʔarab-efzā HP, KA

4 (a). zübül: betül AE1

5 (b). dünyāda: dünyādan HP, KA

6 (b). zahm: rahm AE1, HP

-154-

Mef'ū lū fā' i lā tū me fā i lū fā i lūn

- 1 Şunmazdı çarh kâse-i pür-hûn gül olmasam
Efgân u nâle itmez idüm bülbül olmasam
- 2 Künc-i vatanda âteş-i gamla yakup beni
Atmazdı rûzgâr bu semte kül olmasam
- 3 Sâkî-i dehr böyle gülü-gîr olur mı hîç
Mînâ-yı bezm-i mey gibi bir kulkul olmasam
- 4 Almaz dehâna kâr-ı belâ turraveş tenüm
Ol nâz-pervere taçılup püskül olmasam
- 5 Tâkat gelür mi şadme-i seyl-i havâdişe
Kadd-i hamîde ile cihânda pül olmasam
- 6 Darü'ş-şifâ-yı dehrde Mecnûn olur mıydum
Der-çayd-ı târ-ı silsile-i kâkül olmasam
- 7 Söyler lisân-ı hâl ile zülf ol perîveşe
Bâğ-ı ruhında bitmez idüm sünbül olmasam
- 8 Gîtmem şuyınca bir büt-i âlüfte-meşrebûñ
Deyr-i kühende neş'e-perest-i mül olmasam

154. AE1 193 b, AE2 63 a, HP 34 b, RE 94 a, KA 55 b

1 (a). olmasam: olsam AE1

3 (b). bir: pür AE1, HP, KA

4 (b). nâz-pervere: tâze-pervere HP

- 9 Dirmiş şarîr-i hâme-i Belîğ-i suhanvere
Berķ-i hayâlî geçmez idim Düldül olmasam

-155-

Me fâ' i lün f e î lā tün me fâ i lün f e i lün

- 1 Bu çarķ ezelde kırılmış mişâl-i çırkık tām
Nuķüş-ı kār-ı ciĥān vech-i aĥsen üzere tamām
- 2 Tüketdi ĥün-ı dili mevc-hîz-i mînāyı
Olur mı ĥiç boşına meyl-i büse-i leb-i cām
- 3 Ĥırāş-ı sine vü rüy-ı siyāhdan ġayrı
Ne virdi fâ'ide bilmem ciĥānda Ĥâteme nām
- 4 Müşābehette degül her iş ehline yaķışur
Ĥadeĥ olur mı mecālisde şîşe-i haccām
- 5 Cihānda her kişi ĥālince kām-yāb oldu
Bu kārġānda ancak faķîr almadı kām
- 6 Sürer Belîğ bu sevdā-yı ĥāmı dilden mey
Şudur 'ilācı gülü-gîr olınca mîve-i ĥām

9 (a). şarîr: cerîr AE2 . Bu beyitten sonra HP'de, RE'de ve KA' da şu beyitler yer almaktadır:

- Ey Āşaf-ı zamāne ötmezdim bu ġüne ben
Ĥülzār-ı midĥatuñda sentüñ bülbül olmasam

- Rahm eyle hāl-i zāruma kim dergehüñde ben
Yanup yakılmaz idi bu rütbe kül olmasam

155. AE1 194 a, AE2 61 b, HP 34 a, RE 94 b, YT 48 a

1 (a). ezelde: üzre AE1, AE2 / çırkık: çırkıġ AE1

2 (a). dili: dil AE1, AE2, HP, RE, ___ YT

3 (b). Ne virdi fâ'ide bilmem ciĥānda Ĥâteme nām: Ne virdi Ĥâtem'e bilmem ciĥānda fâ'ide-i nām AE1, AE2, YT

6 (b). 'ilācı: 'ilāc AE1

Mef ū lū fā ī lā tū me fā ī lū fā i lūn

- 1 'Ayn-ı 'alili ḥasret ile pür-nem eyledüm
İl id-i ekber eyledi ben mātem eyledüm
- 2 Derd-i firāķı 'arz o perīye muḥāl olup
Naķş-ı ḥayālını gōñüle maḥrem eyledüm
- 3 Elden ḥazīz-i ḥāke düşelden o dürr-i pāk
Ümmid-i cüst-cū ile ḳaddi ḥam eyledüm
- 4 Mānend-i berķ dem-be-dem āteş-feşān olup
Gülbāng-i āh ile felegi serssem eyledüm
- 5 Yāruñ ḥayāli bezm-i firāķa ayak basup
Ḳan ṭoldırınca kāse-i çeşmi dem eyledüm
- 6 Dilden şerāre dāmen-i 'arşı ṭutınca ben
Emvāc-ı āhumı felege süllem eyledüm
- 7 Vahşī gāzāl dāmen-i şahrā-yı nāz iken
İncinme ey perī seni ben ādem eyledüm
- 8 Bād-ı ḥazān füsürde idelden o gül-ruḥı
Bülbül gibi lisānı Belīg ebkem eyledüm

156. AE1 194 a, AE2 62 a, HP 34 a, RE 94 b, YT 48 b, KA 56 a

1 (b). İl: El AE2, HP, RE, YT, KA

2 (b). Naķş-ı: Naķşı AE1 / maḥrem: merhem AE2

3 (a). pāk: bāk HP, YT (b). cüst-cū: cüst u cū HP, RE, KA

5 (b). çeşmi: cismi AE1, AE2, YT

6 (a). ṭutınca: ṭoğınca HP

8 (b). gibi: ___ AE2

-157-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Esüp bād-ı fenā ḥāk itse cism-i ḡuşsa-perverdüm
Yine rāh-ı talebde gird-bād-āsā-yı cihān-gerdüm
- 2 Gül-i bī-ḥār iken yāruñ ferāmüş-kerdesiyüm ben
Dikendür ḡalibā ḡül-çine mevc-i nükhet-i verdüm
- 3 Olur izḥārdan āzürde ol nāzük-mizāc elbet
Ḥayāl-i yāra açsam dilde pinḥān itdügüm derdüm
- 4 Kō ' arz itsün felek kālāy-ı vaşlın pişgāhumda
Zen-i mekkāreye meftün olursam nā-cevān-merdüm
- 5 Ten-i kāhum hevāya mā' il olduḡça tutar anı
Mişāl-i keh-rübā zencir-i mevcgüne-i zerdüm
- 6 Cihānuñ reng ü büym istemezdim furşat el virse
Cenāb-ı şeyḥ-i vālā-menziletten himmet isterdüm
- 7 Beligā bī-niyāzum cāme-i müyineden şimdi
Zamān-ı ḥaṭṭı geldi ḥātıra dildāruñ ürperdüm

157. AE1 194 a, AE2 62 a, HP 34 b, RE 95 a, YT 48 b, KA 54 b

2 (a). Gül-i: Güli AE2, RE / yāruñ: yārin AE1, KA / ferāmüş-kerdesiyüm: ḡararmış-kerdesiyüm AE2

4 (a). pişgāhımda: pişgāhında AE1, AE2, YT

6 (a). Cihānuñ: Cihānın KA

7 (b). ḥaṭṭı: ḥaṭṭ RE / dildāruñ: dildārın KA

-158-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Yağışur gül gibi yār başına sünbül perçem
İtsün eṭrāfına āvīze-i pūskül perçem
- 2 Bilmedüñ ḳadrini fevt oldı zamān-ı hüsnüñ
‘Arz ider mātem içün şimdi siyeh gül perçem
- 3 Dinmez işküfe sifāli fesine ammā kim
Ser-nigūn anda sakız morı ḳaranfil perçem
- 4 Zīr-i fesde anı gözden şaḳınurken o perī
Şekl-i sünbülde hemān itdi temeşşül perçem
- 5 Elüñe şāne alup başdan araḳ-çini çıkar
Diyeler Rūm u ‘Acem āh o kākül perçem
- 6 Kākülüñ fikri ile gülşen-i kūyında Belig
Şaḳlı sünbül göricek itdi taḫayyül perçem

158. AE1 194 b, AE2 62 b, HP 34 b, RE 95 a, YT 48 b, KA 55 b

1 (a). Yağışur: Yağışa RE

3 (a). sifāli: sifāl AE1

5 (a). Elüñe: Eline AE2, HP, RE, KA

6 (a). kūyında: kūyufıda HP, RE, KA

-159- *

Me fā' i lūn me fā' i lūn me fā' i lūn me fā' i lūn

- 1 Hilāl ebrūsı yāruñ ' anber'in ııgrā mıdur bilmem
Hııuıf-endüde yā hıud ğurre-i ğarrā mıdur bilmem
- 2 Seherde yoıladıum engüşt ile ol nāfe-i müşğın
Urılmış küłçe-i sım üstine tamğā mıdur bilmem
- 3 İder bī-cā tebessüm çın-i ebrūnuñ ' aııbinde
Murādı ol mehūñ ' uşşāıa istıgnā mıdur bilmem
- 4 Hele dūnyāyı ğörmem zā 'il olsuñ pişğāhumdan
Ġözümde ' aks-i hālūñ merdüm-i bınā mıdur bilmem
- 5 O rütbe mest-i ser-gerdānyum dehrūñ ki endāmum
Daıı miııver gibi merkezde pā ber-cā mıdur bilmem
- 6 Kim alsa destine ser-mest olur eış 'ār-ı rengınüm
Bu elfāz içre ma' nā şıışede saııbā mıdur bilmem
- 7 Cevāb ister Belıığā anı her kimden su 'āl itseñ
Kerem didükleri bir lafz-ı bī-ma' nā mıdur bilmem

159. AE1 194 b, AE2 63 b, HP 35 a, RE 94 a, YT 49 a, KA 54 b

* Velehu AE2. Kıāfiye-i mım RE, KA

- 1 (a). yāruñ: yāruñ KA (b). yāııud: yoıısa HP, KA
- 2 (b). ğülçe: tüde AE1, AE2, RE, YT
- 3 (a). ebrūnuñ: ebrūnuñ KA
- 4 (a). pişğāhumdan: pişğāhumda HP
- 6 (a). ser-mest: ___AE1

Harfũ'n-nũn

-160-

Mef' ũ lũ fā' i lā tũ me fā' ī lũ fā' i lũn

- 1 Tār-ı nefesle bağlu ¼ururken bedende cān
Hi¼ zabı olur mı bõyle bu zindān-ı tende cān
- 2 Zencir-i zũlf-i ħam-be-ħam-ı yāra bestedir
Her bir girihde Şad-dil ũ her bir Őikende cān
- 3 Ey rũħ-baĥŐ mürde-dilānsın ne cānsuñ
Cān ile zinde cism ħayālũñle zinde cān
- 4 Reftāra gel ki tā ola hengām-ı cilvede
Geh serfikende maĥdemũñe geh fikende cān
- 5 Olmaz mı bāri ruĥŐat-ı gũl-bũse-¼in-i leb
Gelmiş nevāl-i luıfuñı bekler dehende cān
- 6 Fānũs i¼inde Şu' le vũ Őaĥbāda neş'eveŐ
Virdi fũrũĝ-ı feyz ile pertev bedende cān
- 7 Mũlk-i 'ademde āh ile mānend-i gird-bād
Āyende cān bu deşt-i fenāya revende cān
- 8 Besdũr Belig-i zāra bu elıāf-ı Kirdgār
Mażmũn-ı neŐ'e-baĥŐsını kılmıŐ suĥanda cān

160. AE1 195 a, AE2 67 a, HP 37 b, KA 57 a

3 (a). cānsuñı: cānsın AE1, HP

5 (a). bāri: yāri AE2 (b). luıfuñı: luıfı AE2, HP

8 (b). baĥŐsını: baĥŐı HP, baĥŐuñı AE1, RE, YT

-161- *

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Bir dil cihānda böyle esīr-i gam olmasun
Ālūde-kerde-i vesāḥ-ı mātem olmasun
- 2 Gitdi cihāndan ol gül-i nev-rüste ba' d-ezīn
Zevk ü şafā cihānda hem olsun hem olmasun
- 3 Dest-i kazāda dūde-i āl-i Mehemmedī
Bu çarh-ı sebzgūn kadeh-i pūr-sem olmasun
- 4 Ey ḥāk-i tīre sende emānetdür ol güḥer
Yanında kadr-i lū' lū-i terden kem olmasun
- 5 Her kim firāḳ-ı yār ile āşüfte-ḥāl iken
Gülzār-ı cennet ister ise ādem olmasun
- 6 Gelmez derūna ḥayli zamāndur ḥayāl-i yār
Ey dil ḥarīm-i sīnede nā-maḥrem olmasun
- 7 Ey vāy geçdi 'ömr-i 'azīz āh u vāh ile
Cürmi nedür ki ehl-i dilūñ ḥurrem olmasun
- 8 'Ays u neşāt dirler imiş rüzgārda
Bilmem Belīg ol daḥī bir 'ālem olmasun

161. AE1 195 a, AE2 67 b, HP 37 a, KA 59 a

* Velehu AE2, Berāy-ı cānım Seyyid Mehemmed KA

3 (a). Mehemmedi: Mehemmede HP, KA

5 (a). Her: Ol AE1, AE2

7 (a). āh u vāh: āh vāh AE2, HP (b). dilūñ: dilin AE1

8 (a). dirler imiş: dirlermiş AE1

-162- *

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Būlbül seherde germ olıcağ āh u nāleden
Tebhāle-dār olur dehen-i gonca jāleden
- 2 Mecnūn gūsiste eylemedi bī-niyāz iken
Tār-ı nigāhı halka-i çeşm-i gazāleden
- 3 Hūn-ı sirişk-i derd ile sīnemde eyleyüp
Güyā nigān-i la'1 idi çıkdı düvāleden
- 4 Bir bāde olsa elde ki neş'eyle ben degül
Sāyem düşince mest ola 'aks-i piyāleden
- 5 Rengīn risāledür ezeli gerçi fenn-i hūsn
Bir mūnteħab şaħife yüzüñ ol risāleden
- 6 Sākī-i dehr kimseye virmez şarāb-ı sāf
Bağ 'ibret al çemende nūh-i cām-ı lāleden
- 7 Dām-ı hayāl-i 'āşıkā düşmek degül o şūħ
Dāmen-keşān olur kef-i taşvīr-i kāleden
- 8 Kalmaz raķīb-i dīvi gören kūy-ı yārda
Dil-ħastegān-ı ğam-kede kōrķar ħavāleden

162. AE1 195 b, AE2 63 a, HP 35 b, RE 95 b, YT 49 a, KA 56 a

* Fī-ħarfū'l-nūn AE2, Ĥarfū'l-nūn YT, KA

3 (a). sīnemde: dīdemde AE2, RE, YT, KA, dīdem HP

4 (b). ola 'aks-i: 'aks ola RE

5 (b). mūnteħab: mūnteceb RE / şaħife yüzüñ ol risāleden: risāle yüzüñ ol şaħifeden AE2, YT, şaħife yüzüñ al risāleden HP

6 (b). nūh: teh HP, RE

- 9 Olmaz devām-ı vaşl ki bir gün çıkar Belig
Māh-ı çehār-deh şebe āgüş-ı hāleden

-163-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 ' Aks-i zūlfūñ devr idüp bu çeşm-i hayret-pişeden
Tāze turşun koymaduñ bir sūnbül alduñ şışeden
- 2 Cılve-i naqş-ı hayāl-i yāre şıkletdür diyü
H'āb gelmez dīde-i bī-dārıma endişeden
- 3 Münşa' ibdir rişte-i āmālden naḥl-i tama'
Hākde kāmēt çeker her naḥl-i bālā rişeden
- 4 Nüş-ı meyde gerden-i şāfın temāşā eyleyüp
Bāde-i gülgün iner şandum gülüy-ı şışeden
- 5 Kākül-i dil-berde ārām itse gönlüm vechi var
Böyle şir-i büt-şiken çıkmaz derün-ı pişeden
- 6 Kām-ı ' aşık bahte merhūn olduğın iş' ār idüp
Kūh-ken şir'in haber virdi dehān-ı tışeden
- 7 Kimse eylük görmedi ' ālemde nā-kesden Belig
Hāşıl olmaz mīve-i şir'in nihāl-i mişeden

9 (a). ki: ___ HP (b). Māh-ı çehār-deh-i şebh-i āgüş-ı hāleden: Ol māh-ı çār-deh-i şebh-i āgüş-ı hāleden AE1

163. AE1 195 b, AE2 63 b, HP 35 b, RE 96 a, YT 49 b, KA 56 b

1 (b). koymaduñ: koçmadan AE1

3 (a). āmālden: āmālimden AE2

4 (a). gerden-i gerden ü RE / şāfın: şāfuñ AE1

5 (b). şir-i büt-şiken: seyr-i büt-şiken HP, bir şir-i büt-şiken AE2, YT, şir-i put-şiken KA

-164-*

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn fe' û lûn

- 1 Alınca naqş-ı yârı merdümekden
Bu tıfl-ı eşküm ayrılmaz Bebekden
- 2 Yanar havf eylerüm dilde hayâlün
Eger bir kerre âh itsem yürekden
- 3 Ne cevherdür dehânuñ hiç bilinmez
Tekellüm eyle kırtar halkı şekden
- 4 Biter gülzâr-ı ruhsârunda güller
Ki gül mümtâzdur sâ'ir çiçekden
- 5 Tahammül kâr-ı merdândur Belîgâ
Şikâyet eylemez âşık felekden

-165-

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn

- 1 Esîr-i câh olan erbâb-ı dil-âvâzedden geçsün
Gelüp eslâfinuñ geçdükleri dervâzedden geçsün
- 2 Suhan bigânedden sırrı nihân itmekdedür yoğsa
Saña kim dir kim elbette şarâb u tâzedden geçsün

164. AE1 196 a, AE2 63 b, HP 37 a, RE 95 b, YT 49 b, KA 58 a

* Velehu AE2, Kâfiye-i nûn RE

1 (a). Alınca: Olinca HP

2 (a). Yanar: niyâz RE

3 (b). halkı: halk RE

4 (a). ruhsârunda: ruhsârında AE2, HP, RE, KA

5 (a). merdândur: murâdândur RE (b). eylemez: itmez HP

165. AE1 196 a, AE2 64 a, HP 35 b, RE 96 b, YT 49 b, KA 58 a

2 (b). kim: ki HP, RE, KA / şarâb u tâzedden: şarâb-ı tâzedden YT

- 3 Bilür evvel nazarda müşteriler kıymetin anuñ
 Qumāş-ı vaşlı bir kez dil-beruñ endāzeden geçsün
- 4 Hām olmışken niḫāl-i kāmēt-i ‘aşık kemān-āsā
 Hıyāl-i menzil-i maḫsūd ile hamyāzeden geçsün
- 5 Hevā-yı ‘aşk ile şimdi beyābān-gerd olan Mecnūn
 Hele bir sāye bulsun kendine yelpāzeden geçsün
- 6 Belīgūñ nazmını taḫrīr için erbāb-ı isti‘ dād
 Yapılsun nev-be-nev mecmū‘ alar şirāzeden geçsün

-166-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Yāruñ alınca bāde-i la‘ li çeşidesin
 Dikdi ḫabāb buse leb-i cāma dīdesin
- 2 Meyden ‘izārı gül gül olunca ol āfetūñ
 Elbette ḫātıra getirür Gül ḫaşidesin
- 3 Ser-keşlik itme sāye-i zülfinde hoş geçin
 Ey ḫaṭṭ riyāz-ı çihrede sen nev-remīdesin
- 4 Meclisde şeyḫ-i şehri bugün ol şeker-lebūñ
 Şordum kelām-ı telḫ ile bozmış ‘akīdesin

5 (a). ‘aşk ile: ‘aşkla AE2, HP, YT (b). kendine: kendüye AE2, HP, RE, YT, KA

6 (b). mecmū‘ alar: mecmū‘ a-i RE

166. AE1 196 a, AE2 64 a, HP 36 a, RE 96 b, YT 50 a, KA 57 b

1 (a). Yāruñ: Yārin AE1, HP

3 (a). geçin: geçsün HP

- 5 Bir cezbe var ki gitse o dem ' avdet itdürür
Yāruñ ' izārı mevce-i reng-i perīdesin
- 6 Rindüñ direm-ħarīdesi olduĸda duĸt-ı rez
Herkes ciĸānda ĸullanur elbet ' abīdesin
- 7 Ğoy-kerde ŧanma kim yine kāfūr-ı gerdeni
İtmiŧ füsürde ŧu' le-i gevher çekīdesin
- 8 Seyrānı ĸör ki tutdı Belīĸ ebrüvān-ı yār
Birden niŧāna iki kemān-ı keŧīdesin

-167-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 ' Āŧıĸ odur ki mecma' -ı ĸübāna baĸmasun
Mānend-i āb pāyına her servüñ aĸmasun
- 2 Ey dil teccessüs eyle meded yandı mülk-i cān
Bir tıfl-ı cān-güdāz aña ĸundaĸ biraĸmasun
- 3 Sākī ŧu cām-ı ser-keŧi ĸıfz eyle kim ŧaĸın
Reŧĸ-āverān-ı meykede bir ĸulp taĸmasun
- 4 Yā Rab ciĸānda dil-ŧüdenüñ keŧī-i dili
Gird-āb-ı bahr-ı mihnete lenger biraĸmasun

5 (b). Yāruñ: Yārın AE1

8 (a). ebrüvān-ı: ebrüvānı AE1, ebrüların KA (b). Birden: Bizden HP
167. AE1 196 b, AE2 64 b, HP 36 a, RE 97 a, YT 50 a, KA 58 b

1 (b). servüñ: servin KA

2 (a). dil: ___ HP

3 (a). ser-keŧi: zer-keŧi HP, RE

4 (a). dil-ŧüdenüñ : dil-ŧüdenin KA / keŧī-i dili: keŧī dili HP

- 5 Ser-dār-ı āhı tünd ider ol eşkıyā-perest
Bir dem tapancasın dil-i ‘uşşāka çağmasun
- 6 Hıavfum budur ki sūziş-i ğayret-fezāy-ı ‘aşğ
‘Aks-i nigāri āyīne-i dilde yakmasun
- 7 Mülk-i beķāda t̄alib-i eyvān olan Belig
Virān-serāy-ı ‘āleme bir mih kaçmasun

-168-

- Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn
- 1 Ey şeb-çerāğ-ı şu' le ber-endāz-ı encümen
Berğ-i sitekle hırmen-ı çarha şerer-fiken
- 2 Sır-āb-ı bāğ-ı hüsni için ol hāl-i müy-dār
Bir delvdür ki cāyı kenār-ı çeh-i zeķan
- 3 Bel bağlamazsa ol büt-i hüsne benüm gibi
Olsun güsiste rişte-i zünnār-ı Berhemen
- 4 Mevc-i harire bım-i şikest-i hırām için
Bend oldı mevc-i silsile-i cünbiş-i beden
- 5 Düşmiş ayāğına yine bir serv-ķāmetüñ
Bālā-nişin-i bezm-i tarab-hāne-i çemen

5 (a). āhı: āhumı RE (b). Bir: Her RE

168. AE1 196 b, AE2 64 b, HP 36 b, RE 97 b, YT 50 a, KA 56 b

1 (a). şu' le : şu' le-i HP / ber: pür AE2, HP, RE

2 (b). delvdür: dürlüdüür HP

3 (b). Olsun: Olsa AE2

4 (a). harire: harir AE1, AE2, YT, harim RE

- 6 İtmez tenīde gonca-i gül kirm-i pīlevār
Olmazsa yāre mevce-i bū tār-ı pīrehen
- 7 Ref'-i niķāba ' ismeti meyl itse de olur
Rūy-ı nigāra sāye-i müjgānı sille-zen
- 8 Dāğ-ı fetīle-dār ile şem'-i berāt-veş
Yansun vücūdum āteş-i ' aşkuñla der-kefen
- 9 Reşk-i nesīm-i yār iledür kayd-ı h'āb idüp
Būym kim itdi cünbiş-i geħvāre-i semen
- 10 Naķş-ı sevād-ı haţţ-ı zenaħdāmı üstine
Kõnmuş zekāb-ı la' l ile bir noķtadır dehen
- 11 Al bu kumaş-ı zāde tab'-ı Belīgi kim
Nevres-i rū için böleyor kāle-i suħan

-169-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Beyt-i ber-cestede pinhān olayum za' f ile ben
Leb-i la' lūñ öpeyüm her oķudukça anı sen
- 2 Bu kadar fikr-i daķıķ ile yine dil-dāruñ
Dehen-i tengine lāyık bulamam ince suħan

7. beyit HP'DE yoktur. (b). müjgānı: müjgān RE

9 (a). idüp: olup KA (b). semen: suħan YT

10 (a). haţţ-ı: haţtı AE1

11 (a). zāde : zāde-i AE2, HP, RE, KA / Belīgi: Belig HP, YT

169. AE1 197 a, AE2 65 a, HP 36 a, RE 97 a, YT 50 b, KA 58 a

1 (a). ben: men RE (b). la' lūñ: la' lin HP, RE, KA / her: murād RE

- 3 Rîze-i âyîne taḥmîr olınup rûz-ı ezel
O büte soñra bu şüretde dökilmiş gerden
- 4 Bir nefesvar hele ney-zende ki raḳḳās-ı felek
Güş idelden anı her dem dîtrer dir dir ten
- 5 Pederidir o bütüñ māni' -i gül-çîn-i vişāl
Hıfz ider tâze niḥāl-i gülî elbette diken
- 6 Virür ārāyiş-i elfāza nikāt-i rengîn
Şîşe-i pür-meye baḳ ola bu ma' nā rüşen
- 7 Şöyle tursun hele Bākî bu şanāyi' de Belîğ
Ser-fürü eyleyemem Nābî-i ḥuş-lehçeye ben

-170-

Me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün

- 1 Çatarsa ḳaşların 'uşşāḳa aḡyāruñ nifākından
Ḳopar bir fitne iki ebruvānuñ ittifākından
- 2 Hıaḫ-ı nev-hîz-i leb zan itmesün seyr eyleyen anı
Sevād-ı sāye-i ebrūsı yāruñ düşdi ḫāḳından
- 3 Egerçi ḫāl-i cebheñ aḫter-i burc-ı sa' ādetdür
Ḳarardı tābiş-i miḫr-i ruḫuñla iḫtiraḳından

3 (a). Rîze-i: Rûze-i AE1

4 (a). ney-zendeki: ney-zende-i HP

5 (a). Pederidir: Māderidür YT (b). ider: ide RE / niḥāl-i: niḥāli RE

6 (a). ārāyiş-i: ārāyişi HP, RE, KA

170. AE1 197 a, AE2 66 b, HP 37 a, RE 97 b, YT 50 b, KA 57 b

1 (a). ḳaşların: ḳaşlaruñ KA / aḡyāruñ: aḡyārın AE1, KA

3 (a). burc: subḫ AE2, HP, RE, YT, KA

- 4 Görüp ‘aks-i dehānuñ sīnede rūḥ-ı ğalaṭ-bīnüm
Temāşaya seni bir raḥne şandı iştiyākından
- 5 Ḥayāl-i zūlfine piçide kıldum rişte-i cānı
Yine bir deste sūnbül baĝladum gūyā ki sākından
- 6 N’ola dilden gül-āb-ı eşk-i telḥüm aḳsa yek-pāre
Bu şişe pārelendi germi-i nār-ı firākından
- 7 Görüp ḥāl-i ruḥuñ imāna gelmez münkir-i ḥüsnüñ
O bir gāv-ı dü-pādur qarayı farḳ itmez aḳından
- 8 ‘Aceb mi künc-i ğamda zūlf-i müşĝinüñ ḥayāliyle
Göñül şarılsa eftimūna sevdā-yı merākından
- 9 Pesend itmez midi nazm-ı Belĝ-i zāra inşāf it
Geleydi Rūma Şā’ib mülk-i i’cāmuñ ‘ırakından

-171-

Mef’ ū lū fā’ i lā tū me fā’ i lū fā’ i lūn

- 1 Bulsam o şūḥı sāye-i naḥl-i semende ben
Bir cām şunsa bülbul olurduḡ çemende ben
- 2 Āyine-i cemālūñi aç çeşm-i zāhide
Sırr-ı niḥānı göstereyüm aña sende ben
- 3 Zāhid meĝer ki görmemiş ‘ālemde ḥüsn ū ān
Gösterdüm anı şimdi o vech-i ḥasende ben

4 (a). dehānuñ: dehānm KA

9 (a). Belĝ-i zāra: Belĝ-i zārı AE1

171. AE1 197 b, AE2 66 a, HP 36 b, RE 98 b, YT 51 a, KA 57 a

2 (a). zāhide: rāhda HP

- 4 Taḥṣīl-i ‘aşka eyler idüm mā-melek fidā
Olsam muḳārīn ehl-i kemāle bu fende ben
- 5 Zencīr-i zūlfī bende çeker mübtelālaruñ
Bende ne ḥācet olmuş iken aña bende ben
- 6 Şevk-i nesīm-i yār ile mānend-i gird-bād
Āyende ben bu vādī-i ‘aşka revende ben
- 7 Her mübtelāya ḥançer-i ğamzeyle zaḥm açar
Kūyında rāst geldüm o şūḫa geçende ben
- 8 ‘Aş-ı fenāya gül gibi gerçekden aldanup
İtmem efendi yoḫ yire dūnyāda ḫande ben
- 9 Çekmem belā-yı fūrḳati bir dem vişāl için
Gördüm hezār derd ü elem gül dikeninde ben
- 10 Ḥübān-ı ‘aşruñ ‘işvesini seyr idüp Belīg
Oldım yegāne şīve-i fenn-i suḫanda ben

-172-

Fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lūn

- 1 Nice gönlüm alayum zūlf-i perīşānından
Ki nıgeh ḳurtulamaz pençe-i müjgānından
- 2 Bir zarar eyleyemez ‘āşıḳa ol piste lebūñ
‘Akreb-i zūlf-i kecī finduḳ-ı pistānından

5 (a). mübtelālaruñ: mübtelāları AE1, mübtelāların HP, RE, KA (b). aña: ____ YT

9 (b). gül: ____ YT / dikeninde: dikende YT

10 (a). ‘aşruñ: ‘aşrın KA

172. AE1 197 b, AE2 66 b, HP 36 b, RE 98 a, YT 51 a, KA 58 b

2 (a). piste-lebūñ: biste-lebūñ AE2, HP, RE, YT (b). pistānından: bistānından AE2, HP, RE

- 3 Seni maḥşerde Bāyezid ile vezn itmezler
Besdür insāna ki mümtāz ola aḳrānından
- 4 Merd olan hīç kerem itmekle tefāhür mi ider
Hem virür hem utanur itdügi iḥsānından
- 5 Eger aḡyār müselmān-ı ḳavīyem dir ise
Ehl-i dil nefret ider kāfirūñ imānından
- 6 O mehūñ cünbiş-i ebrūsına baḳ kim ‘ārif
Nāmede vāḳıf-ı maẓmūn olur ünvanından
- 7 Mürde-dil naẓm-ı Belig ile bulur tāze ḥayāt
Oḳı pür pāk ḡazel üstine dīvānından

-173-

Harfū'l-vāv

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Dās-ı perend-şıfat dest-i felekde meh-i nev
Ḥāşıl-ı mezra' -ı 'ömrūñi itmekde direv
- 2 Ḳıymet-i gevher-i dendānı bilinmez yāruñ
Yazmamış anı Dürer şāhibi Monlā Ḥüsrev
- 3 Nıgeh-i çeşm-i dile bu' d-ı reh olmaz reh-zen
Şarḳdan ḡarba gider mihr-i felekden pertev

3 (a). Seni maḥşerde Beyāzid ile: Bāyezid ile seni ḥaşrde AE1, AE2, RE, YT, Bāyezid ile seni maḥşerde YT

4 (b). itdügi: virdiği AE2, YT

5 (b). kāfirūñ: kāfirin KA

6 (a). mehūñ: mehin KA

7 (b). okı: oku AE2, HP, RE, YT, KA / pür: bir AE2, RE, YT, KA (b). pāk: bāk AE2

173. AE1 198 a, AE2 68 a, HP 38 a, KA 59 b

1 (a). perend: berend AE2, HP, KA (b). ömrūñi: ömrümi HP, KA

2 (a). yāruñ: yārin AE1

- 4 Āfet-i rişe-i tül-ı emel ‘aşk âteşidür
H̄as u h̄aşāki yaq̄up maḥv ider elbette ‘alev
- 5 Diñleme mağlaṭa-i zāhid-i sālūsı şaḫın
Muṭrıbuñ ḳavlini gūş eyle mey iç dil-ber sev
- 6 Sālike vehle-i ūlāda belādur reh-i ‘aşḳ
Mest olur menzil-i evvelde Beligā reh-rev

-174-*

- Mef̄ ū lū fā’ i lā tū me fā’ i lū fā’ i lūn
- 1 Oldı revāna cānib-i her şehr u kūyā şu
Ol serv-i nāzı ḳıḳdı meger cüst ū cūya şu
- 2 Şahrā-yı dilde çeşme-i h̄ūn cüst-cū ider
Bir vaḳt olur ki istemez ‘āşık vuzūya şu
- 3 Pīrāne söyle rāzuñı pīrān ketūm olur
Ḳonsa teraşşuḥ eylemez eski sebūya şu
- 4 Ehl-i mūrūvvet aña dirūm kim yetiştüre
Deryā-yı āteş içre düşerse ‘adūya şu
- 5 Kār-ı ciḫān ‘aksinedür ‘aşrımızda hep
Zāhid şarāba vaz’ ider āşık kedūya şu

174. AE1 198 a, AE2 67 a, HP 38 a, RE 99 a, YT 51 a, KA 59 a

* Fī-ḫarfū’l-vāv AE2, ḫarfū’l-vāv YT, KA

1 (b). cüst ū cūya: cüst-cūya AE1, AE2, YT, KA

2 (a). cüst-cū: cüst ū cū HP, RE

4 (a). mūrūvvet: dil AE1, HP / dirūm: virmem RE

- 6 Hıfz eyle āb-rūyı ki dirler ħatā idüp
Dürr-i girān-māye iken āb-ı rüya Şu
- 7 Ehl-i ũarīķat ‘āzim olup menzilin bulur
Varur muħıte girse eger rāh-ı cūya Őu
- 8 Ćirk-āb-ı ğamla dāmeni ālūdedür dilūñ
Sākı getir ki meydür anı Őüst ü Őūya Őu
- 9 Nazm-ı selīsüm olmaz efendi zebāne bār
Mānend-i ħām mīve ũurur mı gülūya Őu
- 10 Bezm-i ũarabda bāde-i gülgün degül Belīğ
Sākı Őunarsa mest olur ol tünd-ħūya Őu

-175- *

Me fā^c i lūn fe^c i lā tūn me fā^c i lūn fe^c i lūn

- 1 Cemāl-i rūy-ı bütān sāde Őafħadur bī-mū
‘İmād-ı kııķ^c asıdur hūsn-i ħaıķ-ı Ćār-ebrū
- 2 Ķoķarsa ħabb-ı nebāt-ı lebūñ ağız miski
Ezelde mevhibedür ğonca-i dehānına bū

6 (a). ħatā: ħıķāb RE. (b). āb-ı rüya: āb-rūya AE2, HP, RE, YT . Bu beyitten sonra AE2’de, HP’de, YT’de ve KA’da Őu beyit yer almaktadır:

Nuķl u Őarāba besleyemez cism-i lāğarum
Bıtmez dökilse her bün-i nev-reste mūya Őu

7 (a). olup: ____ AE1

8 (a). dilūñ: dilin AE1, AE2, YT (b). ü: ____ RE / Őuya: sūya HP

9 (b). ħām: cām HP

10 (b). tünd-ħūya: tünd-cūya HP

175. AE1 198 b, AE2 67 b, HP 38 a, RE 99 a, YT 51 b, KA 59 b

* Velehu AE2. Ķāfiye-i vāv RE

1 (a). bütān: ____ HP / Őafħadur bī-mū: sadelik Őafħa-i rū AE1

2 (b). dehānına: dehānuña KA

- 3 Yüzin gözin açar ol meh-liķā-yı maḥbūbuñ
Ciḥānda görmedüm āyīne gibi hiç bī-rū
- 4 Görindi küngüre-i āşiyāne-i serden
Çeleng-i şeh-per-i şāhin-i ‘aşḫdur ebrū
- 5 Alur diyü dil-i zārı şikenc-i tārından
Tutar bu ḥavf ile geh şāne pençesin gīsū
- 6 Göñül düşürmege bir serv-i nāza mā’il iseñ
Zemīne sāye düşürmez o ḫāmet-i dil-cū
- 7 Zebān-ı bendī-i ehl-i suḫanla şimdi Belīg
Ne sihrkār-ı zamāndur bu ḫāme-i cādū

Ḥarfū’l-ḫā *

-176-

Me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn me fā’ ī lūn

- 1 Ḥaṭar görmez tüvānger naḫdini işārdan şoñra
Ki taş atmaz niḫāle kimse berg ü bārdan şoñra
- 2 Vücūdından iden āmed-şod-ı enfāsdan feḫm it
Gelür elbette iḫbāl ādeme idbārdan şoñra
- 3 Libāsın pāk idüp tekrār telvīş eylemez ‘āḫıl
Degül lāyīḫ günāha cūr’et istiḡfārdan şoñra

3 (a). maḥbūbuñ: maḥbūbın KA

4 (b). şeh-per-i: sipihr-i HP, RE

6 (a). Göñül düşürmege: Fütāde olmaga HP, KA

176. AE1 198 b, AE2 37 b, HP 45 a, KA 67 b

1 (a). berg ü bārdan: berg-i bārdan AE2

2 (a). Vücūdūndan: Vücūdından AE1 / iden: olan HP, KA

- 4 Günāhuñ i' tirāf itmek gibi hiç bir şefi' olmaz
Ki cürm-i mücrim ekşer afv olur ikrārdan sonra
- 5 Sitem eylerse de kat' -i ümīd itmem vişālinden
İder dil-ber nūvāziş ' aşıka āzārdan sonra
- 6 Raķibi def' idince şād olur meclisde ol āfet
Bulur haffet aña bir şıklet-i cerrārdan sonra
- 7 Nevāsı Zühreyi raķş-āver eyler bülbül-i şeydā
Bu baĝa bir daĝa gelmez Belīĝ-i zārdan sonra

-177-*

- Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn
- 1 Seher vaşf itmege ol āfitāb-ı hūsni maṭla' da
Zebān-ı hāmeysi kaṭ' eyledüm biñ kerre maṭṭa' da
- 2 Ḥaṭ-ı leb böyle mevzūn naķş olaldan levḥ-i rūymda
O çār-ebrū güzel Ḥayyāmı geçmişdür murabba' da
- 3 Olur elfāz-ı nāzūk cilvegāh-ı ma' nī-i rengin
Mey-i gülgūn safālar bahş ider cām-ı murassa' da
- 4 Eger lafz olmasa ma' nāyı bilmek hayli müşkildür
Temāşā eyle rūy-ı dil-rübāyı zir-i bürka' da
- 5 Degüldür sīnesinde bend olan dāĝ ' aşık-ı zāruñ
Saña birkaç kızıl altını var şaķlar muşamma' da

4 (a). Günāhuñ: Günāha AE2, HP, KA

5 (b). āzārdan: ikrārdan AE1

177. AE1 199 a, AE2 68 a, HP 38 b, RE 99 b, YT 51 b, KA 60 b

* Velehu fi-ḥarfū'l-hā AE2, Kaṭfiye-i hā RE, Ḥarfū'l-hā YT

2 (b). Ḥayyāmı: Ḥattāmı RE

5 (a). dāĝ: ____ YT / zāruñ: zārın KA (b). altını: altun AE1

- 6 Yazup kilk-i azā ol meh-cebīnūñ beyt-i ebrūsın
Nice sıgıdurdı Őerh-i bāb-ı hūsni iki mıŐra‘ da
- 7 Őarāb-ı nāba hāsret ekdūginden zāhid-i hōd-bīn
adeh Şeklinde vāfir ruk‘ alar dikmiş muraa‘ da
- 8 Mey-i rengīn-i maźmūn itdi hārf-i kāse-dārın pūr
Belīg aħbābı ser-mest eyledi beyt-i muşanna‘ da

-178-

Me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn

- 1 Ol al fes kākūl ūzre berg-i gūldūr sūnbūl ūstinde
‘ İzārında ‘ ara gūyā ki Őeb-nemdūr gūl ūstinde
- 2 DūŐelden saar-ı leb-rīze ‘ aks-i abab-ı sākī
Hābāb-ı bāde-āsā gōzlerūm aldı mūl ūstinde
- 3 Girih-bend eylemiŐ gīsūy-ı mūŐg-ālūddan seyr it
Őemāmeyle Őurur gūyā ki anber kākūl ūstinde
- 4 Sūlūk erbābı sūr‘ atle geer ‘ aŐ-ı mecāzīden
Cihānda kimse menzil ittiħāz itmez pūl ūstinde
- 5 Belīgā esb-i hāme Őafhāda cevlāna geldike
Enāmīl Hāydar-ı Kerrāra beñzer Dūldūl ūstinde

8 (a). hārf-i kāsedarın pūr: arf-ı kāsī-i dīlden AE1 (b). aħbābı: aħbāb HP, RE / eyledi: eyle bu AE2, RE, YT, KA

178. AE1 199 a, AE2 68 b, HP 39 a, RE 100 a, YT 52 a, KA 63 b

1 (a). Ol: O AE1

3 (b). Őemāmeyle: Őemāme AE1

5 (a). geldike: geldikde HP

-179-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Görinmez iki çeşmüm 'aksi ol la'l-i ter üstinde
Hābāb olur mı peydā mevc-i āb-ı gevher üstinde
- 2 Ruḡ-ı hoy-kerde-i dil-berde gūyā sāye-i müjgān
Fütāde harbelerdir cilve eyler gevher üstinde
- 3 Görelden ol perīnūñ nişter-i müjgān-ı ser-tizūñ
Gözüm şaplandı kaldı gūyīyā biñ hançer üstinde
- 4 Yüzūñ bir sīm micmer anda rengīnī-i ruḡ āteş
Siyeh ḡāl üzre müyuñ dūda beñzer 'anber üstinde
- 5 Ḥayāl-i dil-rübā kim dīde-i surḡumda şābitdir
Gören bir naḡş olımmış büt şanur anı zer üstinde
- 6 Dil-i sengine 'arz itmek ne ḡāşıl dāne-i eşki
Bu kāra düşme zirā sebze bitmez mermer üstinde
- 7 Enāmīl eşheb-i kilke süvār olmuş Belīḡ ammā
Nice eyler bu kerr ü ferri esb-i lāḡar üstinde

179. AE1 199 a, AE2 69 a, HP 39 a, RE 100 b, YT 52 a, KA 63 b

1 (a). 'aksi: 'aks HP

2 (b). harbelerdir: hasçelerdür AE2, HP, RE, YT, KA / gevher: Kevşer AE2, HP, RE

3 (a). ser-tizūñ: ser-tizin KA

4 (a). Yüzūñ: Yüzin AE1, AE2, YT

6 (a). Dil-i: Dili RE, YT

-180-

- Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn
- 1 Ne bilsün cilvegāh-ı rāz-ı 'aşkuñ rind-i efkende
Maķām-ı rüh-ı pākī kimse ta' yin itmemiş tende
 - 2 Ruḥından kesb-i feyz eylerse ol dü-sebze-i hüsnüñ
Olur bīnā-girih mānend-i merdüm çeşm-i sūzende
 - 3 Rūsüm-ı himmeti ehl-i kerem sūzenden ögrensün
Ten-i 'uryān ile her bī-nevāya giydürür jende
 - 4 omaz ḥalk intikāmın zālime idbārı vaķtinde
Zaḥm-dār olsa ef' ī anı mūrān eyler efkende
 - 5 O gül bezmümde gülmez bil ki sīr-āb itsem eşkümler
Olurđı ğonca-i 'aks-i dehāmı dilde pūr-ḥande
 - 6 Aña sūrāḥ-ı neyden sūz-ı dil te'sīr ider yoḥsa
Degül bī-cā bu cünbiş dem-be-dem engüşt-i neyzende
 - 7 urıtdı eşk-i çeşmi 'aks-i ruḥsār-ı araķ-rīzūñ
Şuyın nā-būd ider bir çāha sīm-āb itseñ efkende
 - 8 Ta'alluķdur cihānuñ kār u bārın çekdiren ammā
Mülükī zevķ ider her ķayddan āzād olan bende

180. AE1 199 b, AE2 69 a a, HP 39 b, RE 100 a, YT 52 a, KA 60 a

1 (a). 'aşkuñ: aşkın HP, RE, aşkı AE1, AE2, YT

2 (a). Ruḥından: Ruḥında AE2, RE, YT

3 (b). bī-nevāya: bir nevāya AE2, RE

4 (a). intikāmın: intikāmuñ AE1, AE2, YT / idbārı: idbār AE1, RE

5 (a). sīr-āb: mīzāb AE1, YT (b). pūr-ḥande: bir ḥande HP, RE

7 (a). 'aks-i: ___ RE (b). şuyın: şuyıñ AE1, YT / çāha: cāma RE

8 (a). cihānuñ: cihān KA / ammā: yoḥsa HP

- 9 Belīgā qadrūñi bilmezse Rūmuñ ehl-i ‘irfāñı
Bu nazm-ı pāki gönder nükte-sencān-ı Semerķanda

-181-

Fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lūn

- 1 Baķma dehr-i bī-şebātuñ menzil ü me’vāsına
Gird-bād-ı tīz-revden ħayme ķor şahrāsına
- 2 Cāhilūñ dā‘ im murādınca döner çarh-ı felek
İ‘ tibār eyler gedā ferzend-i nā-bīnāsına
- 3 Cilve-i şevķ-i nesīm-i yārdan cūş eyleyüp
Çıkdı servūñ seyl-i mevc-i bŷy-ı gül bālāsına
- 4 Ħayret-efzādur dile nezzāresi ol āfetūñ
‘ Aks ider şekl-i ħavās āyīne-sīmāsına
- 5 Cŷbbe vŷ destār ile nā-dāna itmeme iltifāt
Rağbet eyler lafzūñ erbāb-ı suħan ma‘ nāsına
- 6 Fāriğ olmaz gerdiş-i mestāne vaz‘ indan felek
Seng-i ta‘n-i ehl-i dil kār itmeyor mīnāsına
- 7 ‘ Aks-i ħālūñ bīniş-efrŷz-ı çerāğ-ı çeşm olur
Mihr-i raķşān merdŷmekdŷr dīde-i ħurbāsına
- 8 İsm ü resmin levĥ-i şab‘ umda güzel yazsun o şŷĥ
Ħŷccetūñ herkes nigāh eyler Belīg imzāsına

9 (a). qadrūñi: qadrini AE2, HP, YT, KA / Rūmuñ: Rūmın KA
181. AE1 199 b, AE2 70 b, HP 40 a, RE 100 b, YT 52 b, KA 63 a
3 (b). servūñ: serden KA
5 (a). vŷ: ___ RE (b). eyler: itmez AE1
6 (b). itmeyor: itmeyŷp AE1
8 (a). şab‘ imda: şab‘ imda AE1, AE2, YT

-182-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Hāṭır-ı pūr-gam yapılmaz neş'e-i efyūn ile
İ'tibār olmaz gelen keyfe mey ü ma' cūn ile
- 2 Da'vete itmez icābet ruḳye vū efsūn ile
Ehl-i 'aşka ol perī teşhīr olur altun ile
- 3 Kām-bahşī-i vişālūñle olurken dil-firīb
Bitdi āḫir sebz-i haṭṭuñ va' de-i kemmūn ile
- 4 Dīde-i 'uşşāḳdan cūş eyledükçe seyl-i eşk
Ābile-āsā anuñ pürdür ḫabābı ḫūn ile
- 5 Kalb-i sengine kelām-ı nerm ider lā-būd eşer
Ḳıı' a-i elmās dā'im ḫakk olur ḳurşun ile
- 6 Tevbe āsār-ı gūnāhı maḫv ider dilden Belīg
Cāme oldıkça mülevveş pāk olur şabun ile

182. AE1 200 a, AE2 70 a, HP 41 b, RE 101 a, YT 52 b, KA 65 a

1 (b). mey ü ma' cūn: mey-i ma' cūn AE2, KA

2. beyitten sonra HP, RE'de ve KA'da aşağıdaki beyit yer almaktadır:

- Neş'e-i meyden ten-i renginūñ üzre pirehen
Şişe-i leb-rīze benzer bāde-i gülgūn ile

3 (b). Bitdi: Yetdi YT / kemmūn: kemnūn RE

-183-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fāi ī lū fa' ū lūn

- 1 Hāl-i siyeh-i gerden-i dil-dārı ol aqda
Bir qara 'Arab-beççe gibi ara Bulaqda
- 2 Pertev-fiken-i 'ārızı sanma dūr-i meknūn
Hoy qatresidūr kim ola āvīze qulaqda
- 3 Kec-ṭab' ile ūlfeṭ ne zarar rast dilāna
Hāme yolına ṭoğrı gider dest-i şolaqda
- 4 Geh edhem-i şeb gāh biner eşheb-i rūza
Yok bu tek ū pū çarḥ gibi hiçbir ulaqda
- 5 Şā'ir şanup olurdı Belīgā aña düşmen
Görse bu felek miḥbere vū hāme çolaqda

-184-

Mef' ū lū me fā' ī lūn me fā' ī lūn fa' ū lūn

- 1 Maqşūduñı sa'y ile tariķūñde bulınca
Deryāya irer āb-ı revān gitse yolınca
- 2 Elbette olur zālime vāşıl eşer-i āh
Ṭuymaz elem-i zaḥmını ādem urılınca
- 3 Mağbūñi-i kālāy-ı fenā zāhir olur hep
Şabr eyle bu bāzār-ı nedāmet bozılınca

183. AE1 200 a, AE2 70 a, HP 39 b, RE 101 b, YT 52 b, KA 62 b

2 (a). Pertev-fiken-i : Pertev-fikeni RE / meknūn: mengūş HP, RE, KA (b). ola: olur HP, KA, ___YT

4 (a). biner: yener AE1 (b). tek u pū: tek dū gamz HP, tek u rū 'ōmr gibi KA, bu tek bu YT

5 (a). şā'ir: sāğar HP (b). miḥbere vū hāme: miḥbere vū hāme AE2, YT

184. AE1 200 a, AE2 70 a, HP 40 a, RE 101 b, YT 53 a, KA 64 b

3 (a). Mağbūñi-i : Mağbūn-i RE (b). eyle: eyleye HP

- 4 Erbāb-ı kemālin yiri ḥākister-i ğamdur
Ḥāk üzre düşer mīve kemāliyle olunca
- 5 Rāḥat yine ‘uḳbādatur insāna ki sālīk
Her yirde bulur nermī-i pister yorılınca
- 6 Tıfl-ı dile virmez mi o düşīze-i ra‘ nā
Pistānçe-i nārencini sāğınca solınca
- 7 Söz yok suḥan-ı Rağīb Efendiye Belīgā
‘ Ālemde kişi böyle olur şā‘ ir olunca

-185-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Düşdük vaṭan vaṭan diyerek ākībet yola
Şad e'l-vedā' nūkhet-i ḥāk-i Sitānbula
- 2 Ḥāk-i Sitānbulı gözüme tütüyā ider
Yā Rab bu kevkeb-i āfetūñ çeşmi ḳan ṭola
- 3 Ey ehl-i cezbe himmet idüñ ḳuşça cānuma
Ol dāmgehdēn ‘avn ile şāyed ki ḳurtula
- 4 ‘Arz-ı niyāz ḥāk-i reh-i ehl-i nāzda
Ey naḳd-i eşk fā'ide itmez hemān şula
- 5 Esb ū ḳabā ‘aṭīyye-i resm-i mülūk ise
Ol şeḥ-süvār-ı nāz şafā baḥş ider ḳula

6 (a). virmez mi: vir mi AE1 (b). pistānçe: bistānçe HP

7 (b). olur: gerek AE1, AE2, YT/ ola HP, KA

185. AE1 200 b, AE2 70 b, HP 40 a, RE 101 b, YT 53 a, KA 60 a

2 (b). āfetūñ: āfetinūñ AE1, AE2, āfītābuñ KA

- 6 Haddi tecāvüz itme şaķın rüzgārda
Fülk-i murād hep pūpa gitmez birāz mola
- 7 Āhir-zamān fitne-i ħūsne nişānedür
Yāruñ ki ħāli aķter-i dūnbāle-dār ola
- 8 Ey çarķ-ı sifle-ķān dili itme bī-nemek
Elmās-rīze-i ğama laķt-ı ciger bula
- 9 Şad-gence dest-res saña āsān idi Belīğ
Biñ ma' rifet geçeıydi Sitānbulda bir pula

-186-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Temāşā ķıl ħaķ-ı dil-dārı la' l-i pūr-nikāt üzre
Yapışmış müya beñzer cā-be-cā ħabb-ı nebāt üzre
- 2 Güzargāh-ı ħayāl-i yāre yapmış şāni' -i ķudret
İki gözli kemer bir köprüdür ķaşım Fırāt üzre
- 3 Lebūnde cilveger tebĥāle görse hıızr-ı ferruķ-ıpey
Ĥabāb-ı şışe-bāza beñzedür āb-ı hayāt üzre
- 4 İlişmez kirpigümde yāre ķarşu dāne-i eşķüm
Güneş toğdıķda şeb-nem ķatresi tırmaz nebāt üzre
- 5 Belīğ endişe itmem rüzgāruñ germ ü serdinden
Tıururken serv-āsā istikāmetde şebāt üzre

8 (b). bula: yola AE1/ pula HP, YT

9 (a). saña: hele AE1

186. AE1 200 b, AE2 71 a, HP 40 a, RE 102 a, YT 53 b, KA 63 b

2 (b). gözli: gözli AE2, RE, YT

4 (a). İlişmez kirpigümde yāre ķarşu dāne-i eşķüm: İlişmez yāre ķarşu kirpigümde dāne-i eşķüm AE1

5 (a). rüzgāruñ: rüzgār YT,, rüzgārın KA

-187-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Çekerken rüz u şeb hamyāze hidmet ārzūsında
Beni şatdı o kāfir-kış Mālta çār-şūsında
- 2 O rütbe şāfdur cism-i bilūrī ol gül-endāmuñ
Ki mevc-i bādeyi ta' dād qābildir gülūsında
- 3 Kemān itdiyse qaddüm pīrlık dūnyāda gam çekmem
İdem ağıyāra sebqat belki yāruñ pāy-būsında
- 4 Nice ħum-ħānenūñ biz şerbetin nūş eyledük ammā
Hele pīr-i muğānuñ başqa ħālet var kedūsında
- 5 Olur ħāmūş iken ma' nā-yı rengīn şā' ire vāşıl
Ki evvel bestedür leb bāde-i nābuñ sebūsında
- 6 Hemān çekdükleri bir derd-i serdūr kātīb-i qudret
Ne yazmuş bilmezem erbāb-ı aqlāmuñ rü 'sında
- 7 Belīg-i nükte-perver gālib oldı bülbül-i zāra
Gülūñ taht-ı zümürüdfāma hengām-ı cülūsında

187. AE1 201 a, AE2 71 a, HP 40 b, RE 102 b, YT 53 b, KA 65 a

1 (a). rüz u şeb: rüz-ı şeb AE2, RE, YT, KA (b). kāfir-kış: kāfir kişi RE

2 (a). gül-endāmuñ: gül-endāmın KA

4 (a). ħum-ħānenūñ: ħum-ħānenin KA (b). muğānuñ: muğānın KA

5 (a). şā' ire: sāğara KA (b). nābuñ: nā'ib HP, bānuñ YT

6 (b). aqlāmuñ: aqlāmın KA

7 (b). zümürüdfāma : zümürüdfāmda RE / cülūsında: ħulūsında HP

-188-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Ümmīd-i aqçe eyleyerek āh u zār ile
Çeşmüm ağardı aqçe gibi intizār ile
- 2 Erbāb-ı 'aşq istemez 'ālemde aqçe pūl
Rāhat bıraksalar bu dil-i dağ-dār ile
- 3 Qalmaz miyān-ı lücce-i fūrkatde fūlk-i dil
Elbette bir kenāra çıkar rūzgār ile
- 4 Çıksun o gül-'izār temāşā-yı bāğa tek
Ben söylešem haqāyık-ı 'aşkı hezār ile
- 5 Pīrān-ı 'aşkuñ olmasa destinde zūr-ı zer
Ülfet ider mi tāze cevān ihtiyār ile
- 6 Esrār-ı 'aşqa vākıf olınmak murād ise
Nazm-ı Belīği tıtsun 'azīz i' tibār ile

-189- *

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Hāk-i qademūñ şafha-i berg-i semen üzre
Şeb-nem gibi rūşen görünür nesteren üzre
- 2 Dāmān-ı hayālūñ gideli dest-i müjemden
Güyā ki turur merdüm-i çeşmüm diken üzre

188. AE1 201 a, AE2 71 b, HP 40 b, RE 103 a, YT 53 b, KA 64 b
5 (a). zūr-ı zer: zūr u zer AE1

189. AE1 201 b, AE2 71 b, HP 41 a, RE 103 a, YT 53 b, KA 64 a

* Velehu AE2.

1 (a). semen: suhan RE

- 3 'Uşşāka ne ğam vaż' -1 muhalif görünürse
 Qalmaz nağam-1 sāz-1 felek bir düzen üzre
- 4 Yā Rab anı kıl vāşıl-1 ser-menzil-i maqşūd
 Her kim ki ide şer'e ri'āyet sünen üzre
- 5 'Uşşāk-1 sitem-dīde niçe dāma düşürsün
 Ol serv-i sehi sāye düşürmez çemen üzre
- 6 Beñzer o büt-i 'işvegerüñ hāl-i haṭ-āver
 Bir delv-i resen-besteye çāh-1 zeķān üzre
- 7 Sāğarda olan pertev-i mey gibi o şūḥuñ
 Reng-i ten-i gülgünü çıkar pirehen üzre
- 8 Bu ṭab' -1 nevā-keşle Belīg-i suḥan-ārā
 Tercih olunur Nābi-i şirīn-suḥan üzre

-190-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Ḥaddi tecāvüz itdi siyeh perçemüñ hele
 Zülfe ider yukardan aşığı mu'āmele
- 2 Birbirlerinden aracıdur ayırur nigāh
 İtdikçe çeşm için şaf-1 müjgān mücādele

3 (b). nağam: ne ğam HP. Bu beyitten sonra AE2, HP, RE'de, YT'de ve KA'da şu beyit yer almaktadır:

-Hāl-i leb-i hūbān-1 Sitānbul gibi dā'im
 Ebnā-yı zaman cümle müheyyā fiten üzre

5 (a). 'Uşşāk-1: 'Uşşāka HP, RE (b). sehi: sehi RE

7 (a). şūḥuñ: şūḥun YT, KA (b). gülgünü: gülgün HP

190. AE1 201 b, AE2 72 a, HP 43 a, RE 102 b, YT 54 a, KA 61 a

1 (b). Zülfe ider yukardan aşığı mu'āmele: Zülfe yukardan aşığı eyler mu'āmele HP, KA

- 3 'Aksuñ derūna eylemese meh gibi tulu'
Mihr-i ruhuñla āyīne itmez muķābele
- 4 Yāruñ görince 'aksini gülbāng-i āhdan
Peyveste oldu ķubbe-i eflāka velvele
- 5 Mūdan miyānı farka iderken müṭāla'a
Geldi sūrīn-i yāra çatallandı mes'ele
- 6 Dil-ḥ'āhī üzre döndürür anı Belig-i zār
Bir kerre girse dāmen-i çarḥ-ı felek ele

-191-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Lebūñ lezzet-resādur mevc-i la'l-i āb-ı engūra
Zebānuñ āşinādur sūz-ı berg-i gonca-i nūra
- 2 Derūn-ı pīrehenden cism-i pūr-nūruñ nūmāyāndur
Ki güyā āb-ı şāfī vaz' olunmuş cām-ı billūra
- 3 Girāndur 'āşıķa erbāb-ı 'aşķuñ ṭa'nı münkerden
Eḥāfdur seng-i a' dā zaḥm-ı gülden cism-i manşūra
- 4 Nigāh itmez bu şeb 'uşşāķa ol meh kim mey-i gülgūn
Ḥinā-bend eylemiş pāy-ı nigāh-ı çeşm-i mahmūra

4 (a). 'aksini: ķaddini HP, KA

5 (b). Geldi: Geldūñ HP, RE, KA / sūrīn-i: şūrīn RE, KA

6 (a). Dil-ḥ'āhī: Dil-ḥ'āh HP (b). çarḥ-ı: çarḥa AE2

191. AE1 201 b, AE2 72 b, HP 41 a, RE 103 b, YT 54 a, KA 65 b

2 (a). nūmāyāndur: hüveydādur KA

3 (a). ṭa'nı: ṭa'n-ı RE

- 5 Şehid-i tîğ-i ‘aşq oldur ki âşâr-ı neşâtından
İde meşq-i tebessüm mâtem arayan leb-i gûra
- 6 Belîgâ bu ğazel eflâka nâmuñ eyleyüp hem-ser
Midâd-ı surh ile tahrîr olındı Beyt-i ma‘ mûra

-192-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Hâmde eylemezseñ ey dil-i şeydâ selâmete
Uğrar niḥâl-i devha-yi ‘ömrüñ bir âfete
- 2 Ey ğırra mest-i devlet-i pâbe-rikâb olan
Eyle biraz da tüşe tedârük ‘azîmete
- 3 Ref' -i niḳâb idelden o şâh-ı sitem-perest
Âteş bıraḳdı berḳ-i mezâlîm vilâyete
- 4 Dānāya kec-muā‘ mele nâ-dāna iltifât
Düşmez efendi böyle edâ şân-ı devlete
- 5 Ey nev-ḳabâ-yı şüret-i kâlâ-perest olan
Âdemde aḳl-ı râsiḩe baḳmaz ḳıyâfete
- 6 La' l-i müzâbuñ altına elmâs mıḩlasun
Kim meyl iderse ḩâne-i ‘ayş-ı ‘imârete
- 7 Baḩt el virürse bir ğün olur dilde ber virir
Dikdüm ḩayâl-i naḩl-i kadüñ gerd-i külfete

192. AE1 202 a, AE2 72 b, HP 41 a, RE 103 b, YT 54 a, KA 62 a

1 (a). eylemezsen: eylemezsüñ AE2, HP, RE, YT, KA

2 (a). pâbe-rikâb: pâ-der-rikâb AE2

7 (a). bir ğün olur dilde ber virir: bir ğün ola dilde ber virir AE1, AE2, bu ğün olur dilde ber vezir HP, bir ğün ola dilde ber virir AE1, dilde bir ğün ber virir YT

- 8 Āb-1 dehānına ezilür lafz-1 sükkerin
Yāruñ zebān-1 pākini ḥaml itme lüknete
- 9 Taşvır-i yārı şafḥa-i zerkāra şebt için
Naḳḳāş-1 Çin sa' y ile cān virdi şürete
- 10 Gül-berg-i 'ārızında gezerken nezzāreler
Piçide oldı tār-1 nigh mevc-i nūkhete
- 11 Tab'-1 Belige bende-i Hindū-nijād iken
Şimdi efendi ḥāmeyi kesmiş kitābete

-193-

- Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn
- 1 Şāhid-i nazmın güzel şüret virür inşādına
Kilk-i Mānī-pişenūñ şad-āferin üstādına
- 2 Ehl-i 'aşkı hem şehid eyler hem alur diyetin
Naḳd-i cānlar ḥūn-bahādur ḡamze-i cellādına
- 3 Fem degül anı emānet virdi Ḥakkāk-i ezel
Bir nigīn-i la' ldür yāruñ ḳazılmış adına
- 4 Ḳanda gördümse cihānda merdüm-i āzādenūñ
Çeşm-i giryān gibi ḡālib maşrafı irādına
- 5 Dā'imā ḡāfil degül ma' şūḳ āşıḳdan yine
Gül yetişi gülsitānda bülbulūñ feryādına

9 (a). zerkāra: rūzgāra RE / için: idüp AE1

11 (a). Belige: Belig AE1 / Hindū-nijād: Hind-nijād HP

193. AE1 202 a, AE2 73 a, HP 44 b, RE 104 a, YT 54 b, KA 61 b

3 (a). Fem: Kim AE2, Dil HP, RE, KA, ___YT (b). yāruñ: yārın AE1, KA

4 (a). āzādenūñ: āzādenin KA

- 6 Zabt idince mansıb-ı hüsni o meh-rū haṭṭ ile
Büy-ı sünbül çin seher geldi mübârek bādına
- 7 Naḫd-i dil ğasb eylemiş üftâdeden ol bî-emân
Şimdicek haṭ şadır oldu anuñ istirdādına
- 8 Hâne-i cismi tükendükçe nefes eyler ḫarâb
Gird-bāduñ za' f-ı bād olur sebep ber-bādına
- 9 Kendi şî' ri sâ'irinden mu' teberdür şâ' ire
Şefkati efzûn ider herkes Belîğ evlādına

-194-

Me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn me fâ' î lûn

- 1 Yanup cismüm küll olsa nâr-ı 'aşkuñla yer altında
Söyünmez süz-ı dil aḫker gibi ḫâkister altında
- 2 O çeşm-i ḫaste zîr-i tîğ-i ebrûsında cānānuñ
Yatur güyâ ki bismilgeḫde âhû hançer altında
- 3 Niḫân itse 'aceb mi haṭṭ-ı müşğîn ḫâl-i ruḫsârı
O bir zâğ-ı siyehdür pençeyi şaḫlar per altında
- 4 Şaf-ı müjgân-ı yârı der-ḫayâl itdükçe şevkından
Reg-i dil cünbiş eyler ḫalsa yüz biñ nişter altında

8 (a). cismi: hüsni HP / nefes: naḫş AE2 (b). Gird-bāduñ: Gird-bādın KA / olur: olup YT

9 (a). Kendi: Kendü RE / şâ'ire: 'âleme RE

194. AE1 202 b, AE2 73 b, HP 39 a, RE 104 b, YT 54 b, KA 62 a

1 (a). nâr-ı: zâr-ı AE1, AE2, KA

2 (a). ḫaste: hüsne HP / cānānuñ: cānānın KA

3 (a). Niḫân: Niḫâl RE, YT

4. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA' da 5 beyitle yer deĝiştirmiştir. (b).kalsa: kala AE1

- 5 Şebistānında ol şūh-ı cihānı şaķınur ‘āşık
Eger ķālīcede taşvīr olursa pister altında
- 6 Felek bālā tutar ehl-i hūnerden pūç-mağzānı
Mūzahref bir iki müsveddesi var minder altında
- 7 Belīgā şimdi mensūh emre beñzer her suhan-sāzuñ
Hābāb üstindedür deryānuñ ammā gevher altında

-195-

Me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn

- 1 Bulur hengām-ı bī-ħodlıkda dil ruḥşat temāşāya
Ki ‘aynekdür dü-sā‘ at ḥ‘āb-ı sengin çeşm-i a‘ māya
- 2 Tūtalum furşat-ı nezzāre bulmuş dīde-i ‘āşık
Nice pāy-ı nigāhı vaz‘ ide rūy-ı dil-ārāya
- 3 Düşürmez ‘aynek-āsā gözden erbāb-ı nazar anı
Hāķāretle nigāh itmezse her kim rūy-ı eşyāya
- 4 ‘Ayār olmuş ezelde cism-i pāki ol mehūñ gūyā
Ki beñzer semm-i nāfi tūde-i sīm üzre tamğāya
- 5 O rütbe pūrderūnı iltihāb-ı sūz-ı dilden kim
Ser-engüştin yaķar basdıkça ney-zen peyker-i nāya

6 (b). Mūzahref: her ḥazef RE

195. AE1 202 b, AE2 73 b, HP 41 b, RE 104 b, YT 55 a, KA 68 a

2 (b). nigāhı: nigāh HP / ide: ile RE

4 (a). mehūfi: mehin KA (b). beñzer semm-i: beñzer resm-i HP, RE, YT, KA / nāfi: nāmı RE

- 6 Bulunmaz āb u tāb-ı dil-rübā endām-ı ‘ aksinde
Mey-i gül-gün ile pür-şîşe olmaz ateşin sāye
- 7 Ten-i pür-za‘ fuma bir harf ile eylerler istidlāl
Hemān nām u nişānum maḥv olup döndüm mu‘ ammāya
- 8 Ma‘ ānī dem-be-dem terşih idince levḥ-i ḥāṭırdan
Olur ḥāmem Beligā nāvdān beyt-i mu‘ allāya

-196-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Baḡ pīç ü tāb-ı sünbül-i dūd-ı siyāhuma
Zīver-dih oldı gūşe-i ṭarf-ı külāhuma
- 2 Ol ‘ aşıkım ki bāl-i Hümā-yı sa‘ ādeti
Pīçide eyledüm ser-i tār-ı nigāhıma
- 3 Ey şūḡ cürm-i sâbıķı yād itme kim bugün
Dergāh-ı şefkatünde mukırrum günāhuma

6 (a). ‘ aksinde: ‘ aksünde AE1 (b). pür: bir RE

7. (a). pür-za‘ fuma: pür-za‘ fla HP, RE / harf ile: harfiyle AE1, lafz ile HP, RE, KA / harfle YT. Bu beyitten sonra RE’de şu beyit yer almaktadır:

-Gülü-yı nāzikūn āzürde eyler hārveş şāyed
Birāz āteşde nermiyyet virilsün mevc-i şāḥbāya

8 (b). beyt: ‘ arş AE1

196. AE1 203 a, AE2 74 a, HP 42 a, RE 105 a, YT 55 a, KA 62 b

2 (b). Pīçide eyledüm ser-ı tār-ı nigāhıma: Zencir-i mevc-i cāzibe-i berg-i kāhuma AE2, YT / Bu beyitten sonra HP’de, RE’de, YT’de ve KA’da şu beyit yer almaktadır:

Āşüfte oldı bedreka-i feyz-i keh-rübā
Zencir-i mevc-i cāzibe-i berg-i kāhuma

3 (a). Ey : O RE, YT / itme kim : eyleme AE1, KA (b). şefkatünde: şefkatinde AE1, AE2, YT

- 4 Ol bülbulüm ki baht-ı siyeh berg-i şu' leden
Eyler feşānde deste-i gül h'ābgāhuma
- 5 İhvāna luṭf ile yine itmezdi iltifāt
Üftāde Yūsuf olsa eger қа' r-ı çāhuma
- 6 Qadrüm bilinse çeşm-i remed-dīde-i cihān
Şad-būse naqş iderdi ser-i hāk-i rāhuma
- 7 Çarḫuñ da çeşm-i sevrine dü-zende tır olur
Keç bakşa meşhedümdeki berg-i giyāhuma
- 8 Eyler varakda sīne-i meddi elf şikāf
Tutma şaḫın efendi siper tır-i āhuma
- 9 Cevvāle gibi gerdiş-i germ-āteşin ider
Düş olsa gird-bād-ı gubār-ı siyāhuma
- 10 Eylerdi 'aks-i ğayrī gönülden vaṭan-cüdā
Mir'āt eger ki 'aks-pezir olsa māhuma
- 11 Her bir varakda her biri şad-lerziş öğredür
Sīm-ābvār cünbiş-i mevc-i nigāhuma
- 12 Vaqt-i nigeḫde bāl u perin eyleyüp niḫāb
Reng-i perīde 'arız-ı 'ismet-penāhuma

5 (a). luṭf ile: luṭfla AE1, AE2, YT, KA (b). Yūsuf olsa: olsa Yūsuf AE2, HP, RE, YT, KA

6 (a). remed-dīde-i: remed-būde-i AE2, HP, RE, YT, KA / cihān: cihānda YT

7 (a). çarḫuñda: çarḫında KA

8 (a). sīne-i elfide şadd şikāf: sīne-i elfi medd-i şikāf AE2, sīne-i meddi elf-i şikāf HP, RE, YT, KA

10 (a). vaṭan-cüdā: vaṭan-cilā AE2, HP, RE, YT, KA

11 (a). varakda: kadümde AE2, HP, RE, YT, KA

- 13 Ehl-i vefāya қаһr ideyor bī-vefāya luṭf
Bilmem ne gūne ḥıdmet idem pādişāhuma
- 14 Levḥ u қalemle eyledüm işbāt-ı müdde‘ ā
Olmaz hünerde tezkiye lāzım güvāhuma
- 15 Bu nazm-ı tābiş-efken-i vālā-güher Belig
Olsun hediyye bezm-i dil-i nīk-ḥ‘āhuma

-197-

M e f ‘ ü l ü f ā i l ā t ü m e f ā i l ü f ā i l ü n

- 1 Evvel nazarda dest-res olmazsa mālūñe
Eyler mi rağbet ol büt-i ra‘ nā kemālūñe
- 2 Bāzār-ı ‘ aşқа varma tehī ey nigār-ı mest
Gel gel ki naqd-i cān қoyayum dest-mālūñe
- 3 Şad-pāre eyle gönlümi āyine-ḥāneveş
Mazhar düşe her āyine ‘ aks-i hilālūñe
- 4 Bir toz қopardı şahn-ı ḥaremğāh-ı sīnede
Reng-i ḥınā sarılmasa pāy-ı ḥayālūñe
- 5 Esbāb-ı müste‘ ār için ey çarḥ çekme ğam
Erbāb-ı ‘ aşq vaż‘ -ı yed itmez ḥilālūñe

15. HP’de ve KA’da 16. beyitle yer deġiştirmiştir. (b). nīk-ḥ‘āhuma: nīk-ḥ‘āhuma RE
197. AE1 203 b, AE2 74 b, HP 42 a, RE 105 b, YT 55 b, KA 65 b

* Velehu AE2.

1 (a). olmazsa: olmaz YT (b). Eyler mi rağbet: Rağbet mi eyler AE2, HP, RE, YT, KA
2 (a). nigār-ı mest: mest-i nigār YT

3 (b). hilālūñe: cemālūñe AE1, HP, YT, KA

4 (b). sarılmasa: salmasa HP, sarılsa KA

5 (b). hilālūñe: celālūñe AE1, ḥalālūñe AE2, HP, RE, KA

- 6 Herkes cihānda udreti midārı am çeker
Ey derdmend-i am-zede Őukr eyle hālūñe
- 7 Yağmaya virdi nağd-i hayālātı am Belig
Var minnet eyle hātır-ı deryā-nevālūñe

-198-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ramazānda geyer ol onca-dehen al cāme
Ėayrı hūbān bu kesimle ıķamaz bayrama
- 2 Ne 'aceb beklese hengām-ı hātūñ 'āŐıķ-ı zār
İntizār ũzre olur Őā'im olan aħŐama
- 3 Uğramaz keŐ-me-keŐ-i dūzaħa ehl-i rūze
Őā'imi girmege kim da'vet ider hammāma
- 4 Mağfired hil'atini geysel n'ola ehl-i siyām
Ėademe Őāhibi 'ıydiyye virür huddāma
- 5 'ıydda Őūfi ķanādili Őoyup mescidden
Geydürür duħt-i reze cām öbegi bir cāme
- 6 Rūze eyyāmı derūnumda ħarāretle Belig
Böyle Őirīn-suħanı yaptı yoğırdı hāme

198. AE1 203 b, AE2 74 b, HP 39 b, RE 106 a, YT 55 b, KA 64 b

2 (b). Őā'im: Őayimi AE1

5 (b). duħt-i reze : duħt-i zere YT / bir: nev HP, KA

6 (a). derūnımda: derūnımla AE1

-199-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' ū lūn

- 1 Belîg-i nâdire-gū meclis-i ehibbâda
Ġarîb mışra' a beñzer miyân-ı inşâda
- 2 Görindi nev-ħağ-ı nâ-rüste rûy-ı zîbâda
Mişâl-i rişe-i sünbül derûn-ı mînâda
- 3 Tağaççe-i ni' am-ı mün' imân olur ma' lūm
Bağlılsa kâse-i gird-âba sağn-ı deryâda
- 4 Cihânda dağme-i Ġârûna döndi nağd-i kerem
Fakîre 'aks-i keremdür kerem bu eŝnâda
- 5 Müdâm nüş ile dünyâda zâ 'il olmaz ğam
Olinca 'âdet eşer kılmıyor müdâvâda
- 6 Nigâhı rişte-i zer ğamze süzen-i ser-tîz
şükûfe nağş ider âyîne-i mücellâda
- 7 Sevâd-ı mihr ü vefâ ħâk olup gönüllerden
ŝadâkatuñ eşeri kılmamıŝ ehibbâda
- 8 Tağarrüb-i dehen-i yâr ümîdi ile Belîg
Ġazelde mağlaşumuz cilve kıldı bâlâda

199. AE1 203 b, AE2 76 a, HP 42 b, RE 105 b, YT 56 a, KA 67 b

5 (a). nüş ile dünyâda: nüş-ı mey itmekle RE (b). kılmıyor: oolmayor YT

6 (a). Nigâhı: Nigâh-ı HP / ser-tîz: te'sîr KA

7 (a). mihr ü vefâ: mihr-i vefâ HP, RE, YT (b). ŝadâkatuñ: ŝadâkatın KA . Bu beyitten sonra RE'de şu beyit yer almaktadır:

-Ġubâr-ı ħâk-i rehin sürme itse 'ayn-ı đarîr
İder ŝerâreyi ta' dâd seng-i ħârâda

8 (a). dehen: ___ YT (b). kıldı: kaldı AE2, HP, RE, YT, KA

-200-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī ūn

- 1 Mü 'essirdür sözi bir dilde dāğ-1 āteşin olsa
Olur maẓmūnı nāfiz nāmede naqş-1 nigīn olsa
- 2 Usanduk dil-berān-1 tünd-ḥūnuñ vaz' u şavrından
Bize ādāb-1 'aşkı fehm ider bir nāzenīn olsa
- 3 Zer-endūzuñ belādur başına gencīne-i pūr-zer
İrūr zembūre āfet ḥānesi pūr-engübīn olsa
- 4 Nigāh-1 dūr ile itmez kanā' at rāh-1 kūyında
'Aşā eyler elinde pīr-i 'aşkuñ dūr-bīn olsa
- 5 Yine işār iderdüm pāyına ol şāh-1 ḥübānuñ
Gelen bu dīdeden her kıatre bir dürr-i şemīn olsa
- 6 Ser-i tār-1 nigh ber-geştedür çīn-i cebīnūnden
Ḥırām itmez kıalem āhārdan levḥ üzre çīn olsa
- 7 Nevāzişle gönūlden maḥv olurdu renciş-i āzār
Ḥalāvet māni' -i telhī-i tu' m-1 dār-1 çīn olsa
- 8 Du' āsı ehl-i kıurbuñ redd olunmaz dergeh-i Ḥākda
Siḥām eyler işābet pūteye menzil yaqīn olsa
- 9 Yıkılmazdı Beligā ḥaşre dek seyl-i ḥavādişden
Esās-1 beyt-i erbāb-1 suḥan böyle metīn olsa

200. AE1 204 a, AE2 76 b, HP 43 a, RE 107 a, YT 56 a, KA 61 a

1 (a). dāğ-1: __YT (b). maẓmūnı: maẓmūn-1 RE

2 (a). usanduk: usandum HP

4. beyit YT nüshasında yer almamaktadır.

5 (a). pāyına: başına AE1

- 10 Hālil Pāşā-yı Eflātūn-hıred kim bezm-i hāsında
Olur tıfl-ı sebük-h'ān şā'ir-i sihr-āferīn olsa
- 11 Görüp ikrāmını dānişverān-ı dehre lāyıkdır
Du'ā-gūy-ı devām-ı devleti rūhū'l-emīn olsa

-201-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Çok sīm-teni koydı felek zīr-i zemīne
Toldurdı nice külçe-i sīm ile hāzīne
- 2 Destimde olan şem' -i fūrüzānımı nā-gāh
İndürdi ecel elden alup zīr-i zemīne
- 3 Ol sīm-beden olmasa bir gevher-i nā-yāb
Hāk içre felek itmez idi anı defīne
- 4 Açmaz mı daği jengini rüşenger-i taqdīr
Paslandı yer altında nice āyīne sīne
- 5 Bir nāmver ğam-zede naķş olmuş içinde
Beñzer görinen maķbereler faşş-ı nigīne
- 6 Vaķtiyle ecel-i hāke seni indirir āhīr
'İsī gibi çıksañ da eger çarķ-ı berine
- 7 Bākī mi kalur kimse bu dūnyāda Belīgā
Medfen olıcaķ hāk-i Medīne Şeh-i dīne

11 (a). Görüp: Gören KA / dehre: dehr RE

201. AE1 204 b, AE2 76 a, HP 42 b, RE 106 b, YT 56 a, KA 65 b

1 (b). Toldurdı: Yapdurdı AE1

4 (a). Açmaz mı: Açmazdı AE1

-202-

Mef' ü lü fā' i lā tū me fā' i lü fā' i lün

- 1 Rindān bāqub bu kārgehūñ inqılābına
İtmiş kıyās bāde-i nābuñ habābına
- 2 Mülk-i fenāda tañtana-i ferr ü ' izz ü cāh
Degmez yanumda bir qadeh Erdek şarābına
- 3 Şıgmaz netice mes'ele-i ' aşka kıl ü kāl
Biñ kerre baqsa vā' iz efendi kitābına
- 4 ' Āşık çekerdi reh-güzer-ı dil-rübāya sedd
Māni' bulınsa hāşılı ' ömrüñ şitābına
- 5 Yāruñ hisāba gelmez ise mübtelāları
Ağyār-ı dūnı almasun ādem hisābına
- 6 Dil-beste eyler ādemi dūnyā nümāyişi
Lāyık dinürse silsile mevc-i serābına
- 7 Eyvāy naqd-i eşke revāyiş yok ol tabīb
' Uşşāk-ı haste-hāñıra baqmaz şevābına
- 8 Kimdür ki bād-ı şubh ile yāruñ yetiştüre
Bu ' arz-ı hālī sūdde-i devlet-me' ābına
- 9 Ey mīr-i hūsn dād ki yandı Belig-i zār
Tākat getürmeyor teb-i fūrkat ' azābına

202. AE1 204 b, AE2 77 a, HP 43 a, RE 107 b, YT 56 b, KA 60 b

4. AE2'de, HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 5. beyitle yer değiştirmiştir.

5 (b). Ağyār-ı dūnı: Ağyār derūnı RE

6 (b). dīnürse: dīnilse AE1, YT

8 (a). yārun: yārin AE1

- 10 Sūzişli oldı bu ğazelüñ qorqarım Belig
Cānān oqursa eyler eşer la‘l-i nābına

-203-

Me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn

- 1 Yetişmez keyfimiz esbāb-ı ‘işret hāzır olmazsa
Mey içmek müriş-i ğamdur şafā-yı hātır olmazsa
- 2 Murād ol āfitāb-ı hūsne bir nezzāredür yoħsa
Qapansun revzen-i dil kūy-ı yār nāzır olmazsa
- 3 Yine jeng-i ‘alāyık ‘ankebūtī perde çekmişdür
Eger āyine-i çeşmümde ‘aksün zāhir olmazsa
- 4 Le’ālī-i suħan kem-yāb ise dillerde ğam çekmem
Rezīl olur güher dünyāda misli nādir olmazsa
- 5 Müħeyyā ol bütüñ ālāt-ı ‘işret deyr-i hūsünde
Müselmāndır görüp bu bezmi zāhid kāfir olmazsa
- 6 Budur maqbūl olan yanında şimdi ehl-i ‘irfānuñ
Ziyānkār olmasun bir kimse luḫfa kādır olmazsa
- 7 Beligā ğak-rūb-ı meclis-i rindān olup evvel
Söz añlar bāri yārān ola ‘adem şā‘ir olmazsa

10 (a). ğazeüñ: ğazelin AE1

203. AE1 205 a, AE2 77 b, HP 43 b, RE 108 a, YT 56 b, KA 66 a

1 (b). şafā-yı: ___ RE

3 (a). ‘ankebūtī: ‘ankebūt RE (b). Eger: hele HP

5 (b). bezmi: bezm RE

7 (a). olup: olur AE1

-204-

Me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün

- 1 Eger Kârün gibi mâlik olursa ehl-i dil gence
Virir bî-ihtiyâr ol meblağı yek-pâre bir gence
- 2 Nice hüsrev şıkmaz idi dest-efşârî-i zerden
Turunc-ı ğabğab-ı şîrîn gibi var iken eglence
- 3 Esîrân-ı gama ol rütbe düşmendür o hünî kim
Gider işkence ta'lim itmege iklim-i Efrenc
- 4 Suhan-sence muzahraf şî'r-i nâ-mevzûnı 'arz itmek
Hazef vaz' eylemekdür keff-i mîzân-ı güher-sence
- 5 Kırup mir'at-i tab'um şahın-ı nişterzâra döndürme
Bu semte uğrayup 'aksün ider şâyed kadem rence
- 6 Belîğâ âferîn kim penc beyt-i pâk ile tab'un
Nîzâmî'nün şunar bî-bâk Genc-i pencine pence

204. AE1 205 a, AE2 78 a, HP 42 b, RE 108 a, YT 57 a, KA 66 a

2 (a). dest-efşârî-i: dest-efşânî-i HP

4 (a). nâ-mevzûnı: nâ-mevzûn RE

5 (a). tab'im: qalbim RE, YT, KA

(b). 'aksün: 'azmin AE2. Bu beyitten sonra HP'de aşğıdaki

beyit yer almaktadır:

Selâfîn-i cihân 'Osmâniyândan ğâyra sultânlık

'Abeş bir şâhlık isnadı gibidür çüb-ı şafranca

6 (b). bî-bâk: bî-pâk AE2, HP, RE, YT, KA / Genc-i: Genc ü RE

-205-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 ' Aks-i ruḥsāruñ görelden cām-ı ' iṣret-ḥānede
Gözlerüm ḫaldı ḫabāb-āsā benüm peymānede
- 2 Ol büt-i ḥüsnüñ düşüp bī-ḫod olurdı pāyına
Meryem ' İsa'yı der-ağuş itmese büt-ḥānede
- 3 Tır-i āhı rāst-iṣāl eyleyince menzile
Ḳāmeti yāy oldı pīrūñ çille-i merdānede
- 4 Yapışup ḫaldı ḫalāvetden yine mānend-i ḫāl
Sāye-i perr-i meges künc-i leb-i cānānede
- 5 Bir mūrāyī zāhid-i ḫod-bīne beñzer ḫaḫ bu kim
Kimseler dūnyāda ḫiç ḡam görmedi mey-ḥānede
- 6 Dilde sūz-ı ' aṣḫ eger āteşden efzūn olmasa
Kendüyi yaḫmada bu ḫ'āhiş nedür pervānede
- 7 Ḥayl-i ezhārın sarılmazdı çemende pāyına
Olsa būy-ı āşināyı sebze-i bī-gānede
- 8 Gevher-i ' aṣḫı ara virān gönüllerde Belīg
Des-res-i küncineye ma'müldür virānede

205. AE1 205 a, AE2 78 a, HP 43 b, RE 108 b, YT 57 a, KA 67 b

1 (a). cām-ı: çeşm-i AE1, AE2

3 (a). eyleyince: itmeyince AE1 (b). yāy: pāy HP, YT

7 (b). āşināyı: āşinālık HP, RE

8 (a). Gevher-i: Gevheri RE

-206-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Hıa-āver dil-berūñ cevri çekilmez bī-miṣāl olsa
Bize bir nāz-perver tāze tıfl-ı hırde-sāl olsa
- 2 Ğazelde mu' teber oldur ki ola cā-be-cā maẓmūn
Yaķıřmaz dil-rūbānuñ 'arızı yek-pāre hāl olsa
- 3 Kemāle cūz' -i a' zam olduđı mālik müsellemdür
Ciħānda kimse çok görmez kemāl ehlinde māl olsa
- 4 Niħānī 'aksūñe āyīnede yüz virdügin tıyduķ
Ğayālūñ hep benümle söyleřür bir Ğasb-i hāl olsa
- 5 řarāba hırřı artar mey-perestūñ men' olduķça
O Ğūnī böyle ķan iħmezdi ķan iħmek helāl olsa
- 6 Miyān-ı yārı dirler fark olunmaz tār-ı zūlfinden
Görürdük 'ālem-i rū' yāda belki bir Ğayāl olsa
- 7 Ele alduķça telħ olmazdı kamum rūy-ı tūrřinden
Turunc-ı Ğabĝab-ı sāķī-i devrān portakal olsa
- 8 Belig evvel sebük-bārān-ı deşt-i ālem-i himmet
Çekerlerdi ciħānuñ kār u bārın bir me'āl olsa

206. AE1 205 b, AE2 78 b, HP 44 a, RE 109 a, YT 57 a, KA 64 a

4 (a). 'aksūñe āyīnede: 'aksine āyīneveř AE1

7 (a). rūy-ı tūrřinden: tūrř-i rūyından AE2 (b). portakal: pūr-maķal RE

8 (b). ciħānuñ: ciħānın RE (b). kār u bārın: kārbanın RE

-207-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 La' lūñ öperken aldı ten-i zārı derleme
Elbette ey perī ' arak ister şekerleme
- 2 Keştī-i bāde kıllanalum üçler ' aşkına
Emvāc-ı baħr-i ğam geleyor hep üçerleme
- 3 Vā' iz şarınca künbed-i destār-bendini
Mestāne yapmışum aña bir kaç tekerleme
- 4 Ol tıfl-ı nāz-perveri her kim görürse dir
Böyle melek toğursın añalar beşerleme
- 5 Ey meh bu yolda ' aşıka bir hayruñ olmadı
Cisr-i vişāli böyle mi olur kemerleme
- 6 Esb-i vişāle dest-res olursa ey gönül
Zinħār yoqla tengini ğāfil egerleme
- 7 Hıoy-kerde būs ider leb-i la' lūñ Belīĝ-i zār
Elbette ey perī ' arak ister şekerleme

207. AE1 205 b, AE2 78 b, HP 43 b, RE 108 b, YT 57 b, KA 66 b

1 (a). zārı: zār RE

4 (b). melek: beşer AE1, AE2, YT / toğursun: toğursa AE1, KA

6 (b). tengini: tengüñi AE1

-208-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Meşşāta leb-i havzda dil-dārı şoyınca
Geydürdi aña mā'ı şı dībāsı boyınca
- 2 ' Aksünle hem-āgūş olalı tıfl-ı sirişküm
Mānend-i habāb iki gözüm gitdi şuyınca
- 3 Bī-fitne degül dilde hayāl-i leb-i dil-ber
Aḥker ne yapar maḥzen-i bārūta koyınca
- 4 Eş'ār-ı dürüşti alamaz ağızına cānān
İnceldelim anı dehen-i yāra uynca
- 5 Nezzāre ile ben ŧoyamam rūy-ı nigāra
Aç gözlidür āyine baḫar yāra ŧoyınca
- 6 Güftāra bu resme nice iş kesdi Belīgā
Fahri gibi mıkrāz-ı dü-leb anı oynca

-209-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Būlbül gibi ol ḡonca-dehāna çeñe çalma
Bir büsesin al sīb-i zekāndan çalup alma
- 2 Hengām-ı ḫaḫa vasl için olma müteraḫḫıb
Gündüz gör işin her ne ise giceye ḫalma

208. AE1 206 a, AE2 79 b, HP 40 b, RE 109 b, YT 57 b, KA 63 a
3 (a). dil-ber: la' lūn HP, KA

209. AE1 206 a, AE2 79 b, HP 44 a, RE 109 b, YT 57 b, KA 66 b
1 (b). Bir: Her AE1, AE2
2 (a). olma: ola RE (b). işin: işün AE1

- 3 Ne aşr u ne a' rında anuñ dürr  güher var
İt' b-1 vcd eyleme baħr-1 ğama alma
- 4 Ref' eyle hiċbı görelim mihr-i cemlñ
'Uşşk-1 siyeh-tli' i ferdlara çalma
- 5 Bir tze sevp tazelen ey dil ocalıķda
Fikr-i zen  ferzende düşüp böyle ocalma
- 6 adr-i güheri bilmez iseñ nazm-1 Beliĝi
Mnend-i ğazef-pre alup yerlere alma

-210-

Me f' i ln me f' i ln me f' i ln me f' i ln

- 1 'Aceb mi cilve ılsa ř' irñ ol mh beytinde
Ki anuñ vaşf-1 hüsnüñ naķř ider her gh beytinde
- 2 Der  dvrı olsa keh-rbdan bir hnermendñ
Yine anuñ bulunmaz arasañ bir kh beytinde
- 3 Degül hicv eylemek şi' r-şinyı medh ider ř' ir
Ki zr eylemez zvvrı şhib-ch beytinde
- 4 Cihn erbb-1 cehle srdur dnya mtemdr
Olur ekşer anuñĉn ehl-i ab' uñ h beytinde
- 5 Metn eyler omaz hiĉ raħne bir std şi' rinde
Nice olmaz kişi her raħneye gh beytinde

3 (a). aşr u ne a' rında: a' rı ne a' rında HP, a' rı a' rında RE, ne aşrı ne a' rında KA ___

4 (b). 'Uşşk-1: 'Uşşka RE

210. AE1 206 a, AE2 80 a, HP 44 b, RE 109 b, YT 58 a, KA 67 a

2 (a). Der : Deri RE

- 6 Yapıldıçça gazel sūzişli bir maẓmūna muḥtācuz
Cihānda herkesūñ lāzımdur āteşgāh beytinde
- 7 Suḥan iqliminūñ tahtında bir şāh olmasa şā' ir
Belīgā maḥlaşuñ yazmazdı nazmın şāh-beytinde

-211-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ele aldıkça o çengī güzeli çār-pāre
Reşkden miḥr ile meh görse olur çār pāre
- 2 Raḫşa aḡāz idicek şabr idemem mā-ḫaşalı
Dil anuñla bile oynar bayılır nezzāre
- 3 Dāğber-dil nice olmaya görüp anı ḫamer
Al eteklikden ider hāleyi ol meh-pāre
- 4 Ḥarekāt u sekenātında ne cünbişdür bu
Teni sīm-āb gibi lerziş ider hem-vāre
- 5 Cünbiş-i ḫāmet ile ṭabl ḫıyāmet ḫoparur
Def döger sīnesini celcele başlar zāra
- 6 Ḥāhiş-i naḫd-i revān ile gelince o perī
Define kendin atar bulsa eger şad-pāre
- 7 Ṭonanup āl ile hengām-ı ṭonanmada Belīg
Cānumı yaḫdı benüm ol büt-i āteş-pāre

211. AE1 206 b, AE2 80 a, HP 45 a, RE 107 a, YT 58 a, KA 67 a
2 (a). şabr : zabṭ HP, RE (b). bayılır: yayılır AE1, payılır YT
3 (b). hāleyi: hāleye AE1

-212-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Sitekle ğamze-i cānāne geĉdi cānumuza
Sen ey ğadeng-i müje bārī girme ķānumuza
- 2 ' Aceb ne mertebedür çāşnī-i la' l-i nigār
Ki lafz-ı büsesi lezzet virür dehānumuza
- 3 Cihānda sedd-i reh-i berķ olan giyāha döner
Şarılsa rīşe-i tūl-i emel ' inānumuza
- 4 Lisāna ismūñi alsak berāy-ı istiķbāl
Ķopar bu rūĥ-ı revān tā gelür zebānumuza
- 5 Uzatdı kāmety rūyuñda zūlf ü ğatı ey şūĥ
Zuhūrı fitnelerūñ düşdi hep zekānumuza
- 6 Ğadeng-i āhı ķomaz rūzgār işābet ide
Eger ki kulle-i Kāfi ķosañ nişānumuza
- 7 Ğayāl-i yār gelür ğānemüz tehī ey dil
Ciger kebābını ' arz eyle miĥmānumuza
- 8 Taşurdı kāse-i ŧanbūrdan bu şeb muırıb
Ki mevc-i naĝme-i ter çıķdı tā miyānumuza
- 9 Suĥanda Rātıb-ı Āşaf-nazīre şimdi Belīĝ
Nazīre hiç yaķışur mı bizim lisānumuza

212. AE1 206 b, AE2 80 b, HP 44 b, RE 106 b, YT 58 a, KA 61 b

4 (b). tā: ___ RE

5 (b). zekānumuza: zamānumuza AE2, KA / zebānumuza AE1, HP, YT

6 (a). ide: ider AE2

H̄arfū'l-yā

-213-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 O rütbe bī-muḥābā ol meḥūñ ḳan dōkdi pinyālī
Boyandı mevc-i ḥūn-ı ehl-i dilden ḳırmızı şālī
- 2 Gümüſden serve beñzer ḳaddi kim pāy-ı dil-ārāya
Aḳar ſu gibi dā'im ehl-i 'aşḳuñ tab'-ı meyyālī
- 3 Hele diḳḳatle baḳ āyīne-i ruḥsār-ı cānāna
Ki 'aks-i merdūm-i çeſmūmdür anda nokta-i ḥālī
- 4 Ḳul oḒlı bir levendūñ bendesi olmaḳ vazīfemdür
Cemāl-i pākini vaſf eyledüm 'uſſāḳa icmālī
- 5 Ḥasendür ism-i sāmisi gibi endāmı ol ſūḥuñ
Ser-ā-pā cism-i pākī pūr-leṭāfetden degül ḥālī
- 6 İki ſāhīn-i ḥūn-āſāma beñzer çeſm-i fettānuñ
Müjeñdür ḥūn-ı mürĒ-i tab' ile ālüde çengali
- 7 Degüldür zīr-i piſānında ebrū-yı dil-āvīzūñ
O çeſme sāyebāndur mürĒ-i hüsnūñ iki ſeh-bālī
- 8 'Aceb mi piſgāh-ı yārda maḥv-ı vücūd itsem
Eritdi yaĒımı ol āfitābuñ yāl ile bālī

213. AE1 207 a , AE2 78 b , HP 46 a , YT 58 b , KA 70 a

4 (b). Cemāl-i : Cemālī AE1 / pākini vaſf:vaſfını naḳd AE1, AE2 / 4. beyit YT'de yoktur.

5 (a). endāmı ol ſūḥuñ: ol ſūḥuñ endāmı AE1

6 (a). ḥūn-āſāma: ḥūn-efſāna HP

7 (a) piſānında: piſānīde AE1

8 (b). yāl ile bālī: bāl ile yālī AE1

- 9 Belîğ Aḥmed Āġānuḥ bende-i iḥsānıyım dā'im
Füzün olsun ciḥānda dā'imā devletle iḳbāli

-214-

Me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün

- 1 Görüp iġmāz iderken sāde-rüyān-ı semen-būyı
Gözüm dört oldı gördüm nā-geḥān ol çār-ebrūyı
- 2 Beni būs-ı leb-i dil-dāra teşvīķ eyleyüp her dem
Öper 'aks-i dehān-ı ġonca gülşende leb-i cūyı
- 3 Telāş-engīz-i mevc-i çin-i ebrūsında ol şūḥuḥ
İder efkende şāyed fülk-i ḥāl-i 'anberin müyü
- 4 Bu bāzār- ı firīb-ābāda bir mevsimde geldük kim
Ṭutar ancak resen-bāz istiķāmetle terāzūyı
- 5 Şikest eyler ser-ā-pā nāḥun-ı tedbīrin aġyāruḥ
O şūḥuḥ cānuma pīçidedür cisminde her müyü
- 6 Baķılsa rütbe-i nazm-ı Belīġe iki şāhiddir
Ki Ḥaṭṭāṭ-ı ezel çeşm üzre yazmış beyt-i ebrūyı

9 (b). dā'imā: dem-be-dem HP, KA, dā'im YT

214. AE1 207 a, AE2 81 a, HP 46 a, RE 114 a, YT 58 b, KA 68 b

1 (b). oldı: oldum AE1

3 (b). müyü: būyı HP, RE / efkende şāyed fülk-i ḥāl-i: keşti-i ḥāl-efkende şāyed RE

5 (a). tedbīrin aġyāruḥ: tedbīrūñ aġyārın AE1

-215-

Me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün me fā' i lün

- 1 Bu şeb kim bezm-i ehl-i 'aşka bir rüh-ı revān geldi
Yeñiden kâleb-i efsürdeye güyâ ki cân geldi
- 2 Teğâfûlgüne vaz' indan helâküm ol perî-rüyûñ
Alup şan' atla nağd-i hâtır-ı nâşadı yan geldi
- 3 O şüh-ı hod-fürüşuñ vaz' ı mîzân-ı hayâlümde
Harîdâr-ı metâ' -ı vaşlına gâyet girân geldi
- 4 Çeker târ-ı nigeñle aña maştar dîde-i hod-bîn
Anuñçün safha-i ruhsârına haţţ-ı emân geldi
- 5 Ğubâr-ı mâ-sivâdan pāk idince sâhasın ey dil
Harîm-i sineye yâruñ cefâsı mihmân geldi
- 6 Hayâl-i yâri istiğbâl için mir'ât-i çeşmümde
Gönülde her ser-i müjgânuma bir katre kıan geldi
- 7 'Azîzâ kıadrini añlar mı âyâ ehl-i isti' dâd
Kazâ ile bu hâke bir Belîğ-i nükte-dân geldi

215. AE1 207 b, AE2 81 b, HP 46 b, YT 58 b

4 (a). hod-bîn: bed-bîn HP, KA

5 (b). yâruñ: yârin AE1

6 (b). Gönülde: gönül AE1

7 (a). 'Azîzâ: 'Azîzân AE1 / ehl-i isti' dâd: pāk-ţab'ânûñ AE1, YT/ pāk-ţab'ânın AE2

-216-

- Me fâ' i lün me fâ' i lün me fâ' i lün me fâ' i lün
- 1 O şūhuñ şafha-i ruhsārma haṭ geldi iş bitdi
Diyār-ı Rūma ceş-i zengī geldi tār-mār itdi
 - 2 Nice üftāde sahrā-yı 'ademde gird-bād-āsā
Gelüp bu 'ālem-i imkāna ser-gerdān olup gitdi
 - 3 Yazıklar kıymetin fehm itmeyen nā-dāna bī-pervā
Meta' -ı vaşl-ı pākin elledüp cānāne eskitdi
 - 4 Cihānda ey perī bir qara gūnli 'āşık-ı zārum
Ruḥūnda sebz-i haṭ baḥt-ı siyāhumdan bitüp yitdi
 - 5 Belīgā ḥārḥār-ı gāmla nişterzār olup gönlüm
Bu şeb āmed-şūd-ı rāh-ı ḥayāl-i yāri incitti

-217-

- Mef' ū lū fâ' i lā tū me fâ' i lū fâ' i lün
- 1 Āhū-rev oldı reng-i nigāh-ı remīdesi
Çifte gāzāl-i deşt-i Ḥotendür dü-dīdesi
 - 2 Billūr içinde rīşe-i sūnbül degül midür
Levh-i ruḥında mū-beçe-i nā-demīdesi

216. AE1 207 b, AE2 81 b, HP 46 b, RE 110 a, YT 59 a, KA 68 b
1 (b). zengi: jengi AE2, HP, KA / tār-mār: tār u mār : tār-ı mār AE1, RE, YT, KA
3 (a). nā-dāna: nā-dānı RE, YT, KA (b). cānāne: cānān HP
4 (a). 'āşık-ı zārum: 'āşıkım zīrā AE1 (b). bitüp yitdi: bütün yetdi HP
5 (b). rāh-ı: pāy-ı HP, RE / ḥayāl-i: ḥayāli RE

217. AE1 207 b, AE2 82 a, HP 47 a, RE 110 a, YT 59 a, KA ____
2 (b). mū-beçe-i nā-demīdesi: mevce-i tār-ı remīdesi AE1

- 3 Virmezse yār gerdiş-i ser-germüme sükün
Çevgān-ı gūy-ı çarḡ ola add-i hamīdesi
- 4 Zencīr-i āteşin ile şu‘ bān-ı zūlfūni
Bālāya çekse mevce-i reng-i perīdesi
- 5 Güftār-ı şeyḡ bezme şeker-rīz olursa da
Olmañ firīb-horde bozıdır ‘akidesi
- 6 Ruḡsāruñ üzre dāne-i ḡoydan numūnedür
Tatır olınsa şu‘ le-i mihrūñ çekīdesi
- 7 Rengīn ḡayāl-i gūlşen-i ma‘ nāda ḡaṡṡınuñ
Şīrāze-bend-i deste-i güldür keşīdesi
- 8 Āşūftegāna bu kürevī bāḡ-ı ‘ālemūñ
Şafra-şiken olur mı turunc-ı kefīdesi
- 9 Zālīm ḡadeng-i zaḡm-zeninden belā çeker
Zenbūra besdür āfet-i niş-i ḡalīdesi
- 10 Ey ḡurre-mest-i mesned-i evc-i kemāl olan
Düşmez mi ḡāke mīve-i naḡlūñ resīdesi
- 11 Şandū-ı sīnem içre yatur ṡab‘umuñ Belīḡ
Mażmūn-ı nev-ḡayāl ile pürdür cerīdesi

6 (b). olınsa: olınsa AE1

9 (b). Zenbūra: Zenbūr AE1

11 (b). nev: bu HP

-218-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Mümkin olurdu çekse biraz sāğar-ı müli
Āğüş-ı vaşla çekmek o mest-i teğāfūli
- 2 Feryād idersem ey gül-i ter olma teng-dest
Seyr et fiğan-ı bülbül ile ḥande-i güli
- 3 Dağ-ı ğamuñdur 'āşıka h'ābı ḥarām iden
Güller çemende eyledi şeb-zinde bülbüli
- 4 Bin hüşı olsa ādemi mecnūn-ı 'aşk ider
Şekl-i beşerde böyle perinūñ temessüli
- 5 'Uşşākı kor mı ḥāline ā' dā şemātatı
Āzār-ı yāra olsa da farzā tahammüli
- 6 Eyler kifāyet emrūñe ey bī-nevā senūñ
Bend it miyān-ı cānuña dād-ı tevekküli
- 7 Rāh-ı ḳanā' at içre selāmet murād ise
Dilden güsiste eyle ḳuyūd-ı tecemmüli
- 8 Virmezdi kimse kimseye bir ḥabbe olmasa
Bī-çāre bendegāne Hudānuñ tekeffüli
- 9 Mu' tād-ı 'afvuñ itmege sensin sebep yine
Oldıysa ḥıdmetünde Belīgūñ tekāsüli

-219-

Me fā' i lūn fe' ī lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Kesāda vardı gelüp haṭṭ izārı tozlandı
Girān-bahā-yı meta' -ı vişāl ucızlandı
- 2 O rütbe şiddet-i sermā cihānı kapladı kim
Mişāl-i dāne-i gevher sitāre buzlandı
- 3 Cihānı başdı şitā zir-i yaḥda kaldı zemīn
Gören şanur anı başdurmadur ki tuzlandı
- 4 Bu şeb tabaşbuş-ı kelbiyye eyleyüp aḡyār
Ḥarāreti var imiş dil-bere uyuzlandı
- 5 Başınca sebze-i haṭṭ bāḡ-ı ḥüsn-i cānānı
Bozıldı lāle-i ruḥsārı lankurızlanmak
- 6 Yine Belīḡ-i suhanver kumāş-ı ma' nādan
O süḡlin āfete kaftān biçüp ḥorozlandı

-220-

Mef' ū lū fā' i lā tūn me fā' ī lūn fā' i lūn

- 1 Çıkdı bahār seyrine bir şūḡ-ı mā'ili
Evvel nazarda gönlüm anuñ oldu mā' ili
- 2 Zāhid dimiş ki ' Adne girür vird-ḡ'ān olan
Bilsek ' aceb ki var mı elinde delā'ili

219.AE1 208b, AE2 86a, HP 49 , RE 111 b , KA 72 a

220. AE1 208 b, AE2 82 b, HP 47 a, RE 111 b, YT 59 b, KA 70 a

- 3 Bu mağlatayla eyleyemez vâizân-ı ‘aşr
Rindüñ cihânda itdiği kesb-i fezâ’ili
- 4 Tırmazdı tıb-ı âyine-i çarh-ı bî-sütün
Yârüñ hilâl olmasa ‘aks-i hamâ’ili
- 5 Kalmazdı rüy-ı hâkde bir naql-i sâye-dâr
Naş itse sâye hâke o şekl-i şemâ’ili
- 6 Rüz-ı su’âlde hiç bulamaz virmege cevâb
Her kim cevâb-ı huşk ile redd itse sâ’ili
- 7 Bir tarz-ı dil-keş ile ser-ağâz kim Belîğ
Şâd ola rûh-ı bülbül-i Firdevs-i Nâ’ili

-221-

Me fâ’ î lün me fâ’ î lün me fâ’ î lün me fâ’ î lün

- 1 ‘Aceb mi itseler âhen-dilân birbirine yârî
Olur engüştvâne sözünñ dâ’im kâfâ-dârı
- 2 Nesîm-i pîrehenden iktisâb-ı feyz ider her dem
Hâbâb-ı Nîl-i hûndur ehl-i aşkuñ çeşm-i bîmârı
- 3 Mişâl-i cezr ü medd-i mevce-i deryâ-yı pür-âşüb
Bu dehr-i pür-gamuñ iqbâlünñ der-peydür idbârı

4 (a). Tırmazdı : Tırmaz RE (b). hilâl: helâk AE1

6 (a). hiç: ___ RE

221. AE1 208 b, AE2 82 b, HP 47 b, RE 111 a, YT 59 b, KA 71 a

2 (b). ‘aşkuñ: ‘aşkın AE1

- 4 Kābül itmez refū-yı ‘āfiyet-i zaḥm-ı dil-i ‘āşık
Ser-i tār-ı nigāha sūzen itseñ ğamze-i yārı
- 5 Bu vādilerde yārun bī-niyāzum dest-būsından
Ki engüşt-i müḥennā itdi pāyum her ser-i ḥārı
- 6 Olanlar ğıbtā-fermā mīve-çin-i vaşl-ı cānāna
O naḥl-i bār-bendi zīb-i āğuş eylesün bārı
- 7 Yine āzürde olmuş sāye-i tār-ı nigāhından
Nümāyāndur henüz ruḥsār-ı gül-berginde āşārı
- 8 O rütbe cezbese var teşnegān-ı vādi-i ‘aşkuñ
Ki āb-ı beste tığ-i yārdan bir gün olur cārı
- 9 Açılmaz ğonca-i baḥtum Beligā yoḥsa şevkınden
Ġazel-ḥānlıkda ṭab‘ um elken eyler bülbül-i zārı

-222-

Me fā‘ ī lün me fā‘ ī lün me fā‘ ī lün me fā‘ ī lün

- 1 Temāşā eylemek isterse her kim bī-beden cānı
Muşavver rūhdur seyr itsün endām-ı ‘Ālī Cān’ı
- 2 Bu cism-i mürdeye būs-ı leb-i la‘l-i ‘Ālī Cān’dur
Ferāmūş itdi gönlüm cüst-cüy-ı āb-ı hayvānı
- 3 Görüp şāl-i zümürd fāmı ‘āşık ol beyāz fesde
Başına bir beyāz gül-ğoncası ṭakmış sanur anı

4 (a). ‘āşık: ‘uşşāk KA

222. AE1 209 a, AE2 83 a, HP 47 b, RE 111 b, YT 60 a, KA 71 b

2 (a). cism: çeşm HP, AE2, YT

3 (b). ṭakmış: soḳmış AE1, AE2, YT

- 4 Muşavver cismi naqş itmekde san'at gösterür yoḥsa
Nice taşvîr ide ol rûḥ-ı pâki şafḥaya Mânî
- 5 Leb-i cân-baḥş ile güftâra gelse ol Mesîḥâ-dem
'Îlâç eyler dil-i bîmâr-ı ehl-i 'aşqa rûḥânî
- 6 O şâh-ı hüsne diḳḳatle nigâḥ olımsa mümkindür
Eger maṭlûb ise bir yirde görmek cân u cânânı
- 7 Qırı bir nâmı vardır âb-ı ḥayvânuñ Belîğ ammâ
Der-âgüş eyleyen tâ ḥaşre dek ölmez 'Âlî Cân'ı

-223-

Fe' i lâ tûn fe' i lâ tûn fe' i lâ tûn fe' i lûn

- 1 Merḥabâ ey eşer-i mevhibe-i Rabbânî
Şeref-i silsile-i düde-i Cengîz Ḥânî
- 2 Nâvek-i ma' reke-ârâ ile hengâm-ı muşâf
Nâsîh-ı şîve-i düşmen-şiken-i kı'ânî
- 3 Oldı hep silsile-i âline vâ-beste kerem
Düde-i nesl-i Hülâgüya virelden şânı
- 4 'Arşada esb ile cevlân-ı şalâbet-eşerüñ
Reşkten öldüreyor nâm-ı Hülâgü Ḥân'ı

5 (b). dil-i: dili RE

6 (b). başına: başında KA / cân u cânânı: cân-ı cânânı AE1

7 (b). ḥaşre: ḥaşr RE

223. AE1 209 a, AE2 83 b, HP 48 a, RE 112 a, YT 60 a, KA 72 a

NOT: Bu gazelin hemen yanında, sayfa kenarında aşağıdaki beyit yer almaktadır:

Sañâ bilmem ki niçün eylemiyorlar tefvîz
Ki varup zîr ü zeber eylesün İrân'ı

} Gnt. ad /

- 5 Luṭfına maẓḥar olup bāy u gedā bendesidür
‘Abd-ı Memlūk ider elbette kerem insānı
- 6 Telḥkām itse eger ḥīle-i zehr-āb-ı ‘adū
Lafz-ı şīrīn ile āsūde ider ḥāḳānı
- 7 Rūz u şeb reşk-i kef-i ebr-i güḥer-pāşından
Baḥr-i sīm-āb gibi lerze tutar ‘Ummānı
- 8 Der-i vālāsına iḥsānı mülāzım itmiş
Kimsede anuñ için görmeyorum iḥsānı
- 9 Devlet ü ‘ömrini efzūn ide hem-vāra Ḥüdā
Ḳırımuñ ola sa‘ādetle Belīgā Ḥānı

-224-

Mef ‘ ū lū fā‘ i lā tū me fā‘ i lū fā‘ i lūn

- 1 Gösterdi yāre şanma kızıl tāze dāğını
Sultān-ı ‘aşḳ sīneme ḳurmuş otağını
- 2 Ey ‘aks-i yār hicrūñ ile tīredür gözüm
Zulmetde ḳalmasun gel uyandur çerāğını
- 3 Ol serv-i nāza ḥüsn-i ebed mālīkānedür
Sā’irden aldı ḥaṭṭ ile anuñ ferāğını
- 4 Dil-ber alınca destine mīnā-yı ‘işveger
Biñ kerre öpdi cāmuñ egildi ayāğını

5 (a). Luṭfına: Lafzına HP

224. AE1 209 b, AE2 83 b, HP 46 b, RE 112 a, YT 60 b, KA 69 a

3 (b). hattıyla: hatla HP, RE, YT, KA

4 (a). Dil-ber: sāḳī HP

- 5 Bir cilve itse pertev-i hüsni ile 'aşıkun
Ol yāl u bāl dilde eritmez mi yāğın
- 6 Gülzār-ı hüsne haṭṭ gelicek olduḡ āşinā
Basmış ne çāre sebze-i biḡāne bāğın
- 7 Būy-ı nigārı nūkhṭ-i gülşenle bir ṭutar
Seyr it Belīḡ bülbül-i zāruñ dimāğın

-225-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Sākīden alup destine dil-ber baña şındı
Şāyed ki leb-i la' line peymāne ṭoḡındı
- 2 Oldı nicele ḡurde-i maẓmūnına vākıf
Bir beytde dūn naḡş-ı ḡaṭuñ vaşfi okındı
- 3 Başı ne 'aceb Kūh-kenūñ ṭaşa ṭoḡınsa
Şīrīn'ūñ alup naḡşını hep kendüye yondı
- 4 Bu vaż' ı nice bülbül ider bī-edebāne
Zann itdi seher lāne-i pūr-ḡūn güle ḡondı
- 5 Āḡāz-ı ḡazel-h'ānī ile ḡāme-i cān-sūz
Abdāla dönüp bergini terk itdi şoyındı

7 (a). nigārı: nigāh-ı AE1

225. AE1 209 b, AE2 84 a, HP 48 a, RE 112 b, YT 60 b

1 (a). destine: destini AE2

2 (b). vaşfi: vaşf RE

4 (a). vaż' ı: vaż' RE, vaşfi AE2 (b). ḡondı: döndi AE2

5 (a). ḡāme-i: ḡāne-i RE

- 6 Gîsüy-ı nigāra tolaşup şāne Belîgā
Bu vaz' ile çok hâtır-ı yārāna toķındı

-226-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Tercîh iderdi büseñe dil sîb-i ğabğabı
Ehl-i mezāka olmasa şîrîn muħallebî
- 2 Habb-ı nebāt-ı la' li degül nisfi şığmayup
Ağzında ķaldı bir şeker-endüde leblebi
- 3 Ebrü-yı yāre vesme henüz nāza başladı
Kimler çeker bu vesme ķurursa mürekkebi
- 4 Zā' il olinca künc-i lebünden o ğāl-i nîl
Üftādegān-ı dil-şüdenün düşdi kevkebi
- 5 Uĝrar ķazāya şürb-i müdām ile reh-revān
Sālik ider mi meşrebe tercîh mezhebi
- 6 Yokdur zamānede haşerāt içre bildüğüm
İnsāna aķrabā-yı cefā-cüdan 'akrebi
- 7 Nazm-ı Belîĝi yazmaĝa hurşid Uķārüdün
Lāyık şunarsa destine levh-i müzehhebi

226. AE1 210 a, AE2 84 a, HP 47 a, RE 112 b, YT 60 b, KA 70 a

1 (a). dil: ___ HP, RE, ki KA

2 (a). la' li: la' l HP / nisfi: nisf RE

3 (b). Kimler: Kim ki AE2

5 (a). şürb-i: şarāb RE (b). meşrebe: mezhebe HP, RE, KA

-227-

- Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn
- 1 Hıa-ı nev-hāste nūş-ı lebi pūr-niş itdi
Kaıı çok sāde-dili 'aķıbet-endiş itdi
 - 2 Ğayırınıñ 'aşķı 'aceb var mı derūnında diyū
Dūn gice geldi hayālūñ dili teftiş itdi
 - 3 Naķd-i vaķtı o şeķūñ yolına hep şarf itdūm
Māl-i ħūlyā-yı visāli beni derviş itdi
 - 4 Hāne-i āyīnede şāne be-kef ol meķ-rū
Kim bilūr dil yine zūlfinde ne teşviş itdi
 - 5 Söyledüp naķşımızu aldı mişāl-i tūtī
Bize san'atla o āyīne-cebīn iş itdi
 - 6 Nice ferzāneleri itdi piyāde sūrerek
Fīl-i āgyār o şeh-i gül-ruķı bed-kīş itdi
 - 7 Çeşm-i pūr-fitne beni hançer-i gamzeyle Belīg
H'āh nā-ķ'āh o büte 'aşıķ-ı dil-riş itdi

227. AE1 210 a, AE2 84 b, HP 46 a, RE 113 a, YT 61 a, KA 68 a

2 (b). dili: dile AE2, HP, RE, KA

3 (a). hep sarf itdūm: sarf itdūm hep AE1

5 (a). mişāl-i: mişāli RE

7. beyit AE2' de yoktur.

-228-

- Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn
- 1 O mehūñ naḥvet ile çihresi pūr-çin oldı
Görelî kendini āyīnede ḥod-bīn oldı
 - 2 Ḥayf şad hayf ki beyninde perī-rüyānuñ
‘Āşıkā cevır ü cefā eylemek āyīn oldı
 - 3 Aldı etrāfumı zūlf ü ḥaṭ u ḥāl u ebrū
Ceş-i hüsni o şuḥuñ üstüme ta'yīn oldı
 - 4 Demiri yumşak idi ol büt-i ḥançer-dāruñ
Şimdîcek kırdı geçürdi bizi keskin oldı
 - 5 Muṭribā hecme-i mevc-i nağamāt-ı terden
Gice tennūr-ı dilūñ āteşi teskīn oldı
 - 6 Bir zaman şā'ire iḥsān olunurmuş zer ü sīm
Şimdi medḥ ü ğazele cā'ize tahsīn oldı
 - 7 Bu çerāğāh-ı vücūdında Belīğūñ ey şūḥ
Kebş-i cānın saña ḳurbānlıġa tesmīn oldı

228. AE1 210 b, AE2 83 a, HP 47 b, RE 113 a, YT 61 a, KA 69 b

Not: AE2 nüshasında bu gazel sayfa kenarına yazılmıştır.

4 (a). ḥançer-dāruñ: ḥançer-dārīñ AE1

5 (b). dilūñ: dilin AE1

7 (a). şūḥ: dost HP

-229-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Tîğ-i ğamzeyle dūn 'uŝŝāka ne işler kesdi
 Ŗanlar dökdi o cellād-ı felek ser kesdi
- 2 Meclis-i meyde kesüp ħalkı biçerken cānān
 Arada öyle şıkıldum ki beni ter kesdi
- 3 Ğamze-i yāra toķındum sorar elbette rakīb
 Ne yalan söyleyeyim destümi ħançer kesdi
- 4 Yoķdur aĝyāra bedel ğam çekici āhen-dil
 Ser-i kūyında gice ŝubħa dek ekser kesdi
- 5 Beñzemez ķāmet-i dil-dāra diyü ħacletden
 Bāĝbān bāĝda çok serv ü şanavber kesdi
- 6 Ser-i zūlfın kesicek māŝıta ŝandım ki Belîĝ
 Anı birden bire başımla ber-ā-ber kesdi

229. AE1 210 b, HP 48 a, RE 113 b, YT 61 a, KA 69 b

2 (a). ħalkı : ħalk RE (b). ter: der AE1, YT

3. HP'de, RE'de, YT'de ve KA'da 4. beyitle yer deĝiŝtirmiŝtir.

4 (b). kūyında: kūyuñda RE

-230-

Mef ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Yāruñ yazıldı menķabe-i rūy-ı sādesi
Ruḥsār-ı levḥin oldı ķalem pā-niḥādesi
- 2 Miḥrāb-ı ebruvānını itmezse der-ḥayāl
'Uṣṣāķa vācib öyle namāzuñ i'ādesi
- 3 Bir būse virse la' l-i lebinden o dil-nüvāz
Luṭṭfin olur mı 'āṣıķa bundan ziyādesi
- 4 Olmış kemāl-i naḥvet ile çeşm-i mestinüñ
Müjgān yanında bāliş-i kec-tekye-dādesi
- 5 İtmez o servden güle pest olsa sāyeveş
Maḥşer güninde ķalkķar ayāğa fütādesi
- 6 Bu bāğ-ı 'ālemüñ 'araķ-ı rūy-ı yārdan
Bir ğayrı yok mı şeb-nem-i ḥürşid-zādesi
- 7 Nāhun ucında reng-i ḥınāveş bu meclisüñ
Elden çıkar tıoyılmaz imiş cām-ı bādesi
- 8 Mānend-i çeşm-i mürde nice zālīmüñ Belīg
Gördüñ ķapandı āh ile bāb-ı güşādesi

230. AE1 210 b, AE2 84 a, HP 48 b, RE 113 b, YT 61 b

Not: Bu beyit AE2 nüshasında sayfa kenarına yazılmıştır.

2 (a). ebruvānını: ebruvānın AE2, RE (b). namāzuñ: namāzın AE1

4 (b). kec-tekye-dādesi: kec-nükte-dādesi HP

6 (b). yok mı: var mı HP, RE

-231-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Nigāh-ı müşteriye var iken bir āyinesi
O ser-tırāşa yeter sīne berber āyinesi
- 2 Hāyāline yalıñuz bu gönül degül maḥsūs
Nigāruñ ' aksin alur ḥaclenūñ her āyinesi
- 3 Cihāna mālik olur ḳalb-i sāfa mālik olan
Budur baḳılsa haḳıḳat Sikender āyinesi
- 4 Baḳup ḥakāyık-ı sun' -ı Hūdāyı seyr itsün
Kimūñ ki var ise bir māh-peyker āyinesi
- 5 Kim alsa destine iklim-i Hindī seyr eyler
Cihānı gösterir insāna sāgar-ı āyinesi
- 6 Şeḫerde miḥr degül ol mehe muḳābil olup
Sipihri-i pīre-zenūñ elde ditrer āyinesi
- 7 Ḳazā bu tāk-i sipihre āşār mıydı her gün
O māhuñ olmasa hūrşid-i envār āyinesi
- 8 ' İzārı parlak olur dil-berān-ı Efrenc' ūñ
Güzel cilā olur iklim-i kāfir āyinesi

231. AE1 211 a, AE2 85 a, HP 48 b, RE 114 a, YT 61 b, KA 70 b

Not: AE2 nüshasında bu gazelin beyitlerinin yerleri değiştirilmiş hatta bazı beyitler araya sıkıştırılmış ama bu düzensizliği önlemek için müstensih karışık sıralanmış beyitlerin üzerine hangi beyit olduğunu rakamlarla belirtmiş

2 (b). Nigāruñ: Nigārın AE1

3 (a). Cihāna: Cihānda RE

- 9 Suḥanverān-ı ‘Acem ṭab‘ ı hep müsellemdür
Olur Belîğ o diyāruñ mücevher āyinesi

-232-

Yeñişehirde Fenārda Kōr Efendi didikleri nā-tıraşuñ nā‘ib çeşmi
Şeyḫ Muştafi hakkındadır *

Fe‘ ilā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lūn

- 1 Aldı yek-çeşm odur merdümek-i şeffāfi
Bu meşeldür ki dinür bir başa bir göz kāfi
- 2 Hāzin cennete söyleñ ki leb-i Kevşerde
Muştafā ‘aşkına nūş ide şarāb-ı şāfi
- 3 Muşhaf-ı rüyını aç Ka‘be-i kūyında yine
Hüsniñ āyeti hayretde ḳosun Keşşāf’ı
- 4 Pā-bürehne reh-i kūyında düşürdi payına
Görse ol kebk-i hırāmendeyi beşer ḫāfi
- 5 Çekiye gelmiyor ol ḳāmet-i mevzūn aslā
Nükte-sencān-ı cihān ğayrı ḳosunlar lāfi
- 6 Leb-i meygūnı ‘aceb mevc-i safādır ammā
Ḳulzūm-i nūrda gird-āb-ı emeldür nāfi
- 7 Lāl olur āyine-i rüyını gördikçe Belîğ
Vaşf-ı hüsni o bütūñ ‘āciz ider vaşşāfi

232. AE 1 211 a, AE2 85 a, HP 45 b, YT 61 b

* AE1. Yeñişehirde Fenārda Kōr Efendi didikleri nā-tıraşuñ nā‘ib merdümek çeşmi olan şūḫ
Muştafi hakkında ğazeldür AE2
1 (a). meseldür ki: meseldür AE2
5 (a). gelmiyor: gelmeyüp AE2

-233-

Me fā ' ī lūn me fā ' ī lūn me fā ' ī lūn me fā ' ī lūn

- 1 Degildür pertev-i āteş-fürüz-ı lāle-i hamrā
Efendim yandı tāb-ı 'arızından dāmen-i şahrā
- 2 Nezāket riştesin ol rütbe bārīk itdi tab' uñ kim
Yanında çenber-i çarḥ oldı çeşm-i süzen-i İsā
- 3 Hırām-ı mevc-i nāzik ebr-i nisān-ı leṭāfetdür
Anun çün oldı zī-i maḳdemünde sebzeler iḫyā
- 4 Ruḥ-ı pür-tābuñ üzre naḳş-ı ḥāl-i 'anberinünle
Melāḥat bāğmun bir lāle-i nu' mānısın cānā
- 5 Çemende tavḳ-ı ḳumrī ḥalkā çekdi nāmına servüñ
Görünce ḳāmet-i bālāyı ey şāh-ı cihān-ārā
- 6 Nice āğişte-i ḥūn olmasun bismişgeh-i ğamda
O şühun ḥançer-i ser-tīzinüñ ḳurbānidur Yaḫyā
- 7 Belīgā lāle-i nu' mānı yād itdükçe şevḳinden
Bu rengin nazmı itsün zīb-i destār ol melek-sīmā

-234-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Niḥāl-i cilve-gāh-ı bülbül-i ḳudsī mekānumdur
Per ü bāl-i hümā ziyet-nümā-yı aşıyānumdur
- 2 Ben ol deryā-yı pür-şurum ki tufān-gāh-ı sinemde
Ki her bir şerha mevc ü her ḥabābı dāğ-ı cānumdur
- 3 Ben ol üftāde-cāḥ-ı āteş-i cürmüm ki bī-pervā
Fürüg-ı mevc-i āteş tār-ı zünnār-ı mīyanumdur
- 4 Meger āyīne-yi 'ālem-nümā-yı vech-i pākinden
Deḥān-ı tengi 'aks-i tābiş dāğ-ı niḥānumdur
- 5 Benüm Ferhāda hādī 'ālem-i ma' nāda ammā kim
Beni kemnām iden ol Ḥüsrev ü Şirīn zebānumdur
- 6 Olaldan şahn-ı dīvānḥāne-i ma' nāya tāb-āver
İki dilli kalem bir tāze Hindī tercemānumdur
- 7 Belīgā nükte-sencān-ı suḥan bu nazm-ı zībāya
Nazīre söylemek maḥlūb-ı ḥab' -ı nükte-dānumdur

234. HP 13 a, RE 66 a, KA 33 a

3. Bī-pervā: ğayretten RE

4 (a). pākinden: pākinde HP, RE

5 (a). Ferhāda: feryāda KA (b). Şirīn: Şir HP

6 (a). tāb-āver: tāb olur RE (b). dilli: tilli HP

7 (a). nükte-sencān-ı: nükte-sencāmı HP, RE

-235-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Dīdeme çāh-ı zekān gird-āb şeklin gösterür
Çatre-i hoy lerziş-i sīm-āb şeklin gösterür
- 2 Hāller nokta zebān-zed iki mışra' leblerūñ
Mūylar zīr ü zeber 'irāb şeklin gösterür
- 3 Ehl-i 'aşka cāmi'-i hūsnünde hengām-ı niyāz
Kūşe-i ebrū-yı kec mihrāb şeklin gösterür
- 4 Şadme-i emvāc-ı meyl-i eşk ile şām u seher
Gerdiş-i çārh-ı felek dūlab şeklin gösterür
- 5 Bāde nuql ister ki engüşt-i mūhennā-yı nigār
Mest-i cām-ı la' line 'unnāb şeklin gösterür
- 6 Seyl-i eşk içre ne dem-i māhī gibi tutsam vaţan
Zūlf-i kec ser-rişte-i küllāb şeklin gösterür
- 7 Nīl-i āmāl-i Belīg-i zāra ol āfet-nigāh
Sīnesin açdıqça fetḥ-i bāb şeklin gösterür

-236-

Me fâ' i lün fe' i lâ tün me fâ' i lün fe' i lün

- 1 Görince ol mehi reng-i ruhum şikeste olur
Gülüda nağme-i hürde şikeste-beste olur
- 2 O tıfl-ı nâz temâruzat-ı bâbını oğumış
Vişâle dâ'ir eger şoḥbet olsa hâsta olur
- 3 Ruḥında târ-ı ser-i zülfi ḥalka ḥalka olup
Gül-i şigufte bu gülşende deste deste olur
- 4 İder ḥümâ-yı seḥer sāyesinde zerrîn bāl
O mihr-i ḥüsnün 'aceb ṭâli' i ḥuceste olur
- 5 Raḳīb ile bu gice meclisde dildârũñ
Filân ü festagız olmazsa belki neste olur
- 6 Dil-i suḥanver 'acep mi şikeste olsa Belig
Ki nüshada varaḳ-ı münteḥab şikeste olur

-237-

Mef ü lü fâ i lâ tũ me fâ i lü fâ i lün

- 1 Hîndũ-yı ḥāme ehl-i dilũñ tercümānıdır
Söylerse hasb-ı ḥālũmi yāra zamānıdır
- 2 'Uşşāḳ-ı zāra sebz-ḥaṭṭ-ı nev-hediyelik
Yāruñ cemāli Ka'be-yi seng-i bayṭarānıdır

- 3 Gīsūlarında mūy-ı sefīd olmaz ol bütūñ
Belki qarışdı araya mūy-ı miyānudur
- 4 Bir noқта kim dakāyık-ı fenn-i muḥassenāt
Zımnında mūnderic ola yāruñ dehānidur
- 5 Būlbūl çemende laf-ı suḥanverlik itmesün
‘Aşruñ Belīg-i nādire-gū nūkte-dānımdur

-238-

Mef̄ ū lū fā‘ i lā tū me fā‘ ī lū fā‘ i lūn

- 1 Naḫd-i sirişki dīdemüzūñ cū gibi aḫar
İrād yoḫ maşārıfımuş şu gibi aḫar
- 2 Diḫkat olınsa mevc-i melāḫat ol āfetūñ
Ḥaḫḫ-ı lebinde vesme-i ebrū gibi aḫar
- 3 Mūmkin mi der-kenār o vaḫşī-mizācı kim
Aḡuş-ı dīdeden rem-i āhū gibi aḫār
- 4 Pervāza bāl açup müjeden zāḡ-ı çeşmūme
Şaḫrā-yı intizāra peristū gibi aḫar
- 5 Ol şūhuñ almışum şulu şeftālūsın Belīg
Ṭab‘ ı zemīn-i şi‘ re bugūn şu gibi aḫar

-239-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Tır-i müjeñ ki dilde ʔururken beşer onar
Cellād-ı ğamzeñe yine ebrū kemān şunar
- 2 Rāh-ı ğürız yoğ zen-i ğīsū-bürīdeden
Mānend-i zāğ ' ömrine her ādemüñ ıonar
- 3 'Aksin ğörince ābda el eyleyüp ğabāb
Çeşm-i siyāh-ı mestine cām-ı tehī şunar
- 4 Ey büt-resīde tenciye minnet ne şeyğ-i şeħr
Āba oğursa bir nefes-i serd ile ıonar
- 5 Nażm-ı Belīği şafğa-i ğurşīde şebt için
Mirrīğüñ aldı tığın 'Utārid ıalem yonar

-240-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Pistānuña ğüldür didiler baña bu şeğdür
Açılsa da ğörsem anı ben de ne çiçekdür
- 2 Mızrāb-ı müjeñ nabz-ı dilüm itmede cünbān
Ditrer yüregüm kırmasa elbette yürekdür
- 3 Bir ıabza-i sīm destüme ğirdi bu şeb amā
' Aklen yine didüm ki bu var ise bilekdür
- 4 Yaklaşdurarak nāfina engüşt geçürdüm
Didüm ki bu bir ğavzda ğird-āb göbekdür

- 5 Ey meykedede mest-i mey-i 'işret olanlar
 Kısmetlerüñüz 'âkıbetü 'l-emr kötekdür
- 6 Kâbil midür ifhâm-ı suhan zâhid-i dūna
 Beytü 'l-hareme gitse de har yine harekdür
- 7 Her-câyî güzel sevme didüm ey dil-i şeydâ
 Çek cevriñi söz eslemedüñ saña gerekdür
- 8 Âyinede 'aksin görüp ol hür-liķānuñ
 Zannum didi bu yâ perî yâ hüd ki melekdür

-241-

Me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün me fâ' î lün

- 1 Olur güm-geşte-reh erbâb-ı tecrîd-i 'alâyîķ-bâz
 Mesîha âb-ı süzen oldu bir deryâ-yı mevc-endâz
- 2 İder erbâb-ı za' fi hâksârı menzile vâşıl
 Hâdeng-i mîle mevc-i sürmedendür şeh-per-i pervâz
- 3 Dil-i şad-çâķ-i 'âşîķ hazm ider tevbîh-i a' dâyı
 Ki darb-ı çüb ile çînî-i mûdâr eylemez âvâz
- 4 Şu' üd-ı lâ-mekân seyrâna olmaz âsumân mâni'
 Fûrûĝ-ı reng-i mey bî-rahne eyler şîşeden pervâz
- 5 Ben ol şaydum ki pâyın būs ider her dem eger ķanum
 Olursa vesme-i ebrû tırâz-ı nâhün-ı şeh-bâz
- 6 Yine târ-ı nigehten kâle-bâf-ı dîde-i 'âşîķ
 Mûheyvâ kıldı râh-ı maķdem-i dil-dâra pây-endâz

- 7 Suhan-güyân-ı dehre i' tinâ eylerse lâyıkdur
Belîgün nazm âşârını buldı rütbe-i i' câz

-242-

Me fâ' i lûn fe' i lâ tûn me fâ' i lûn fe' i lûn

- 1 O reh-zen-i dil elinden ağır tûfengi maḥûf
Ġazapla ' âşık-ı nâ-şâda eyleyor paf puf
- 2 Pesend o merde ki mânend-i piste-yi pür-dil ola
Olursa yuf aña bî-mağz girdgân gibi ḳof
- 3 İdince mâşıta dendân-ı şânedan taḥlîş
Bu rütbe zûlf-i siyeh pîç ü tâba düşmesün uf
- 4 Cihânda ḥâtır-ı pervâneye ri' âyet iden
Dimez seḥerde daḥi şem' -i tâbiş-efgene puf
- 5 Ne medh idersin o şevher-keş-i le' imi harîf
Yeter bu pîre-zen-i dehr-i dünî söyleme tuf
- 6 Muḳaddem almaz imiş gerçi añı bâde-fürüş
Belîg şimdi ğazel kimse almıyor saña yûf

-243-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Hāk olup pīrāmen-i yār sūzen-i dāmen gibi
Tāsını aç gömlegi 'adāya pīrāhen gibi
- 2 Barmağumdan cism-i 'uryānum girāndur qorqarum
Saḥ-ı gābradan adın gezer kirbāsdan sūzen gibi
- 3 Sende varsa ma' rifet hoş-girān-ı dānişe
Cevherūñ bezl eyle imsāk eyleme ma' den gibi
- 4 Biz hele geçdük nevāsından sipihr-i nā-kesūñ
Tek hemān ehl-i dile kec baqmasun ney-zen gibi
- 5 Endek endek qapladı dūnyāyı zulm-i bī-āmān
Qatre qatre rūy-ı dībāya düşer revgan gibi
- 6 Nīk ü bedden merd iseñ i' māz-ı 'ayn it fāriğ ol
'Aybını keşf eyleme bir ādemūñ revzen gibi
- 7 Ğāfil olma bu temāşāgāh-ı 'ibretde Belīg
Hūb u zişten naqşın āl āyīne-i rūşen gibi



HIT'ALAB

-1-

Qıt' a berāy-ı ihdā-kerden-i sūnbūl-i bec

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

1 Hıdīv-i dehr Süleymān Ağa ki bezminde
Simāt-ı himmetinūñ kāse-līsīdūr irec

2 Cüdā olur eşer-i tāb-ı tīg-i қаһrından
Derūn-ı humda olan meyle neş'e-i mahrec

3 Vedī' adır ezeli keff-i rāy-ı şā'ibine
Geldi feth-i eķālim-i Mosku vū İsveç

4 Olur şikeste-zebān 'arşa-gāh-ı rezminde
Leb-i niyāmdan itse eger şudūr kec ü mec

5 Miyāne-i şeb-i āşüb-ı pūr-mihende olur
Hilāl-i nāhun-ı re'yiyle ḥall-i 'uķde-i lec

6 Hemīşe luṭfi ile rāstān olup mūkrım
Yanında bend iledūr ķurb-ı ḥaņçer-i mu' vec

7 Fezā-yı medḥine bir ḥadd bulırdı bu işden
Berīd-i ḥāme-i çāpūk-rev olmasa a' rec

8 Meger ki neş'e-i būy-ı riyāz-ı ḥulķından
Mişāl-i 'āşık-ı mest eylemiş külāhını kec

1. AE1 217 a, HP 57 a, RE 125 b, YT 15 a

2 (a). olur: olup AE1 / (b). ḥumda: ḡamda AE1

4 (b). eger sūdūr: sūdūr eger HP, YT, RE (b). kec ü mec: kec-i mec YT

6 (a). rāstān: āsītān HP

7 (a). bulırdı bu işden: bulır pūsīden AE1, ḥadd yūḡürdi bu işden HP

8 (a). riyāz-ı: rızā-yı AE1, AE2, YT, KA

- 9 İdüp 'aşasını der-pençe rāh-ı 'aşkuñda
Türāb-ı dergeh-i vālāña geldi sūnbül-i bec

-2-

Қıт' a berāy-ı ihdā-gerden-i rikāb*

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Dāverā el-ḥaqq semend-i himmetūñ yek ḥaṭvede
Ḥālden māzīye vū müstaḳbele eyler şitāb
- 2 İtmese 'Ankāya ta'lim-i şitāb esbūñ eger
Ṭayy-i iqlīm-i vücūd itmezdi mānend-i şihāb
- 3 Bir nefesde itseñ irḥā-yı 'inān reh-yāb olur
Menzil-i maḳsūda mānend-i du'ā-yı müstecāb
- 4 'Azmūñe ḥıdmet yanaşdırmaḳ hevāsıyla felek
Miḥr ü māhı kıldı nesr-i ṭā'ir-i zerrīn-rikāb
- 5 Şevk-i işrāb-ı güḥer-sencān-ı fazluñda ider
Esbūñe Rūḥu 'l-kudūs çeşmin rikāb-ı şu'le-tāb
- 6 Pāy-dār-ı māye-i miḥrüm idüp ihdā rikāb
Eyledüm iki gözüm resminden anı intiḥāb

2. AE1 217 a, AE2 12 b, HP 57 a, RE 125 b, KA 74 a

* AE1. Қıт' a berāy-ı ihdā-şoden rikāb AE2, Berāy-ı ihdā-yı rikāb KA

1 (a). Dāverā el-ḥaqq: Dāverū 'l-ḥaqq AE2, HP

2 (a). itmese: itme AE2

3 (b). du'ā-yı: du'āsı YT

4 (b). ṭā'ir-i: ṭā'ire RE, KA

5 (a). sencān: sencān-ı KA

6 (b). resminden: resminde AE1

- 7 Māye-i ihlāş-ı rüz-efzün-ı tab‘um vezn için
Hāk-pāye eyledim ihdā terāzu-yı şavāb

-3-

Qıf‘ a-berāy-ı istād‘ ā-yı gendüm ez-Nüzhet *

Me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn me fā‘ ī lūn

- 1 Şa‘iri şî‘ rden fark eylemez ebnā-yı ‘aşr ammā
Bilür nüzhet-i kemālāt suḥanda herkesüñ zātın
- 2 ‘Aceb mi kiştzār-ı sīnede maḥşüle el urşak
Bu ḥırmen vaḳtidür ölçer biçer herkes hubübātın
- 3 Sezādır nāvđān-ı ḥāmeden sīr-āb olundıqça
Ki izḥār ide her bir nokḩa tohmāsā nebātātın
- 4 Unıtma va‘ di zīrā va‘ de incāz itmeyen şahşuñ
Yanında ḩadri yoḩdır nīm-cū ehl-i kerāmātın
- 5 Tārāvet bulsa kişt-i maḩsüdü bir fārisü‘l-ḩaylūñ
Taḩıtmaz tek ḩururken çiftesin terk itmez ālātın
- 6 Qoma bu za‘ af ile ḩırmengeh-i luḩfuñda bī-sāmān
Belīgün ḩāşıl eyle gendüm ü cevle murādātın

3. AE1 217 b, AE2 13 a, HP 57 b, YT 15 b, KA 74 a, RE 98 b

* AE1. Qıf‘ a berāy-ı Nüzhet Efendi AE2, YT

1 (b). herkesin: herkesüñ HP, AE2

2 (b). biçer: döker RE

3 (a). ḩāmeden: ḩāmeye AE1, YT

4 (a). şahşuñ: şahşın YTBAKILACAK

5 (a). maḩsüdü: maḩlabı AE1, YT, cezīme AE1 / Taḩıtmaz: Taşıtıtmaz RE, Daḩıtmaz YT, terk: berk KA

-4-

Kıt' a-berāy-ı Maḫṣūd Girāy

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Güzide ḫayl-i selāṭin-i āl-i Cengiz Ḥān
Kerīme-menḫabe Maḫṣūd Girāy-ı şāḫib-i cūd
- 2 'Adū-yı dīv-nijāda toḫınsa ḫaḫr eyler
Elinde sā' iḫāāsā o tīg-i ḫūn-alūd
- 3 Ola hemīşe selāmet Girāy Ḥān'a dūrūd
Ki böyle ḫayr ḫalef virmiş aña Ḥayy-ı Vedūd
- 4 Ḥüdā-yı 'izz ü cell her işinde yāver olup
Güşāde ola anuñ baḫtı tāli' i mes' ūd
- 5 Belīg-i zāra bu inşā-yı kıt' adan şimdi
Du' ā-yı devlet-i Maḫṣūd Girāy'dur maḫṣūd

-5-

Kıt' a berāy-ı Emīn Efendi

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Muḫıbb-i ehl-i hüner İsmā' il Ağa-zāde
Belīg şı' rim anuñ cümle dil-pesendidür
- 2 Emānet ile bu nazmı o ḫıfz ider zīrā
Semiyy-i faḫr-i cihān bir Emīn Efendidür

4. AE1 217 b, AE2 12a, HP 10 a, KA 73 b

1 (a). kerīme: harīme AE2, KA

3 (a). hemīşe: ___ AE2, revān HP, KA / (b). ḫayr ḫalef: ḫayr-ı ḫalef KA

5. AE1 217 b, AE2 12 b, HP 60 a, KA 77 a

1. Muḫıbb: Muḫabbet HP

-6-*

Қıт' a berāy-1 'adem-i vūsul-i meblağ

Meḫ' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fa' ū lūn

- 1 Ey āsaf-1 pūr-dād u dihiş çarḥ-1 sitem-kār
Bu ğam-zedeye eyledigüñ luḫfa idüp reşk
- 2 Fermān olınan aqçeden oldı baña ḫāşıl
Altun yirine dāğ-1 dil aqçe yirine eşk

-7-

Қıт' a-berāy-1 Ḥamza Paşa

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ḥamza Pāşā-yı Silaḥdār-1 şehen-şāh-1 ciḫān
Ezelī mevhibe luḫf u kerem ol destūra
- 2 Debdebeyle Mora'ya 'azmini gūş eyliyecek
Қорқusundan Venedik kāfiri döndi mūra

-8-

Қıт' a berāy-1 'adem-i müsā' ade-i vezn be-ism-i Memdüḫş *

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Ey gūşāyende-i ṭılısm-1 'ulūm
Diñle ḫāl-i dil-i perişānım
- 2 İsm-i ferḫunde-fā' lūñ olmuş iken
Dā 'imā ḫırz-1 ṭab' -1 nālānım

6. AE1 218 a, AE2 12 a ve 84 b, HP 62 b, KA 77 a

* AE1. Қıт' a-i merğub AE2.

7. AE1 218 a, AE2 12 a ve 84 b, HP 64 b, KA 75 b

8. AE1 218 a, AE2 13 b, HP 57 b, RE 126 a, KA 74 b

AE1. Қıт' a-i diger AE2.

1 (a). 'ulūm: 'alim KA

- 3 Baħr-i nazm içre istedim ki yine
Ola ħāmī-i keşti-i cānım
- 4 ‘Azametden mūbārek ismūñ ise
şıgmayor baħr-i şi‘ ire sultānım

-9-

Nādir Ĥān Miħrāb-ı Ĥāmis Vaz‘ ma Teşdisinde Söylediği Kıt‘ a *

Fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lūn

- 1 Rāfıziler sa‘ y ider miħrāb-ı ħāmis va‘ zına
Bī-tekellūf anları iskāt içün ey hūşyār

- 2 Bir iřaretdir o çār-ebrū nezaket-piřenūñ
Ka‘ be-i rüyında va‘ z itmiş Ĥūdā miħrāb-ı çār

-10-

Ĝālibā Ĥāne-i Seng Bir Tarafı Ĥarābe Mūşerref Oldıđda Söylediđi
Kıt‘ a

Mef ū lū fā i lā tū me fā ī lū fā i lūn

- 1 Ey āşaf-ı zamāne felekden řikāyeti
İtsem ‘aceb mi dergeh-i ‘adlūñde bī-ħicāb
- 2 Ĥāmem esās-ı beyte metānet virir iken
Bir şadme ile itdi felek beytūmi ĥarāb

9. AE1 218 a, AE2 13 b, HP 60 a, RE 117 a, YT 62 b, KA 74 b

AE1. Nādir Şāh-ı Miħrāb-ı Ĥāmī-i Ed‘ iyyesinde iken didiğü kıt‘ a-i laşfedür AE2

1. ider: idüp AE1 / ĥāmis: ĥāmīl YT

2 (b). rüyında: hūsnünde AE1, AE2

10. AE1 218 a, AE2 14 a, HP 59 a, RE 117 a, YT 62 b, KA 74 b

1 (b). ‘adlūñde: vālāña AE1, AE2, YT

2 (b). şadme: darpla YT (b). felek: ___ KA

-11-

Kıt' a-i Rengîn *

Fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Kūlzūm-i mevc-hīz-i reng-i hayāl
Pīç ü tāb-efgen oldı ezhāne
- 2 Mantıku 't-tayrdır kelām-ı Belīg
Anı 'arz eyleyen Süleymāna

-12-

Hasta Oldıkdā Söyledigi Kıt' a *

Me fā' i lūn me fā' i lūn me fā' i lūn me fā' i lūn

- 1 İdüp ğurbetde āhır hāne-i bī-minneti mesken
Derūnum hār-hār-ı derd ü miḥnet pūr-hırāş itdi

- 2 Degülken haḫ bu kim bir būriyā-yı köhneye mālīk
Belīg-i haste-hālī çarḫ-ı dūn şāhib-firāş itdi

-13-

Kıt' a-i Müferrih-edā *

Me' ü lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Bu teng-nā-yı saḫt-ı mu'allaḫda toĝrısı
Ezfūn iken tıbā' a ḫum-ı meyden inbisāt
- 2 Hıket budur ki mezheb-i erbāb-ı keyfde
Afyoncıdır bu nūh küre-i 'ālem-i neşāt

11. AE1 218 b, AE2 14 a, HP 64 a, RE 117 a, KA 74 b, YT 62 b

* AE1. Kıt' a-i Bīşmil AE2

1 (b). pīç ü tāb: pīç-tāb KA

2 (b). eyleyen: eyledūñ KA

12. AE1 218 b, AE2 14 a, HP 65 a, RE 117 b, KA 74 b, YT 62 b

* AE1. Velehu kıt' a-i ra' nā AE2.

1 (b). derd ü miḥnet: derd-i miḥnet HP, KA

13. AE1 218 b, AE2 14 a, HP 62 a, RE 117 b, YT 62 b, KA 74 b

* AE1. Velehu kıt' a-i zıbā AE2.

1 (a). teng-nā-yı saḫt-ı: teng-nāy saḫtı KA / (b). ḫum: ___ RE

2 (b). bu nūh: ___ HP, KA / (b). küre-i: köhne-i KA

-14-

Kıt' a-i Āheri

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' i lū fā' i lūn

- 1 Bir şāha hıdmet eyle ki terk itse hıdmetin
Andan kılın kesilmeye hergiz 'ulūfesi
- 2 Birdür başiret ehline hep menşe'-i dü-kevn
Bādām-ı tev'emūñ iki olmaz şükūfesi

-15-

Kıt' a-ı Be-Defter-dār Hālimi Efendi *

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Eyā hıdiv-i kerem-pişe ma'nī-i cūdī
Ezerdi hayli zamāndır Belig-i gam-dīde
- 2 Telāş-ı hātır-ı maḥzūnı def' itmek için
Didi bu tarz ile bir beyt-i pāk-i sencīde
- 3 Luġat-nüvīş-ı hıred lafz-ı dāniş ü cūdın
Yazar ḥaḳāyık-ı ma'nāsını Hālimide

14. AE1 218 b, AE2 14 a, RE 117 b, YT 62 b, KA 75 a

2 (b). tev'emūñ: tev'emīn KA

15. AE1 218 b, AE2 14 a, HP 64 b, RE 126 b, YT 63 a, KA 77 b. Not: Bu kıt'a YT 19 b' de "tarihler" bölümünde geçmektedir.

* AE1 , Velehu Be-Defter-dār-ı Hālimi AE2

1(b). Ezerdi: arardı AE2, HP

2 (a). itmek için: için hātif AE1, itmek AE2, HP (b). pāk-i sencīde: pāk ü sencīde AE1

3 (a). dāniş ü cūdın: dāniş-i cūdın AE2, HP, YT, KA

-16-

Eski Zağra ki Medfen-i Nâzımdır Ana Manşıb Oldıkda Dimişdir *

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Manşıb olunca ehıbbā-yı şafā-perverden
Resm-i ārāyişe dil-dāde olanlar didiler
- 2 Fervesi köhnedi şirtında Belig-i zāruñ
Oldı eski Zağra manşııbı anı yeniler

-17-

Kıı' a-berāy-ı Hattatān Ta' lik

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Hüsni hattı bir kaşr-ı mürebbi idelim farz
Muhtacdır ol kaşr-ı metin çār-ı 'imāda
- 2 Üç rükn ise iklām-ı veli oldı mu'ini
Üstād-ı cihān-zāde-i kätible 'imāda
- 3 Ol kaşr niçe kâ'im olur erbā' -ı rükne
Bir muhkem 'imād olmasa kilik-i dāde-zāda

16. AE1 219 a, AE2 14 b, HP 60 b, RE 124 b, YT 63 a, KA 78 a

* AE1, AE2.

1 (a). olunca: oldıkça AE1, HP, şafā-perverden: vefā-perverden HP, KA

2 (a). zāruñ: zārın KA

17. AE1 220 b, AE2 15 b, HP 64 b, RE 126 b, YT 64 a, KA 78 a

-18-

Qıt' a-berāy-ı Hattat Yesārī

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 'İmādī 'ālem-i rüyāda gördüm zevk-yāb oldım
Yesārīye bu fenn-i haṭṭa olan luṭfi bār-ı nīk
- 2 Kemāl-i nev-ḥaṭṭān 'asrı hep bir bir su 'āl itdim
Yemīn itdi ki yoḡdır mişli dūnyāda Yesārīnūñ

-19-

Qıt' a-berāy-ı Abdu 'l-Kerīm Efendi

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn fe' ū lūn

- 1 Cihānda minnet itmeme çarḡ-ı dūne
Ki feyz-i mazhar-ı ḡulḡ-ı 'azīmeme
- 2 Belīḡ-i āzāde-yi sulṭān-ı 'aşḡam
Qul olmam ḡayrıya 'Abdu 'l-kerīmeme

-20-

Qıt' a-berāy-ı İştirācī Āḡā *

Me' ū lū fā' ī lā tū me fā' ī lū fā' ī lūn

- 1 Qaḡṭ-ı keremde naḡd-i dilūñ nīm-cū ḡadar
Ḥūsni-ı ḡabūle olsa muḡārin revācīdir
- 2 Maḡşul-i ṭab'ı ḡazretine kendüm 'arz idem
Zīrā aḡā-yı ḡadir-şinās iştirācīdir

18. AE1 220 b, AE2 16 a, HP 62 b, RE 124 b, YT 64 a, KA 77 b
1 (a). rüyāda: ma' nāda AE2, HP, YT, KA/ oldum: itmiş AE2, HP, YT, KA
19. AE1 220 b, AE2 16 a, HP 63 b, RE 117 b, YT 64 a, KA 75 a
20. AE1 220 b, AE2 16 a, HP 60 a, RE 117 b, YT 64 a, KA 75 a

* AE1. Berāy-ı İştirācī AE2

1 (a). dilūñ: dilin AE1

2 (a). idem: ider AE1

-21-

Çaplan Pāşādan Kūrek İstida' āsında Söylediği Qıt' a *

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Hūdāvendā bugūn sen 'arşa-i heycāda çaplansın
'Adūya pençe-i pūr-zūr ile dürrinde çaplansın
- 2 Çeküp kurek fülk-i postum çıkardı küh-ı mihnetde
Belig-i zāra fermān eyle bir ferrāce çaplansın

-22-

Vezir Mūşārū 'n-ileyhe yine Söylediği Qıt' a *

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Hūdīv-dād ger Çaplan Pāşā-yı kerem-güster
Şecā' atle seḫāvetde velātuñ lā-naziridir
- 2 'Aceb mi pādişāh ehl-i İslāma vezir olsa
Ki arslan-şāh-ı vālā menzilet Çaplān veziridir

-23-

Qıt' a-berāy-ı Kise-i Dehān *

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Güm-geşte kise dūd ile āhım çeküp 'alem
Çırdı sipāh-ı keyfimi bi 'l-cümle dil kese
- 2 İhdā idüp Beligüñe bir kise-i duḫān
Luḫfuñ ciḫānda olmadı hiç böyle bir kese

21. AE1 221 a, AE2 16 a, HP 63 b, RE 118 a, YT 64 a, KA 75 b

*. AE1. Çaplan Pāşā AE2

1 (a). çaplansın: bī-pervā AE2, HP, YT

* AE1. Velehu der-haḫḫ o AE2

1 (b). seḫāvetde: seḫāvetle HP, KA / velātuñ: velātin KA

23. AE1 221 a, AE2 16 a, HP 64 b, RE 118 a, KA 75 b

*. AE1. Berāy-ı Kise-i Dehān AE2

1 (a). çeküp 'alem: 'alem çeküp AE2, HP, KA (b). bi 'l-cümle: bir demde HP, KA

-24-

Ġalibā Yenişehir Neyābātī İstid' āsında Söylediği Kıt'a

Mef' ü lü me fā' ī lü me fā' ī lü fe' ü lün

- 1 Bu eski şehirde buluyor köhne-fürüşān
Dellālī-yi dād u sited-i nazm ile behre
- 2 Bir müşterī-i nādīre-dān olmadığından
Kālā-yı dilüñ kaldı revācī Yenişehir

-25-

Ġalibā Sevķ-i Nām-ı Beldeye Manşīb Yāhūd Nā' il Oldıķda

Mef' ü lü me fā' ī lü me fā' ī lü fe' ü lün

- 1 Germiyet-i ārāyiş-i manşībıla gezerken
Dem-serdī-i sükkān-ı kazādan toña kaldıķ
- 2 Eslāf-ı cefā-pişe gelüp buldıģın almış
Bu cāy-ı meşakķatde hemān biz soğuk aldık

-26-

Kıt' a-yı Der-İstid' ā-yı ' Ālī Ebkā-yı Manşīb

Mef' ü lü fā' i lā tū me fā' ī lü fā' i lün

- 1 Ey āfītāb-ı evc-i kerem feyz-i cūd ile
Luţfuñ suhanver eyledi erbāb-ı ŧab' ı hep
- 2 Dest-i niyāzı dergeh-i vālāya ref' idüp
Eyler Belig manşībın ibkāsını ŧaleb

24. AE1 221 a, AE2 16 b, HP 64 b, RE 118 a, YT 64 b, KA 75 b

1 (a) buluyor: buluyor KA

2 (a). olmadığından: oldıģından AE2 (b). dilüñ: dilde AE2, dilin KA; Yenişehir: Yenişehirde HP

25. AE1 221 a, AE2 16 b, HP 62 b, RE 118 b, YT 64 b, KA 75 b

2 (b). soğuk: şavuk AE2, HP, KA

26. AE1 221 b, AE2 16 b, HP 59 a, RE 119 a, YT 64 b, KA 77 a

2 (a). vālāya: vālāna AE1, AE2

-27-

Ġalibā Fevzi İstid'asında Söylediği Kıt'a

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Ey nūr-ı dīde fīdye-i ibn-i Ĥalīl için
Bāġ-ı keremden indi ise kebş-i bī-bedel
- 2 Ķurbānuñ oldıġım saña lāyık degil midir
Gökden nüzül iderse bize berre-i Ĥamel

-28-

Kıt'a-i Diger

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Ey āfitāb-ı ma' delet-āsār-ı lutf ile
Ma' müre-sāz-ı ĥātır-ı ehl-i sülüksun
- 2 Bu vaz'-ı nāzikāne-i 'ālem-pesend ile
Ārāyış-i muĥafil-i nesl-i mülüksun

-29-

Yeni Zaġraya Manşīb Oldıġda Söylediği Kıt'a

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Belīgūñ egri iken eski rütbe-i cāhı
Ķazā şavu¹ b yeñi toġrıldı baĥt-ı bī-başara
- 2 'Atiyye-i şeref-efzā-yı şehr yārīden
Yakışdı ĥil' at-i nev-cāhına Yeñi Zaġra

27. AE1 221 b, AE2 16 b, HP 63 a, RE 119 b, YT 64 b, KA 77 a

1 (b). keremden: İremden HP, KA

2 (b). iderse bize bere-i Hamel: iderse yire Hamel HP, iderse yire berre-i Hamel KA

28. AE1 221 b, AE2 16 b, HP 64 a, RE 118 a, YT 64 b, KA 77 a

1 (a). lutf ile: lutfıa AE1

29. AE1 221 b, AE2 16 b, HP 64 b, RE 118 b, YT 65 a, KA 77 a

1 (a). Belīgūñ: Belīġin KA

-30-

Kıt' a-berāy-ı Abdu'l-Kerīm Efendi *

Me fā' i lün fe' i lā tün me fā' i lün fe' i lün

- 1 Gam u sürürına dünyānuñ i'tibār itmez
Belig-i nādire-güftāra şadd pesendim var
- 2 Ser-ā-ser ehl-i suhan bī-nevā qalursa daḡı
Ne gam ciḡānda benim bir Kerīm Efendim var

-31-

Kıt' a-berāy-ı Vedā' -ı Halil Pāşā

Me fā' ī lün me fā' ī lün me fā' ī lün me fā' ī lün

- 1 Hıdiv-i ma' delet-pirā Halil Pāşā-yı 'ālī-cāh
Hatālardan vücūd-ı pāküñi ḡıfz eylesün Yezdān
- 2 Vedā' a geldi dāmen-būs için bendeñ Belig ammā
Ümīd-i sīm ü zerle ḡecrūñ eyler sīnesin 'uryān
- 3 'Aceb mi ben nevāl-i cūd u iḡsānuñla sīr olsam
Gider mi kürsine-ḡ'ān Halil 'ullahdan miḡmān

30. AE1 221 b, AE2 17 a, HP 60 a, RE 118 b, KA 77 b, YT 65 a

* AE1. Berāy-ı Kerīm Efendi

1 (b). güftāra: güftār KA

31. AE1 222 a, AE2 17 a, HP 64 a, RE 126 a, KA 78 b, YT 65 a

2 (b). 'uryāñ: sūzān AE1, HP, KA

3 (a). nevāle: nevāl-i AE1, AE2, HP, YT

-32-

Kıt' a' -i Aheri

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Ey dāver-i dārāb-ı himem kıt' adan iḳdam
İrfān ile bu bendenūñ aḥvāli bilindi
- 2 Ağzım şulanup dā' iye-i ḥ'āhiş-zerle
Bir ḳatre düşüp şafḥaya zer-lafzı silindi

-33-

Kıt' a-berāy-ı Halil Pāşā

Mef ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe ū lūn

- 1 Ey āşaf-ı cem-mertebe bu bende-i zāruñ
Her demde sezā luḫfuñ ile mukrim olınsam
- 2 Yüz kızdırub altun-şıfat-ı hüsn-i taleble
Ḥurşid gibi gāh toḡub gāh tolınsam
- 3 Şad-güne 'ināyetle ne var eyleyüp ikrām
Aḳrān arasında bu ḳuluñ yüzli bulınsam

32. AE1 222 a, AE2 17 a, HP 65 b, RE 118 b, KA 77 b, YT 65 a
1 (b). irfān: aḥzān AE1

33. AE1 222 a, AE2 17 a, HP 63 b, RE 126 a, YT 65 a, KA 78 b
1 (a). cem: ham AE2, HP

-34-

Kılāvnede 'Azline Kārīb Söyledigi Kıt' a

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Diğkatle eyledüm niçe biñ kere cüst u cū
Ne aqçe var bu yirde ne bir fūls-i māhī var
- 2 Ey naqd-i eşk bārī sen imdāda gel yetiş
Şimdi Belig gamzedenün ħarc-ı rāhı var

-35-

Kıt' a-i Diger

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Fermān-revā-yı kişver-i ma' nā olan velī
Mesned-nişin-i mülk-i ciĥāna dimez belī
- 2 Darü 'ş-şifā-yı hacle-i vaşluñ ĥayāl idüp
Ferzāne kānī eyledi 'aşkuñ kıızıl dilī

-36-

Kıt' a-i Aĥerī

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Erbāb-ı ṭab' a dehr-i denī kim cefā virir
Yā bī-nevā ider anı yā bir қаzā virir
- 2 Ebnā-yı 'aşr itmez 'iṭā-yı bilā-'ivaż
Ammā āğāmız ādeme bād-ı hevā virir

34. AE1 222 a, AE2 17 a, HP 60 a, RE 119 b, YT 65 a, KA 78 a
1 (a). cüst ū cū: cüst-cū AE1, AE2, YT, KA

35. AE1 222 b, AE2 ve 15 b 17 b, HP 65 b, RE 119 b, KA 80 b, YT 65 a. NOT: AE2 15 b de bu kıt' a sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

36. AE1 222 b, AE2 15 b ve 17 b, HP 60 b, RE 116 a, YT 65 b. NOT: AE2 15 b de bu kıt' a sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

-37-

Kıt' a-i Diger

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Ol ğamze-i dil-düz ile gönlüm tolu kıandır
Ey şüh-ı cefā-piše meded kıyma bu cādır
- 2 Mestāne şakın elde tutup oynama ey dil
Bilmez misin ol zūlf-i siyāhı ne yılādır

-38-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Fervesi köhnedi şırtında Belig-i zāruñ
Oldı eski Zağra manşıbı anı yeniler

-39-

Kıt' a-i Hoş-āyende

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Keşf eyleyor esrārını nā-maħreme bülbül
Tıksun ne turur ğonca anuñ ağızına yumruk
- 2 Meyl eylediler rengi ile büyına dehrūñ
Ehl-i hevese lāle gerek bülbüle tomruk

37. AE1 222 b, AE2 15 b ve 17 b, HP 60 b, RE 116 a, KA79 a, YT 65 b. NOT: AE2 15 b de bu kıt' a sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

2 (a). elde tutup: el üzre tutup AE2, el üzre tūb HP, KA (b). bilmez misin: bilmez misūñ KA

38. AE1 219 a, AE2 14 b, HP 60 b, RE 124 b, YT 63 a, KA 78 a

1 (a). zāruñ: zārın AE1, KA

39. AE1 220 a, AE2 15 b, HP 62 b, RE 117 a, KA 78 a, YT 64 a

1 (a). eyleyor: eyleyüp AE1, AE2, KA

-40-

Kıt' a-berāy-ı Maḥbūb-ı Sırma-keş

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

1 Düşelden ' aks-i pāki cūy-bār-ı sāḥa-i cāna

Gümüşden servdir ḳadd çekdi bāğ-ı dilde cānāna

2 Ol āfet olmasaydı sīm tenli şırma perçemli

Anuñ ārām-gāhı olmaz idi şırma-keş-ḥāne

-41-

Kıt' a-i aḥerī

Mef ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

1 Yārin utanma büse ḥaleb eyle kendiden

Eyler ümīd-i luṭf u kerem kul efendiden

2 Yaḳmazdı cānı sūḥte-āsā o seng-dil

Destārı başda olmasa çaçmaḳlı bendiden

-42-

Kıt' a-i aḥerī

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

1 Ne ḳadar evcde eylerse güşāde per ü bāl

Āşiyānında olur mürğ yine fāriğ-i bāl

2 Nerre-i şīrān-ı ciḥān gitmiş ' adem-ābada

' Aşrımızda zen dünyāya zebūn oldı ricāl

40. AE1 222 b, AE2 17 b, HP 65 a, RE 116 a, KA 80 b, YT 65 b. NOT: AE2 16 a' da bu kıt' a sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

41. AE1 223 a, AE2 17 b, HP 64 a, RE 116 b, KA 80 a, YT 65 b. NOT: AE2 16 a' da bu kıt' a sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

1 (a). yārin: yāruñ HP / utanma: unıtma: HP, YT, KA

42. AE1 223 a, AE2 16 a ve 18 a, HP 63 b, RE 116 b, KA 80 a, YT 65 b. NOT: AE2 16 a de bu kıt' a sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

1 (b). yine: çemen AE2, HP

-43-

Kıt' a-i aheri

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Bilmem ki maṭlabı o bütüñ naḳd-i cān mıdır
Yoḥsa murādı 'āşıkı bir imtiḥān mıdır
- 2 Üftāde-gāne bir şulu şeftālu virmiyor
Eyā niḥāl-i kāmety nevrēf-idān mıdır

-44-

Kıt' a-i Fahriyye Şā'iri

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Bākī vü Nef' ī vü Şābit Nābī
Suḥāna virdiler āb u tābı
- 2 Bunlaruñ rūḥıdır eş'ār-ı Belīg
Rūḥsız ḳālībuñ olmaz tābī

-45-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Sū-i 'amelde baḳ bu mükāfata kim Belīg
Başur 'illetiyle ciḥān saña teng olur
- 2 Gelse 'aceb mi mevzu'-ı ma'ḥūdiña ḥalel
Bilmez misin ciḥānda kişi itdigin bulur

43. AE1 223 a, AE2 15 b ve 18 a, HP 60 b, RE 116 b, KA 79 a, YT 65 b. NOT: AE2 15 b de bu kıt' a sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

44. AE1 223 a, AE2 12 a, KA 20 b

45. AE1 223 b, AE2 12 a ve 84 b, HP 60 b, KA 78 a. NOT: AE2 12 a ve 84 b'de olmak üzere iki kere yazılmış.

1 (a). bu AE2, HP, KA: şu AE1

2 (a). halal: vücu' AE2, HP, KA

-46-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Hıta kātīb-zādedür h^vāce ' İmāduñ pey-revi
Dede-zāde buldı bu fende veli rengin-nikāt
- 2 Gülşen-i hüsn-i haıuñ ezhārını sır-āb idüp
Çār-mısra' aıdı bu dert-i hāmeden āb-ı hayāt

-47-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Huceste-menķabe ' Oşmān Efendi Big kim odur
Cihānda şimdi muķadder-şinās ehl-i hüner
- 2 ' Adū-yı devleti maķhūr olup umūrından
Aña ' ināyet-i elāf-ı Hıaķ ola yāver
- 3 Tefekkür üzre perişān iken huzurunda
Belig-i zārına ne şefkatle itdi ' aıf-ı naıar
- 4 Kemer-güsiste derün haste dil-şikeste görüp
Cebire bendi-i tab' ımla kıldı def' -i keder
- 5 Kemer ' aııııııı idince kemāl-i şevķümden
Du' āsı hıdımetine baıladıı miyāne kemer

-48-

Fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lūn

- 1 Bī-ṭaleb-i hīzūm 'aṭasıyla ūitā-hengāmı
Kıldı aḥbābını 'Oŝman Big Efendi mesrūr

- 2 Nice kim eyledi hīzūmle ocađım rūŝen
Ḥađ Te'ālā ide anuñ da ocađın ma' mūr

-49-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 İkrām-ı Belīđ ile efendim el-ḥađ
Bu 'arŝada ḥussādı yine māt itdūñ
- 2 Luṭf u keremūñ oldu bu du'āya gūvāḥ
Sen ibn-i vezīr olduđun iŝbāt itdūñ

-50-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Ey nā'ib-i Nevāhī efendūñ bu ŝekveden
Yađmaz cihānı saña uyup ey dil-i fūsūñ
- 2 Ediye ṭarīđ-i 'āliyede kām-yāb iken
Ḥāŝā ki ola arpalıđuñ ŝađı eşk

48. HP 60 a, KA 75 a

1 (b). ūitā-hengāmı: kıyāmet kıŝda KA

49. HP 62 b

50. RE 119 b

-51-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fa' ul

- 1 Ey kân-ı kerem bende-i dîrîne Belîğ
Olmaz ne kadar şıklet iderse medhûl
- 2 'Ādet budır elbette efendisinden
Bayram gelicek yolluğ ümîd eyler kûl

-52-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Yoğdur ocağda bir çūbum ammā ki rūz u şeb
Āteş duhānına bedel āhum çeker 'alem
- 2 'Oşmān Efendi Beg der-i luţfunda qorqarum
Āarb añlanur efendim odun isterüm disem

-53-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn

- 1 Şehvet-engîz-i kef-i nāliş-dih-i ibn-i imām
Pişvādur sāhirān-ı 'āleme Hārūtdan
- 2 Naħl-i mātem gibi ol ğasl itdüğü her mürdenüñ
Āad çeker kîr-i dırāzı raħne-i tābūtdan

-54-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Ey māye-baħş-i luţf u kerem intihāb olup
Āalbindedür dağāyık-ı esrār-ı Ahmedî

51. HP 63 a, KA 75 a

52. HP 63 b, KA 75 a

53. RE 119 b

54. HP 65 a, RE 117 a, KA 73 b

- 2 Erbāb-ı ʃab'ı bende-i efgende eyledüñ
Virmiş Hüdā cenābuña halkı Muḥammedī

-55-

Mef'ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Olmuş dü-tā bu nüh-felegün ʃadd-i nāzūki
Būs ide tā ki dāmen-i hıŝn-ı Selāniki
- 2 Taḫdīm iderdi şehr-i Neccārāya vaşfını
Görse bu ʃarz-ı dil-keŝi 'alemde Rūdekī
- 3 Bulmaz bu cāy-gehde olan lūliyān gibi
Şad-sāl gavta eylese deryāya Sönbekī



RÜBAİLER

-1-

- 1 Ey vaktini ğafletle iden hep müstehlik
Aç bağa gidüp çeşmüni mánende-i çiçek
- 2 ‘Ömr-i güzerānı fikr eyle cūya bakup
‘Al ‘ibret eyle āb-ı revāndan örnek

-2-

- 1 Hengām-ı bahār oldu gönül şabr itmez
Ben sāha-i bāğa giderüm ğam gitmez
- 2 Her şey‘ biter ammā ki fenā bāğında
Şad-bār ekerüm tohm-ı murādım bitmez

-3-

- 1 Ebnā-yı zamān birbirine raħm itmez
Feryāduña hiç kimse ciħānda yetmez
- 2 Bir sebze-i nā-yāb-ı maħabbet varmış
Bu şüre gönüllerde o şimdi bitmez

-4-

- 1 ‘İsā gibi tecrīd-i güzīn-ferd olayım
Kendi dil-i bī-mārıma hem-derd olayım
- 2 Bu pīre-zen-i dehr-i sitem-kāra Belīg
Meyl eyler isem süfle vü nā-merd olayım

1. AE1 219 a, AE2 14 b, HP 63 a, RE 115 b, YT 63 a, KA 80 a
1 (a). vaktini: vaqtūñü KA / hep: ___ HP, AE2, YT, KA / müstehlik: münhelik AE1
2 (a). güzerānı: güzerān HP, KA / fikr eyle: fikri ile HP, KA
2. AE1 219 a, AE2 14 b, HP 61 a, RE 115 b, KA 79 b, YT 63 a
3. AE1 219 a, AE2 14 b, HP 61 a, RE 115 b, KA 79 b, YT 63 a
1 (b). feryāduña: feryādına HP
2 (a). sebze-i: bende-i AE2 (b). şüre: şür HP
4. AE1 219 b, AE2 14 b, HP 63 b, RE 115 b, YT 63 a, KA 80 a
1 (a). tecrīd-i güzīn-ferd: tecrīd-güzīn AE1, tecrīd-i güzide-ferd AE2

-5-

Rübā'î-i Diger

- 1 Bu cism tutub yâr ile şekl-i vaḥdet
Vā-beste aña 'uzvda feyz-i kudret
- 2 Şaḥş eylemese cünbiş eger bî-'illet
Āyîনে 'aks eyleyemez hîç hareket

-6-

Rübā'î-i Diger

- 1 Olmaz zararî kimseye ehl-i hūşın
Kim gevher-i pend ile pür eyler gūşın
- 2 Çok söyleme bu darb-ı meseldir ki Belîğ
'Ömri az olur yırtıcı olan kuşun

-7-

Rübā'î-i Diger

- 1 Dünyāda vü 'uḳbāda benim zikrim Ḥaḳ
Oldır iki 'ālemde murādım ancaḳ
- 2 Her kim ki anı ister ise 'ālemde
İtsün seheri Ka'be-i dil-bābını daḳḳ

5. AE1 219 b, AE2 15 a, HP 59 b, RE 115 b, YT 63 b, KA 79 a

1 (a). cism: çeşm AE1 (b). vā-beste: var ise KA

2 (b). eylese: eylemese HP

6. AE1 219 b, AE2 15 a, HP 64 a, RE 116 a, YT 63 b, KA 80 a

7. AE1 219b, AE2 15 a, HP 62 b, RE 118 b, YT 63 b, KA 79 b

1 (b). oldır: oldı YT

2 (a). ki isterse anı iki 'ālemde: isterse anı iki 'ālemde AE1, ki anı ister ise 'ālemde

AE2 (b). Ka'be-i dil: hāne-i dil HP, KA

-8-

Rübā'î-i Diger

- 1 Taḥşîl-i fenâ mülki için çekme emek
Gird-âb-ı ğama itme birâz kendüñi çek
- 2 Bu ḥumq-ı ḥumârîyi ko dünyâda Belîğ
Bâr-ı ğamı hep sen mi bulunduñ çekecek

-9-

Rübā'î-i Diger

- 1 Tütî iken ebkem ne tırırısın öyle
Bî-vaqt niçün nâza çekersin böyle
- 2 Mânend-i gül aç ağzuñı ey ğonca-dehen
Bülbül gibi biñ nükte bilürsin söyle

-10-

Rübā'î-i Diger

- 1 Güldi yüzümüze gül idince ḥande
Her bir sözine ola hezâr-efgende
- 2 Bu dil eger olmasa bir âyine-i şâf
Tütîyi nice eyler idim güyende

8. AE1 219 b, AE2 15 a, HP 63 a, RE 119 a, YT 63 b, KA 79 b
1 (b). birâz: birez HP, KA

9. AE1 220 a, AE2 15 a, HP 65 a, RE 119 a, YT 63 b, KA 80 b
1 (a). tırırısın: tırırısũñ KA (b). çekersin: çekersũñ KA
2 (b). bilürsin: bilürsũñ KA

10. AE1 220 a, AE2 15 a, HP 65 a, RE 119 a, YT 63 b, KA 80 b
1 (a). yüzümüze: yüzümüz AE2, HP, YT, KA; ____: ey HP, KA (b). sözine: sözüñe KA

-11-

Rübā'î-i Na't

- 1 Kıl baña şefâ'at meded ey fahr-i Resül
Dergâh-ı Hüdâya bu günehle gidicek
- 2 Bir kul ne kadar itse güneh Mevlâsı
'Afv eyler anı dostı şefâ'at idicek

-12-

Rübā'î-berây-ı Hattât 'Aynî 'Ömer *

Mef'û lû me fâ'î lû me fâ'î lû fa'ül

- 1 Ey nâdire-fenn hâmeyi aldıkça ele
Levhin saña lâyıq ki şuna şems ü kamer
- 2 Hüsni-ı haatı fark itmek için ehl-i kalem
Olmış iki çeşm 'ayn-ı 'imâd-ı 'Ömer

-13-

Rübā'î-i Diger

- 1 Âdem bu cihân içre ziyân-kâr ister
Ebnâ-yı zamân mür degil mâr ister
- 2 Bu 'arşa-i pür-fitnede kesdirmege söz
Ğaddâre gibi egri vü ğaddâr ister

11. AE1 220 a, AE2 15 b, HP 63 a, RE 116 b, KA 77 b

12. AE1 220 a, AE2 15 b, HP 60 a, RE 116 b, YT 63 b, KA 77 b

* AE1. Berây-ı Hattât 'Aynî 'Ömer AE2

2 (b). 'ayn-ı 'imâd-ı 'Ömer: 'ayn-ı 'imâd 'ayn-ı 'Ömer AE2, HP /'ayn-ı 'imâd u 'ayn-ı 'Ömer KA, YT

13. AE1 220 a, AE2 15 b, HP 60 b, RE 119 a, KA 79 b, YT 64 a

-14-

Rübā' i-i Diğer

- 1 Erbāb-ı kerem olsa nihāl-i bī-ber
Sādır mı olur ehl-i ma'ārifden eşer
- 2 Meşrebçe nağam dinlemek isterseñ eger
Vir bülbüle yem tütü-i güyāya şeker

-15-

Rübā' i-i Diğer

- 1 Yok hayr 'amelim gerçi ne piş ü ne kem
Ammā kerem-i Hağdan ümīdi kesmem
- 2 Zāhid dime bī-ecr virilmez cennet
İster mi 'ıvaż hiç kereme ehl-i kerem

-16-

Rübā' i-berāy-ı İstiskā-yı Rağmet Bārī

- 1 Ey bārī Ĥudā derdimize dermān vir
Efsürde olan cism-i za'ife cān vir
- 2 Her berg-i giyeh teşneliginden yanıyor
Rağmet қаpusun luğf ile aç bārān vir

14. AE1 220 b, AE2 15 b ve 17 b , HP 60 b, RE 123 b-127 a, KA 79 a, YT 64 a. NOT: AE2 15 b de bu rübai sayfa kenarına yazılmıştır. Yani bu kıt' AE 2 nüshasında iki kere yazılmıştır.

2. RE de 127 a'da tek beyit olarak geçmektedir.

15. AE1 222 b, AE2 16 a, 17 b ve 19 a, HP 63 b, RE 116 a, KA 80 a, YT 65 b. NOT: Bu rübai AE2'de 16 a, 17 b ve 19 a' da olmak üzere 3 kere yazılmış; 16 a'da sayfa kenarında yazılıdır.

1 (a). yok: yokdur HP, KA / gerçi: gerçi ki AE2, HP, YT, KA (b). ümīdi: ümīdimi HP

16. AE1 223 a, AE2 84 b, HP 60 b, KA 79 b

1 (a). bārī: bār HP, KA

-17-

- 1 Güftārda ekşer kec ü mecdür nağzun
Mānend-i kedū kellede yoğdur mağzūn
- 2 Gūş itmedi mevzūn sözünü ehl-i suhan
Ey kec-dehen eş' āra yağışmaz ağızūñ

-18-

- 1 Aç gözli Oruç Beg Ramazān nāmında
Bir māha olup Hācı Receple nigerān
- 2 Bektāşī Muharrem Bābā gördikde dimiş
Olmañ Ramāzāñ adluya 'āşık Şa' bān

-19-

- 1 Destümden aldı dīv-şifat hoğça-bāz-ı çarğ
Hātem ğamıyla Cem gibi nālān iken hemān
- 2 Buldum ki açmış ağızını hayretle hātemüm
İtdi bu lu' be oldı engüşt ber-dehān

-20-

- 1 Ümmīd-i şikār ile bu vādilerde
Biz avlayalum dīde-i bed-bīn ağara
- 2 Şayyād-ı kühen buldurur elbette Belīg
Āhū-yı murādātını Eski Zağra

17. HP 61 a, KA 77 b
18. HP 64 a, KA 78 b
19. RE 124 a
20. KA 76 a

-21-

- 1 Gel bezm-i meye ey āfet-i ḥ^vānende
Yüz bencileyin nigāhıña efgende
- 2 ‘Uşşāka nevā-yı būselikden başla
Şehnāz-ı melāḥatüm naqş-ı pā sipende

-22-

Rübā‘iyyāt

Fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lā tūn fā‘ i lūn

- 1 Safḥa gülşen iki mısra‘ serv-i dil-cūdur baña
Mısra‘ inuñ beyti gūyā bir akarsudur baña
- 2 Nokṭa-i ḥāl-i zib-i ruh ma‘na-yı rengīn nūr-ı çeşm
İki mışra‘ la güzel bir beyt-i ebrūdur baña

-23-

Fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lūn

- 1 Ne ḳadar evede eylerse güşāde per ü bāl
Āşiyānında olur mürġ-i çemen fāriġ-i bāl
- 2 Nere-şīrān-ı cihān gitmiş ‘adem-ābāda
‘Aşrumuzda zen-i dünyāya zebūn oldı ricāl

-24-

Fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lā tūn fe‘ i lūn

- 1 Düşmene yāver olup dostı şaḳın incitme
İtme ey şūḥ-ı cefā-pīşe bu cevri itme
- 2 Dāne-i ḥālını başduñ o büt-i ‘işve-gerūñ
Oñma ey ḥaṭ-ı siyeh bāġ-ı ciḥānda bitme

21. RE 125 a

22. HP 59 a, KA 79 a

24. HP 64 b, KA 80 b



ŞARHILAR

Şarkı

1 *

-I-

Fâ' i lâ tûn fâ' i lâ tûn fâ' i lâ tûn fâ' i lûn

- 1 Ey cemâlûñ pertev-i tâb-efgen-i şubh-ı vişâl
- 2 Kaşlaruñ tuğrâ-nüvis-i milket-i hüsñ ü cemâl
- 3 Bâğ-i hüsñüñ sebze-i nev-ھاٹ tarâvet-yâb idüp
- 4 Gerdenüñde dâne-i tuğm-ı melâhatdür o hâl

-II-

- 1 'Ârız-ı gül-berg ile ruhsârı reşk-i nev-bahâr
- 2 Sînesi billürveş par par yanar âyîne-dâr
- 3 Şafha-i rüyında ol kaşlarla ھاٹ-ı la' l-i yâr
- 4 Bir rübâ' idür ki hüsñ-i ھاٹ ile Şevket-ھayâl

-III-

- 1 Hırmen-i 'ömrüm yakup mağv itdi tâb-ı ruğlaruñ
- 2 Çeşmüme bir perdedür güyâ niğâb-ı ruğlaruñ
- 3 Tâb-ı mülden gül gül olmuş âfitâb-ı ruğlaruñ
- 4 Fitneden hâlî degül her dem ider biñ dürlü âl

-IV-

- 1 Yek-nazarda nâ-gehân seyr eylese ol dil-beri
- 2 Ğamze-i cellâdına Mirrîh olurdu müşterî
- 3 Şâni'-i kudret niğân itmiş ezelde ey perî
- 4 Leblerüñde neş'e-i câm-ı şarâb-ı portakal

2 *

-I-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn

- 1 Ey fūrūġ-1 'ārızuñ reşk-i cemal-i hūr-1 'ın
- 2 Şem' anuñ pervānesi cān ile Ruhü 'l-Emīn
- 3 Āteşin ruhsāruñ üzre hoş idüp haţţ-1 ġubār
- 4 'Ārızuñda beñleruñ hindü-yı hākister-nişīn

-II-

- 1 Eyleduñ şemşir-i қаһruñla beni āzürde-hāl
- 2 Umarum senden cüdā olahayāl
- 3 Hūn-1 'āşık ġamze-i cellāduña olsun helāl
- 4 Yazmasunlar bunu ki kanum Kirāmen Kātībīn

-III-

- 1 Fitne-i āşūbgāh-1 şehri olup her dīl-rübā
- 2 Çihre-i berrāk ile āyīne-i 'ālem-nümā
- 3 Yūsuf olsa tēc-1 'aşkından eylerken ibā
- 4 Nażra-i evvelde mest itduñ beni şad-aferīn

-IV-

- 1 Ey göñül itme cunūn-1 'aşk ile āh u figān
- 2 Dilde mestür eyle ifşā olmasun sırr-1 niḥān
- 3 Der-kemīn olmuş yatur dā' im raķīb-i bed-ġümān
- 4 Virmesün fırsat o zulm-endīşe Rabbü 'l-ālemīn

* RE 120 b

2. mısra nüşhada eksik.



MÜFREDLER

-1-

Ebyāt-ı Müfredāt-berāy-ı Maḥbūb-ı Siyāhı

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 'İzārında o ḥaṭṭ üftāde-gānuñ dūd-ı āhıdır
Ruḥunda 'aks-i hālī merdüm-i çeşm-i siyāhıdır

-2-

Ferd-i Diger

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Sākī eger ki meyle leb-ā-leb degilse ḥum
Def' -i ḥumāra iki ṭolu ṭas temām gelür

-3-

Ferd-i diger berāy-ı maḥbūb-ı ḥayyāṭ

Fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lūn

- 1 Çākī-i zaḥm-ı dīl-i zārını dirmiş dikmem
Alamaz baña o ḥayyāṭ ne virdi bilmem

-4-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Teveccūh eylese dāniş-verān-ı dehre każā
Virir efendi zarūrī hemān każāya nızā

1. AE1 223 b, AE2 18 a, HP 67 a, RE 121 b, YT 65 b, KA 82 a

1 (a). ḥaṭṭ üftādegānuñ: ḥaṭṭ-ı üftāde-gān AE2, ḥaṭṭ üftādegānda KA
KA ; çeşm-i: çeşmüm AE2, HP, YT, KA

2. AE1 223 b, AE2 84 b, HP 67 b, KA 84 a

3. AE1 223 b, AE2 84 b, HP 69 a, KA 82 a

1 (a). dikmem: eylemem, AE2, HP, KA

4. AE1 223 b, AE2 18 a, HP 66 a, RE 122 a, KA 81 b, YT 66 a

(b)'aks-i hālī: hālī 'aks-i HP,

-5-

Ferd-berây-ı Maĥbûb-ı Sâķız Helvâcısı *

Me fâ ĩ lûn me fâ ĩ lûn me fâ ĩ lûn me fâ ĩ lûn

- 1 Olınca müşteriler vaŝlınuñ biñ dürlü müŝtâķı
Şâķız helvâcısı çiynetti esb-i nâza ‘uŝŝâķı

-6-

Me fâ ĩ lûn me fâ ĩ lûn me fâ ĩ lûn me fâ ĩ lûn

- 1 O kâkül uçlarına dâmen-i şeb diñse lâyıķdır
Ki nûr-ı cebhe-i berrâķı yârüñ ŝubĥ-ı ŝâdıķdır

-7-

Ferd-berây-ı Berber Mûsâ *

Fâ‘ i lâ tûn fe‘ i lâ tûn fe i lâ tûn fe i lûn

- 1 O mehûñ sâid‘ -i berrâķı yed-i beyzâdur
Şaĥn-ı dükkânçe tecellî-gede-yi Mûsâdur

-8-

Me fâ‘ ĩ lûn me fâ‘ ĩ lûn me fâ‘ ĩ lûn me fâ‘ ĩ lûn

- 1 Belig âb-ı ĥayât-ı âteş-i efsürde dâmendir
Cihânda tutmadı bî-hüde Mecnûn zeyl-i ŝaĥrâyı

5. AE1 223 b, AE2 18 a, HP 70 a, RE 121 b, KA 83 a, YT 66 a

*AE1. Berây-ı Helvâcı-yı Sâķız AE2, Başlık: HP’ de “Berây-ı sadık....bak

1 (b). çiynetti: çignetdi HP, KA; çignendi AE2, YT

6. AE1 223 b, AE2 18 a, HP 67 a, RE 121 b, KA 82 a, YT 66 a

1 (a). yârüñ: yarin AE1, AE2, YT

7. AE1 223 b, AE2 18 a, HP 67 a, RE 121 b, KA 82 a, YT 66 a

* AE1, berây-ı Berber Mûsâ AE2

8. AE1 223 b, AE2 18 a, HP 70 a, RE 122 a, KA 84 b, YT 66 a

-9-

Me fā ī lūn me fā ī lūn me fā ī lūn fe ' ilūn

- 1 Taḥammül eyleyemez ta' na teng-i ḥavşala-kān
 7olı tūfengi hemān bir şerer pūr-āteş ider

-10-

Ferd-i Diger

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Her şubḥ kim ki dāne-i ḥālūñ ḥayāl ide
 Olmaz o ḥubb-ı neş'e-yi afyona ihtiyāc

-11-

Diger

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Ben o bed-bahtam ki baḡsam şafḥa-i āyineye
 Baḡt-ı şūmumdan baña ' aksimde rev-gerdān olur

-12-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Ne ' andelibe ne gül-i ḥandāna mā' ilüz
 Rind-i ciḥān dideyüz ' irfāna mā' ilüz

9. AE1 224 a, AE2 18 a, HP 67 a, RE 122 a, KA 84 a, YT 66 a

1 (b). 7olı: 7olu AE2, HP, YT, KA

10. AE1 224 a, AE2 18 b, HP 66 b, RE 122 a, KA, 83 b, YT 66 a

1 (a). ide: ider AE2

11 AE1 224 a, AE2 18 b, HP 67 b, RE 122 b, KA 84 a, YT 66 a

12. AE1 224 a, AE2 18 b, HP 68 a, RE 122 b, KA 82 a, YT 66 a

-13-

Mef' ū lū fā' i lā tūn mef' ū lū fā' i lā tūn

- 1 Nevk-i sinān ğamzeñ işler geçer gönülden
Ey şüh-1 şulh-1 düşmen mızrāķ çuvāla sığmaz

-14-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Cevvāle gibi dönmez idi çeşm-i intizār
Piçide olsa tār-1 nigāhım ayāğına

-15-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Felek-i nevāle ki h̄ān-1 luṭfuñ üzre gelüp
Ṭutar elinde meh-i nevçü nīme-i Armūd' dan

-16-

Ferd-i Diger

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Bu şeb vaşlın o meh ferdāya ķorsa ey dil-i şeydā
Bunı pek belle kim gündüz çıkılmaz kūh-1 billūra

13. AE1 224 a, AE2 18 b, HP 68 a, RE 122 b, KA 84 b, YT 66 a

1 (b). ey: o AE2

14. AE1 224 a, AE2 18 b, HP 69 b, RE 122 b, YT 66 b, KA 84 b,

15. AE1 224 a, AE2 18 b, HP 67 a, RE 122 b, YT 66 b

16. AE1 224 a, AE2 18 b, HP 70 a, RE 123 a, KA 84 b, YT 66 b

1 (b). pek: yek HP, yeg YT, KA

-17-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Dil-i nāzik olur āzürde nigāh-ı kecden
Hār düşse ʔoqınur çeşme mişāl-i sūzen

-18-

Ferd-berāy-ı Maḥbūb-ı Seyyid

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Nażiri mūn' adim her vech ile fenn-i nezāketde
O āfet sā' irūn yanında Seyyiddir melāḥatde

-19-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' ilūn

- 1 İstiḳāmetde ḳadd-i dil-dāra nāvek diñse pes
Gūyiyā bir la' l-i peykāndır başında sivri fes

-20-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Ol şūḥ-ı cefā-pişeyi meclisde ʔutardım
Ammā ki o dem n'eyleyeyim ʔutdı merāḳım

17. AE1 224 a, AE2 18 b, RE 123 a ve 127 b, YT 66 b, KA 82 b
1 (b). çeşme: cisme KA
18. AE1 224 a, AE2 18 b, HP 69 b, RE 123 a, YT 66 b, KA 82 b
1 (b). O: Ol AE1, AE2, HP, YT / sā' irūn: sā' irin AE1, AE2, KA
19. AE1 224 b, AE2 18 b, HP 68 a, RE 123 a, KA 82 a
1 (a). dinse: dindi AE1; dise KA / pes: bes AE2, HP
20. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 69 a, RE 123 a, , YT 66 b, KA82 a
1 (b). merāḳım: merāmım AE1

-21-

Ferd-berāy-ı Maḥbūb-ı Ahmed

Me fā' ī lūn fā' ī lā tū me fā' ī lūn fā' ī lūn

- 1 Yād eyledikçe 'arız-ı āl-i Meḥemmedi
Seyr eyle şevk ile gül-i ruḥsār-ı Aḥmedi

-22-

Ferd Berāy-ı Maḥbūb-ı Şu' ayb

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 'Ayıbsız ādem olmaz herkese bir şekk ü reybum var
Güzel sevmekdir endişem benim ancak Şu' aybım var

-23-

Ferd berāy-ı Dilān-ı 'Osmān

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Sever cān u gönülden şübhesiz erbāb-ı dil anı
Kızılbaşdır hele dünyāda kim sevmezse 'Osmānı

-24-

Ferd berāy-ı Maḥbūb-ı Feyzī

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Hezārī söyleden yā aşıyān şevki yā beyzidür
Beni güyā iden āyine-i didār-ı Feyzidir

21. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 70 a, RE 123 a, YT 66 b, KA 83 a

22. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 67 b, RE 123 b, YT 66 b, KA 81 b

23. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 70 a, RE 121 b, , YT 66 b, KA 82 b

24. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 67 b, RE 121 b, YT 66 b, KA 81 b

-25-

Ferd berāy-ı Maḥbūb-ı Muṣṭafā

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' ilūn

- 1 Cān fedā eyler aña cānı olan
Muṣṭafāyı sever imānı olan

-26-

Beray-ı Muğbeçe-i Enderyā

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā ilūn

- 1 Ān mıdır şu' le viren 'arız-ı pākinde didim
Didi ol muğbeçe-i bāde-fürüş āndur yā

-27-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Miḳdār ḥācet olsa eger şey'e i' ṭibār
Olurdı cān gibi nemek ey dil girān-baḥā

-28-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Nice dert üstine zevḳ itmesün kim hafta başında
Şafādır pīr-i 'aşka ola taze berber altında

25. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 69 a, RE 121 b, YT 67 a KA 82 b

26. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 66 a, RE 122 a, YT 67 a. Bu şiir daha ziyade halk edebiyatında dikkati çeken "dedim-dedi" li şiirlere örnek oluşturmaktadır.

1 (a). an mıdır: ana mıdır HP

27. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 66 a, RE 123 b, YT 67 a KA 83 b

28. AE1 224 b, AE2 19 a, HP 69 b, RE 122 b, YT 67 a, KA 82 b

1 (a). devret: dert HP

-29-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Şıdķ ile şehlere şehzādeler olmaz dem-sāz
Şakınur beççeleri yanına varmaz şeh-bāz

-30-

Fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lūn

- 1 Almak ister naķşını āyīne-yi rūşen güḥer
'Āķıbet bu şūreti bir ķālība ifrağ ider

-31-*

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Bāķiyā cum' a namāzın ķıldı gel meyḥāneye
Hürmetin ańla ṭahāretle yapış peymāneye

-32-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Çekerek ḥalka-i tevhīde perī-rūları şeyḥ
'Āķıbet öyle za' īf oldu ki bir hū çekemez

29. AE1 225 a, AE2 19 a, RE 123 a, YT 67 a, KA 82 a

1 (a). şehzādeler: şehzādelere YT, şehzāde AE1

30. AE1 225 a, AE2 19 b, HP 67 a, RE 123 a, YT 67 a, KA 84 a

1 (a). naķşını: naķşuńı HP, KA

31. AE1 225 a, AE2 19 b, HP 69 b, RE 122 a, YT 67 a, KA 82 b

* Mısra-ı Bāķī Efendi Merhūm HP

32. AE1 225 a, AE2 19 b, HP 68 a, YT 67 a, KA 84 a

-33-

Me fā i lūn fe i lā tūn me fā i lūn fe i lūn

- 1 Hamīr-i māye-i ma' nāyı dil yapar yoğırır
 aleml dū-mıřra' ile beyti hep ikiz oğırır

-34-

Fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lā tūn fe i lūn

- 1 Lev-i yāūta o a-ı lebi kimse yazamaz
 Dest-i udretle anı āme-i icād yazar

-35-

Me fā' i lūn fe' i lā tūn me fā' i lūn fe i lūn

- 1 Gūzeřte va' aları cūmle eyleyūp teblig
 Yegān yegān saa tefhīm ider sicil-i Belig

-36-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Yā Rab be-havāřř-ı eşer-i tiziş-i āsmā
 Afāz-nā mine 'l-faqr ve ac' al-nā ganiyyā

-37-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Gōñūl ūśni būtān-ı bī-vefādan nefy idūp dir lā
 O řūuñ nazīri olduėın iřbāt ider illā

33. AE1 225 a, AE2 19 b, HP 67 b, RE 123 b, YT 67 a, KA 81 b

34. AE1 225 a, AE2 19 b, HP 67 b, RE 123 b, YT 67 a, KA 83 b

35. AE1 225 a, HP 68 b

37. HP 66 a, KA 81 b

-38-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Var mıdır mesned-i fetvāya didim bir Şālih
Didi hātif ki vücūh ile Mehemmed-i Şālih

-39-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Va' de-i naqd-i vişāli lebünūñ hep sözdür
Bize de meclis-i 'işretde bir altun bozdur

-40-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Zekān-ı muğbeçe-i Rūmdan almış nīm-reng
Kızıl Elmāda olan sīb-i zenaḥdan Fireng

-41-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Hemīşe bār-ı ḥāṭırdur naşibi rāst-refṭāruñ
Zebānından degil mi çekdigi biḥūde қаңṭāruñ

-42-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Dīde olursa firāḳıyla remed-būde 'azīm
Tūtyādır göze ḥāk-i ḳadem-i İbrāhim

38. HP 66 b, KA 81 b. Not: Bu şiir "dedim-dedi" li şiiri verilebilecek bir örnektir

39. RE 127 a

42. HP 69 a, KA 82 b

-43-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Ezel dīvānçe-i hūsni yazarken hāme-i Bī-çūn
Bulındı kāmētūñ şānisi yoğ mışra' - mevzūn

-44-

Me fā' ī lūn fe' ī lā tūn me fā' ī lūn fe' ī lūn

- 1 Çekīde eyledi pinyāli ğamzesinden k̄ān
O zūlm-i pīşe baña kıldı el-āmān āmān

-45-

Mef' ū lū fā' ī lā tū me fā' ī lū fā' ī lūn

- 1 İhrāb virdi kendisine ğālibā duğa
Feyzī Efendi başladı şimdi tecelluğa

-46-

Me fā' ī lūn fe' ī lā tūn me fā' ī lūn fe' ī lūn

- 1 Yularsuz eyledi dil-beste cümle yārānı
Budur bu vadī' -i hūsñüñ yularsuz arslanı

-47-

Fe ī lā tūn fe ī lā tūn fe ī lūn

- 1 Levh-i ruhsārda tārih-i celī
Bu 'aceb hūsñ-i haṭ-ı Mīr 'Alī ____ 1170

43. HP 69 b, KA 82 b

44. HP 70 a, KA 83 a

46. HP 70 a, KA 83 a

-48-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Muḳārin olduḡuñ nīk ü bedi āteş gibi yaḳma
Aña nef' in toḡunsun mümkün olduḡça türāb-āsā

-49-

Mef ū lū fā i lā tū me fā ī lū fā i lūn

- 1 Peyveste oldu ḳule-i eflāke dūd-ı āh
Sūkkān-ı çarḡ şimdi zarūrī ider bükā

-50-

Fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lā tūn fā i lūn

- 1 Āşīnādur herkesūñ bir feyz ile germiyeti
Māh-tābuñ pertevin pervāne zann eyler serāp

-51-

Me fā i lūn fe i lā tūn me fā i lūn fe i lūn

- 1 Bu cism-i nerm ile 'azm eylesek beyābāna
İder vücūduñı şad-pāre tīg-i mevc-i serāp

-52-

Mef ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 Yāruñ ruḡuna gelse n'ola ḡaṭṭ-ı hümāyūn
Zabṭ eylemege manşīb-ı ḡüsni sened ister

48. . HP 66 a, KA 83 b

50. HP 66 a, RE 127 a, KA 83 b

51. . HP 66 a, KA 83 b

52. HP 67 a

-53-

Me f ā' i lūn fe i lā tūn me fā' i lūn fe' i lūn

- 1 Kökün qazıt haq-ı sebzın riyāz-ı hūsnünden
Başar bu bağı o sebze Hūdā-yı nā-bitdür

-54-

Mef ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Yāruñ fūrūğ-ı mihr-i ruhın cüst ū cū iden
Deryā içinde mähıye beñzer ki āb arar

-55-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Zīr-i destāna şeref-māyesidir lūtf-ı kibār
Qadehūñ elden ele gezmesi mīnādandur

-56-

Fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lā tūn fā' i lūn

- 1 Naql-i dil-keşte olan emrūdı bildūñ mi nedir
Şekkeri şerbetle leb-ber-leb zümüröd gözedür

-57-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

- 1 Gezdürür elden ele şafha-i şı' r-i rengīn
İ' tibārı qadehūñ neş'e-i şahbādandur

53. HP 67 a, KA 84 a

54. . HP 67 a, KA 84 a

55. HP 67 b, KA 84 a

56. HP 67 b, KA 81 b

57. HP 67 b, KA 83 b

-58-

Mef' ū lū me fā' ī lū me fā' ī lū fe' ū lūn

- 1 'Īsī-dem-i deyr-i kühenim vaqt-i cüdāyī
Bütler uzadup destini dāmānum alurlar

-59-

Mef' ū lū fā' i lā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 İncitmesün mi o dem işitdikçe zāhide
Dirmiş raqīb-i dīv o perīnūñ filānidür

-60-

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe i lūn

- 1 Manşib-ı hūsne talebkār olıcaq meh-rüyān
Rūh-ı yār itdi hemān haqt-ı şerīfin ibrāz

-61-

Berāy-ı hayāt

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Sitārem çoğmadı hiçbir zamān burc-ı sa' ādetden
Tesellī hātırā el-leylet-i ḥablī midir bilmem

-62-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Cihānda zūlm itdūñ 'aķıbet bisyār olur zīrā
Bunı işrāb ider dībāda neşr-i kaṭra-i revġan

-63-

Me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn me fā' ī lūn

- 1 Derūn-ı pīrehenden cism-i pūr-nūruñ nūmāyāndur
Ki gūyā āb-ı şāfi vaz' olunmuş cām-ı billūra

58. AE2 19 b, HP 67 b, KA 83 b

59. HP 67 b

60. HP 68 a, KA 84 a

61. . HP 69 a, KA 84 b



SAHİNAME

Sākīnāme-i Rengīn ü şevk-āver *

-I -

Mef' ū lū fā' ilā tū me fā' ī lū fā' i lūn

- 1 Sākī getür ki devr ide ol cām-ı āfitāb
Āşār-ı feyze kıabil ola bezm-i mäh-tāb
- 2 Nessāc-ı kārghāh-ı hayāl ide feth-i bāb
Virşün kıumāş-ı ma' nī-i rengīne āb u tāb
- 3 Evvel kıadehde 'aks ide ref' eyleyüp niķāb
Mir 'āt-i kıalbe şāhid-i mazmūn nüh-kitāb
- 4 Sāgar-keşān-ı meclise keşf ola bī-hicāb
Sırr-ı hafī-i sākī-i Kevser Ebu Tūrāb
- 5 İtdikçe neş'e dīde-i kıalbe müsā'ade
Cānān-ı cānı eyleye 'āşık müşāhade

-II -

- 1 Sākī kıumār kesdi emānum piyāle vir
Āzād eyle bendeñi ğamdan şevāba gir
- 2 Hātır olınca neş'e-i meyden şafā-pezir
Güş it şarīr-i hāme-i destān-serā ne dir
- 3 Rindān-ı mestī vākı 'adan eyleyüp habīr
Böyle vaşıyyet eyledi bir sāl-ķ'orde pīr

* AE1. Sākīnāme HP, RE, Sākīnāme-i neşve-efzā YT, Sākīnāme-i dil-ğüşā KA

I. AE1 144 a, HP 73 a, RE 44 a, YT 13 b, KA 16 b

I- 1 (a). bezm-i: bezme AE1

I- 3 (a). niķāb: hicāb RE

I-5.(a). neş'e: teşne HP

II-1. emānum: a cānum HP

- 4 Ālūde eylesün kefen-i cismi ol ‘asīr
Münkir cevāb söylemesün göricek Nekīr
- 5 Bezm-i fenādan ayağı çünkü çeküp gidem
Nüş-1 şarāb-1 ‘Adn ile def‘-i humār idem

-III-

- 1 Sākī şarābı eyleme alūde şāf ola
Emvāc-1 rüz-1 neş’e ile dil-şikāf ola
- 2 Kibrit-i aḥmer ol meye nisbet güzāf ola
Her kim içerse vākıf-1 esrār-1 kāf ola
- 3 Bir mey getir ki nüş iden anı mu‘āf ola
Akvāl-i hürmetinde niçe ihtilāf ola
- 4 Mīnā içinde böyle huşuşā ki şāf ola
Men‘i fakīhūn ol meyi şayed hilāf ola
- 5 Uğratma bezme münkir-i ‘aşkı kesel gelür
Virme şarābı kibrine anuñ hanel gelür

-IV -

- 1 Sākī fūrūğ-1 bāde ile gel ayak ayak
Zulmet-serāy-1 ḥātır-1 virāne şem‘a yak
- 2 Efsürde oldı meclis-i ‘işret nigāra bak

II-4. beyit YT’ de sayfa kenarındadır

III-1 (b). rüz-1: zūr AE1

III-2 (b). esrār-1: isrāf-1 RE

Allah 'aşkına o büte bir piyāle çak

- 3 Pīr-i muġān ile bulısup keyfe me'ttefaķ
Virdi bu ġüne ġātır-ı nā-şāduma sebaķ
- 4 Ey rind-i lāy-ġ'ār hemişe döküp 'araķ
Mey iç kalınca diñle beni rūġdan ramaķ
- 5 Tārīk olursa çeşm-i dile ġüşe-i meġāk
ġülzār-ı 'Addne pencere aç ola tābnāk

-V-

- 1 Şāķī teġāfūl eyleme mey şun ki mest olam
Hem-ġāl-i mest-i bāde-i bezm-i elest olam
- 2 Deyr-i küġende bunca zamān mey-perest olam
Ser-ġalkā-i mecālis-i rindān-ı mest olam
- 3 Lāyīķ mıdır ki ġāk-i mezellet-nişest olam
Pervāz iderken evc-i ma'ārifde pest olam
- 4 Yārān yapıldı ben ise ġātır-şikest olam
ġül mevsiminde ġam-zede vü teng-dest olam
- 5 Tāk oldı tākātīm çekemem bār-ı miġneti
ġönder ilāhī bendeñe bir eġl-i himmeti

-VI-

- 1 Şākī sezā mıdur ala mey-hāne teng ũ tār
Kurbānuñ oldıgum anı ol cām-ı tābdār
- 2 Beytü'l-Harāma gel yine andilini uyar
İtsün avāf meclisi hūbān firıstevār
- 3 Şunduka ehl-i aşa mey-i lal-i hoş-güvār
Şād ola rūh-ı külhanı-i rind-i Lāy-hār
- 4 Gülgūn kümeyt-i sāgara tā ki olup süvār
Bu senglā-ı mühlıkede itmeyem arār
- 5 Merdāne-i cünbiş eyleyerek şır-i mest olam
Şāyed ola ki menzil-i maqsūda yol bulam

-VII-

- 1 Şākī cihānda hürmet iderler şarābına
Bu köhne pır-i müflise mey vir şevābına
- 2 Rindān bakup bu kārghāhuñ inılābına
İtmiş kıyās bāde-i nābuñ abābına
- 3 Dal itme zāhid el-i hevānuñ şarābına
Lāzım degül mi bāde bu bezmüñ kebābına
- 4 Naād-ı aşuñ aluñ irişmez hesābına
İtme avāle rindi ceennem azābına

VI-3 (b). rūh-ı külhanı-i rind-i Lāy-hār: rind-i külhanı-i rūh-ı Lāy-hār AE1, YT

VI-4 (a). tā ki: nāgeh RE, KA

VII- 3 (a). zāhid: zinhār RE

- 5 Baħr-1 sefide geldi kim oldu yem-i siyah
 ‘Afv-1 Hüdāya nisbet ile böyledir günāh

-VIII-

- 1 Şākī şarāb-1 nāb ile leb-rīzdir kedū
 Zinhār boş bulunma teħi kılmasun sebū
- 2 Cām-1 pūr eyleyüp baña şun i‘tizārı қо
 Āb-1 hayāt olmasa cān beslemez bu şu
- 3 Olmam firīb-ħorde ben ey şüh-1 sāde-rū
 Şahbā-yı la‘lfām degül ‘anberiyē bū
- 4 Bir bāde ile pīr-i ħarābata cüst ü cū
 Kim bende içse eylemeye şāha ser-fürū
- 5 Bu tengnāda müflis iken kām-rān ide
 Mürgān-1 kıuds ile beni hem-āşiyān ide

-IX -

- 1 Sākī getir şarabı ki def‘-i ħumār idem
 Hengām-1 dīde ‘işret-i evvel-bahār idem
- 2 Ser-mest olunca meclise gevher nişār idem
 Esrār-1 ‘aşkı ehl-i dile āşikār idem
- 3 Her müyü tende nahl-i tecellī-nigār ider
 Dāmān-1 çarħı ahum ile pūr-şerer idem

VIII- 4 (a). cüst ü cū: cüst-cū AE1, YT (b). içse: içe RE

IX- 3. beyit KA’ da 4. beyitle yer değiştirmiştir. / Müyü tende nahl-i: müyümü tenümde AE1

- 4 Bed-nām-ı ʿālem olmağ ile iftiḥār idem
Bir serv boylu tāze sevüp ihtiyār idem
- 5 Min-baʿd būs-ı ğabğab-ı sāķi ḳadeḥ be-kef
Naḳd-i ḥayātı eylemeyem yoğ yere telef

-X-

- 1 Sāķi sezā mı hem içe hem daḥl ide müdām
Olsun ilāḥi zāhid-i nān-kūra mey ḥarām
- 2 Ğarḳ eyle seyl-i bādeye ğam kişverin tamām
Dārāya ğalip eyledi İskenderi bu cām
- 3 Vāreste ol bu tül-ı emelden mey iç müdām
Kimse ciḥānda bulduramaz ḥāline niżām
- 4 Nırū-yı meyle al ğam-ı dünyādan intiḳām
Aç ğuş-ı hūşı diñle budur zübde-i kelām
- 5 Dünya-yı bī-sebāta ḳapılma vefāsı yoğ
Bir köḥne zendür ehline anuñ cefāsı çoğ

-XI -

- 1 Sāķi mey ileʿ aḳd-i maḥabbet cedid olur
Lāf-ı vefāda her bir eḥibbā ferid olur
- 2 Dostuñ hemişe ādeme lutfi mezid olur
Niʿmet başında müftene herkes şeḥid olur

- 3 Yārān-ı ʿaşrı şimdi bilen nā-ümīd olur
Hācet deminde her birisi nā-be-dīd olur
- 4 Eşrāt-ı sâʿ at irdi gönüller hadīd olur
Dillerde belki nāmı vefānuñ resīd olur
- 5 Aḥbāb-ı nükte-pervere dāʿim budur sözüm
Sevmem vefāsı olmayanı görmesün gözüm

-XII-

- 1 Sākī düşer mi meclis-i ʿişretde ğam yimek
Derdüñ var ise sīnede ğam çekme şīşe çek
- 2 Ney-zen demindür al neyi efsürdedür yürek
Söndi gönülde ateşi lāzımdır üflemek
- 3 Olmaz ciḥānda mutrib u tūḫīye ğayrı dek
Söyletmek için āyine-i cām-ı Cem gerek
- 4 Gel gel kenāra çift olalum böyle tırma tek
Dönsün piyāle ʿaksine devr eyleyor felek
- 5 Lāyık mı āh idüp felege bir iş itmeyem
Dāʿim muḥālif itdüğü kavli işitmeyem

-XIII-

- 1 Sākī taʿallül eyleme gel yoḫsa ḫumda şey
Besdür lebūñle ḫāl-i ruḫun bezme nuḫl ü mey

XII- 3. mutrib-i tūḫī:mutrib ü tūḫī AE1, YT

XII- 5. muḥālif itdüğü kavli: muḥālif itdüğü AE1

- 2 Mülk-i ʿademde cânına urmaz mı şimdi key
Hürmetle tutsa cām-1 şarābı al üzre gey
- 3 Āb-1 hayāt bāde ile nefh-i şūr-1 ney
Dil-mürdegān-1 mey-kedeyi eylemez mi hay
- 4 Tırma Belig rāh-1 harābatı eyle tay
Reh-berlik eylesün saña Hızr-1 huçeste-pey
- 5 Olsun fidā-yı şahid ü mey cümle akçe pul
Kurtul ciḥānda vesveseden mest-i bī-hod ol



BERBER-NÄME

Berber-nâme-i Dil-pezir **

-I-

Fe' i lâ tûn fe' i lâ tûn fe' i lâ tûn fe' i lûn

- 1 Şeh-levendâne kesüm şevk ile hengâm-ı seher
Semt-i dükkâna hıram itdi o şuh-ı berber
- 2 İdinüp cāzibe-i ehl-i derūnı reh-ber
Virdi dükkānceye teşrifi ile zinet ü fer
- 3 Kec-küleh kākül ucın gösterüp ol sünbül-i ter
Tabla perçemden ehibbāsına şaçdı 'anber

-II-

- 1 İtdiler büse-i la'1-i leb-i şirine heves
Müşteri üşdi dükkāna yine mānend-i meges
- 2 Bu kadar kimseye kuyruk mı şalur ol nevres
Yā çözişün yā başı kaydını görsün herkes
- 3 İstemez virseler ol gonca-dehen yolına ser
Belki makbüle geçer olsa birāz sım ile zer

-III-

- 1 Peştemāl ucı gibi çiyneği 'uşşākımı yār
Tasma kayşı gibi şarşar o miyāna ağıyār
- 2 Tüylerim ürperür ol hāleti görsem her bār
Böyle cünbişle olur korşarum āhir der-kār
- 3 Yāri şan'atla ider terbiye üstādı meger
Yohsa başdan çıkarır anı rakīb-i kāfer

** Tesdīs der-sitāyiş-i maħbüb-berber ü müşteri RE, Berber-nâme-i şevk-engiz AE1
III- 3. ider: ide AE, RE

-IV-

- 1 Ne 'aceb Çekmeceli dil-bere düş oldıķ āh
Hemen kıayışını alır 'aşıkı şırtından o māh
- 2 Mihr ü meh sađl ü legen şebnem ü gül aña miyāh
Şekl-i zencırde ğisü-yı müca' ad her ğāh
- 3 Külçe-i sım muşaffā bileği āyine ber
Ğamzesi usturadur nāvek-i müğgān nişter

-V-

- 1 Yāra ed' iyye-i me 'süre iderken ta' lım
Süz-1 'aşķ itdi eşer vā' iz efendiye 'azım
- 2 Şaşırup hafta-yı başın oldı o fettāna nedım
' Akıbet eyledi dil-dāra şaķalın teslim
- 3 Bey idüp mā-melekin itdi fedā-yı dil-ber
Ğitdi pış-tahtada ne cevheri kaldı ne dürer

-VI-

- 1 Kāle-i vaşlını bir 'adem için eskidemez
Bu kıadar müşterinüñ ğātırını incidemez
- 2 Da 'vet itme o perī-rüyı tırāşa ğidemez
Tāzesüz bir kıurı dükkānçede yārān idemez
- 3 Rüy-1 mir' āte baķar her ğelen erbāb-1 nāzar
Olmaz ayīnesüz elbette dükān-1 berber

V- 1. Yāra: yār RE

VI-2. (a). perī-rüyı: perī-rüy RE (b). bu: bir AE1

VI – 3 (b). ayīnesüz: ayīne-sezā RE

-VII-

- 1 Oldı pertev-fiken ol mevki' e bir bedr-i münir
Karşu varınca bu mihr itdi cemâlin tenvir
- 2 Hâlelveş urdı o meh-pāreye rengin pişgır
Ser-tırāşa uzadup boynın o da oldı esir
- 3 Germ olup itdi 'arağ-çinini kesdi anı der
Baş açık 'aşık-ı divāneye döndio püser

-VIII-

- 1 Dik turup herkese ol serv iderken perhâş
Ser-fürü eyledi zânūsına yârin kodı baş
- 2 Mü-be-mü eyledi esrâr-ı dil-i zârin fâş
Birbirinden niçe biñ nâz u niyâz itdi tırâş
- 3 Kalmadı hergiz o meh-rûda kesâfetden eşer
Kıl kadar 'aybı eger var ise anuñ göster

-IX-

- 1 Açdı şâne abanūs gibi siyeh perçemüni
İtdi mıkırâz ile pîrâste-i biş ü Kemini
- 2 Aldı havli-i dü-ğavi ile anun nemini
Eyledi dām-ı belâ zülf-i ham-ender-ğamını
- 3 Dâne-i hâline eylerse bu eşnada nazâr
Mürg-i dil kurtulamaz 'aķıbet ol dāma düşer

VII-1 (a). mihr: meh AE1

VII- 2 (a). urdı o meh-pāreye: koydı o meh-pāre-i AE1

VIII-.1 (b). yârin: yârufı AE1

VIII- 2 (a). zârin: zârinı RE

-X-

- 1 Zîb-i ser eyledi destârı şükûfeāsâ
Câ-be-câ dil-bere sıhḥâ didi yârân-ı safâ
- 2 Rûy-ı berber-beçe oldı aña âyîne-nümâ
Göricek kendüyi âyîne de ol bî-hemtâ
- 3 Üstine gerçi nisâr eyledi çok sîm ile zer
Naḳd-i cânın ḳor idi âyîneye bulsa eger





HAMMAMNAME

Ḥamām-nāme-i Dil-süz **

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

-I-

- 1 Uyanup eyledi ol fitne-i hvābīde kıyām
Reh-i germ-ābeye hengām-ı seher kıldı ħırām
- 2 Şandılar anı ikiz toğdı güneş hāş ile 'ām
Cāmekāna gelicek tutdı perī gibi maķām
- 3 Tābiş-i gerden-i billūn ile derledi cām
Şevk-i ümmīd-i der-ağūş ile kızdı ḥammām

-II-

- 1 Şavdı 'āşık gibi başdan küleh-i mu' teberin
Cāmeden şive ile çözdü muķaddem kemerin
- 2 Gül gibi eyledi kat kat çıkarup cāmelerin
Pirehen ref' olıcaķ şandı gören sīm-berīn
- 3 Perdeden oldı birūn āyīne-i sīm-endām
Kışrını atdı ḥarāretle yā şirīn bādām

-III-

- 1 Tāb-ı nezzāreden endāmı ḥarāret kapdı
Def' idüp ġayrıyı ḥammāmcı sovuķluk yapdı
- 2 Şaşdı dellāk görüp anı yolından şapdı
Vaż' -ı na' leyn iderek ol büte āḫir tapdı

** AE1. Tesdīs der-sitāyiş-i dellāk ü müşterī RE, Ḥamām-nāme-i 'ibret-nūmā HP, KA

I-2. ikiz: iki RE

I-3 (b). kızdı: kızardı RE

- 3 Sarılup fūte-i müşgîne belî ol ħod-kām
Münĥasif oldu yine nişfina dek mäh-ı tamām

-IV-

- 1 Tāze dellāk olıcağ ħalvet-i ĥāşşa reh-ber
İtdi bir burcda güyā ki kırān şems ü ħamer
- 2 Teni pālūde gibi kim toĥnursa ditrer
Gördi kim gelmez ovuşdırmağa ol ħonca-i ter
- 3 Aldı dellākı ĥarāret bayılurken nā-kām
Şu yetiştirdi aña taş ile bir tāze ħulām

-V-

- 1 İstedi kīse-i müşgīn sürine dilbere çün
Piç ü táb eyledi līf aña ezildi şābün
- 2 Şişe-bāzi-i ĥabāb ile biraz ħurdı oyn
Künc-i ħalvetde görüp şanma o şūĥı mevzün
- 3 Külĥānı yaqdı ĥamāma girüp ol bedr-i tamām
Nice pertev viricek bezme görürsün aĥşām

-VI-

- 1 Aqdı şu pāyına ol serv-i şanavber boyuñ
Tāze tāze şuladı kākül-i sünbül-mūyuñ
- 2 Yüregi oynadı bir ĥālete vardı şuyuñ
Taş-ı leb-rīz içine ‘aks idicek meh-rūyuñ

- 3 Ğayret-i tāb-ı ‘izārufla hemān parladı cām
Döndi ol dem küre-i nāra kıbāb-ı hammām

-VII-

- 1 Şıcağı geçdiği ma‘lüm olıcağ hammāmın
Çıkma geldi diline ol meh-i bī-ārāmın
- 2 Tāb-ı ruhsarı yüzi suyunı dökdi cāmın
Sildi bīrūna çıqup āyīne-i endāmın
- 3 Ma‘nāveş elbise-yi fāhireyi giydi tamām
Virdi mısra‘ gibi ol kāmēt-i mevzūna niżām

-VIII-

- 1 Tūğ-ı şāhī gibi gīsūlarına şu yaradı
Açdı emvāc-ı hevā sūnbül-i müyın taradı
- 2 Tıydu nātır қоқууы ‘ud ile ‘anber aradı
Zūlf-i dil-dāri o dem şāne arayup taradı
- 3 Uçlarından dökilüp her tarafa ‘anber-i hām
Nefḥa-i būy-ı şafā-āver ile tıldı meşām

-IX-

- 1 Qahve fincānı tıqındı leb-i dil-dāra meger
Serpilüp gül suyu cūş itdi yakıldı micmer

VI- 3 (a). ‘izārufla: ‘izāryla AE1 / parladı: derledi AE1

VII- 1. (a). hammāmın: hammāmuñ AE1 (b). bī-ārāmın: bī-ārāmuñ AE1

VII- 2 (a). cāmın: cāmuñ AE1 (b). endāmın: endāmuñ AE1

VII- 3 (b). niżām: ḥırām KA

VIII- 1 (b). müyın: müyuñ AE1

VIII- 2 (a). nātır: nātūr AE1, RE / қоқууы: қоқууы KA / ‘ud: müşg AE1

- 2 Çünki Һammāma giren kimse Belīgā terler
Müzd-i Һammāma döküp aqçeleri ol dil-ber
- 3 Sīne-i āyīneyi pareleyüp itdi kıyām
Gitdi āteş gibi ol meh toņa qaldı Һamām





НАУЧАТНАМЕ

Hayyātnāme-i Dil-dūz **

Fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lā tūn fe' i lūn

-I-

- 1 Şubḥ-dem bir büt-i terzī beçe-i şirīnkār
Gümüş-endāze gibi ḳadd ile ḳıldı reftār
- 2 Kāle-i hüsnūñ idüp zīb-i dükān u bāzār
Rub' a dek tıtdı ruḥun zūlf-i girihgirde-i yār
- 3 Ğamze mıḳrāz-ı belā sūzen-i müjgān ḥūn-bār
Kāle-i rāzımı açınca kesüp biḳdi nigār

-II-

- 1 İgneden iplige dek hāl-i dili yāre didik
Çākī-i pīreñeninden bedeni gördüm ilik
- 2 Düğme öksüzcedür eylerse dahī ser-keşlik
Yaḳasın divşirüp ol āfeti sıkma dibelik
- 3 Uydırırssa pişine vuşla-i yārı aḡyār
Soñra yanuñda dikiş tıtmaz o ipsiz mekkār

-III-

- 1 Ḥayli şalvarlı şināverdür o ebrūsı kemān
Tīr-i nezzare-i dil-dūza yelekdür müjgān
- 2 Cāme-i ḥüsn aña boyınca biçilmiş ḳaftān
Nīm-ten sıkma gümüş sīnesi dā'im 'uryān

** AE1, YT. Tesdīs RE

II- 3 (a). Uydurırssa: uydırır RE

(b). yanuñda: yanında AE1, KA

- 3 Gözün aç sâde nigâh eyle nigâra zinhâr
 Kıpama ferce bulursa binîş eyler âgyâr

-IV-

- 1 Mest-i mey şöyle ki çaķşur gibi evvel meh-rû
 Olmuş âvîze miyân üzre bir arşun gîsû
- 2 İç tonından kocınurken o sūrîn ü zânû
 Mû-miyâna tölama koluñı yazuķdur bu
- 3 Şıkma entârî gibi penbedür endâm-ı nigâr
 Çekemez sıkletünû belki tegeller dil-dâr

-V-

- 1 Teng-i vaşlı yanılup çözme çıkar hicrânı
 Bâr olur hâtıra kim soñra şeritler anı
- 2 Hele zûr eyleme yap yap kırılır kaytım
 İbrişim olsa dağı tırta-i müşg-efşânı
- 3 Lâyık oldur o meħûñ hâttı-ı şu'â-ı enzâr
 Ola kerakesinûñ şemsesine rişte-i târ

-VI-

- 1 Cübbeyi böyle kavuşdurma gel ey simin-ber
 Şırmalı fermelegi çäk-i kabâdan göster
- 2 Dağı yırtup dikemez başlı başına dil-ber
 Tiz tut üste bu Kürdiyye Hüseyni ister

III-3 (a). eyle nigâra: eyleme yâra AE1, eyle nigâha KA

IV- 1 (b). Olmuş: İtmiş AE1

IV- 2 (a). o sūrîn: o şirîn AE1, sūrûn YT

(b). Mû-miyâna: Mû-miyânun AE1 / koluñı: koluña AE1

IV-3 (b). sıkletünû: sıkletünû AE1, YT, KA

V- 1 (a). kim: ___ RE

V- 3 (a). oldur: olur AE1 / hâttı-ı: hâttı AE1, hâttâ HP

- 3 Çırpıdan çıkmaz ise aña ip eyler saña yār
Şūr-1 ‘aşk ‘āleminün kārı degüldür hencār

-VII-

- 1 Yāra ma‘hūd iki tonluğ çuğa var āmāde
Şūfi bir hırka vü destār ile olmaz sāde
- 2 Müşterī böyle kumāşı bulamaz dünyāda
Şandal olmaz aña nisbet bilā kūz dībāda
- 3 Penbe aḡlas gibi ūlkerli o rengin ruhsār
Söyle zāhid zenebüm gördün ise böyle nigār

-VIII-

- 1 İşleri cümle kubbūr yūnlü lübāde ber-düş
Her ‘abā-pūşa nemed giydirür ol hārā-püş
- 2 Destgāhında bize iş kesiyor ‘işve-fürüş
Naqd-i can vir ki bu eşnāda şatılmaz kotonz
- 3 Nesyeyi levhine ṭebāşir ile yazdıqça o yār
Rüy-1 müyum ütüler āteş-i gayret nā-çār

-IX-

- 1 Zedeler cismümi yüksük gibi süzen-bāzum
Almaz üstine ḡaṭayı yine ol ṭannāzum
- 2 Hıl‘ at ister beni püskürme şeh-i mümtāzum
Dün Belīg açdum o cānāna metā‘ -1 rāzum

VI- 3 (a). aña: cāme YT (b). Şūr-1: süz-1 RE / degüldür hencār: degül bī-hencār YT, RE, HP, degül bī-encār KA

VIII- 3 (a). Nesyeyi levhe ṭebāşir ile yazdıqça o yār: Nesyeyi levhine yazdıqça ṭebāşir ile o yār AE1 (b). Rüy-1: Rüm-1 RE

IX- 2 (a). beni püskürme: yeni püskürme YT, RE, HP, RE (b). o cānāna: aña bende AE1

- 3 Anı tahmîn ile ölçüp biçerek āhir-i kār
Gördi kim çıkmadı şan' atla tegellendi o yār





HEFŞBERNOME

Kefşgernâme-i Dil-Düz **

Fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lâ tün fe' i lün

-I-

- 1 'İşve vü nâzda ol keşşger-i müyşigâf
Pîşgerdür o şanâi' de degildür ħaffâf
- 2 Mest ü ħayrân ider 'âşıkları ol gerden-i şâf
Görmedi taze vü terlikde nazîrîn eslâf
- 3 Ħançer-i ħamzeye ebrûsı anuñ tîre ħılâf
Hele yoğdır sözüüm ol şugraya ħakke'l-inşâf

-II-

- 1 Beni yâbâna atar eski pâ-bûç gibi o yâr
Çıkma yoldan sağ ayak ħabı degildir ağıyâr
- 2 Böyle merdâne-reviş zenne kesimle her bâr
Lorta gel dâ'ire-i ehl-i dile çizme kenâr
- 3 Vaz'-ı rindâne telâş itme bizi eyle mu'âf
Hep çirişdür saña itmişler 'alâka eţrâf

-III-

- 1 Tiğ-i ħamzeye bizi pareleyüp ol meh-rû
Târ-ı zülfiyle ider süzen-i müjgânı refû
- 2 Var iken bıçkı-i bürrâna müşâbih ebrû
Ħarb-ı muştayla kırâr 'âlemi ol 'arbede-cü

** AE1. Ħaffâf-nâme-i Belîğ HP, Kefşger-nâme-i Belîğ Raħmetullah YT
I-3 (a). ebrûsı anuñ: ebrû-yı siyeh HP
II-1. pâ-bûç: pâ-püş AE1
II-3 (a). bizi itme telâş ile: telâş itme bizi eyle AE1

- 3 Ne kadar hışm ile dil-teng ise hemgām-ı meşaf
İşi bir kālebe ifrāğ ider erbāb-ı hılāf

-IV-

- 1 Reh-i kūyında raķībūñ derisūñ yüz dōndür
Zā 'irān-ı harem-i 'aşķa çāriķlık gönder
- 2 Nār-ı hecrūñle dil-i saħtı yanarsa söndür
Gōñül ümmīd-i viřālūñ yemiřinden hūndür
- 3 Reřk ider pertev-i na' leynūñe āyīne-i řāf
Sīmden na' lçesi 'aks-i helāl-i řeffāf

-V-

- 1 Yārı ađyār-ı denī şayda olur zer-gerdān
Ökce it ķaħr ile ķuncundan atar ol nādān
- 2 Çift olur yār ile tek ķırmaz o mest ü ħayrān
Anı bindirmege bir fil ara teşhire hemān
- 3 Pāy-māl itse çedik gibi ayakda eřnāf
Öyle perdāhsızca řaħib mi çıķar hīç eřrāf

-VI-

- 1 Çār-đarb ile miyāna ķuřanup ķöhne düvāl
Zāhidā sende ķāyıř merd iseñ it terk-i menāl
- 2 řırtuña ağlas ü dībā yerine bir post al
Püşt ü pā ur yine Mışr u Yemeni gez abdāl
- 3 Yoħsa sen cam' i vü mescidde idüp zīr-i liħāf
Köhneleñmiř pābücından geçemezsin lifāf

IV-1. kuyında: kuyuñda AE1 / derisūñ: dir iseñ AE1

IV-2 (a). hecrūñle: hicrānla AE1

-VII-

- 1 K1ıç ayağıdır o ağıyār-1 denī şeytānuñ
Naķş1 yoķ destgeh-i hīlede hergiz anuñ
- 2 Zevraķ-1 meyle ayāğın alıyor cānānuñ
Rūzgār ūsti ıķar bahtı ķavī ķorşanuñ
- 3 Yārdan bir dikiş ayrılmaz ider lāf u gūzāf
Āsumānı ne belādur başa ol bī-inşāf

-VIII-

- 1 Tūp-1 āyīne-i şayķal-zede ol ķihre-i māh
Āfitāb eñ soñ ider der-geħini pūşt ū penāh
- 2 Gerçi palançesi yoķ ħardır o ağıyār-1 tebāh
Tolama boynuña efsārı tegeller gūmrāh
- 3 Aña ilkā-y1 muħāt eylemez ammā esnāf
Yaķalar yārı tībān-keşdür o bī-istinkāf

-IX-

- 1 Bir alay ipsize yūz virme dūkāna irkip
Şimdicek oltanı yutdı tolaşur anda raķīb
- 2 İtdiler fā'idesūz müşteriyānı ta' zīb
'Āķıbet ķalmadı ol mehde bu evzā' a şekīb
- 3 'Azm idüp pīşgehe çekdi hicāb-1 zer-bāf
Kaldı evsāfını taħrīre Belīg-i vaşşāf

VII-2 (a). Zevraķ-1 meyle ayāğın: Ayāğın zevraķ-1 meyle AE1 / alıyor: alayor HP, alıvir AE1
 ūsti: ūste AE1
 IX-1. yūz: yol AE1

(b).



**Der-Menkabe-i Sāhil-hāne-i
Çerāgān...**

Der-Menkabe-i Sâhil-Hâne-i Çerâgân *

Mef ū lū fâ' i lā tū me fâ' ī lū fâ' i lūn

- 1 Hengâm-ı şeb ki meş' ale-efrûz-ı mihr-i yâr
Yağdı derûn-ı sîneme bir şem' -i tâb-dâr
- 2 Dâğ-ı fetîle-dâr ile oldı fezâ-yı dil
Gülşen-serây-ı şahın-ı Çerâgân-ı lâle-zâr
- 3 Dîvân-hâne-i harem-i dilde nâ-gehân
Cüş itdi ceyš-i mağdem-i ümmîd-i fikr-i yâr
- 4 Nağş-ı kademle tefrîş-i pâ itdi şafhasın
Mevc-i şikeste-cevher-i mir' ât-i tâb-dâr
- 5 Nâ-gâh ol şehen-şeh-i mülk-i melahâtuñ
Oldı hayâl-i şîve vü nâz ile âşikâr
- 6 Hayret-fezây-ı îşve-i refîârı eyledi
Nağş-ı kudümü mevce-i sîm-âb-ı lerze-dâr
- 7 Refîâr-ı kim hayâline olsa naçar-fiken
'Ömr-i şitâb-kerde ider ' avdet ihtiyâr
- 8 Refîâr kim şadâ-yı kademle Mesîh-veş
Râha bırağdı zinde idüp pîç ü tâb-ı mâr
- 9 Pîrâhen içre lerze-fiken cism-i nâzüki
Mînâda hem-çü mevce-i sîm-âb bî-ğarâr
- 10 Emvâc-ı tâb-ı 'ârızı cüş eyleyüp o şüh
Âb içre oldı ' aks-i kamer gibi âşikâr

- 11 Ruhsârı üzre zülfini seyr eyleyüp didüm
“Sübhâne Hâlıkü ’l-leylü ve’n-nehâr”
- 12 Geh mâh-tâb gibi görüldi hicâbdan
Geh oldı ğarķ kılzüm-i envâra mihrvâr
- 13 Hâyetle ‘arızındaki hoy oldı gūiyâ
Âyine üzre itmege lerzende ber-ķarâr
- 14 Ruhsârı lem‘a-efken-i zûlmet-serây-ı cân
Reftâr-ı nâzı ta‘ne-zen-i mevc-i cūybâr
- 15 Ebrū kemân ğamzeleri tîĝ-i hūn-feşân
Müjĝanı tîĝ dīdesi hūn-ĥvâr-ı pūr-humâr
- 16 Müjĝanı dest-i şefķatin itmiş dirâz kim
Tâ çeşm-i mesti olmaya üftân u şerm-sâr
- 17 Târ-ı nigâha ‘arızı üzre dem-i hicâb
Reng-i perende zemzeme-i bâl ider şî‘âr
- 18 Berginde bŷy-ı gül ruĥına cân atarsa ger
İtmez derŷn-ı tab‘ma yâd-ı vaţan gŷzâr
- 19 Olsun harâm ķametine perniyân-ı nâz
Târ-ı nigâh-ı dīdemi itmezse pŷd u târ
- 20 Emvâc-ı cŷy-ı ĥŷsni taşup başdan aşmasa
Olmazdı ‘arızı ĥaţ-ı nevle benefşe-zâr
- 21 Gâh-ı nazarda rŷyına nisbetle berg-i gül
Eyler ķemende şeb-nem ile mihri seng-sâr

11. beyitin 2. mısrası eksiktir.

- 22 Dürç-i muḥassenāt olup endāmı itdürür
Maḳdūr-1 şun^ç -1 şāni^ç -i zühdden güzār
- 23 1 gülsitān-1 bāğ-1 vefāyı görince dil
Aḳdı o demde pāyına mānend-i cūybār
- 24 Ağüş-1 ḥasret-i dil-i zārı güşād idüp
Mānend-i hāle eyledüm ol māhı der-kenār
- 25 Ol rütbe tāb-1 rehle ruḥı tāb-nāk kim
Ḳalmış sipend-i hāli o cūr^ç etle ber-ḳarār
- 26 Mühr-i zebān-1 şekveyi mürişde āb idüp
Süz-1 güdāz ile didüm ey şūḥ-1 şivekār
- 27 Tā kim vaṭandan oldı ten-i lāğarum cüdā
Ney gibi deldi bağrumı cellād-1 rüzgār
- 28 Sevdā-yı serle itdi sevād-1 vaṭan tenüm
Mīl-i nizār-1 sürme-i āhū-yı kühsār
- 29 Ta^ç bīr-i levne bā^ç iş olurken fūrüg-1 māh
Pā-māl-i eşheb-i elemüm şimdi sāye-dār
- 30 Ümmīd-i irtifa^ç ile dürr-i yetīmveş
İtdüm diyār-1 ğurbeti re^ç yümle ihtiyār
- 31 Naḳş-1 ḳademle deşt-i temennāyı eyledüm
Açup da düz-1 ḥırḳa-i Hindī-i bī-ḳarār
- 32 Gird-āb olurdı şu^ç le-i cevvēle şerm ile
Görse ṭaleble gerdiş-i ser-germüm āşikār

- 33 Ammā ki tīg-i atlıme cevher-nümā olup
Emvāc-1 cūy-1 devleti itdi felek nigār
- 34 Sād āh kim adīa-i dilde ğubārdan
Bīh-i nihāl-vürūd-1 elem oldu üstüvār
- 35 Zūr-1 nesīm-i āhum idüp zūlfine eer
Mānend-i nāhun eyledi berg-i ruın figār
- 36 Sūkker-feān-1 pūte-i bāğ-1 vefā olup
Süz-1 derūn ile didi ol ū-1 cān-ikār
- 37 Sensin Belīğ imdi bu bāğ-1 suanda sen
eh eh fezā-yı nağme-resāy-1 dil-i hezār
- 38 Güftāra gel ki tā ala minār-1 āmeden
Mesned-niin-i mekteb-i ‘irfāna yādğār
- 39 Ebyāt-1 endāzına pāide-rīk ola
Emvāc-1 nūr-1 merdūmek-i em-i i‘tibār
- 40 Olsun ‘arūs-1 ive-i reng-efken-i suan
Na-1 derūn-1 alcegeh-i mear-1 kibār
- 41 Ol ğülbūn-i seā ki zebān-1 hezārve
Ĝülezār-1 midatūnde zebān berg-i āsār
- 42 Ol ‘andelīb-i zemzeme-perdāz-1 fazl kim
Eyler zamāne zāt-1 erīfiyle iftiār
- 43 Ol pūr-keremle rek-i seāb-1 ‘ināyeti
Her atre āb-1 ebri ider dāne-i erār

- 44 Mekkūz-ı dūrc-ı tıynet-i endāmıdur meger
Şun' -ı bedī' -i kudret-i vālā-yı Kirdgār
- 45 Evhām-ı künc-i t̄ā' ir-i kudside mün' adim
Mi' rāc-ı kaşr-ı cūdına endāze vü şümār
- 46 Hāzmi eger ki istese berķ üstüne çeker
Tāriķ şehāb-ı āh ile fānūsdan hīsār
- 47 Mānend-i mūr cevher-i şemşīr-i k̄ātī' ı
Eyler keşide kelle-i a' dā-yı dāne-dār
- 48 Āb-ı şehāb-ı cūdı eger itse terbiyet
Gelmez bu sūk-ı 'āleme dest-i tehī çenār
- 49 Fermānı dest-i pençe-i müyın ile ider
İhrāc-ı cevher-i dil-i fūlad-ı tāb-dār
- 50 Rīg-i şehā-yı pūr-kereminden bu 'āleme
Oldı nemek-çeş āb-ı temevvūc-zen-i bihār
- 51 Hıfzı ta' alluķ eylese zīnet-nümā olur
Reng-i hınā gibi ser-i engūşt-i şem' a nār
- 52 Şıdkı yanında olsa tezekkūr hadīs-i şubh
Meḥbitle şubh-ı şādık ider kizbi ihtiyār
- 53 'Adli 'ināyet itse nigh-dār olup ider
Cāy-ı ḥamāmı dīde-i şāhin-i cān şikār
- 54 Gūş itse lafz-ı ḥilmini hūrşid o dem olur
Ḥaṭṭ-ı şu' ā-ı şerm ile ebr-i reg-i bahār

- 55 Cūdın hisāba başlasa kilik-i debīr-i çarḥ
İtmez iḥāta dā' ire pehnā dūr-i şümār
- 56 Deryā-yı pūr-telāḩum olur ḩulzüm-i serāb
Dest-i 'aḩā vü cūdına ebr olsa kīse-dār
- 57 Kānūn-ı gülşen içre ider pāş-ı himmeti
Mevc-i ḩarīr-i şu' leyi tār-ı ḩabā-yı ḩār
- 58 Deryāya itse āteş-i ḩahrı eger eşer
Eyler şadefde dūrri o dem dāne-i enār
- 59 Şevḩ-i ḩubār-ı küyü ider mīl-i sürmeyi
Çüb-i 'aşā-yı merdümek-i āhū-yı Tatar
- 60 Pervāz-ı murḩ-i re 'y-i münīriyle ber-hevā
Eyler fezā-yı cebhe-i ḩürşīd-i sāye-dār
- 61 Nāḩun ḩüzār olup suḩan-ı gā' ibāneden
Çekdi ḩaḩāya ḩab' umı bu beyt-i tāb-dār
- 62 Ey bülbül-i ḩuceste-i ḩülzār-ı Kirdgār
V'ey sünbül-i ḩadīḩa-i feyż-efken-i bahār
- 63 Mısra' -resāy-ı küçe-i bāzār-ı nazmda
Memlūk-ı ḩab' -ı pūr-keremüñ nuḩḩ-ı müste'ār
- 64 Tār-ı reg-i hevā-yı kef-i pāş-ı himmetüñ
Eyler derūn-ı rişte-i şem' -i sarāy-ı yār
- 65 Hizmetde germ olup dil-i a' dānı sūz için
Gird-ābı itdi şu' le-i cevvalē cūy-bār

- 66 ‘Adlünde cism-i hāmına iç gömlegi ider
Rengīn kumāş-ı meş‘ ale nārı dil-i çenār
- 67 Erbāb-ı derd luḡfuña nisbetle itdiler
Gül-mīh-i bāb-ı merḡametüñ çeşm-i intizār
- 68 Elfāz-ı medhüñ olmasa da Yūsuf olsa ger
Mehd-i kalemnden itmeme o mażmūnı der-kenār
- 69 Ma‘ cūn-fürüş-ı ḡikmetüñ itmezdi zūr-ı dest
Baḡt-ı nizār-ı düşmenüñi böyle h‘āb-dār
- 70 ibrīz-i dürc-i şemmine nisbetle olmasa
Mikḡdār-ı şemme neş‘e-i pür-feyz-i kūknār
- 71 Rāyuñ fūrūḡı meş‘ ale-i rāh-ı ‘akl-ı küll
Ḥulkuñ nesīmi feyz-dih-i şubḡ-ı nev-bahār
- 72 Zeyn-i hilāl-i çarha olur Ferḡadān rikāb
Tā pūşt-ı nesr-i tā‘ ire baḡtuñ ola süvār
- 73 Encüm degül şaḡā‘ if-i evrāk-ı cūduñı
Eyler zamāne nuḡra döküp rüz-ı şeb şümār
- 74 Gitdükçe nerdübān-ı müsā‘ idden oldu pest
Besdür niçün ki vaşfuña eyler luḡuḡ-ı ‘ār
- 75 Güftār-ı nā-pesend-i medīḡüñle olmasun
Ḥulḡüm-ı hāme farḡ-ı tehevvuemle pür-figār
- 76 Dānişverā tefāzzul-ı cūduñ o rütbe kim
Elfāz-ı medhe vasf-ı şerīfüñ virür veḡār

- 77 Fermān virse zīr-i medīhūnde eyleyūm
Ma' nā-fürüz-1 cevher-i zātumla iftiḥār
- 78 Ol bülbülüm ki reşhası minḳār-1 hāmemeüñ
Āb-1 zebān-1 hançer-i Ḥassān rüzgār
- 79 Elfāz-1 dürr-i nazmuma nisbetle eyledüm
Rağbet-fezāy-1 cevher-i lü' lü-yı şāhvār
- 80 Āyīn-i ehl-i ṭab' a ri' āyetle eyleyūm
Tazmīn-i nazm-zād u ṭab' -1 vaḥīd-i zār
- 81 Geçdi zamān-1 Şevket ü Ḥākān-1 Ḥusrevī
Şimdi benüm memālik-i nazm içre şehryār
- 82 Ol şā' irüm ki debdebe-i kūs-1 ḍarbetüm
Güş-1 ḥasūd-1 nazmumu ker itdi ra' d-vār
- 83 Da' vā-yı merdī-i suḥan eylerse 'aşḳ idüp
Gelsün miyān-1 ma' rekeye ḥaşm-1 nā-bekār
- 84 Bir beyt-i āteşīn-i ḥākister eyleyūm
Ṭursun ḡilāf-1 miḥberede kil-k-i Zülfeḳār
- 85 'dā eger ki Rüstem-i şīr-efken olsa da
Ḥāmem olur derūnına tīr-i sefid-bār
- 86 Ammā ki çār-süy-1 ma' ārifde ḳalmanış
Rengīn ḳumāş-1 kāle-i ma' nāya i' tibār
- 87 Elken-zebān-1 bülbül-i gülzār-1 ḥayretüm
Ḥalüm ifāde itmege yok bende iḳtidār

84 (a). bozuk bir mısradır.

- 88 İller ümîd-i hâr u has-ı güft ü gūy sever
Tâbiş-nümâ-yı feyz-i ma'ânî ihtîşâr
- 89 Tâk-ı derûna remz-i ma'âniyle naqi ider
İtmez ifâde maṭlabı lafzıyla hūş-yâr
- 90 Açmış cenâh-ı der gibi vâlâ dü-mışra'ın
Ümmîd-i maḥlaşum ile her beyt-i tâb-dâr
- 91 Tûmâr-ı nazmı tayy iderek vaḳtidür Belîğ
Dest-i du'â ile pür ola berg-i ḡoncavâr
- 92 Mânend-i serv gülbün-i iḳbâli aḡterân
Olsun miyân-ı ravza-i devletde pây-dâr
- 93 Tâ kim fezâ-yı şafḡa-i gülzârda ola
Fermân-ı Kirdgâr ile âmed-şüd-ı bahâr

BELİĞ MEHMED EMİN EFENDİ DİVANI'NIN
KARŞILAŞTIRILAN NÜSHALARI
NÜSHA TANITIMLARI *

1 ALİ EMİRİ EF. MANZUM ESERLER (Millet Ktb.) 468/ 2

Yk. 141-225

Bu nüshada 1 na't, 1 mersiye, 1 sakînâme, 5 kasîde, 13 tarih, 233 gazel, 1 tahmîs, 1 Berbernâme, 1 Hayâtnâme, 1 Kefeşkernâme, 2 müseddes, 44 kıt'a, 15 rubâi, 34 beyit yazılıdır.

Baş: Solmazdı ebed sünbül-i fer-hâl-i Muhammed
Cennet gülidir tâze ruḥ-ı âl-i Muhammed

Son: Güzişte vak'aları cümle eyleyüp tebliğ
Yegân yegân saña tefhîm ider secle Belîğ

İst. th: 18 Rebiyülahir 1211-21 Ekim 1796. **Yzn:** Âmidli Refîc

Md. ta: 84 yk, 214x127-172x77 ölç, talik yz, 19 st, abâdi taklidi kt, yıldız bk, kırmızı szb, yıldız cl, kırmızı renkte meşin, şemseli, istampa yıldızlı ct.

Mecmuanın başında Ali Emirî Ef'nin vakıf mühriyle kütüphanenin resmi mühür ve damgası basılıdır.

Bu eser, içinde bulunduğu mecmuanın 141 inci yaprağından başlar.

225 yapraktan müteşekkil olan bu mecmuanın, 1-140. yapraklarında Nevres Dîvânı yazılıdır.

* Nüshaların tanıtımlarına ait bilgiler "İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, III. Cilt, s.780-784" arasından aynen alınmış; ancak "baş" ve "son" daki beyitler tarafımızdan Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiş ve bu şekliyle yazılmıştır. Nüshaların tanıtımları burada yapıldığından "Kaynaklar" bölümünde ayrıca verilmemiştir.

2 REŞİD EF. (Millet Ktb.) 744

Bu nüshada 1 na't, 1 kasîde, 22 tarih, 1 mersiye, Hammamnâme, Berbernâme, Hayyatnâme başlıklı 3 müseddes, 2 tahmîs, 1 Sakînâme, 230 gazel, yedisi Farsça 60 kıt'a ve rubâi, 2 şarkı, 53 beyit yazılıdır.

Baş: Peşmîne cāmesin yine gerdūn idüp kabā
Püşide itdi dūşına bir perniyān kabā

Son: Yağdı cihānı nazm-ı dil-i āteşin Belîğ
Olursa böyle ola suhan-āferin Belîğ

Md. ta: 129 yk, 233x166 ölç., talik yz, 15 st. Avrupa kt, kırmızı szb, arkası ve kenarları meşin, üstü ebri kağıt kaplı, miklepli ct.

Başta Raşid Ef.'nin vakıf mührüyle kütüphanenin resmî mühür ve damgası basılı ve (1267) tarihli Hasan imzası ve mütaaddit mühürler ve bazı sayfaların kenarlarında gazeller vardır.

3 ALİ EMRİ EF., MANZUM ESERLER (Millet Ktb.) 56

Baş tarafından epeyce eksiği bulunan 3 kasîde, 4 tarih, 58 kıt'a ve rubâi, 19 beyit, 22 gazel, 5 kıt'a, 1 terci'bend yazılıdır.

Baş: Enāmil eşheb-i kilke süvār olmuş Belîğ ammā
Nice eyler bu kerr ü ferri esb-i lāğara üstinde

Son: Hilāl-i gānze-i hūn-riz bir şūh-ı dil-ārādur
Ki dā'im künc-i gāmda zikr ü fikri derd-i Yahyādur

Md. ta: 84 yk, 204x150 ölç, rik'a gibi mâilen yazılı, muhtelif st, kalınca Avrupa kt, kırmızı szb, arkası ve kenarları kahverengi meşin, üstü bez kaplı ve istampa yaldızlı ct.

Başta Ali Emirî Ef.'nin vakıf mührüyle kütüphanenin resmî mühür ve damgası basılıdır.

4 HUSREV PŞ. (Süleymaniye Ktb.) 520

Bu nüshada 235 gazel, 12 tarih, 1 Kefeşgernâme, 3 medhiye, 63 kıt'a, 57 müfred, 1 muhammes, 1 müseddes, 1 Hayyatnâme, 1 Sakînâme, 6 kasîde yazılıdır.

Baş: Kâleb-i her sühân-i dil-keşe cândur ma' nâ
Lafzda anıñ için böyle nihândur ma' nâ

Son: Dâimâ devlet ü şîhhatle cihânda var ol
Derd ile ide devâ kendüye a' dâ a' demî

Md. ta: 80 yk, 215x154 ölç, talik yz, muhtelif st, Avrupa kt, kahverengi meşin, soğuk damga şemseli, mikrepli ct.

Başta Husrev Pş.'nın vakıf mührüyle kütüphanenin resmî damgası basılıdır.

Başta numarasız bir yaprakta Sâbit'in bir beyti, Farsça bir beyit, Elhac Hüseyin imzasıyla okunmaz bir imza, bu nüshanın Mustafa b. Mehmed Ârif'e verildiğine dair Mehmed Ârif mühürlü bir kayıt, Ashab-ı Kehf isimlerini havi bir mühür ve 81-88 inci yapraklarda ise ne demek istediği anlaşılamayan uzun bir yazı ile bazı beyitler ve manzumeler, Sultan II. Mahmud'un (1226) da doğan şehzâdesi Murad için söylenilmiş tarihler yazılıdır.

5 YAHYA EFENDİ (Süleymaniye Ktb.) 295

Bu nüshada 1 na't, 7 kasîde, Kefeşgernâme, Hammamnâme, Berbernâme, Hayyatnâme başlıklı 4 müseddes, 1 Sakînâme, 3 kıt'a, 14 tarih, 221 gazel, tekrar 1 müseddes, 51 rubâi ve kıt'a, 35 beyit vardır.

Baş: Şolmazdı ebed sünbül-i ferhâl-i Muhammed
Cennet gülüdür tâze ruḥ-ı âl-i Muhammed

Son: Levḥ-i yâkuta o ḥaṭṭ-ı lebi kimse yazamaz
Dest-i kudretle anı ḥâme-i icâd yazar

Md ta: 65 yk, 208x121-170x59öç, 23 st., aharlı abâdi taklidi kt, nakışlı ve tezhipli bk, kırmızı szb, ilk çift sayfa yaldızlı cl, diğerleri kırmızı arkasıve kenarları meşin, üstü kâğıt kaplı, zencerekli ct.

Başında ve sonunda Rumeli kazaskeri ve Nakibüleşraf Mehmed Sıddîk Ef.' Nin vakıf mühriyle kütüphanenin resmî damgası basılıdır.

Bu nüshanın hemen her yaprağında ve cildinde güve yenikleri vardır.

6 ÂSİM BEY (Köprülü Ktb.) 417

Bu nüshada 1 na't, 1 mersiye, 7 kasîde, 1 Haffafnâme, 1 Hayyatnâme, Hammamnâme, 1 Berbernâme, 1 Sakînâme, 1 müseddes, 1 muhammes, 192 gazel, 43 kıt'a ve kıt'a-i kebire, 24 rubâi, 55 beyit 17 tarih yazılıdır.

Baş: Şolmazdı ebed sünbül-i ferhâl-i Muhammed
Cennet gülüdür tâze ruḥ-ı âl-i Muhammed

Son: Sāl-i itmāmına didim târih
Yapdı Aḥmed Ağā bu eyvām

İst. th: 1 Rebiülevvel 1224-15 Nisan 1809. Yzn: Derviş Ali Oğlu
Seyfeddin.

Md. ta: 87 yk, 215x154 öç, talik yz, 19 st, abâdi taklidi kt, arkası
meşin, üstü ebri kağıt kaplı ct.

Başta Mahzar-ı rıf'at-i dâreyn ola Ahmed İzzî ve Hüseyin
Yâverü'l-Mevlevî yazılı iki mühür basılıdır.



DİVAN METNİNİN KURULUŞUNDA İZLENEN YOL

Bir eski metni günümüz Türkçesine çevirmek son derece ciddi bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu tür çalışmalarda önemli olan metni en az hata ile edebiyat ve kültür dünyamıza kazandırmak olmalıdır. Biz de bu çalışmaya işin ciddiyetinin farkında olarak başladık ve ilk iş olarak mevcut 8 nüshadan 6 sına ulaştık ve her bir nüshayı mahiyetlerini hatırlatacak şekilde adlandırdık.

Karşılaştığımız nüshalar arasında "AE1" ile "AE2" nüshalarının birbirlerine çok benzedikleri ve adetâ bir grup oluşturduklarını gördük. En fazla şiiri ise "RE" nüshasında tespit ettik. "RE" nüshası hem hacim olarak hem de tertip açısından diğer nüshalardan oldukça farklıdır.

Divan metni hazırlanırken hiçbir nüsha esas alınmamış; ancak divan tertibi açısından "AE1" nüshasına göre düzenleme yapılmıştır.

Nüshalar arasındaki farklar gösterilirken; beyitlerin birinci mısraına "a", ikinci mısraına ise "b" şeklinde isim verilmiş ve tespit edilen farklar da dipnotta gösterilmiştir.

METNİN İMLÂSİ İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER

18.yüzyılın, imlâ özellikleri açısından belirsizlik arz etmesi nedeniyle bu yüzyıl eserlerinin imlâ özellikleri ile ilgili net bilgiler vermek son derece güçtür. Biz divana çalışırken Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerine bağlı kalarak metni kurarak; farklılık arz eden örnekleri dipnotta verdik.

Arapça ve Farsça kelimelerin imlâ kurallarında ise daha ziyade Prof. Dr. İsmail Ünver' in makalesine bağlı kaldık. *

1. Divan metninde “âsâ” eki tüm örneklerde ayrı yazılmıştır:

Ör: Âb-âsâ

2. Farsça edat ve ön ekler “kısa çizgi (-)” ile ayrılmıştır:

Ör: ber-bād (G.193/ 8), bî-emân (G.193/ 7), der-ḥayāl (G.194/ 4), mā-ḥaşal (G.211/ 2), nā-dān (G.192/ 4)

3. Farsça birleşik isim ve sıfatlar “kısa çizgi (-)” ile ayrılmıştır:

Ör: Hindū-nijād (G.192/ 11), şîrîn-suḥan (G.189/ 8)

4. Divan metninde “veş” eki tüm örneklerde bitişik yazılmıştır:

Ör: Rümîveş (G. 9/ 5)

* Prof. Dr. İsmail Ünver, “Çeviriyazıda İmlâ Birliği Üzerine Öneriler”, Türkoloji Dergisi, C.IX, S.1, Ankara 1993, s.51-89

KAYNAKLAR

"Beliğ", *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu, (1967), c. III-IV, s. 780, İstanbul

"XVIII. Yüzyıl Edebiyatına Toplu Bakış", *Büyük Türk Klâsikleri*, C.VI, s.193

Açıkgöz A., *Belîğ Dîvânı (Metin-İndeks)* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sos.Bil.Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1994

Akarsu, Bedia, (1998), *Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul

Aksan, Doğan, (1974), *Dilbilim Açısından Şiir*, *Türk Dili*, c. XXIX, s. 271, Ankara

Aksan, Doğan, (1995), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara

Aksan, Doğan, (2004), *Türkçe'nin Sözcük Varlığı*, Ankara

Aksan, Doğan, (2005), *Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi)*, Ankara

Aksoy, Ömer Asım, (1984), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, Ankara

Andrews, G. Walter, (2001), *Şiirin Sesi-Toplumun Şarkısı*, İstanbul

Ateş, A., "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, c.VII, s.253

Ayvazoğlu, Beşir, (1992), *Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, İstanbul

Babinger, Franz, (1982), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Ankara

Bakır, Abdulhalik, (2005), *Ortaçağ İslam Dünyasında Tekstil Sanayi, Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara

Batıslam D., (2003), "Dîvân şiirinde âşık, sevgili, rakip üçlüsü ve ölüm", *Folklor/ Edebiyat 9*, S.34, s.186

Batıslam D., (2002), " Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 7, s.185-208, İstanbul

Bayrav, Süheylâ, (1999), *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*, İstanbul

Beyzadeoğlu S., (1993), " Dîvân Şiiri'nde Söz, Sühan, Lafız", Yedi İklim, 41, s. 45-48

Beyzadeoğlu S., "Halk Edebiyatı Ürünü Sayılan Deyimlerin Dîvân ve Tanzimat Nesrine Yansımaları", *Türk Kültürü yıl 40*, S. 472, 2002, s.486

Beyzadeoğlu S., "Nazım ve Nesir Örneklı Osmanlı Dönemi Atasözleri ve Deyimleri", *Türkler*,c.11, 2002, 622

Beyzadeoğlu S., "Nazım ve Nesir Örneklı Osmanlı Dönemi Atasözleri ve Deyimleri", *Türkler*,c.11, 2002, s.622

Bilgegil, M. Kaya, (1989), Edebiyat Bilgi ve Teorileri, İstanbul

Bilkan, Ali Fuat, (2002), Hayrî-nâme'ye göre XVIII. yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı, Ankara

Caferoğlu, Ahmet, (1984), Türk Dili Tarihi, İstanbul.

Ceylan Ö., (2003), "Klâsik Türk Şiirinde Turna'ya Dair", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.28, s. 35

Chittick, William, (1997), Varolmanın Boyutları, İstanbul

Chittick, William-Murata, Sachiko, (2000), İslam'ın Vizyonu, İstanbul

Coşkun O., (1994), "Sakînâmeler ve Kafzâde Faizî'nin Sakînâmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, s.52

Cunbur, Müjgan (1993), "Eski Şiirimizde Kâbe ve Kâbe Ziyaretleri", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, İstanbul

Çavuşoğlu, Mehmed, (2001), Necati Bey Dîvânı'nın Tahlili, İstanbul

Çelebi, Asaf Hâlet, (2002), Dîvân Şiirinde İstanbul, İstanbul

Çelebioğlu, Âmil, (1998) Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul

Çetindağ Y., (2001), "Dîvân Şiiri Estetiği, Dîvân Şiirinde Mecaz-Hakikât İlişkisi ve Yorumu, *Dergâh* 11, S.132, s. 18

Çetindağ Y., (2002), "Türk Kültüründe Hayvan ve Bitki Motifinin Seyri", *Türkler*, c.6, s. 171

Çetîşli, İsmail, (1999), *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, Isparta

Çiştî, Muiniddün, (2001), *Sufi Tıbbı*, İstanbul

Deniz S., (1995), "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Bazı Kozmik Unsurlar", *Bir*, 3, s. 173-194

Dereli , Ü., Belîğ Mehmed Emîn (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Türkçe Eserlerinin Tenkildi Metni) (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Isparta, 1996

Dilcin, Cem, (1995), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara

Dilçin C., (1986), "Dîvân Şiirinde Gazel", *Türk Dili*, s.415

Dilçin C., (1991), "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", *Türkoloji Dergisi*, c.IX, s.1, Ankara

Dilçin, Cem, (2000), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara

Eraydın S., (1996), "Fuzûlî'nin Tasavvuf Edebiyatındaki Yeri ve Tesiri", *Fuzûlî Kitabı*, s. 175-182, İstanbul

Eyüboğlu, E. Kemal, (1973), *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler I-II, Atasözleri*, İstanbul

Fatin Tezkiresi, İstanbul Üniversitesi Ktp. TY.

Gibb E. J. W, (1999), *Osmanlı Şiir Tarihi (A History Of Ottoman Poetry)*, c. III-V, s.349, Ankara

Gökyay O. Ş., (1993), "Şiirinde Meyveler", *Tarih ve Toplum*, 112, s. 9-13

Güfta H., (2002), "Şiirinde İlim ve İrfan Timsâli H.Z Ali, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, S. 24, 2002, s.69

Haydar, Gülzâr, (1991), *Şehirlerin Ruhu*, (Çev.: Gürkan Sekmen), İstanbul

Horata O., (2004), "Son Klâsik Dönem", Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, c.5, s.443-550, Ankara

Itzkowitz N., "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", Osmanlı Ansiklopedisi, c.I, *Yeni Türkiye Yayınları*, s. 519-524, İstanbul

Izutsu, Toshiko, (2003), Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, İstanbul

İlaydın, Hikmet, (1997), Türk Edebiyatında Nazım, Ankara

İpekten, Haluk, (1985), Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Ankara

İpekten, Haluk, (1993), "Şiirinde Mazmunlar", *A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: Prof. Dr. Haluk İpekten' in Anısına*, S.1, Erzurum

İpekten, Haluk, (1996), Dîvân Edebiyatında Edebî Muhitler, İstanbul

İpekten, Haluk, (1996), Fuzûlî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Ankara

İpekten, Haluk, (2002), Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul

İpekten, Halûk; İsen, Mustafa (1992), "XVIII. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, c.3/ Edebiyat, Sayı: A-23, s.185, Ankara

İsen, Mustafa, (2002), Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara

İskender P., "Beliğ, Mehmed Emin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5, s. 417

Kalkışım M., (1997),"Klâsik Türk Şiirinde Çiçekler", *Akademik Bakış*, s.103

Kalpaklı M., (1999), "Dîvân Şiirinde Aşk", *Gösteri*, 212, s. 46

Kalpaklı M., (1998), " Dîvân Şiirinde Ay", *Sanat Dünyamız*, 68, Ekim, s.173

Kaplan M., (2001), "Dîvân Şiirinde Ölüm Düşüncesi", *Köprü*, S.76, s. 100

Kaplan M., (2002), "Dîvân Şiirinde Musiki", *Köprü*, S.79, s. 52

Kaplan, Mehmet, (1987), Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-2, İstanbul

Karahan A., (1996), "Fuzûlî'nin Psikolojisi", *Fuzûlî Kitabı*, s.183, İstanbul

Karaismailoğlu, Adnan, (2001), Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri, Ankara

Kavas, Yakup, (1991), Açıklamalı Örnekli Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü, İstanbul

Kavruk, Hasan (2001), Şeyhülislâm Yahya, MEB Yay., Ankara.

Kayaalp, İsa, (1998), İletim ve Dil, Ankara

Kocatürk, Vasfı Mahir, (1970), Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara

Koç, M., (2002), "Ölüm Psikolojisi-II", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 9

Kortantamer T., (1992), "Dîvân Şiirinde Sevgiliye Bağlı Estetik Motifler", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VII, 2, s.83

Kortantamer T., (1994), "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi*, 8, İzmir

Kortantamer, Tunca, (1993), Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Ankara

Köksal M. F., "Nazire kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire yazıcılığı", (2003), Diriozler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Dirioz ve Haydar Ali Dirioz Hatıra Kitabı, 407, Ankara

Köprülü, Fuat (1921), Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul

Köse İ., (2003), "Dîvânlarda Ayakkabı", *Ayakkabı Kitabı, İstanbul*

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı Meâl, (1986), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara

Kurnaz, Cemal, (1996), Hayâlî Bey Dîvânı' nın Tahlîli, İstanbul

Küçük O. Nuri (2002), "Zaman Düşüncesinin Tasavvufi Açılımı", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 9

Küçük S., (1982), "Şiir ve Şiir Sanatında Ses Unsuru", *Fırat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Ali Gündüz Akıncı' ya Armağan)*, C.I, s.2, Fırat Üniversitesi Matbaası.

Küçük S., (1988), "Dîvân Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme", Mehmet Kaplan İçin, Türk Kültürü Araştırmaları, s. 149, Ankara

Küçük S., (1988), "Nef'î'de At Sevgisi", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, c.2, s.1, Elazığ

Küçük S., (1995) "Bâkî'nin Şiirlerinde Tasavvuf", *F. Ü. Sos. Bil. Ens. D.*, s. 133, Elazığ

Küçük, Sabahattin, (1988), Bâkî ve Dîvânı'ndan Seçmeler, Ankara

Küçük, Sabahattin, (1989), "Bâkî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.59, s. 153

Küçük, Sabahattin, (1994), Bâkî Dîvân'ı (Tenkîtli Basım), Ankara

Küçük, Sabahattin, (1999), Antakyalı Münîf Dîvân'ı, Ankara

Külekçi, Numan (1999), Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Ankara

Levend, Agah Sırrı, (1984), Dîvân Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul

Levend, Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Ankara

Livingston, Ray, (1998), Geleneksel Edebiyat Teorisi, İstanbul

Macit, Muhsin, (1996), Dîvân Şiirinde Ahenk Unsurları, Ankara.

Mazıoğlu, Hasibe, (1986), Fuzûlî ve Türkçe Dîvân'ından Seçmeler, Ankara

Mazıoğlu, Hasibe, (1997), Fuzûlî Üzerine Makaleler, Ankara.

Mengi M., (1992), "Mazmun Üzerine Düşünceler", *Dergah*, 34, Aralık, s.110

Mengi, Mine (1991), Dîvân Şiiri'nde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî, Ankara

Mengi, Mine, (1994), Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Edebiyat Tarihi-Metinler, Ankara

Mengi, Mine, (2000), Dîvân Şiiri Yazıları, Ankara

Mermer A., (1992), "Sebk-i Hindi ve Hayal Atlaması", *Yedi İklim*, 2, s.26

Muallim Naci, (1995), Osmanlı Şairleri, Ankara.

Muslu, Ramazan, (2003), Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-18. Yüzyıl, İstanbul

Onay, Ahmet Talat, (2000), Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ankara

Ögel, Bahaddin (2000), Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara

Ögke, Ahmet, (1997), Kur 'ân' da Nefs Kavramı, İstanbul

Özdemir, Emin, (1981) Açıklamalı-Örneklî Deyimler Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul

Pakalın, M. Zeki, (1986) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul.

Pala İ., (1993), "Mazmun Mazmunu", *Dergah*-35, S. 1, s.10

Pala İ., (1992), "Beliğ, Mehmed Emin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 5, s. 417. İstanbul

Pala, İskender, (1989), Ansiklopedik Şiiri Sözlüğü, Ankara

Pala, İskender, Osmanlı Klasikleri: Şair Nâbî, Hayriyye, İstanbul

Palmer, Alan, (1992), Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi), Ankara

Pekolcay N., (1996), "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Manevi Unsurlar", *Fuzûlî Kitabı*, İstanbul, 141

Pekolcay, Necla v.d., (1994), İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'îlere Giriş, İstanbul

Pürcevadi, Nasrullah (1998), *Can Esintisi-İslam'da Şiir Metafiziği*, İstanbul

Pürcevâdi, Nasrullah, (1999), *Gökyüzünde Ayın Görüntüsü- İslâm Düşüncesinde Allah'ın Görülmesi Tartışmaları*, İstanbul.

Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı (İnceleme-Tenkitli Metin- İndeks- Sözlük) (1994), "Beliğ-i Diğer", Sayı: 79, Tezkireler Dizisi, Sayı: 1, Ankara

Sarıkçıoğlu, Ekrem, (2002), *Din Fenomolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Isparta

Sayar, Kemal, (2000), *Sufi Psikolojisi*, İstanbul

Schimmel, Annemarie, (2004), *Tanrı' nın Yeryüzündeki İşaretleri*, İstanbul

Sefercioğlu, Nejat, (1990), *Nev 'i'nin Dîvânı'nınTahlili*, Ankara

Soysal, Orhan, (1987), *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul

Soysal, Orhan, (2002), *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*, İstanbul

Süreyya, Mehmed (1996), *Sicill-i Osmani II*, İstanbul

Şahiner, Necmeddin (2000), *Aynasını Arayan Adam*, İstanbul

Şentürk, Ahmet Atillâ; Kartal, Ahmet, (2004), (Üniversiteler için) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., Ankara

Tahir, Mehmed (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, c. 2

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988), *19. uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul

Tansel, Fevziye Abdullah, (1979), "Beliğ", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 2, s. 488-489, İstanbul

Tanyeri, M. Ali, (1999), *Örnekleriyle Dîvân Şiirinde Deyimler*, Ankara

Tarlan, Ali Nihat, (1981), *Edebî Sanatlar*, İstanbul

Tarlan, Ali Nihat, (2001), *Fuzûlî Dîvânı'nın Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara

Toker, Halil (1996), "Sebk-i Hindi (Hind Üslûbu)", *İlmi Araştırmalar*, 2

- Tolasa, Harun, (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara
- Tulum, Mertol, (2000), *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul (Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme)*, İstanbul
- Tülbentçi, Feridun Fazıl, (1977), *Atasözleri, İnkılâp ve Aka Yay.*, İstanbul
- Unat, Faik Reşit, (1994), *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara
- Ünver, İsmail, (1993), "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" *Türkoloji D.*, C. XI, S. L, s. 51, Ankara
- Üzgör T., (1995), "Klâsik Edebiyatımızda Gül Redifli Şiirler ve Fuzûlî'nin Gülü", *Bir*, 3, s. 277
- Vasfi Mahir Kocatürk, "Beliğ", *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 522
- Wilcox, Lynn, (2001), *Sufizm ve Psikoloji*, İstanbul
- Yalçinkaya, Alaaddin, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, s.479
- Yener C., (1959), "Fuzûlî ve Aşk", *Türk Dili*, s.95
- Yener C., (1975), "Fuzûlî'de Kadın", *Türk Dili*, s.285
- Yener C., (1976), "Fuzûlî'de İnsan ve Hoşgörü", *Türk Dili*, s. 296
- Yeşiloğlu A. M., (1998), "Fuzûlî'de Güzellik", *Ay Işığı*, s. 34, Isparta
- Yıldırım A., (2003), "Zıtlık Kavramı ve Dîvân Şiirinde Zerre-Güneş Sembolizmi" *Bilig D.*, s. 25, s.125
- Yıldırım A., (2004), "İslâm'ın Tabiat Anlayışı ve Dîvân Şiirine Yansımaları", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul
- Yıldırım, A., *Kâmî, Hayatı, Sanatı, Eserleri Tenkitli Metni* (Fırat Üniv. Sos.Bil.Ens. Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1995
- Yılmaz S. (2003), "Arapça'da Allah İsmi'nin Etimolojisi ve O' Nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: VII/ 2, s. 201, Sivas-Aralık-

Yurtbaşı, Metin, (1994), Sınıflandırılmış Türk Atasözleri, Ankara

Yurtbaşı, Metin, (1996), Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü, İstanbul





FARȘA ȘIȚLER

-1-

- 1 کرد د خخوشی رخن روزی فقیر را
بی ناله قوت جان نرسد طفل شیر را
- 2 در سجده گاه عشق نشاید تلونی
رفتم چو کرد با مره نقش حصیر را
- 3 ز حرست نان گرفتن اذین مر دمان بقرض
زور افکند تتور به بیرون خمیر را
- 4 ز ابنای عصر تاسخن پوچ نشنود
موی سفید پنبه کوشست پیر را
- 5 بالطف و قحر احل سخن شکوه میکند
نتوان زنوک خامه بریدن صیر را
- 6 کس فیض خود در تیغ ندارد ز مقلان
کل رنگ داد شبنم کلشن ضمیر را
- 7 در وقت تنک با دل صدارز و بلیغ
گفتم نظیره سخن بی نظیر را

-2-

- 1 مابیلان بلند نسازیم خانه را
خوش کرد ایم خانه يك اشینه را
- 2 سنکین دلست حر که بظا حر ملایمست
پنحان درون پنبه نکر ینبه دائر را
- 3 رحبر نچود زراستروان کن کر تیررا
حر دم نگاه راست رساند نشانه را
- 4 تتخانه ماند در دل صد پاره عکس دو است
ازیک چراغ صد بود ایینه خانه را
- 5 دندان مار کرد به اما کر زلف یار
ماريست بر کند حم دندان شانه را
- 6 کر قدر استانه نبودى فزون چرا
روداده است صدر نشین استانه را
- 7 ای عاشقان زطبع بلیغم بسوزدل
ازبر کنید این غزل عاشقانه را

-3-

- 1 فروغ عشقرا اثار نجت تیره درکار است
که نور شمعرا تابش نمایی در شب تار است
- 2 زبس جسم نزارم مضطرب افتاده در کلفت
که همچون کوکب سیاره داغ سینه بسیار است
- 3 شفاسازا زلی درد و دوا امید هدباهم
لعاب ماررا اخر دوا از محرء مار است
- 4 چنان درکردن صافش نماید حرزبان حرفی
که پنداری شرردر سینهء فانس طیار است
- 5 بکر دیدهء حیرت فزایم نوک مرکان نیست
دو چشمم درره کلزار کویش پایش پای بر خار است
- 6 بچین از کلشن طبع بلیغ من کلی دستور
که با این رنگ و بویی شایکان زیب دستار است

-4-

- 1 کردد خموشی رهزن روزی فقیر را
بی ناله قوت میان نرسد طفل شیر را
- 2 درسجد گاه عشق نشاید تلونی
رفم چو کرد مزه نقش حصیر را
- 3 زهرست نان گرفتن ازین مردمان بقرض
زور افکند تتر به برون خمیر را
- 4 زابتای عصر ناسخن چوچ نشود
موی سغید پنبهء گوشت پیر را
- 5 با لطف و قحر اهل سخن شکوه مکید
نتوان زنوک خامه بریدن صریر را
- 6 کس فیض خود دریغ نذاردر مقیلان
کل نرنک داده شبنم کلشن ضمیر را
- 7 دردقت تتک با دل صد ارزو و بلیغ
کفتم نظیرهء سخن بی نظیر را

ÖZGEÇMİŞ

1974 Yılında Elazığ' da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Elazığ' da tamamladım. 1993 yılında Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandım. 1997 yılında bu bölümden mezun oldum. Aynı yıl bölümümüzde açılan yüksek lisans sınavını kazandım. Yüksek lisansa devam ederken bir taraftan da öğretmenlik mesleğini yürütüyordum. İki yıl süren öğretmenlik geçmiőimin ardından Aralık 1998 tarihinde Fırat Üniversitesinde açılan Araştırma Görevliliği sınavını kazandım ve Temmuz 1999 yılında üniversitemizde araştırma görevlisi olarak göreve başladım. Halen aynı kurumdaki görevimi devam ettirmekteyim.

H.Gamze DEMİREL